Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»
Полтавський інститут економіки і права

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: ВИКЛИК ГЛОБАЛЬНОГО СВІТУ

МАТЕРІАЛИ
IX Міжнародної науково-практичної конференції

20-21 травня 2025 р.

Полтава – 2025

УДК 330.111.66(477):34

Редакційна колегія

Надія Мякушко – докторка філософії у галузі політичних наук, кандидатка політичних наук, доцентка, в. о. завідувачки кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти, директорка Полтавського інституту економіки і права ***(голова).***

Роман Шаравара – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри правознавства та фінансів, перший заступник директора Полтавського інституту економіки і права.

Руслан Басенко – кандидат педагогічних наук, доцент, заступник директора з науково-педагогічної роботи, міжнародної та грантової діяльності, завідувач кафедри правознавства та фінансів Полтавського інституту економіки і права ***(відповідальний редактор).***

Сергій Короєд – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри правознавства та фінансів Полтавського інституту економіки і права.

Валерій Бебик – доктор політичних, кандидат психологічних наук, професор, професор Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, лауреат Державної премії імені І. Франка в галузі інформаційної діяльності та Міжнародної премії імені М. Гоголя.

Віталій Заіка – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти Полтавський інститут економіки і права

Ольга Бацман – кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти Полтавського інституту економіки і права.

Наталія Рябокінь – кандидатка філологічних наук, доцентка, завідувачка кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін Полтавського інституту економіки і права.

Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу : Матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф., 20-21 травня 2025 р. / Полт. ін-т економіки і права ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» ; ред. колег. : Н. Мякушко (голова), Р. Шаравара, Р. Басенко та ін.; відп. ред. Р. Басенко. Полтава : ПІЕП, 2025. 464 с.

ISBN 978-966-388-721-0

У збірнику матеріалів представлено доповіді та повідомлення наукового зібрання вчених, організаторів освіти, науково-педагогічних працівників, фахівців-практиків, здобувачів різних ступенів освіти, які присвячені аналізові політико-правових, соціально-філософських, освітньо-педагогічних, фінансово-економічних та інших вимірів інноваційного розвитку України та світу. Окремо звернено увагу на протидію України російській військовій агресії та окреслено шляхи повоєнної відбудови країни.

Матеріали збірника будуть цікавими вченим, викладачам і здобувачам освіти, усім, хто залучений до науково-теоретичного аналізу сучасного світу.

УДК 330.111.66(477):34

Рекомендувала до друку вчена рада
Полтавського інституту економіки і права
10 червня 2025 року, протокол № 5

Автори несуть особисту відповідальність за повноту висвітлення досліджуваного питання, системність викладу матеріалів, достовірність наведених фактів та їхню автентичність, правильне цитування, академічну доброчесність.
Статті друкуються в авторській редакції.

ISBN 978-966-388-721-0

© Полтавський інститут економіки і права, 2025
© Колектив авторів, 2025

ЗМІСТ

Передмова 13

Розділ 1
Політико-правові, соціально-економічні та культурно-освітні виміри життя України в умовах воєнного стану та перспективи відбудови

Olha Kushnirova
STEAM approach using in philological projects 14
Władysław Wornalkiewicz
Możliwości usprawnienia procedury orzecznictwa z zastosowaniem IT..... 16
Полад Аббасов
Органи місцевого самоврядування в умовах воєнного стану та їх повноваження 29
Геннадій Аванесян, Дар'я Замчій
Адміністративно–господарські санкції як інструмент державного регулювання 32
Наталя Аксакова
Вплив радянської політики на формування норм українського правопису 34
Наталія Богданова
Право і геополітика у час війни: українське суспільство між стабільністю та змінами 37
Сергій Бойко
Відповідальність військового командування за злочини за ККУ та міжнародним правом..... 40
Максим Бондаревський, Вікторія Сергієнко
Теоретико-правові основи колізій у законодавстві 43
Артем Бондаренко, Станіслав Ольховський
Правові виміри суспільного життя в Україні в умовах воєнного стану 46
Дем'ян Братасюк, Роман Потапчук
Проблеми та перспективи ефективного провадження медіації в Україні 47
Дмитро Вальчук
Захист комп'ютерної програми як об'єкта інтелектуальної власності..... 49
Володимир Вареницький
Педагогічні умови розвитку підприємницької культури майбутніх фахівців туризму та рекреації у системі вищої освіти 52
Олена Вдовіна
Вища освіта України у VUCA-світі: стратегія якості на зламі непередбачуваності та цифрової трансформації 55
Максим Вітушко
Ставлення громадян до впровадження штучного інтелекту у процес прийняття рішень 58
Анастасія Гевчук
Актуальні проблеми правового регулювання трудової міграції..... 62
Сергій Гладкий
Правовий менталітет українців: на зламі епох 64
Антон Глоба
Актуальні проблеми цивільної юрисдикції в період військового стану 67
Наталія Год
Ренесансний гуманізм у вимірах сучасної історичної освіти 68

Леся Гончаренко
Роль Академії Європейського права в підготовці майбутніх фахівців у галузі права 72
Оксана Даниско
Інтеграція цілей сталого розвитку в освітньо-професійні програми підготовки майбутніх учителів фізичної культури 74
Максим Дашівський
Економічна сутність та значення кредитоспроможності підприємства 77
Юлія Деркач
Ямна культурно-історична спільність у нових дослідженнях. Український та міжнародний контекст 79
Віталій Дмитренко, Віта Дмитренко
Концепт «кінця історії» в європейській інтелектуальній думці 81
Світлана Дудецька
Працевлаштування студентів-випускників правознавчих спеціальностей: виклики та перспективи 83
Сергій Дудко
Нормативно-правові засади і тенденції реформування загальної середньої освіти та ЗЗСО в умовах сучасних викликів 85
Ігор Зубков
Виклики та напрями досліджень щодо інтеграції штучного інтелекту у вищу освіту України 88
Руслан Зубков
Особливості розвитку реального сектора економіки 91
Олена Ільченко
Особистісно-орієнтований підхід до організації і проведення виробничої педагогічної практики 93
Максим Калатур
Геополітичні виміри суспільного життя в Україні в умовах воєнного стану 96
Дар'я Каліненко
Рецепція римського права у континентальній Європі: від глосаторів до сучасності 97
Геннадій Каракулько
Відповідальність осіб, які діють у групах або через організації в міжнародному кримінальному праві 98
Олександра Кармаза
Альтернативне вирішення виборчих спорів: використання медіації при вирішенні виборчих спорів 100
Михайло Коваленко, Володимир Філонченко
Проблема збереження Малотростянецького курганного могильника скіфського часу: пам'яткоохоронних аспект 103
Михайло Коваленко, Леонід Чуприна, Андрій Артем'єв
До питання про еволюційне значення дентина 105
Володимир Коваленко
Відповідальність за пособництво у міжнародному праві 108
Жанна Кононенко, Денис Гребенюк, Ярослав Ведюк
Інноваційний імператив: формування та утримання конкурентних позицій на ринку 110

Жанна Кононенко, Ігор Діхтенко, Дмитро Котига
Економічні стимули та їхній вплив на продуктивність праці 114
Сергій Короєд
Стягнення активів підсанкційних осіб в дохід держави в механізмі правового забезпечення соціально-економічного розвитку України в умовах воєнного стану 117
Владислав Корольов
Еволюція теорії суспільного добробуту: основні концептуальні підходи 120
Олексій Кресін
Теза російської пропаганди щодо «самовизначення народів України», керований хаос і гібридна війна 122
Вікторія Кулакова
Нагляд регулятивного органу за страховим ринком 125
Вікторія Куц
Теоретичні засади грошових потоків, їхні види та формування у звітності 129
Анна Лапишина
Реформування судової системи України: між декларацією і реальністю 131
Леся Лебедик
Розвиток особистості майбутнього психолога у безпечному освітньому просторі 132
Іван Лісний
Запровадження цифрових технологій у сферу обігу цінних паперів 135
Олександр Лук'яненко, Назар Майструк
Музеї як платформи культурної дипломатії: інтеграція освітніх функцій в умовах глобальної турбулентності 137
Анна Максимич
Інфляційні очікування в теорії і практиці 140
Людмила Малярець, Олексій Бударін, Тетяна Скляр
Визначення потенціалу імпортозаміщення на промислових підприємствах 142
Олексій Марко
Децентралізація як ключова характеристика цифровізації демократичного врядування 145
Ярослав Мартиненко
Штучний інтелект в роботі юриста 147
Олександр Марченко, Тетяна Антонюк
Прогнозування інноваційної та цифрової спроможності України у післявоєнний період. Forecasting Ukraine's innovation and digital capacity in the post-war period 150
Олександр Марченко, Денис Боровський
Проблеми фінансової системи України в умовах війни і шляхи їх вирішення. Problems of the financial system of Ukraine during the war and ways to solve them .. 151
Олександр Марченко, Владислав Кривовид
Розвиток розумного екологічного франчайзенгу в умовах економічної конвергенції. Development of smart ecological franchising in the context of economic convergence 152
Олександр Марченко, Сергій Петріченко
Реальний сектор економіки України в умовах війни та перспективи його відбудови. The real sector of Ukraine's economy in the conditions of war and the prospects for its reconstruction 153

Микола Мельник
Питання соціальних гарантій військовослужбовців та їх сімей в умовах воєнного стану в Україні 155
Тетяна Непокупна, Олена Годзь
Трансформаційні імпульси XXI століття: виклики для освіти, науки, політики .. 158
Тетяна Олійник
Організація самостійної роботи здобувачів освіти засобами інформаційних технологій..... 160
Вікторія Орел
Юридична аргументація у римському праві 162
Олег Остапенко
Теоретичні засади гуманізації загальнопедагогічного процесу в закладах загальної середньої освіти..... 165
Іван Паламарчук
Щодо питання повернення в Україну незаконно виведених в іноземні держави активів: в контексті правовідносин, що виникають у зв'язку з оборотом віртуальних активів..... 167
Євгеній Панов
Правові механізми запозичення досвіду охорони довкілля Республіки Сінгапур в контексті післявоєнного відновлення природи України 170
Євгенія Панова
Актуальні аспекти форс-мажорних обставин в господарських правовідносинах. 171
Валерій Паталаха
Формування колективної ідентичності в основних теоріях європейської інтеграції..... 173
Олександр Пилипенко
Філософія науки XXI століття..... 176
Дмитро Піддубний
Передумови становлення сучасної медіації 180
Олександра Подольська
Римське право як фундамент європейської правової традиції 182
Віталій Попельнюк
Правові та геополітичні виміри суспільного життя України в умовах воєнного стану: виклики продовольчої безпеки 183
Микола Рогоза, Ярослав Вівтоніченко, Роман Максимчук, Володимир Шило
Управління інформаційно-аналітичним забезпеченням бізнес критичних процесів як фактор розвитку компаній в умовах війни 186
Ігор Рой
Особливості діяльності нотаріусів під час воєнного стану 189
Антон Рябокінь
Фінансові ресурси підприємства, їх зміст та види 192
Таміла Ряска
Конституційне право на освіту та його реалізація в умовах трансформацій 194
Марія Скільська
Договір аутстафінгу: поняття, підстави, переваги і перспективи..... 196
Юлія Снітко
Тестування мобільних додатків в середовищі Android Studio..... 199

Олена Стойко
Зміна підходів до фінансування організацій громадського суспільства в Євросоюзі 201
Віктор Стрельніков
Стан позашкільної освіти Полтавщини у роки війни 204
Дмитро Стрілко, Богдан Андрушко
Ретроспективний аналіз становлення медіації в Україні 208
Дар'я Тарасенко
Використання можливостей Screen Reader у навчальній діяльності на прикладі гуманітарних предметів та дисциплін 211
Владислав Теремецький
Приватноправові засоби стимулювання інвестицій у проєкти післявоєнної відбудови України в контексті євроінтеграції 213
Світлана Товста, Денис Несен
Сучасні тенденції розвитку інституту права власності в Україні 216
Світлана Товста, Олександр Петренко
Цифрова трансформація правової системи України: виклики і перспективи правового регулювання 218
Світлана Товста, Ярослав Пешков
Правове забезпечення національної безпеки: конституційно-правовий аспект .. 219
Світлана Товста
Реституція та компенсація в цивільному праві: порівняльно-правовий аналіз національного та європейського підходів 220
Наталія Токуєва
Психологічні чинники конформної поведінки особистості в структурі соціальної взаємодії 222
Іван Фельцан
Правова наука повоєнної незалежної України: теоретико-правові аспекти 224
Галина Фербей
Адаптація фінансових стратегій підприємств до макроекономічних шоків воєнного часу та періоду відбудови 227
Анастасія Фесенко
Банківські ризики: класифікація та оцінювання 230
Аліна Фисун
Аналіз ризиків у страхуванні: методи оцінки та управління 232
Сергій Фірсов, Сергій Дикань, Вікторія Єфремова
Термінологічні помилки в законодавстві стосовно понять «ризик» і «безпека» 234
Роман Харченко
Роль комунікації у релігійних практиках сучасного цифрового суспільства 236
Дмитро Чамара
Суд присяжних в Україні в умовах воєнного стану: виклики та перспективи 240
Сніжана Чирва
Відповідальність за співучасть в міжнародному кримінальному праві 242
Леонід Чуприна, Михайло Коваленко, Андрій Артем'єв
Патологічні зміни у зубах населення розвинутого середньовіччя з терен сучасної України, як критерій визначення давності поховання 245
Андрій Шабалін
Щодо розміру гонорару адвоката: на матеріалах практики Верховного Суду 251

Іван Шаптала
Віддання наказу про вчинення воєнного злочину як форма вчинення злочину, передбаченого статтею 438 ККУ 253
Роман Шаравара, Тетяна Антонюк
Війна в Україні та її вплив на страхування: виклики та перспективи 255
Роман Шаравара, Дмитро Бікмухаметов
Маркетинговий механізм ціноутворення 258
Роман Шаравара, Владислав Бойко
Корелювання та механізм визначення показників інвестиційної привабливості підприємства та економічної системи в цілому 263
Роман Шаравара, Сергій Петріченко
Діагностика кризового стану підприємства 267
Борис Шевченко
Економічні основи державних фінансів у кризових умовах 270
Лідія Шкварок
Правові виміри соціального захисту населення України в умовах воєнного стану 273
Олексій Штепа, Наталя Зінченко
Геополітичні ризики для України в контексті російської збройної агресії..... 275
Віра Явір
Деколонізація України як етнополітичний процес 278
Марина Яненко
Теоретичні засади гуманізації викладання економіки в закладах загальної середньої освіти 281

Розділ 2
Теорія і практика соціальної роботи та корекційної педагогіки

Iryna Nikitina
Psychological support at training activities of future specialists of the security and defense forces in Ukraine 284
Олександр Барвінко, Ольга Бацман
Особливості інклюзивного навчання у ЗВО 286
Ольга Бацман, Yuliia Novinsky
Соціальний супровід осіб літнього віку: досвід Ізраїлю 289
Валентина Березан
Теоретичні аспекти використання цифрових технологій для подолання соціальної ізоляції 290
Ігор Біленко, Надія Мякушко
Особливості соціального супроводу біженців з України в Німеччині 293
Ілля Біляєв, Ніна Черняк
Ефективні методи допомоги та перспективи реінтеграції безпритульних осіб 295
Жанна Бордун
Фізична терапія при захворюваннях серцево-судинної системи 296
Олександр Вакуленко, Ольга Бацман
Технології профілактики професійного вигорання соціальних працівників в умовах війни 298
Віта Вишневська, Ольга Бацман
Послуга підтриманого проживання для внутрішньо переміщених осіб в період війни 299

Алла Гета
Особливості формування культури здоров'я молоді 301
Ярослав Гетя
Фізична реабілітація при переломах стопи 303
Анастасія Горенко, Ольга Бацман
Поняття та класифікація сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах 305
Марина Гринь, Ольга Бацман
Особливості надання соціальних послуг в сільській місцевості в умовах війни ... 309
Сніжана Давидова
Фізична терапія в відновлювальний період при черепно-мозковій травмі..... 310
Вікторія Донченко
Фізична терапія при бронхіальній астмі 312
Джанні Жигилій, Ольга Бацман
Волонтерство як соціальний феномен в період війни в Україні..... 314
Віталій Заіка, Юрій Александров
Хобі та колекціонування як механізм подолання тривоги та соціальної ізоляції в умовах сучасного суспільства..... 315
Віталій Заіка
Особливості надання психологічної допомоги особам у кризових ситуаціях життя..... 316
Юлія Зайцева, Віктор Бондаренко
Роль фізичної культури в адаптації внутрішньо переміщених осіб: соціальні та психологічні аспекти 318
Олена Захарченко
Фізична терапія при переломах хребта 320
Артем Кавалір, Ольга Бацман
Особливості соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в умовах війни..... 321
Людмила Клеценко, Євгенія Вишар
Особливості фізичної терапії при сколіозах у дітей 323
Андрій Коваль, Владислав Канівець
Психолого-педагогічний супровід дітей із затримкою психічного розвитку: корекційний потенціал міждисциплінарної команди 325
Андрій Коваль, Ніна Черняк
Цифрові інструменти в практиці соціального супроводу: виклики та переваги .. 327
Андрій Коваль, Світлана Чечотіна
Профілактика професійного вигорання у фахівців соціальної сфери..... 329
Оксана Коренівська
Лікувальне плавання як засіб фізичної терапії при сколіотичній хворобі 332
Павло Крайній, Ольга Бацман
Профілактика «професійного вигорання» соціальних працівників 333
Олена Крисанова
Фізична терапія при переломі стегнової кістки 334
Наталія Крупа, Надія Мякушко
Аналіз поняття «сирітство» у науковій літературі..... 336
Любов Куторжевська
Особливості вивчення майбутніми фахівцями соціальної сфери дисципліни «Технології організації дитячого оздоровлення та відпочинку» 338

Катерина Литус, Надія Мякушко
Соціальна підтримка малозабезпечених родин 340
Тетяна Лукаш
Фізична терапія при ДЦП 342
Євгеній Ляшенко, Ольга Бацман
Соціальна профілактика алкоголізму в молодіжному середовищі 345
Богдан Максименко, Ніна Черняк
Проблеми та виклики в підготовці соціальних працівників в Україні 347
Федір Медвідь, Марія Чорна, Аліна Красун
Соціальна робота в умовах воєнного стану: правові засади 348
Антон Моренко
Фізична терапія при ампутації нижньої кінцівки 351
Оксана Носенко, Ольга Бацман
Соціальна профілактика кібербулінгу у підлітковому середовищі 352
Вікторія Петренко
Фізична терапія при травмах кисті 354
Дмитро Сакевич
Фізична терапія після ЧМТ 357
Валентина Сорокова
Методологія побудови індивідуальних програм фізичної терапії хворих анкілозивним спондилітом 2 стадії 358
Вікторія Сорокова
Фізична терапія при травмах запястя 360
Вікторія Суханова
Фізична терапія при травмі коліна 361
Катерина Ткач, Ніна Черняк
Досвід і перспективи розвитку державної підтримки прийомних сімей в Україні 363
Євгеній Токар, Ніна Черняк
Практичні аспекти соціальної роботи з жертвами сімейного насильства 365
Максим Тоненький, Ольга Бацман
Особливості інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами .. 367
Ірина Федосова, Надія Мякушко
Поняття та зміст соціальних послуг в умовах війни 369
Антон Фесенко
Фізична терапія при переломі фаланг пальців кисті 371
Іван Хижняк
Фізична терапія при переломі плечової кістки 373
Павло Хоменко
Сучасні тенденції вивчення адаптивної фізичної культури в системі підготовки фахівців фізичної культури та спорту 374
Марк Хромов, Ніна Черняк
Особливості соціальної роботи з демобілізованими військовослужбовцями в умовах військового стану 377
Наталія Царенко
Фізична терапія постінсультних хворих у лікарняний період 378
Олександр Цікал, Ольга Бацман, Надія Мякушко
Особливості медіації у соціальній роботі 380

Артем Чернов, Віталій Заіка
Повернення з війни: соціально-психологічні особливості реадаптації та ресоціалізації ветеранів і ветеранок до умов цивільного життя – презентація колективної монографії 382
Альона Шавандаєва
Фізична терапія при захворюваннях серцево-судинної системи після ампутацій 384
Вікторія Шевчук
Психологічні аспекти емоційного вигорання матерів, які виховують дітей з різними формами дизонтогенезу 385

Розділ 3
Теоретичний і практичний потенціал лінгвістики у піднесенні національного духу та консолідації світового співтовариства

Serhii Bolotnikov
Some aspects of English language learning through mindfulness practice 388
Rostyslav Gromov
Examples of humanization of education in foreign language learning in other countries 391
Анна Алексашенко
Особливості перекладу термінології у галузі архітектури 394
Тетяна Борисова
Впровадження інтерактивних методів навчання з використанням ІКТ на заняттях англійської мови за професійним спрямуванням в медичних коледжах 396
Ганна Бродська
Роль регіональних діалектів у формуванні національної самосвідомості: приклад німецькомовного простору 400
Крістіна Винник
Поняття художнього перекладу 403
Світлана Гвоздьова
Інтерактивні методи навчання при викладанні латинської мови, переваги та практичне використання в освітньому процесі 404
Віталій Голик
Специфіка юридичних текстів 407
Алла Дедухно, Анастасія Рябуха
Лексичні особливості перекладу німецькомовних текстів юридичної тематики . 408
Костянтин Єфімов
Практичний аналіз перекладів та редагування 410
Владислав Золотаренко
Технічні засоби для перекладу та використання адаптованих термінів 412
Вадим Канащук
Інструменти для редагування: використання програм для перевірки граматики, стилістичних помилок, термінологічних баз даних 414
Діана Клочко
Розвиток міжкультурної компетенції учнів у процесі перегляду англомовних серіалів 415
Даніїл Корницький
Інтерпретація медичних даних та інструменти для редагування 418
Анна Кучер
Особливості використання параграфемних засобів у пакуванні молока 420

Вікторія Перевознюк
Сучасна література Кременчука в аспекті національно-патріотичного виховання 422
Наталія Рябокінь, Крістіна Глушко
Основи редагування науково-технічного перекладу 424
Наталія Рябокінь, Віталій Голик, Костянтин Єфімов
Практичний курс третьої (іспанської) іноземної мови для здобувачів першого рівня вищої освіти спеціальності 035 «Філологія» 426
Наталія Рябокінь, Наталія Дяченко
Особливості усного та письмового перекладу 429
Наталія Рябокінь, Василиса Євсютіна
Основи синхронного перекладу в 21 столітті 430
Наталія Рябокінь, Владислав Золотаренко
Сучасна зарубіжна література 431
Наталія Рябокінь, Вадим Канащук, Даніїл Корницький
Практика перекладу з третьої (іспанської) іноземної мови у ЗВО 433
Наталія Рябокінь, Діана Мустафаєва
Огляд сучасної драми в літературі 436
Наталія Рябокінь, Наталія Ночовна, Станіслав Пашко
Специфіка перекладу іспанськомовної, німецькомовної, англомовної поезії на українську мову 438
Наталія Рябокінь, Наталія Ночовна
Культурологічний та когнітивний аспекти перекладу 440
Наталія Рябокінь, Ніна Тіганова
Сучасна іноземномовна поезія 21 століття 446
Наталія Рябокінь
Дискурс науково-технічного спілкування, його класифікація та особливості 448
Наталія Рябокінь
Особливості німецькомовної та іспанськомовної літератури кінця 20 — початку 21 століття 452
Катерина Сидоренко
Лінгвістичні особливості назв фільмів 454
Юлія Сирота, Наталія Смолінська
Методика проблемного вивчення художнього твору в школі на прикладі роману Ф.С.Фіцджеральда «Великий Гетсбі» 456
Василь Ткаченко
Аналіз оригінальних рекламних текстів і їх перекладів 458
Антон Циніцкий
Компаративний аналіз англомовних і українськомовних ЗМІ 459
Інна Янченко
Трансформація ролі викладача іноземної мови: технології та гуманізм у VUCA-світі 462

ПЕРЕДМОВА

IX Міжнародна науково-практична конференція «Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу» присвячена осмисленню ключових напрямів цивілізаційного розвитку сучасного світу та України. Її інтерактивні панелі зібрали вчених, організаторів освіти, науково-педагогічних працівників, фахівців-практиків, здобувачів різних ступенів освіти. На конференції представлено доповіді докторів та кандидатів юридичних, політичних, економічних, філософських, педагогічних, історичних наук, практикуючих юристів, економістів, педагогів та інших фахівців.

У збірнику матеріалів представлено доповіді та повідомлення наукового зібрання вчених, які присвячені аналізові політико-правових, соціально-філософських, освітньо-педагогічних, фінансово-економічних та інших вимірів інноваційного розвитку України та світу. Окремо звернено увагу на протидію України російській військовій агресії та окреслено шляхи повоєнної відбудови країни.

Висловлюємо щирі вітання авторському колективу цьогорічного збірника, всім учасникам наукового зібрання. Зичимо доброго здоров'я, подальших наукових успіхів і нових відкриттів. Переконані, що Ваша праця стане вагомим внеском в осмислення ключових питань розвитку сучасного світу та України.

Із щирою пошаною
Надія Мякушко,
голова редакційної колегії,
докторка філософії, кандидатка політичних наук,
директорка Полтавського інституту економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку
людини «Україна»

РОЗДІЛ 1
ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ВИМІРИ ЖИТТЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВІДБУДОВИ

STEAM APPROACH USING IN PHILOLOGICAL PROJECTS

Olha Kushnirova,
student, National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"
Scientific supervisor: Tetiana Kushnirova,
Doctor of Philology,
Professor at the Department of Germanic Philology and Translation
National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"

The priority of modern education is increasing the interest of students in the specialties of the future, including the introduction of STEAM-solutions in the educational process. STEAM education is a comprehensive interdisciplinary approach (integrated learning, which involves a combination of skills from different fields to achieve the desired result), where all subjects are interconnected and integrated into a single whole. STEAM-education is a creative space of a person, where he or she has the opportunity to fully realize his developments. With this approach, project work and the ability to work in a team become dominant. The project as a means of STEAM-education allows to organically integrate the knowledge of students from different disciplines while solving real problems, determines their practical use, generates new ideas, forms all the necessary life competencies such as multiculturalism, speechability, informationality, sociality [2; 3; 4]

The integration of STEAM education with philology requires a differentiated approach to each case. Students learn to solve problems, become innovators, inventors, develop logical thinking and technical literacy, while strengthening communication and socially significant skills. The educational process in the preparation of a philologist is aimed at forming students' innovative skills like teamwork, communication, project management, ideas generation. Philologists can master the subject comprehensively and in a new way with this approach. STEAM - education is often called "learning vice versa". The standard chain "from theory to practice" in STEAM is reversed. Firstly, there is problem setting, adaptation and project development, and only then, in the process of this activity is mastering the theory and new knowledge.

There are many ways to master a course on the history of foreign literature. The first of them is traditional, when the lecturer tells about a certain period in the development of world culture, focusing on the general features of the day, outlines the features of the period, what distinguishes one era from others. In the process of studying a new topic in the class the main trends in the development of various arts, given illustration which has the opportunity to represent masterpieces of music, fine arts, literature, architecture, sculpture and more are considered. However, when studying general topics, you can go the other way, from "specific" to general. With the help of a project approach, students will be given a task, for example, to present the architecture of the Classicism era in a certain way. Students must decide for themselves how this period can best be represented. To do this, they must conduct a preliminary search, for example, to find out the main features of the day and understand how they manifested themselves in architecture. And, most importantly, determine what technical means will be used to present the project.

In the process of searching, the members of the project team should find out that the architecture of classicism is another rethinking of the ancient heritage, one of the main directions in architecture, which dates back to the seventeenth century. The style is based on logical clarity and symmetry. The buildings of classicism have tall columns, topped by a triangular pediment and ending in a dome, like the Pantheon in Rome. This style was initiated by Andrea Palladio, who in 1570 wrote a treatise "I Quattro Libri dell`Architettura" ("Four Books about Architecture"), dedicated to the peculiarities of ancient architecture. Palladio studied in detail the ancient Greek and Roman buildings and based on them made a detailed instruction, which identified the main features of this style. Buildings in the style of classicism, designed in accordance with these principles, are called Palladian [1, p.11]. Due to maintenance of these requirements the White House (Washington, USA, 1792-1800, James Hoban), the Arc de Triomphe (Paris, France, 1808-1836, Jean Schalgren, Louis-Etienne Ericard de Tourie and Guillaume Abel Blue), the Brandenburg Gate were built. (Berlin, Germany, 1788-1791, Karl Gotthard Langgans) and others.

During the discussion, the project participants reached a conclusion that it will be possible to design an architectural structure in this style with the help of the LEGO "Architecture". The style of classicism combines well with LEGO, as it is dominated by rectangular shapes and symmetry, and the basic elements with the help of basic details are quite easy to reproduce. Decorative elements are rarely used compared to the previous Baroque era, so you do not have to use small details for decoration. The most difficult will be to build a large dome and a triangular pediment, but in the process of teamwork it will not be so difficult (Monticello, Charlottesville, USA, 1769-1809. Thomas Jefferson) [1, p.19].

This form of group work will be productive during performing practical work from general courses, which will contribute to a deeper understanding of the topic and will produce the interest of students in acquiring new knowledge.

References:

1. Alphin Tom. The LEGO Architect . URL: http://tomalphin.com/2015/09/brickarchitect_com.html
2. Андрієвська В.М. Проект як засіб реалізації STEAM-освіти у початковій школі. Науковий вісник Ужгородського університету. 2017. Вип.2. С.11-14.
3. Король С.В. Використання методу проектів для посилення професійної спрямованості гуманітарних дисциплін у підготовці майбутніх інженерів. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua
4. Проект концепції STEM-освіти в Україні. URL: http://mk-kor.at.ua/STEM/STEM_2017.pdf

MOŻLIWOŚCI USPRAWNIENIA PROCEDURY ORZECZNICTWA Z ZASTOSOWANIEM IT[1]

Władysław Wornalkiewicz,
dr inż., prof. ANS-WSZiA
The Academy of Applied Sciences
Academy of Management and Administration in Opole (Poland)

Wprowadzenie

Obecny system prawny stoi przed wyzwaniami dynamicznego środowiska prawnego, które ciągle ewoluuje pod wpływem zmieniających się realiów społecznych, ekonomicznych i technologicznych. W odpowiedzi na te wyzwania, kluczowe staje się ciągłe doskonalenie procesów orzeczniczych, mające na celu nie tylko zwiększenie efektywności sądów, ale również podnoszenie jakości sprawiedliwości. Z tego względu w tym temacie skoncentrowano się na analizie oraz identyfikacji potencjalnych usprawnień w zakresie orzecznictwa, przykładając szczególną uwagę do problematyki przykładowego sądu rejonowego, którego nazwy ze względu na jego wizerunek nie podano.

Badanie, przeprowadzone w formie ankiety online w okresie od 1 do 15 maja 2024 roku, zaangażowało pracowników sądu rejonowego, którzy podzielili się swoimi doświadczeniami i spostrzeżeniami na temat obecnych procedur oraz technologii informacyjnych stosowanych w procesie orzecznictwa.

Moim zdaniem problemy badawcze wskazane w pracy są kluczowe dla zrozumienia wyzwań stojących przed wspomnianym sądem oraz miały na celu identyfikację potencjalnych obszarów wymagających usprawnień, zwłaszcza z zastosowaniem ETO. Każdy z problemów został rozpatrzony, co pozwoliło zrozumieć istniejące luki oraz zaproponować skuteczne rozwiązania biorąc pod uwagę czynniki wpływające na spójność i jednolitość orzeczeń wydawanych przez sędziów. Działanie to skoncentrowało się na identyfikacji czynników, które mogą wpływać na różnice w orzeczeniach wydawanych przez różnych sędziów. Problem ten dotyczy zarówno subiektywnych aspektów orzekania, jak i stosowanych praktyk proceduralnych. Analiza spójności i jednolitości orzeczeń ma na celu zapewnienie większej przewidywalności oraz sprawiedliwości w procesach sądowych.

Główne przyczyny opóźnień w wydawaniu orzeczeń w przykładowym badanym sądzie rejonowym, i ich konsekwencje dla stron postępowania, to kolejny temat przeprowadzonej analizy. Opóźnienia w wydawaniu orzeczeń są znaczącym problemem wpływającym na efektywność sądów i postrzeganie sprawiedliwości przez społeczeństwo. Analizując tę kwestię, szczególną uwagę przyłożono do identyfikacji źródeł tych opóźnień, czy to związanych z brakami kadrowymi, proceduralnymi, czy technologicznymi, oraz do zrozumienia, jak te opóźnienia wpływają na uczestników procesu prawnego.

Dostępność orzeczeń wydawanych przez sąd rejonowy dla stron postępowania oraz opinii publicznej i bariery w dostępie stanowią kolejny problem, który dotyczy transparentności działania tego sądu i dostępności wydawanych przez niego orzeczeń. Analiza skupiała się na mechanizmach udostępniania orzeczeń, ich czytelności i zrozumiałości, a także na ewentualnych barierach prawnych i technologicznych, które mogą ograniczać dostęp do informacji sądowych.

[1] Opracowanie bazuje na wybranych i zaimplementowanych fragmentach, wykonanej pod kierunkiem autora, pracy licencjackiej: Bielawska E., *Analiza stanu istniejącego i wskazanie usprawnień w zakresie orzecznictwa (na przykładzie …)*, ANS-WSZiA w Opolu, Opole 2024.

Wpływ zmian i reform procedur sądowych na poprawę jakości orzecznictwa w sądzie rejonowym był następnym problemem badawczym, w ramach którego przeanalizowano różne propozycje reform, które mogą wpłynąć na poprawę procesów orzeczniczych. Zwrócono uwagę na innowacjach proceduralnych i komputerowych oraz na ich potencjalnych korzyściach dla szybkości, jakości i sprawiedliwości orzeczeń.

W etapach końcowych przeprowadzonej analizy zwrócono uwagę na zalety i wady obecnie używanych systemów informatycznych w przykładowym sądzie rejonowym i ich wpływu na pracę sędziów i jakość orzeczeń. Podejście to pozwoliło ocenić skuteczność stosowanych narzędzi IT oraz jakość i spójność wydawanych orzeczeń. Analiza skoncentrowała się na ocenie obecnych technologii, identyfikacji ich ograniczeń oraz propozycjach usprawnień technologicznych. Ostatni etap zapytań ankietowych skoncentrował się na ocenie, jak nowe technologie, takie jak systemy do zarządzania dokumentami cyfrowymi czy zaawansowane platformy komunikacyjne, mogłyby wpłynąć na udoskonalenie procesów orzeczniczych. Analiza ta miała na celu zidentyfikowanie technologii, które mogą poprawić szybkość, przejrzystość i jakość orzekania. Analizuje stosowaną technologię informacyjną w przykładowym sądzie rejonowym, szczególną uwagę zwrócono na takich narzędziach technologii informacyjnej jak *e-protokół*, *portal informacyjny*, *prowadzenia rozpraw online*.

Elementami wieńczącymi przeprowadzonego badania ankietowego są propozycje usprawnień procesu orzecznictwa, oparta na rozpatrzeniu sugestii uczestników badania i identyfikacji zakresów funkcjonalnych wymagających usprawnień, jak również zakresu implementacji proponowanych rozwiązań informatycznych.

W przekonaniu autorki, cytowanej pracy licencjackiej, rozszerzenie zastosowanie nowoczesnych rozwiązań IT i dogłębna reforma proceduralna są nie tylko możliwe, ale wręcz niezbędne dla modernizacji pracy analizowanego sądu rejonowego. Podnoszenie jakości orzecznictwa oraz usprawnienie procesów pracy tego sądu, poprzez technikę IT, wymaga także odpowiedniego szkolenia personelu i zdobycia przez nich kompetencji do efektywnego wykorzystywania nowych aplikacji. W długoterminowej perspektywie, inwestycje w rozwój umiejętności pracowników sądu rejonowego, w połączeniu z systematyczną aktualizacją bazy danych i rozwojem infrastruktury informatycznej, będą tak samo istotne jak wprowadzane na bieżąco same zmiany proceduralne.

Definicja orzecznictwa oraz jego rola w systemie prawnym

Orzecznictwo odgrywa kluczową rolę w systemie prawnym, funkcjonując jako istotne źródło norm i zasad, które są formułowane w wyniku wydawanych przez sądy orzeczeń i opinii. Jest to proces, w ramach którego sądy interpretują prawo, przyczyniając się do tworzenia precedensów lub wytycznych orzeczniczych, na które mogą powoływać się inne instytucje sądowe. Publikacja takich orzeczeń odbywa się poprzez różnorodne kanały, w tym zbiory orzeczeń, czasopisma prawnicze, strony internetowe sądów oraz bazy danych prawnych[2]. W krajach o tradycji prawa cywilnego, opartego na prawie rzymskim[3], sądy nie są ściśle zobowiązane do przestrzegania zasad wypracowanych w ramach orzecznictwa, co oznacza większą elastyczność w interpretacji prawa[4]. Wspomniane tu prawo rzymskie (łac. *Ius Romanum*) to termin oznaczający najczęściej prawo starożytnego Rzymu, które rozwijało się od czasów prawa

[2] Orzecznictwo, *European Justice*, https://e-justice.europa.eu/11/PL/case_law?init=true.
[3] https://pl.wikipedia.org/wiki/Prawo_rzymskie.
[4] Ibidem.

zwyczajowego, aż do kodyfikacji Justyniana I Wielkiego (VI wiek n.e.). Prawo rzymskie miało istotny wpływ na rozwój prawodawstwa europejskiego w postaci prawa powszechnego, a także na współczesną naukę, rozwijaną jako przedmiot uniwersytecki.

W kontekście polskiego systemu prawnego, który jest przykładem prawa stanowionego, orzecznictwo nie pełni funkcji źródła prawa obowiązującego powszechnie. Jednak istotne znaczenie w omawianym zakresie mają tezy wyroków, które są często powielane i stosowane przez sądy niższej instancji, stanowiąc w istocie precedensy. Jest to praktyka, która odzwierciedla zasady sprawiedliwości formalnej, zakładającej, że podobne przypadki powinny być traktowane w sposób podobny, co wspiera spójność orzecznictwa oraz utrzymuje autorytet wyższych instancji sądowych[5].

Orzecznictwo stanowi ważny element literatury prawniczej, będąc często analizowanym i publikowanym w specjalistycznej prasie oraz elektronicznych bazach danych. Jest to kluczowe dla rozwoju praktyki prawnej, zapewniając dostęp do precedensów i interpretacji prawnych, które są niezbędne dla prawników w ich codziennej praktyce[6]. Orzeczenie może być zawarte w oficjalnych zbiorach lub bzach danych orzeczeń poszczególnych sądów[7].

Sędziowie orzekający w Polsce są zobowiązani stosować się wyłącznie do przepisów konstytucji oraz ustaw, co umożliwia im niezależną kontrolę zgodności aktów prawnych z wyższymi normami prawnymi. Kolejną zasadą jest dwuinstancyjność postępowania sądowego, określona w art. 176 ust. 1. Konstytucji, która zapewnia każdemu prawo do odwołania się od orzeczenia sądu pierwszej instancji do sądu wyższej instancji, chociaż Konstytucja nie określa dokładnie mechanizmów udziału obywateli, deleguje tę sprawę do ustawodawcy.

W praktyce przyjęło się dwa główne modele - ławników oraz sędziów przysięgłych. Ławnicy są wybierani w tajnym głosowaniu przez rady gmin z puli kandydatów zgłaszanych przez różne organizacje oraz grupy wyborców, a ich kadencja trwa cztery lata, z możliwością skrócenia w wyjątkowych okolicznościach[8].

Sądy powszechne, które obejmują sądy rejonowe, okręgowe oraz apelacyjne, stanowią podstawową strukturę systemu sądownictwa i zajmują się rozpatrywaniem spraw w pierwszej instancji oraz w ramach apelacji w szerokim zakresie kwestii prawnych. Sądy rejonowe zajmują się też prowadzenie ksiąg wieczystych oraz rejestrem zastawów i Krajowego Rejestru Sądowego. Natomiast system sądownictwa administracyjnego koncentruje się na dwóch głównych instytucjach: Naczelnym Sądzie Administracyjnym oraz wojewódzkich sądach administracyjnych. Wymienione sądy pełnią kluczową rolę w sprawowaniu kontroli nad działalnością administracji publicznej.

W polskim systemie prawnym funkcjonuje hierarchicznie uporządkowana struktura sądownictwa, która obejmuje zarówno sądy powszechne wojskowe oraz administracyjne. Na najniższym szczeblu znajdują się sądy rejonowe, które z reguły pełnią rolę sądów pierwszej instancji. Następnym stopniem w hierarchii są sądy okręgowe, które działają jako sądy odwoławcze, ale w niektórych przypadkach mogą również być sądami pierwszej instancji. Sądy apelacyjne stanowią kolejny poziom w

[5] Ibidem, s.: 14.
[6] Ibidem, s.: 15.
[7] Orzecznictwo, *European Justice*, https://e-justice.europa.eu/11/PL/case_law?init=true.
[8] Zubik M., *Sprawowanie wymiaru sprawiedliwości w świetle Konstytucji i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] „Przegląd Sądowy", nr 3/2005, s.: 78.

strukturze sądownictwa, gdzie również pełnią funkcję instancji odwoławczej. Struktura sądów wojskowych jest analogiczna, z tym że pierwszą instancję stanowią wojskowe sądy garnizonowe, a wojskowe sądy okręgowe działają jako instancja odwoławcza lub pierwsza w określonych sytuacjach. Sąd Najwyższy, będący na szczycie hierarchii, nadzoruje działalność zarówno sądów powszechnych, jak i wojskowych, koncentrując się na sprawach orzeczniczych.

W zakresie sądownictwa administracyjnego, pierwszą instancję stanowią wojewódzkie sądy administracyjne. Nadzór nad ich działalnością sprawuje Naczelny Sąd Administracyjny, który nie tylko rozpatruje środki odwoławcze od orzeczeń tych sądów, ale także zajmuje się interpretacją zagadnień prawnych oraz rozstrzyga inne sprawy określone przepisami prawa[9]. W polskim systemie prawnym istnieje zasada, zgodnie z którą sądy powszechne mają pierwszeństwo w rozstrzyganiu spraw prawnych, chyba że przepisy szczególnie wyznaczają inną drogę sądową. Zakładana jest na poziomie konstytucyjnym kompetencja sądów powszechnych do sprawowania wymiaru sprawiedliwości, co jest również odzwierciedlone w przepisach szczegółowych, takich jak ustawa z dnia 27 lipca 2001 roku o ustroju sądów powszechnych[10].

Zwróćmy teraz uwagę na encyklopedyczne określenie sądów powszechnych[11]. Jak już nadmieniono do obecnego polskiego sądownictwa powszechnego należą sądy rejonowe, okręgowe i apelacyjne. Sądy powszechne rozstrzygają wszelkie sprawy z zakresu prawa karnego, cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy i ubezpieczeń społecznych, które nie są zastrzeżone dla innych sądów. Wszystkich sędziów sądów powszechnych powołuje Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa. Sądami kierują prezesi powoływani przez ministra sprawiedliwości oraz w zakresie finansowym i gospodarczym Dyrektorzy Sądów Apelacyjnych i Okręgowych oraz Dyrektorzy Sądów Rejonowych - powoływani przez ministra sprawiedliwości. Postępowanie sądowe oparte jest na zasadzie dwuinstancyjności. W Polsce funkcjonuje (stan na 12 lipca 2021 roku): 11 sądów apelacyjnych, 46 sądów okręgowych, 318 sądów rejonowych.

Oprócz funkcji rozstrzygania sporów prawnych, sądy powszechne są również uprawnione do wykonania innych zadań w ramach ochrony prawnej, które są im przydzielone ustawowo. Do tych zadań zalicza się między innymi postępowanie rejestrowe, mediacyjne, egzekucyjne, wykonawcze oraz czynności o charakterze przygotowawczym, takie jak mianowanie obrońcy z urzędu czy zwolnienie od kosztów sądowych, a także działania uzupełniające, jak orzekanie o kosztach procesu.

Interesujące nas w tym opracowaniu sądy rejonowe zazwyczaj obejmują swoją właściwością jedną lub więcej gmin. Sądy te dzielą się na wydziały specjalistyczne takie jak cywilny, karny, rodzinny i nieletnich, pracy i ubezpieczeń społecznych, ksiąg wieczystych oraz gospodarczy.

W Polsce funkcjonuje złożony system nadzoru nad działalnością sądów powszechnych, w ramach którego kluczowe role odgrywają Sąd Najwyższy oraz Minister Sprawiedliwości. Zgodnie z obowiązującymi regulacjami, Sąd Najwyższy pełni nadzór w zakresie orzekania przez sądy powszechne. Natomiast Minister Sprawiedliwości odpowiedzialny jest za nadzór administracyjny nad działalnością tych sądów. Ta forma nadzoru koncentruje się na zapewnieniu odpowiednich warunków technicz-

[9] Guziak A., *Zarys struktury sądownictwa powszechnego w Polsce i w Niemczech wraz z terminologią dla tłumaczy*, [w:] „Lingua Legis", nr 27/2019, s.: 49.
[10] Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. *Prawo o ustroju sądów powszechnych*, Dz.U.2024.334.
[11] https://pl.wikipedia.org/wiki/S%C4%85d_powszechny.

nych, organizacyjnych i majątkowych, które są niezbędne do prawidłowego funkcjonowania sądownictwa.

Narzędzia elektroniczne ułatwiające pracę sądu rejonowego

Nagrywanie rozprawy sądowej, czyli *e-protokół*. Wprowadzenie elektronicznych protokołów do polskiego systemu prawnego w 2010 roku, zgodnie z nowelizacją Kodeksu postępowania cywilnego, stanowiło znaczącą zmianę w metodach dokumentacji przebiegu rozpraw sądowych. Tradycyjne metody protokołowania, polegające na pisemnym zapisie, zostały wzbogacone o możliwość rejestrowania rozpraw w formie audio-wideo, co oznaczało przejście na tzw. e-protokoły. Zmiana ta z czasem stała się nieodłącznym elementem codziennej praktyki sądowej, obejmując sprawy cywilne oraz gospodarcze. Trzeba zaznaczyć, że mimo nie istnienia formalnej instytucji prawnej regulującej e-protokoły, ich implementacja do praktyki zasadniczo zmieniła podejście do protokołowania procesów sądowych[12]. Wdrożenie elektronicznego rejestrowania przebiegu postępowań w ramach procesów cywilnych miało na celu przede wszystkim usprawnienie oraz przyspieszenie działania wymiaru sprawiedliwości.

Długość trwania rozpraw to tylko jedna z wielu składowych wpływających na dynamikę procesu sądowego. Inne kluczowe czynniki to między innymi złożoność prawna przypadków, ilość materiału dowodowego do analizy oraz poziom zaangażowania stron. Implementacja elektronicznego protokołu wymaga od sędziów adaptacji do nowych technologii oraz zmiany tradycyjnych metod pracy.

Zastąpienie pisemnych protokołów nagraniami z rozpraw wiąże się z koniecznością większego nakładu czasu na analizę zgromadzonych materiałów, co może być szczególnie wyzwaniem dla sędziów instancji odwoławczych, którzy muszą dokładnie zapoznać się z całością zebranych dowodów, zarówno z pierwszej instancji, jak i z postępowania apelacyjnego[13]. Trzeba podkreślić, że dzięki rejestrowaniu wypowiedzi w formie dźwiękowej i wizualnej, zeznania zachowują swoją autentyczność i integralność, co jest decydujące dla oceny prawidłowości procedur sądowych[14].

Zatem elektronizacja procedur i dokumentacji, w szczególności w masowym postępowaniu cywilnym, staje się niezbędna, choć instytucje prawa często podchodzą do niej z rezerwą. Jednak wprowadzenie technologii informatycznych, a w szczególności zdalnych online, do wykonania czynności procesowych nie wpływa na podstawowy cel postępowania cywilnego, którym jest właściwe rozstrzygnięcie sprawy[15]. Dodać trzeba jeszcze, że w analizowanym sądzie rejonowym począwszy od 2014 roku nagrywana jest zdecydowana większość rozpraw.

Portal Informacyjny. Portale Informacyjne sądów powszechnych to nowoczesne narzędzia cyfrowe - systemy, które stanowią istotny krok w kierunku transparentności i dostępności informacji prawnych w Polsce. Umożliwiają one zdalny dostęp do informacji o postępowaniach przed sądami powszechnymi[16]. Podstawę prawną dla funkcjonowania Portalu Informacyjnego stanowiło pierwotnie zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 grudnia 2006 roku[17]. W 2019 roku wprowadzono przepisy,

[12] Kluz P., Lech M., *Charakter protokołu elektronicznego w procedurze cywilnej*, [w:] „*Journal of Modern Science*“, t. 4/2014, s.: 354.
[13] Ibidem, s. 355.
[14] *E-Wymiar sprawiedliwości w aspekcie europejskim*, red. B. Śliwczyński, L. Łuczak-Noworolnik, Poznań 2016, s.: 23.
[15] Kluz P., Lech M, *Charakter protokołu elektronicznego w procedurze cywilnej*, op. cit., s.: 355.
[16] Mikołajczuk E, *Analiza funkcjonowania Portali Informacyjnych Sądów Powszechnych*, Warszawa 2020, s.: 15.
[17] Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 grudnia 2003 r. w sprawie organizacji i zakresu działania sekretariatów sądowych oraz innych działów administracji sądowej, Dz.Urz.MS.2003.5.22.

które rozszerzyły funkcjonalność systemu, pozwalając prezesom sądów na zarządzanie udostępnianiem informacji procesowych, takich jak treści pism i protokołów, za pośrednictwem kont w systemie teleinformatycznym. Portal Informacyjny sądów powszechnych nie tylko usprawnia procesy komunikacji sądowej, ale również przyczynia się do zwiększenia transparentności działania sądownictwa, co jest kluczowym aspektem w budowaniu zaufania publicznego do instytucji sądowych[18].

Wprowadzenie Portali Informacyjnych w wymiarze sprawiedliwości znacząco przyczyniło się do usprawnienia pracy sekretariatów sądów oraz Biur Obsługi Klienta. Tradycyjnie procesy te wymagały znacznego nakładu czasu personelu na obsługę uczestników procesów sądowych, co obejmowało zadania takie jak wyszukiwanie akt sądowych do osobistego wglądu, udostępnianie protokołów z rozpraw oraz realizowanie licznych żądań dotyczących kopiowania dokumentacji. Obciążenia te były powiązane z koniecznością fizycznej obecności stron lub ich pełnomocników w siedzibach sądów. Wiązało się to z koniecznością wcześniejszego zamawiania dokumentów do wglądu oraz generowało dodatkowe koszty związane z kopiowaniem dokumentów. Portale Informacyjne, oferując bezpłatny dostęp do dokumentów sądowych online, znacząco zredukowały potrzebę bezpośredniego kontaktu z sądami. Dzięki temu uczestnicy procesów mogą oszczędzić zarówno czas, jak i pieniądze, które wcześniej musieli inwestować w tradycyjne formy interakcji z systemem sądowym. Ta cyfryzacja procesów sądowych nie tylko zwiększa efektywność administracyjną, ale także poprawia ogólną dostępność i transparentność sprawiedliwości, umożliwiając łatwiejszy dostęp do informacji procesowych bez konieczności fizycznego przemieszczania się do określonego sądu[19].

W przykładowym analizowanym sądzie rejonowym Portal Informacyjny funkcjonuje od 1 czerwca 2014 roku, na mocy Zarządzenia Nr 6/14 wydanego przez prezesa tego sądu. Celem stworzenia portalu było ułatwienie dostępu do informacji sądowych dla osób upoważnionych i uprawnionych, zgodnie z obowiązującym prawem. Portal ma służyć przede wszystkim stroną postępowań, ich pełnomocnikom, a także sędziom i prokuratorom, zapewniając im dostęp do danych zawartych w systemach wspierających pracę biurową sądu rejonowego.

Aby móc korzystać z funkcjonalności portalu, użytkownicy muszą przejść proces rejestracji. Wymaga on wypełnienia formularza rejestracyjnego, dostępnego na stronie głównej portalu, a następnie osobistego zgłoszenia się w jednym z wyznaczonych punktów - w punkcie informacyjnym, biurze obsługi interesanta lub biurze podawczym - które działają w ramach sądów, gdzie portal już funkcjonuje, i które znajdują się na terenie apelacji danego województwa.

Wirtualne sale sądowe i rozprawy online. W Polsce możliwość prowadzenia posiedzeń sądowych przy wykorzystaniu technologii komunikacji na odległość została wprowadzona zmianami w Kodeksie Postępowania Cywilnego (KPC) z roku 2015. Jednak do wybuchu pandemii COVID-19, te przepisy nie znalazły szerszego zastosowania w praktyce sądowniczej. Jednym z głównych ograniczeń był wymóg określony w artykule 152 § 2 KPC, który stanowił, że uczestnicy muszą znajdować się w obiekcie innego sądu, co wiązało się z potrzebą angażowania zasobów i personelu więcej niż jednej jednostki sądowej. Ponadto, wymagane były specyficzne rozwiązania tech-

[18] Łukowski W., *Portalu informacyjnego czar*, „Rzeczpospolita" z 23 kwietnia 2020 r., https://www.rp.pl/Opinie/304239882-Wojciech-Lukowski-Portalu-informacyjnego-czar.html.
[19] Ibidem.

niczne, takie jak Centralna Platforma Wideokonferencyjna Ministerstwa Sprawiedliwości, oparta na aplikacji *Avaya SCOPIA*[20], której infrastruktura była dostępna tylko w wybranych salach sądowych[21].

Rozwiązanie *Avaya SCOPIA Desktop* Server jest aplikacją, która umożliwia uczestniczenie w wideokonferencjach z poziomu dowolnego komputera z dostępem do sieci IP, w tym z użyciem standardowego łącza internetowego. Instalacja oprogramowania do wideokonferencji na komputerze użytkownika odbywa się automatycznie w momencie pierwszego logowania na serwerze SCOPIA Desktop. Po instalacji użytkownik łączy się do odpowiedniej konferencji podając jej numer oraz PIN. Po podłączeniu do spotkania uruchamia się aplikacja wideokonferencyjna, dzięki której komputer weźmie udział w wideokonferencji jak pełnoprawny wideoterminal H.323/SIP.

Możliwość prowadzenia rozpraw sądowych online sprawdziła się, ponieważ ustawodawca zdecydował się na stałe wprowadzić ją do KPC. Nowelizacja, która zaczęła obowiązywać w marcu 2024 roku, zezwala sędziemu przewodniczącemu na zarządzanie zdalnego posiedzenia z urzędu, gwarantując jednocześnie pełną ochronę praw procesowych wszystkich stron oraz prawidłowy przebieg postępowania. Sąd oraz protokolant pozostają w sali sądowej, a pozostali uczestnicy mogą dołączyć zdalnie. Komunikacja odbywa się za pośrednictwem transmisji obrazu i dźwięku, co pozwala na *real-time interaction* i pełne zaangażowanie w proces. Dodatkowo, uczestnicy mają obowiązek zgłosić zamiar uczestnictwa zdalnego na co najmniej trzy dni robocze przed wyznaczonym terminem posiedzenia, co umożliwia odpowiednie przygotowanie techniczne ze strony sądu[22].

Osoba uczestnicząca zdalnie musi informować o miejscu, z którego się łączy, i zapewnić odpowiednie warunki do uczestnictwa w rozprawie. Sąd może zażądać stawienia się osobiście, jeśli zachowanie uczestnika lub warunki, w jakich się znajduje, mogą wpłynąć negatywnie na prawidłowy przebieg czynności procesowych[23]. Oprócz rozpraw online, które prowadzi się regularnie omawiany sąd rejonowy wdrożył system rozpraw hybrydowych, gdzie część uczestników znajduje się na sali sądowej, a cześć w miejscu ich aktualnego pobytu.

Prezentacja uzyskanych odpowiedzi na ankietę badawczą

Większość badanych respondentów stanowiły osoby w grupie wiekowej 31- 40 lat, co stanowiło 70%, kolejną grupą osoby w wieku 41-50 lat - 20%. Najmniej wśród respondentów było osób w wieku 51-60 lat, co w strukturze daje 10%. Zdecydowaną większość osób, które wzięły udział w badaniu to kobiety, bo 90%, a mężczyźni stanowili 10%. Staż pracy respondentów rozpatrywanego sądu rejonowego był zróżnicowany i wynosił procentowo w stosunku do grupy badanej:

- do 5 lat (50%),
- od 6 - 10 lat (10%),
- od 11 - 20 lat (20%),
- powyżej 20 lat (20%).

[20] https://infosfera.pl/wideokonferencje/oferta-avaya/wideoterminale-avaya-spaces-h323-aip/avaya-scopia-desktop.html.

[21] Gołaczyński J., Zalesińska A.*, Nowe technologie w sądach na przykładzie wideokonferencji i składania pism procesowych i doręczeń elektronicznych w dobie pandemii COVID-19*, [w:] „*Monitor Prawniczy*”, nr 12/2020, s.: 638.

[22] Gad A., *Zdalne rozprawy sądowe na stałe w k.p.c.*, *Ziemski Biznes*, https://ziemskibiznes.pl/blog/spory-sadowe/zdalne-rozprawy-s%C4%85dowe-na-sta%C5%82e-w-k.p.c.html.

[23] Ibidem.

Dla zrealizowania celu pracy, czyli przeprowadzenia analizy stanu istniejącego i wskazanie usprawnień w zakresie orzecznictw, a na przykładzie jednego z sądów rejonowych, sformułowano problemy badawcze, a mając te problemy opracowano kwestionariusz ankiety[24]. Przedstawione zostaną teraz wyniki strukturalne uzyskanych odpowiedzi.

Zapytano respondentów o to, jak oceniają poziom jednolitości orzeczeń wydawanych przez sędziów. Zdaniem 70% badanych poziom ten jest średni, a zdaniem 30% wysoki. W kolejnym punkcie ankiety zapytano respondentów o to, czy dostęp do baz danych z orzeczeniami innych sądów ma wpływ na jednolitość wydawanych orzeczeń. Trzydzieści procent badanych odpowiedziało, że raczej ma to wpływ, 10%, że raczej nie ma wpływu. Jednocześnie aż 60% badanych miało trudność z udzieleniem jednoznacznej odpowiedzi na to pytanie. Na pytanie o to, czy współpraca i konsultacje między sędziami jest częstą praktyką w sądzie rejonowym w którym pracują. Spośród respondentów 50% podało, że raczej jest to częsta praktyka, a zdaniem 10% raczej nie jest. Czterdzieści procent miało trudność z udzieleniem jednoznacznej odpowiedzi na tak postawione pytanie. Zdaniem połowy respondentów, wprowadzenie jednolitych wytycznych orzeczniczych mogłoby mieć pozytywny wpływ na spójność wydawanych orzeczeń. Natomiast 20% ankietowanych uznało, że wpływ ten jest zdecydowany, a 30% miało trudność z udzieleniem jednoznacznej odpowiedzi.

Struktura odpowiedzi na kolejne pytanie została zaprezentowana na rysunku 1.

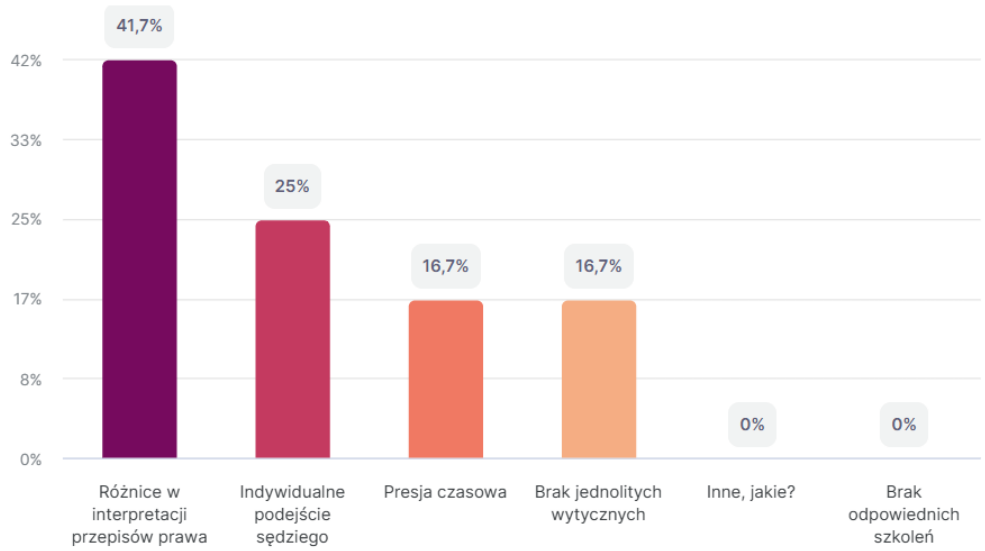

Źródło: Bielawska E., *Analiza stanu istniejącego i wskazanie usprawnień w zakresie orzecznictwa (na przykładzie …)*, op. cit., rys. 9.

Rys. 1. Czynniki, które najbardziej wpływają na różnice w orzeczeniach wydawanych przez sędziów

Tak więc według rysunku 1. struktura odpowiedzi jest następująca:
- przede wszystkim różnice w interpretacji przepisów prawa (41,7%),
- indywidualne podejście sędziego (25%),
- presja czasowa (16,7%),
- brak jednolitych wytycznych (16,7%).

Pracownicy badanego sądu rejonowego czasami dostrzegają opóźnienia w wydawanych orzeczeniach i takiej odpowiedzi udzieliło 70% respondentów. Nigdy nie dostrzega opóźnień 10% badanych, często dostrzega je 10% i bardzo często także 10%.

[24] Bielawska E., *Analiza stanu istniejącego i wskazanie usprawnień w zakresie orzecznictwa (na przykładzie …)*, op. cit., s.: 32.

Zdaniem ankietowanych, główne przyczyny opóźnień w wydawaniu orzeczeń, to przede wszystkim opóźnienia w dostarczaniu dokumentów przez strony postępowania, długie procedury administracyjne, niewystarczająca liczba personelu administracyjnego, nadmierne obciążenie pracą sędziów. Wszystkie z wymienionych po 22,2%, a brak odpowiednich narzędzi i technologii IT wymieniło 11,2% ankietowanych.

Respondenci są przekonani, że ilość spraw przypadających na jednego sędziego jest zbyt duża. Takiej odpowiedzi udzieliło 80% badanych, a zdaniem 20% uczestniczących w ankiecie uznało, że sędziowie nie są przeciążeni pracą.

Ankietowani pozytywnie oceniają organizację pracy w swoich wydziałach, bowiem 60% ocenia ją dobrze, 30% przeciętnie, a 10% bardzo dobrze. Żaden z badanych nie ocenił organizacji słabo oraz bardzo słabo.

Choć organizacja pracy jest zdaniem badanych poprawna, zdecydowana większość ankietowanych uważa, że w sądzie występują braki w dostępności narzędzi i technologii informacyjno-informatycznej wspierających ich pracę. Takiej odpowiedzi udzieliło aż 90% badanych, natomiast 10% udzielających odpowiedzi uważa, że braki w omawianym zakresie nie występują.

Wśród konsekwencji opóźnień w wydawaniu orzeczeń najwięcej badanych wskazało wzrost stresu i frustrację stron postępowania (50%). Utrata zaufania do wymiaru sprawiedliwości została wskazania przez 33,3% badanych. Opóźnienia w egzekucji prawa wskazało 11,1%, a zwiększone koszty dla stron postępowania 5,6% respondentów. Struktura omówionych odpowiedzi została zaprezentowana na rysunku 2.

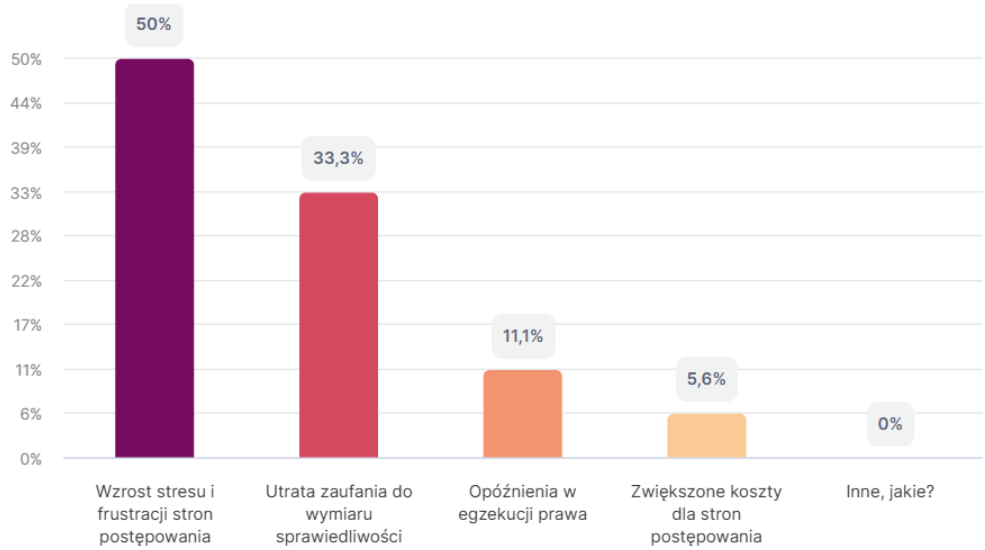

Źródło: Bielawska E., *Analiza stanu istniejącego i wskazanie usprawnień w zakresie orzecznictwa (na przykładzie …)*, op. cit., rys. 15.

Rys. 2. Konsekwencje opóźnień w wydawaniu orzeczeń

Wszyscy badani uważają, że opóźnienia w wydawaniu orzeczeń mają negatywny wpływ na wizerunek sądu. Zdaniem 60% opóźnienia zdecydowanie mają wpływ na omawiane kwestie, a zdaniem 40% raczej mają wpływ.

Na pytanie jakie są standardowe procedury udostępniania orzeczeń sądowych stronom postępowania, to przede wszystkim przesyłanie pocztą tradycyjną i takiej odpowiedzi udzieliło 90% respondentów. Dziesięć procent wskazało, że orzeczenia są przesyłane pocztą elektroniczną.

Jeśli wziąć pod uwagę czas od wydania orzeczenia, w którym strony postępowania mogą się z nim zapoznać, badani udzielili różnych odpowiedzi, co prawdopodobnie uzasadnione jest specyfiką konkretnego wydziału sądu rejonowego. Zdaniem 40% badanych strony mogą zapoznać się z orzeczeniem w ciągu 4-7 dni roboczych, również 40% ankietowanych udzieliło odpowiedzi „Natychmiast po wydaniu". Według 10% ankietowanych powyżej 7 dni roboczych, a zdaniem też 10% biorących udział w ankiecie w ciągu 1-3 dni roboczych. Struktura tych odpowiedzi została pokazana na rys. 3.

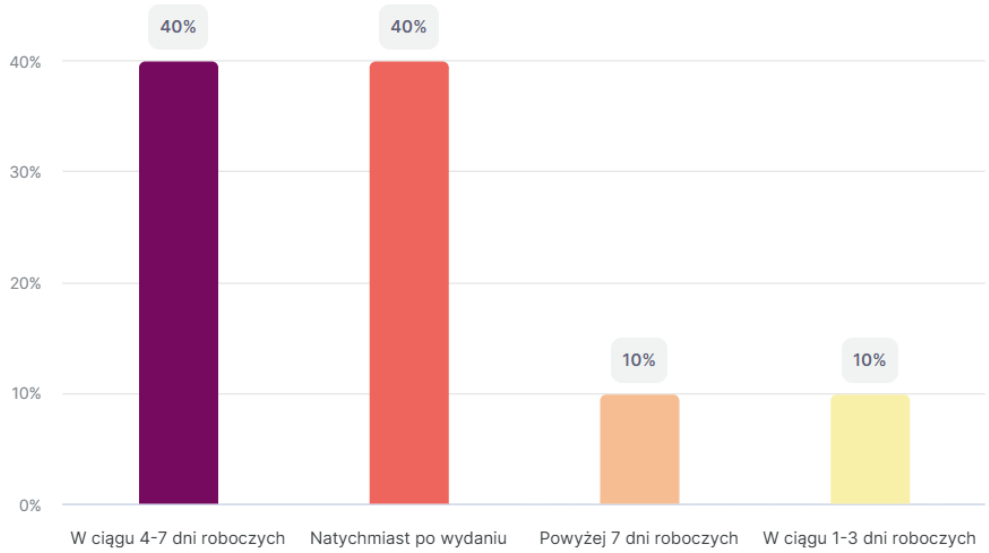

Źródło: Bielawska E., *Analiza stanu istniejącego i wskazanie usprawnień w zakresie orzecznictwa (na przykładzie* ...), op. cit., rys. 18.

Rys. 3. Czas od wydania orzeczenia, w którym strony postępowania mogą się z nim zapoznać

Respondenci potwierdzili, że strony postępowania mają możliwość uzyskania kopii orzeczeń w formie elektronicznej. Przy czym 80% badanych wskazało, że uzyskanie elektronicznej kopii możliwe jest wyłącznie na wniosek strony, a 10%, że taką możliwość strony mają zawsze. Także 10% wskazało, że nie wie, czy stronom postepowania przysługuje możliwość uzyskania orzeczeń w formie elektronicznej.

Jednocześnie, biorąc pod uwagę częstotliwość korzystania przez strony postępowania z możliwości uzyskania kopii orzeczeń w formie elektronicznej, respondenci wskazali, że strony postępowania rzadko korzystają z przysługującego im prawa - takiej odpowiedzi udzieliło 90% badanych. Zdaniem 10% respondentów, z omawianej możliwości strony korzystają często.

Wśród najczęstszych problemów, jakie strony postępowania napotykają w toku uzyskiwania orzeczeń, badani wskazali problemy techniczne z dostępem do orzeczeń elektronicznych - 50%, długie terminy oczekiwania - 30%, a także brak informacji o procedurach uzyskiwania orzeczeń - 20%.

Zapytani o skuteczność obecnych procedur udostępniania orzeczeń opinii publicznej, respondenci udzielili różnych odpowiedzi. Zdaniem 20% procedury te są raczej skuteczne, a zdaniem też 20% - raczej nie są skuteczne. Jednocześnie aż 60% badanych miało trudność z udzieleniem jednoznacznej odpowiedzi na to pytanie.

Ankietowani mieli trudności z jednoznaczną oceną efektywności obecnych procedur sądowych. Zdaniem 80% badanych, procedury te są ani efektywne, ani nieefektywne. Zdaniem 20% - procedury są raczej efektywne.

Jeśli wziąć pod uwagę przejrzystość obecnych procedur sądowych, zdaniem 40% badanych oceniło je negatywnie. Przy czym 20% wskazało, że są „Raczej nieefektywne", a 20%, że „Zdecydowanie są nieefektywne". Trzeba tu zaznaczyć, że aż 60% ankietowanych miało trudności z udzieleniem jednoznacznej odpowiedzi. Prawdopodobnie przyczyną była nieznajomość pojęcia przejrzystości procedur sądowych oraz pojęcia efektywności[25] [26].

W projekcie wymienionym w przypisie 26 skupiono się na praktycznym sprawdzeniu możliwości i efektywności partycypacji organizacji pozarządowych w procesie stanowienia prawa, a z drugiej – na ocenie przejrzystości tego procesu. Partycypacja obywateli w rządzeniu – a jego istotną częścią jest proces tworzenia prawa – to zagadnienie, którego wagę coraz częściej podkreślają instytucje europejskie. W 2001 roku Komisja Europejska w tzw. „Białej księdze" dotyczącej zarządzania zaproponowała pięć kryteriów dobrego rządzenia. Są to: otwartość, partycypacja, rozliczalność, efektywność i koherencja[27]. W kolejnym pytaniu „Główne problemy obecnych procedur sądowych" struktura odpowiedzi była następująca:

- zbyt długie terminy rozpatrywania spraw (38,9%),
- zbyt dużą liczbę spraw przypadająca na jednego sędziego (33,3%),
- nadmierna biurokracja (22,2%),
- brak przejrzystości (5,6%).

Żaden z badanych nie wskazał jednak braku odpowiednich do wykonywanej czynności aplikacji techniki informatycznej (zob. rys. 4).

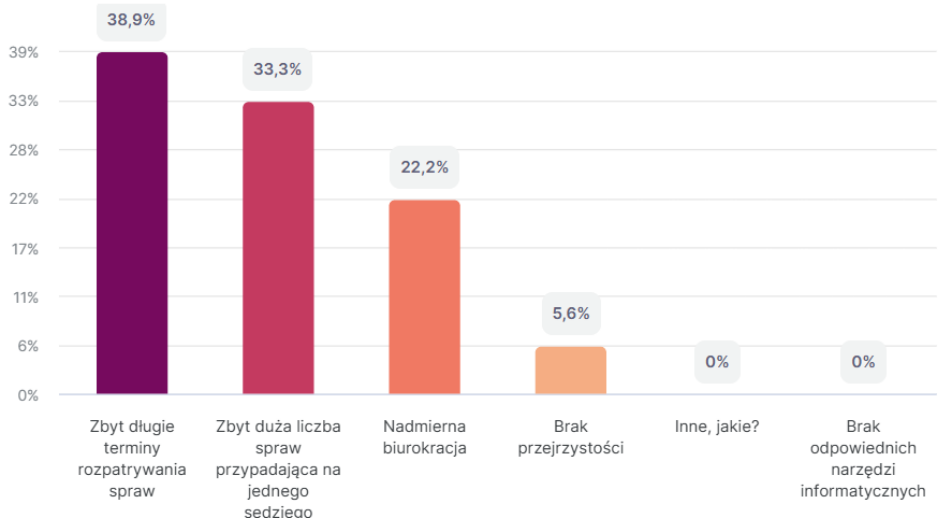

Źródło: Bielawska E., *Analiza stanu istniejącego i wskazanie usprawnień w zakresie orzecznictwa (na przykładzie …)*, op. cit., rys. 25.

Rys. 4. Główne problemy obecnych procedur sądowych

Wśród zmian, które zdaniem ankietowanych mogłoby poprawić jakość orzecznictwa, badani wskazali zwiększenie liczby pracowników sądowych (22,7%), uproszczenie procedur administracyjnych (22,7%), lepsze szkolenia dla pracowników (18,2%), wprowadzenie nowoczesnych narzędzi informatycznych (18,2%), skrócenie terminów procesowych (18,2%).

[25] Burdziej S., *Przejrzystość, jawność, autorytet: Nieformalne ograniczenia zasady jawności postępowania w polskiej praktyce sądowej*, Profilaktyka społeczna i resocjalizacja 2013, file:///C:/Users/wlode/Downloads/Przejrzysto%C5%9B%C4%87_jawno%C5%9B%C4%87_autorytet_nie%20(1).pdf

[26] Przejrzystość procesu stanowienia prawa Raport z realizacji projektu „Społeczny monitoring procesu stanowienia prawa", Projekt dofinansowany z funduszy Unii Europejskiej Warszawa 2008, Fundacja Batorego, https://www.batory.org.pl/doc/Proces_stanowienia_prawa_raport.pdf.

[27] Ibidem, s.: 6.

Wystąpiono do ankietowanych, aby ocenili wpływ wprowadzenia niektórych nowoczesnych narzędzi informatycznych na jakość orzecznictwa. Zdaniem 50% badanych, wpływ ten jest neutralny, zdaniem 40% raczej pozytywny, a zdaniem 10% - bardzo pozytywny. Wśród konkretnych nowych narzędzi informatycznych, które mogłyby poprawić pracę i jakość orzecznictwa ankietowani wskazali:

- systemy zarządzania sprawami (60%),
- elektroniczne systemy archiwizacji (40%).

Natomiast „Automatyczne narzędzia do analiz prawnych" uznano, że nie mają wpływu na orzecznictwo.

Jeśli wziąć pod uwagę ocenę ogólnej użyteczności już eksploatowanych systemów informatycznych to 50% badanych, z różnych wydziałów sądu rejonowego, oceniło je jako użyteczne. Zdaniem 30%, respondentów systemy te potraktowano jako neutralne, a według 20% jako bardzo użyteczne (zob. rys. 5).

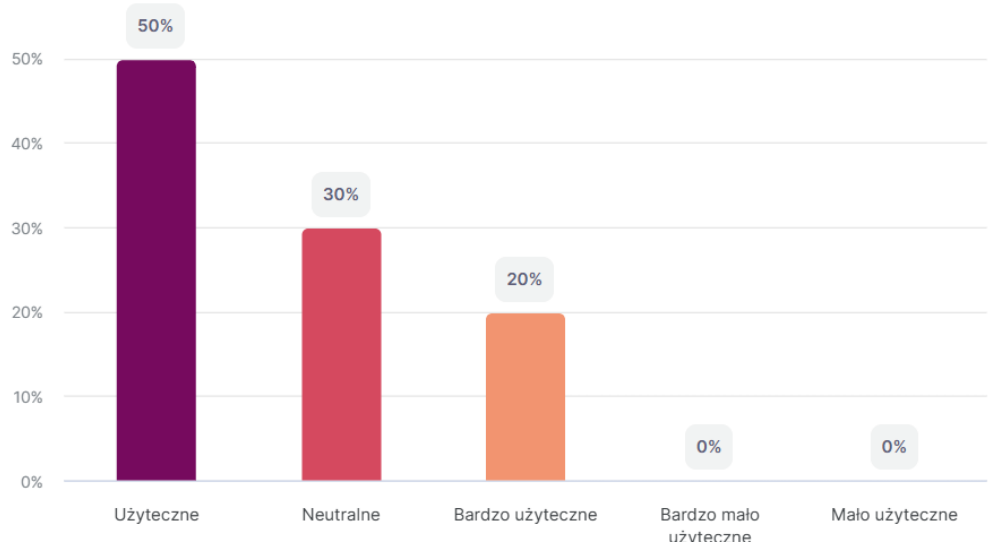

Źródło: Bielawska E., *Analiza stanu istniejącego i wskazanie usprawnień w zakresie orzecznictwa (na przykładzie ...)*, op. cit., rys. 29.

Rys. 5. Ocena ogólnej użyteczności wykorzystywanych systemów informatycznych

Na pytanie „Częstotliwość korzystania z systemów informatycznych w codziennej pracy" aż 80% z respondentów codziennie korzysta z nich w pracy. Dziesięć procent korzysta z nich kilka razy w tygodniu, a 10% rzadko, co z pewnością uzasadnione jest specyfiką pracy poszczególnych wydziałów przykładowego sądu rejonowego. Biorąc pod uwagę intuicyjność interfejsu użytkownika stosowanych systemów informatycznych to 70% badanych ocenia go neutralnie, a zdaniem 30% jest przyjazny dla użytkownika. Natomiast biorąc pod uwagę wystarczającą niezawodność systemów informatycznych, badani udzielili różnorodnych odpowiedzi. Zdaniem 30% ankietowanych systemy te raczej są niezawodne, według 20%, raczej takie nie są. Równo połowa badanych miała jednak trudność z udzieleniem jednoznacznej odpowiedzi na to zadane pytanie. Natomiast jakość wsparcia technicznego dostępnego dla użytkowników systemów informatycznych badani oceniają pozytywnie (40%), a przynajmniej nie oceniają go źle, czyli neutralnie (60%).

Wśród obszarów pracy, które mogłyby najbardziej skorzystać z wdrożenia nowych technologii informatycznych, ankietowani wskazali szybsze przetwarzanie dokumentów (43,8%), ułatwienie komunikacji i współpracy między wydziałami (37,5%), skuteczniejsze zarządzanie czasem (12,5%), poprawę jakości analiz prawnych (6,3%) - zob. rys. 6.

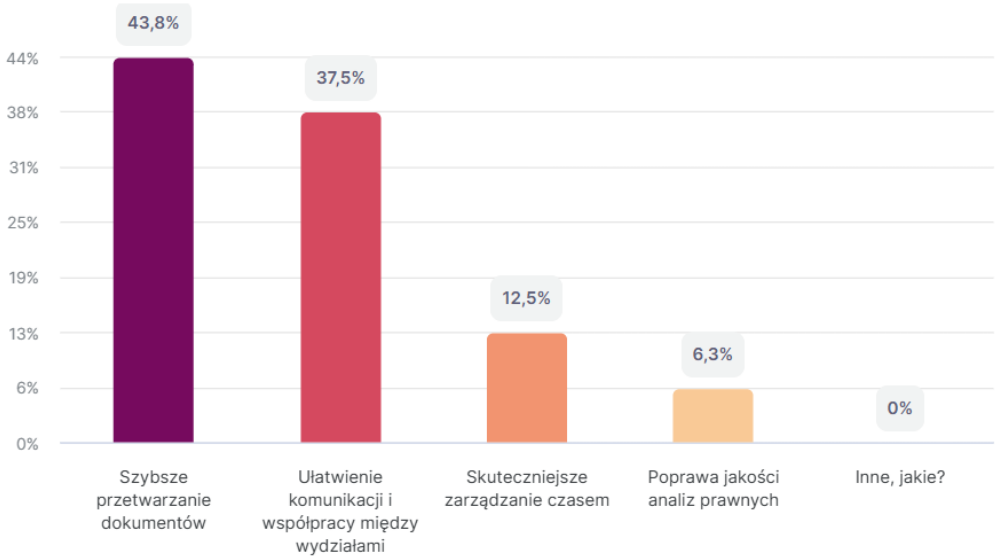

Źródło: Bielawska E., *Analiza stanu istniejącego i wskazanie usprawnień w zakresie orzecznictwa (na przykładzie …)*, op. cit., rys. 34.

Rys. 6. Obszary pracy, które mogłyby najbardziej skorzystać z wdrożenia nowych technologii informatycznych

Technologie informatyczne, które mogłyby najbardziej usprawnić procesy orzecznicze w sądzie rejonowym (biorąc pod uwagę strukturę odpowiedzi) w przekonaniu badanych to przede wszystkim:

- automatyzacja obiegu dokumentów (40%),
- narzędzia do zdalnej pracy i wideokonferencji (30%),
- zaawansowane systemy wyszukiwania i analizy prawnej (20%),
- sztuczna inteligencja do analizy przypadków (10%).

Jednocześnie ankietowani wskazują na różnorodne obawy związane z wdrożeniem nowych technologii informatycznych. Kosztów wdrożenia obawia się 46,2%, na trudności w adaptacji i szkoleniu pracowników wskazało 30,8%, utraty pracy z powodu automatyzacji obawia się 15,4%, a na bezpieczeństwo danych wskazało 7,7% respondentów.

Na podkreślenie zasługuje to, że wszyscy ankietowani, wskazali na potrzebę szkoleń z zakresu nowych technologii informatycznych. Zdaniem 60% badanych oświadczyło, że istnieje taka potrzeba, a natomiast 40% - raczej nie. Jeśli wziąć pod uwagę wpływ wdrożenia nowych technologii informatycznych na jakość wydawanych wyroków, odpowiedzi badanych były podzielone. I tak według 30% uczestników ankiety, nowe technologie informatyczne mogłoby raczej poprawić jakość wydawanych wyroków. Zdaniem 30%, kwestie te raczej nie mają związku. Jednak według 10% respondentów jakość wyroków mogłaby zostać poprawiona zdecydowanie. Dodać trzeba jeszcze, że na to pytanie 30% badanych miało trudność z udzieleniem jednoznacznej odpowiedzi.

* * *

Struktura odpowiedzi na dość obszerną ankietę, przeprowadzoną w trybie online, była bazą do wysunięcia propozycji udoskonaleń procesu orzecznictwa z zastosowaniem szerszego zastosowania techniki IT. Reasumując wprowadzenie zmian i reform w procedurach sądowych przykładowego sądu rejonowego powinno skoncentrować się na ujednoliceniu praktyk orzeczniczych, przyspieszeniu i uproszczeniu procedur sądowych, zwiększeniu wykorzystania nowoczesnych narzędzi informatycznych, a także na zwiększeniu zasobów ludzkich i szkoleniach. Takie działania mogą

znacząco wpłynąć na poprawę jakości orzecznictwa i wizerunku sądu w oczach opinii publicznej. Oczekiwana przez obywateli poprawa procesów orzeczniczych i jakości wydawanych wyroków z wykorzystaniem nowoczesnych technologii jest możliwa przez usprawnienie komunikacji, zwiększenie precyzji w analizie prawnej, zmniejszenie obciążenia sędziów oraz szybsze przetwarzanie dokumentów. To wszystko przyczynia się do większej efektywności i spójności pracy sądu rejonowego, co bezpośrednio ma wpływ na jakość wydawanych orzeczeń.

Tak więc zasadniczo propozycje usprawnień koncentrują się na wprowadzeniu nowoczesnych technologii informatycznych, które mogą znacząco usprawnić zarówno procesy orzecznicze, jak i ogólną jakość wydawanych wyroków. W związku z tym na zakończenie przedstawionej w tym materiale analizy sądu rejonowego i wywiadu wśród pracowników w formie ankietowej wydaje się za słuszne zrealizowanie zadań:

Automatyzacja obiegu dokumentów, przełoży się to na zmniejszenie czasu przetwarzania dokumentów oraz obciążenia sędziów.

Wprowadzenie narzędzi do zdalnej pracy i wideokonferencji, co zapewni poprawę komunikacji i współpracy między wydziałami sądu.

Wdrożenie zaawansowanych systemów wyszukiwania i analizy prawnej, pozwoli to na zwiększenie precyzji i jednolitości interpretacji przepisów prawnych.

Standaryzacja procedur, czyli wprowadzenie jednolitych wytycznych orzeczniczych, które mogą przyczynić się do większej spójności wydawanych orzeczeń.

Szkolenia z zakresu obsługi nowych technologii, co umożliwi przygotowanie personelu do efektywnego korzystania ze współczesnej techniki IT, w tym i mobilnej.

Stopniowe zwiększania zasobów pracowniczych sądu, a w tym zatrudnienie dodatkowego personelu administracyjnego i pomocniczego pozwoli zmniejszyć obciążenie pracy sędziów i przyspieszyć procesy orzecznicze.

ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЇХ ПОВНОВАЖЕННЯ

Полад Аббасов,
здобувач фахової передвищої освіти спеціальності 081 «Право»,
Полтавський фаховий кооперативний коледж
Науковий керівник: Світлана Дудецька,
викладач правничих дисциплін,
Полтавський фаховий кооперативний коледж

Введення воєнного стану в Україні у зв'язку з повномасштабною збройною агресією Російської Федерації суттєво вплинуло на функціонування всіх сфер державного та суспільного життя, зокрема й на діяльність органів місцевого самоврядування (ОМС). ОМС, як найближча до громадян ланка публічної влади, відіграють ключову роль у забезпеченні життєдіяльності територіальних громад, підтримці громадського порядку, наданні необхідних послуг населенню та сприянні обороноздатності держави. Дослідження особливостей їхньої діяльності та повноважень в умовах воєнного стану є надзвичайно актуальним для розуміння механізмів управління на місцевому рівні в кризових ситуаціях.

Правові засади місцевого самоврядування в Україні визначаються у Конституції України, законах України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про органи самоорганізації населення», галузевому законодавстві, підзаконних нормативно-правових

актах, що приймаються на їх основі, а також в актах органів місцевого самоврядування, які приймаються ними у межах компетенції [4, с. 115-118].

Проте, з введенням воєнного стану, правове регулювання діяльності ОМС зазнало певних змін та доповнень. Ключовими нормативно-правовими актами, що визначають особливості повноважень ОМС в цей період, є:

- Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [3] (та наступні укази про його продовження).
- Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [2].
- Постанови Кабінету Міністрів України та інші підзаконні нормативно-правові акти, що конкретизують повноваження ОМС в умовах воєнного стану.

Аналіз цих нормативних актів, а також наукових праць вітчизняних дослідників, таких як В.В. Кравченко [5], О.Ф. Фрицький [6], М.П. Ставнійчук [7] та інших, дозволяє виокремити ключові аспекти діяльності ОМС в умовах воєнного стану.

В умовах воєнного стану повноваження ОМС зазнають певної трансформації, спрямованої на забезпечення безпеки та життєдіяльності населення, а також підтримку обороноздатності держави. До основних змін можна віднести:

- Посилення координаційної ролі: ОМС набувають додаткових повноважень щодо координації діяльності підприємств, установ та організацій, розташованих на їхній території, з метою забезпечення потреб оборони та життєдіяльності населення.
- Участь у заходах територіальної оборони: ОМС активно залучаються до організації та здійснення заходів територіальної оборони, зокрема, до формування добровольчих формувань територіальних громад, забезпечення їх матеріально-технічними засобами та координації їхньої діяльності з військовими адміністраціями та Збройними Силами України.
- Забезпечення громадського порядку та безпеки: ОМС беруть активну участь у підтриманні громадського порядку та безпеки на своїй території, співпрацюючи з правоохоронними органами, військовими адміністраціями та іншими уповноваженими органами.
- Організація евакуації та розміщення населення: У разі загрози або виникнення надзвичайних ситуацій, ОМС організовують евакуацію населення, забезпечують його тимчасове розміщення та надання першої необхідної допомоги.
- Забезпечення життєдіяльності громади: В умовах воєнного стану на ОМС покладається особлива відповідальність за забезпечення населення продуктами харчування, медикаментами, комунальними послугами та іншими життєво важливими ресурсами.
- Взаємодія з військовими адміністраціями: На територіях, де утворено військові адміністрації, повноваження ОМС можуть бути частково або повністю передані цим адміністраціям відповідно до законодавства [3]. Дослідження О.М. Бандури [7, С. 15-22] підкреслюють важливість чіткого розмежування повноважень між ОМС та військовими адміністраціями для ефективного управління в умовах воєнного стану.

Діяльність ОМС в умовах активних бойових дій набуває особливої складності та потребує оперативного реагування на постійно мінливу ситуацію. У таких умовах ключовими аспектами їхньої роботи стають:

1. Оперативне управління та прийняття рішень: ОМС повинні швидко приймати рішення, спрямовані на забезпечення безпеки населення та стабільне функціонування громади.

2. Комунікація з населенням: Забезпечення своєчасного та достовірного інформування населення про безпекову ситуацію, порядок дій у надзвичайних ситуаціях та надання необхідної допомоги є критично важливим.

3. Співпраця з волонтерськими організаціями: Активна взаємодія з волонтерськими ініціативами дозволяє ОМС залучати додаткові ресурси та ефективніше реагувати на потреби населення. Савченко Н.В вказує на зростання ролі волонтерського руху в умовах воєнного стану та важливість його координації з ОМС [9, с. 187-192].

4. Подолання наслідків бойових дій: Після деокупації територій на ОМС покладається значний обсяг роботи з відновлення інфраструктури, надання допомоги постраждалому населенню та документування завданих збитків.

Функціонування ОМС в умовах воєнного стану супроводжується численними викликами, серед яких:

- Обмеженість ресурсів.
- Забезпечення безпеки працівників ОМС.
- Координація дій з військовими адміністраціями та іншими органами влади.
- Подолання гуманітарних криз.

Проте, досвід перших місяців війни продемонстрував високий рівень самоорганізації та відповідальності ОМС, їхню здатність оперативно реагувати на кризові ситуації та забезпечувати життєдіяльність громад. Подальші дослідження Ю.П. Шарова та інших науковців можуть бути спрямовані на аналіз успішних практик діяльності ОМС в умовах воєнного стану та розробку рекомендацій щодо удосконалення їхньої роботи в майбутньому [10, с. 215-222].

Таким чином, органи місцевого самоврядування в Україні відіграють надзвичайно важливу роль в умовах воєнного стану, забезпечуючи життєдіяльність територіальних громад, підтримуючи обороноздатність держави та захищаючи населення. Їхні повноваження зазнають певних змін, спрямованих на оперативне реагування на кризові ситуації та ефективну взаємодію з іншими органами влади та громадськими організаціями. Подальший аналіз діяльності ОМС в умовах воєнного стану є важливим для вироблення ефективних стратегій управління на місцевому рівні в кризових ситуаціях та зміцнення стійкості українських громад.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР (із змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97.
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.
3. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022 (із змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text.
4. Коверя Р.М. Діяльність органів місцевого самоврядування під час дії воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 11. С. 115–118. URL : http://lsej.org.ua/11_2022/23.pdf
5. Кравченко В. В. Місцеве самоврядування в Україні: муніципальне право. Київ: Атіка, 2003.

6. Фрицький О. Ф. Муніципальне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2005.
7. Ставнійчук М. П. Місцеве самоврядування в Україні: стан та перспективи розвитку. Київ: Конус-Ю, 2008.
8. Бандура О. М. Військові адміністрації в системі публічної влади України: теоретико-правовий аспект // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 1. С. 15-22.
9. Савченко Н. В. Волонтерський рух в Україні в умовах збройного конфлікту: соціально-правовий аналіз // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». 2015. № 20. С. 187-192.
10. Шаров Ю. П. Управління територіальними громадами в умовах надзвичайних ситуацій: адміністративно-правові засади // Публічне право. 2018. № 3. С. 215-222.

АДМІНІСТРАТИВНО – ГОСПОДАРСЬКІ САНКЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Геннадій Аванесян,
доцент кафедри правознавства та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права
Дар'я Замчій,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»,
Полтавський інститут економіки і права

Адміністративно-господарські санкції формують особливу категорію заходів господарсько-правової відповідальності, що характеризується владно-примусовим характером застосування та публічно-правовою природою. Згідно зі статтею 238 Господарського кодексу України, ці санкції визначаються як правові інструменти організаційного або майнового впливу, що спрямовані на припинення правопорушень у сфері господарювання та нейтралізацію їх негативних наслідків для економічних інтересів держави та суспільства [1].

Принципова відмінність адміністративно-господарських санкцій від оперативно-господарських полягає в суб'єктному складі правовідносин щодо їх застосування. Якщо останні реалізуються сторонами господарських договорів самостійно, то адміністративно-господарські санкції застосовуються виключно уповноваженими суб'єктами публічної адміністрації - органами державної влади або місцевого самоврядування в межах їх компетенції. Це визначає їх функціональне призначення як інструменту державного регулювання економіки та забезпечення публічного господарського порядку.

Господарський кодекс України у статтях 239-250 законодавчо закріплює розгалужену систему адміністративно-господарських санкцій, що дозволяє їх детальну класифікацію за множинними критеріями. Під кутом зору характеру юридичного впливу на правопорушника адміністративно-господарські санкції диференціюються на три фундаментальні групи:

1. Майнові санкції - передбачають вплив на майнову сферу суб'єкта господарювання шляхом стягнення до бюджету коштів або обмеження майнових прав.

2. Організаційні санкції - спрямовані на обмеження або позбавлення суб'єкта господарювання можливості здійснювати певну діяльність без втручання в його майнову сферу.

3. Комбіновані санкції - поєднують елементи майнового та організаційного впливу на правопорушника.

За функціональним призначенням адміністративно-господарські санкції можна класифікувати на такі групи:

1. Превентивні санкції:
– Попередження про необхідність припинення правопорушення
– Тимчасове зупинення окремих видів діяльності
2. Припинювальні санкції:
– Зупинення дії ліцензії
– Припинення експортно-імпортних операцій
3. Каральні санкції:
– Адміністративно-господарський штраф
– Вилучення прибутку (доходу)

Визначальною рисою адміністративно-господарських санкцій виступає їх функціональна націленість на охорону публічно-правових цінностей у економічній сфері: захист конкурентного середовища, забезпечення прав споживачів, підтримання екологічної безпеки виробництва [2]. Застосування цих санкцій реалізує тріаду цілей: припинення протиправної поведінки, відновлення порушеного правопорядку та кара правопорушника.

Нормативна регламентація порядку застосування адміністративно-господарських санкцій має комплексний характер, поєднуючи загальні положення Господарського кодексу України зі спеціальними законодавчими актами, що визначають компетенцію окремих органів державної влади. Зокрема, Антимонопольний комітет уповноважений накладати штрафні санкції за антиконкурентні практики, а органи стандартизації застосовують стягнення за порушення технічних регламентів та стандартів якості.

Законодавець встановив чіткі темпоральні межі для застосування адміністративно-господарських санкцій, створюючи правову визначеність для суб'єктів господарювання. Згідно зі статтею 250 Господарського кодексу України діє подвійне обмеження строків застосування санкцій: шестимісячний термін з моменту виявлення порушення та річний термін з дня фактичного вчинення протиправного діяння [3].

Правозастосовча практика щодо адміністративно-господарських санкцій ґрунтується на фундаментальних принципах публічного права: законності застосування санкцій, об'єктивності оцінки правопорушення, пропорційності стягнення тяжкості делікту та справедливості покарання. Судовий контроль за рішеннями про застосування таких санкцій забезпечує додатковий рівень захисту прав суб'єктів господарювання.

Результативність адміністративно-господарських санкцій у системі державного регулювання економіки визначається низкою чинників: прецизійністю законодавчого формулювання підстав їх застосування; адекватністю розміру санкцій рівню суспільної шкідливості правопорушення; функціональністю виконавчих механізмів; професійною компетенцією уповноважених органів при кваліфікації правопорушень.

Системними проблемами адміністративно-господарських санкцій залишаються: надмірність дискреційних повноважень контролюючих органів при індивідуалізації санкцій; дефіцит міжвідомчої координації; економічна неадекватність окремих санкцій сучасним ринковим умовам; недосконаліть механізмів відшкодування шкоди, заподіяної неправомірним застосуванням санкцій [4].

Адміністративно-господарські санкції становлять ефективний регуляторний інструмент, що забезпечує дотримання правових норм у сфері господарювання. Удосконалення правового регулювання цього інституту, оптимізація практики його застосування та пошук оптимального балансу між публічними та приватними інтересами залишаються пріоритетними завданнями розвитку господарського законодавства України.

Список використаних джерел:

1. Горбань Є. А. Функції та підстави господарсько-правової відповідальності: адміністративний вимір. URL: https://cusu.edu.ua/en/nz-pravo-arhiv/586-general-information/naukovi-chasopysy-tsdpu/naukovi-chasopysy-pravo/publikatsii/10754-funktsiyi-ta-pidstavy-hospodarsko-pravovoyi-vidpovidalnosti-administratyvnyy-vymir (дата звернення: 12.05.2025).
2. Кикоть О. О. Підстави настання господарсько-правової відповідальності: теоретико-правові питання. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6af5a729-e1ba-470a-bb9a-19eaecf6a35d/content (дата звернення: 12.05.2025).
3. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 12.05.2025).
4. Заярний О. А. Деякі особливості господарсько-правової відповідальності за порушення організаційно-господарських зобов'язань, що виникають з договорів. *Вісник господарського судочинства*. 2009. №7. С. 171-177

ВПЛИВ РАДЯНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ НА ФОРМУВАННЯ НОРМ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ

Наталя Аксакова,
к. іст. н., доцент кафедри освітніх технологій та охорони праці
Бахмутський навчально-науковий професійно-педагогічний інститут
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Лінгвістична політика завжди була важливим інструментом впливу на суспільство, особливо у питаннях формування національної ідентичності. В історії української мови радянський період став часом системного впровадження штучних асиміляційних процесів, спрямованих на русифікацію. Найяскравіше це проявилося у змінах правопису 1928-1933 років, які слугували засобом наближення української мови до російської за допомогою зміни орфографічних і фонетичних норм.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення історичних змін в українській мові та їхнього значення для сучасного мовного простору. Результати роботи можуть стати основою для подальших досліджень у галузі мовознавства, а також для формування мовної політики, спрямованої на

збереження національної ідентичності. Порівняння змін у правописах 1929, 1933, 2019 років дозволяє надати уявлення про особливості розвитку мови в цей період без потреби окремого аналізу. Сучасний правопис 2019 року, який багатьма розглядається як новаторський, насправді є частиною більшого процесу відновлення історичних мовних традицій, що робить цю тему надзвичайно важливою як для наукової спільноти, так і для суспільства в цілому.

Мовні процеси, що супроводжують розвиток суспільства, є невід'ємною частиною кожної мови, адже мова є живим інструментом для обміну інформацією, який постійно зазнає змін. Ці процеси охоплюють різноманітні явища - від збагачення мовного різноманіття за рахунок запозичень до суттєвих змін у внутрішній структурі під впливом соціальних чинників.

Одним із таких процесів є мовна асиміляція - процес утрати етносом рідної мови і перехід на мову іншого (панівного) етносу. [3, с. 368] Цей процес не завжди передбачає повну втрату мови, частіше - поступове витіснення, зміну або доповнення ключових елементів ідентичності, що може проявлятися на різних рівнях - фонетичному, лексичному та граматичному.

Фонетична асиміляція проявляється не лише у зміні вимови запозичених слів, а й в адаптації фонетичних норм однієї мови до норм іншої. [1, с. 36] Деякі звуки можуть зникати або змінюватися, якщо вони суттєво відрізняються від тих, що наявні в мові підлеглій асиміляційному впливові. Іншим видом є зміна лексичного складу: велика кількість запозичень починає витісняти лексику певної мови.

Найчастіше запозичення виникають на основі появи нових явищ, яким ще немає відповідника. [1, с. 37] Цей процес відбувається з кожним разом усе швидше, оскільки збільшується швидкість процесу поширення інформації, тобто про появу нових понять дізнаються раніше, ніж не панівна мова набуває власне позначення для них. Цей процес спрощує трактування іншої мови (панівної) у контексті цих явищ, проте це змінює первинну лексичну основу мови. Також особливою формою асиміляції є граматична, яка передбачає зміну синтаксичних структур. З'являються нові способи утворення речень, запозичуються нові граматичні конструкції, і таким чином, мова втрачає характерну граматичну будову. За умов постійного контакту зі схожою або сильнішою мовою у мовців може змінюватися порядок слів у реченнях, що робить мову ближчою до домінуючої. Запозичення, що виникають у процесі мовної асиміляції, впливають не лише на мовний запас, а й на світогляд мовців, формуючи нові культурні й соціальні уявлення. Кожне нове слово, яке приходить з іншої мови, зазвичай несе із собою не лише значення, але й цілий набір асоціацій, які можуть поступово змінювати сприйняття традицій, цінностей і навіть уявлення про власну культуру.

Штучна асиміляція є комплексним процесом, спрямованим на зміну мовного ландшафту з політичних, культурних чи соціальних причин. Вона зазвичай включає в себе низку інструментів, що використовуються для забезпечення домінування однієї мови над іншою, що може мати далекосяжні наслідки для мовної ідентичності народів і культурних традицій. Основні інструменти штучної асиміляції включають адміністративні заходи, зміни правопису та норм мови, пропаганду через масмедіа та освіту, а також законодавчі ініціативи, спрямовані на витіснення однієї мови і заміщення її іншою.

Штучна асиміляція в Україні була реалізована через численні адміністративні, культурні та мовні заходи. Одним з найбільш значущих інструментів став

процес русифікації, який включав заборону української мови в офіційних сферах, а також масове поширення російської мови в освіті та культурі. У результаті такого процесу багато українців почали сприймати російську мову як норму, а українська почала втрачати свій статус як мова національної ідентичності. Медіа, література та освіта активно сприяли цьому процесу, витісняючи українську мову з широкого використання. “У великих і середніх міських центрах українську мову тепер було чути тільки на спеціяльних офіційних церемоніях. Обсяги українізації, якими б малими вони не були, в царині запровадження української мови як засобу щоденного спілкування по містах зведено нанівець. Російська мова знов повністю перейняла на себе цю функцію [7, с. 116]”. Таким чином, інструменти штучної асиміляції є потужними засобами для забезпечення мовного домінування і часто мають далекосяжні наслідки для мовної ідентичності народів, які піддаються такій асиміляції [9, с. 278].

Зміни в українському правописі 1928–1933 років були складовою частиною політики русифікації, що передбачала наближення української мови до російських норм. Ці зміни охоплювали як фонетичні, так і орфографічні аспекти, включаючи зміни в закінченнях та передачі іншомовних слів. Реформи сприяли її подальшому зближенню з російською, що, у свою чергу, відображало політичний курс радянської влади. Асиміляційні процеси, що відбулися, безперечно сприяли наближенню української мови до російських норм, а не до інших мовних моделей.

Аналіз правописних реформ XX та XXI століття дозволяє простежити закономірну тенденцію у розвитку української мови: від навмисного зближення її норм із російськими внаслідок радянської мовної політики до сучасних спроб відновлення історичних мовних традицій. Дослідження правопису 1928–1933 років засвідчує, що реформа 1933 року мала виразний асиміляційний характер, адже всі ключові зміни були спрямовані на підпорядкування української орфографії нормам російської мови.

Це виявилося у фонетичних, орфографічних та граматичних трансформаціях: зміна закінчень у родовому відмінку третьої відміни (*солі* замість *соли*), уніфікація написання іншомовних запозичень відповідно до російської традиції (*ефір* замість *етер*, *металургія* замість *металюргія*), відмова від йотованих форм (*матеріал* замість *матеріял*) та адаптація інших запозичень відповідно до російських норм. Символічним стало й вилучення літери "ґ", що було спрямоване на усунення орфографічних рис, які відрізняли українську мову від російської.

На противагу цьому, сучасний правопис 2019 року відзначається прагненням повернути автентичні мовні форми, хоча й із певною варіативністю, що дозволяє частково зберегти норми, усталені упродовж майже столітнього їхнього функціонування. У новій редакції спостерігається відновлення деяких традиційних орфографічних правил, що були характерними для правопису 1928 року: зокрема, повернення альтернативних закінчень у родовому відмінку (*осени* та *осені*), можливість використання обох форм при передачі грецького "th" (*міф* і *міт*) та допущення різних варіантів при написанні іншомовних дифтонгів (*авдиторія* та *аудиторія*).

Таким чином, правописні зміни XX століття були знаряддям мовної політики, спрямованої на русифікацію, тоді як сучасні реформи є спробою повернення до природного розвитку української мови. Водночас вони демонструють

компроміс між історичною справедливістю та практичною доцільністю, оскільки після тривалого періоду функціонування русифікованих норм повний їх перегляд міг би спричинити труднощі у сприйнятті мови.

Список використаних джерел:

1. Білозерська Л. П., Возненко Н. В., Радецька С. В. Термінологія та переклад: навчальний посібник для студентів філологічного напряму підготовки. – Вінниця: Нова Книга, 2010. – 232 с.
2. Кочерган, М. П. Основи зіставного мовознавства / А. Лучик // Мовознавство. — 2007. — № 2. — С. 90–92. — Бібліогр.: 3 назв.
3. Шевельов, Ю. В. Українська мова в першій половині XX століття: стан і статус. – Чернівці: Рута, 1998. – 207 с.
4. Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду : документи і матеріали / Всеукр. т-во "Просвіта" ім. Т. Шевченка; за ред. Л. Масенко ; упоряд. Л. Масенко [та ін.]. – Київ: Києво-Могилянська академія, 2005. – 399 с.

ПРАВО І ГЕОПОЛІТИКА У ЧАС ВІЙНИ: УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО МІЖ СТАБІЛЬНІСТЮ ТА ЗМІНАМИ

Наталія Богданова,
доктор філософських наук, професор,
в.о. завідуючого кафедри освітніх технологій та охорони праці,
Бахмутського навчально-наукового професійно-педагогічного інституту
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у лютому 2022 р. стало не лише військовим викликом, а й глибоким тестом для правової системи та геополітичної орієнтації держави. В умовах воєнного стану Україна опинилася на перехресті цивілізаційних виборів, де кожен крок у правовій і зовнішньополітичній сферах визначає її майбутнє. Аналіз правових трансформацій та геополітичних змін є необхідним для розуміння механізмів адаптації суспільства до нових реалій і формування стратегії національної безпеки.

Метою дослідження є комплексний аналіз взаємодії правових норм і геополітичних орієнтацій України в умовах воєнного стану, виявлення основних викликів та можливостей для забезпечення стабільності і розвитку суспільства.

Запровадження воєнного стану в Україні відповідно до Указу Президента №64/2022 стало обґрунтованою відповіддю на збройну агресію Росії. У межах цього правового режиму держава отримала розширені повноваження, що дозволяють забезпечувати оборону, публічний порядок та безпеку громадян в умовах надзвичайної загрози. Зокрема, йдеться про мобілізацію ресурсів, обмеження свободи пересування, евакуацію населення, контроль за інформаційним простором, а також делегування частини владних повноважень військовим адміністраціям [1, ст. 4]. Водночас ключовим викликом для правової системи залишається забезпечення балансу між необхідними обмеженнями та дотриманням конституційних прав громадян. Україна як держава, що декларує євроінтеграційний курс, зобов'язана дотримуватись стандартів Європейської конвенції з прав людини 1950 р., які дозволяють тимчасове обмеження прав лише за умови дотримання принципів законності, необхідності та пропорційності. Це означає, що кожне обмеження має бути правово обґрунтованим, конкретним і мінімальним щодо звуження прав людини.

З початку повномасштабної війни законодавча система України зазнала суттєвих змін. Було ухвалено низку нових законів і внесено зміни до вже існуючих актів у сфері оборони, безпеки, публічної адміністрації, кримінального процесу. Особливої уваги набули положення Кримінального кодексу України, що стосуються відповідальності за державну зраду, колабораціонізм, пособництво державі-агресору, дезінформацію та поширення ворожої пропаганди [2, ст. 111-114-2]. Правова система також адаптується до нових типів загроз — зокрема, кібербезпеки, інформаційного впливу, психологічних операцій, що є невід'ємними елементами гібридної війни. Це вимагає як змін у нормативно-правовій базі, так і вдосконалення інституційних механізмів реалізації цих норм на практиці. Таким чином, правова трансформація, викликана умовами воєнного стану, має дві взаємопов'язані мети: забезпечення національної обороноздатності та збереження правового порядку на демократичних засадах. У боротьбі за територіальну цілісність і суверенітет держава не повинна втрачати легітимність в очах громадян. Як зауважує І. Шевель, підтримка громадянських прав навіть у критичних умовах війни є важливою умовою суспільної стійкості та збереження довіри до державних інститутів [3, с. 185].

Після початку збройної агресії Росії проти України у 2014 р., а особливо після повномасштабного вторгнення у 2022 р., геополітична орієнтація України набула чіткої та незворотної траєкторії. Курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію був закріплений на конституційному рівні у 2019 р. [4, ст. 102, 116] та є стратегічним вибором держави як у сфері безпеки, так і у сфері цінностей. Членство в Європейському Союзі та НАТО нині сприймається українським суспільством не лише як інструмент зовнішньополітичної підтримки, а й як гарантія колективної безпеки, довгострокової стабільності та модернізації країни. За даними соціологічних досліджень КМІС, рівень підтримки вступу до НАТО сягнув понад 80% у 2024 р., що свідчить про глибокі зміни у суспільній свідомості. Україна активно бере участь у нових безпекових та дипломатичних ініціативах, зокрема — у форматі «Рамштайн», у співпраці з «Групою семи» та в укладенні двосторонніх безпекових декларацій з провідними державами Заходу [5, с. 21]. Така активність підтверджує прагнення нашої держави бути не об'єктом міжнародної політики, а її активним суб'єктом, що формує регіональну безпеку.

Разом із зовнішньополітичними змінами трансформується і внутрішній політичний ландшафт. Геополітичний вибір України відображається в оновленні національної ідентичності, що дедалі більше відмежовується від радянської та імперської спадщини. У цьому контексті особливого значення набувають процеси дерусифікації, декомунізації, заборона релігійних організацій, пов'язаних з Росією, а також підтримка культурної, мовної та історичної самобутності. Актуальною є і потреба у вивченні досвіду інших держав, що перебували в умовах тривалої безпекової напруги. Зокрема, приклади Ізраїлю і Фінляндії демонструють ефективні моделі поєднання оборонної мобілізації, інституційної витривалості та високого рівня громадської солідарності — характеристики, що нині активно розвиває і Україна [3, с. 190]. Проте слід враховувати, що реалізація зовнішньополітичного курсу відбувається в умовах постійного тиску з боку держави-агресора, що застосовує широкий спектр гібридних інструментів: від енергетичного та економічного шантажу до інформаційних і кібератак. У зв'язку з цим геополітика України має бути не тільки стратегічною,

а й гнучкою — здатною швидко адаптуватися до змін у регіональному та глобальному безпековому середовищі. Таким чином, геополітичний вибір України — це не лише напрям зовнішньої політики, а глибокий цивілізаційний зсув, який охоплює безпекову, політичну, правову й ідентифікаційну площини. Його стійкість та ефективність напряму залежить від здатності держави модернізувати свої інститути, впроваджувати реформи і зберігати єдність у межах внутрішнього суспільного консенсусу.

В умовах повномасштабної війни в Україні відбувається тісне переплетення правових та геополітичних процесів, що разом формують нову соціальну реальність. Право, виконуючи стабілізаційну функцію, забезпечує порядок і регулювання життєво важливих процесів — мобілізації, оборони, управління ризиками, а також захисту прав та свобод громадян. У той же час геополітичний вимір визначає зовнішньополітичний курс країни, її інтеграційні пріоритети і міжнародні зобов'язання, які безпосередньо впливають на трансформацію національного законодавства.

Сучасна ситуація потребує комплексного підходу до формування політики — як внутрішньої, так і зовнішньої. Правові рішення не можуть бути ефективними без урахування геополітичного контексту, так само як зовнішньополітичні стратегічні кроки потребують надійної правової основи. Наприклад, участь України у міжнародних альянсах, зокрема ЄС та НАТО, передбачає імплементацію європейського acquis у національне законодавство та проведення масштабних правових реформ — у сфері правосуддя, антикорупційної політики, захисту прав людини тощо [5, с. 25-26]. Водночас новою характеристикою сучасного етапу стало те, що правова система дедалі більше виконує функції не лише внутрішнього врегулювання, а й інструменту міжнародної протидії. Це особливо помітно у практиках запровадження санкцій, замороження активів, притягнення до відповідальності осіб, причетних до агресії та подання позовів до міжнародних судів. Судові процеси щодо військових злочинів, колабораціонізму або конфіскації майна агресора засвідчують розвиток «юридичної гібридності», де національні правові норми співпрацюють із міжнародним гуманітарним, кримінальним і публічним правом (Римський статут Міжнародного кримінального суду, Європейська конвенція з прав людини тощо). У цьому контексті правова модернізація постає не як суто технічний процес, а як політичне та цивілізаційне завдання. Від її успішності залежить спроможність України відповідати вимогам міжнародного партнерства, посилювати власну суб'єктність у глобальному просторі і формувати передумови для стійкого демократичного розвитку. Отже, взаємодія права і геополітики — це не просто динаміка між двома сферами. Це основа нової державної моделі, що формується під тиском війни, але з орієнтацією на післявоєнне відновлення, європейську інтеграцію та внутрішню стійкість суспільства. Дослідження взаємодії правових і геополітичних вимірів в умовах воєнного стану є новим напрямом в українській науці. Це дослідження дозволяє глибше зрозуміти механізми адаптації держави до нових умов, виявити основні виклики та можливості для забезпечення національної безпеки і розвитку суспільства.

Підсумовуючи вище зазначене, необхідно підкреслити, що правова система України в умовах воєнного стану повинна забезпечувати баланс між безпекою та правами громадян, відповідати Конституції і міжнародним стандартам прав людини. Геополітичний вибір України на користь європейської та єв-

роатлантичної інтеграції є стратегічно обґрунтованим і підтримується міжнародними партнерами. Взаємодія права і геополітики визначає напрями розвитку держави та її інтеграційні процеси, вимагаючи гнучкої та адаптивної політики. Аналіз правових і геополітичних трансформацій є необхідним для розуміння механізмів адаптації суспільства до нових реалій та формування стратегії національної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250, ст. 4.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131, ст. 111-114-2.
3. Шевель І. П. Вплив війни Росії проти України на геополітичні та глобальні зміни в світі: соціополітичний дискурс. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2024. № 13. С. 181-194.
4. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Chatham House. (2023). *Ukraine's EU integration: priorities for 2024*. London: Royal Institute of International Affairs. С. 21-26.
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листоп. 1950 р. Ратифікована Україною 17 лип. 1997 р. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 40. Ст. 263.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОГО КОМАНДУВАННЯ ЗА ЗЛОЧИНИ ЗА ККУ ТА МІЖНАРОДНИМ ПРАВОМ

Сергій Бойко,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Володимир Коваленко,
старший викладач кафедри правознавства та фінансів
Полтавський інститут економіки і права Університету "Україна"

Відповідальність командування/начальників стосується відповідальності військових командирів або цивільних начальників за злочини, скоєні силами або підлеглими, що діють під їхнім командуванням, владою і контролем, які сталися через те, що вони не здійснювали належного контролю над цими силами/підлеглими. Відповідальність військових командирів і цивільних начальників за нездатність запобігти злочинам, скоєним їхніми підлеглими, і покарати за них, кодифікована в статтях 86 і 87 Додаткового протоколу I і є усталеним принципом звичаєвого міжнародного гуманітарного права (МГП).

Вирішальна роль, яку командири і начальники відіграють у забезпеченні дотримання норм МГП і військової дисципліни, а також той факт, що командири часто несуть найбільшу відповідальність за вчинення злочинів через свою мовчазну згоду з проявами злочинної діяльності, що реалізуються їхніми підлеглими, робить очевидною важливість обговорюваної форми відповідальності і знаходить своє відображення у її використанні міжнародними судами і трибуналами для притягнення військових командирів до відповідальності.

Згідно з МГП та МКП, відповідальність командування існує у двох формах, що взаємно доповнюють одна одну:

• як форма співучасті (наприклад, як це передбачено статтею 28(a) Статуту МКС);

• як окреме кримінальне правопорушення (тобто порушення «обов'язку командира діяти»).

• ККУ наразі не передбачає невжиття заходів (тобто відповідальність командування) військовими командирами (окрім ситуацій, коли йдеться про українських військових командирів) як форму відповідальності або як окремий кримінальний злочин. Тим не менш, така поведінка може підпадати під дію статті 438, оскільки вона кодифікована в Додатковому протоколі I, тобто за частиною статті 438, яка стосується "порушення правил та звичаїв війни, визнаних міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України" [1].

Хоча стаття 426 ККУ передбачає кримінальну відповідальність української військової влади за бездіяльність - тобто "умисне неприпинення кримінального правопорушення, що вчиняється підлеглим, або не направлення військовою службовою особою до органу досудового розслідування повідомлення про підлеглого, який вчинив кримінальне правопорушення" - цей злочин є військовим злочином (злочином проти встановленого порядку несення військової служби), і, таким чином, лише українські командири можуть бути притягнуті до відповідальності за цим положенням. Таким чином, наразі неможливо притягнути до відповідальності російських військових командирів за їхню бездіяльність в Україні з метою запобігання, припинення або покарання порушень МГП.

Статті 86 і 87 Додаткового протоколу I викладають доктрину відповідальності командування, згідно з якою передбачувані порушники (тобто командири) можуть бути притягнуті до відповідальності за бездіяльність. Україна юридично зобов'язана включити відповідальність командирів у своє національне законодавство. Зокрема:

– Україна є державою-учасницею Додаткового протоколу I, і тому зобов'язується "поважати і забезпечувати повагу до цього Протоколу за будь-яких обставин". Таким чином, Україна зобов'язана виконувати статті 86 і 87 для забезпечення повної поваги до Протоколу [2].

– Відповідальність командування знаходить правову основу в міжнародному звичаєвому праві, яке є обов'язковим для всіх держав, зокрема Україну. Щодо відповідальності командування ЄСПЛ підтвердив, що кримінальне засудження на підставі відповідальності командування через узагальнені внутрішньодержавні заборони воєнних злочинів має достатньо чітке підґрунтя в міжнародному праві в силу свого статусу звичаєвого міжнародного права і, таким чином, не суперечить принципу законності.

У разі розбіжностей між внутрішнім законодавством України та її міжнародними зобов'язаннями за Додатковим протоколом I, внутрішнє законодавство має тлумачитися відповідно до її міжнародно-правових зобов'язань.

Положення Додаткового протоколу I вважаються частиною нормативних законів України на підставі статті 9 Конституції України, в якій зазначено, що «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України». Частина 5

статті 3 ККУ, в якій зазначено, що «закони України про кримінальну відповідальність повинні відповідати положенням чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України», також підкреслює, що національне законодавство має тлумачитися у світлі міжнародного права. Стаття 438 ККУ забороняє "порушення законів та звичаїв війни", що включає "будь-які інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України". Ця стаття міститься в Розділі XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», а отже, стосується істотних порушень правил ведення війни, що становлять окремі кримінальні правопорушення. Стаття 438 стосується *будь-яких інших порушень, що* містяться в міжнародних договорах, обов'язкових для України, і не обмежується певним переліком воєнних злочинів, а тому включає порушення, що містяться в Додатковому протоколі I. Оскільки бездіяльність військових командирів за статтями 86 і 87 може тлумачитися як окремий злочин, вона може бути включена в статтю 438.

На користь того, що відповідальність командування може трактуватися як окреме кримінальне правопорушення, свідчить те, що: буквальне прочитання статей 86 і 87 Додаткового протоколу I підтверджує, що відповідальність командира може бути окремим кримінальним злочином. Стаття 86 встановлює індивідуальну кримінальну відповідальність командирів за злочини, скоєні їхніми підлеглими, якщо командири не виконують обов'язку попередити, покарати чи доповісти про воєнний злочин [3]

Судова практика МКТЮ, яка визнавала можливість того, що відповідальність командира може бути окремим злочином. Кілька національних юрисдикцій, які також прийняли цей підхід і кодифікували відповідальність командира як окремий склад злочину у своєму законодавстві.

Аналогічне тлумачення статті 426 ККУ, яка криміналізує "бездіяльність військової влади" як окремий кримінальний злочин щодо *української військової влади*; та підтвердження ЄСПЛ того, що кримінальне засудження на підставі відповідальності командування через узагальнені внутрішньодержавні заборони воєнних злочинів має достатньо чітке підґрунтя в міжнародному праві в силу його статусу звичаєвого міжнародного права, є дуже важливим.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду: A Commentary, 3rd Edition, C.H. Beck, Hart, Nomos, 2016, с. 1003; MICT, Šešelj Appeal Judgment, para. 124.
3. Настільна книга судді: матеріали для розгляду справ про міжнародні злочини. URL: https://tinyurl.com/2x6djr7h.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ КОЛІЗІЙ У ЗАКОНОДАВСТВІ

Максим Бондаревський, Вікторія Сергієнко,
здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Дмитро Стрілко,
старший викладач кафедри правознавства та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права

Юридичні колізії в праві впливають на ефективність правової системи та забезпечення верховенства права. Колізії у законодавстві призводять до ситуацій, коли різні правові норми суперечать одна одній, що ускладнює їх правильне застосування та може спричинити правову невизначеність.

Термін «колізія» вживався ще у римському приватному праві, походить від латинського «collision» та означає зіткнення; розходження, розбіжність між окремими законами або протиріччя законів [3, с. 182].

Існує кілька підходів до визначення цього поняття, кожен з яких акцентує увагу на різних аспектах проблеми.

1. Нормативний підхід. Колізія визначається як суперечність між правовими нормами. Основна увага зосереджується на виявленні та усуненні різночитань між законами або підзаконними актами.

2. Процесуальний підхід. Юридична колізія розглядається як ситуація, яка виникає в ході правозастосування, коли суд чи інший орган має вибрати, яку норму застосувати до конкретної ситуації.

3. Системний підхід розглядає колізії як наслідок недосконалої або неузгодженої правової системи, в якій різні норми регулюють одне питання по-різному. Колізії розглядаються як неминучий елемент розвитку права.

4. Соціологічний підхід підкреслює роль соціальних чинників у виникненні колізій. Він акцентує на тому, що зміни в суспільстві часто призводять до появи суперечливих норм права [2, с. 136].

Серед науковців поняття «юридична колізія» вживається як у вузькому так і у широкому значенні. На нашу думку, найточніше визначення колізіям у вузькому значенні дав Москалюк О.В. Юридична колізія – це суперечність між правовими нормами, які регулюють одні й ті самі суспільні відносини, але містять різний зміст, що ускладнює або унеможливлює їх належне застосування. Правові норми, покликані врегульовувати різні, однорідні або навість суміжні суспільні відносини колізіями не виступають [8, с. 92]. Натомість Волошенюк О. вважає, що юридичні колізії слід визначати не лише як розбіжності або протиріччя між окремими нормами права, нормативно-правовими актами, що регулюють аналогічні або суміжні суспільні відносини, а також як протиріччя, що виникають у процесі тлумачення і застосування норм права, здійснення компетентними органами і посадовими особами своїх владних повноважень. [4, с. 19]

Виникнення колізій детерміноване багатьма факторами. Серед базових причин їх появи дослідники виокремлюють наступні:

1. Динаміка правового регулювання. Постійне оновлення законодавства призводить до того, що нові норми можуть суперечити вже чинним.

2. Наявність різних рівнів нормативних актів. Закони, підзаконні акти та міжнародні договори можуть містити норми, які по-різному регулюють одне й те саме питання.

3. Недосконалість законодавчої техніки. Неузгодженість термінології, дублювання або протиріччя між різними нормативними актами.

4. Конкуренція норм, прийнятих різними органами влади. Різні суб'єкти нормотворення можуть встановлювати суперечливі правила.

5. Різна юридична сила нормативних актів – колізії можуть виникати між нормами, які мають різну юридичну силу (наприклад, між законом і підзаконним актом).

6. Територіальні особливості правового регулювання – суперечності між нормами національного права та нормами міжнародного права [5, с. 34].

З вищенаведеного можна зробити висновок, що колізії можуть виникати через об'єктивні та суб'єктивні фактори. Об'єктивні причини включають, наприклад, динамічний розвиток суспільних відносин, який не завжди встигає за змінами в законодавстві. Суб'єктивні причини пов'язані з людським фактором, зокрема з недосконалістю законодавчої техніки, помилками або недбалим ставленням при розробці нормативно-правових актів.

Юридичні колізії негативно впливають на правозастосування, створюють правову невизначеність, можуть призводити до зловживань та порушень прав громадян. Водночас деякі дослідники наголошують на позитивних аспектах правових колізій, зокрема їх інформативній функції. Вона проявляється у тому, що колізії сигналізують суб'єктам правотворчості про потребу в коригуванні чи доповненні законодавчих актів. Крім того, це стимулює науковців до активного дослідження проблем у цій сфері [7, с. 16].

Юридичні колізії поділяються на різні види залежно від їх природи, рівня виникнення та характеру суперечностей.

1. За рівнем виникнення:

• Міжгалузеві колізії. Суперечності між нормами різних галузей права (наприклад, між нормами цивільного та податкового права).

• Внутрішньогалузеві колізії. Конфлікти між нормами однієї галузі права (наприклад, різне тлумачення норм кримінального процесуального кодексу).

• Колізії між нормами міжнародного та національного права. Суперечності між нормами внутрішнього законодавства та міжнародних договорів.

2. За юридичною силою нормативних актів:

• Колізії між нормами однакової юридичної сили, коли два або більше закони мають суперечливі положення (наприклад, два закони, що по-різному регулюють одну сферу відносин).

• Колізії між нормами різної юридичної сили. Суперечності між Конституцією, законами, підзаконними актами (наприклад, коли постанова Кабінету Міністрів суперечить закону).

3. За часовим критерієм:

• Темпоральні (часові) колізії виникають через прийняття нової правової норми, яка суперечить попередній (проблема правонаступництва норм).

• Ретроактивні колізії, коли новий закон має зворотну силу, що суперечить старим нормам.

4. За територіальним критерієм:

• Колізії між нормами різних регіонів або адміністративно-територіальних одиниць можуть виникати у федеративних державах або в умовах децентралізації.

• Колізії між нормами національного та міжнародного права. Наприклад, коли міжнародні зобов'язання держави суперечать її внутрішньому законодавству.

5. За суб'єктним складом:

• Колізії між нормами різних органів влади виникають, коли різні гілки влади (законодавча, виконавча) ухвалюють суперечливі норми.

• Колізії між рішеннями судових органів можуть виникати через різні підходи судів до тлумачення правових норм.

6. За характером суперечності:

• Прямі колізії, коли дві норми прямо суперечать одна одній (наприклад, один закон дозволяє дію, а інший забороняє її).

• Приховані (латентні) колізії, коли суперечності неявні, але виникають під час правозастосування [9, с. 27; 6, с. 91].

Слід відрізняти поняття колізії від прогалин у законодавстві. Відмінність полягатиме у тому, що при колізіях існує «надлишок» у правовому регулюванні, що зумовлює потребу у виборі однієї з декількох норм, тоді як за наявності прогалин правозастосовчий суб'єкт стикається з ситуацією відсутності правової норми.

Юридичні колізії є неминучим явищем у правовій системі, оскільки законодавство постійно змінюється, доповнюється та розвивається, що може призводити до появи неузгодженостей між правовими актами.

Список використаних джерел:

1. Безуса Юлія. Сучасний науковий дискурс щодо природи правових колізій. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 240 - 244.
2. Берназюк Я.О. Поняття, причини виникнення та види колізій у законодавстві. *Право і суспільство*. 2022. № 5. С. 134 - 139.
3. Василів С. С. Правові колізії підвідомчості розгляду справ про адміністративні правопорушення. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 181-187.
4. Волошенюк О. В. Сутність і обсяг поняття «юридичні колізії». *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2006. Вип. 35. С. 15–20.
5. Єрофєєва М.М. До питання колізій у законодавстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 33 - 37.
6. Іванченко О.М. Колізія норм у міжнародному та національному праві. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 16–17 травня 2013 р.). Одеса : Фенікс, 2013. Т. 1. С. 90–92.
7. Ленгер Я. І. Правова природа колізії та її особливості в муніципальному праві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2017. Вип. 25. С. 14-16.
8. Москалюк О.В. Поняття та ознаки юридичної колізії. *Держава і право*. 2010. Вип. 50. С. 88-93.
9. Погребняк С. П. Про колізії в законодавстві. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. №1 (32). С. 26–33.

ПРАВОВІ ВИМІРИ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Артем Бондаренко, Станіслав Ольховський,
здобувачі вищої освіти другого (магістерського) рівня
спеціальності 081 «Право»
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
Науковий керівник: Геннадій Аванесян,
доцент кафедри права та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

В умовах повномасштабної військової агресії проти України, що триває з 24 лютого 2022 року, питання правового регулювання суспільних відносин набувають особливого значення. Запровадження воєнного стану, відповідно до Указу Президента України №64/2022 та Закону України «Про правовий режим воєнного стану», призвело до істотних трансформацій у всіх сферах суспільного життя. Метою цих тез є висвітлення основних правових аспектів функціонування суспільства в умовах воєнного стану, окреслення їх особливостей, викликів та перспектив удосконалення правового регулювання.

Воєнний стан є особливим правовим режимом, що запроваджується в разі збройної агресії або загрози нападу. Він надає органам державної влади, військовому командуванню і органам місцевого самоврядування додаткові повноваження, необхідні для забезпечення оборони держави, громадської безпеки та правопорядку. Водночас відбувається часткове обмеження конституційних прав і свобод громадян (зокрема, свободи пересування, права на мирні зібрання, свободи вираження поглядів тощо). В умовах воєнного стану передбачена можливість запровадження військової адміністрації, що здійснює адміністративно-територіальне управління в окремих регіонах. Органи виконавчої влади та місцевого самоврядування зобов'язані взаємодіяти з військовим командуванням, сприяти організації оборонних заходів, мобілізації ресурсів та евакуації населення.

Згідно із Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», запроваджено загальну мобілізацію, яка передбачає призов військовозобов'язаних, комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань. Також діє режим трудової повинності, що дозволяє залучати громадян до виконання робіт оборонного характеру. Важливо дотримуватися принципу пропорційності обмежень прав громадян, встановленого Конституцією України та міжнародним правом.

Україна у 2022 році здійснила дерогацію (тимчасове відступлення) від частини зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Європейською конвенцією з прав людини. Водночас держава зобов'язана забезпечувати мінімальні стандарти захисту прав людини, зокрема заборону тортур, катувань, дискримінації тощо. Важливо дотримуватися принципу верховенства права навіть в умовах обмежень.

У зв'язку з воєнним станом посилено роль військових судів, прокуратури та інших правоохоронних органів. У разі введення комендантської години або воєнного положення на певних територіях допускається застосування особливих процедур судового провадження. Також посилено відповідальність за державну зраду, колабораціонізм та інші злочини проти національної безпеки.

Закони України передбачають можливість реквізиції майна в умовах воєнного стану для потреб оборони з обов'язковим наступним відшкодуванням вартості. Запроваджено правовий режим державного контролю над критично важливими галузями економіки, обмежено вивезення стратегічних товарів, введено спеціальні податкові та митні режими для забезпечення військових потреб.

Україна активно взаємодіє з міжнародними організаціями (ООН, ОБСЄ, Європейським Союзом) задля забезпечення правової підтримки, отримання гуманітарної допомоги та притягнення агресора до відповідальності. Особливо актуальним є питання фіксації воєнних злочинів і злочинів проти людяності, що вчиняються на тимчасово окупованих територіях.

З огляду на досвід війни, необхідно переглянути законодавство в частині посилення захисту прав громадян, удосконалення механізмів контролю за додержанням правового режиму, створення ефективних процедур компенсації завданої шкоди та реінтеграції окупованих територій.

Отже, правові виміри суспільного життя в Україні під час воєнного стану є комплексними та багатовекторними. Вони поєднують захист державного суверенітету й територіальної цілісності із забезпеченням прав і свобод громадян. В умовах війни особливо важливим є баланс між безпековими заходами та дотриманням принципу верховенства права. Правове регулювання має бути гнучким, адаптивним і водночас спрямованим на забезпечення законності та справедливості.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЕФЕКТИВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ

Дем'ян Братасюк, Роман Потапчук,
здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Дмитро Стрілко,
старший викладач кафедри правознавства та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права

Медіація як форма альтернативного врегулювання спорів набула актуальності в Україні на тлі необхідності зниження навантаження на судову систему та розвитку правової держави.

За сферою застосування виокремлюють наступні види медіації:

1. Трудова медіація застосовується для вирішення конфліктів між працівниками та роботодавцями: звільнення, умови праці, зарплата, дискримінація тощо.

2. Сімейна медіація використовується при розлученнях, вирішенні питань опіки над дітьми, аліментів, майнових спорів між членами родини.

3. Комерційна (бізнес) медіація підходить для вирішення спорів між підприємствами або підприємцями щодо контрактів, боргів.

4. Кримінальна медіація (відновне правосуддя) може застосовуватись для вирішення конфліктів між потерпілим та правопорушником у справах невеликої або середньої тяжкості.

5. Адміністративна медіація розглядається у контексті врегулювання спорів між громадянами та органами влади.

6. Медіація у сфері охорони здоров'я застосовується при конфліктах між пацієнтами та медичними працівниками чи установами.

За часом проведення медіація може бути:

– досудовою (до часу звернення до суду, третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу);

– паралельною (під час досудового розслідування, судового, третейського, арбітражного провадження);

– виконавчою (під час виконання рішення суду, третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу). [1, с. 210]

Попри офіційне закріплення інституту медіації Законом України «Про медіацію» від 16.11.2021 року, механізм її реалізації залишається недосконалим і потребує доопрацювання. [2] У зв'язку з цим І. Факас пропонує внести зміни до Закону «Про медіацію», зокрема передбачити обов'язкове ліцензування діяльності у сфері медіації та акредитацію відповідних освітніх програм. Окрім того, він наголошує на доцільності запровадження вимоги щодо проходження майбутніми медіаторами стажування не менше ніж у десяти процедурах медіації. [3, с. 110] О. Можайкіна вказує на потребу вдосконалення окремих положень Закону, зокрема щодо правового статусу медіатора. На її думку, доцільно законодавчо закріпити вимогу, що медіатором може бути лише особа, яка має вищу освіту другого (магістерського) рівня. [4, с. 37]

Не сприяє широкому застосуванню медіації і низький рівень обізнаності населення про можливості альтернативних способів вирішення спорів. Більшість громадян України все ще вважає суд основним способом вирішення конфліктів. [5] Також існує проблема і в сприйнятті медіації частиною юридичної спільноти як такої, що складає конкуренцію судовому процесу, а не як його доповнення.

У порівнянні із судовою формою медіація однозначно має ряд переваг, серед яких:

1. Добровільність. Медіація здійснюється виключно за згодою сторін. Кожна зі сторін може вийти з процесу у будь-який момент, що забезпечує психологічний комфорт і відсутність примусу.

2. Конфіденційність. Уся інформація, яка озвучується під час медіації, є закритою для третіх осіб. Це особливо важливо у справах, де сторони не хочуть розголошення конфлікту чи подробиць спору.

3. Оперативність. Медіація дозволяє вирішити спір значно швидше, ніж через суд. У деяких випадках достатньо кількох зустрічей для досягнення згоди.

4. Економічність. Порівняно з судовим провадженням, витрати на медіацію є значно нижчими, оскільки не потрібно оплачувати судові збори, а також зменшується час на розв'язання спору.

5. Збереження стосунків. На відміну від конфронтаційної природи судового процесу, медіація допомагає зберегти або навіть покращити стосунки між сторонами — особливо це актуально для сімейних, трудових чи бізнес-конфліктів.

6. Контроль над результатом. Рішення у процесі медіації приймають самі сторони, адже медіатор не нав'язує своєї волі, а лише допомагає знайти взаємовигідне рішення. Це гарантує гнучкість та індивідуальний підхід.

7. Зниження навантаження на судову систему. Широке використання медіації сприяє розвантаженню судів і дозволяє зосередитися на справах, які дійсно потребують судового вирішення.

Незважаючи на існуючі проблеми, перспективи ефективного впровадження медіації цілком реальні за умов належної державної підтримки та зміни правосвідомості населення.

Список використаних джерел:

1. Голобородько Д. В. Структура та види медіаційної діяльності. *Держава та регіони*. 2022. № 4. С. 207–211.
2. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text (дата звернення 13.05.2025).
3. Факас І. Правовий статус медіатора та здійснення медіації в цивільному судочинстві. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 107–111.
4. Можайкіна О. Правове регулювання професійної підготовки медіаторів в Україні та Словаччині. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2022. № 5. С. 30–39.
5. Що обмежує розвиток медіації в Україні? *Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій* : веб-сайт. URL: https://nipo.gov.ua/mediatsiia-mizhnarodne-doslidzhennia/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 13.05.2025).

ЗАХИСТ КОМП'ЮТЕРНОЇ ПРОГРАМИ ЯК ОБ'ЄКТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Дмитро Вальчук,
аспірант Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
Науковий керівник: Олексій Фаст,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри галузевого права та загальноправових дисциплін

Актуальність теми. Незважаючи на наявність законодавчих механізмів захисту комп'ютерних програм, у багатьох країнах спостерігається високий рівень порушень авторських прав, що зумовлює необхідність удосконалення правових норм та посилення відповідальності за їх недотримання. Також актуальними є питання адаптації чинного законодавства до сучасних технологічних реалій, включаючи використання штучного інтелекту для забезпечення належного захисту інтелектуальної власності. Таким чином, дослідження правових аспектів захисту авторських прав на комп'ютерні програми є важливим завданням, що потребує всебічного аналізу та розробки ефективних механізмів запобігання порушенням.

Метою є аналіз правових аспектів захисту авторських прав на комп'ютерні програми як об'єктів інтелектуальної власності, виявлення основних проблем у цій сфері та пошук ефективних механізмів їх вирішення. Досліджується національне та міжнародне законодавство, розглядаються ключові способи захисту комп'ютерної програми як об'єкта інтелектуальної власності, судова практика та перспективи застосування сучасних технологій для підвищення рівня правового захисту комп'ютерних програм.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи, що авторським правом охороняється лише форма вираження, слід зазначити, що при захисті комп'ютерної програми таким чином має значення код, а не ідея, концепція, принципи. У такому разі можна, змінивши, наприклад, оформлення програми, але не змінюючи її суть, одержати зовсім новий об'єкт охорони. При цьому не можна вважати порушенням використання різними авторами у своїх розробках стандартизованого для певної мови програмування фрагмента вихідного тексту програми, який уперше був використаний іншим розробником, оскільки такий фрагмент є об'єктом, що не охороняється. При цьому, охорона авторським правом є не єдиним способом охорони комп'ютерної програми. Відповідно до ст. 6 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» правова охорона надається винаходу (корисній моделі), що не суперечить публічному порядку, загальновизнаним принципам моралі та відповідає умовам патентоздатності [1]. Отже, комп'ютерна програма може отримати правову охорону як винахід за умови, якщо вона: є результатом інтелектуальної діяльності людини; є технологічним (технічним) рішенням у будь-якій сфері технологій; відповідає умовам патентоздатності, а саме має ознаки новизни, винахідницький рівень та є промислово придатною. Хоча комп'ютерна програма як така не є технічним рішенням, тому не відповідає критеріям патентоздатності, вона може отримати правову охорону у складі технічних рішень, в яких використовується. За певних обставин алгоритм роботи комп'ютерної програми може отримати охорону шляхом отримання патенту на корисну модель або винахід як спосіб (процес). Також одним із способів охорони комп'ютерної програми може бути охорона окремих елементів комп'ютерної програми як промислових зразків. Так, відповідно до ч. 2 ст. 5 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» промисловим зразком може бути зовнішній вигляд виробу або його частини, що визначається, зокрема, лініями, контурами, кольором, формою, текстурою та/або матеріалом виробу, та/або його оздобленням [2]. Промисловий зразок є охороноздатним, якщо відповідає критерію новизни та має індивідуальний характер. Враховуючи, що зовнішнім виглядом прикладних комп'ютерних програм є інтерфейс з його складовими (графічними елементами, піктограмами), що мають художньо-естетичні риси, а сам процес його створення є результатом творчої діяльності та ґрунтується на принципах художнього конструювання, можна зробити висновок про можливість правової охорони інтерфейсу комп'ютерної програми як промислового зразка. Захист комп'ютерної програми по своєї суті охороняється окремо за кожним елементом комп'ютерної програми. Комп'ютерні програми як об'єкти права інтелектуальної власності включають не лише код, алгоритм і інтерфейс, а й багато інших важливих елементів. Зокрема, прикладні програми, такі як комп'ютерні ігри, містять численні складові, які заслуговують на увагу і правову охорону. Назва комп'ютерної програми або її окремих модулів, а також назви локацій, імена персонажів можуть охоронятися як знаки для товарів і послуг. Звуки, які використовуються в програмі, анімовані та статичні банери, відео, музичний супровід, сценарії, описи й зовнішній вигляд персонажів, на рівні з кодом програми, також підлягають охороні авторським правом. Інноваційні апаратні рішення, у тому числі гаджети та обладнання, що забезпечує функціонування програми, можуть бути захищені патентами. Супровідна документація, контракти, технічні завдання та інші робочі матеріали, що використовуються під час розробки, а також сам код програми можуть підлягати охороні як комерційна таємниця [3]. Проте, комп'ютерна

програма як об'єкт авторського права має певні ознаки, що роблять її схожою з літературним твором, проте вона не є йому повністю тотожною. Як вказує В. Дмитришин, формою відображення в обох випадках є рядки тексту, сформовані за допомогою визначених символів, що взяті з певної мови. У випадку художнього твору це мова, якою володіють носії (наприклад, англійська або українська), що відрізняються лінгвістичними особливостями. У випадку комп'ютерної програми це мови програмування, зокрема Java Script, C++, Python, які мають свої особливості та структуру для створення програмного коду, який забезпечує виконання конкретних завдань на комп'ютерних системах [4, с. 16]. Порівнюючи комп'ютерну програму з літературним твором, С. Петренко вказує, що їх спільною ознакою є наявність змісту, а також внутрішньої та зовнішньої форми вираження. Однак ці елементи не є сталими, оскільки залежать від виду комп'ютерної програми та її призначення. Наприклад, програму прикладного характеру можна віднести до наукового твору, комп'ютерну гру – до мультимедійних творів, а веб-сайти мають риси публіцистичного твору. Комп'ютерні програми поділяються за функціональною ознакою на прикладні та системні. Системні програми включають програми, що забезпечують управління роботою комп'ютера для зчитування прикладних програм та організацію обміну даними між комп'ютером і користувачем. Найпоширенішими прикладами системних програм є операційні системи, такі як Microsoft Windows, Mac OS X та Linux [5, с. 13]. Отже, при вирішенні питання захисту елементів комп'ютерної програми необхідно орієнтуватися на визначені законодавством принципи охоронної придатності об'єктів права інтелектуальної власності. Як свідчить судова практика, наприклад щодо мови програмування як самостійного об'єкта як елемента комп’ютерної програми, який не охороняється авторським правом. Зокрема, у тривалій судовій справі Google проти Java Верховний суд США постановив, що Google законно використовував мову програмування Java для написання коду, попри те, що ця мова належить Oracle. Суд також зазначив, що надання Oracle права на захист авторських прав у даному випадку може зашкодити інтересам громадськості, тому підтримав вимоги позивача щодо захисту прав на мову програмування [6].

Висновки. В умовах інформаційного суспільства сфера інформаційних технологій є однією з найбільш динамічних і таких, що продовжують розвиватися. З огляду на швидку інформатизацію суспільних процесів, ІТ-галузь відіграватиме важливу роль у розвитку економіки в майбутньому. Законодавець враховує ці тенденції, створюючи правові умови для розвитку ІТ-сектору, сприяючи активному залученню ресурсів і кадрів у цю сферу та формуючи сучасні правові механізми охорони комп’ютерних програм у оновленому законодавстві про авторське право. Аналіз Закону України «Про авторське право і суміжні права» підтверджує, що його положення не тільки забезпечують належний рівень правової охорони комп’ютерних програм як об’єктів авторського права, з урахуванням міжнародних зобов’язань України, але й уточнюють правові засади такої охорони. Комп'ютерна програма як об'єкт авторського права має бути оригінальною та результатом творчої діяльності людини, і підлягає охороні в частині форми вираження. Проте ідеї, принципи, графічний інтерфейс користувача, набір функцій та формат файлів не підлягають охороні авторським правом. Оскільки ІТ-сфера постійно розвивається, Закон також регулює охорону об’єктів, створених за допомогою технологій штучного інтелекту, що є «неоригінальними об’єктами, згенерованими комп’ютерною програмою», і не

передбачає участі фізичної особи у їх створенні. Для таких об'єктів використовується категорія «право особливого роду» («sui generis») для їх правової охорони. Враховуючи розвиток ІТ-сфери, у майбутньому буде потрібне більш детальне регулювання відносин щодо охорони комп'ютерних програм як особливих об'єктів авторського права, а також об'єктів, створених за допомогою технологій штучного інтелекту. Ці питання мають бути пріоритетом для законодавця під час удосконалення нормативної системи правової охорони комп'ютерних програм.

Список використаних джерел:

1. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15.12.1993 № 3687-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text.
2. Про охорону прав на промислові зразки: Закон України від 15.12.1993 № 3688-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3688-12#Text.
3. Грушевська Н. Правова охорона комп'ютерних програм: як правовласнику захистити свої права, 2021. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/pravova-ohorona-kompyuternih-program-yak-pravovlasniku-zahistiti-svoyi-prava.html
4. Дмитришин В.С., Березанська В.І. Інтелектуальна власність на програмне забезпечення в Україні. К. : Вірлен, 2005. 304 с.
5. Право інтелектуальної власності. Академічний курс: підручник / О.П.Орлюк, Г. О. Андрощук, О. Б. Бутнік-Сіверський та ін.; за ред. О.П.Орлюк, О.Д. Святоцького. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007.
6. Oracle Am., Inc. v. Google Inc. URL: https://www.supremecourt.gov/opinions/20pdf/18-956_d18f.pdf

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТУРИЗМУ ТА РЕКРЕАЦІЇ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Володимир Вареницький,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)»,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
Науковий керівник: Павло Хоменко,
д. п. наук, професор,
професор кафедри теорії й методики фізичного виховання,
адаптивної та масової фізичної культури,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

У сучасних умовах трансформації економіки, глобалізації ринку праці та динамічного розвитку сфери послуг, туризм і рекреація стають одними з найперспективніших напрямів професійної самореалізації. Проте ефективне функціонування майбутніх фахівців у цих галузях неможливе без сформованої підприємницької культури, яка забезпечує не лише здатність до організації власної справи, а й готовність до інноваційного мислення, креативності, відповідальності та прийняття ризику. Водночас аналіз сучасного стану вищої професійної освіти вказує на фрагментарність підходів до формування підприємницької культури студентів, зокрема у сфері туризму та рекреації. Це зумовлює потребу

у науковому обґрунтуванні педагогічних умов, які сприятимуть цілеспрямованому розвитку цієї культури у процесі фахової підготовки.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та виокремити ефективні педагогічні умови розвитку підприємницької культури майбутніх фахівців туризму та рекреації у системі вищої освіти.

Формування підприємницької культури розглядається як складова професійної підготовки, що охоплює інтеграцію економічних знань, управлінських компетентностей, соціальних навичок і особистісних якостей студента. Підприємницька культура майбутніх фахівців туризму та рекреації включає низку компонентів: ціннісно-мотиваційний (свідоме ставлення до підприємницької діяльності), когнітивний (сукупність знань про основи бізнесу в туризмі), операційно-діяльнісний (уміння розробляти туристичний продукт, просувати його, управляти ризиками) та рефлексивний (здатність до самооцінки і корекції власної діяльності) [1].

На основі аналізу наукових джерел та освітньої практики визначено такі педагогічні умови, що сприяють розвитку підприємницької культури:

- інтеграція підприємницьких компетентностей у зміст професійно орієнтованих дисциплін;
- застосування проблемно-орієнтованого навчання, що передбачає моделювання реальних бізнес-ситуацій, розробку стартапів, кейс-аналіз;
- формування освітньо-професійного середовища, що підтримує підприємницькі ініціативи: створення студентських бізнес-інкубаторів, залучення практиків, менторство;
- професійна взаємодія із зовнішнім середовищем – співпраця з туристичними фірмами, участь у професійних форумах, стажування.

Інтеграція підприємницьких компетентностей у зміст професійно орієнтованих дисциплін є однією з ключових педагогічних умов формування підприємницької культури майбутніх фахівців туризму та рекреації. Цей процес передбачає не лише додавання окремих модулів або тем, присвячених основам підприємництва, а цілісну перебудову освітнього змісту, яка охоплює методологічний, дидактичний та організаційний рівні реалізації освітньої програми [2].

По-перше, доцільно розглядати підприємницькі компетентності як інтегративний результат професійної підготовки, що поєднує знання з менеджменту, маркетингу, економіки, права, етики бізнесу, а також розвиток критичного мислення, ініціативності, здатності до прийняття рішень та інноваційного мислення. По-друге, важливо змінити дидактичну парадигму викладання – від трансляційного типу навчання до конструктивістського, в межах якого студент виступає не пасивним споживачем знань, а активним суб'єктом підприємницького навчання. Це вимагає застосування проєктних технологій, кейс-методів, моделювання бізнес-процесів, що імітують реальні умови туристичного ринку, формуючи навички бізнес-планування, управлінських рішень, ефективної комунікації з партнерами і клієнтами. По-третє, варто забезпечити логічну інтеграцію між теоретичними положеннями дисциплін і практичними завданнями – створення навчальних стартапів, підготовка бізнес-проєктів, виконання індивідуальних підприємницьких завдань, що імітують підготовку туристичних продуктів, складання програм рекреаційних послуг, організацію турів тощо.

Застосування проблемно-орієнтованого навчання, що передбачає моделювання реальних бізнес-ситуацій, розробку стартапів, кейс-аналіз, є надзви-

чайно ефективною педагогічною умовою формування підприємницької культури майбутніх фахівців у галузі туризму та рекреації. У контексті підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі проблемно-орієнтоване навчання дозволяє створити умови для занурення студентів у процес підприємницької діяльності шляхом аналізу бізнес-кейсів, проєктування власних туристичних продуктів, розробки маркетингових стратегій, планування бюджету стартапу або моделювання організаційної структури гіпотетичного туристичного агентства. Це сприяє розвитку аналітичного мислення, креативності, здатності приймати нестандартні рішення, а також вмінь працювати в команді та вести переговори [2].

Моделювання реальних бізнес-ситуацій полягає у створенні навчальних сценаріїв, що максимально відображають умови реального туристичного ринку – від реагування на коливання попиту до розв'язання кризових ситуацій (наприклад, відміна рейсу, негативний відгук клієнта, вимоги нового законодавства щодо рекреаційної діяльності тощо). Розробка стартапів як форма проблемно-орієнтованого навчання дозволяє студентам не тільки теоретично осмислити механізми підприємницької діяльності, але й створити власний інноваційний туристичний продукт – концепцію нового агентства, екологічного маршруту, оздоровчої програми або рекреаційного комплексу. Кейс-аналіз (case study) як навчальна технологія забезпечує розвиток здатності студентів до рефлексивного мислення, формулювання обґрунтованих висновків на основі аналізу прикладів успішного або провального досвіду вітчизняних і міжнародних туристичних підприємств. Розгляд кейсів сприяє переосмисленню набутих знань у світлі реальних викликів, а також допомагає сформувати стратегічне бачення підприємницької діяльності в туризмі.

Формування освітньо-професійного середовища, що підтримує підприємницькі ініціативи: створення студентських бізнес-інкубаторів, залучення практиків, менторство є необхідною передумовою для сталого розвитку підприємницької культури майбутніх фахівців у сфері туризму та рекреації. Освітньо-професійне середовище має забезпечувати постійний контакт студента з елементами реального бізнес-простору, створювати сприятливі умови для ініціювання підприємницької активності, стимулювати творчий пошук рішень, обмін досвідом, а також соціальну взаємодію з представниками туристичної індустрії. Отже, формування освітньо-професійного середовища, що підтримує підприємницькі ініціативи, сприяє не лише професійному становленню студентів, але й активізує їхню підприємницьку мотивацію, створює умови для реалізації бізнес-ідей, формує досвід роботи в умовах ринкової конкуренції ще на етапі здобуття освіти. Такий підхід забезпечує плавний перехід від освітньої до професійної сфери та підвищує загальну конкурентоспроможність випускника.

Професійна взаємодія із зовнішнім середовищем – співпраця з туристичними фірмами, участь у професійних форумах, стажування є важливою умовою формування підприємницької культури майбутніх фахівців туризму та рекреації, оскільки забезпечує безпосереднє залучення здобувачів освіти до реального професійного контексту, у якому діють механізми підприємницького мислення, конкуренції, відповідальності та інновацій. Сутність цієї умови полягає в цілеспрямованій організації постійної взаємодії між закладами вищої освіти та суб'єктами туристичного ринку з метою практичного закріплення знань, формування прикладних навичок, перенесення навчального контенту у реальний

соціально-економічний контекст. Така взаємодія сприяє «відкритості» освітнього процесу, його гнучкості й адаптивності до динаміки галузі.

Висновки. Розвиток підприємницької культури майбутніх фахівців туризму та рекреації у системі вищої освіти потребує науково обґрунтованих педагогічних умов, що забезпечують інтеграцію освітнього процесу з реаліями туристичної індустрії, активізацію практичної складової навчання та формування ціннісно-мотиваційної бази для підприємницької діяльності. Перспективними напрямами подальших досліджень є розробка діагностичного інструментарію для оцінювання рівня сформованості підприємницької культури у студентів туристичних спеціальностей.

Список використаних джерел:

1. Зінькова І. Підприємницька культура майбутніх фахівців сфери послуг і туризму: теоретичний аналіз проблеми. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання*. 2019. Вип. 30. С. 68–74.
2. Філоненко І. М. Особливості та структура системи підготовки кадрів для туристичної сфери. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2012. № 4 (239), ч. ІІ. С. 59–64.

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ У VUCA-СВІТІ: СТРАТЕГІЯ ЯКОСТІ НА ЗЛАМІ НЕПЕРЕДБАЧУВАНОСТІ ТА ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Олена Вдовіна,
канд. наук з соціальних комунікацій, доцент,
провідний науковий співробітник науково-методичного центру
організації та провадження освітньої діяльності
Національний університет оборони України

Світ невпинно занурюється у реальність, де зміни стають не винятком, а нормою. Прогнозованість втрачає силу, стабільність поступається місцем адаптивності, а сталі моделі мислення не встигають за темпами цифрової трансформації. У цих умовах вища освіта перестає бути лише сферою знань — вона стає інструментом виживання суспільства у турбулентному середовищі. Особливо гостро це відчувається в Україні, яка перебуває на зламі воєнних викликів, гібридних загроз і радикальних зрушень у соціальному просторі. Саме тому пошук стратегії якості вищої освіти в VUCA-світі (Volatility — нестабільність, Uncertainty — невизначеність, Complexity — складність, Ambiguity — неоднозначність) — не лише наукове завдання, а цивілізаційна потреба, що вимагає осмислення глибинних зрушень, з яких і починається цей аналіз.

Сфера вищої освіти сьогодні постає як стратегічний ресурс, здатний формувати не лише професійні компетентності, а й здатність діяти у світі, де старі орієнтири більше не працюють. Глобальні кризи — від пандемії до масштабних військових конфліктів — радикально змінили ландшафт освітньої політики, а в Україні це доповнюється викликами повномасштабної війни, знеціненням соціальних інституцій та фрагментацією суспільного єднання. У такому контексті освіта втрачає роль пасивного відображення змін і перетворюється на активного агента, здатного генерувати нові підходи до людського та інституційного розвитку. Саме поява VUCA-парадигми стала необхідною відповіддю на цю реальність — як аналітична рамка, що дозволяє побачити не хаос, а структуру у

мінливості й знайти опори у часі, коли опори зникають.

У міру того як освітня система України опиняється в епіцентрі багатовимірних криз, вимагаючи не лише оперативних рішень, а й глибокого стратегічного переосмислення, концепція VUCA починає набувати методологічної ваги. Вона дозволяє не лише фіксувати наявні збурення, а й осмислювати їх як чинники, що структурно трансформують політику, управління та зміст вищої освіти. Університетська політика в нових умовах змушена враховувати непередбачуваність зовнішніх впливів (volatility), нестачу достовірної інформації для ухвалення рішень (uncertainty), багаторівневу взаємозалежність факторів (complexity) та багатозначність інтерпретацій (ambiguity), що унеможливлюють функціонування на основі звичних нормативних моделей.

Інтерпретація кожного компонента VUCA крізь призму вищої освіти відкриває додаткові можливості для системного аналізу. Volatility вимагає нових підходів до гнучкості програм і кадрової політики університетів, що повинні швидко реагувати на зовнішні зміни без втрати академічної якості. Uncertainty актуалізує потребу у сильному внутрішньому моніторингу, аналітичному прогнозуванні та інституційній пам'яті, здатній підтримувати безперервність навіть за умов нестабільності. Complexity змушує переходити від лінійних управлінських рішень до системного бачення, де міждисциплінарність, цифрові технології та інституційна взаємодія стають невід'ємними. Ambiguity, своєю чергою, змінює уявлення про якість освіти як стало визначену категорію, перетворюючи її на динамічний, контекстуальний і багатоаспектний конструкт, що постійно уточнюється залежно від зовнішніх і внутрішніх викликів.

Методологічна цінність VUCA-парадигми полягає в тому, що вона слугує не лише описовим інструментом, а й основою для розробки адаптивної, ризикорезистентної стратегії розвитку вищої освіти. Вона дозволяє перейти від реактивних практик до превентивного, структурно орієнтованого управління якістю, де непередбачуваність сприймається не як загроза, а як умова для зростання системної стійкості. Наявна модель якості освіти, заснована переважно на нормативно-оцінювальних підходах, виявляється нездатною реагувати на критичні зміни: від трансформації ролі університету в суспільстві до цифрової нерівності й етичної деградації академічних практик. Зниження академічної довіри — як з боку здобувачів освіти, так і з боку роботодавців — виступає не випадковим відхиленням, а симптомом глибшої кризи ідентичності вищої освіти.

У цьому світлі необхідна переінтерпретація самої сутності якості: не як дотримання заздалегідь визначених стандартів, а як здатність освітньої системи — на рівні інституції, спільноти і особистості — адаптуватися, навчатися і зберігати ціннісну орієнтацію в умовах високої невизначеності. Такий підхід виводить дискурс про якість за межі контрольних процедур і повертає його до стратегічної категорії — здатності вищої освіти бути не лише актуальною, а й стійкою, відповідальною і ціннісно зосередженою у світі, де старі парадокси не зникають, а вимагають нових смислів.

Переорієнтація якості вищої освіти як здатності до інтелектуального виживання передбачає глибше осмислення не лише змісту освітніх підходів, а й середовища, у якому вони реалізуються. Саме тут цифрова трансформація постає як структурний виклик, що впливає на всі рівні функціонування університетської системи — від архітектури управління до когнітивних моделей засвоєння знань. Вона більше не зводиться до впровадження платформ чи засобів

автоматизації, а набуває статусу нового типу мислення, в якому гнучкість, інтерактивність і швидкість обробки інформації стають базовими умовами освітнього процесу. Однак така трансформація несе й низку ризиків. Зокрема, зростає загроза того, що технологічна ефективність почне підміняти критичне мислення, а кількісні метрики цифрової активності — витісняти глибину аналітичного осмислення. В умовах, коли освітній процес дедалі більше делегується алгоритмам і автоматизованим системам, особливої ваги набуває питання збереження інтелектуальної автономії учасників освітнього процесу. Наявність інфраструктури сама по собі не гарантує якості, якщо цифрові рішення не інтегруються з гуманітарною, етичною й культурною рефлексією.

У цьому контексті забезпечення якості неможливе без включення нових вимірів — кібербезпеки як гарантії цілісності цифрового простору навчання, цифрової етики як регулятора взаємодій у віртуальному середовищі, а також культурної компетентності як здатності орієнтуватися в глобальному інформаційному обміні. Ці компоненти не є додатками до класичної якості — вони стають її сутнісними елементами, що визначають довіру до освітньої системи та її здатність відповідати запитам складного світу.

Таким чином, цифрова трансформація не лише змінює операційну логіку освітнього середовища, а й створює умови для глибшого переосмислення цінностей і структур, що підтримують функціонування університету. У нових реаліях університет покликаний бути не просто адаптивним до змін, а носієм стійкості — інституційної, соціальної та ціннісної. Його спроможність зберігати цілісність під тиском зовнішніх і внутрішніх викликів залежить не лише від наявності ресурсів, а передусім від здатності ефективно управляти змінами, зберігаючи академічну ідентичність і місію. Гнучкість у цьому контексті не означає хаотичну реактивність, а передбачає стратегічну керованість трансформаціями, які ґрунтуються на чітких аксіологічних орієнтирах.

Визначальними чинниками стійкості закладів вищої освіти стають інституційна пам'ять — як здатність накопичувати й переосмислювати досвід, колективна відповідальність — як засіб підтримки довіри, та академічна автономія — як простір для розвитку критичного мислення і наукової ініціативи без зовнішнього тиску. Саме ці елементи дозволяють університету не лише адаптуватися до змін, а й активно їх формувати, виступаючи осередком суспільної стабільності у світі турбулентності.

Окрему увагу в умовах пост-VUCA-середовища слід приділити персоналізованим освітнім траєкторіям, які стають не просто механізмом підвищення академічної мотивації, а інструментом гуманізації освітнього процесу. Орієнтація на унікальність потреб і потенціалу кожного здобувача освіти дає змогу не лише підвищити ефективність навчання, а й зберегти його людську вимірність у світі, що дедалі більше автоматизується. Саме тому, університет XXI століття має мислитися не як інфраструктурна одиниця, а як жива інтелектуальна і ціннісна система, що формує культурну стійкість у добу змін.

Університет, що спроможний бути носієм стійкості, не може залишатися в межах відтворення звичних моделей — він має формувати простір майбутнього. Як слушно зазначає Л. М. Ремньова, «...на зміну стійкому, передбачуваному, простому й визначеному SPOD-світу прийшов мінливий, непередбачуваний, складний та неоднозначний VUCA-світ» [1], що вимагає кардинального перегляду освітніх підходів і управлінських стратегій відповідно до нової динаміки реальності. Цю трансформацію влучно описує й Є. В. Захаров: «На зміну

SPOD суспільству в 1987 році з'явилася концепція VUCA суспільства, яка характеризується мінливим, невизначеним, складним, неоднозначним станом світу» [2]. Це означає переосмислення підходів до якості освіти як до процесу, що не обмежується поточними стандартами, а випереджає їх, створюючи нові орієнтири. У цьому контексті конструювання майбутнього вищої освіти вимагає розробки інноваційних метрик, які виходять за межі нормативної відповідності. Адаптивність, відповідальність, когнітивна мобільність — стають ключовими ознаками якості, що ще не стали загальноприйнятими стандартами, але вже формують реальні конкурентні переваги.

У цьому процесі особливої ваги набуває формування проєктної університетської культури — не лише як організації інноваційних практик, але й як нової логіки академічного буття: міждисциплінарності, колективної відповідальності за результат, відкритості до швидкоплинних викликів. Європейський вимір та глобальні освітні тренди більше не сприймаються як взірці для копіювання — вони стають партнерськими траєкторіями, у яких українська вища освіта здатна виступати активним учасником творення нових змістів.

Стає очевидним, що стратегія якості — це форма інтелектуального суверенітету нації. Вона не повинна зводитися до задоволення запитів ринку праці чи до механістичного контролю освітніх результатів. Якість освіти у VUCA-світі — це, передусім, право на складність, на розвиток нестандартного мислення, на існування альтернативних шляхів до знання. Місія університету — не лише передавати наявне, а творити те, чого ще не існує, — в умовах непередбачуваного, нестабільного, часом ворожого середовища. Отже, стратегія якості стає стрижнем освітньої суб'єктності, механізмом збереження і розвитку культури критичного мислення, автономного судження, ціннісної рефлексії.

Список використаних джерел:

1. Ремньова Л. Основні виклики та детермінанти нової моделі управління персоналом у VUCA-світі. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2019. № 3 (19). URL: https://surl.li/csihvr (дата звернення 06.05.2025)
2. Захаров Є. В. Порівняльний аналіз підходів до концепцій світу: SPOD суспільство, VUCA суспільство та BANI суспільство // Соціальна економіка. – 2022. – Вип. 64. – С. 149–158. – DOI: https://doi.org/10.26565/2524-2547-2022-64-13.

СТАВЛЕННЯ ГРОМАДЯН ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРОЦЕС ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ

Максим Вітушко,
аспірант, Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України
Науковий керівник: Олена Стойко,
д. політ. н., провідний науковий співробітник
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України

Масштаб впровадження інструментів штучного інтелекту (ШІ) та алгоритмів у процес прийняття політичних та управлінських рішень в умовах демократії значною мірою залежить від ставлення до них громадян. Стурбованість щодо ефективності, упередженості та справедливості використання ШІ та алгоритмічного прийняття рішень не є новими, але вони посилилися, оскільки алгоритмічне прийняття рішень все більше поширюється в державній політиці

та інших контекстах прийняття рішень з високими ставками, таких як кримінальне правосуддя [1] та система охорони здоров'я [2].

Останнім часом з'явилася низка публікацій, що висвітлюють недоліки в роботі алгоритмічних систем прийняття рішень, насамперед тих, що пов'язані з несправедливістю та/або упередженістю щодо певних груп. У 2016 році був опублікований аналіз алгоритму, що використовувався для генерації балів ризику для підсудних у кримінальних справах. За його підсумками було зроблено висновок, що алгоритм був упередженим щодо чорношкірих підсудних [3]. У 2019 році в журналі «Science» була опублікована стаття [4], яка навела докази расової упередженості алгоритму, що використовується медичною системою США для розподілу ресурсів спеціалізованої медичної допомоги між пацієнтами.

Показовою стала ситуація щодо впровадження елементів штучного інтелекту при прийнятті рішень в одному з центрів технологічного розвитку США, де знаходиться Кремнієва долина – у Каліфорнії. У 2020 році на референдум серед низки пропозицій була винесена ініціатива про заміну грошової застави на алгоритмічну оцінку ризиків. Згідно з Конституцією штату, особи, заарештовані та поміщені до окружної в'язниці, за винятком певних тяжких злочинів, мають право на звільнення до суду [5]. Конституція визначає, що ці люди повинні бути звільнені за умов, які не є надмірними. Приймаючи рішення про звільнення особи до суду, суди першої інстанції повинні враховувати: тяжкість злочину, в якому обвинувачується особа; наявність у неї попередніх судимостей і ймовірність того, що вона з'явиться до суду. При цьому суди можуть використовувати різну інформацію, включаючи оцінку ризиків. Щоб допомогти у прийнятті рішень про те, чи звільняти людей до суду, більшість судів і округів використовують інструменти для оцінки ризику (або ймовірності) того, що звільнена особа вчинить новий злочин або не з'явиться до суду. На основі певних характеристик людини їй нараховуються бали. Наприклад, більше балів отримують особи, яким не виповнилось 22 роки, оскільки вони більш схильні до скоєння злочинів, ніж люди старшого віку. Аналогічно, ті, хто кілька разів не з'являлися до суду в минулому, з меншою ймовірністю з'являться в майбутньому й отримують більше балів.

На голосування виносилася пропозиція про автоматичне звільнення протягом 12 годин з моменту ув'язнення осіб, які не вчинили важких злочинів. При цьому особи, заарештовані за дрібні правопорушення, наприклад, за домашнє насильство або ті, хто не з'явився до суду більше двох разів протягом останнього року, під автоматичне звільнення не підпадають.

Особи, арештовані за тяжкі злочини та кримінальні проступки, які не підлягають автоматичному звільненню, мають оцінюватися на предмет ризику вчинення нового злочину або неявки до суду у разі звільнення. Автори ініціативи пропонували, що співробітники, які проводять оцінку, збиратимуть певну інформацію, включаючи рівень ризику кожної особи, визначений за допомогою інструменту досудової оцінки ризиків. Як правило, співробітники повинні звільняти осіб, які мають низький рівень ризику. Залежно від правил, встановлених кожним судом першої інстанції, певні особи із середнім ступенем ризику також можуть бути звільнені персоналом з оцінки або суддею. На відміну від чинного законодавства, жодні платежі не могли стягуватися як умова звільнення.

Ініціатива покладала на суди штату першої інстанції відповідальність за досудове оцінювання, зокрема: 1) визначення рівня ризику за допомогою інструментів досудової оцінки ризиків; 2) збір додаткової інформації, пов'язаної з ризиком особи; 3) звільнення певних осіб на основі рівня їхнього ризику та 4) пропонування суду умов досудового звільнення. Суд першої інстанції може залучати працівників суду для проведення оцінки або укладати контракти з певними місцевими установами штату (наприклад, з окружним відділом пробації) для виконання цих завдань. Якщо ні суд, ні існуюча місцева установа штату не бажають або не можуть це робити, то суд може укласти договір з новою місцевою установою, створеною спеціально для виконання цих функцій.

Ініціатори поправки переконували, що вона зменшить кількість ув'язнених в окружних в'язницях, оскільки більше осіб буде звільнено з-під варти на досудовому слідстві замість того, щоб залишатися у в’язниці. Наприклад, деякі особи, які не змогли б сплатити заставу, будуть звільнені за новим досудовим процесом. Загалом аргументи на підтримку ініціативи зводилися до таких наступних: нівелювання впливу майнового чинника: за відсутності фінансових можливостей сплатити заставу, особа залишається у тюрмі. Тобто, заможні особи можуть вийти на волю, навіть якщо їх звинувачують у серйозних насильницьких злочинах, тоді як бідні залишаються у в’язниці, навіть якщо вони невинні або звинувачуються в ненасильницьких злочинах. Іншими словами, грошова застава не сприяє безпеці й породжує кричущу несправедливість; посилення справедливості: запровадження комп'ютеризованої оцінки сприятиме більшій справедливості, оскільки рішення буде прийматися виходячи зі ступеня небезпечності особи для суспільства, а не її майнового статусу. Адже судді визначатимуть, чи становить особа ризик скоєння нових злочинів або втечі, приймаючи рішення про обрання запобіжного заходу. У підсумку місця у в'язницях будуть зарезервовані для тих, хто дійсно є небезпечним і не повинен виходити на волю, а не для бідних; економія коштів: поправка заощадить платникам податків десятки мільйонів доларів на рік. За нинішньої системи близько 46 000 каліфорнійців очікують суду або вироку в місцевих в’язницях, оскільки не можуть дозволити собі внести грошову заставу, що обходиться платникам податків у $5 млн в день; захист невинних: чинна система грошової застави може змусити невинних людей визнати себе винними у злочинах, яких вони не скоювали. Якщо особа не може сплатити безповоротний внесок у розмірі $5,000 або більше компанії, що вносить заставу, але також не може дозволити собі залишатися у в'язниці, ризикуючи роботою або домом в очікуванні суду, то вона може визнати себе винною, що призводить до безстрокової судимості; ліквідація індустрії грошових застав, що наживається на проблемах громадян.

Противники прийняття поправки наполягали на тому, що вона: небезпечна, оскільки скасовує можливість внесення застави для кожного каліфорнійця і замінює це право на систему комп'ютерного профілювання, що адмініструється округом; дискримінує меншини та мешканців районів з високою концентрацією іммігрантів та мешканців з низьким рівнем доходу; збільшить навантаження на суди першої інстанції штатів, а також на окружних прокурорів і державних захисників. Наприклад, збільшиться навантаження, пов'язане з новими слуханнями щодо утримання під вартою. Проте таке зростання може бути компенсоване за рахунок зменшення інших витрат, наприклад, не потрібно буде проводити судові слухання щодо розміру необхідної застави; затратна, оскільки вимагатиме проведення додаткових судових слухань для скасування

рішення комп'ютера, що призведе до додаткових затримок в і без того перевантажених судах. Крім того, доведеться створити нові органи для визначення того, хто може бути звільнений до судового засідання. Оскільки міста та округи стикаються з історичним дефіцитом бюджету та руйнівним скороченням основних послуг, то це нововведення коштуватиме місцевим органам влади та Каліфорнії сотні мільйонів доларів щороку на створення та адміністрування нової бюрократії; позбавляє права на заставу: судова система Каліфорнії гарантує людям, звинуваченим у ненасильницьких злочинах, можливість вибору між звільненням під заставу або за рішенням судді. Але пропонована ініціатива замінює це право на автоматизовану систему комп'ютерного прогнозування на основі математичних алгоритмів, якою керують 58 різних округів.

На кампанію проти цієї ініціативи було витрачено понад $10 млн і зрештою вона не була підтримана: проти проголосувало 56,41% виборців, а «за» – лише 43,59% [6]. При цьому на референдумі були підтримані такі прогресивні ініціативи, як фінансування досліджень стовбурових клітин, надання права голосу достроково звільненим злочинцям тощо. Це був несподіваний результат для більшої частини політичної еліти штату, враховуючи статус Каліфорнії як прогресивного штату, де грошова застава вже давно є непопулярною практикою.

Отже, впровадження інструментів ШІ у процес прийняття державно-політичних рішень в умовах демократії вимагає провадження роз'яснювальної кампанії щодо його переваг та переконання громадян у необхідності такого кроку.

Список використаних джерел:

1. Stevenson M. Assessing risk assessment in action. *Minnesota Law Review*. 2018. Vol. 103:303.
2. Bates D.W., Saria S., Ohno-Machado L., Shah A., Escobar G. Big data in health care: using analytics to identify and manage high- risk and high-cost patients. *Health Affairs*. 2014. Vol. 33. №7. P. 1123–1131.
3. Angwin J., Larson J., Mattu S., Kirchner L. Machine bias. *ProPublica*. 2016 URL: https://www.propublica.org/article/machine-bias-risk-assessments-in-criminal-sentencing
4. Obermeyer Z., Powers B., Vogeli C., Mullainathan S. Dissecting racial bias in an algorithm used to manage the health of populations. *Science*. 2019. Vol. 366(6464). P. 447–453.
5. Official voter information guide, California general election 2020. URL: https://vig.cdn.sos.ca.gov/2020/general/pdf/complete-vig.pdf
6. General Election - Statement of Vote, November 3, 2020. URL: https://www.sos.ca.gov/elections/prior-elections/statewide-election-results/general-election-november-3-2020/statement-vote

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

Анастасія Гевчук,
здобувачка передвищої освіти спеціальності 081 «Право»
Фаховий коледж «Освіта»
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Науковий керівник: Марія Скільська,
викладачка юридичних дисциплін,
Тернопільський фаховий коледж Університету «Україна»

Одним із викликів для нашої країни є виїзд працездатного населення за кордон. Спричиняти міжнародну міграцію можуть економічна нестабільність, військові дії, масове безробіття, поширення тероризму, стихійні лиха, об'єднання сімей тощо. Трудова міграція – це переміщення працездатної особи з метою працевлаштування на певний термін.

В Україні проблема трудової міграції відбувалася упродовж її історії. Працьовиті українці шукали кращої долі на чужині, надіючись поліпшити матеріальний стан своїх родин. Більшість заробітчан поверталася і вкладала зароблені кошти для облаштування сімейного побуту у рідному краї.

В сучасний період у нас збільшився потік трудових мігрантів з часу підписання безвізового режиму. А збройна агресія РФ, військові дії, ворожі терористичні акти, пошкодження інфраструктури, ризики відключення світла тепла і води та інші жахіття війни викликали нову хвилю міграції і зумовили масове переміщення трудових ресурсів з України за кордон.

З прикладу своєї родини знаю сценарій масової міграції співвітчизників з перших днів війни. Статистика свідчить, що на кінець 2024 року кількість українців, які отримали тимчасовий захист в Європі складає 6,154 млн. і близько мільйона за межами Європи.

Найбільше громадян України прийняли Польща і Німеччина. В Німеччині нині тимчасовий захист мають 1,2 млн. українців. У Польщі – 970 тисяч станом на зараз, хоча за весь час війни в цій країні його отримали понад 1,8 млн. українців. Все ж таки люди повертаються в Україну, хто відкриває свій бізнес, а хто йде обороняти країну від ворога.

Відповідно до Закону України «Про зовнішню трудову міграцію», трудова міграція – це переміщення громадян України, пов'язане з перетинанням державного кордону, з метою здійснення оплачуваної діяльності в державі перебування. Державна політика у сфері зовнішньої трудової міграції базується на принципах забезпечення прав та законних інтересів трудових мігрантів і членів їхніх сімей та здійснюється на засадах ефективного державного регулювання процесів зовнішньої трудової міграції.

Положення п.5 ст.5 зазначеного Закону вказує на створення умов для повернення в Україну та реінтеграції в суспільство трудових мігрантів і членів їхніх сімей. Утім, трудова міграція українців доволі складна проблема, зумовлена як об'єктивними так і суб'єктивними чинниками: зовнішніми чинниками з боку країн-реципієнтів та внутрішніми чинниками соціально-економічного розвитку України. До зовнішніх чинників можна віднести привабливий і місткий ринок праці розвинутих країн, з вищим, ніж в середньому по Україні, рівнем заробітної плати. Серед внутрішніх причин трудової міграції українських гро-

мадян можна вказати на низький рівень заробітної плати на національному ринку праці, незадоволений попит на робочу силу всередині країни, низька купівельна спроможність падіння рівня життя працюючого населення.

Наслідки трудової міграції відчутні у всіх галузях народного господарства. На сьогодні у нас гостро відчувається брак трудового персоналу. Це видно з оголошень підприємств про вакансії, де є багато вільних місць для людей різних спеціальностей і професій. Потреба у кадрах зачепила більшість суб'єктів господарювання, страждає малий і середній бізнес й підприємництво. В кінцевому результаті все це призводить до дестабілізації національної економіки.

Вже доволі тривалий період часу питання впливу трудової міграції на розвиток економіки нашої держави залишається критично-актуальним, адже правове регулювання процесів трудової міграції, які мають свої особливості в період економічних перетворень, виступає важливою складовою соціальної політики української держави. Натомість сучасні процеси трансформації економіки, що супроводжуються досить складною ситуацією, спричиненою багатьма чинниками, вимагають оцінки ролі трудової міграції в процесі становлення економіки держави, її впливу на суспільний розвиток, аналізу сучасного стану міграційного права на основі накопиченого міжнародного досвіду, що дало б змогу виробити рекомендації для формування міграційної політики, яка сприяла б максимальному поєднанню трудової міграції з цілями економічного розвитку України.

В зв'язку з цим виникає потреба у дослідженні особливостей трудової міграції. Україна ввійшла в топ-10 «країн-донорів» мігрантів у світі. У нас катастрофічно скорочується кількість економічно активного населення. Дії уряду повинні бути скеровані на зменшення темпів трудової міграції, створення сприятливих умов для збільшення кількості працевлаштованого населення та перетворення національного людського капіталу на основне джерело економічного зростання в Україні.

Зважаючи на те, що трудова міграція – це певний ризик для самих заробітчан, важливим аспектом поліпшення правового статусу українських трудових мігрантів та стану дотримання їхніх прав і свобод є запобігання тіньовій посередницькій діяльності в трудовій міграції. Має місце нелегальна міграція, що виражається в діях фізичних і юридичних осіб, спрямованих на незаконне вербування, запрошення, перевезення, розміщення, працевлаштування переважно нелегальних мігрантів, виконанням різноманітних формальностей, пов'язаних з документами тощо. Хоча законодавством визначено порядок ліцензування провадження господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, проте, нагального вирішення потребує питання створення дієвого механізму контролю за діяльністю суб'єктів господарювання, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном.

Саме тому питання правового регулювання створення умов та необхідного економічного базису, передусім, для повернення трудових мігрантів, набуло особливої актуальності.

Україна лише починає формувати своє міграційне законодавство та відповідну правову політику. На цьому етапі важливо вивчити та врахувати міжнародний досвід. Подальше становлення міграційного права в Україні потребує не лише прискореної роботи, спрямованої на розробку та прийняття необхідних законодавчих актів, але й їхньої подальшої відповідної систематизації. Удосконалення міграційної політики повинно бути одним із пріоритетів державної

політики.

Дуже хочеться досягти таких змін в умовах праці і стабільності економічного розвитку, щоб наш ринок праці не тільки повернув додому трудових мігрантів-українців, а й привабив трудових мігрантів-іноземців з різних країн світу, які б захотіли жити й працювати в Україні.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» /Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 49-50, ст.463

ПРАВОВИЙ МЕНТАЛІТЕТ УКРАЇНЦІВ: НА ЗЛАМІ ЕПОХ

Сергій Гладкий,
доктор юрид. наук, професор, професор кафедри підприємництва і права
Полтавський державний аграрний університет

Один з порівняно нових напрямів досліджень у царині психологічного підходу до правопізнання пов'язаний з розробкою поняття «правового менталітету». У науковий обіг поняття менталітету в Західній Європі було введено ще в першій половині минулого століття (французька історична школа «Анналів»), але для радянської юридичної доктрини і науки загалом воно було теоретично і методологічно чужорідним. З розвалом СРСР ситуація змінилася – представники низки гуманітарних наук виявили значний інтерес до проблем національного (етнічного) менталітету українців. Правники підтримали зазначену пізнавальну інтенцію з деяким запізненням (юридична думка є доволі консервативною), не ризикуючи при цьому запізнитися: менталітет народу як об'єкт пізнання на тлі інших соціальних феноменів характеризується надзвичайною сталістю, формується протягом багатьох століть і так само повільно змінюється. Прискорена динаміка у змісті і структурі національного менталітету спостерігається в часи найтяжчих випробувань, які загрожують самому існуванню народу. Нині настали саме такі часи, що актуалізує рефлексію усталених ментальних рис українців у контексті перебування країни у війні за виживання.

Менталітет постає у науковій літературі як глибинне й малоусвідомлюване соціально-психічне утворення, яке виявляє себе через своєрідні та водночас «нормальні» для певної спільноти способи сприйняття реальності, життєві позиції й поведінкові моделі, незалежні від офіційної ідеології. Правовий менталітет своєю чергою зазвичай трактується як явище колективної свідомості – притаманна певній соціальній (головним чином, етнокультурній) спільноті система світоглядних уявлень, оцінювань та реагувань на об'єкти державно-правової дійсності, що історично склалася [1; 2]. Варто зауважити, що виокремлення правового менталітету як автономного явища є доволі умовним: менталітет вкорінений у несвідомому і тому не має внутрішньої диференціації на моральну, політичну, правову та інші складові частини. Він виступає як цілісне духовне утворення, як «душа народу». Менталітет не є ідеологією, оскільки, на відміну від останньої, залишається переважно сферою невідрефлексованого й логічно не виявленого.

Отже. менталітет народу акумулює в собі певні соціально-психологічні риси багатьох його поколінь, вбирає в себе всю історію його духовного розвитку. Історичні умови формування правового менталітету українського народу зумовили такі його інтегральні характеристики, як синтетичність (прагнення

поєднувати різнорідні, породжені різними соціокультурними системами, погляди й уявлення про право, справедливість, свободу) і, відповідно, суперечливість (у певних проявах – еклектичність).

У науковій літературі правовий менталітет українців характеризується низкою рис, що утворили психологічне підґрунтя для правового нігілізму, скептичного ставлення до права, яке нерідко походило від держави-загарбника і було не лише інструментом політичного панування останньої, але й засобом руйнування національно-культурної ідентичності поневоленого народу. З правовим нігілізмом за цих історичних умов органічно поєднувався нігілізм політичний. На цьому тлі закономірним стало формування почуття національної меншовартості. Меншовартість як прояв своєрідної колективної патології та водночас одна з характерних рис українського менталітету стала однією з найдієвіших за своїм руйнівним потенціалом перешкод для позитивної трансформації правової та політичної свідомості українського суспільства зі здобуттям державної незалежності на уламках СРСР.

Підґрунтям цього деструктивного комплексу стала насамперед така ментальна риса, як індивідуалізм. Українець постає як автономна, самодостатня істота, яка не відчуває гострої потреби в соціальній активності та дистанціюється від державних інституцій, не довіряє їм. Відповідно, індивідуалізм українця характеризується дослідниками як «анархійний» та «хуторянський» і тому має мало спільного з індивідуалізмом західного європейця. Він породжує брак колективної волі, національної солідарності та згоди.

Зі створенням національної держави цей «антидержавницький» індивідуалізм трансформувався в абсентеїзм – свідоме ухилення значної частини українських громадян від участі у громадсько-політичному та, до певної міри, правовому житті (як прагнення вирішувати життєві проблеми без використання правових засобів), поєднаний з пасивністю, соціальною апатією, акцентуацією на цінностях виключно власного життя. Українські дослідники розглядають зазначену рису українського менталітету як підґрунтя кризи правосвідомості українського суспільства [3, с. 14].

Дія менталітету виявляється через переважно неусвідомлювані стереотипи (звички, автоматизми) мислення та поведінки. Серед останніх для українців у силу історичних обставин визначальними стали:

– задавнена звичка (внутрішня готовність) жити у складі держави-загарбника, у стані відчуження від політичної влади, та неготовність до значних витрат соціальної енергії на створення національної держави і національного права;

– готовність до сприйняття «чужої» влади як легітимної, незважаючи на насильницькі методи її становлення і діяльності;

– звичка жити у «поліцейській» державі – неготовність до активної громадської самоорганізації і саморегуляції, до захисту своїх прав;

– правовий нігілізм, відсутність прагнення жити у «світі правових явищ» – периферійне місце правової реальності (її багатомірного, динамічного образу) у топографії соціально-психологічного простору.

Зазначені риси правового і політичного менталітету українського народу, з одного боку, є проявом його національної самобутності (дистанціювання від політико-правового життя, організованого навколо «чужої» влади, можна роз-

глядати в історичній ретроспективі як спосіб збереження національних традицій, звичаїв і, відповідно, національної ідентичності), а з іншого – перешкодою для побудови правової держави, інтеграції у Європейське співтовариство, члени якого ідентифікують себе через так звані «європейські цінності».

Будь-яку рису правового менталітету українців можна розглядати з різних позицій і давати їм різну оцінку. Однозначно і категорично негативною оцінка буде лише тоді, коли вона вмонтована у структуру певного пропагандистського кліше. В інтерсуб'єктивній соціальній реальності жодна точка зору не є цілком об'єктивною і неупередженою. Водночас, становлять інтерес і є цінними всі належним чином обґрунтовані дослідницькі позиції, адже вони виявляють грані того колективного аутообразу, який визначає майбутнє народу, психологічно «програмує» його.

Протягом останніх десяти років існування українського суспільства склалися передумови для глибинних змін у суспільній свідомості та, певною мірою, для трансформації національного менталітету. Кардинально і об'єктивно змінився спосіб життя пересічного українця (і не лише того, хто опинився у лавах ЗСУ чи залишив зруйновану домівку) та система його світоглядних координат. Стали домінантними інші життєві цінності, серед яких центральне місце посіло «мирне небо над головою». Україна втратила статус периферії «цивілізованого світу». Ні, українці протягом цих років не створили ефективну, конкурентоспроможну економічну систему чи прогресивну систему соціального захисту, не надто просунулися в утвердженні принципів демократії та боротьбі з корупцією. Разом з тим, у світі сформувався образ українців як нації, яка здатна рішуче і стійко захищати свою свободу і землю в «безнадійних», з погляду численних зарубіжних експертів, обставинах. Цей зовнішній образ корелює з національним автообразом, який тепер вже несумісний з комплексом меншовартості. Досвід запеклого й тривалого опору агресору значною мірою згуртував суспільство, призвів до переоцінки життєвих цінностей, інтегрував у «картину реальності» образи українських героїв, добровольців і волонтерів, а також пересічних громадян, які з власної ініціативи озброюють українську армію. «Вперті сть» як риса національного характеру одержала нове наповнення: тепер, за даними соціологічних опитувань, вона є запобіжником щодо закликів до капітуляції перед в рази сильнішим ворогом чи до здачі територій заради миру.

Індивідуалізм в анархійних проявах, невпевненість у собі (меншовартісність), тотальна недовіра до державних інституцій та їх очільників, політичні чвари та інші подібні явища психологічно блокуються як внутрішня загроза, перешкода на шляху до виживання. Неможливо оцінити наскільки глибокими й стабільними є ці психологічні зміни та новоутворення. Втім, очевидно, що вони мають потужне емоційне підкріплення та стійку зовнішню матеріальну фіксацію (пригадаємо, наприклад, образи вщент зруйнованих українських міст), сягають глибин людської психіки, поволі трансформують її архітектоніку. Життя змушує українця стати іншим. І якщо в попередні трагічні періоди української історії відповіддю на екзистенційну загрозу була переважно «втеча» (якщо не фізична, то психологічна), пасивність, фаталізм, то сьогодні склалися передумови для застосування іншої стратегії виживання – активної і, в позитивному сенсі, агресивної.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що правова психіка (правовий менталітет і правосвідомість) українського суспільства є складним, багаторів-

невим комплексом психічних явищ і процесів, що характеризується специфічним поєднанням нерідко протилежних рис. Історично переважали риси, які одержали негативну оцінку дослідників. Такою ж була і соціальна самооцінка, яка знайшла прояв у комплексі національної меншовартості. Сьогодні, в екстремальних умовах збройного протистояння з сильним супротивником актуалізувалися психологічні настанови, які формують нові моделі соціальної поведінки, що передбачають активність, згуртованість, соціальну злагоду, небайдужість, лідерство. Відбувається кристалізація нових рис національного характеру. На їх основі формуються нові соціальні практики. І, що особливо важливо, розвіюються усталені соціальні міфи та ілюзії і стосовно самих себе, і щодо ближнього й дального соціального оточення.

Список використаних джерел:

1. Гладкий С.О. Поняття правового менталітету як засіб правового самопізнання. *Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки.* 2014. Вип. 65. С. 9-18.
2. Гладкий С.О. Правовий менталітет як об'єкт правового самопізнання. *Часопис Київського університету права.* 2014. № 2. С. 14-16.
3. Ковальський В., Хлистова Н. Правова ментальність як ознака кризи правосвідомості. *Юридичний вісник України.* 2010. № 14. С. 14.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ В ПЕРІОД ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Антон Глоба,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право» Полтавського інституту економіки і права ЗВО Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна
Науковий керівник: Іван Лісний,
старший викладач кафедри правознавства та фінансів, Полтавського інституту економіки і права

Воєнний стан, запроваджений в Україні у зв'язку з широкомасштабною збройною агресією Російської Федерації, істотно вплинув на реалізацію прав і свобод громадян, у тому числі в сфері цивільного судочинства. Зміни в доступі до правосуддя, трансформація процесуальних норм і необхідність забезпечення правової стабільності в умовах воєнного часу обумовлюють потребу в науковому аналізі поточних проблем цивільної юрисдикції. Проблемами доступу до суду є:

- Обмежений доступ громадян до судів у зонах активних бойових дій або тимчасово окупованих територіях.
- Переведення суддів, тимчасове припинення роботи окремих судів, що спричинило затримки в розгляді справ.
- Відсутність ефективної альтернативи для забезпечення правосуддя на місцях.

Запровадження дистанційного розгляду справ (засідання через відеозв'язок) — позитивна тенденція, однак зберігаються труднощі в реалізації права на участь у засіданні через технічні обмеження.

Проблема вручення процесуальних документів, викликів і повідомлень в умовах переміщення сторін, втрати житла тощо. Питання зупинення або продовження процесуальних строків — неоднозначне трактування судами положень ЦПК України щодо «поважних причин» пропуску строків у зв'язку з воєнними діями.

Відсутність чітких механізмів компенсації шкоди, завданої під час війни, у межах цивільного судочинства. Неврегульованість питання позовів до держави чи окупаційної влади щодо втрат житла, бізнесу, здоров'я. Наявність подвійного навантаження на суди: розгляд звичайних цивільних справ і нової категорії позовів, пов'язаних з війною. Корисним є вивчення досвіду інших країн, які переживали воєнні конфлікти (Югославія, Ірак, Афганістан), зокрема щодо функціонування судової системи в надзвичайних умовах, впровадження військово-цивільного правосуддя, створення спеціалізованих судів для розгляду справ, пов'язаних із війною.

Напрямами вдосконалення будуть:

- Прийняття спеціального закону про цивільне судочинство в умовах воєнного стану.
- Розробка тимчасових процесуальних правил щодо строків, вручення документів, участі сторін.
- Модернізація технічної бази судів для стабільної дистанційної роботи.
- Забезпечення пільг і правового захисту для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у цивільних спорах.
- Запровадження механізмів компенсації та репарацій через цивільні суди.

Цивільна юрисдикція в умовах воєнного стану стикається з безпрецедентними викликами, які потребують нормативного, технічного й організаційного реагування. Захист прав людини має залишатися пріоритетом навіть у кризових умовах, що вимагає інституційної гнучкості судової влади та політичної волі до реформ.

Список використаних джерел

1. Мармазов В., Щербина В. Правосуддя під час війни: виклики для України. *Вісник Верховного Суду*. 2022.
2. Яворська О. Цивільне судочинство в умовах надзвичайного стану: проблеми та перспективи. *Юридичний журнал*. 2023. С.117-119

РЕНЕСАНСНИЙ ГУМАНІЗМ У ВИМІРАХ СУЧАСНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ

Наталія Год,
канд. пед. наук, доцентка, доцентка кафедри всесвітньої історії, релігієзнавства та методик їх викладання, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Українська держава постала перед викликами російської агресії й необхідністю модернізувати всі сфери життя суспільства задля спільної перемоги. Базові складові реформування українського освітнього простору викладені в «Концепції розвитку громадянської освіти в Україні», яка передбачає «формування у громадян оборонної свідомості, забезпечення безпеки та усвідомлення

єдиних інтересів людини та держави» [6]. Концепцією передбачено, на всіх рівнях освіти в Україні, необхідність створення умов для «формування активного та відповідального громадянина із розвиненим почуттям власної гідності, стійкою громадянською позицією, готовністю до виконання громадянських обов'язків» [6].

Аналогічні тенденції простежувалися в освітньо-педагогічній парадигмі європейського Ренесансу XIV – XV століття, коли формувалися ідеї, які американський історик Ганс Барон (1900 – 1988 рр.) назвав «громадянським гуманізмом» [8]. Л.Б. Альберті, Л. Бруні, М. Пальмієрі, А. Рінуччіні, П.П. Верджеріо та інші у своїх працях, розвиваючи думку античних філософів, приділяли велику увагу всебічному й гармонійному розвитку особистості й називали громадянські чесноти – соціальну активність, патріотизм, справедливість, як невід'ємні риси «ідеального громадянина» [1 , с. 49].

Значну увагу ідеї громадянського (соціального) виховання приділяв гуманіст-державник Леонардо Бруні Аретіно (1370 – 1444 рр.). У працях «Похвала місту Флоренції», «Про флорентійську державу», «Дванадцять книг історії Флоренції» автор пише про важливість виховання молоді у дусі патріотизму, любові до рідної землі, готовності захищати авторитет держави. На думку Бруні, гуманістична освіта має поєднувати конкретні знання з володінням літературною мовою, умінням красиво писати й чесно виконувати обов'язки громадянина [3, с. 196].

Пальмієрі Маттео (1406 – 1475 рр.) – один з представників громадянського гуманізму в Італії. У діалозі «Громадянське життя», мислитель піднімає питання важливості служіння вітчизні, спільному благу, вихованню громадянськості. Формування «ідеального громадянина», на думку Пальмієрі, варто розпочинати з раннього дитинства, враховуючи вікові особливості дитини, її інтереси та переконання, що сформувалися у сім'ї під впливом батьків [3, с. 211].

Відомий гуманіст Леон Баттиста Альберті (1404 – 1472 рр.) свої педагогічні погляди виклав у діалозі «Про сім'ю». Виховний ідеал Альберті – всебічно й гармонійно розвинена особистість, яка має активну життєву позицію та корисна для суспільства. Гуманіст переконував своїх сучасників, що молоді люди мають бути «добре вихованими та чесними, бо саме це буде корисним для них самих, а також принесе честь і славу родині та Батьківщині...» [7, с. 87].

Ідеолог громадянського гуманізму Аламанно Рінуччіні (1426 – 1499 рр.). важливою складовою у формуванні громадянських якостей і патріотичних почуттів особистості, вбачав у зверненні до кращих прикладів минулого. Свої погляди на проблеми освіти й виховання, Рінуччіні виклав у творі «Лист до сина Філіппо». Працю «Діалог про свободу» автор присвятив патріотизму громадян, любові до свободи, яка, на думку гуманіста – є джерелом повноцінного життя, що дає можливість людині спрямувати свої здібності на благо батьківщини. Рінуччіні був переконаний, що завдання гуманістичної освіти – виховання й навчання доброчесного громадянина, який має успіхи в духовній і практичній діяльності [3, с. 215].

Можливість реалізувати ідеали громадянського гуманізму, мислителі вбачали при допомозі освіти – циклу дисциплін studia humanitatis. До комплексу гуманітарних дисциплін входили: філософія, історія, риторика, граматика, у межах саме цих наук, розкривався зміст таких понять, як патріотизм, держава, спільне благо, свобода, справедливість, та все те, що сприяло вихованню грома-

дянськості, соціальних чеснот та формуванню всебічно й гармонійно розвинутої особистості [2, с. 237].

Особливістю освітньої програми, яку пропонували представники ренесансного гуманізму XIV – XVI століття, слід вважати відсутність професійної спрямованості. Дитину не готували до певного роду діяльності, гуманістична школа була загальноосвітньою. Передбачалося, що отримані в такому закладі знання стануть основою, на якій з часом, можна буде поглибити спеціальні навички, а ті, хто її засвоїв, ставали вченими, державними та церковними діячами і просто освіченими людьми [2, с. 132].

П'єр Паоло Верджеріо (1370 – 1444 рр.) – італійський гуманіст, один з перших педагогів епохи Ренесансу. Найбільш вагомий педагогічний твір мислителя – «Про благородні звичаї та вільні науки», у якому вперше було систематизовано викладені основні принципи гуманістичної освіти й виховання. Верджеріо був переконаний, що вони мають сприяти формуванню людини-громадянина. Гуманіст був прихильником шкільної освіти, системності у навчанні, урахування вікових особливостей, природних даних та нахилів дітей. Ставив питання про відповідальність держави за виховання молодого покоління [3, с. 200].

Проблеми гуманістичної освіти й виховання особистості були в полі зору провідних мислителів XVI століття Еразма Роттердамського, Х.Л. Вівеса, М. Монтеня та інших. Вони критикували негативні риси схоластичної освітньої системи й пропонували свої шляхи для її розвитку та вдосконалення [2, с. 141].

Еразм Роттердамський (1467 – 1536 рр.) – видатний представник гуманізму, різносторонній інтелектуал свого часу, який присвятив значну увагу освіті та вихованню. Найвідоміші його праці: «Про раннє й достойне виховання дітей», «Про методи навчання», «Виховання християнського государя», «Молодим дітям наука» тощо. Педагогіка Еразма Роттердамського побудована на таких основних ідеях: людьми не народжуються – ними стають шляхом виховання; людину формує розум; людина вільна [3, с. 202 – 203]. Він був переконаний, що: «Людина не народилася, а стала людиною» Саме освіта підняла людей над рівнем грубих звірів і зробила їх корисними членами суспільства. «Людина, якщо вона не зазнала впливу навчання та філософії, перебуває у владі імпульсів, гірших за імпульси дикого звіра» [9].

Еразм Роттердамський відкрив для педагогіки такі явища, як світ дитини й дитинства, закликав виховувати дитину від самого народження, давати їй моральне, розумове й релігійне виховання. Гуманіст вважав, що для організації навчально-виховного процесу необхідно враховувати вік дитини, її природні нахили та бажання, не допускав авторитаризм, жорстокість в спілкуванні з молоддю. Професію вчителя-вихователя розглядав як найважливішу в суспільстві, оскільки вона формує громадян країни [3, с. 202 – 203].

Відомий європейський гуманіст Хуан Луіс Вівес (1492 – 1540) залишив нащадкам велику педагогічну спадщину. Перу Вівеса належать праці «Про виховання християнської жінки», «Про метод вивчення мови», «Про раціональні заняття з дітьми», «Практика латинської мови». Педагогічним ідеалом Вівеса була всебічно й гармонійно розвинена особистість, формування якої можливе при допомозі виховання й освіти, а також самовиховання й самоосвіти [3, с. 199].

Хуан Луіс Вівес розробив програму навчання від раннього віку до університету. Мислитель закликав любити дитину, ураховувати її вікові особливості,

запроваджувати у навчанні цікаві для дитини методи – наочності, гри, змагання. Важливу роль гуманіст відводив підбору вчительських кадрів для навчальних закладів [3, с. 199].

Французький гуманіст епохи пізнього Ренесансу Мішель Монтень (1533 — 1592 рр.) своє бачення проблем виховання та освіти виклав у творі «Досліди». Монтень наголошував, що основними завданнями освіти є формування моральних якостей, громадянських почуттів; розвиток розуму дітей, самостійність їх думок, критичне ставлення до будь-яких авторитетів. Багато його педагогічних ідей були сприйняті й розвинуті педагогами наступних поколінь[3, с. 207–208].

Очевидно, що освітньо-педагогічні ідеї гуманістів епохи Ренесансу співзвучні з завданнями, що стоять перед сучасною українською освітою і які сформульовані у базових документах: «Концепція розвитку громадянської освіти в Україні» [6], «Державний стандарт базової середньої освіти» [4], «Державний стандарт профільної середньої освіти» [5].

Українська нація, прагнучи побудувати демократичну державу й інтегруватися у європейську спільноту, має прилучитися до надбань її культури, у тому числі – освітньої. Тому, виникає необхідність більш ґрунтовного дослідження, сучасними теоретиками педагогіки, європейського досвіду освіти й виховання, який необхідно переосмислити, адаптувати до українських реалій та творчо використати організаторам навчально-виховного процесу.

Список використаних джерел:

1. Год Б.В. Ідеї громадянського виховання у ренесансній думці Італії XIV – XV століть. *Єдність особистісного і соціального факторів у виховному процесі навчального закладу:* Матеріали міжнародної науково-практичної конференції ПДПУ ім. В.Г. Короленка; кафедра педагогіки. Полтава, 2004. С. 48 – 51.
2. Год Б. В. Виховання в епоху європейського Відродження (середина XIV – початок XVII століття) : монографія. Полтава : АСМІ. 464 с.
3. Год Б. В. Європейське Відродження : історія, політика, педагогічна думка : нариси. Полтава : АСМІ, 2008. 220 с.
4. Державний стандарт базової середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти» від 30 вересня 2020 р. № 898. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text (дата звернення: 10.03.2025).
5. Державний стандарт профільної середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження державного стандарту профільної середньої освіти» від 25 липня 2024 р. № 851. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#Text (дата звернення: 10.03.2025).
6. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2022 р. № 893-р). Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text (дата звернення: 10.03.2025).
7. Alberti L.B. Opere volgari. Vol. 1. A cura di C. Grayson. Bari, 1960. 510 p.
8. Nederman, Cary, «Civic Humanism», *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2024 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.), URL: https://plato.stanford.edu/archives/spr2024/entries/humanism-civic/ (дата звернення: 10.03.2025).

9. Rummel, Erika; MacPhail, Eric, «Desiderius Erasmus», *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2024 Edition)*, Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.), URL: https://plato.stanford.edu/archives/spr2024/entries/erasmus/ (дата звернення: 11.03.2025).

РОЛЬ АКАДЕМІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ПРАВА

Леся Гончаренко,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри юридичних дисциплін
Сумська філія Харківського Національного університету внутрішніх справ

У сучасному правовому просторі Європейського Союзу зростає потреба у висококваліфікованих фахівцях у галузі права, здатних ефективно працювати в міжнаціональному, мультикультурному та динамічному середовищі. Важливу роль у формуванні таких фахівців відіграє Академія Європейського права (Academy of European Law – ERA), що стала провідним майданчиком для навчання, обміну досвідом та професійного зростання фахівців у галузі права з усієї Європи. У цьому контексті особливо актуальним є аналіз внеску ERA у підготовку майбутніх правників, зокрема в аспекті формування правової культури, поширення європейських цінностей і забезпечення ефективного застосування норм права ЄС.

Відповідно до статуту, завданням ERA є «надання особам та органам влади, залученим до застосування та імплементації європейського права в державах-членах та інших європейських державах, зацікавлених у тісній співпраці з Європейським Союзом, можливості отримати ширші знання про європейське право, зокрема про право Європейського Союзу та його застосування, а також уможливити взаємний та всебічний обмін досвідом».

Академія досягає цієї мети шляхом організації навчальних курсів, конференцій, семінарів та інших заходів, зокрема з метою безперервної професійної підготовки, шляхом видання публікацій та забезпечення форуму для дискусій.

В аспекті практичної підготовки варто звернути увагу на таку форму діяльності ERA, як інтенсивні літні курси, орієнтовані на вдосконалення професійних компетентностей молодих фахівців. Пріоритетом ERA є забезпечення високої якості літніх курсів, а тому вони є інтерактивними, включають тематичні дослідження, практичні семінари та рольові ігри, щоб учасники могли негайно застосувати на практиці отримані знання.

У 2023 році ERA запропонувала 11 літніх курсів очної та 5 дистанційної форми, зокрема з кримінального правосуддя, екологічного права, сімейного права, СОТ та торгового права, законодавства про захист даних та антимонопольного права, цивільного процесу, споживчого права, права ІТ, права інтелектуальної власності, права соціального забезпечення, правил персоналу ЄС та податкового права.

Також ERA проводить Конкурс молодих європейських юристів (Young European Lawyers Contest – YELC), що є складовою поточної стратегії Асоціації щодо навчання фахівців у галузі права на початку їхньої кар'єри. Започаткований у 2018 року у співпраці з CCBE, Конкурс молодих європейських юристів, який наразі фінансується в рамках Програми ЄС «Правосуддя» на 2021-2027

роки, має на меті об'єднати молодих кваліфікованих юристів із європейських країн, щоб підкреслити важливість європейського права для їхньої майбутньої юридичної практики та перевірити свої юридичні навички в динамічному середовищі. За підтримки адвокатських колегій та юридичних шкіл із 19 різних держав-членів ЄС, конкурс у 2023 року складався з трьох півфіналів, які протягом першого семестру проводили відповідно Нідерландська секція Брюссельської асоціації адвокатів, Литовська асоціація адвокатів та Паризька асоціація адвокатів. Під час півфіналів 48 кандидатів із 15 різних країн були розподілені по командах по чотири особи. Перед кожним півфіналом кожна команда мала завершити письмовий звіт з питання права ЄС та представити його усно під час півфіналу перед колегією присяжних, що складалася з досвідчених та кваліфікованих юристів. Дві команди-переможці цих півфіналів кваліфікувалися до фіналу, організованого в Трірі в жовтні 2023 року, під час якого команди пройшли денний тренінг із судових процесів, перш ніж виконати вправу з переговорів. Кульмінацією фіналу стало імітаційне судове засідання в Генеральному суді Європейського Союзу в Люксембурзі, де дві найкращі команди представляли дві сторони спору – приватну компанію як заявника та Європейську Комісію як відповідача – у позові про скасування рішення Комісії, що дозволило державну допомогу на користь конкурента заявника. Після імітаційного судового процесу відбулася коротка церемонія нагородження, зокрема призів для команд-переможців та найкращого окремого учасника фіналу.

Наступним проєктом ERA є Академія молодих європейських юристів (Young European Lawyers Academy – YELA), що являє собою спільно фінансований проєкт, розроблений з метою доповнення конкурсу молодих європейських юристів, головною метою якого є підвищення обізнаності про міжгалузеві галузі права ЄС. Мета проєкту полягає в тому, щоб дати молодим юристам, які займаються приватною практикою, можливість зробити свій внесок в ефективне та узгоджене застосування права ЄС по всій Європі. Тому програма семінару зосереджена на питаннях верховенства права, основних прав, судових процесів ЄС та захисту даних.

Отже, можемо констатувати, що завдяки інтеграції теоретичних знань і практичних навичок, а також тісній співпраці з європейськими інституціями, Академія Європейського права створює унікальні умови для професійного розвитку юристів, суддів, прокурорів та інших фахівців у галузі права.

Список використаних джерел:

1. ERA. Practical Training and Workshops. URL: https://annualreport2023.era.int/activities/practical-training/
2. ERA. Statute. URL: https://www.era.int/cgi-bin/cms?_SID=90d8d38bb3718b59845e9a31028e0b323d4929ca01206617589203&_sprache=en&_bereich=artikel &_aktion=detail&_persistant_variant=%2F%41%62%6F%75%74%20%45%52%41%2F%54%68%65%20%46%6F%75%6E%64%61%74%69%6F%6E%2F%53%74%61%74%75%74%65&_template_variant3=%53%74%61%74%75%74%65&idartikel=100451

ІНТЕГРАЦІЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНІ ПРОГРАМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Оксана Даниско,
доктор педагогічних наук,
доцент кафедри теорії й методики фізичного виховання,
адаптивної та масової фізичної культури
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Новим викликом та водночас можливістю для української вищої освіти є інтеграція Цілей сталого розвитку Організації об'єднаних націй (далі – ООН) до 2030 року в освітній процес. Цілі сталого розвитку (далі – ЦСР) є дорожньою картою для досягнення сталого розвитку на планеті, охоплюють широкий спектр взаємопов'язаних проблем – від подолання бідності та нерівності до боротьби зі зміною клімату та забезпечення якісної освіти, відтак їх інтеграція в освітньо-професійні програми підготовки майбутніх вчителів є прямою відповіддю на глобальний заклик до дій та сприяє формуванню інноваційного покоління педагогів, здатних усвідомлювати й сприяти досягненню цих цілей [5]. Україна, як член ООН, підтримала вказані ініціативи та визначила їх як орієнтири для національного розвитку та майбутнього країни. Інтеграція цілей сталого розвитку відображає сучасні тенденції в міжнародній освіті, де означені питання посідають центральне місце. Урахування цих тенденцій у проєктуванні освітньо-професійних програм (далі – ОПП) підвищує конкурентоздатність вітчизняних випускників на міжнародному ринку праці.

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти вже включило відповідний підкритерій до системи оцінювання ОПП під час акредитації [2], що стимулює заклади вищої освіти до перегляду змісту програм з точки зору формування у здобувачів компетентностей, необхідних для сталого розвитку суспільства.

Для спеціальності А4.11 Середня освіта (Фізична культура) актуальними є передусім ЦСР 3 (Міцне здоров'я і благополуччя), ЦСР 4 (Якісна освіта), ЦСР 5 (Гендерна рівність), ЦСР 8 (Гідна праця та економічне зростання); ЦСР 9 (Промисловість, інновації та інфраструктура), ЦСР 10 (Скорочення нерівності), ЦСР 16 (Мир та справедливість), ЦСР 17 (Партнерство заради сталого розвитку) [1]. Зазначені ЦСР охоплюють соціальні, екологічні та економічні аспекти. Їх інтеграція в ОПП сприяє розвитку міждисциплінарного підходу до навчання та професійної підготовки педагогів нової генерації, що є важливим для цілісного розуміння складних проблем сталого розвитку.

Зазначимо, що інтеграція ЦСР не обов'язково означає введення окремих дисциплін. Вона може здійснюватися через оновлення змісту освітніх компонентів, використання відповідних педагогічних підходів та створення освітнього середовища, що сприяє формуванню цінностей сталого розвитку [3]. Наприклад, у курсі з методики фізичного виховання можна акцентувати увагу на принципах інклюзії, забезпеченні рівних можливостей для всіх учнів незалежно від статі, фізичних якостей чи соціального статусу. При вивченні анатомії, фізіології, біохімії людини доцільно поглибити опрацювання тем щодо впливу фізичної активності на різні системи організму, профілактики захворювань (серцево-судинних, метаболічних, опорно-рухового апарату), формування здорового способу життя, гігієнічних норм та принципів безпеки під час

занять фізичною культурою а екологічної відповідальності під час занять фізичними вправами на природі.

Практичним інструментом для аналізу та планування інтеграції ЦСР є «мапування» (картування) освітньої програми [4]. Цей процес передбачає визначення зв'язків між загальними й фаховими компетентностями, програмними результатами навчання, змістом освітніх компонентів та конкретними цілями сталого розвитку. До процесу мапування доцільно залучати викладачів, студентів та інших стейкхолдерів.

Приклад такого мапування наведено в Табл. 1.

Табл. 1

Приклад мапування інтеграції цілей сталого розвитку та компонентів ОПП А 4.11 (на приклад ОПП «Середня освіта (Фізична культура)»)*

Програмний результат/ ОК	**Відповідні ЦСР**	**Обґрунтування / Зв'язок**
Здатність усвідомлювати медико-біологічні та психологічні основи і технологію розвитку рухових умінь і навичок та фізичних якостей, вплив рухової активності на здоров'я людини, санітарно-гігієнічні основи діяльності у сфері фізичної культури і спорту. *«Фізіологія рухової активності», «Шкільна гігієна», «Спортивна метрологія»*	ЦСР 3, ЦСР 8 ЦСР 9	Формування розуміння важливості фізичної активності для підтримки здоров'я та профілактики захворювань на всіх етапах життя; знання основ медичного контролю та самоконтролю.
Здатність здійснювати корекційно-профілактичні заходи з метою педагогічної підтримки, забезпечення сприятливих умов для реалізації фізичної активності, досягнення нормального рівня здоров'я, оптимального фізичного стану осіб з особливими освітніми потребами *ОК «Терія і методика фізичного виховання», «Основи інклюзивної освіти», «Адаптивна фізична культура», «Психологія»*	ЦСР 3, ЦСР 4, ЦСР 10 ЦСР 16	Забезпечення якісної освіти для всіх та скорочення нерівності через створення рівних можливостей для участі учнів з різними потребами та здібностями; знання технологій відновлення після фізичних навантажень, розвитку психологічної стійкості.
Здатність планувати та самостійно організовувати урочну та позаурочну освітню, фізкультурно-оздоровчу, спортивно-масову, патріотично-виховну діяльність *ОК «Фізкультурні споруди та обладнання», «Організація і методика масової фізичної культури», «Управління у фізичній культурі»*	ЦСР 3 ЦСР 9 ЦСР 12	Сприяння здоров'ю та благополуччю різних категорій осіб, зменшення нерівності у доступі до фізичної активності, у тому числі безпечної інфраструктури; навчання методам організації активного відпочинку та оздоровчих занять для різних груп населення
Здатність формувати в учнів навички командної роботи та взаємоповаги *ОК «Теорія і методика навчання рухливих ігор і забав», «Теорія і методики навчання спортивних ігор»*	ЦСР 4, ЦСР 5, ЦСР 16 ЦСР 17	Розвиток соціальних навичок, гендерної рівності та культури миру через спільну діяльність, залучення батьків, громади та спортивних організацій до реалізації оздоровчих програм.

**Таблиця ілюструє можливі зв'язки. Конкретне мапування залежить від змісту ОПП конкретного ЗВО.*

Цілі сталого розвитку мають чітко визначену практичну спрямованість, орієнтуючи освітній процес на розв'язання реальних проблем та досягнення конкретних результатів, отже інтеграція ЦСР сприяє посиленню практичної складової підготовки майбутніх вчителів. ЦСР надають широкі можливості для організації проектної та дослідницької діяльності студентів, спрямованої на вивчення та пошук шляхів вирішення конкретних проблем сталого розвитку на локальному та глобальному рівнях. Наприклад, залучення здобувачів до практичної роботи з учнями з особливими освітніми потребами під час педагогічних практик; до розробки власних навчально-методичних матеріалів та їх апробації; до волонтерської діяльності в спортивних та оздоровчих організаціях; до проведення інформаційних кампаній щодо пропаганди здорового способу життя та цінності фізичної активності; до організації спортивно-масових заходів та днів здоров'я тощо. Відтак упровадження освіти для сталого розвитку вимагає міждисциплінарного підходу, активних методів навчання, що сприяють розвитку системного мислення, критичного аналізу та здатності до спільного пошуку рішень. Це може стати викликом, пов'язаним із готовністю викладачів та наявністю відповідного навчально-методичного забезпечення, але водночас відкриває шлях до підготовки вчителів фізичної культури як агентів позитивних змін у суспільстві. Ознайомлення з ЦСР сприяє формуванню у майбутніх вчителів активної громадянської позиції, соціальної відповідальності та готовності до лідерства у питаннях сталого розвитку на рівні громади та суспільства.

Отже, інтеграція цілей сталого розвитку в освітньо-професійні програми підготовки майбутніх вчителів є актуальною, необхідною та стратегічно важливою для забезпечення якісної, сучасної та соціально відповідальної педагогічної освіти, сприяє підготовці вчителів нового покоління, здатних не лише передавати знання, але й виховувати свідомих випускників, відповідальних за стале майбутнє школи, громади, країни, і є інвестицією в майбутнє освіти та сталого розвитку України.

Список використаних джерел:

1. 17 Цілей сталого розвитку. URL: https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/
2. Роз'яснення щодо застосування критеріїв оцінювання кості освітньої програми: методичний посібник. URL: https://naqa.gov.ua/
3. Nazar, R., Chaudhry, I. S., Ali, S., & Faheem, M. (2018). Role Of Quality Education For Sustainable Development Goals (SDGS). *PEOPLE: International Journal of Social Sciences*. 2018. № 4(2). P. 486–501. DOI: https://doi.org/10.20319/pijss.2018.42.486501
4. Prieto-Jiménez E., López-Catalán L., López-Catalán B., & Domínguez-Fernández G. Sustainable development goals and education: A bibliometric mapping analysis. *Sustainability*. 2021. № 13 (4). P. 2126.
5. Reimers, F. M. The sustainable development goals and education, achievements and opportunities. *International Journal of Educational Development*. 2024. № 104. P. 102965. DOI: https://dx.doi.org/10.20319/pijss.2018.42.486501

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Максим Дашівський,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності
072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»
Полтавський державний аграрний університет
Науковий керівник: Оксана Краснікова,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри
фінансів, банківської справи та страхування
Полтавський державний аграрний університет

В сучасних умовах господарювання все більшого значення набуває розробка нових підходів для кредитного забезпечення суб'єктів господарювання та зростає роль кредитоспроможності як одного з основних критеріїв надійності підприємства.

Здебільшого підприємствам не вистачає власних фінансових ресурсів для фінансування капітальних перетворень. Наразі основним фактором погіршення у фінансовому забезпеченні підприємств є війна, та наслідки до яких вона призвела. Фінансова криза торкнулася діяльності більшості підприємств. Руйнування основних фондів, погіршення логістичних шляхів, зниження попиту на продукцію та купівельної спроможності населення, зменшення чисельності працівників, призвело до погіршення результатів фінансово-господарської діяльності підприємств. Одним із розповсюджених джерел поповнення своїх потреб є кредит.

Вивчення та аналіз факторів, що впливають на рівень кредитоспроможності, є однією з ключових задач для банківських установ та інших суб'єктів фінансової сфери. Це дозволяє більш точно формулювати критерії оцінювання кредитного ризику, а також підвищувати ефективність управління кредитним портфелем. Окрім того, такий аналіз сприяє підвищенню фінансової обізнаності позичальників, зокрема в аспектах, що визначають їхню фінансову стійкість і впливають на ймовірність отримання кредиту.

На кредитоспроможність позичальника впливає низка зовнішніх та внутрішніх факторів. До зовнішніх факторів належить: нестабільна економічна ситуація, яка склалась в країні внаслідок війни, нестабільний політичний клімат, зниження довіри до уряду; регуляторні ризики залишаються високими, що також негативно впливає на кредитоспроможність позичальників.

Внутрішні фактори, які впливають на кредитоспроможність позичальника наступні: фінансові показники, кредитна історія підприємства, ділова репутація, застава, галузь діяльності (аграрна сфера має більше ризиків), період існування на ринку, поточна кредитна завантаженість.

Стабільний розвиток банку залежить від його здатності протистояти негативним впливам. В Україні, через нестабільну економіку та велику кількість проблемних кредитів, банки повинні постійно адаптувати свою кредитну політику.

Оцінка кредитоспроможності підприємства дозволяє банку отримати повну картину його діяльності, включаючи зміни з часом. Це необхідно для визначення ризику неповернення кредиту та прийняття рішення про його видачу.

Банківські установи ретельно перевіряють діяльність потенційного позичальника, оцінюючи його спроможність повернути у визначений строк борг та

відсотки, нараховані за користування ним. Банківські установи ретельно перевіряють діяльність потенційного позичальника, оцінюючи його спроможність повернути в строк борг та відсотки, нараховані за користування ним. Саме спроможність підприємства отримати та вчасно погасити кредит характеризує таке поняття як кредитоспроможність.

Високий рівень кредитоспроможності підприємства характеризує у потенційного позичальника передумов для отримання кредиту і здатність повернути його у чітко визначений термін відповідно до кредитної угоди [1]. Банківські установи на основі кількісних та якісних характеристик розробляють свої власні критерії та методики оцінки кредитоспроможності позичальника [2].

Отже, процес оцінки кредитоспроможності має велике значення як для кредитора, який ризикує своїми коштами, так і для позичальника, якому важливо знати, наскільки у нього є здатність своєчасно розраховуватися із своїми борговими зобов'язаннями.

Систематичне неправильне оцінювання кредитоспроможності позичальників може мати серйозні наслідки для банку. Одним із таких наслідків є зниження якості кредитного портфеля, що, у свою чергу, зумовлює необхідність додаткового формування резервів. У кращому випадку це призводить до погіршення фінансових показників банку, а в найгіршому - може спричинити його фінансову нестійкість або навіть банкрутство [3].

Метою проведення процедури оцінки кредитоспроможності позичальника для банківської установи, яка надає кредитні кошти, є мінімізація кредитних ризиків, адже надання кредитів тим підприємствам, які не в змозі своєчасно розрахуватися з кредитом та нарахованими відсотками, погіршують якість кредитного портфелю та призводять до збитків.

Таким чином, кредитоспроможність є комплексним поняттям, яке має на меті визначення спроможності підприємства здійснювати фінансування фінансово-господарської діяльності за рахунок кредитних ресурсів та її здатність розрахуватися з борговими зобов'язаннями перед банківською установою.

Список використаних джерел:

1. Панченко О. М., Пересипкіна А. В. Оцінка кредитоспроможності в системі внутрішнього контролю підприємства. *Ефективна економіка*. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2018/93.pdf
2. Іщенко Н. М., Олійник О. М. Кредитоспроможність сільськогосподарських підприємств: аналіз факторів, що формують резерви її зростання. *Економіка та управління підприємствами*. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/15_2018_ukr/16.pdf
3. Зінченко О.А., Святенко С. В., Марчукова В. С. Узагальнення теоретичних підходів до визначення сутності категорії «кредитоспроможність». *Економіка. Управління. Інновації*. Серія: Економічні науки. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_1_23

ЯМНА КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА СПІЛЬНІСТЬ У НОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ. УКРАЇНСЬКИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ КОНТЕКСТ

Юлія Деркач,
здобувачка другого(магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 032 «Історія та археологія»
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Науковий керівник: Валерій Скирда,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
історіографії, джерелознавства та археології історичного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Ямна культурно-історична спільність (КІС) відіграла важливу роль у розвитку людської цивілізації. Саме їй приписують низку значущих винаходів і змін – зокрема, появу колісного транспорту, будівництво курганів як поховальних споруд, створення кам'яних антропоморфних стел, а також (про що свідчать нещодавні дослідження 2023 р.) першість у використанні приручених коней для верхової їзди.

Спробу глибше дослідити генетичне походження сучасних європейців і витоки індоєвропейської мовної родини здійснив міждисциплінарний проєкт YMPACT (2019–2024), ініційований Гельсінським університетом за підтримки Європейської дослідницької ради в рамках програми Horizon 2020. Його метою було вивчення впливу ямної культури на доісторичну Європу – зокрема, змін, які вона принесла понад 5 тисяч років тому. Проєкт охопив дослідження західного ареалу її поширення, поховальних практик, матеріальної культури, способу життя, харчування, взаємодії з природним середовищем, а також передачі технологій, традицій і генетичних рис у взаємодії з такими культурами, як культура дзвоноподібних келихів та культура шнурового посуду/бойових сокир.

Сьогодні інтерес до ямної культури знову активізувався завдяки новітнім генетичним дослідженням та вагомим науковим відкриттям. Так у 2025 році в журналі Nature була опублікована стаття під назвою «A genomic history of the North Pontic Region from the Neolithic to the Bronze Age». У межах цього дослідження було проведено генетичні аналізи які дозволяють встановлювати ступінь спорідненості між давніми людськими популяціями. Вивчення археологічних решток із різних пам'яток Європи у поєднанні з раніше зібраними зразками дозволило дійти важливих висновків.

Зокрема, дослідники з'ясували, що приблизно до 3000 року до н.е. на території українського степу відбулося змішання прийшлого населення з місцевим, унаслідок чого сформувалася нова спільнота. Особливе значення має аналіз ДНК із зуба дитини, знайденого в похованні з багатошарового поселення доби міді-бронзи поблизу села Михайлівка на Херсонщині. Ці дані вказують на територію сучасної України як на можливий осередок формування ямної КІС – генетичну батьківщину перших кочівників-скотарів, чия культура бере початок у степах Північного Причорномор'я.

Саме звідси, згідно з новими висновками, ямне населення рухаючись охоплювало величезні території на значних просторах від Іберійського півострова до Монголії. Таким чином, ця спільнота стала однією з ключових основ формування індоєвропейського суперетносу, вплинувши на становлення сучасних європейських націй.

У журналі «Nature» також з'явилася інша публікація – «The Genetic Origin of the Indo-Europeans», яка підтримує більш проросійську гіпотезу про зародження ямної культурно-історичної спільності у Волжсько-Уральському регіоні. Вже сама поява подібних протилежних концепцій щодо географічного осередку формування індоєвропейських пращурів свідчить про надзвичайну актуальність питання походження ямної культури.

Важливо зауважити, що зводити усе індоєвропейське населення виключно до ямної культури – це надмірне спрощення. Індоєвропейська спільність, ймовірно, виникла як результат складної взаємодії між різними популяціями й культурними угрупованнями, які проживали в степах між Карпатами та Північним Кавказом. Однак вислів генетика Гарвардської медичної школи Девіда Райха, залишається влучним: свого часу ямники «змінили популяції Європи й, зрештою, усього світу».

Тривалий час вплив ямної культури розглядали переважно як інвазивний – тобто такий, що поширювався шляхом завоювань. Проте нові генетичні дослідження ставлять під сумнів таке однозначне трактування. Деякі науковці вказують на існування суперечностей між археологічними та генетичними даними, які, на їхню думку, можна пояснити так званою теорією фронтиру. Згідно з нею, ямні племена не стільки захоплювали нові території, скільки освоювали і підтримували торговельні маршрути, що сполучали віддалені регіони, своїм пересуванням створюючи нові фронтирні зони. Ймовірно іноді їх переміщення мали і маятниковий характер – з поверненням до місць початкового проживання. У цьому контексті взаємодія з населенням Центральної та Західної Європи носила переважно торговельний, а не завойовницький характер.

Ця концепція може стати основою для нової інтерпретації історії України та Європи за часів енеоліту – початку бронзової доби.

Список використаних джерел:

1. The Yamnaya Impact on Prehistoric Europe (YMPACT). 2019-2024. URL: https://www.helsinki.fi/en/researchgroups/the-yamnaya-impact-on-prehistoric-europe (дата звернення 23. 04. 2025).
2. Alexey G. Nikitin, Iosif Lazaridis et al., A genomic history of the North Pontic Region from the Neolithic to the Bronze Age. *Nature 639*. 2025. С. 124-131.
3. Lazaridis I, Patterson N, et al. The Genetic Origin of the Indo-Europeans. *Nature 639*. 2025. С. 132-42.
4. Іванова С., Нікітін О. Ямна культура: походження та міграції в контексті теорії фронтиру. *Записки історичного факультету ОНУ імені І.І. Мечникова*. 2020. № 31.

КОНЦЕПТ «КІНЦЯ ІСТОРІЇ» В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІЙ ДУМЦІ

Віталій Дмитренко,
д.і.н., доцент, доцент кафедри культурології, філософії та музеєзнавства Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
Віта Дмитренко,
к.і.н., доцентка, доцентка кафедри культурології, філософії та музеєзнавства Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Сучасна постмодерна парадигма спровокувала переформатування наукових уявлень про історичний процес, осмислення якого втратило форми лінійного наративу й перетворилося на мереживо інтерпретацій. Постмодерна ситуація, що характеризується плюралізмом і критикою метанаративів, вимагає пошуку відповідей на виклики всеохоплюючого «історичного релятивізму», який посилився наприкінці XX – на початку XXI століття. Він проблематизує як саму можливість наукового історичного пізнання, так і легітимність філософських моделей осмислення історії, спонукаючи до розробки нових інтерпретаційних стратегій, здатних поєднати критичне мислення й документальну доказовість з аналітичною глибиною узагальнень. Внаслідок таких змін актуалізується потреба в переосмисленні концептуальних підходів до історичного знання й виробленні нового бачення класичних питань щодо ролі, функцій та епістемологічного статусу історичної науки.

Однією з дражливих історіософських концепцій є ідея «кінця історії». Вона посідає помітне місце в європейській інтелектуальній традиції, охоплюючи як філософське осмислення поступу людства, так і спроби передбачити можливий фінал його розвитку. В новітню добу цей концепт набув популярності завдяки працям Френсіса Фукуями, який у 1990-х роках проголосив ліберальну демократію завершальною формою ідеологічної еволюції людства [2]. Дослідження історії розвитку цього концепту дозволяє простежити взаємозв'язок філософських ідей, політичних доктрин та культурних наративів, а також виявити трансформацію інтелектуальної думки.

Цілісна концепція фінального завершення світової історії вперше була сформульована в межах християнської теології історії, хоча її витоки віднаходимо ще в есхатологічних міфах [4, с. 7–23]. Есхатологія становить одну з ключових складових християнської догматики, що охоплює віровчення про кінець світу, воскресіння мертвих, страшний суд, вічне життя для праведників та покарання для грішників. У християнстві есхатологія має як особистісний, так і вселенський вимір. Її ключові положення викладені в книгах Нового Заповіту [6].

У християнській доктрині відбулося принципове переосмислення античної міфологеми «золотого віку», що в класичному уявленні була звернена у минуле. В рамках християнської історіософії вона набула есхатологічного спрямування, трансформувавшись у концепцію майбутнього звершення історії. Найповніше ця переорієнтація виявляється в історіософській моделі Аврелія Августина, згідно з якою історичний процес розглядається як детермінований прояв божественної волі, що має чітко окреслений початок, хід і завершення. Августин символічно порівнює хід історії зі стрілою, яка прямує від минулого через теперішнє до майбутнього. Кінцева точка цього процесу має телеологічний характер: вона знаменує кінець «граду земного» й водночас – здійснення

індивідуального спасіння праведників, які після останнього Божого суду увійдуть до вічного «граду небесного» [5].

Секуляризований варіант концепції «кінця історії» був сформульований у рамках так званих «урбаністичних утопій» XVI–XVII століть, представлених у творах Томаса Мора, Томазо Кампанелли, Френсіса Бекона та інших мислителів епохи Відродження. У цих проєктах фінальною фазою історичного поступу постає ідеальне місто-держава з гармонійним і справедливим соціальним устроєм [7].

Починаючи з XVIII століття, під впливом гуманістичних ідей та ідеології Просвітництва уявлення про кінець історії зазнає сутнісної трансформації: воно набуває ознак ідеї поступального прогресу. В просвітницькій парадигмі вона мислиться як результат іманентної активності людини, здатної завдяки розуму впорядковувати навколишній світ з метою створення сприятливого середовища існування – як у природному, так і в культурному вимірах. Узагальнюючи просвітницький оптимізм, Йоганн Гердер окреслює ціль історичного процесу як формування раціонально організованого суспільства, покликаного забезпечити досягнення загального щастя через прогрес у сфері гуманності. Кінцевою точкою такого розвитку має стати досягнення стану «богоподібної гуманності» [3].

Події XX століття з її світовими війнами, соціальними експериментами, геноцидом і тоталітаризмом суттєво похитнули просвітницьку ідею кінця історії як реалізації «суспільної мрії». «Коперніканським переворотом» у гуманітарних науках в цілому та історії зокрема стає антропоцентризм, що дозволяє по-новому підійти до сприйняття людини в історії та дати відповідь на питання про фінал людського буття.

Карл Ясперс у своїй філософії екзистенції визначає людину не як об'єкт емпіричного пізнання, а як ідею, що не зводиться до зовнішньої, об'єктивної даності. У цьому контексті кожна екзистенція постає як унікальний проєкт, спрямований на самореалізацію, а не як елемент соціального механізму чи безособової структури. Виходячи з цього, спроба зробити інших людей щасливими має межі, оскільки вона стосується не публічної сфери, а інтимної площини міжособистісних відносин, яка не підлягає зовнішньому регулюванню[8].

Філософський дискурс мислителів екзистенціалістів супроводжується тезою про умовну можливість прогресу – він не є детермінованим і не гарантується жодними історичними або технологічними чинниками. Прогрес, як підкреслює Ральф Дарендорф, можливий лише за умови реалізації принципу «активної свободи», що передбачає свідомий вибір і відповідальність індивіда [1]. У цьому світоглядному контексті історичний процес трактується як відкритий і нерегламентований: він не має фіксованого початку чи завершення, оскільки розгортається у нескінченності – «від однієї безкінечності до іншої», охоплюючи як доісторичний вимір, так і непередбачуване майбутнє.

Список використаних джерел:

1. Dahrendorf R. The Modern Social Conflict: An Essay on the Politics of Liberty. Berkeley: University of California Press, 1988. 219 p.
2. Fukuyama F. The End of History and the Last Man. New York: Free Press, 1992. 432 p.
3. Вулф Л. Винайдення Східної Европи. Мапа цивілізації у свідомості епохи Просвітництва. Київ: Критика, 2009. 591 с.

4. Дарморіз О. Міфологія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 248 с.
5. Калюга І. Вчення Августина Блаженного про два гради. *Пломінь*: веб-сайт. URL: https://plomin.club/the-teachings-of-augustine-the-blessed-are-two-hailstones/
6. Новий Заповіт. Київ: Українське біблійне товариство, 2015. 304 с.
7. Рікер П. Ідеологія та Утопія. Київ: Дух і Літера, 2005. 386 с.
8. Ясперс К. Про сенс історії (фрагменти). / Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями. Хрестоматія. Київ: Ваклер, 1996. С. 183–210.

ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ СТУДЕНТІВ – ВИПУСКНИКІВ ПРАВОЗНАВЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Світлана Дудецька,
завідувач відділу юридично-правової допомоги та забезпечення життєдіяльності району Київської районної в м. Полтаві ради,
викладач правничих дисциплін,
Полтавський фаховий кооперативний коледж

Проблема працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, зокрема за правознавчими спеціальностями, є однією з найбільш актуальних у сучасному українському суспільстві. Ефективна інтеграція молодих юристів на ринку праці відображає не лише якість системи юридичної освіти, але й потенціал для розвитку правової системи держави загалом.

Актуальність питання працевлаштування випускників-правників підкреслюється численними дослідженнями та дискусіями в наукових колах та серед практикуючих юристів. За даними Державної служби статистики України (2024), рівень зайнятості серед випускників юридичних спеціальностей протягом останніх років демонструє певну нестабільність, що частково пов'язано з економічною ситуацією в країні та насиченістю ринку праці. Аналітичні звіти порталів пошуку роботи також свідчать про високу конкуренцію серед молодих юристів, особливо на початкових етапах кар'єри [3].

На успішність працевлаштування випускників-правників впливає цілий ряд взаємопов'язаних факторів. Серед них вагоме місце займає якість юридичної освіти. Як зазначає Андрусяк В.В., не лише глибокі теоретичні знання, але й розвинені практичні навички (складання юридичних документів, представництво інтересів клієнтів, аналітичне мислення), володіння іноземними мовами та так звані "м'які навички" (комунікабельність, вміння працювати в команді, лідерські якості) є ключовими вимогами роботодавців [1, с. 15-24].

Стан ринку праці є ще одним визначальним фактором. Дослідження юридичного ринку праці України (2024) показують коливання попиту на юристів у різних галузях – від державного сектору та адвокатури до юридичних фірм та бізнесу. Регіональні особливості також відіграють значну роль, адже можливості працевлаштування можуть суттєво відрізнятися залежно від економічного розвитку регіону [4].

Не менш важливою є активність самого випускника. Петренко І.І. наголошує на необхідності самостійного пошуку роботи, проходження стажувань під час навчання, участі у професійних заходах та налагодження професійних контактів (networking) [9, с. 155-159]. Висока конкуренція на ринку праці, зумов-

лена значною кількістю випускників юридичних спеціальностей також створює додаткові труднощі.

Випускники-правники традиційно знаходять роботу в державних органах влади, адвокатурі та нотаріаті, юридичних фірмах, юридичних відділах підприємств, міжнародних та неурядових організаціях, а також в науково-дослідних та освітніх установах.

Проте, існують і значні проблеми. Кравченко В.В. вказує на недостатню кількість вакансій, особливо для молодих спеціалістів без досвіду роботи [6, с. 105-111]. Лисенко О.В. підкреслює високі вимоги роботодавців щодо практичних навичок, які часто не повною мірою формуються в університетах [7, с. 145-151]. Низький рівень заробітної плати на початкових етапах кар'єри та конкуренція з боку досвідчених юристів на думку Федорова Є.П. також є серйозними викликами [11, с. 99-104].

Покращення працевлаштування випускників-правників потребує комплексного підходу. Бігун В.В. наголошує на необхідності посилення практичної складової юридичної освіти через клінічну освіту, стажування та моделювання судових процесів [2, с. 87-93]. Співпраця ВНЗ з роботодавцями через організацію ярмарків вакансій та спільних проєктів є важливим кроком. Розвиток кар'єрних центрів у ВНЗ для надання консультаційної підтримки студентам та заохочення їх до самостійного пошуку роботи також є необхідним. Підтримка підприємницьких ініціатив серед випускників та державні програми підтримки молодих спеціалістів можуть стати додатковими стимулами [8, с. 77-73].

Держава відіграє ключову роль у створенні сприятливих умов для розвитку юридичного ринку праці (Концепція державної політики у сфері зайнятості населення) [5]. Освітні заклади повинні постійно адаптувати навчальні програми до потреб ринку праці (Стандарти вищої освіти за спеціальністю "Право") та активно співпрацювати з потенційними роботодавцями [10].

Перспективи працевлаштування випускників-правників в Україні значною мірою залежать від розвитку правової системи та загальної економічної ситуації. Реформи у сфері правосуддя, децентралізації, боротьби з корупцією та євроінтеграції можуть створити нові можливості для кваліфікованих молодих юристів.

Таким чином, ефективне працевлаштування студентів-випускників правознавчих спеціальностей є складним та багатогранним завданням, що потребує консолідованих зусиль з боку держави, освітніх установ, роботодавців та самих випускників. Покращення якості юридичної освіти, налагодження ефективної комунікації між ВНЗ та ринком праці, активна позиція молодих юристів у пошуку роботи та підтримка їхніх професійних ініціатив є ключовими елементами успішної інтеграції нового покоління правників у правову систему України.

Список використаних джерел:

1. Андрусяк Т. Г. (2020). Компетентнісний підхід у юридичній освіті. Вісник Львівського університету. Серія юридична, (60), 15-24.
2. Бігун В. В. (2022). *Клінічна юридична освіта як інструмент формування практичних навичок юриста*. Юридичний науковий журнал, (1), 87-93.
3. Державна служба статистики України. (2024). *Статистика зайнятості населення за рівнем освіти*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/
4. Дослідження юридичного ринку праці України (2023). URL: https://ukd.edu.ua/sites/default/files/2024- 2023.pdf

5. Концепція державної політики у сфері зайнятості населення на період до 2030 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-%D1%80#Text.
6. Кравченко В. В. (2020). Аналіз ринку праці для молодих юристів в Україні. Держава і право. Юридичні і політичні науки, (88), 105-111.
7. Лисенко О. В. (2021). Вимоги роботодавців до практичних навичок випускників юридичних факультетів. Проблеми законності, (155), 145-151.
8. Мороз В. П. (2024). Підтримка підприємницьких ініціатив серед молодих юристів. Підприємництво, господарство і право, (3), 67-73.
9. Петренко І. І. (2023). Роль стажування у формуванні конкурентоздатного випускника-юриста. Молодий вчений, (2), 155-159.
10. Стандарти вищої освіти за спеціальністю "Право". URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha.
11. Федоров Є. П. (2023). Конкуренція на ринку праці серед юристів: аналіз та шляхи подолання. Правова позиція, (1), 99-104.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ І ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА ЗЗСО В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Сергій Дудко,
кандидат педагогічних наук,
заступник директора Полтавської академії неперервної освіти
ім. М. В. Остроградського

Охарактеризовано засади реформування загальної середньої освіти в умовах побудови Нової української школи. Наголошено на необхідності діяльності закладів загальної середньої освіти в напрямку побудови освітнього процесу на принципах здоров'язбереження. Виокремлено нормативно-правове законодавство у сфері реформи та здоров'язбереження. Акцентовано на трансформації сучасного українського суспільства, що породжено активною євроінтеграцією та загостренням обставин ведення військових дій та умовами воєнного стану.

Ключові слова: *українське законодавство, Нова українська школа, здоров'язбереження, заклад загальної середньої освіти, реформування.*

Сучасні цивілізаційні процеси соціальних перетворень, динамічні зміни культурно-історичних умов, новітні погляди на наукові концепції сталого розвитку суспільства і системи освіти як основи такого розвитку, технологічний прогрес з його перевагами й парадоксами аж до можливого знищення людства військово-технічними засобами зумовили існування протиріч (між людством і природою, між особистістю і культурою, між небезпекою і благополуччям), що потребують істотного оновлення підходів до здоров'язбереження і культури здоров'я, парадигмального переосмислення ролі та значення освітнього середовища в розвитку кожного члена соціуму – від народження до зрілого віку, впродовж усього життя [1]. Це підтверджено дослідженнями ЮНІСЕФ та Інституту Геллопа, які свідчать про негативний вплив пандемії на психічне здоров'я дітей і молоді, що відчувають страх і невпевненість у завтрашньому дні через уведення карантинів, закриття шкіл, порушення розпорядку дня, ведення воєнних дій. Переважна більшість країн світу спостерігають обмежену картину стану здоров'я підлітків, відрив життя дітей від друзів, шкільних класів та ігор

як ключових елементів дитинства, що веде до значних порушень соціального, фізичного, психічного здоров'я (близько одного із семи дітей віком від 10 до 19 років (13%) мають діагностовані психічні розлади, а це 89 млн. хлопців і 77 млн. дівчат). Зазначене є підтвердженням того, що система освіти сьогодні потребує істотного оновлення підходів до здоров'язбереження і культури здоров'я, парадигмального переосмислення ролі та значення освітнього середовища в розвитку кожного члена соціуму – від народження до зрілого віку, впродовж усього життя [3]. У нашій країні ситуацію загострюють обставини ведення військових дій та умови воєнного стану.

У вересні 2016 року МОН представило концепцію «Нова українська школа»; 14 грудня на засіданні Кабінету Міністрів України її було затверджено. Започаткування реформи «Нова українська школа» передбачало радикальні зміни в навчальному процесі та оновлення шкільної освіти. Основними напрямами реформи стали:

– освітні стандарти та програми: впровадження компетентнісного підходу до навчання, зорієнтованого на розвиток не лише знань, але й навичок та вмінь учнів;

– інклюзивна освіта: створення умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти;

– модернізація навчальних планів: заміна традиційних підходів до викладання на більш інноваційні методи, зокрема інтерактивні та проєктні методи навчання;

– підвищення кваліфікації вчителів: активна робота над підвищенням професійної кваліфікації вчителів, підготовка нових навчальних програм для педагогів;

– зовнішнє незалежне оцінювання (ЗНО) стало обов'язковим для випускників шкіл, що значно змінило систему вступу до вищих навчальних закладів, забезпечило прозорість і об'єктивність оцінювання знань [7].

В основу концепції «Нової української школи» закладено свободу й відповідальність, як основні принципи системи освіти. Згідно цієї концепції планувалися зміни в початковій школі та профільній освіті старшокласників. Для старшокласників було запропоновано вибір двох напрямків академічного (навчання з орієнтацією на університет) та професійного (навчання, зорієнтоване на здобуття першої професії) [4].

Завдяки реформі Нової української школи від 27 жовтня 2016 почались зміни, які суттєво впливають на середовище кожного ЗЗСО, завданням якого стає не просто дати знання здобувача середньої освіти, а підготувати його до реального життя, сформувати ключові компетентності, допомогти сформувати вміння вести здоровий спосіб життя, підтримувати високий рівень здоров'я, навчити дбайливо ставитись до свого здоров'я та здоров'я інших; саме з такими вміннями учневі буде набагато легше пристосуватись до самостійного життя [3]. Щоб реалізувати ці завдання, необхідна системна та планомірна робота всіх учасників освітнього процесу. Враховуючи системні освітні зміни, ми бачимо, що школа починає турбуватись про те, чи зможе учень сформувати навички здорового способу життя, чи зуміє безпечно пристосуватись і використовувати набуті знання в реальному житті. Все більш важливими стають, здоров'я та здоровий спосіб життя учнів, їхня здоров'язбережувальна компетентність, а для того, щоб сформувати цю компетентність, актуальними є різнопланові здо-

ров'язбережувальні технології, впроваджені всіма працівниками закладів загальної середньої освіти [2].

Відповідно до нормативно-правових документів, які конкретизують концептуальні наукові орієнтири здоров'язбережувальної діяльності, одним із ключових стратегічних завдань загальної середньої освіти є створення здоров'язбережувального освітнього середовища, що сприятиме вихованню в учнів відповідального ставлення до власного здоров'я як до найвищої індивідуальної та суспільної цінності [6].

Трансформація сучасного українського суспільства, породжена активною євроінтеграцією, детермінує необхідність зміни векторів соціальної політики держави в напрямі збереження, зміцнення та примноження здоров'я здобувачів освіти. Про це йдеться у Загальнодержавній програмі «Здоров'я 2020: український вимір», де засобами досягнення анонсованої мети визначено:

– розроблення та впровадження новітніх технологій мінімізації чинників ризику захворювань та створення сприятливого для здоров'я середовища на основі даних наукових досліджень;

– розроблення стратегії з питань формування усвідомленого та відповідального ставлення населення до власного здоров'я та особистої безпеки;

– оптимізація організації та механізму фінансування системи надання медичної допомоги, спрямованої на розв'язання реальних потреб населення, запровадження солідарного принципу фінансування;

– проведення та застосування результатів сучасних інноваційних наукових розробок з обов'язковим створенням ефективної системи впровадження результатів таких розробок у практику охорони здоров'я (взаємодія зі зворотним зв'язком);

– проведення наукових досліджень зі збереження та зміцнення здоров'я здобувачів шляхом первинної профілактики захворювань, вивчення негативного впливу чинників ризику та соціальних детермінант на здоров'я та шляхів його мінімізації.

Загалом нормативно-правова база України щодо сприяння здоров'язбереженню учнів і студентів налічує близько 200 документів, з яких приблизно 65% вітчизняних [6]. Вона є досить розгалуженою, адже регулює медичний, валеологічний, освітянський, просвітницький, рекреаційний, реабілітаційний, фізкультурний напрями соціальної державної політики щодо зміцнення та збереження здоров'я молоді на основі формування здорового способу життя.

Сучасні ідеї гуманістично-концептуального оновлення й демократизації суспільства та освіти на засадах здоров'язбереження проголошені в Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, Національній стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища в новій українській школі, Національній молодіжній стратегії до 2030 року, Концепції безпеки закладів, у Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 24.02.2023 року № 174-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі на 2023 рік», листі Міністерства освіти і науки України «Про рекомендований порядок дій на випадок виникнення загроз соціального та воєнного характеру» № 1/12583-22 від 25.10.22 року. У цих документах акцентовано на необхідності

побудови в Новій українській школі середовища, зорієнтованого на гуманну взаємодію всіх суб'єктів освітнього процесу для забезпечення педагогічних умов ефективної дії здоров'язбережувальних і здоров'ярозвивальних чинників. Особливо це стосується закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) як найбільш поширених і типових освітніх осередків, у яких молоді покоління та представники професійних спільнот учителів перебувають значну частину часу, що зумовлює увагу до проблематики моделювання та реалізації здоров'ярозвивальних чинників середовища кожного такого закладу.

Список використаних джерел:

1. Дудко С. Г. Методологія здоров'язбереження здобувачів освіти закладу загальної середньої освіти в контексті сучасних наукових поглядів. *Освіта та педагогічна наука*. 2023. № 3 (184). С. 44–55. DOI: https://doi.org/10.12958/2227-2747-2023-3(184)-44-55.
2. Дудко С. Моделювання освітнього середовища в професійно-педагогічній діяльності вчителя. *Українська професійна освіта = Ukrainian professional education*. 2024. № 15. С. 93–99. DOI: https://doi.org/10.33989/2519-8254.2024.15.312208.
3. Дудко С. Парадигмальне моделювання середовища українських закладів загальної середньої освіти. *Імідж сучасного педагога*. 2024. № 4 (217). С. 42–46. DOI: https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-4(217)-42-46.
4. *Закон України «Про освіту»*. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017, № 38-39. 380 с. Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2126-IX від 15.03.2022 р.
5. Концепція Нової української школи. Концептуальні засади реформування середньої школи. Пройшла громадські слухання та ухвалена рішенням колегії Міністерства освіти України 27.10.2016 року.
6. Мельничук І. М., 2015. Нормативно-правове забезпечення національної політики щодо формування здорового способу життя. *Філософія, методологія, психолого-педагогічні аспекти формування культури здоров'язбереження* : збірник матеріалів регіональної наук.-практ. конф. Тернопіль : ТДМУ, с. 40–44.
7. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року від 14 грудня 2016 р. № 988-р.

ВИКЛИКИ ТА НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ ЩОДО ІНТЕГРАЦІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ВИЩУ ОСВІТУ УКРАЇНИ

Ігор Зубков,
викладач циклової комісії Соціальної роботи
Полтавського фахового коледжу університету «Україна»

У тезах розглянуто актуальні виклики та перспективи інтеграції штучного інтелекту (ШІ) у вищу освіту України. Визначено ключові напрями досліджень, спрямовані на ефективне використання ШІ для підвищення якості освітнього процесу, розвитку інноваційних педагогічних методик та підготовки фахівців, які б мали високу конкурентоспроможність на ринку праці в сучасних умовах.

Інтеграція можливостей штучного інтелекту у вищу освіту є невід'ємною частиною цифрової трансформації суспільства. Вона відкриває нові можливо-

сті оптимізації освітнього процесу та розвитку індивідуальних освітніх траєкторій. Однак, впровадження ШІ у вищу освіту України стикається з низкою викликів, які потребують комплексного наукового аналізу та напрацювання науково обґрунтованих стратегій.

Актуальність теми:

Сьогоднішні реалії цифровізації усіх сфер життя суспільства обумовлюють необхідність адаптації усіх складових системи вищої освіти до вимог цифрової економіки. Це надасть можливість значного підвищення якості та доступності освіти за допомогою штучного інтелекту, але вимагає розвитку інноваційних педагогічних методик використання можливостей штучного інтелекту в освітньому процесі, а також підготовки фахівців, здатних ефективно використовувати ШІ у своїй професійній діяльності.[2]

Актуальність теми зумовлена потребою у розробці та впровадженні систем адаптивного навчання на основі ШІ, використанні ШІ для персоналізації освітнього процесу, розробці інтелектуальних систем оцінювання знань та компетенцій, використанні ШІ для створення віртуальних навчальних середовищ та симуляцій. Крім того, важливим є дослідження етичних аспектів використання ШІ в освіті, розробка методик навчання з використанням чат-ботів та віртуальних асистентів, дослідження впливу ШІ на розвиток критичного мислення та творчих здібностей студентів.[1]

Виклики інтеграції ШІ у вищу освіту України:

Інтеграція величезних можливостей штучного інтелекту у вищу освіту України стикається з викликами, що потребують комплексного та системного підходу. Одним із ключових аспектів є технічна готовність закладів освіти. Недостатня інфраструктура, обмежений доступ до сучасного обладнання та необхідність розробки спеціалізованого програмного забезпечення створюють значні перешкоди для ефективного впровадження ШІ. Крім того, важливим є забезпечення кібербезпеки та захисту персональних даних усіх учасників навчального процесу, що вимагає розробки відповідних політик та протоколів.[3]

Педагогічні виклики також відіграють важливу роль у процесі інтеграції ШІ. Необхідність перепідготовки викладачів для набуття достатніх компетенцій у повноцінному використанні нових технологій, розробка інноваційних педагогічних методик та адаптація навчальних програм до вимог ШІ є критично важливими. Важливо забезпечити те, щоб використання ШІ не лише покращувало технічну сторону освіти, але й сприяло розвитку критичного мислення, творчих здібностей та інших важливих компетенцій студентів. Крім того, необхідно враховувати етичні аспекти використання ШІ, щоб уникнути можливих негативних наслідків.

Організаційні виклики пов'язані з необхідністю розробки стратегій інтеграції ШІ на рівні закладів вищої освіти та держави. Важливо забезпечити координацію дій між різними стейкхолдерами, залучити необхідні інвестиції та створити міждисциплінарні команди для розробки та впровадження ШІ. Також необхідно враховувати соціальні аспекти, такі як доступність освіти для всіх категорій студентів та запобігання цифровому розриву. Успішне подолання цих викликів вимагає комплексного підходу, який враховує технічні, педагогічні, організаційні та етичні аспекти інтеграції ШІ у вищу освіту України.[2]

Напрями досліджень:

Подальші дослідження можливостей впровадження ШІ у вищу освіту України повинні розробити концепції та наукове підґрунтя для використання систем адаптивного навчання, що враховують індивідуальні потреби та темп навчання кожного студента. Це передбачає створення алгоритмів, здатних аналізувати навчальні дані та надавати персоналізовані рекомендації щодо навчальних матеріалів, завдань та темпу навчання. Важливим напрямом є також дослідження можливостей використання ШІ для створення віртуальних навчальних середовищ та симуляцій, що дозволяють студентам здобувати практичні навички у безпечному та контрольованому середовищі.[1]

Особливо значну увагу слід приділити також етичним аспектам використання можливостей штучного інтелекту в освіті. Необхідно розробити принципи та стандарти, що регулюють використання ШІ в освітньому процесі, забезпечуючи захист персональних даних студентів та запобігаючи дискримінації. Дослідження впливу ШІ на розвиток критичного мислення та творчих здібностей студентів також є важливим напрямом, оскільки необхідно забезпечити, щоб використання ШІ не обмежувало, а навпаки, сприяло розвитку цих важливих компетенцій.

Крім того, необхідно дослідити можливості використання ШІ для аналізу даних та прогнозування успішності студентів, що дозволить виявляти студентів, які потребують додаткової підтримки, та вживати заходів для запобігання їх відрахуванню. Розробка методик навчання з використанням чат-ботів та віртуальних асистентів, а також дослідження використання ШІ для створення допоміжних інструментів для викладачів, таких як автоматична перевірка завдань та генерація навчальних матеріалів, також є важливими напрямами подальших досліджень.[3]

Висновки:

Інтеграція ШІ у вищу освіту України є складним, але необхідним процесом. Успішне впровадження ШІ потребує комплексного підходу, який включає розробку технічної інфраструктури, перепідготовку викладачів, розробку нових педагогічних методик та забезпечення етичних норм використання ШІ. Проведення наукових досліджень у визначених напрямах сприятиме ефективному використанню ШІ для підвищення якості вищої освіти та підготовки фахівців, здатних працювати в умовах цифрової економіки.

Список використаних джерел:

1. Бруяка, А., Коваленко, В., & Мар'єнко, М. (2024). Досвід впровадження штучного інтелекту в процес викладання дисципліни «інформаційно-комунікаційні технології навчання, управління та підтримки науково-освітніх досліджень». Перспективи та Інновації Науки, (4(38)). https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-4(38)-94-107
2. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні. (2020, December 2). Retrieved August 10, 2024, from https://salo.li/40C9587
3. Лубко, Д. В., & Шаров, С. В. (2019). Методи та системи штучного інтелекту: навч. посіб. Розділ 1. Загальні поняття про штучний інтелект. Retrieved from http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/5295/

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

Руслан Зубков,
доктор економічних наук,
професор кафедри підприємництва, управління та адміністрування
Миколаївського міжрегіонального інституту розвитку людини
ВНЗ «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Реальний сектор економіки є основою будь-якої національної економіки, оскільки він забезпечує виробництво товарів і послуг, створює робочі місця та формує валовий внутрішній продукт (ВВП). Особливості розвитку реального сектора економіки в Україні визначаються багатьма чинниками, серед яких структурні зміни, інвестиційна активність, технологічні інновації, а також вплив зовнішніх і внутрішніх економічних умов. У цій статті розглядаються основні аспекти, що впливають на розвиток реального сектора економіки, а також виклики, з якими стикається країна в умовах глобалізації та економічної нестабільності.

По-перше, важливо зазначити, що реальний сектор економіки України характеризується значними структурними змінами, які відбулися внаслідок переходу до ринкової економіки. Після здобуття незалежності в 1991 році, країна пережила глибоку економічну трансформацію, що призвела до зменшення частки промисловості в структурі ВВП. Проте, останніми роками спостерігається тенденція до відновлення промислового виробництва, зокрема в таких галузях, як машинобудування, агропромисловий комплекс та енергетика. Важливим аспектом є те, що аграрний сектор залишається одним з ключових елементів реального сектора, оскільки Україна має значний аграрний потенціал завдяки родючим ґрунтам і сприятливим кліматичним умовам [1, с. 45].

По-друге, інвестиційна активність є критично важливим фактором для розвитку реального сектора економіки. Інвестиції в основний капітал, модернізацію виробництв та впровадження нових технологій сприяють підвищенню продуктивності праці та конкурентоспроможності підприємств. Однак, в Україні існує ряд бар'єрів, які стримують інвестиційну активність, зокрема політична нестабільність, корупція, недостатня правова база та високі ризики для інвесторів. Для покращення інвестиційного клімату необхідно впроваджувати реформи, спрямовані на забезпечення правової визначеності, захисту інвестицій та спрощення адміністративних процедур.

Технологічні інновації також відіграють важливу роль у розвитку реального сектора економіки. В умовах глобалізації та швидкого розвитку технологій, підприємства повинні адаптуватися до нових умов, впроваджуючи інноваційні рішення для підвищення ефективності виробництва. В Україні спостерігається зростання інтересу до впровадження нових технологій, зокрема в аграрному секторі, де використовуються сучасні методи обробки ґрунту, зрошення та захисту рослин. Однак, для досягнення значних результатів необхідно забезпечити доступ до новітніх технологій, а також підвищити рівень освіти та кваліфікації працівників [2, с. 79].

Важливим аспектом розвитку реального сектора є також зовнішня торгівля. Україна має значний експортний потенціал, зокрема в аграрному секторі, де країна є одним з найбільших експортерів зерна та олії в світі. Однак, для реалізації цього потенціалу необхідно забезпечити конкурентоспроможність про-

дукції на міжнародних ринках. Це передбачає не лише підвищення якості продукції, але й розвиток логістичної інфраструктури, що дозволяє знизити витрати на транспортування та зберігання товарів. Важливим є також укладення нових торговельних угод, які сприятимуть розширенню ринків збуту для українських виробників.

Соціально-економічні фактори також впливають на розвиток реального сектора економіки. Зростання рівня життя населення, зміна споживчих уподобань та потреб, а також демографічні зміни можуть суттєво вплинути на структуру попиту на товари та послуги. В Україні спостерігається тенденція до зростання попиту на екологічно чисті продукти, що відкриває нові можливості для аграрного сектору. Підприємства, які зможуть адаптуватися до змінюваних умов ринку та задовольнити потреби споживачів, матимуть більше шансів на успішний розвиток.

Однак, реальний сектор економіки України стикається з численними викликами, які потребують термінового вирішення. Серед основних проблем можна виділити недостатню інфраструктуру, що обмежує можливості для розвитку бізнесу, а також високий рівень корупції, який стримує інвестиційну активність. Крім того, політична нестабільність та військовий конфлікт на сході країни створюють додаткові ризики для підприємств, що негативно впливає на їхню діяльність [4, с. 24].

У підсумку, розвиток реального сектора економіки в Україні є складним і багатогранним процесом, що залежить від багатьох факторів. Структурні зміни, інвестиційна активність, технологічні інновації, зовнішня торгівля та соціально-економічні умови відіграють важливу роль у формуванні конкурентоспроможності реального сектора. Для забезпечення сталого розвитку необхідно впроваджувати реформи, спрямовані на покращення інвестиційного клімату, розвиток інфраструктури та підтримку інновацій. Лише за умов комплексного підходу до вирішення існуючих проблем можна досягти значних результатів у розвитку реального сектора економіки України.

Список використаних джерел:

1. Білан О.І., Коваленко Т.Ю. Економічні аспекти розвитку реального сектора в Україні. Аграрна економіка. 2021. № 3. С. 45-52.
2. Левченко В.І., Сидоренко М.Ю. Структурні зміни в економіці України: виклики та можливості. Науковий вісник НТУУ «КПІ». 2020. Випуск 2. С. 78-85.
3. Гончаренко С.В., Костенко О.В. Інвестиційна активність в Україні: проблеми та перспективи. Економіка АПК. 2022. № 1. С. 12-19.
4. Шевченко А.М. Вплив технологічних інновацій на розвиток реального сектора економіки. Вісник аграрної науки. 2021. Випуск 4. С. 23=25

ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ І ПРОВЕДЕННЯ ВИРОБНИЧОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

Олена Ільченко,
доктор педагогічних наук,
професор кафедри загальної педагогіки та андрагогіки,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

У сучасній системі вищої педагогічної освіти все більш особливе значення набуває особистісно-орієнтований підхід до підготовки майбутніх учителів. Виробнича педагогічна практика у цьому контексті виступає ключовим етапом формування професійної компетентності здобувачів освіти. У цьому контексті особистісно-орієнтований підхід дозволяє не лише забезпечити ефективне засвоєння професійних знань і навичок, а й створити умови для самореалізації, розвитку педагогічної рефлексії, критичного мислення та індивідуального стилю діяльності майбутнього вчителя. Серед сучасних дослідників, які займаються проблемою професійної підготовки педагогічних кадрів вищої школи, називаємо: Н. Артем'єву, Н. Волкову, О. Горошкіну, В. Кузьменко, С. Петренко, О. Шиян та ін. [1-6].

На сьогодні існує чимало визначень поняття «особистісно-орієнтований підхід». Дозволимо собі розглянути його як філософію і методологію педагогічної діяльності, яка ставить у центр освітнього процесу особистість учня або студента з її унікальним внутрішнім світом, потребами, інтересами, здібностями та життєвими орієнтирами. Безперечно, цей підхід є антропоцентричним за своєю природою та передбачає розвиток не лише інтелектуальної, а й емоційної, моральної, соціальної сфер особистості. Основні ідеї цього підходу були закладені у працях Ш. Амонашвілі, Л. Виготського, К. Роджерса, В. Сухомлинського, які підкреслювали значення гуманного ставлення до особистості, віри у її потенціал і здатність до саморозвитку.

До ключових характеристик особистісно-орієнтованого підходу відносимо:

✓ *Суб'єкт-суб'єктну взаємодію* – студент розглядається не як пасивний виконавець завдань, а як активний учасник освітнього процесу. У взаємодії між викладачем, наставником і практикантом панують партнерство, діалог, взаємоповага.

✓ *Індивідуалізацію навчання* – освітній процес адаптується до індивідуальних потреб студента: враховується його рівень підготовки, темп засвоєння матеріалу, стиль навчання, професійні інтереси.

✓ *Сприяння самореалізації* – створюються умови, за яких студент може проявити свої сильні сторони, креативність, ініціативу. Його підтримують у прагненні до особистісного і професійного зростання.

✓ *Розвиток рефлексії* – особистісно-орієнтоване навчання включає постійне самоосмислення студентом власного досвіду, дій, результатів і емоцій. Це стимулює розвиток критичного мислення і вміння коригувати власну поведінку.

✓ *Довіру і психологічну безпеку* – умови практики повинні забезпечувати психологічний комфорт, свободу думки, підтримку і право на помилку як необхідну частину навчального процесу.

✓ *Ціннісну спрямованість* – особистісно-орієнтований підхід спрямований не лише на засвоєння знань, а й на формування морально-етичних якостей, гуманістичного світогляду, почуття відповідальності за свої вчинки та вибір.

Таким чином, особистісно-орієнтований підхід у педагогічній практиці не зводиться лише до педагогічної технології – розглядаємо його як цілісну освітню парадигму, яка формує новий тип педагога: гуманного, гнучкого, креативного, здатного до рефлексивної самоорганізації. В умовах педагогічної практики цей підхід сприяє глибшому усвідомленню майбутнім учителем своєї місії в педагогічній професії, ролі в житті учнів і соціальній значущості педагогічної діяльності.

Як форма професійної підготовки, виробнича педагогічна практика дає можливість безпосередньо реалізувати особистісно-орієнтований підхід через:

1. **Індивідуалізацію завдань** – адаптація завдань до рівня підготовки, професійних інтересів та сильних сторін кожного студента.

2. **Розвиток рефлексії** – щоденники практики, самоспостереження, самооцінка результатів своєї діяльності сприяють усвідомленню особистісного зростання.

3. **Менторство та наставництво** – співпраця з досвідченим учителем-наставником, який виконує роль консультанта, помічника, партнера, а не контролюючого наглядача.

4. **Підтримку автономії** – надання студентові можливостей для самостійного планування, проведення уроків, використання авторських методик тощо.

5. **Залучення до колективної діяльності** – участь у методичних об'єднаннях, педагогічних радах, позакласних заходах дозволяє студенту відчути себе частиною педагогічного колективу.

Застосування особистісно-орієнтованого підходу у виробничій педагогічній практиці дає низку вагомих переваг як для студентів-практикантів, так і для наставників, педагогічних колективів та загалом для системи освіти. Цей підхід змінює акценти з механічного відтворення знань на розвиток повноцінної, гармонійної особистості майбутнього вчителя.

1. *Формування внутрішньої мотивації до професійної діяльності*. Студенти, які відчувають підтримку, розуміння та визнання їхніх індивідуальних особливостей, стають більш вмотивованими до глибшого засвоєння змісту педагогічної діяльності. Вони краще усвідомлюють значущість своєї майбутньої професії, виявляють ініціативу, прагнуть до саморозвитку та вдосконалення.

2. *Розвиток рефлексивних умінь і здатності до самоаналізу*. Під час практики студент залучається до постійної рефлексії: аналізує свою діяльність, оцінює результати, вивчає реакцію учнів, обмірковує педагогічні ситуації. Це сприяє усвідомленому професійному зростанню, формуванню критичного мислення та відповідального ставлення до педагогічної праці.

3. *Зменшення психологічного напруження*. Індивідуалізація взаємодії та підтримка з боку наставника знижують рівень стресу, який нерідко супроводжує проходження практики. Студент почувається більш впевнено, не боїться зробити помилку, відкрито запитує поради та експериментує з методами навчання.

4. *Стимулювання творчості та педагогічної ініціативи*. Особистісно-орієнтований підхід дає студенту свободу у виборі форм і методів викладання, заохочує пошук власного стилю роботи. Це створює простір для творчого самовираження, що особливо важливо для молодого вчителя у становленні професійної ідентичності.

5. *Індивідуальна траєкторія професійного розвитку*. Завдяки врахуванню особистих потреб і цілей кожного практиканта, він має змогу самостійно

визначати напрями і темп свого професійного зростання. Це сприяє усвідомленому вибору спеціалізації, стилю педагогічного спілкування, а також глибшому залученню до інноваційних процесів у школі.

6. *Формування навичок педагогічного спілкування*. Взаємодія на засадах поваги, емпатії та довіри сприяє розвитку етичної культури спілкування з учнями, колегами, батьками. Це закладає основи майбутньої ефективної взаємодії в освітньому середовищі.

7. *Підготовка до роботи в умовах Нової української школи (НУШ)*. Оскільки концепція НУШ базується саме на особистісно орієнтованому навчанні, вже під час практики майбутній учитель вчиться діяти відповідно до нових стандартів: бути фасилітатором навчання, підтримувати учнів у їхній унікальності та формувати безпечне і мотивувальне освітнє середовище.

8. *Підвищення якості освітнього процесу в цілому*. Особистісний підхід формує не лише професіоналів, а й свідомих, емоційно зрілих, морально відповідальних людей, які згодом стають носіями гуманістичних цінностей у школі. Це, у свою чергу, сприяє позитивним змінам в освітньому середовищі.

Отже, особистісно-орієнтований підхід до організації та проведення виробничої педагогічної практики є ефективним засобом формування професійної компетентності майбутніх учителів. Він забезпечує гармонійне поєднання теоретичної підготовки і практичного досвіду, сприяє самореалізації особистості та формуванню готовності до інноваційної діяльності в умовах нової української школи. Реалізація цього підходу потребує відповідної організаційної підтримки з боку закладів вищої освіти, партнерських шкіл та педагогів-наставників.

Список використаних джерел:

1. Артем'єва Н. О. Методика організації та проведення виробничої педагогічної практики у вищих навчальних закладах. навч.-метод. посіб. Київ : Вид-во Київського університету. 2017. 134 с.
2. Волкова Н. П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навч.-метод. посіб. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.
3. Компетентнісно орієнтоване навчання: сутність, форми і методи: навч. посіб. [Електронне видання] /О. М. Горошкіна, В. І. Доротюк та ін. Київ : Педагогічна думка, 2022. 221 с.
4. Кузьменко В. А. Інформаційно-комунікаційні технології у педагогічному процесі. навч.-метод. посіб. Одеса : Одеський національний університет. 2019. 114 с.
5. Петренко С. В. Рефлексія як метод розвитку професійних компетенцій майбутніх педагогів. навч.-метод. посіб. Київ : Академвидав. 2020. 89 с.
6. Шиян О. С. Інноваційні педагогічні технології у вищій школі. навч.-метод. посіб. Київ : Вища школа. 2021. 112 с.

ГЕОПОЛІТИЧНІ ВИМІРИ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Максим Калатур,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
спеціальності 081 «Право»
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
Науковий керівник: Геннадій Аванесян,
доцент кафедри права та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

Війна Російської Федерації проти України кардинально змінила геополітичну архітектуру Європи і світу. Україна з об'єкта міжнародної політики перетворилася на суб'єкта, що активно формує регіональні і глобальні безпекові порядки. Метою цих тез є висвітлення ключових геополітичних аспектів суспільного життя України в умовах воєнного стану, окреслення їх впливу на внутрішньополітичну ситуацію та міжнародні відносини.

З початку повномасштабної агресії Україна остаточно закріпила свій вибір на користь європейської та євроатлантичної інтеграції. Надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС (червень 2022 р.) стало геополітичним сигналом про включення України до європейської цивілізаційної сфери. Активізація співпраці з НАТО, зокрема через підтримку та надання сучасного озброєння, посилила безпековий потенціал держави.

Україна стала центром об'єднання демократичних країн навколо цінностей свободи, суверенітету та територіальної цілісності. США, Європейський Союз, Велика Британія, Канада, Японія та інші країни надають військову, економічну, гуманітарну та дипломатичну допомогу. Існування форматів «Рамштайн», Кримська платформа, Міжнародна коаліція за створення спецтрибуналу для Росії свідчить про високий рівень міжнародної солідарності.

Російська агресія зруйнувала традиційну систему європейської безпеки, засновану на документах ОБСЄ і Будапештському меморандумі. Україна ініціює створення нових безпекових форматів, таких як Київський безпековий договір, а також зміцнює співпрацю з країнами Балто-Чорноморського регіону, Польщею, Литвою, Румунією та Туреччиною.

Україна активно використовує м’яку силу та дипломатію через інформаційні кампанії, культурну дипломатію, залучення світових ЗМІ, цифрових платформ. Війна сформувала новий імідж України як держави-борця за свободу, що посилило симпатії міжнародної спільноти і сприяло мобілізації допомоги.

Війна сприяла консолідації українського суспільства на основі національних цінностей і єдності. Посилилася ідентифікація себе як частини європейської спільноти. Однак актуальними залишаються питання внутрішньої стабільності, зокрема: управління великими потоками внутрішньо переміщених осіб, забезпечення економічної стійкості, підтримання демократичних інститутів в умовах воєнного стану.

Південь України, особливо Чорноморське узбережжя, набуло ключового значення для контролю над морськими торговельними шляхами, експортом зернових і глобальної продовольчої безпеки. Саме звільнення Криму, Херсонщини та Донбасу стане визначальним для майбутнього геополітичного ландшафту регіону.

Україна активно формує бачення післявоєнного врегулювання, де ключову роль відіграватимуть питання гарантій безпеки, притягнення агресора до відповідальності, відбудови країни (план "Маршалла для України"), інтеграції в європейські та світові політичні та економічні структури.

Отже, геополітичні виміри суспільного життя України в умовах воєнного стану демонструють трансформацію країни на ключового суб'єкта регіональної політики. Посилення міжнародних позицій, інтеграція до західного світу, консолідація демократичних держав навколо України — це основа для майбутнього стабільного і безпечного розвитку не лише України, а й Європи в цілому.

РЕЦЕПЦІЯ РИМСЬКОГО ПРАВА У КОНТИНЕНТАЛЬНІЙ ЄВРОПІ: ВІД ГЛОСАТОРІВ ДО СУЧАСНОСТІ

Дар'я Каліненко,
здобувачка фахової передвищої освіти спеціальності 081 «Право»
Полтавського фахового коледжу
ЗВО Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна
Науковий керівник: Іван Лісний,
викладач циклової комісії правознавства,
Полтавського фахового коледжу
ЗВО Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна

Римське право — правова система, що склалася в Стародавньому Римі, справила винятковий вплив на формування європейської правової думки. Його рецепція в континентальній Європі була складним, багатовіковим процесом, що зумовив фундаментальні особливості сучасних правових систем країн романо-германської правової родини.

Рецепція римського права — це процес сприйняття та адаптації римських правових норм і принципів у правові системи середньовічної та новочасної Європи. Вона не була механічним копіюванням норм, а творчим переосмисленням і впровадженням ідей у відповідності до конкретного історичного та соціального контексту.

У XI ст. в Болоньї розпочалося вивчення кодифікації Юстиніана (Corpus Iuris Civilis), що стало підґрунтям для діяльності школи глосаторів. Глосатори, зокрема Ірнерій, Аццо, Аккурсій, здійснювали коментування текстів, створюючи систему тлумачення права, придатну для практичного застосування. Їхня діяльність сприяла систематизації та впровадженню римських норм у правовий обіг середньовічної Європи.

У XIV–XVI ст. з'являється школа постглосаторів (коментаторів), серед яких варто згадати Бартолуса де Саксоферато та Балдуса де Убальдіс. Вони пристосовували римське право до потреб практики, розвиваючи ідеї правової універсальності, обґрунтовуючи автономію права щодо держави. Це був період становлення юридичної доктрини як джерела права.

Значна рецепція відбулася у Священній Римській імперії германської нації. У XVI ст. римське право було фактично впроваджене як субсидіарне право (gemeines Recht). Практика його застосування тривала до кодифікації Німецького цивільного уложення (BGB) у 1900 році. Саме в німецьких університетах було створено фундамент сучасної догматичної цивілістики.

У XVIII–XIX ст. римське право стало теоретичною основою для створення національних кодифікацій: Французького цивільного кодексу (1804), Австрійського цивільного кодексу (ABGB, 1811), Німецького цивільного уложення (BGB, 1900). Основні поняття — воля, договір, відповідальність, власність — були безпосередньо запозичені з римського права.

Попри закінчення рецепційного періоду, римське право зберігає актуальність як підґрунтя цивільного права. Його інститути, принципи та категорії продовжують викладатись у курсах права в університетах, а його вплив простежується у європейській правовій інтеграції, зокрема при уніфікації приватного права (наприклад, DCFR — Проєкт рамкового цивільного кодексу для ЄС).

Рецепція римського права в континентальній Європі — це не лише історичне явище, а й джерело правової ідентичності європейських народів. Через глосаторів, постглосаторів, кодифікаторів Нового часу римське право залишилося актуальним і в XXI столітті як основа для правового мислення, структурування норм та розвитку права в цілому.

Список використаних джерел:

1. Wieacker F. A History of Private Law in Europe: With Particular Reference to Germany. Oxford University Press, 1995.
2. Stein P. Roman Law in European History. Cambridge University Press, 1999.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ОСІБ, ЯКІ ДІЮТЬ У ГРУПАХ АБО ЧЕРЕЗ ОРГАНІЗАЦІЇ В МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Геннадій Каракулько,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Володимир Коваленко,
старший викладач кафедри правознавства та фінансів
Полтавський інститут економіки і права Університету "Україна"

ККУ містить положення, а саме статті 27(3), 28 та 30, які розширюють можливість кваліфікації участі осіб у скоєнні злочинів на вчинення злочинів групами осіб, організованими групами та злочинними організаціями [1].

Відповідно до статті 28 ККУ:

а) кримінальне правопорушення визнається таким, що *вчинене* групою осіб, якщо у ньому брали участь декілька (два або більше) виконавців без попередньої змови між собою;

б) кримінальне правопорушення визнається вчиненим *за попередньою змовою* групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення, домовилися про спільне його вчинення;

в) кримінальне правопорушення визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних *єдиним планом* з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, *відомого* всім учасникам групи;

г) кримінальне правопорушення визнається вчиненим злочинною організацією, якщо воно скоєно *стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою* зорганізувалися для спільної діяльності з *метою* безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп.

В МКП розроблені різні теорії для визнання відповідальності "широкого кола осіб, які працюють разом, щоб довести до кінця підготовку масштабних і логістично складних злочинів". У такому разі практика МКС та інших міжнародних судів і трибуналів підтримує широкий підхід до поняття «скоєння», що охоплює лідерів і організаторів, які фізично не скоюють відповідні злочинні діяння. Притягнення до відповідальності лише виконавців, які безпосередньо виконували матеріальні елементи злочинів, ігнорувало б роль виконавців вищого рівня, які зробили вчинення злочину можливим, а притягнення таких виконавців до відповідальності лише як співучасників може не відобразити ступінь їхньої вини. Відповідно, міжнародні суди і трибунали постановили, що таким особам не обов'язково здійснювати злочин особисто і безпосередньо.

МКТЮ розробив три окремі категорії співучасті за СЗД. Кожна категорія має однакові об'єктивні елементи, а саме: множинність осіб; наявність спільного плану, задуму або мети, що дорівнює або передбачає вчинення злочину; та участь обвинуваченого у спільній діяльності шляхом істотного внеску у вчинення злочинів, що охоплюються спільною діяльністю. Спільна злочинна мета не обов'язково повинна бути заздалегідь зрозуміла або сформульована, вона може матеріалізуватися миттєво. Наявність спільної мети можна встановити з того факту, що декілька осіб діють узгоджено для реалізації спільного злочинного задуму. Безпосередній виконавець не обов'язково повинен бути членом СЗД, якщо буде доведено, що злочин може бути інкримінований іншому члену СЗД, і що цей член, використовуючи безпосереднього виконавця, діяв відповідно до спільного плану. Участь обвинуваченого не обов'язково має полягати у вчиненні конкретного злочину (наприклад, вбивства, знищення, катування або зґвалтування), але може мати форму допомоги або сприяння у досягненні спільної мети.

МКС визнає такі форми скоєння злочину (на додаток до прямого виконання): співвиконавство, непряме виконавство та непряме співвиконавство. [2].

Співвиконавство (вчинення злочину спільно з іншою особою): Обвинувачений може бути притягнутий до відповідальності за формою відповідальності, якщо він зробив "в рамках спільного плану істотний внесок, що створює для нього можливі перешкоди скоєнню злочину". На думку Апеляційної палати МКС, контроль за вчиненням злочину "є переконливим і адекватним підходом для розмежування співучасті та відповідальності за пособництво, оскільки він оцінює роль особи *відносно* злочину".

Опосередковане вчинення (вчинення через іншу особу). Має місце тоді, коли обвинувачений контролював волю тих, хто виконував злочин. Це може відбуватися за двома сценаріями: (1) коли обвинувачений контролював волю особи, яка не несла кримінальної відповідальності за свої дії; або (2) коли обвинувачений контролював організовану ієрархічну організацію, що означає, що "непрямий виконавець використав принаймні частину підпорядкованого йому

апарату влади, щоб навмисно спрямувати його на вчинення злочину, не залишаючи одному з підлеглих свободи вирішувати, чи має бути скоєний злочин".

Непряме співвиконавство (вчинення злочину спільно з іншою особою або через іншу особу). Об'єктивні елементи вимагають: (1) наявності спільного плану між обвинуваченим і співвиконавцями щодо вчинення злочинів або діянь, які за звичайного розвитку подій призвели б до скоєння злочину; (2) контроль з боку співвиконавця (співвиконавців) над особами, які виконують злочин, шляхом підпорядкування волі безпосередніх виконавців (зокрема організованого апарату влади через автоматичне функціонування апарату); (3) обвинувачений, хоча і не зобов'язаний особисто скоювати злочинне діяння, але робить істотний внесок у його здійснення і має можливість перешкоджати його вчиненню [3]

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду: A Commentary, 3rd Edition, C.H. Beck, Hart, Nomos, 2016, с. 1003; MICT, Šešelj Appeal Judgment, para. 124.
3. Настільна книга судді: матеріали для розгляду справ про міжнародні злочини. URL: https://tinyurl.com/2x6djr7h.

АЛЬТЕРНАТИВНЕ ВИРІШЕННЯ ВИБОРЧИХ СПОРІВ: ВИКОРИСТАННЯ МЕДІАЦІЇ ПРИ ВИРІШЕННІ ВИБОРЧИХ СПОРІВ

Олександра Кармаза,
доктор юридичних наук, професор,
член Центральної виборчої комісії,
професор Інституту післядипломної освіти
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Виборчим кодексом України (далі – ВК України) передбачено, що основною формою народного волевиявлення, способом безпосереднього здійснення влади Українським народом є вибори. Джерелами, які регулюють виборчий процес, згідно зі ст. 2 ВК є Конституція України, цей Кодекс, закони України «Про Центральну виборчу комісію», «Про Державний реєстр виборців», інші закони, а також прийняті відповідно до них акти законодавства України.

Відносини, пов'язані із застосуванням процедури медіації, регулюються в Україні Законом «Про медіацію». Здійснивши науково-практичний аналіз норм Закону, ВК як основного джерела регулювання виборчих процесів в Україні, дійдемо висновку про те, що цим Законом не заборонено проводити процедуру медіації під час виборчого процесу чи в поза виборчий процес. Разом з тим, окремих статей, присвячених застосуванню процедури медіації у виборчому процесі, в Законі України «Про медіацію» чи визначення особливостей проведення медіації у виборчий чи поза виборчий процес у ВК не передбачено.

Запровадження ефективного правового механізму врегулювання виборчих спорів є запорукою зниження напруги у суспільстві, підвищення довіри до виборів та здійснення народного волевиявлення відповідно до принципів, визначених в Конституції України. В Україні доцільно створити додаткові гарантії

ефективного вирішення виборчих спорів з огляду на специфічний характер темпорального виміру в межах виборчого процесу, який передбачає необхідність реалізації тих чи інших прав та інтересів правомочних суб'єктів лише в чітко передбаченій послідовності й у межах відведених законом строків, адже такі строки ані продовженню, ані поновленню не підлягають [1].

Крім того, можуть бути випадки, коли під час виборчого процесу між політичними опонентами виникне конфлікт, який має давнє коріння, та який торкається не лише політичних поглядів сторін конфлікту, але і особистого життя громадянина. В такому випадку один із основних принципів медіації – принцип конфіденційності забезпечить збереження конфіденційної інформації про сторін виборчого конфлікту.

Дослідниками вказується на те, що запровадження альтернативного вирішення спорів на виборах може створювати ризики через відсутність чітко визначених законами та керівними принципами повноважень, обов'язків та процедур альтернативного вирішення спорів; через брак ресурсів для навчання членів виборчих комісій та інших залучених суб'єктів навичкам використання механізмів альтернативного вирішення спорів – медіації, примирення або арбітражу; а також внаслідок недостатнього рівня обізнаності зацікавлених сторін про існуючий доступ до механізмів альтернативного вирішення спорів [2].

Загальновідомо, що захист виборчих прав громадян відбувається: 1) органами адміністрування виборів, 2) судом. Такий висновок слідує зі ст. 63 ВК, за якою рішення, дії чи бездіяльність, що стосуються виборчого процесу, можуть бути оскаржені до суду або до виборчої комісії. Виборчі спори можуть бути на будь-якій стадії виборчого процесу. Правова природа виборчого процесу, який триває визначений ВК період часу, є безперервним, не може бути скасованим, зупиненим або перенесеним, - змагальна, тому уникнути виборчих спорів (конфліктів) дуже складно, майже не можливо.

Запровадження інституту медіації у виборчому процесі України є дискусійним питанням. Однак, норми Закону України «Про медіацію» не забороняють проведення медіації у виборчому процесі. Так, за ст. 2 Закону медіація може застосовуватися у будь-яких конфліктах (спорах), які виникають у цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних правовідносинах, а також кримінальних провадженнях під час укладання угод про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим та в інших сферах суспільних відносин. Законодавством можуть передбачатися особливості застосування медіації в окремих категоріях конфліктів (спорів). Відтак, нами пропонувалося особливості проведення медіації у виборчому процесі передбачити в окремому розділі ВК чи в Законі «Про медіацію» та закріпити одну з головних особливостей медіації у виборчому процесі – добровільність сторін медіації [3]. Сторонами медіації у виборчому процесі можуть бути кандидат (фізична особа, які відповідає вимогам виборчого законодавства), їх довірені особи, політична партія, член виборчої комісії тощо.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про медіацію» медіація – це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів.

Вважаємо, що медіація у виборчому процесі повинна бути (на сьогодні відсутні чіткі норми закону) визначена законом (мають бути загальні норми) процедура (порядок) переговорів під час виборчого процесу, яка проводиться з

дотриманням вимог закону, договору про проведення медіації, правил проведення медіації та норм професійної етики медіатора, медіатором (медіаторами), дії якого (яких) спрямовані на врегулювання виборчого спору (конфлікту) та досягнення сторонами медіації взаємоузгодженого рішення, яке відповідає інтересам цих сторін з залученням (без залучення) за домовленістю сторін медіації інших суб'єктів процесу медіації (перекладача, експерта тощо), у строки визначені в законі [4]. Крім того, медіацію можливо застосовувати і в поза виборчий процес. Звертаємо увагу на те, що згідно зі ст. 3 Закону «Про медіацію» медіація не проводиться у конфліктах (спорах), що впливають чи можуть вплинути на права і законні інтереси третіх осіб, які не є учасниками цієї медіації.

Здійснивши аналіз іноземного виборчого законодавства, дійдемо висновку, що альтернативні форми вирішення спорів (конфліктів) у виборчому процесі проявляються, як правило, у формі медіації, переговорів, арбітражу.

Міжнародна фундація виборчих систем IFES, здійснивши відповідні дослідження, встановила такі моделі механізмів альтернативного вирішення спорів (далі – АВС) на виборах, а саме: 1) Комітети АВС, створені та очолювані органами адміністрування виборів (далі – ОАВ). (наприклад, Кенія). 2) Очолювані ОАВ Координаційні комітети взаємодії з партіями. Така модель є досить поширеною (наприклад, Ефіопія). 3) Міжпартійні механізми, не очолювані ОАВ. У різних африканських країнах створені міжпартійні комітети або робочі групи, які виступають посередниками у вирішенні конфліктів між партіями, а також між партіями та ОАВ. (наприклад, Гамбія). 4) Інші ініціативи з вирішення спорів або запобігання конфліктам. В деяких країнах роль у запобіганні або вирішенні певних виборчих спорів беруть на себе інші державні органи, які можуть створюватися на державному або місцевому рівнях (наприклад, Сальвадор). 5) Судові та квазісудові моделі (наприклад, Кенія).

На нашу думку, перевагами застосування медіації у виборчому процесі України можуть бути: зменшення навантаження на адміністративний суд та органи адміністрування виборів; прозорість виборчого процесу; послаблення напруги у суспільстві; доступність процедури медіації; зменшення фінансових витрат на розгляд спору у суді; встановлення діалогу між зацікавленими сторонами медіації; підвищення довіри до виборчого процесу ; не розголошення конфіденційної інформації; у випадках, визначених законом, безоплатність процесу, тощо. Недоліками застосування медіації у виборчому процесі України можуть бути: недостатня підготовка медіаторів у сфері виборчого права, відсутність чіткої, зрозумілої та якісної правової процедури медіації, її строків проведення, чіткого переліку спорів (конфліктів), які можуть розглядатися у виборчому процесі, наявність стислих строків виборчого процесу (особливо в день голосування) тощо. Відтак, ці та інші недоліки медіації у виборчому процесі зумовлюють визначення на рівні закону (ВК чи Закону України «Про медіацію») особливостей проведення медіації у виборчих спорах (конфліктах). Зокрема такий висновок слідує з Керівних принципів щодо виборів, ухвалених Венеціанською Комісією на 51 пленарній сесії (Венеція, 5-6 липня 2002 року), в яких слушно звертається увага на те, що положення щодо процедури оскарження та, зокрема, повноважень та обов'язків різних органів мають бути чітко прописані в законі з метою уникнути колізії прав (як позитивної, так і негативної). Строки подачі скарг і терміни їх розгляду мають бути короткі (у першій інстанції від трьох до п'яти діб) [5].

До виборчих спорів (конфліктів), які можуть бути вирішені шляхом медіації у виборчому процесі, доцільно віднести: використання мови ворожнечі, псування, знищення агітаційних матеріалів, залякування виборців, поширення неправдивої інформації в соціальних мережах, зловживання символікою політичної партії тощо. Однак, наголосимо на тому, що не всі виборчі спори (конфлікти) можуть бути розглянуті шляхом медіації. Крім того, ми підтримуємо дослідників у тому, що рішення, яке прийняли сторони медіації, може бути нікчемне та створить будь-яких правових наслідків, якщо: є прогалини в законодавстві, а рішення передбачає «тлумачення змісту норми виборчого законодавства», рішення прийнято в інтересах третіх осіб, осіб які не є сторонами виборчого спору (конфлікту).

Список використаних джерел:

1. Кармаза О.О., Прудкий Б. О. Перспективи становлення інституту медіації у виборчому процесі. Juris Europensis Scientia. Випуск 3. 2020. С. 94-98.
2. Альтернативне вирішення виборчих спорів. Огляд світових практик. Квітень 2023. IFES. Переклад та адаптація тексту Є.Павлова. Загальна редакція української версії Д.Ашурова, М.Мотрунич. 85 с.
3. Кармаза О.О. Закон України «Про медіацію»: пропозиції щодо удосконалення законодавства у сфері медіації. Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу: Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., 19-20 травня 2022 р. Полтава : ПІЕП, 2022. С. 106-110.
4. Кармаза О.О., Каращук К.Л. Медіація як альтернативна форма вирішення виборчих спорів (конфліктів) в Україні: переваги, недоліки та рекомендації. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 7. С. 46-49.
5. Там же.

ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ МАЛОТРОСТЯНЕЦЬКОГО КУРГАННОГО МОГИЛЬНИКА СКІФСЬКОГО ЧАСУ: ПАМ'ЯТКООХОРОННИХ АСПЕКТ

Михайло Коваленко,
старший науковий співробітник, зав. відділом ЦОДПА, м. Полтава
Володимир Філонченко,
молодший науковий співробітник ЦОДПА, м. Полтава

Малотростянецький курганний могильник скіфського часу є важливою археологічною пам'яткою, що потребує належної охорони та збереження. Відкритий у 2000 році А. В. Гейком, розташований вузьким ланцюгом у діброві на східній околиці села Малий Тростянець Полтавського району. Однак нині ця унікальна пам'ятка перебуває під загрозою знищення через природні та антропогенні фактори.

Могильник не є пам'яткою археології. У зазначеній курганній групі знаходиться близько 70 насипів курганів [1, с. 89]. Велика частина насипів пошкоджена невеликими, а менша – великими грабіжницьким ямами. Особливо це стосується центральної та східної частини, які віддалені від східної околиці села Малий Тростянець, і зазначені грабіжницькі дії можна проводити непомітно від мешканців села. Незаконні розкопки сучасними грабіжниками, за повідомленням А. В. Гейка тривають кілька останніх років, прокладання лісових доріг,

стихійні сміттєзвалища та інші форми господарської діяльності призводять до руйнування курганів і втрати цінної історико-культурної інформації [2, с. 111].

У зв'язку з цим виникає необхідність реалізації комплексних пам'яткоохоронних заходів, які відповідатимуть нормам чинного законодавства, зокрема Закону України «Про охорону культурної спадщини» [3], та будуть узгоджені з діяльністю «Центру охорони та дослідження пам'яток археології». Першочерговим заходом є забезпечення офіційного визнання та реєстрації Малотростянецького курганного могильника як об'єкта культурної спадщини відповідно до статті 13 Закону України «Про охорону культурної спадщини». Необхідно провести додаткові дослідження для уточнення меж пам'ятки та внести її до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Це дозволить законодавчо закріпити статус могильника як об'єкта, що підлягає охороні, та встановити відповідальність за його знищення чи пошкодження.

Важливим аспектом охорони є визначення меж охоронної зони пам'ятки відповідно до статті 32 Закону [3]. Це передбачає розробку відповідної документації, встановлення межової охоронної смуги та введення заборони на будь-яку господарську діяльність, що може спричинити руйнування курганів. У співпраці з органами місцевого самоврядування необхідно розробити та затвердити спеціальний режим використання земель цієї території. Одним із нагальних заходів є ліквідація стихійних сміттєзвалищ, що утворилися на території курганного могильника.

Для довготривалого збереження пам'ятки важливо сформувати у місцевого населення усвідомлення її історико-культурної цінності. Для цього необхідно: провести інформаційні кампанії серед місцевих мешканців, зокрема в освітніх установах, організовувати тематичні екскурсії, лекції та науково-популярні заходи; впровадити інтерактивні туристичні маршрути та облаштувати рекреаційну зону з інформаційними стендами.

Збереження курганного могильника потребує фінансових ресурсів, які можуть бути залучені через участь у грантових програмах, що підтримують збереження культурної спадщини. Важливим напрямком є співпраця з науковими установами, музеями та археологічними організаціями для проведення додаткових досліджень та археологічних розкопок із подальшим музеєфікаційним потенціалом пам'ятки.

Загалом, комплексний підхід до охорони Малотростянецького курганного могильника дозволить не лише зберегти цю унікальну пам'ятку для майбутніх поколінь, але й інтегрувати її у науковий та туристичний простір України. Реалізація зазначених пам'яткоохоронних заходів у співпраці з державними органами, місцевою громадою та науковими установами сприятиме збереженню культурної спадщини та формуванню відповідального ставлення до історичних пам'яток.

Список використаних джерел:

1. Гейко А.В. Ремонт глиняного посуду: історія, традиції, звичаї. Полтава: «АСМІ», 2013. 176 с.
2. Дараган М. М., Гейко А. В. Просторова організація поселень початку раннього заліза в Середньому і Нижньому Поворсклі. Старожитності Лівобережного Подніпров'я – 2017 = Antiquities of the Dnieper Left Bank Regions – 2017 : збірник наукових праць. Пам'яті М. Я. Рудинського (1887 – 1958). К. : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2017. С.110-118
3. Закон України «Про охорону культурної спадщини». URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text

ДО ПИТАННЯ ПРО ЕВОЛЮЦІЙНЕ ЗНАЧЕННЯ ДЕНТИНА

Михайло Коваленко,
старший науковий співробітник
КЗ «Центр охорони та дослідження пам'яток археології», м. Полтава
Леонід Чуприна,
к.м.н, доц. кафедри дитячої терапевтичної стоматології
Полтавського державного медичного університету
Андрій Артем'єв,
к.м.н, старший науковий співробітник
КЗ «Центр охорони та дослідження пам'яток археології», м. Полтава

«Історія зуба – один із найцікавіших розділів біології – становить значний історичний інтерес і водночас є необхідним керівництвом для правильного тлумачення фізіологічних і патологічних процесів, що відбуваються в зубі та навколишніх його тканинах», – так оцінював еволюційний розвиток зубів І. Б. Віллер [1].

Вчені зауважили: «Поняття структури, яким досі оперують деякі біологи та лікарі, часто не відповідає сучасному його змісту. Зазвичай його обмежують лише просторовою будовою й не враховують діалектичної єдності просторово-часових зв'язків у структурі живих систем… Структура може бути лише динамічною, а описову морфологію необхідно доповнювати еволюційною та функціональною морфологією» [3].

Отже, викладені положення ще не набули остаточної чіткості й завершеності. Водночас історія зуба цікава ще й тим, що вона тісно пов'язана з історією хребетних, адже саме зубна тканина була першою твердою тканиною, яка виникла в цьому класі тварин.

Поняття зуба нерозривно пов'язане з дентином. Цю зубну тканину класифікують по-різному. Багато дослідників описують під цим терміном сполучну тканину з різним ступенем звапніння (Оуен, 1840; Томес, 1878; Розе, 1897; Якобсхаген, 1923). Деякі автори виокремлюють дентин як окремий вид твердої тканини [2]. Також дентин вважають різновидом кістки, але навіть у цьому питанні є розбіжності. На думку одних, це примітивна кістка, тобто найдавніша й найбільш консервативна, яка зберегла свою характерну будову протягом десятків мільйонів років еволюції хребетних [2]. Інші ж розглядають дентин як спеціалізовану кісткову тканину [3].

Інтеграція викладеного вище є необхідною для уточнення класифікації зубних тканин, з'ясування ролі еволюції у фізіологічних процесах і при патології.

Про еволюцію зуба можна судити за скам'янілими рештками цього органа, які знаходять палеонтологи. Зуб з'явився близько 500 мільйонів років тому. У той час більшу частину поверхні Землі покривав океан, і життя розвивалося саме в ньому. Найбільшими та найшвидшими істотами того періоду були ракоскорпіони. Вони сягали трьох метрів у довжину й були вкриті хітиновим панциром [4]. Це був пік розквіту членистоногих. Проте хітиновий екзоскелет не міг далі збільшуватись, так само як і не міг вмістити більше внутрішніх органів без втрати швидкості та міцності тіла тварини.

Ракоскорпіони мали недосконалу кровоносну та інші системи, а також лише окремі пучки поперечно-смугастої мускулатури. Однак розвиток життя не стояв на місці, й цьому представникові фауни природа створювала альтернативу – хребетних. Проте природа не викреслила членистоногих із подальшого еволюційного процесу. Ба більше – нині це найбагатший за кількістю видів тип тварин, що налічує понад 1,5 мільйона видів. Завдяки низці великих ароморфозів представники цих класів змогли досягти однієї з найвищих сходинок в еволюційному розвитку безхребетних, заселивши водне середовище, ґрунт і повітряний простір [6].

У 1889 році Рогон (Rohon) описав конічні зуби, знайдені ним у глауконітовому пісковику Прибалтики, висота яких становила 1,5 мм. Їхній вік складав приблизно 480 мільйонів років (початок ордовика). Дослідження макроскопічної будови цих зубів показало, що їхні стінки утворені типовим дентином, пронизаним тонкими дентинними канальцями, а зовнішня поверхня вкрита шаром емалі; всередині зуба знаходилася досить велика пульпарна порожнина. Тварина, якій належали ці зуби, отримала назву палеодус – Palaeodus, і її слід визнати найдавнішим із усіх відомих на сьогодні викопних хребетних. З високою ймовірністю можна стверджувати, що Palaeodus був безщелепною формою. Його численні шкірні зуби слід розглядати як органи захисного значення. Покриваючи все тіло тварини, вони певною мірою захищали її від хижаків [5].

Шкірні зуби були єдиною твердою тканиною палеодуса. Це також симбіоз двох твердих утворень – емалі та дентину. «Емаль утворюється епітеліальними клітинами шляхом мінералізації власної протоплазми. Мінеральні солі, зрештою, заповнюють усю клітину, і вона перестає бути життєздатною». А ось мінералізація дентину відбувається зовсім іншим шляхом – навколо клітини одонтобласта, з одного боку від її ядра, уздовж відростка одонтобласта [1].

Це був величезний прорив у світі живого. Тут уперше спостерігається нова якість функції клітини – здатність керувати процесом формування твердої структури. А це дає підстави виділити дентин як «...історично сформовану своєрідну тканину, що відіграла одну з найважливіших ролей в еволюції хребетних у вдосконаленні та розвитку нових форм тварин», – як цілком обґрунтовано вважав І.Б. Віллер [1].

Подальше пристосування хребетних до умов життя призвело до того, що в деяких з них (ряд Coelolepida) кожен шкірний зуб на передньому краї своєї основи мав більш-менш розвинений відросток. Цей відросток уже не складався з дентину (він не мав дентинних канальців) і не був також побудований із кістки (у ньому не вдалося виявити порожнин остеоцитів). Натомість вся його маса була пронизана безладно розкиданими тонкими канальцями, іноді зібраними у пучки. Судячи з їх ширини та розташування, «...можна впевнено сказати, що у живої тварини в них знаходилися колагенові волокна сполучної тканини. Ці канали, по суті, нічим не відрізняються від каналів Шарпея в кістці» [2].

Таке утворення вже не є дентином, але ще й не кістка [2]. Воно не зустрічається у скелетних утвореннях сучасних хребетних і отримало назву аспидин.

У силурі (близько 390 мільйонів років тому) з'явилися невеликі рибо- подібні форми, що належали до ряду Anaspida. Їхня довжина коливалася від 2 до 20 см. Найімовірніше, Anaspida походили від якихось примітивних і давніх представників целолепід. Ці целолепіди не були донними організмами; їхнє тіло було вкрите численними шкірними зубами з аспидиновими відростками. Зрощення цих відростків у перших анаспід призвело до утворення на їхньому

тілі численних коротких і довгих панцирних пластинок, що складалися з аспидину. Шкірні зуби на поверхні цих панцирних елементів згодом зазнали повної редукції. Верхньоспинні аспидинові елементи розташовувалися над хребтом, уздовж його ходу. Усі представники Anaspida, без сумніву, були дуже рухливими тваринами.

Невдовзі після цього з'явився ряд Osteostraci, який мав панцир, утворений із справжньої кісткової тканини. Ці безщелепні хребетні, ймовірно, були нащадками анаспід, однак вели придонний спосіб життя і за зовнішнім виглядом нагадували скатів.

З усього викладеного можна зробити висновок, що проміжна ланка між дентином і кістковою тканиною – аспидин – була залишена природою в минулому на шляху створення більш прогресивних твердотканинних структур. Це також дає підставу чітко відмежувати кісткову й дентинову тканини як окремі твердотканинні утворення.

Кістковий панцир Osteostraci, найімовірніше, сформувався з аспидинових панцирних елементів унаслідок того, що сполучнотканинні клітини почали замуровуватися в утворений ними ж аспидин і, таким чином, перетворили його на справжню кістку.

Так, на прикладі безщелепних можна відзначити, що в найдавніших із відомих нам хребетних першою звапненою тканиною був дентин. З появою дентину пов'язане виникнення й розвиток аспидину, який спершу ізолює дентин, потім – замуровує зуби, що врешті-решт призводить до зникнення дентину з покривів тіла. З аспидину виникає кістка. У той самий період з'являється головний панцир – прообраз черепа, а також верхньоспинні твердотканинні елементи – прообраз кісткового хребта. Природа ще «по-старому» приміряє на себе «вбрання» з кістки, щоби в подальших формах хребетних приховати його всередині.

Отже, саме зубна тканина була прародителькою кісткової тканини – тієї самої тканини, яка завдяки розвитку інших систем і органів дозволила хребетним піднятися на вершину харчового ланцюга.

Кісткова тканина мала ще одну унікальну властивість, якої не мав дентин – вона могла перебудовуватися. Причому – по всьому своєму об'єму. Кістка могла набувати різної форми. Вона була міцнішою за хітин, і з неї можна було будувати конструкції значно більших розмірів. Її об'єм міг збільшуватись у міру росту тварини значно ефективніше, ніж у випадку з іншими видами твердих тканин. Саме тому розміри хребетних набагато більші: вимерлі динозаври – диплодоки – і сучасні кити (які також можуть мати масу до 150 тонн) досягають у довжину 30 метрів.

Однак зуби, ставши початком для кістки, нікуди не зникли. Від давніх безщелепних виникли примітивні щелепні хребетні. При цьому розвиток щелеп відбувався не без участі зубів, які перемістилися з поверхні тіла в ротову порожнину тварини, де й почали функціонувати по-новому.

Природа постійно комбінує різні модифікації дентину, удосконалює органні структури на його основі, створюючи симбіози дентину з іншими тканинами.

Список використаних джерел:

1. Головацький АС, Черкасов ВГ, Сапін МР, Парахін АІ, Ковальчук ОІ. Анатомія людини: підручник: у 3 т. Т. 2., 7-ме вид., доопрац. Вінниця: Нова Книга, 2019. 456 с.

2. Хиль М. Характеристика англомовної медичної термінології у стоматології. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/18034/1/9_Khyl.pdf
3. Cherkasov VG, Herasumiuk IYe, Holovatskyi AS, Kovalchuk OI, Reminetskyy BYa. Human Anatomy: textbook. Vinnytsia: Nova Knyha, 2018. 464 p.
4. Gregory W. K. Polyisomerism and anisomerism in cranial and dental evolution emong vertebrates. Proceeding of the National Academy of Sciences, vol. 20. 1934. 2019. P. 22.
5. Moy-Thomas J. On the teeth of the Larval Belone vulgaris and the attrachment teeth in fishes. Quart. Mirk, Sci., 76, 1994. P. 481.
6. Sobotta Atlas of Human Anatomy. Head, Neck, Upper Limb. Vol. 1. 22nd Edition. Munchen: URBAN&FISHER, 2006. 419 p.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОСОБНИЦТВО У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Володимир Коваленко,
старший викладач кафедри правознавства та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права

Крім включення до Кримінального кодексу України [1], відповідальність за пособництво також визнається у міжнародному звичаєвому праві, а також у інструментах і практиці міжнародних судів і трибуналів.

Планування конкретно зазначено як форма відповідальності у статутах МКТЮ та МКТР, і визнається міжнародним звичаєвим правом. Однак планування не визнається як форма відповідальності за Статутом МКС, натомість така поведінка, ймовірно, підпадає під форми відповідальності у вигляді співучасті у злочині та інше сприяння злочину.

Згідно з практикою МКТЮ і МКТР, об'єктивний елемент «планування» вимагає, щоб одна або кілька осіб «розробили дизайн злочинного діяння, що становить один або кілька» злочинів, які згодом будуть вчинені. Це може включати «формулювання методу розробки дизайну діяння, алгоритму або угоди про вчинення конкретного злочину», який згодом було скоєно. Достатньо продемонструвати, що планування було фактором, який суттєво сприяв злочинному діянню. Крім того, не потрібно доводити присутність обвинуваченого на місці злочину, щоб довести, що злочини були вчинені під керівництвом обвинуваченого або за його планом.

Що стосується суб'єктивних елементів, то особа, яка планує злочин, повинна була мати "умисел спланувати вчинення злочину або, як мінімум, усвідомлювати значну ймовірність того, що злочин буде вчинено за виконання запланованих дій або бездіяльності".

Значна частина дій, які можуть становити "планування", може бути охоплена поняттям «організація» відповідно до ч. 3 ст. 27 ККУ. Низка різних форм організації, визнаних українською практикою, зокрема розподіл обов'язків, визначення об'єкта злочину, розробку плану вчинення злочину, пошук або пристосування засобів/інструментів/ знарядь для вчинення злочину, можуть бути витлумачені як такі, що включають дії, які кваліфікуються як «планування» *ad hoc* трибуналами та відповідно до міжнародного звичаєвого права [2].

Статути *ad hoc* трибуналів містять таку форму відповідальності як «підбурювання», тоді як у Статуті МКС йдеться про «примушування або спонукання». Ці види відповідальності охоплюють функціонально однакову поведінку, проте

існують певні відмінності в їхньому тлумаченні.

Об'єктивні ознаки вимагають, щоб обвинувачений "сприяв" або «примушував чи заохочував» когось до вчинення злочину (підбурювання); впливав на безпосереднього виконавця шляхом переконливого аргументування, переконання або будь-якої іншої поведінки, яка спонукала таку особу до вчинення злочину ("схиляння"), або просив чи закликав безпосереднього виконавця вчинити злочинне діяння ("спонукання"). Крім того, повинен існувати причинно-наслідковий зв'язок між підбурюванням, спонуканням або підбурюванням та вчиненим злочином. У справах в МКС вимагається, щоб підбурювання/прохання мало безпосередній вплив на вчинення або замах на вчинення злочину; тоді як *ad hoc* трибунали вимагали, щоб підбурювання суттєво сприяло вчиненню злочину. Сторона обвинувачення не зобов'язана "доводити, що злочин або основне правопорушення не було б скоєно, якби не підбурювання обвинуваченого".

Підбурювання, схиляння або спонукання можуть бути явними або неявними, і можуть мати різні форми, такі як промови або створення атмосфери, сприятливої для вчинення злочину підлеглими, наприклад, шляхом надання карт-бланшу на вчинення злочину, подачі прикладу власною поведінкою або через відому та постійну терпимість. Між обвинуваченим і безпосереднім виконавцем злочину не обов'язково повинні існувати стосунки "начальник-підлеглий". Вплив, як правило, має психологічний характер (наприклад, переконання, заманювання або обіцянки), але може також мати форму фізичного тиску (наприклад, примусу або погроз), якщо особа, яку переконують/примушують, все ще має свободу діяти і вирішувати, чи вчиняти злочин, чи ні [2]

Що стосується суб'єктивних елементів, то МКС вимагає, щоб обвинувачений усвідомлював, що злочини будуть скоєні за звичайного перебігу подій. З іншого боку, *ad hoc* трибунали вимагають, щоб обвинувачений мав умисел спровокувати або схилити до вчинення злочину, або усвідомлював значну ймовірність того, що вчинення злочину буде ймовірним наслідком його дій.

Цей вид відповідальності можна порівняти з "пособництвом", передбаченим ч. 4 ст. 27 ККУ, яке включає схиляння іншої особи до вчинення злочину «шляхом переконання, підпорядкування, погрози, примусу або в інший спосіб». Хоча «пособництво» існує як окремий вид відповідальності згідно з МКП (більш детально обговорюється нижче, тип поведінки, передбачений ч. 4 ст. 27, зокрема, "переконання", "примус" і "погроза", як видається, більше пов'язаний з підбурюванням або схилянням до злочину. Відповідні міркування щодо суб'*єктивної сторони злочину є такими ж, як і* для статті 27(3). Зокрема, коли злочини можуть бути вчинені з непрямим умислом (тобто, коли обвинувачений передбачав суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажав їх, але свідомо припускав їх настання), вони також можуть охоплювати нижчий стандарт МКП ("усвідомлення значної ймовірності того, що вчинення злочину буде ймовірним наслідком їхніх діянь" [3].

Відповідно до МКС, обвинувачений може нести відповідальність за надання допомоги, підбурювання або інше сприяння вчиненню злочину.

Об'єктивні елементи цього виду відповідальності за міжнародним кримінальним правом вимагають, щоб обвинувачений допомагав, підбурював або іншим чином сприяв вчиненню злочину або замаху на його вчинення, в тому числі шляхом надання засобів для його вчинення. Допомога може полягати в дії або бездіяльності і може бути надана до, під час або після вчинення злочину.

Таке сприяння може мати форму практичної (або матеріальної) допомоги, заохочення, або висловлення співчуття щодо вчинення злочину. Не обов'язково, щоб обвинувачений був особисто присутній під час вчинення злочину. Крім того, обвинувачений може бути притягнутий до відповідальності за пособництво, якщо він надавав свою підтримку опосередковано, через посередника, наприклад, діючи в порядку підлеглості.

Що стосується суб'єктивних елементів надання допомоги та підбурювання, то стандарт відрізняється між МКС та *ad hoc* трибуналами.

У МКС докази повинні продемонструвати, що дії обвинуваченого були здійснені "з метою сприяння вчиненню такого злочину". Недостатньо, щоб обвинувачений просто знав, що його поведінка сприятиме вчиненню злочину. Це може бути продемонстровано, наприклад, доказами прямого заохочення обвинуваченим вчинення злочину. В іншому разі, однак, обвинувачений може бути мало обізнаний або взагалі не знати про злочин, якщо безпосередній виконавець (виконавці) перебуває далеко від обвинуваченого і зберігає (зберігають) високий ступінь автономії над своєю діяльністю.

На додаток до цього специфічного психічного елементу, необхідно також продемонструвати, що обвинувачений мав необхідний умисел і знання щодо злочину, про який йде мова. Це означає, що обвинувачений повинен був принаймні усвідомлювати, що безпосередній виконавець злочину буде скоювати його за звичайного перебігу подій.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.
2. Тріфтерер та Амбос, Римський статут Міжнародного кримінального суду: A Commentary, 3rd Edition, C.H. Beck, Hart, Nomos, 2016, с. 1003; MICT, Šešelj Appeal Judgment, para. 124.
3. Настільна книга судді: матеріали для розгляду справ про міжнародні злочини. URL: https://tinyurl.com/2x6djr7h.

ІННОВАЦІЙНИЙ ІМПЕРАТИВ: ФОРМУВАННЯ ТА УТРИМАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПОЗИЦІЙ НА РИНКУ

Жанна Кононенко,
кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри правознавства та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права
Денис Гребенюк, Ярослав Ведюк,
здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності «Економіка підприємства»,
Полтавський університет економіки і торгівлі

У сучасному динамічному світі, де зміни відбуваються з блискавичною швидкістю, здатність до інновацій стає не просто перевагою, а життєво важливою необхідністю для будь-якого підприємства. Інноваційний імператив – це усвідомлення того, що постійне створення та впровадження нового є єдиним надійним шляхом до формування та утримання стійких конкурентних позицій на ринку. Компанії, які ігнорують цей імператив, ризикують бути витісненими більш адаптивними та креативними конкурентами.

Насиченість ринків, глобалізація та прискорення технологічного прогресу призводять до того, що традиційні методи конкуренції стають менш ефективними. Цінові війни виснажують компанії, а копіювання успішних продуктів чи послуг дає лише тимчасові переваги [2, 5]. У такій ситуації інновації виступають як потужний диференціатор (таблиця 1).

Таблиця 1. Значення інновацій для конкурентоспроможності підприємства

Напрям впливу інновацій	Характеристика напряму
Створення нових ринків	Інноваційні продукти та послуги можуть відкривати абсолютно нові сегменти споживачів, де компанія може бути піонером.
Підвищення цінності для споживача	Нові рішення, що вирішують існуючі проблеми ефективніше або надають унікальні можливості, формують лояльність клієнтів.
Зниження витрат та підвищення ефективності	Інновації в процесах можуть значно оптимізувати операційну діяльність, забезпечуючи економію ресурсів.
Створення бар'єрів для входу конкурентів	Запатентовані технології, унікальні бізнес-моделі або складні інноваційні системи стають серйозною перешкодою для потенційних суперників.
Формування позитивного іміджу	Компанії, що асоціюються з інноваціями, сприймаються як лідери, що сприяє залученню талантів та інвестицій.

Джерело: сформовано авторами за [1, 2, 5]

Успіх інноваційної стратегії значною мірою залежить від внутрішнього клімату компанії. Формування інноваційної культури передбачає:

– відкритість до змін шляхом заохочення до експериментів, готовність ризикувати та вчитися на помилках;

– підтримка креативності через призму створення середовища, де співробітники почуваються вільно висловлювати нові ідеї, незалежно від їхнього статусу;

– міжфункціональна співпраця, що проявляється налагодження та утримання співпраці між відділами для обміну знаннями та об'єднання зусиль;

– інвестиції в навчання та розвиток з метою забезпечення співробітників необхідними знаннями та навичками для впровадження інновацій;

– системи заохочення шляхом мотивації та визнання інноваційних досягнень.

Утримання конкурентних позицій вимагає не лише одноразових інновацій, а й постійної роботи над їх розвитком та адаптацією, ключовими елементами такого є наступні, наведені в таблиці 2.

Таблиця 2. Функціональна архітектура інноваційних механізмів підприємства

Механізм	Функція механізму
Постійний моніторинг ринку та трендів	Регулярний аналіз потреб споживачів, діяльності конкурентів та новітніх технологій.
Розробка власної інноваційної дорожньої карти	Чітке бачення майбутніх інноваційних проєктів та їх пріоритезація.
Ефективне управління інтелектуальною власністю	Патентування, захист торгових марок та комерційної таємниці для збереження унікальності інновацій.

Співпраця та відкриті інновації	Партнерство з науковими установами, стартапами, іншими компаніями для обміну ідеями та ресурсами.
Швидка адаптація та ітерація	Готовність до швидкого виведення нових продуктів на ринок, збору зворотного зв'язку та внесення коригувань.
Диверсифікація інноваційних підходів	Поєднання інкрементальних (поступових покращень) та радикальних (створення принципово нових рішень) інновацій.

Джерело: сформовано авторами за [1, 3, 5, 6]

У сучасних умовах динамічного розвитку ринку та високого рівня конкуренції інновації стають одним із ключових чинників забезпечення стабільного зростання та зміцнення конкурентних позицій підприємства. Різні типи інновацій по-різному впливають на інноваційний імператив ефективності бізнесу, створюючи нові можливості для розвитку, зниження витрат, оптимізації процесів та підвищення лояльності споживачів.

Систематизуючи знання про інноваційний імператив діяльності підприємств розглянемо рисунок 1.

Рис. 1. Розподіл впливу інновацій

Наведена інформація дозволяє зрозуміти, які саме інноваційні імперативні заходи є найефективнішими з точки зору ринкового успіху та стратегічного позиціонування підприємства, а також визначає їхній потенційний вплив на конкурентні позиції на ринку, де:

– продуктові інновації – передбачають створення абсолютно нових або значно вдосконалених товарів/послуг. Вони мають найбільший вплив на конкурентоспроможність (40%), оскільки сприяють унікальності пропозиції, залученню нових клієнтів і підвищенню прибутковості.

– процесні інновації – стосуються вдосконалення технологій, методів виробництва або обслуговування. Їхній внесок становить 25% завдяки здешевленню процесів, підвищенню ефективності, якості та швидкості виходу на ринок.

– організаційні інновації – охоплюють зміни в структурі управління, бізнес-практиках та взаємодії в межах компанії. Вплив таких інновацій оцінюється в 15% через їхню роль у підвищенні гнучкості, оптимізації управління та внутрішніх процесів.

– маркетингові інновації – спрямовані на зміну підходів до просування продуктів, їх дизайну, упаковки, ціноутворення. Їхній вплив складає 10%, оскільки вони допомагають підвищити впізнаваність бренду і створити нові канали

збуту.

– інновації в бізнес-моделях – передбачають формування нових шляхів створення цінності та отримання доходу. Такі інновації також мають 10% впливу, оскільки відкривають нові ринкові можливості та зміцнюють позиції компанії в умовах конкуренції.

Найбільший вплив на конкурентоспроможність мають продуктові та процесні інновації, однак навіть менш вагомі за часткою організаційні, маркетингові та інновації в бізнес-моделях відіграють важливу роль у формуванні стійкої та адаптивної стратегії розвитку підприємства [4, 6].

У сучасному світі інноваційний імператив є абсолютною необхідністю, що пронизує кожен аспект успішної діяльності. Без постійного впровадження нових ідей та підходів, будь-яка організація, навіть лідер ринку, ризикує бути витісненою. Інноваційний імператив виникає з безперервної мінливості зовнішнього середовища, споживачі постійно очікують покращених продуктів та послуг, а технології розвиваються з неймовірною швидкістю. Саме дотримання імперативних інновацій дозволяє не лише відповідати цим очікуванням, а й активно формувати нові тренди, задовольняючи потреби, що ще не проявилися, тим самим зміцнюючи свої позиції на ринку, а це є рушійною силою економічного зростання. Таким чином, інноваційний імператив може бути вагомим напрямом сталого розвитку, що дозволяє досягати та підтримувати лідируючі конкурентні позиції на ринку.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко С.М., Свиринюк О.В. Аналіз сучасних стратегій конкуренції. URL: http://knutd.edu.ua/publications/pdf/Ukrainian_editions/Bondarenko2015060407.pdf.
2. Вороненко І.В., Клименко Н.А. Інноваційний розвиток в умовах цифровізації: оцінка та пріоритети. *Економіка та держава*. 2022. № 2. С. 38-45. DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.38.
3. Дерій Ж., Бутенко Н., Зосименко Т. Впровадження концепції циркулярної економіки: проблеми та перспективи. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 1 (25). С. 54-62. DOI: 10.25140/2411-5215-2021- 1(25)-54-62.
4. Перебийніс В.І., Кононенко Ж.А., Карнаухова Г.В. Конкурентні переваги суб'єктів господарювання: формування, моделювання, детермінанти. *Інфраструктура ринку*. 2024. № 78, DOI: https://doi.org/10.32782/infrastruct78-5
5. Рогоза М.Є., Кононенко Ж.А., Яковенко Т.І. Методологічні підходи у дослідженнях конкурентоспроможності підприємств. *Modern Economics*. 2024. № 44. С. 139-146. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V44(2024)-22
6. Чобіток В.І., Шелест Т.М. Система управління промисловими підприємствами в умовах інноваційного розвитку: науково-практичні аспекти оцінки. *Проблеми економіки*. 2021. № 2(48).

ЕКОНОМІЧНІ СТИМУЛИ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ

Жанна Кононенко,
кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри правознавства та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права
Ігор Діхтенко, Дмитро Котига,
здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності «Економіка підприємства»,
Полтавський університет економіки і торгівлі

У сучасних умовах конкурентного середовища й загострення боротьби за ринки збуту продукції важливою умовою успішної діяльності підприємств є підвищення продуктивності праці. Одним із дієвих інструментів досягнення цього є система економічного стимулювання, яка не лише забезпечує матеріальну зацікавленість працівників, а й сприяє формуванню відповідального ставлення до роботи. Основна функція економічного стимулювання – мотивувати працівника досягати високих результатів у праці, забезпечуючи взаємовигідні умови для роботодавця і працівника. Економічне стимулювання є частиною загальної системи мотивації персоналу, де акцент робиться на матеріальних вигодах, які працівник може отримати за свій внесок у досягнення цілей підприємства.

Економічні стимули – це матеріальні засоби впливу на поведінку працівників, спрямовані на заохочення до продуктивної праці, підвищення її якості та ефективності. Основна функція економічного стимулювання – мотивувати працівника досягати високих результатів у праці, забезпечуючи взаємовигідні умови для роботодавця і працівника [2, 5 ,7].

Економічне стимулювання є частиною загальної системи мотивації персоналу, де акцент робиться на матеріальних вигодах, які працівник може отримати за свій внесок у досягнення цілей підприємства. Систему економічного стимулювання можна поділити за різними критеріями. Вони є потужним інструментом для підвищення ефективності діяльності підприємства. Охоплюють широкий спектр заохочень, спрямованих на мотивацію працівників [1, 3]. Застосування цих стимулів призводить до низки позитивних результатів, які відображені в таблиці 1.

Таблиця 1. Класифікація економічних стимулів праці

Вид економічного стимулу	Приклади стимулу	Очікувані результати застосування
Прямі матеріальні стимули	Заробітна плата, премії, надбавки, доплати	Підвищення мотивації працівників: безпосередній зв'язок між результатами праці та доходом стимулює ефективність. Покращення трудової дисципліни: формується відповідальне ставлення до внутрішніх правил.
Непрямі матеріальні стимули	Соціальний пакет, медичне страхування, харчування, компенсація витрат	Скорочення плинності кадрів: збільшення зацікавленості у роботі та зменшення витрат на пошук нових співробітників.
Довгострокові стимули	Участь у прибутках, програми опціонів, бонуси за лояльність	Зростання інноваційної активності: стимулювання ініціативності та пропозицій щодо удосконалення процесів.

Індивідуальні стимули	Особисті премії, нагороди за досягнення, персональні заохочення	Підвищення мотивації працівників: визнання індивідуальних досягнень стимулює особистий розвиток та прагнення до кращих результатів.
Колективні стимули	Премії за результати підрозділу, участь у розподілі колективного бонусу	Покращення трудової дисципліни: сприяє командній роботі та взаємній відповідальності за спільний результат.
Мотиваційні інвестиції	Навчання, підвищення кваліфікації, корпоративні тренінги	Зростання інноваційної активності: розвиток навичок та знань працівників сприяє впровадженню нових ідей та рішень.

Джерело: узагальнено авторами за [3, 4, 6, 8]

Ефективна система стимулювання праці має бути комплексною – поєднувати як прямі матеріальні стимули, так і соціальні, індивідуальні, колективні та розвиткові. Такий підхід забезпечує не лише тимчасове зростання продуктивності, а й формує стійку мотивацію до праці, що особливо важливо в умовах змінного економічного середовища [6, 9]. Модель орієнтовного структурного розподілу типів економічних стимулів праці на підприємстві може бути багатовекторною (рис. 1).

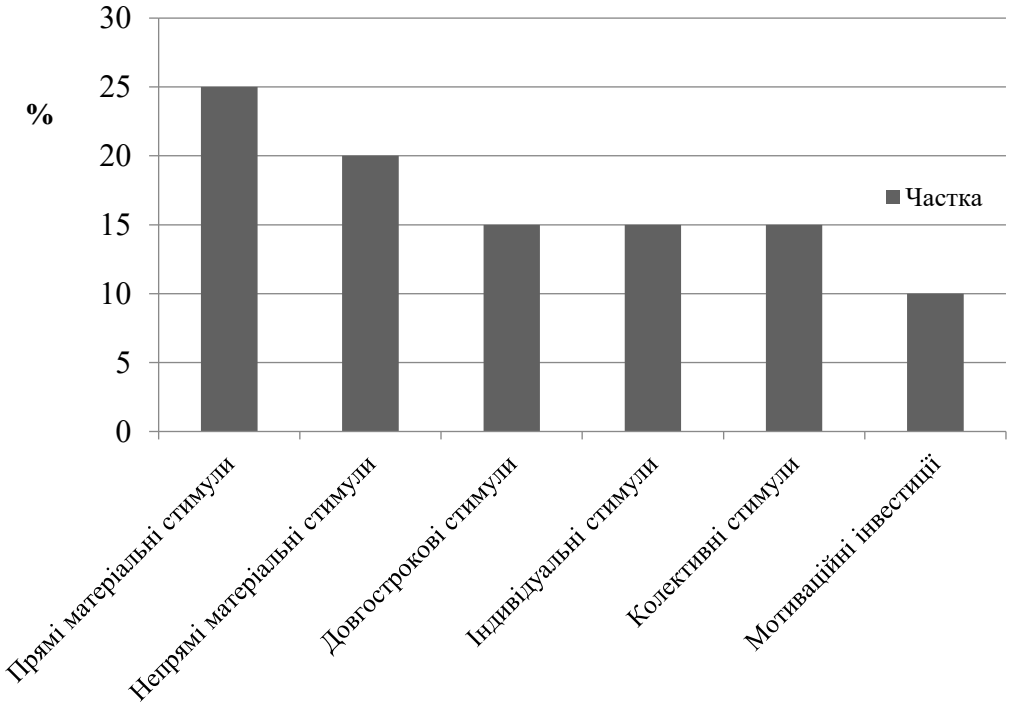

Рис.1. Розподілу типів економічних стимулів праці на підприємстві

Щодо детального розгляду кожного вектору економічного стимулу праці можемо прийти до висновку, що:

1) прямі матеріальні стимули (25%) це найпоширеніша форма заохочення працівників, до яких належать заробітна плата, премії, надбавки, оплата понаднормової праці тощо. Вони мають найбільшу частку у структурі стимулів, оскільки безпосередньо впливають на дохід працівника і є основним мотивуючим фактором у короткостроковому періоді.

2) непрямі матеріальні стимули (20%), такі елементи, як соціальні пільги, безкоштовне харчування, медичне страхування, оплата проїзду, додаткові дні відпустки. Вони формують лояльність працівників до підприємства та впливають на стабільність кадрів.

3) довгостроковим стимулам (15%) належать такі форми заохочення, як участь у розподілі прибутку, програми опціонів на акції, бонуси за довгострокову

лояльність. Вони мотивують працівників залишатися на підприємстві протягом тривалого часу і сприяють стратегічному мисленню.

4) індивідуальні стимули (15%) мають включати персональні премії, нагороди за досягнення, грамоти, подяки тощо. Їхня мета – підкреслити індивідуальний внесок кожного працівника в результат компанії та підвищити його внутрішню мотивацію.

5) до колективних стимулів (15%) належать заохочення, що надаються трудовому колективу або підрозділу за досягнення групових результатів. Вони сприяють розвитку командної роботи, солідарності та спільної відповідальності.

6) мотиваційні інвестиції (10%) охоплюють витрати підприємства на розвиток працівників: навчання, тренінги, підвищення кваліфікації, участь у конференціях тощо. Такі інвестиції мають опосередкований ефект, але є важливою складовою довготривалого підвищення продуктивності праці.

Економічні стимули виступають одним із головних чинників зростання продуктивності праці. Раціональне поєднання матеріального та морального заохочення працівників дозволяє не лише досягти високих виробничих результатів, а й забезпечити стабільність колективу, розвиток ініціативності та інноваційності. Успішна система стимулювання має бути адаптована до специфіки підприємства та орієнтована на довгостроковий ефект.

Список використаних джерел:

1. Акулов М. Г., Драбаніч А. В. Економіка праці і соціально трудові відносини: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 328 с.
2. Болквадзе Н., Гетьман Т. Сучасні методи мотивації персоналу IT-компаній. *Economic journal of Lesia Ukrainka Eastern European National University*. 2020. Т. 2. № 22. С. 72–82.
3. Греян А. А. Управління продуктивністю праці на підприємстві в сучасних умовах. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2022. № 11. С. 8-11. URL: http: nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2022_11_3
4. Кожем'якіна С. М. Методичні підходи щодо прогнозування продуктивності праці на макроекономічному рівні. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2021. № 6 (121). С. 23–29. URL: http://ird.gov.ua/sep/sep20156(116)/sep20156(116)_138_PetrashchakOO.pdf
5. Кустріч Л. О. Інноваційні методи управління персоналом на підприємствах. Збірник наукових праць *Уманського національного університету садівництва*. 2022. Вип. 100(2). С. 250-262. URL: http: nbuv.gov.ua/UJRN/zhpumus_2022_100(2)__26
6. Новіченко Л. С. Продуктивність праці: аналіз показників та резерви підвищення. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: Економічні науки. 2022. № 3. С. 21-28. URL: http: nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2022_3_5
7. Стрельчук Є. М. Мотиваційний моніторинг та оцінка ефективності системи мотивації. *Актуальні проблеми економіки*. 2020. № 8. С. 125–129. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/33535
8. Чабан Г. В., Чабан В. Г. Застосування інноваційних факторів підвищення продуктивності праці. *Економічний вісник університету*. 2022. Вип. 54. С. 23-29. URL: http: nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2022_54_5
9. Шацька З. Я. Актуальні підходи до управління персоналом підприємства в умовах воєнного стану. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2022. № 10. С. 100-105. URL: http: nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2022_10_16

СТЯГНЕННЯ АКТИВІВ ПІДСАНКЦІЙНИХ ОСІБ В ДОХІД ДЕРЖАВИ В МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сергій Короєд,
докт. юрид. наук, професор,
професор кафедри правознавства та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права

Враховуючи потребу невідкладного та ефективного реагування на наявні і потенційні загрози національним інтересам і національній безпеці України, включаючи, зокрема, завдання майнових втрат та створення перешкод для сталого економічного розвитку тощо, Верховною Радою України 14 серпня 2014 року було прийнято Закон України "Про санкції" (далі – Закон), який через місяць після початку повномасштабної військової агресії РФ проти України було вирішено доповнити новим видом санкцій, застосованим лише в умовах воєнного стану і лише щодо осіб, на яких попередньо вже накладено санкцію у виді блокування активів, – "стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними" (зазначені зміни внесені згідно із згідно із Законом № 2257-IX від 12.05.2022). Як випливає з положень пояснювальної записки до цього законопроекту, такі законодавчі зміни є необхідними та спрямовані на запровадження дієвого невійськового інструменту позбавлення економічної бази для ведення агресивної війни проти України та компенсації наслідків від таких дій. Соціально-економічними наслідками прийняття вказаного законопроекту декларувалось, зокрема, сприяння формуванню ресурсів для мінімізації та усунення гуманітарних наслідків руйнування цивільної інфраструктури України, а також компенсації заподіяної шкоди жертвам злочинів, вчинюваних представниками держави-агресора на території України [1].

Мін'юст розглядає застосування санкції у виді стягнення активів як контрзахід, співмірну відповідь на поведінку підсанкційного суб'єкта, який в той чи інший спосіб підтримує агресію РФ проти України [2]. Фахівці вважають, що саме українська практика стане прикладом кращих чи гірших підходів і підтвердженням чи спростуванням життєздатності такого виду санкцій, як конфіскація активів осіб, які сприяють військовій агресії. Пояснюється, що законодавець обумовлює необхідність застосування саме конфіскації гостротою становища та необхідністю досягнення зазначених цілей в умовах воєнного стану [3, с. 6, 10]. При цьому зауважується, що активи, пов'язані з порушенням санкцій, мають бути вилучені та спрямовані на потреби держави під час війни [4, с. 37]. Проте інформація про використання вже стягнутих активів на потреби держави є неповною. Так, в основному інформація щодо застосування санкції, передбаченої п. 1-1 ч. 1 ст. 4 Закону, подається у кількісному виразі (із офіційно оприлюдненої інформації вбачається, що протягом 2024 року Мін'юстом було подано 27 позовів до Вищого антикорупційного суду (далі – ВАКС) про застосування санкції у виді стягнення активів в дохід держави, за якими було ухвалено 23 рішення, якими позовні вимоги Мін'юсту задоволено; загалом із травня 2022 року до ВАКСу подано 65 таких позовів [2; 5]). Проте в грошовому виразі

вартість стягнутих активів наводиться лише як приклад щодо окремого майна (грошові кошти та ОВДП на суму понад екв. 2,5 млрд грн; права вимоги до компанії – власника ТЦ "Оушен Плаза" за кредитним договором у сумі понад екв. 9 млрд грн та договорами забезпечення; 165 000 тон залізорудної продукції вартістю орієнтовно 2 млрд грн) [2]. Отже, оцінити майновий вплив стягнутих в дохід держави активів на соціально-економічний розвиток України в умовах воєнного стану (тобто визначити соціально-економічні наслідки, які були заявлені в пояснювальній записці до законопроекту) практично неможливо.

В якості запланованих дій щодо реалізації Мінюстом санкційної політики визначено подальше вдосконалення законодавства щодо криміналізації відповідальності за обхід санкцій, формування доказової бази та подання нових позовів до ВАКСу, а також вирішення питання захисту права власності непідсанкційних співвласників під час застосування санкцій у виді стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб [2].

Суттєвим чинником захисту права власності непідсанкційних співвласників під час застосування ВАКСом санкцій стало надання особам, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, права оскаржити рішення суду, адже відповідна редакція статті 283-1 КАС України протягом першого року її дії (2022-2023 рр.) не передбачала можливості апеляційного (і, відповідно, касаційного) оскарження рішення ВАКСу особами, які не брали участі у справі (не були залучені судом), але суд вирішив питання про їхні права – стягнув у дохід держави активи (рухоме, нерухоме майно), які на праві власності належали таким особа; при цьому навіть Верховний Суд виходив з буквального тлумачення вказаної норми і не допускав можливості такого оскарження [6].

Водночас раніше ми вже висловлювали думку про те, що ВАКС в обов'язковому порядку має давати оцінку пропорційності втручання держави у право на мирне володіння майном з огляду на положення ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, оскільки йдеться про позбавлення права власності. Адже як випливає з тексту вищезазначеної пояснювальної записки [1], а також інтерв'ю Міністра юстиції Д.Л. Малюськи [7], зазначений вид санкції фактично є конфіскацією (така санкція не має тимчасового характеру; йдеться про безповоротне відібрання майна в дохід держави). У зв'язку з цим також постає питання щодо можливості ухвалення з цих мотивів ВАКСом рішення про відмову в задоволенні позову. Без однозначної відповіді залишається також питання щодо включення до предмету судової діяльності ВАКСу під час розгляду справи про застосування санкцій одночасне здійснення ВАКСом в межах одного провадження судового контролю за законністю застосування попередньо накладеної на заінтересовану особу (відповідача) санкції у виді блокування активів (так як на сьогодні згідно із нормами КАС України справи щодо оскарження указів Президента України про введення в дію рішень РНБО щодо застосування санкцій віднесено до підсудності Верховного Суду). Адже попереднє накладення на особу санкції у вигляді блокування активів в межах провадження у справі про застосування щодо цієї особи санкції у вигляді стягнення в дохід держави вказаних активів можна розглядати як стадійну процедуру, в якій на наступній стадії має перевірятися правомірність дій і рішень суб'єктів владних повноважень, вчинених на попередній стадії. А це як раз вимагає здійснення ВАКСом перевірки правомірності

попереднього накладення на особу санкції у виді блокування активів як необхідної передумови вирішення ВАКСом позову щодо стягнення цих активів в дохід держави. В іншому разі може виникнути ситуація паралельного оскарження відповідачем до Верховного Суду як суду першої інстанції указу Президента, яким введено в дію відповідне рішення РНБО про застосування санкції у виді блокування активів, та зупинення провадження у справі у ВАКСі [8].

Викладене вище свідчить про необхідність удосконалення процесуального порядку розгляду судом справ про застосування санкції, передбаченої п. 1-1 ч. 1 ст. 4 Закону, що має посилити захист прав та інтересів не лише підсанкційних осіб – відповідачів, а й непідсанкційних співвласників, які позбавлені можливості оскаржити в самостійному провадженні застосовані щодо іншої особи (відповідача) санкції у вигляді блокування активів.

Список використаних джерел:

1. Проект Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо підвищення ефективності санкцій, пов’язаних з активами окремих осіб” від 23 березня 2022 року № 7194. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39275.
2. Санкції проти осіб, що підтримують політику кремля: результати реалізації санкції у виді стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб за 2024 рік. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/sanktsii-proty-osib-shcho-pidtrymuiut-polityku-kremlia-rezultaty-realizatsii-sanktsii-u-vydi-stiahnennia-v-dokhid-derzhavy-aktyviv-pidsanktsiinykh-osib-za-2024-rik.
3. Хутор Т., Климосюк А., Рябченко Т. Санкційна конфіскація приватних активів в Україні: рекомендації щодо застосування з урахуванням практики ЄСПЛ. Аналітичний центр “Інститут законодавчих ідей”. 2022. 43 с. URL: https://izi.institute/analysts/analytics_6/.
4. Хутор Т., Климосюк А., Рубащенко М. Цивільна конфіскація та конфіскація активів за порушення санкцій. Необхідні кроки України. Аналітичний центр “Інститут законодавчих ідей”. 46 с. URL: https://izi.institute/analysts/15/.
5. Застосування санкції у виді стягнення в дохід держави активів підсанкційних осіб в Україні (з 24.05.2022). URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/prezentatsiya-dlya-zustrichi-final-2405.pdf.
6. Короєд С. О. Апеляційне оскарження рішення Вищого антикорупційного суду в адміністративній справі про застосування санкцій особами, які не брали в ній участі. Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 93 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во “Юридична думка”, 2023. С. 24-35.
7. Вищий антикорсуд ухвалив перше рішення по КАСУ про стягнення активів олігарха Євтушенкова: що далі. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/248421-vysshiy-antikorsud-prinyal-pervoe-reshenie-po-kasu-o-vzyskanii-aktivov-oligarkha-evtushenkova-chto-dalshe-71c5f0.
8. Короєд С. О. Адміністративне судочинство як процесуальна форма застосування санкції у вигляді стягнення в дохід держави активів в період дії правового режиму воєнного стану. Науковий полілог “Україна: держава і нація” до 31-річниці відновлення української державності. Збірник наукових праць / Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Фонд інституційного розвитку української науки. Київ: “Видавництво Людмила”, 2022. С. 97-102.

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЇ СУСПІЛЬНОГО ДОБРОБУТУ: ОСНОВНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ

Владислав Корольов,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 051 «Економіка»,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
Науковий керівник: Тетяна Непокупна,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри політекономії,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

В еволюції теорії суспільного добробуту умовно можна виділити три основні концептуальні підходи: соціально-зрівняльний, соціально-ліберальний і соціально-ринковий.

Соціально-зрівняльний підхід базується на ідеї рівноправного розподілу суспільних благ без допущення крайнощів – ані надмірного багатства, ані глибокої бідності. Цю концепцію сформулювали представники так званого «утопічного соціалізму» – Анрі де Сен-Сімон, Шарль Фур'є та Роберт Оуен [1].

Ідея соціальної рівності займає центральне місце в теорії соціалізму. Теоретики цього напряму вважали, що справедливий суспільний устрій можливий лише за умови усунення соціальної нерівності, яка виникає через приватну власність на засоби виробництва та експлуатацію праці. Найбільш ґрунтовно ці положення були викладені в працях Карла Маркса та Фрідріха Енгельса, які розглядали соціальну рівність не як стан, що досягається через рівний розподіл благ, а як результат усунення класових суперечностей і встановлення суспільної власності.

На думку марксистів, рівність передбачає не формальне зрівняння, а створення таких соціально-економічних умов, за яких кожна людина матиме реальний доступ до ресурсів, засобів виробництва, освіти, охорони здоров'я та культурного розвитку. Вони підкреслювали, що лише знищення економічної бази експлуатації – капіталістичної власності – відкриває шлях до побудови безкласового суспільства, у якому реалізується принцип «від кожного – за здібностями, кожному – за потребами». Теорія соціалізму також включає ідеї солідарності, колективної відповідальності та пріоритету суспільного блага над індивідуальними інтересами. У соціалістичних концепціях рівність тлумачиться не як механічне зрівнювання, а як умовна рівність стартових можливостей і гарантія базових соціальних стандартів для кожного члена суспільства.

Соціально-ліберальний підхід ґрунтується на визнанні «священного права приватної власності» і на припущенні, що нерівність у розподілі суспільних благ є природним явищем. Представниками цього напряму справедливо вважаються класики політичної економії Адам Сміт та Девід Рікардо.

На думку Адама Сміта, особистий добробут формується завдяки трьом факторам: кількості праці, поділу праці та ощадливості в споживанні. Погляди Девіда Рікардо щодо умов зростання добробуту наближалися до «концепції народонаселення» Томаса Мальтуса: надмірне зростання чисельності населення та споживання призводить до зниження доходів і добробуту. Відповідно, для країн з низьким рівнем розвитку необхідно нарощувати капіталізацію, використовуючи свої порівняльні переваги.

Маржиналісти (Вільям Джевонс, Карл Менгер, Вільфредо Парето, Леон Вальрас) розширили підхід до індивідуального добробуту, включивши до нього

граничні характеристики. Згідно з маржинальною концепцією, добробут людини визначається максимальним задоволенням її потреб і початково розглядається незалежно від впливу економічної влади [2].

Нову концепцію суспільного добробуту започаткував Вільфредо Парето, сформулювавши першу теорему суспільного добробуту: у конкурентній ринковій економіці за умови, що всі учасники максимізують власну корисність, досягається ефективний розподіл ресурсів, що сприяє загальному зростанню добробуту.

Друга теорема суспільного добробуту розмежовує алокативну ефективність (ефективність розподілу ресурсів через ціну) та дистрибутивну ефективність (справедливість у розподілі благ), що дозволяє адаптувати ринок до соціальних цілей без втрати ефективності.

Саме ідеї маржиналістів стали основою соціально-ринкової концепції суспільного добробуту, яка надалі була доповнена такими положеннями:

- концепцією зовнішніх ефектів Артура Пігу;
- теорією ефективного попиту Джона Мейнарда Кейнса;
- ідеєю змішаної економіки Гюннара Мюрдаля;
- концепцією державного інжинірингу Джона Гелбрейта;
- моделлю держави загального добробуту.

Ця модель має очевидні переваги (соціальний захист, справедливість), але також і недоліки (дефіцит бюджету, неефективність державних витрат).

Досвід розвинених країн свідчить, що економіка суспільного добробуту завжди є компромісом між економічною ефективністю та соціальною справедливістю. Такий компроміс формується з урахуванням узгодження індивідуальних та колективних інтересів як теперішніх, так і майбутніх поколінь.

У межах концепції «держави добробуту» використовують дві основні методики оцінки рівня суспільного добробуту:

- суб'єктивістський підхід базується на самооцінці людьми рівня власного добробуту та задоволеності життям;
- об'єктивістський підхід передбачає оцінку добробуту зовнішніми експертами за допомогою таких критеріїв: нормативного (використання офіційних соціальних стандартів), часового (зіставлення в динаміці), географічного (порівняння між країнами та регіонами).

Оцінка рівня добробуту за цим підходом спирається на професійну експертизу та достовірні статистичні дані.

Отже, сутність соціально-ринкового підходу в теорії суспільного добробуту полягає в поєднанні ринкових механізмів економіки з активною соціальною політикою держави, що має на меті забезпечення не лише економічної ефективності, а й соціальної справедливості та захисту вразливих верств населення. Основними рисами цього підходу є: пріоритет ринку як механізму ефективного розподілу ресурсів, коли підтримується приватна власність, конкуренція, підприємництво, ціноутворення на основі попиту і пропозиції; активна роль держави у забезпеченні соціальних стандартів, коли держава втручається у випадках ринкових провалів, гарантує базові соціальні послуги (освіту, охорону здоров'я, пенсійне забезпечення, страхування від безробіття); держава загального добробуту, коли держава гарантує мінімальний рівень доходів і умов життя для всіх громадян, водночас стимулюючи активність і самозабезпечення; солідарність і субсидіарність як принципи взаємодії між індивідом, суспільством і державою, коли держава підтримує тих, хто не може подбати про себе, але лише

настільки, наскільки це необхідно; компроміс між ефективністю та справедливістю, коли досягається баланс між індивідуальною ініціативою й колективною відповідальністю за соціальний добробут.

Соціально-ринковий підхід є основою сучасних моделей добробуту у країнах Західної Європи, зокрема в Німеччині, скандинавських країнах та деяких інших країнах ЄС.

Список використаних джерел:

1. Карпенко Г. В. Якість життя населення як показник загальної соціальної ефективності системи публічного управління. *Вісник НТУ «ХПІ»*. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2024. № 1 (27). С. 31–37.
2. Мельник А. Ф., Кубах А. В. Суспільний добробут в умовах трансформаційної економіки: концепції, механізми, перспективи. Тернопіль : Економічна думка, 2022. 276 с.

ТЕЗА РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ ЩОДО «САМОВИЗНАЧЕННЯ НАРОДІВ УКРАЇНИ», КЕРОВАНИЙ ХАОС І ГІБРИДНА ВІЙНА

Олексій Кресін,
доктор юридичних наук, професор,
керівник Центру порівняльного правознавства
Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України,
головний науковий співробітник Національної академії Служби Безпеки України,
науковий співробітник Університету Трієста

Основним «юридичним» обґрунтуванням прихованого, а згодом і відкритого вторгнення російської федерації в Україну, починаючи з 2014 р., став «захист волевиявлення народів України». Ця теза також поєднувалася з іншими, які було складніше обґрунтувати юридичною мовою, але які могли виглядати як передумови для такого «волевиявлення»: «споконвічно російські землі», а також «захист інтересів і прав співвітчизників/етнічних росіян/громадян рф», особливо «в умовах антиконституційного перевороту». При цьому чіткої межі між офіційними актами рф, документами фейкових організованих і контрольованих росією утворень, заявами російських агентів і власне пропагандою з метою впливу на населення України, рф або інших держав немає, адже засоби класичної пропаганди здебільшого дослівно або з незначними модифікаціями транслювали формули офіційних чи псевдоофіційних актів.

Технології використання гасла про право народів на самовизначення в інтересах певної держави у різних варіантах відомі дуже давно. Важливо те, що технології використання цього права, які досі впливають на розвиток України, було розроблено ще в часи СРСР і відображено у союзному законодавстві. Найважливішим актом у цьому контексті був закон СРСР 1990 р. «Про порядок вирішення спорів, пов'язаних із виходом союзної республіки із СРСР». У ньому було закладено механізм запобігання виходу союзних республік із СРСР або, у випадку неможливості запобігти таким спробам, - фрагментації союзних республік із використанням волевиявлення (фактично – самовизначення) автономій та етнічних груп у їх складі. Радянське законодавство, яке доволі послідовно наполягало на існуванні «нової історичної спільності – радянського народу» і водночас доволі непослідовно використовувало іншу етнополітичну термінологію, у даному випадку проголосило існування кількох народів у кожній союзній

республіці (ст. 2). Кожний із цих «народів», що було співвіднесено з певними автономною республікою, автономною областю, автономним округом чи населенням «місцевостей компактного проживання національних груп», було наділено, у випадку прагнення союзної республіки на вихід із СРСР, правом на фактично автономний референдум (окремий підрахунок та порядок використання результатів республіканського референдуму), підсумки якого могли стати підставою для виходу із складу союзної республіки і «постановки питання про свій державно-правовий статус» або блокування виходу союзної республіки із СРСР (ст. 3, п. 8 ст. 14 та ін.) [2]. З цією ж технологією можна пов'язати проведення референдуму про державний і правовий статус Криму від 20 січня 1991 р., що, у випадку ухвалення «Нового союзного договору» (референдум щодо цього проєкту мав відбутися 20 серпня 1991 р.), мав привести до виходу Криму із складу УРСР. Саме цей референдум поклав початок створенню Кримської АРСР, але у складі УРСР, згодом – АР Крим у складі України. Так само передбачалася фрагментація територій інших союзних республік.

Таку ж саму технологію щодо України для недопущення закріплення і розвитку її європейського та євроатлантичного вибору було застосовано росією й пізніше. Прикладом є фінансована рф проксі-організація Всеукраїнський громадський рух «Український вибір — право народу» на чолі з В. Медведчуком, яка, починаючи з 2012 р., зокрема, просувала ідею організації регіональних та місцевих референдумів для вирішення стратегічних питань внутрішньої та зовнішньої політики України, водночас підживлюючи регіоналізм і сепаратизм у державі [4].

Така технологія не має нічого спільного з реалізацією права народів на самовизначення, а натомість є частиною доктрини керованого хаосу або контрольованої нестабільності як засобу управління нелінійними політичними процесами [7]. Цей інструмент безпосередньо використовувався СРСР і використовується нині росією, а нині також інтегрований до доктрини гібридної війни. Зокрема, на початку 2013 р. її було концептуалізовано у статті начальника генерального штабу рф В. Герасимова [1].

Тезу щодо самовизначення «народів України» починаючи з 2014 р. активно поширювали практично всі засоби масової інформації росії. Проте новий поштовх вона отримала у 2021 р. разом з публікацією (російською та українською мовами!) статті в. путіна «Про історичну єдність росіян та українців». У ній йшлося про те, що Україна здійснює політику «примусової зміни ідентичності», асиміляції росіян, погрожує їм етнічними чистками, організує погроми й криваві масові розправи. Частина населення держави («мешканці регіонів») цього не сприймає і у відповідь здійснює самовизначення, «свій історичний вибір» на користь унезалежнення регіонів та їх об'єднання з росією. При цьому в. путін заперечив існування українського народу, який нібито є частиною «триєдиного російського народу» та живе на «історичних територіях» росії [6].

Ці ж тези було повторено у зверненні в. путіна до росіян 24 лютого 2022 р. з обґрунтуванням початку повномасштабного вторгнення до України («спеціальної воєнної операції»). Новим тут було узагальнення тези щодо самовизначення народів і неприховане поширення його на всю територію України: усі території останньої увійшли до неї без урахування волі населення, настав час «усім народам, які проживають на території нинішньої України» самостійно визначити своє майбутнє [5].

Надзвичайно загрозливим є сприйняття російської пропагандистської тези щодо «самовизначення народів України» представниками влади західних держав. Як заявив посол з особливих доручень і спеціальний посланець Президента США на Близькому Сході Стів Уіткофф у інтерв'ю американському блоггеру Такеру Карлсону 21 березня 2025 р., «найбільшим питанням у цьому конфлікті є чотири так звані регіони – Донбас, Крим, Луганськ та ще два. Вони російськомовні. Там були референдуми, на яких переважаюча більшість народу вказала, що вони хочуть бути під російською владою. Я думаю, що це – ключове питання у конфлікті, це перше питання, яке ми маємо врегулювати. …І це є питанням весь час, це тип питання, про яке ніхто не хоче говорити, це «слон у кімнаті»: є конституційні питання в Україні – як можна поступитися територіями. Росія *de facto* контролює ці території. Питання в тому, чи світ визнає, що це російські території? І чи Зеленський виживе як політик, якщо визнає це? Це – центральне питання у конфлікті. Безумовно, це так» [8].

Суб'єктом реалізації права на самовизначення є народ, який, на підставі норм і доктрини універсального і регіонального міжнародного права, можна визначити як особливий тип людської спільноти, що охоплює все постійне населення на певним чином виокремленій території, має суб'єктивну єдність, що може спиратися на об'єктивні чинники, а також загальні для всієї спільноти інституції чи інші засоби вираження спільних особливостей, солідарності й прагнень, прагне стати окремим суспільством і здатний до самовизначення у формі волевиявлення з метою забезпечення спільного політичного розвитку, є суб'єктом політичного, соціального, економічного і культурного розвитку людства і носієм народного суверенітету [3].

Відповідно, населення регіонів України, й зокрема АР Крим, м. Севастополь, Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей, не є окремими народами. Більшість населення цих регіонів ідентифікує себе як українців або, у випадку з півостровом Крим, як представників кількох найбільш чисельних етнічних груп – але не «кримського», «запорізького» чи інших народів. Відсутні також об'єктивна основа для існування нині чи формування у майбутньому таких народів, так чи інакше інституціоналізована воля до їх окремого розвитку. Немає підстав говорити про політику виокремлення чи дискримінації цих регіонів з боку української влади, що могла б сприяти штучному формуванню нових народів у їх межах. Можна говорити лише про залишкові явища сепаратизму на Кримському півострові, пов'язані з імперською та колоніальною політикою СРСР і навіть російської імперії, але відповідна реваншистська ідейна суміш втратила підтримку і стала нішею для маргінальних політичних сил. Безумовно, у випадку всіх згаданих регіонів не йдеться і не може йтися про самовизначення народів.

Натомість росія послідовно розвиває успадковану від СРСР політичну технологію керованого хаосу, що спрямована на фрагментацію пострадянських держав з метою підривання їх державності, встановлення політичного контролю та анексії окремих регіонів. «Самовизначення народів України» та його захист виступають лише формою російського іредентизму та імперського реваншу.

Можна стверджувати банкрутство основної тези російської пропаганди про «самовизначення народів України». Протидія російській пропаганді у цьому питанні принципово важлива, адже саме згадана теза стала підставою для виправдання агресії рф проти України й навіть звинувачення останньої в

агресії проти «нових незалежних держав», для неправомірного включення згаданих регіонів до конституції рф та ультимативних вимог передати їй решту територій Запорізької, Херсонської, Донецької та Луганської областей як передумови початку мирних переговорів між Україною і росією.

Список використаних джерел:

1. Герасимов В. Ценность науки в предвидении. Новые вызовы требуют переосмыслить формы и способы ведения боевых действий. *Военно-промышленный курьер*. 27 февраля 2013. № 8 (476).
2. Закон СССР от 3 апреля 1990 г. N 1409-I "О порядке решения вопросов, связанных с выходом союзной республики из СССР". URL: https://ru.wikisource.org/wiki/Закон_СССР_от_03.04.1990_№_1409-I?wprov=srpw1_1
3. Кресіна І.О., Кресін О.В. Народ як суб'єкт міжнародного права // Права людини: філософські, теоретико-юридичні та політологічні виміри: Збірка статей. Львів: Медицина і право, 2018.
4. Манифест общественного движения «Украинский выбор» 17 квітня 2012 р. URL: https://constituanta.blogspot.com/2012/05/blog-post_6158.html
5. Обращение Президента Российской Федерации. 24.02.2022. URL: http://kremlin.ru/catalog/countries/UA/events/67843
6. Путін В. Про історичну єдність росіян та українців. 12.07.2021. URL: http://kremlin.ru/events/president/news/66182
7. Теория управляемого хаоса. Новый дипломатический словарь. URL: http://diplomaticdictionary.com/dictionary/
8. Steve Witkoff's Critical Role in Negotiating Global Peace, and the Warmongers Trying to Stop Him: Interview to Tucker Carlson / YouTube channel of Tucker Carlson. 21 March 2025. Time: 1.03.11-1.04.33. URL: https://www.youtube.com/watch?v=acvu2LBumGo

НАГЛЯД РЕГУЛЯТИВНОГО ОРГАНУ ЗА СТРАХОВИМ РИНКОМ

Вікторія Кулакова,
аспірантка
Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України
Науковий керівник: Віталій Махінчук,
доктор юридичних наук, професор
Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

Актуальність теми. У сучасних умовах воєнного стану, економічної нестабільності та інтеграційних процесів України з Європейським Союзом особливої уваги набуває питання ефективного державного нагляду за діяльністю учасників страхового ринку. Удосконалення нормативно-правової бази в Україні, запровадження ризик-орієнтованого пруденційного нагляду, посилення вимог до платоспроможності, корпоративного управління та прозорості діяльності страховиків є відповіддю на нові виклики та ризики. З огляду на це, дослідження діяльності регуляторного органу, зокрема Національного банку України, щодо здійснення нагляду за страховим ринком є надзвичайно актуальним і має важливе теоретичне й практичне значення для подальшої адаптації галузі до європейських стандартів та забезпечення її сталого розвитку.

Мета полягає у визначенні особливостей здійснення нагляду Національним банком України за страховим ринком у контексті оновлення законодавчого регулювання, а також в умовах воєнного стану, з урахуванням нових викликів, що постають перед страховиками. Основна увага приділяється аналізу нормативно-правових актів, що регламентують діяльність страховиків, запровадженим регулятором механізмам реагування на порушення, а також оцінці ефективності впроваджених заходів у забезпеченні стабільності та прозорості страхового ринку України.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап економічного розвитку є складним та суперечливим процесом із притаманними йому об'єктивними властивостями й закономірностями. З початком війни регулювання та нагляд за діяльністю страхових компаній зазнали значних змін, зокрема в частині посилення вимог до них. Наразі в Україні організація діяльності страховика досить жорстко регламентується з боку держави законодавчими та нормативними актами, уповноваженим органом державного нагляду за страховою діяльністю, внутрішніми документами страхової організації, вимогами ліцензування. З 01.01.2024 року почали діяти оновлені Закони України «Про страхування» та «Про фінансові послуги та фінансові компанії». Ці закони фактично «перезавантажили» ринок страхування та фінансових послуг загалом. НБУ оновив вимоги до платоспроможності страхових компаній, формування технічних резервів, захисту інформації та обліку страхових договорів. Також були змінені вимоги низки нормативно-правових актів, що регулюють діяльність надавачів фінансових послуг, включаючи положення про ліцензування та реєстрацію, вимоги до структури власності, заходи впливу та інспекційні перевірки. Як регулятор на ринку страхових послуг з метою належного регулювання страхових правовідносин під час дії режиму воєнного стану та забезпечення виконання сторонами договорів страхування взятих на себе зобов'язань НБУ рекомендував страховим компаніям спростити процедуру врегулювання страхових випадків на цей період. Йдеться насамперед про максимальне використання електронних документів і копій у разі неможливості отримання оригіналів; впровадження інших дистанційних засобів для врегулювання страхових випадків [1]. У контексті євроінтеграції України ключовим завданням стало забезпечення стабільності та сталого розвитку страхового ринку шляхом удосконалення регулювання, підвищення прозорості діяльності страховиків і гармонізації з європейськими стандартами. Важливу роль у цьому процесі відіграє впровадження принципів пруденційного нагляду, зокрема адаптація до вимог Директиви Solvency II, що сприятиме зміцненню надійності та ефективності страхової системи. Зокрема, були прийняті такі ключові нормативно-правові акти: Закон України «Про страхування» [2]; Постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про вимоги до системи управління страховика» [3]; «Про затвердження Положення про порядок формування страховиками технічних резервів» [4]; «Про затвердження Положення про порядок обліку договорів страхування та вимоги до захисту інформації страховика» [5]; «Про затвердження Положення про авторизацію осіб, які мають право здійснювати актуарну діяльність» [6] тощо. У 2024 році НБУ прийняв низку важливих документів, серед яких: Постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок підготовки та оновлення планів безперервної діяльності, планів відновлення та фінансування страховика» [7]; «Про затвердження Положення про функціону-

вання Єдиної централізованої бази даних щодо обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» [8]. Нові нормативно-правові акти спрямовані на перезавантаження регулювання небанківського фінансового ринку відповідно до стандартів ЄС з метою підвищення його стійкості. Зокрема, йдеться про впровадження ризик-орієнтованого нагляду, посилення захисту прав споживачів, запровадження чітких вимог до систем корпоративного управління та внутрішнього контролю, капіталу, платоспроможності, кваліфікації керівників і посередників. Водночас М. Тимчак та І. Чепара звертають увагу на те, що державний нагляд за діяльністю суб'єктів страхового ринку України в умовах воєнного стану характеризується певною непослідовністю та фрагментарністю. На думку дослідників, по-перше, відсутній спеціалізований нормативно-правовий акт, який би регулював особливості страхової діяльності під час воєнного стану, визначав би права й обов'язки страхових компаній перед страхувальниками, а також окреслював би межі їх фінансової, майнової та договірної відповідальності в цей період. По-друге, значна частина страхових компаній розглядає воєнний стан як форс-мажорну обставину, що дозволяє їм в односторонньому порядку ухилятися від виконання фінансових зобов'язань за відсутності ефективного механізму контролю. По-третє, нагляд за страховим ринком України здійснюється трьома структурами, при цьому саме Національний банк має найбільші повноваження у сфері фінансового моніторингу, однак його інструменти не охоплюють контроль за дотриманням страховиками вимог спеціального законодавства, зокрема Закону України «Про страхування» [9, с.242]. Проте, вимоги до ліцензування, реєстрації та припинення діяльності страховиків наразі відповідають стандартам ЄС, що сприяє інтеграції України до єдиного європейського економічного простору. Поступове впровадження оцінки платоспроможності за підходом Solvency II є вагомим кроком у напрямку фінансової стабільності та зростання довіри до страхової системи з боку споживачів. Законом вперше встановлюється перелік наглядових дій НБУ, що можуть застосовуватись у різних випадках порушень та на різних етапах задля виявлення, попередження та усунення ризиків для платоспроможності страховика, зокрема: інспекційні перевірки; коригувальні заходи (рекомендації щодо вчинення дій або необхідності утримання від вчинення будь-яких дій; може видаватись необмеженому колу страховиків); заходи раннього втручання (вимога надання додаткової інформації, збільшення частоти подання фінансової звітності); заходи впливу (віднесення до категорії неплатоспроможних, анулювання ліцензії, ліквідація, накладення штрафів тощо). Якщо страховик під час здійснення своєї діяльності та внутрішнього аудиту самостійно виявив ризики для платоспроможності, то у нього з'являється обов'язок повідомити про це Регулятора з подальшою розробкою плану відновлення діяльності або плану фінансування. Так, у межах виконання своїх наглядових та контролюючих функцій НБУ погоджує план відновлення діяльності страховика або план фінансування страховика (залежно від порушених показників), погоджує продовження виконання плану, отримує звіти про виконання плану.

Висновки. Державний нагляд за страховим ринком України на сучасному етапі, зокрема в умовах воєнного стану та в процесі інтеграції до правового поля Європейського Союзу, набуває особливого значення для забезпечення стабільності фінансової системи та економічної безпеки країни. Впровадження

нових законів, адаптованих до вимог Директиви Solvency II, сприяло формуванню якісно нової нормативно-правової основи, яка закладає підґрунтя для прозорого, відповідального й стійкого функціонування страховиків. Прийняті НБУ акти додатково підсилили правову інфраструктуру страхової сфери, закріпивши вимоги до безперервності діяльності, захисту даних, актуарної діяльності та внутрішнього контролю. Втім, попри позитивні зрушення, існують і проблеми, що потребують вирішення. Зокрема, досі не розроблено спеціалізованого нормативного акту, який би чітко регламентував діяльність страховиків в умовах воєнного стану. Крім того, відсутність уніфікованого механізму державного контролю спричиняє фрагментарність і непослідовність у нагляді. Саме тому подальше вдосконалення інституційного механізму нагляду, а також розробка спеціальних норм для надзвичайних умов є ключовими напрямами для забезпечення ефективної роботи страхового ринку України.

Список використаних джерел:

1. Що потрібно знати небанківським фінансовим установам під час воєнного стану? Національний банк України: вебсайт. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/scho-potribno-znati-nebankivskim-finansovim-ustanovam-pid-chas-voyennogo-stanu(дата звернення: 12.05.2025).
2. Про страхування: Закон України від 18.11.2021 № 1909-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text;
3. Про затвердження Положення про вимоги до системи управління страховика: Постанова Правління НБУ від 27.12.2023 № 194. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0194500-23#Text;
4. Про затвердження Положення про порядок формування страховиками технічних резервів: Постанова Правління НБУ від 29.12.2023 № 203/ URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0203500-23#Text
5. Про затвердження Положення про порядок обліку договорів страхування та вимоги до захисту інформації страховика: Постанова Правління НБУ від 29.12.2023 № 204. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0204500-23#Text
6. Про затвердження Положення про авторизацію осіб, які мають право здійснювати актуарну діяльність: Постанова Правління НБУ від 25.12.2023 № 187. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0187500-23#Text
7. Про затвердження Положення про порядок підготовки та оновлення планів безперервної діяльності, планів відновлення та фінансування страховика: Постанова Правління НБУ від 21.06.2024 № 74. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0074500-24#Text
8. Про затвердження Положення про функціонування Єдиної централізованої бази даних щодо обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Постанова Правління НБУ від 26.12.2024 № 165. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0165500-24#Text
9. Тимчак М. В., Чепара І. П. Державний нагляд за діяльністю суб'єктів страхового ринку в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. 2024. Вип.1(63). С.238–245.)

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ, ЇХНІ ВИДИ ТА ФОРМУВАННЯ У ЗВІТНОСТІ

Вікторія Куц,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 071 «Облік і оподаткування»,
Полтавський державний аграрний університет
Науковий керівник: Юрій Тютюнник,
канд. екон. наук, доцент,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Полтавський державний аграрний університет

Грошові потоки є одним із ключових показників фінансового стану підприємства, що відображає рух коштів у процесі господарської діяльності.

У науковій та навчальній літературі можна знайти різне трактування даної категорії. Зокрема, Г. Г. Кірейцев висвітлює поняття «грошовий потік» як одного з ключових елементів, що забезпечують оптимальне співвідношення між ліквідністю та прибутковістю підприємства. Це підкреслює важливість ефективного управління грошовими потоками для досягнення фінансової стійкості та успішної діяльності компанії [1]. О. П. Колісник трактує це поняття як рух грошових коштів, який відбувається у процесі господарської діяльності підприємства [2, с. 60].

На нашу думку, найбільш точне визначення терміну «грошовий потік» наведене у статті О. В. Стащук та А. М. Хандучки, де він розглядається як система грошових надходжень і витрат, розподілених у часі, що впливають на зміну активів та капіталу підприємства, маючи при цьому певний обсяг, напрямок та часові характеристики. Вважаємо це визначення вдалим, оскільки воно комплексно охоплює всі ключові аспекти грошових потоків, зокрема їхню динаміку, взаємозв'язок із фінансовими ресурсами підприємства та вплив на його капітал. Окрім того, у ньому враховано не лише кількісні характеристики руху коштів, а й їхню структурну організацію в часі, що є важливим для ефективного фінансового управління [3, с. 46].

Грошові потоки підприємства поділяються за видами діяльності відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку. Основними видами діяльності є операційна, інвестиційна та фінансова. Операційні грошові потоки охоплюють рух коштів, пов'язаний із діяльністю підприємства, яка приносить основний дохід. До надходжень грошових коштів у результаті операційної діяльності належать виручка від реалізації продукції, отримані аванси, доходи від надання послуг, а до витрат – оплата постачальникам, виплата заробітної плати, сплата податків, адміністративні та комерційні витрати.

Інвестиційні грошові потоки відображають рух коштів, пов'язаний із придбанням або продажем довгострокових активів. Надходження грошових коштів у результаті інвестиційної діяльності включають доходи від продажу основних засобів, нематеріальних активів, дивіденди від фінансових вкладень, тоді як витрати охоплюють придбання обладнання, будівель, патентів, ліцензій та вкладення у фінансові активи інших компаній.

Фінансові грошові потоки виникають у процесі залучення та погашення фінансових ресурсів підприємства. До надходжень грошових коштів у результаті фінансової діяльності належать кредити, позики, емісія акцій, залучення інвестицій, а до витрат – погашення кредитів, виплата дивідендів, викуп акцій,

відсотки за позиками.

Відповідно до НП(С)БО 1, рух грошових коштів підприємства відображається у фінансовій звітності у формі № 3 (3-н) «Звіт про рух грошових коштів». Цей звіт складається для аналізу джерел надходження та напрямів використання грошових коштів, що дозволяє оцінити фінансовий стан підприємства.

Існують два основних методи складання Звіту про рух грошових коштів: прямий та непрямий. Прямий метод передбачає безпосередній аналіз руху коштів за видами діяльності – операційною, інвестиційною та фінансовою. Він показує реальні надходження і витрачання грошей, що дає змогу оцінити ліквідність підприємства та його здатність генерувати грошові потоки. Непрямий метод базується на коригуванні чистого прибутку з урахуванням негрошових операцій, таких як амортизація, зміни у дебіторській та кредиторській заборгованості. На нашу думку, прямий метод є більш інформативним і зрозумілим, оскільки дозволяє чітко побачити джерела надходжень і напрями витрачання коштів, що є корисним для управлінського аналізу. Водночас, непрямий метод більше підходить для фінансового обліку, оскільки показує взаємозв'язок між чистим прибутком та грошовими потоками підприємства.

Таким чином, грошові потоки відіграють ключову роль у діяльності підприємства, забезпечуючи його фінансову стабільність, платоспроможність та можливості для розвитку. Ефективне управління грошовими потоками дозволяє оптимізувати використання фінансових ресурсів, своєчасно виконувати зобов'язання та уникати криз ліквідності. Регулярний аналіз руху коштів за видами діяльності сприяє прийняттю обґрунтованих управлінських рішень і підвищенню фінансової стійкості та забезпеченню безперервності діяльності підприємства.

Список використаних джерел:

1. Кірейцев Г. Г. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2002. 496 с.
2. Колісник О. П., Замогильна А. В. Грошові потоки: сутність, класифікація та їх оптимізація в процесі управління. *Modern economics*. 2018. № 10. С. 60-65. URL: https://modecon.mnau.edu.ua/issue/10-2018/kolisnyk.pdf.
3. Стащук О. В., Хандучка А. М. Грошові потоки підприємства: суть та необхідність управління. *Молодий вчений*. 2014. № 6(9). С. 45-47. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=molv_2014_6(2)__14.

РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: МІЖ ДЕКЛАРАЦІЄЮ І РЕАЛЬНІСТЮ

Анна Лапишина,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Світлана Товста,
ст. викладач кафедри правознавства та фінансів
Полтавський інститут економіки і права

Судова реформа в Україні є одним із ключових елементів загального курсу на правову державу, утвердження верховенства права та інтеграцію в європейський правовий простір. Починаючи з 2014 року, реформа судової системи декларується як одна з найпріоритетніших у національній політиці. Проте численні оцінки громадськості, міжнародних партнерів та самих юристів свідчать про серйозний розрив між задекларованими намірами і реальним станом судочинства в країні.

Основними цілями судової реформи, проголошеними в офіційних документах (Стратегія реформування правосуддя, Закони «Про судоустрій і статус суддів», зміни до Конституції України в частині правосуддя), були:

- ✓ забезпечення незалежності суддів;
- ✓ оновлення суддівського корпусу через кваліфікаційне оцінювання;
- ✓ створення Вищого антикорупційного суду та Вищої ради правосуддя як ефективних інституцій;
- ✓ автоматизація розподілу справ;
- ✓ прозорість судової діяльності та подолання корупції.

Декларативно, українська держава заявила про повну перебудову судової гілки влади відповідно до європейських стандартів.

Незважаючи на ці гасла, практична реалізація реформ стикається з рядом системних проблем:

1. Політичний вплив на судову владу. Незалежність суддів часто залишається декларативною, а рішення можуть ухвалюватися під тиском виконавчої або законодавчої гілок влади.
2. Формальний підхід до очищення суддівського корпусу. Оцінювання, люстрація та оновлення кадрів не завжди відбуваються прозоро та об'єктивно.
3. Недостатнє забезпечення функціонування нових органів. Вища рада правосуддя і ВККС періодично залишаються недієздатними через кадрові кризи.
4. Судова тяганина та низька довіра. Суспільство часто не вірить у неупередженість судів, а середня тривалість розгляду справ залишається надто довгою.
5. Опір з боку системи. Частина суддів чинить саботаж реформам або саботує антикорупційні ініціативи.

Попри численні виклики, деякі досягнення варто відзначити:

- Запуск Вищого антикорупційного суду (ВАС), який демонструє певний рівень ефективності й незалежності.
- Публічність судових рішень через Єдиний державний реєстр судових рішень.
- Електронний суд та діджиталізація процесуального обміну документами.

• Участь міжнародних експертів у доборі до ВРП та ВККС, що сприяє прозорості певних етапів кадрових процедур.

Ці зміни не стали системними, але слугують позитивними сигналами для продовження трансформацій.

Європейський Союз, Рада Європи, Венеційська комісія та інші партнери України послідовно вимагають забезпечення незалежності судової влади, прозорого добору кадрів та знищення політичного контролю над судами. Реформа судової системи є ключовою умовою інтеграції України до ЄС та отримання фінансової підтримки.

Проте, затримки з реалізацією реформ часто викликають критику міжнародних партнерів, а інституційна слабкість органів суддівського врядування посилює кризу довіри.

Щоб подолати розрив між деклараціями і реальністю, необхідно:

✓ забезпечити незалежність Вищої ради правосуддя та відновити роботу ВККС з участю міжнародних експертів;

✓ завершити очищення судової системи через відкриту й об'єктивну атестацію суддів;

✓ забезпечити реальну відповідальність суддів за порушення присяги або корупцію;

✓ підвищити рівень оплати праці та захисту доброчесних суддів;

✓ розвивати цифрові сервіси судочинства та спростити доступ громадян до судів.

Судова реформа в Україні поки що значною мірою залишається між декларацією і реальністю. Її результативність залежить не лише від законодавчих змін, а від політичної волі, активності громадянського суспільства, підтримки міжнародних партнерів та внутрішньої професійної відповідальності суддівського корпусу. Тільки системна, послідовна та відкрита реформа здатна забезпечити те, що є основою правової держави — незалежний, чесний та справедливий суд.

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА У БЕЗПЕЧНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Леся Лебедик,
д. пед. н., професор,
професор кафедри мистецтвознавства та позашкільної освіти,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Актуальність теми розвитку особистості майбутнього психолога у безпечному освітньому просторі викликана тим, що становлення майбутнього психолога як особистості та професіонала нерозривно пов'язане з якістю освітнього середовища, у якому відбувається його підготовка. В умовах соціальної нестабільності, війни, постійних викликів та психологічних загроз особливого значення набуває створення безпечного освітнього простору, що сприяє збереженню психічного здоров'я, розвитку професійної ідентичності, емоційного інтелекту, саморефлексії та етичної відповідальності майбутніх психологів. Актуальність означеної теми сприяє переведенню її останнім часом до поля зору науковців, що вже висвітлювалося у наших попередніх працях [1–7] та роботах В. Стрельнікова [8–10].

Мета дослідження: проаналізувати можливості розвитку особистості студентів спеціальності «Психологія» у безпечному освітньому середовищі та визначити основні умови, принципи й педагогічні інструменти, що цьому сприяють.

Виклад основного матеріалу дослідження розпочнемо з розгляду змісту поняття «безпечний освітній простір». Ним є комплекс соціально-психологічних, організаційних та педагогічних умов, які гарантують студенту психологічний комфорт, прийняття, підтримку, вільне вираження думок, захищеність від насильства та дискримінації. У контексті підготовки психологів цей простір стає полем для формування емпатії, комунікативної чутливості, професійної етики та відповідальності.

У ході дослідження виявлені основні умови безпечного освітнього простору для майбутніх психологів: 1) психологічна підтримка – наявність кваліфікованої служби психоемоційної підтримки у ЗВО, розвиток культури самодопомоги та звернення по допомогу; 2) партнерські взаємини у студентсько-викладацькому середовищі – демократичний стиль взаємодії, взаємна повага, підтримка, участь студентів в ухваленні рішень, залучення до проєктної діяльності; 3) використання інтерактивних методик навчання – групові дискусії, рефлексивні кола, психодраматичні техніки, елементи арттерапії та тренінгові технології сприяють відкритості та довірі в групі; 4) дотримання принципів недискримінації, гендерної рівності та інклюзії – майбутні психологи мають розуміти й приймати різноманітність, навчатись у толерантному та плюралістичному середовищі; 5) цифрова безпека та етика – уміння забезпечити етичну поведінку в онлайн-комунікації, запобігання кібербулінгу, конфіденційність у роботі з інформацією.

До особистісних проявів студента-психолога в безпечному середовищі відносимо: формування позитивної Я-концепції та впевненості у власних силах; розвиток критичного мислення, навичок саморегуляції, емпатії; усвідомлення себе як майбутнього професіонала з високим рівнем етичної відповідальності; готовність до відкритого діалогу, прийняття зворотного зв'язку, конструктивного вирішення конфліктів.

Інноваційними педагогічними інструментами у дослідженні були: метод кейс-стаді – аналіз етичних дилем і кризових ситуацій у діяльності психолога; портфоліо студента – як інструмент особистісного та професійного зростання; методики саморефлексії – щоденник спостережень, есе, опитувальники зворотного зв'язку; освітні проєкти на тему безпеки, ментального здоров'я, стресостійкості.

Висновки. Безпечне освітнє середовище є передумовою цілісного розвитку майбутнього психолога як професійно зрілої, емоційно стабільної та морально відповідальної особистості. Його створення потребує комплексних дій від адміністрації ЗВО, викладачів, тьюторів, а також активної участі самих студентів – майбутніх психологів.

Список використаних джерел:

1. Лебедик Л. В. Забезпечення якості підготовки і підвищення кваліфікації педагогів закладів позашкільної освіти. *Підвищення якості національної освіти у контексті викликів сьогодення* : матеріали Регіон. наук.-практ. конф. (26 трав. 2022 р., м. Харків) / за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. Харків : ФОП Петров В. В., 2022. 349 с. С. 168–171.

2. Лебедик Л. Компоненти моделі професійної компетентності викладача вищої школи як основа для моніторингу якості системи його підготовки. *Дидаскал* : часопис : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Забезпечення якості вищої освіти в Україні: сучасний стан і перспективи», 12-13 листоп. 2019 р. Полтава, 2020. № 20. С. 35–38.
3. Лебедик Л. В. Оцінювання культури вищого навчального закладу через якість здоров'язбережувального середовища. *Взаємодія духовного й фізичного виховання в становленні гармонійно розвиненої особистості* : зб. статей за матеріалами IV Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (Слов'янськ, 23-24 берез. 2017 р.) у 2 т. / гол. ред. В. М. Пристинський. Слов'янськ : ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», 2017. Т. 1. С. 495–500.
4. Лебедик Л. В. Педагогічний менеджмент системи підготовки педагогів закладу позашкільної освіти еколого-натуралістичного профілю. *Освітній фактор. Всеукраїнський науково-педагогічний журнал*. 2022. С. 103–106.
5. Лебедик Л. В. Розвиток особистості педагогічного працівника закладу позашкільної освіти у безпечному освітньому середовищі. *Організація безпечного освітнього середовища – виклик сучасності: перспективи та рішення* (м. Тернопіль, Україна, 03 берез. 2023 р.). Науковий, методичний, інформаційний збірник ТОКІППО / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ТОКІППО, 2023. 416 с. С. 225–229.
6. Лебедик Л. В. Соціально-педагогічні чинники розвитку креативності особистості в умовах інноваційного освітнього середовища. *Інновації в початковій освіті: проблеми, перспективи, відповіді на виклики сьогодення* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Полтава, 09-10 черв. 2022 р.). Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. 193 с. С. 16–19.
7. Лебедик Л. В. Управління якістю здоров'язбережувального середовища в закладах освіти територіальних громад. *Проблеми, досвід та вдосконалення методичної роботи у закладах освіти* : матеріали Усеукр. наук.-практ. конф. (24 листоп. 2021 р., м. Харків) / за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків : ФОП Петров В. В., 2021. 455 с. С. 274–280.
8. Стрельніков В. Ю. Забезпечення якості підготовки фахівців у закладах освіти на основі міжнародних стандартів. *Неперервна освіта: здобутки, проблеми, перспективи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., приуроченої 80-річчю від дня заснування ТОКІППО (м. Тернопіль, Україна, 23 груд. 2020 р.). Науковий, методичний, інформаційний збірник ТОКІППО* / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, A. Janowski, Ф. І. Полянський, Г. І. Герасимчук, Т. В. Магера, М. П. Мамус, М. А. Мартинів, Т. О. Сергуніна. Тернопіль : ТОКІППО, 2020. С. 235–240.
9. Стрельніков В. Ю. Критерії якості підготовки фахівців у закладах освіти. *Використання технологій менеджменту якості в управлінні закладами освіти* : зб. матер. II регіональної наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, Україна, 20 листоп. 2018 р.) / укл. : Брик Р. С., Дідух Т. Г. Тернопіль : ТОКІППО, 2019. С. 73–79.
10. Стрельніков В. Ю. Механізми розвитку інтелектуального обдарування особистості в умовах інноваційного освітнього середовища. *Інновації в почат-*

ковій освіті: проблеми, перспективи, відповіді на виклики сьогодення : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Полтава, 09-10 черв. 2022 р.). Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. 193 с. С. 47–50.

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СФЕРУ ОБІГУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Іван Лісний,
старший викладач кафедри правознавства та фінансів,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право»,
Полтавського інституту економіки і права
ЗВО Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

У XXI столітті розвиток цифрових технологій значно трансформував фінансові ринки, включно з ринком цінних паперів. Цифровізація цієї сфери відкрила нові можливості для підвищення ефективності, прозорості та безпеки операцій із цінними паперами. Особливо актуальним є впровадження технологій блокчейн, смарт-контрактів, цифрових активів і електронних реєстрів.

Сучасні ринки капіталу зазнають змін під впливом цифрової трансформації. Серед основних напрямів змін, це перехід до електронної форми випуску та обігу цінних паперів , автоматизація клірингу та розрахунків та активне застосування блокчейн-технологій для фіксації прав власності [2, с.90].

Блокчейн-технологія дозволяє створити децентралізовану систему обліку прав на цінні папери, що забезпечує: прозорість угод; зниження витрат на посередництво; миттєве оновлення даних про власників; неможливість фальсифікацій.

Застосування токенізованих цінних паперів (security tokens) дає змогу проводити операції швидше та безпечніше, особливо в умовах міжнародної торгівлі. Смарт-контракти дозволяють програмувати умови угод із цінними паперами, автоматизуючи процеси виплати дивідендів, конвертації, викупу акцій тощо. Це мінімізує ризик людської помилки і підвищує довіру до учасників ринку.

В Україні активно розвиваються цифрові біржові майданчики, що дозволяють проводити торгівлю в режимі онлайн. Проте важливим залишається питання правового регулювання, яке має забезпечити баланс між інноваціями та захистом інвесторів. Розвиток цифрових технологій у сфері обігу цінних паперів ставить перед державою завдання створення адекватного правового поля, яке водночас стимулювало б інновації та гарантувало б належний захист прав інвесторів.

На сьогоднішній день в Україні базовим нормативним актом у цій сфері є Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» №738-IX, ухвалений у 2020 році. Він визначає електронну форму цінних паперів як допустиму, регулює діяльність Центрального депозитарію, встановлює вимоги до торговельної інфраструктури [1].

Однак законодавство не встигає за темпами технологічних змін, зокрема в частині:

1. **Токенізації цінних паперів**, коли традиційні інструменти (акції, облігації) перетворюються на цифрові токени, що можуть обертатися на блокчейн-платформах;

2. **Випуску та обігу цифрових активів**, які не мають аналогів у паперовій формі, проте функціонують як інструменти інвестування (наприклад, security tokens, utility tokens);

3. **Інтеграції смарт-контрактів** у процес укладання та виконання угод, зокрема щодо виплати дивідендів або автоматичної передачі прав власності;

4. **Захисту прав інвесторів** в умовах децентралізованих фінансових систем, коли контрагент може бути розміщений в юрисдикції, яка не має правової взаємодії з Україною.

У 2021 році було ухвалено Закон України «Про віртуальні активи», який став першим кроком до правового визнання цифрових активів. Однак на момент підготовки тез цей закон ще не повноцінно імплементований, зокрема відсутня регуляторна інфраструктура та механізми ліцензування.

Також потребує гармонізації законодавство щодо захисту інформації та кібербезпеки, адже зберігання прав на цінні папери в електронному вигляді створює додаткові ризики витоку або фальсифікації даних. Необхідно:

- розробити національні стандарти цифрової ідентифікації учасників ринку (електронний підпис, цифровий паспорт інвестора);
- запровадити систему відповідальності за неправомірне втручання в електронні реєстри прав власності;
- передбачити механізми судового та позасудового захисту прав інвесторів у випадках оспорювання транзакцій на цифрових платформах.

Крім того, важливим аспектом є міжнародна уніфікація регулювання, що дозволить залучати іноземних інвесторів та здійснювати операції з цифровими цінними паперами у транскордонному режимі. З цією метою Україна має адаптувати своє законодавство до положень таких міжнародних документів, як Рекомендації IOSCO, директиви ЄС (MiFID II, DLT Pilot Regime) та принципи FATF у сфері віртуальних активів [3].

Цифровізація обігу цінних паперів є невідворотним процесом, що потребує узгоджених дій з боку держави, бізнесу та учасників фінансового ринку. Успішне впровадження цифрових технологій може значно модернізувати ринок капіталу, зробивши його більш конкурентоспроможним і відкритим.

Список використаних джерел:

1. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 19.06.2020 № 738-IX.
2. Шевчук А.О. Цифровізація ринку цінних паперів: можливості та ризики *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2022. №3(44). С. 89–97.
3. World Economic Forum. The Future of Financial Infrastructure: An Ambitious Look at How Blockchain Can Reshape Financial Services. 2021.

МУЗЕЇ ЯК ПЛАТФОРМИ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ: ІНТЕГРАЦІЯ ОСВІТНІХ ФУНКЦІЙ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ

Олександр Лук'яненко,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри культурології, філософії та музеєзнавства,
Полтавський національний педагогічний університету імені В. Г. Короленка
Назар Майструк,
доктор філософії у галузі освіти за спеціальністю 015 «Професійна освіта»,
викладач кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва,
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

Музеї в сучасному світі відіграють ключову роль у формуванні культурної дипломатії, особливо в умовах глобальної турбулентності. Вони стають не лише сховищами історії та мистецтва, а й активними учасниками міжнародного діалогу, сприяючи взаєморозумінню між народами та зміцненню національної ідентичності.

Культурна дипломатія — це використання культурних ресурсів для досягнення зовнішньополітичних цілей. Музеї, з їхньою здатністю зберігати та представляти культурну спадщину, стають потужним інструментом у цьому процесі. Вони організовують міжнародні виставки, обміни експозиціями та спільні проєкти, що сприяє поширенню національної культури за кордоном. Наприклад, співпраця Музею Ханенків з Лувром у Франції дозволила представити українські ікони VI–VII століть широкій міжнародній аудиторії, підкреслюючи унікальність української культурної спадщини [3]. Музеї виконують важливу освітню функцію, надаючи можливість для неформального навчання та розвитку критичного мислення. Через інтерактивні виставки, лекції, майстер-класи та освітні програми вони залучають різні вікові групи до пізнання історії, науки та мистецтва.

У Львівському національному університеті імені Івана Франка відбулася міжнародна конференція, присвячена музейній педагогіці, де обговорювалися сучасні освітні інновації в музеях, включаючи інтеграцію STEM/STEAM-освіти [4]. Серед інноваційних ініціатив варто відзначити проєкт «Музейні діалоги» Полтавського національного педагогічного університет імені В. Г. Короленка. Так, 5 жовтня 2022 року студенти та викладачі факультету технологій та дизайну Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка взяли участь у першій зустрічі серії «Музейні діалоги». Захід було ініційовано тодішньою директоркою Літературно-меморіального музею Панаса Мирного в Полтаві, кандидатом філологічних наук Світланою Завалій. Першу зустріч було присвячено драматургії Панаса Мирного [5]. Наукова співробітниця музею, випускниця кафедри культурології Ольга Тютюнник у доступній і захоплюючій формі розкрила слухачам нові аспекти творчості письменника. Студенти отримали цінний приклад аналізу драматичного твору на прикладі дилогії «Лимерівна» та «У черниці». Майбутні культурологи, які на той час опановували курси «Основи аматорського театрального мистецтва та вербальної анімації» й «Основи художнього аналізу та експертного оцінювання творів мистецтва» (викладач — професор Олександр Лук'яненко), значно розширили свої знання про розвиток театрального мистецтва в Україні XIX століття та вдосконалили навички роботи з текстом драматичного твору [7]. Ольга Тютюнник

навела приклади дієвого, подієвого аналізу п'єси, акцентуючи увагу на конфлікті та сюжетній побудові як ключових елементах драматургії. Перегляд відеофрагментів із фільму-екранізації В. Лапокниша «Лимерівна» (1954) та використання фотоматеріалів допомогли студентам краще відчути епоху і зрозуміти еволюцію мистецтва, що позитивно вплинуло на формування навчальних результатів, зокрема для майбутніх дизайнерів, які вивчають історію мистецтва під керівництвом доцента Алли Литвиненко [6].

Проєкт «Музейні діалоги» виявився успішним і продовжує реалізовуватись упродовж кількох років. З-поміж останніх подій — 27 березня 2025 року відбулося засідання круглого столу «Комунікативне партнерство: музейна комунікація та креативність у викликах глобалізації», у якому взяли участь студенти та викладачі факультету технологій та дизайну. Починаючи з 2022 року, цей захід традиційно організовується за участі кафедри культурології, філософії та музеєзнавства на базі Полтавського літературного музею Панаса Мирного в межах спільного наукового проєкту «Музейні діалоги». Ініціаторкою проєкту й модераторкою круглого столу є кандидат мистецтвознавства, доцент Алла Литвиненко.

За час свого існування проєкт значно розширив географію учасників: до науковців і студентів з Полтави долучилися представники закладів вищої освіти з Сум та Києва. Серед доповідачів, окрім полтавських дослідників, були також науковці й здобувачі з кафедри мистецтвознавства і культурології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка та Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (Київ). Під час круглого столу обговорювалися питання музейної діяльності як в історичному, так і в сучасному контексті; еволюція музею та його взаємодія з соціокультурним середовищем; новітні технології, інновації та інтерактивні форми у музейній теорії та практиці. Центральною темою стало поняття комунікативного партнерства. Учасників зацікавили питання музейної комунікації в умовах сучасних суспільно-культурних трансформацій. Серед традиційних тем — літературна та музична спадщина в музейному просторі, творча функція музею та його роль у сучасному суспільстві. Дослідники Літературно-меморіального музею Панаса Мирного під час виступів підняли низку актуальних тем: запровадження музейної педагогіки в освітній процес (Лариса Митрофанова); реалізація основних форм наукової та мистецької комунікації з відвідувачами (Вікторія Щербина); інтеграція інтерактивних подій і майстер-класів у сучасну культурно-мистецьку діяльність музеїв (Олена Плахтій).

У підсумку, учасники круглого столу дійшли висновку про необхідність розвитку сучасного музею як простору творчої комунікації. Під час заходу культурологи розширили свої знання з питань музеєзнавства, збереження та популяризації культурної спадщини. Проєкт «Музейні діалоги» є вагомим елементом підготовки майбутніх фахівців у сфері культури та музеєзнавства, адже сприяє формуванню професійних компетентностей, практичному застосуванню теоретичних знань, розвитку комунікативних навичок, міждисциплінарній взаємодії, долученню до наукової діяльності, стимулює професійне зростання та ілюструє роль музею як освітнього й креативного простору [8].

Під час реалізації «музейних діалогів» разом із музейними працівниками Полтави та області було урізноманітнено завдання для практичного навчання культурологів і музеєзнавців. Згідно з рекомендаціями фахівців-практиків, до них увійшли: розробка інтерактивних екскурсій і музейних квестів, організація

публічних обговорень сучасних культурних питань, підготовка та проведення театралізованих екскурсій або літературних вистав, створення цифрових експозицій або віртуальних турів музеями. Значного розвитку набули мистецькі колаборації: музей + театр, музей + музика, музей + нові медіа. Факультет технологій та дизайну активно долучився до проведення майстер-класів зі створення виставок, вербальної анімації, а в майбутньому — й історичної реконструкції. Набула поширення й практика волонтерських програм у музеях для набуття студентами практичного досвіду. Майбутні фахівці часто залучаються до організації музейних свят, вечорів пам'яті та тематичних експозицій. Цікавим і перспективним досвідом стало застосування цифрових компетентностей — створення блогів і подкастів про музеї, сторінок у соціальних мережах, що дозволяє модернізувати форми музейної комунікації [9].

Глобальні виклики, такі як пандемії, війни та економічні кризи, змушують музеї адаптуватися до нових реалій. Вони впроваджують цифрові технології, створюють віртуальні виставки та онлайн-екскурсії, щоб залишатися доступними для публіки. Під час війни в Україні музеї стали осередками культурного опору. Луганський обласний краєзнавчий музей, евакуйований до Львова, продовжує свою діяльність, організовуючи виставки та зберігаючи культурну спадщину регіону [3].

Цифровізація відкриває нові можливості для музеїв у сфері культурної дипломатії та освіти. Використання віртуальної та доповненої реальності, гейміфікації та штучного інтелекту дозволяє створювати інтерактивні та захоплюючі експозиції, що приваблюють молодь та сприяють глибшому розумінню представлених тем. Дослідження показують, що застосування таких технологій у музеях сприяє ефективнішому навчанню та залученню відвідувачів [1].

Міжнародні партнерства дозволяють музеям обмінюватися досвідом, експозиціями та найкращими практиками. Такі співпраці сприяють зміцненню культурних зв'язків між країнами та популяризації національного мистецтва на глобальному рівні. Український інститут активно працює над розширенням географії культурної дипломатії, організовуючи виставки та культурні проєкти в різних країнах, включаючи Латинську Америку [2].

Музеї в умовах глобальної турбулентності стають не лише хранителями культурної спадщини, а й активними учасниками міжнародного діалогу та освітнього процесу. Інтеграція освітніх функцій, цифровізація та міжнародне співробітництво дозволяють їм ефективно виконувати роль платформ культурної дипломатії, сприяючи взаєморозумінню між народами та зміцненню національної ідентичності.

Список використаних джерел:

1. Barkova O. , Pysarevska N., Allenin O. , Hamotsky S. , Gordienko N., Sarnatskyi V., Ovcharenko V., Tkachenko M., Gordienko Y., Stirenko S. Gamification for Education of the Digitally Native Generation by Means of Virtual Reality, Augmented Reality, Machine Learning, and Brain-Computing Interfaces in Museums. *Uncommon Culture*, 2018. vol. 7, no.1/2(13/14), pp.86-101
2. Білаш К. Український інститут у Південній півкулі: нова географія культурної дипломатії. *LB.ua*. 12 липня 2024. URL: https://lb.ua/culture/2024/07/12/623689_ukrainskiy_institut_pivdenniy.html?utm_source=chatgpt.com
3. Бузовська М. Культурна дипломатія: як музеї допомагають один одному зберігати українську спадщину. *Pragmatika*. 27 листопада 2023. URL: https://pragmatika.media/kulturna-dyplomatiia-iak-muzei-dopomahaiut-odyn-

odnomu-zberihaty-ukrainsku-spadshchynu/?utm_source=chatgpt.com
4. Відбулась міжнародна науково-практична конференція «Музейна педагогіка в контексті сучасних інновацій в освіті». *Львівський національний університет імені Івана Франка*. URL:https://lnu.edu.ua/vidbulas-mizhnarodna-naukovo-praktychna-konferentsiia-muzeyna-pedahohika-v-konteksti-suchasnykh-innovatsiy-v-osviti/?utm_source=chatgpt.com
5. Лук'яненко О. В. Використання потенціалу територіальних громад у формуванні професійних компетентносте майбутніх культурологів. *Українська професійна освіта = Ukrainian Professional Education*. 2024. №15. С.53-61.
6. Лук'яненко О. В. Цифрові інструменти вивчення та презентації культури: досвід, проблеми, перспективи. *Прикладна креатологія*. 2023. №1, С.37-39.
7. Лук'яненко О. В., Винничук Р. В. Традиційні та інноваційні педагогічні технології формування цінностей магістрів гуманітарної галузі у процесі професійної підготовки. *Українська професійна освіта = Ukrainian Professional Education*. 2022. №12. С.24-33.
8. Лук'яненко, О. В., Дмитренко В. А., Дмитренко В. І. Формування фахових компетентностей бакалавра-культуролога в процесі вивчення дисциплін професійної підготовки. *Українська професійна освіта = Ukrainian Professional Education*. №13. С.87-94.
9. Лук'яненко, О. Залучення стейкголдерів до формування загальних і фахових компетентностей здобувачів освіти гуманітарної галузі знань. *Українська професійна освіта = Ukrainian Professional Education*. 2024. №16. С.17–26.

ІНФЛЯЦІЙНІ ОЧІКУВАННЯ В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ

Анна Максимич,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 051 «Економіка»,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
Науковий керівник: Тетяна Непокупна,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри політекономії,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Інфляційні очікування суб'єктів господарювання є важливим чинником впливу на реальні темпи зростання цін, «фактором формування динаміки цін» [1]. Інфляційні очікування – це «процес реагування економічних суб'єктів на інформацію про загальне зростання цін в минулому періоді або (і) передбачуване, прогнозоване їх зростання в майбутньому періоді» [2], це припущення (очікування) економічних агентів (населення, бізнесу, інвесторів, профспілок тощо) щодо майбутнього рівня інфляції. Ці очікування впливають на їхні економічні рішення вже сьогодні: якщо очікується зростання цін, то працівники можуть вимагати вищої зарплати, підприємства можуть підвищувати ціни наперед для компенсації майбутніх збитків, споживачі – активніше купувати товари, які ще не подорожчали.

Причини інфляції, на думку Дж. М. Кейнса, «пояснюються браком синхронності у прийнятті деяких основних економічних рішень, зокрема, рішень щодо заощаджень та інвестицій» [3]. Вважається, що Кейнс не розглядав інфляцію крізь призму інфляційних очікувань, а акцентував увагу на поточному

сукупному попиті, схильності до заощадження, інвестиціях, державних витратах та проблемі безробіття.

Інфляцію як монетарне явище – підхід, який пояснює зростання загального рівня цін у економіці надмірним зростанням грошової маси порівняно з реальним виробництвом, – аналізував основоположник монетаризму Мілтон Фрідман, лауреат премії з економіки імені Альфреда Нобеля (1976 р.), який стверджував, що інфляція завжди і всюди є монетарним явищем. У монетарному підході первинною причиною інфляції виступає надлишкова грошова маса: якщо кількість грошей зростає швидше, ніж обсяг вироблених товарів і послуг, то виникає інфляція. Вважається, що основним інструментом боротьби з інфляцією є монетарна політика, тобто центральні банки повинні контролювати темпи зростання грошової маси для забезпечення стабільності цін. У довгостроковій перспективі інфляція зумовлена саме грошовими чинниками, тоді як інші чинники, наприклад, ціни на енергоносії чи зарплати, мають лише короткостроковий ефект [4]. Монетарний підхід став основою політики інфляційного таргетування – стратегії грошово-кредитної політики, за якої центральний банк визначає цільовий рівень інфляції (зазвичай у вигляді річного відсотка) і використовує інструменти монетарної політики (наприклад, зміну облікової ставки), щоб підтримувати фактичну інфляцію в межах цього цільового діапазону – в багатьох країнах, зокрема і в Україні (у 2016 р. НБУ оголосив, що відповідно до Стратегії монетарної політики на 2016-2020 рр., прагне підтримувати інфляцію на рівні 5% ± 1% у середньостроковій перспективі [5]).

Представники посткейнсіанства критично ставились до аргументів монетаристів та наголошували, що інфляція може виникати також із-за т. зв. шоків пропозиції (наприклад, зростання цін на енергоносії), недосконалості ринку, інфляційних очікувань тощо.

Безпосередньо ідею раціональних очікувань обґрунтував Роберт Лукас – один із представників нової класичної макроекономічної теорії. Його внесок у зміну макроекономічної парадигми у 70-х роках XX ст. був суттєвим. Він вважав, інфляційні очікування суб'єктів господарювання раціональними, оскільки економічні агенти не помиляються систематично у своїх прогнозах інфляції; вони використовують усю наявну інформацію, включаючи майбутню політику уряду чи центробанку; їхні очікування не просто адаптивні (як у Фрідмана), а засновані на «моделях» економіки, подібних до тих, що використовують економісти [4]. Лукас наголошував, що грошова політика держави не має довгострокового впливу на реальні змінні (ВВП, зайнятість) і для ефективності цієї політики потрібно упередити очікування, а не маніпулювати ними уже після факту, адже очікування інфляції можуть нейтралізувати ефект будь-якої «несподіваної» політики.

Про інфляційні очікування в Україні можна дізнатися зі звіту НБУ [6].

Таким чином, монетаристи вважають, що інфляцію спричиняє занадто багато грошей в обігу, посткейнсіанці – що інфляція може виникати внаслідок надлишкового попиту, зростання виробничих витрат або негативних зовнішніх шоків. У реальності можемо спостерігати поєднання елементів обох підходів.

Список використаних джерел:

1. Чи є відхилення інфляції від цілі порушенням цінової стабільності? URL : https://bank.gov.ua/ua/monetary/about/targets/target-k
2. Семененко Т. О. Інфляційні очікування: дослідження сутності проблеми. URL : https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/54012/1/

Semenenko_Infliatsiini_ochikuvannia.pdf
3. Теоретична система та економічна програма Дж. М. Кейнса. URL : https://studentam.net.ua/content/view/5205/132/#:~:text=На%20думку%20Кейнса%2C%20не%20варто,рішень%20щодо%20заощаджень%20та%20інвестицій
4. Історія економіки та економічної думки : підруч. / В. В. Козюк, Л. А. Родіонова, О. В. Длугопольський [та ін.] ; за ред. В. В. Козюка, Л. А. Родіонової. Тернопіль : ТНЕУ, 2015 792 с. URL : http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/26360
5. Як Національний банк може впливати на інфляцію, використовуючи облікову ставку. URL : https://bank.gov.ua/ua/monetary/about/keyrate-inflat
6. Національний банк України. Інфляційний звіт. Квітень 2024 року. URL : https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2024-Q2.pdf

ВИЗНАЧЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Людмила Малярець,
д.е.н., завідувачка кафедри економіко-математичного моделювання
Харківський національний економічний університеті імені Семена Кузнеця
Олексій Бударін,
аспірант кафедри економіко-математичного моделювання
Харківський національний економічний університеті імені Семена Кузнеця
Тетяна Скляр,
аспірантка кафедри економіко-математичного моделювання
Харківський національний економічний університеті імені Семена Кузнеця

В сучасних складних економічних умовах особливо актуальним є вирішення проблеми імпортозаміщення на промислових підприємствах. Розглядаючи імпортозаміщення на підприємстві, як процес забезпечення ефективності діяльності шляхом виробництва власної конкурентоспроможної продукції з високою доданою вартістю та з високою якістю за міжнародними стандартами, який супроводжується заміщенням імпортованих сировини, матеріалів та комплектуючих вітчизняними, диверсифікацією виробництва якісної продукції нижчої вартості для реалізації на внутрішньому ринку, встановлено необхідність його оцінки.

Оцінювання імпортозаміщення на різних рівнях управління національному, галузевому, секторальному, суб'єктів господарювання, відрізняється за змістом та інструментами. Дослідженням проблем імпортозаміщення займались багато вітчизняних вчених, а саме Геєць В.М. [1], Ващенко Т. В. [2], Іщук С.О., Созанський Л.Й. [3], Кундицький О.О. [4], Лупак Р.Л. [5], Мельник Т.М., Пугачевська К.С. [6], Пазізіна К.В., Пазізіна С.М. [7], Нікішина О.В. [8] та інші. В своїх працях вчені, в основному, зосереджували увагу на розгляді імпортозаміщення національної економіки, зв'язку його з економічною безпекою країни, і лише окремі праці присвячені вирішенню проблем імпортозаміщення на підприємстві. Також, аналіз досліджень означених вчених свідчить, що імпортозаміщення на промисловому підприємстві може здійснюватися в двох напрямах: заміщення імпортних сировини, матеріалів та комплектуючих; виробленя імпортозамінної продукції на внутрішньому ринку.

Поняття потенціал імпортозаміщення підприємства є новим. Аналіз сучасних концепцій потенціалу підприємства, експортно-імпортної діяльності спонукає визначити потенціал імпортозаміщення підприємства як здатності та можливості заміщення імпортних сировини, матеріалів та комплектуючих у виробництві продукції та виробництва імпортозамінної продукції для реалізації на внутрішньому та зовнішньому ринках з метою забезпечення ефективності діяльності.

Слід також сказати, що показником імпортозалежності ресурсної складової підприємства є частка імпортованих сировини, матеріалів, комплектуючих та напівфабрикатів у загальному обсязі витрат на виробництво продукції на підприємстві, а показником виробництва імпортозамінної продукції підприємства – частка виробленої імпортозамінної продукції у загальному обсязі виробленої продукції.

Визначення потенціалу імпортозаміщеня на промислових підприємствах та впливу його на ефективність діяльності підприємства рекомендується здійснювати у відповідній послідовності етапів, а саме: 1) аналіз стану та розвитку галузі; 2) аналіз внутрішнього та зовнішнього ринку; 3) аналіз економічного потенціалу підприємства; 4) визначення напрямів імпортозаміщення на підприємстві; 5) аналіз структури витрат у розрізі імпортованих сировини, матеріалів, комплектуючих та напівфабрикатів на підприємстві; аналіз товарного портфеля підприємства; 6) оцінювання цінових характеристик продукції; оцінювання прибутковості товарних груп відносно прибутковості ринкового портфеля; 7) аналіз якості та конкурентоспроможності продукції; 8) організація ланцюгів поставок щодо імпортозамінної сировини або/та виробництва імпортозамінної продукції; 9) аналіз інвестиційного проєкту щодо імпортозаміщення на підприємстві; 10) оцінка впливу використання потенціалу імпортозаміщення на ефективність діяльності підприємства.

На багатьох вітчизняних підприємствах активно реалізують державну політику імпортозаміщення. Щодо вирішення проблем імпортозаміщення, то підприємством АТ «Українські енергетичні машини» освоєно виробництво робочих лопаток останнього ступеню низького тиску з титанового сплаву, які уже встановлені на Південно-Українську АЕС, Хмельницьку АЕС, Ровенську АЕС [9]. Також на підприємстві здійснюється виробництво робочих лопаток низького тиску третього та четвертого ступеню, які також уже працюють на Ровенській АЕС, Хмельницькій АЕС, Південно-Української АЕС.

Важливу роль у здійсненні процесів імпортозаміщення на підприємстві відіграють сформовані конкурентні переваги. В процесі аналізу економічного потенціалу підприємства визначено конкурентні переваги, які представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Конкурентні переваги АТ «Українські енергетичні машини»

Вид конкурентної переваги	Зміст конкурентної переваги
Широкий асортимент продукції	Освоєна, виробляється та успішно використовується продукція різноманітної номенклатури турбінного та генераторного обладнання для ТЕС, АЕС, ГАЕС
Виробничі	Наявність виробничо-технологічного комплексу, який дозволяє збирати турбіни великої потужності

Ділова репутація	Наявність великої референції на поставку турбін в 45 країн світу, позитивні відгуки замовників щодо експлуатації продукції
Технологічні	Наявність технологічних підрозділів з розробки і освоєння нових, передових технологій. Наявність унікальних технологій.
За інноваціями	Наявність у структурі підприємства власних конструкторських підрозділів з великим досвідом створення конкурентоспроможних зразків енергетичного обладнання

Отже, уточнене визначення потенціалу імпортозаміщення на підприємстві поглиблює теорії імпортозаміщення, потенціалу підприємства, ефективності діяльності в цілому, а також конкретизує шляхи реалізації державної стратегії імпортозаміщення в країні.

Список використаних джерел:

1. Геєць В. М. Інституційна обмеженість інноваційних процесів у промисловому розвитку економіки України // *Економіка України*. 2014. № 12. С. 5-10.
2. Ващенко Т.В. Реалізація стратегії імпортозаміщення як запорука розвитку експортного потенціалу промислових підприємств // *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2015. №3. С. 200 – 211.
3. Іщук С.О., Созанський Л.Й. Імпортозалежність економіки України: проблеми і шляхи їх вирішення // *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Сер. Економіка. 2020. Вип. 1(13). С. 23-32. Режим доступу: https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1195697.pdf
4. Кундицький О.О. Стратегія державного регулювання імпортозаміщення в аграрному секторі України // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. №10. С.60-62.
5. Лупак Р.Л. Державна політика імпортозаміщення в системі забезпечення економічної безпеки України: пріоритети та інструменти реалізації : монографія. Львів : Видавництво ННВК «АТБ», 2018. 527 с.
6. Мельник Т.М., Пугачевська К.С. Імпортозалежність економіки України і пріоритети селективного імпортозаміщення // *Економіка України*. 2016. №4. С. 29-44.
7. Пазізіна К.В., Пазізіна С.М. Імпортозаміщення в системі забезпечення економічних інтересів України // *Сталий розвиток економіки України*. 2013. №3. С. 42 - 45.
8. Нікішина О.В. Аналіз імпортозалежності та інституційне забезпечення селективного імпортозаміщення на агропродовольчих ринках України в умовах нестабільності / О.В. Нікішина // *Економіка: реалії часу*. Науковий журнал. – 2024. – № 3 (73). – С. 62-77. – Режим доступу: https://economics.net.ua/files/archive/2024/No3/62.pdf
9. Сайт АТ «Українські енергетичні машини» https://ukrenergymachines.com/

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЯК КЛЮЧОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЦИФРОВІЗАЦІЇ ДЕМОКРАТИЧНОГО ВРЯДУВАННЯ

Олексій Марко,
аспірант, Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України
Науковий керівник: Ірина Кресіна,
д. політ. наук, проф., провідний науковий співробітник,
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України

Свого часу Р. Даль, аналізуючи історію становлення демократії, виділяв три її основних етапи [1, 13-36]. Перший етап пов'язаний із становленням демократії в Стародавній Греції. У цій хвилі демократія ототожнювалася з рівною участю вільних громадян у політичній сфері, тобто мало місце фактичне народовладдя. Другий етап тривав з кінця XVIII ст. до початку XIX ст., коли відбулося встановленням представницької демократії в окремих державах Заходу. Саме в цей момент, як стверджують деякі вчені, демократія почала занепадати, оскільки вона перейшла від участі окремих громадян до обрання політичних еліт, покликаних представляти волю народу. Третій етап пов'язаний із глобалізацією, коли зросло представництво в наднаціональних керівних органах (наприклад, у Європейському Союзі) [1, p. 311-321]. Глобалізація до певної міри сприяла подальшій ерозії демократії, оскільки воля народу переходить до рук дуже невеликої групи представників еліти суверенних націй. Коли демократія вийшла за межі грецького міста-держави та агори до більшої національної держави і, зрештою, до наднаціональної держави, участь у ній значно зменшилася, а центр прийняття політичних рішень опинився в руках меншості, представленої елітою. Однак цифровізація дає можливість призупинити процес ерозії демократичних інститутів та дати старт новому періоду демократії, що передбачає ширшу участь громадян у прийнятті рішень і включає всіх громадян, а не лише обраних представників.

До того, як інтернет став популярним, інклюзивна демократія в тому вигляді, в якому її мали на увазі стародавні греки, була непрактичною через розвиток великих національних держав. Однак сьогодні інтернет надає практичний засіб для кожного, щоб висловити свою думку, і, таким чином, інклюзивна демократія є досяжною. Цифровізація є шансом на об'єднання та інтеграцію демократичного процесу в державне управління.

Це система, яка позбавлена недоліків попередніх версій демократії і має більшість, якщо не всі, переваги нинішньої представницької системи. Інтернет надає платформу для системи співпраці та емансипації, в рамках якої можна відродити політичне громадянство і де громадяни можуть приймати поінформовані, раціональні рішення безпосередньо, швидко та ефективно щодо пропозицій, які впливають на їхнє життя, замість того, щоб вирішувати, хто повинен вирішувати за них їхні проблеми та представляти їх інтереси.

Важливою характеристикою цифровізації, що посилює демократію є децентралізація, яка передбачає передачу політичних, економічних і соціальних повноважень місцевим органам влади, що діють на різних рівнях. У результаті децентралізації з'являються державні функції з планування, реалізації та моніторингу справ конкретної місцевості, а повноваження передаються з вищих рівнів управління на нижчі. Децентралізація має три виміри – адміністративний (передача повноважень органів публічної влади на нижчі рівні управління), фіс-

кальний (передача фіскальних ресурсів і повноважень щодо отримання доходів) і політичний (передача повноважень щодо прийняття рішень) – або їх поєднання.

Завдяки цифровізації громадяни можуть безпосередньо залучатися, контролювати та критикувати дії та політику уряду, що є колективним підходом до управління державною політикою для загального блага. У представницькій демократії люди не відіграють безпосередньої ролі в процесі прийняття рішень.

В онлайн просторі люди можуть висловлювати свою думку, голосувати за політику, формулювати рекомендації та ініціювати санкційні заходи, якщо особи, які приймають рішення, не виконують свої функції ефективно та належним чином. Сама суть децентралізації полягає в безпосередній участі громадян в управлінні. Цифровізація дає змогу громадянам здійснювати безпосередній вплив за висхідним принципом, уникаючи багатьох каналів комунікації, пропагандистських механізмів та ієрархічних управлінських організацій.

У контексті цифровізації децентралізована і безпосередня демократична структура може децентралізувати як національну, так і глобальну політику. Питання та рішення, незалежно від того, чи є вони місцевими, національними або глобальними, можуть бути ефективно обговорені через онлайн-платформи [2], а громадяни мають можливість отримати доступ до адміністративних послуг з будь-якої точки світу без необхідності відвідувати конкретний кабінет, оскільки дані та деталі адміністративних послуг є безпечно доступними через Інтернет.

Основні цілі децентралізованого управління включають: забезпечення участі участь громадян в управлінні на місцевому та національному рівнях; акцентування уваги на місцеві ініціативи; зменшення втручання центрального уряду в місцеві справи; скорочення фінансових видатків держави; створення умов для сталого розвитку через підвищення відповідальності організацій громадянського суспільства.

Отже, цифровізація не лише резонує з децентралізованою системою, але й потенційно може посилити децентралізацію завдяки своїм ключовим особливостям, таким як активна участь фактичної більшості, якщо не всіх громадян. Крім того, вона сприятиме кращому розумінню соціальних і політичних питань та надаватиме рівне право на участь у справах держави й право контролювати порядок денний [3]. Цифровізація нівелює відстань та проблеми географічного розташування, дозволяє уряду швидше реагувати на запити громадян та посилює його підзвітність перед виборцями, а також мінімізує негативний вплив тиранії більшості.

Список використаних джерел:

1. Dahl R. *Democracy and its critics*. New Haven: Yale University Press, 1989.
2. Touaf L., Boutkhil S. The *world as a Global Agora: Critical perspectives on public space*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2008.
3. Margolis M., Moreno-Riano G. *The prospect of internet democracy*. N.Y.: Ashgate, 2009.

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В РОБОТІ ЮРИСТА

Ярослав Мартиненко,
здобувач першого бакалаврського рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Руслан Басенко,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Полтавський інститут економіки і права

Поява штучного інтелекту та технології GPT (Generative Pre-trained Transformer) сколихнула світовий ринок інформаційних технологій. Стартапи, які розробляють штучний інтелект (ШІ) з легкістю привертають увагу інвесторів та широкого загалу. Юристи, айтівці, маркетологи та студенти повсякчас використовують ШІ для своїх потреб, а деякі закордонні бізнеси вже скорочують персонал через його ефективність. Велика кількість стартапів, що використовують технології GPT, поступово виходить на ринок.

Сьогодні у наукових та аналітичних працях представлено широкий спектр визначень поняття «штучний інтелект» та підходів щодо розуміння його змісту – від ототожнення із робототехнікою аж до сприйняття штучного інтелекту саме як інноваційного напряму розвитку науки та техніки, направленого на створення інтелектуальних комп'ютерних програм [2, с. 186].

Коли ми говоримо про юридичний фах, який традиційно є одним із найконсервативніших, побоювання творчої деструкції все-таки виникає. Адже будь-який технологічний прогрес несе у собі як позитивні, так і негативні явища. І саме так, на мою думку, слід ставитися до ролі штучного інтелекту як у юридичній професії, так і в інших сферах нашого життя.

Сьогодні юриспруденція — дуже складна сфера, що містить величезну кількість інформації як національного, так і глобального характеру. Аби хоча б приблизно уявити, з яким величезним масивом даних доводиться працювати юристу, можна зайти на сайт rada.gov.ua в розділ «Законодавство» і подивитися там загальну кількість нормативно-правових актів. Звісно, що в реальній практичній діяльності юристи зазвичай спеціалізуються на якійсь конкретній галузі або навіть підгалузі права. Але й за таких обставин масив даних, з яким доводиться працювати, є надзвичайно великим.

Значною проблемою являється відсутність нормативно-правового регулювання застосування штучного інтелекту у юридичній сфері. Тому вагоме значення має саме прийняття відповідних нормативно-правових актів, що являється непростим завданням, адже фактом є відсутність прийнятих законів в цій галузі навіть в інших країнах [1, с. 154].

В українському законодавстві запровадження ШІ досі перебуває на етапі концепції та планування. Відомо, що Кабінет Міністрів України своїм Розпорядженням від 02 грудня 2020 року № 1556-р (зі змінами) схвалив Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні [3]. ШІ планують включити до значної кількості сфер суспільного життя: від освіти і до правосуддя.

Уряд зробив особливий акцент на запровадженні ШІ до сфери публічного врядування, поставивши завдання відправити на вирішення ШІ ті адміністративні послуги та рішення, в яких участь людини може не бути обов'язковою.

Пізніше, у 2021 році, Кабмін затвердив План заходів із реалізації цієї концепції на строк до 2024 року [4]. Також, у жовтні 2023 року Міністерство цифрової трансформації оприлюднило дорожню карту з регулювання штучного інтелекту в Україні, що складається із двох етапів терміном в три роки, кінцевою метою якої є імплементація акту Європейського Союзу про штучний інтелект (AI Act), що в свою чергу свідчить про спроби гармонізації українського законодавства з правом ЄС [5].

Однак, цікаво те, що вже зараз алгоритми ШІ можна навчити на базі українського законодавства та правових висновків Верховного Суду, розробивши відповідний чат-бот на базі технологій GPT. Така програма зможе генерувати якісні юридичні консультації та надавати первинну правову допомогу користувачам. ШІ зможе допомагати із консультаціями у сферах адміністративних послуг, із податковим законодавством, зможе надавати прогнози. Проте, чат не зможе перевірити зміст документів та оцінити ту чи іншу ситуацію і її обставини.

Сьогодні ШІ вже знаходить своє застосування у різноманітних аспектах роботи юриста:

• Автоматизація рутинних завдань: ШІ-системи здатні автоматизувати такі процеси, як перевірка документів (due diligence), виявлення ключових положень у контрактах, класифікація та категоризація юридичної документації, управління документообігом та підготовка стандартних юридичних документів за шаблонами. Це звільняє час юристів для виконання більш складних та інтелектуальних завдань.

• Пошук та аналіз правової інформації: Системи на основі ШІ значно перевершують традиційні пошукові системи за швидкістю та точністю пошуку релевантної правової інформації. Вони здатні аналізувати контекст запиту, враховувати семантичні зв'язки між документами, виявляти прецеденти та законодавчі норми, що мають безпосереднє відношення до конкретної справи.

• Прогнозування судових рішень та оцінка ризиків: Алгоритми машинного навчання, навчені на великих масивах судових рішень, можуть аналізувати фактори, що впливають на результати судових процесів, та прогнозувати ймовірність винесення певного рішення. Це допомагає юристам краще оцінювати ризики та розробляти більш ефективні стратегії ведення справ.

• Підтримка прийняття рішень: ШІ-інструменти можуть надавати юристам аналітичні звіти, візуалізації даних та виявляти приховані закономірності у великих обсягах інформації, що сприяє прийняттю більш обґрунтованих та стратегічно виважених рішень.

• Юридичні чат-боти та віртуальні помічники: ШІ-чат-боти можуть надавати клієнтам первинні юридичні консультації з простих питань, допомагати з навігацією по правових ресурсах та збирати необхідну інформацію для подальшої роботи юриста.

Штучний інтелект є потужним інструментом, який має значний потенціал для трансформації юридичної професії. Він відкриває нові можливості для автоматизації рутинних завдань, оптимізації правового аналізу, прогнозування ризиків та підтримки прийняття стратегічних рішень. Проте, для ефективного та етичного впровадження ШІ необхідно усвідомлювати пов'язані з цим виклики та ризики, а також активно працювати над їхнім подоланням шляхом розробки відповідної нормативно-правової бази, етичних стандартів та про-

грам навчання для юристів. Майбутнє юридичної професії, ймовірно, буде визначатися симбіозом інтелектуальних здібностей людини та можливостей штучного інтелекту, де технології стануть надійним помічником юриста у його щоденній роботі.

Отже, штучний інтелект відкриває широкі перспективи для вдосконалення юридичної галузі, зокрема в Україні. Застосування ШІ сприяє підвищенню точності, прозорості та ефективності судових процесів, що є критично важливим для вирішення проблем перевантаженості судової системи. Впровадження автоматизованих систем аналізу даних, передбачувальної аналітики та чат-ботів для надання правової допомоги може значно знизити адміністративне навантаження та підвищити доступність правосуддя для громадян

Таким чином, подальше впровадження ШІ у юриспруденцію залежить від комплексного підходу, що включає розробку відповідних законодавчих ініціатив, впровадження інноваційних технологій та формування нового покоління спеціалістів. Це дозволить Україні стати на шлях створення справедливої, прозорої та ефективної правової системи.

Список використаних джерел:

1. Барбашин С. Штучний інтелект: проблеми та перспективи правового регулювання в Україні та ЄС. Право України. 2023. URL: https://pravo.ua/shtuc hnyi-intelekt-problemy-ta-perspektyvypravovohorehuliuvannia-v-ukraini-taies.
2. Великанова М. М. Штучний інтелект: правові проблеми та ризики. Вісник Національної академії правових наук України. 2020. Т. 27. № 4. С. 185–198. DOI: 10.37635/jnalsu.27(4).2020.185-198.
3. Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні» від 02.12.2020 № 1556-р (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020.
4. Розпорядження КМУ «Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021 – 2024 роки» вд 12.05.2021 № 438-р.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2021.
5. Дорожня карта регулювання штучного інтелекту в Україні. Міністерство цифрової трансформації України. URL: https://cms.thedigital.gov.ua/storage/ uploads/files/page/community/docs/ compressed.pdf.
6. Біла книга з регулювання ШІ в Україні: бачення Мінцифри. Версія для консультацій. Червень 2024. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/86.pdf.

ПРОГНОЗУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ТА ЦИФРОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД. FORECASTING UKRAINE'S INNOVATION AND DIGITAL CAPACITY IN THE POST-WAR PERIOD

Олександр Марченко,
к.е.н., доцент, Полтавський інститут економіки і права
Тетяна Антонюк,
здобувач першого курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальність «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок», Полтавський інститут економіки і права

Анотація. Наведені методи прогнозу інноваційної та цифрової спроможності. Проаналізовано дані щодо потенціалу для післявоєнного відновлення України. Розглянуті резерви відновлення національної економіки та можливості для формування цифрового підприємництва на засадах інноваційного функціонування.

Annotation. Methods for forecasting innovation and digital capacity are given. Data on the potential for post-war reconstruction of Ukraine are analyzed. The reserves for the recovery of the national economy and opportunities for the formation of digital entrepreneurship on the basis of innovative functioning are considered.

Прогноз представляє собою сукупність науково обґрунтованих припущень (виражених в якісній і кількісній формах) щодо майбутніх параметрів економічної системи. Прогнозування інноваційної та цифрової спроможності України у післявоєнний період стосується отримання уявлення про майбутнє, що обумовлено законами суспільного розвитку і дією різних і різноспрямованих факторів в прогнозований період. Імовірнісний характер прогнозів дозволяє судити про можливий стан економічного і соціального розвитку об'єкта в майбутньому, альтернативні шляхи його розвитку, обґрунтовувати вибір найбільш прийнятного варіанту. Завдяки прогнозам стає можливим на різних рівнях управління складати науково обґрунтовані довгострокові плани економічного і соціального розвитку, визначати потреби внутрішнього і зовнішнього ринків.

Стосовно післявоєнної відбудови України прогнози дозволяють не тільки оцінити перспективу зміни соціальних потреб, а й передбачити умови і фактори розвитку національної економіки, наслідки реалізації різних варіантів структурної, фінансової, кредитної, податкової та цінової політики. Вони розкривають картину майбутнього, позитивні і негативні тенденції, альтернативи, протиріччя і заходи щодо їх вирішення.

Проаналізовані статистичні дані дозволили констатувати, що Україна має потенціал для післявоєнного відновлення та може розробити моделі післявоєнної економічної відбудови та зміни в її структурі. Урядовці можуть розробити інституційні інструменти для залучення інвестицій та забезпечити дієві механізми для майбутньої трансформації існуючого ринку праці та інституту людського капіталу [1].

Умовами прискорення цифровізації бізнес-процесів на вітчизняних підприємствах є, зокрема, наявність у країні висококваліфікованого науково-дослідного персоналу, новаторів та дослідників, розвиток нових інститутів інноваційного та цифрового розвитку, трансформація та адаптація старих інститутів розвитку до існуючих умов. Для досягнення мети відновлення інноваційного

потенціалу національної економіки у післявоєнний період та подальшого активного розвитку цифрового підприємництва в Україні необхідно продовжувати фінансову підтримку наукових досліджень і науково-технічних розробок, що здійснюються в різних секторах економіки.

Список використаних джерел:

1. Kraus K., Kraus N., Marchenko O. (2024). Forecasting the innovative and digital strength of Ukraine's economy on the basis of correlation-regress analysis. *Baltic Journal of Economic Studies,* vol. 10, no. 3, 180–192.

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ І ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ. PROBLEMS OF THE FINANCIAL SYSTEM OF UKRAINE DURING THE WAR AND WAYS TO SOLVE THEM

Олександр Марченко,
к.е.н., доцент, Полтавський інститут економіки і права
Денис Боровський,
здобувач другого курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальність «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок», Полтавський інститут економіки і права

Анотація. Розглянуто сегменти фінансової системи України. Представлено причини дефіциту бюджету в умовах війни. Обґрунтовано шляхи вирішення проблем фінансової системи в умовах війни.

Annotation. The segments of the financial system of Ukraine are considered. The reasons for the budget deficit in wartime are presented. The ways of solving the problems of the financial system in the conditions of war are substantiated.

В умовах війни порушується стабільність фінансової системи України, що вимагає прийняття механізмів державного регулювання для удосконалення діяльності фінансових установ. Фінансова система України представлена бюджетною системою, банківським сектором, фондовим і страховим ринками, валютною політикою держави. Фінансова система є ключовим елементом стратегії соціально-економічного розвитку держави, забезпечуючи економічні процеси фінансовими ресурсами і капіталом. Разом з тим, в рамках сталого розвитку важливими питаннями є фінансове регулювання та розподіл державних фінансових ресурсів.

При вирішенні проблем фінансової системи в умовах війни значну роль відіграють запозичення з метою підтримки стабільного фінансування військових витрат. Головне питання полягає в тому, скільки грошей фінансова система України може спрямувати через боргові інструменти у воєнний час. У випадку соціально-економічної нестабільності важливим елементом економічної політики та стратегії розвитку фінансової системи є формування ефективної бюджетної системи. Серед причин дефіциту бюджету в умовах війни є такі як економічна криза, нездатність держави управляти фінансовим становищем, високий рівень корупційних схем та злочинів у державному управлінні, зростання соціальних програм, не підкріплених державними доходами, неефективна податкова політика, що призводить до високої частки тіньового економічного розвитку. Проблеми бюджету України пов'язані з військовими витратами, видатками на соціальний захист та витратами на обслуговування державного боргу.

Для вирішення цих проблем держава має залучати кошти, які максимально формують український внутрішній валовий продукт. Найбільш ефективними варіантами є певна комбінація державних облігацій та підвищення податків. Інші варіанти, такі як емісії, працюють не ефективно через те, що вони є короткостроковими та створюють критичні дисбаланс в економіці країни. Такі рішення рано чи пізно неодмінно призведуть до негативних наслідків. Якщо немає можливості залучити достатню кількість грошей за рахунок державних облігацій, наступним оптимальним варіантом є збільшення оподаткування при споживанні предметів розкоші. При цьому оподатковування має відбуватися за прогресивною шкалою і поступово, інакше така політика ризикує в подальшому демотивувати громадян.

Підтримання достатнього фінансування військових видатків є складним завданням, шляхом вирішення якого є регуляторна креативність та використання всіх можливих важелів для уникнення перегріву економіки та високої інфляції, а також збалансування фіскальної політики.

Список використаних джерел:

1. Маршук Л. М., Мовчан Д. О., Покойовий О. О. Особливості фінансової системи в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2022. № 37. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/ view/1228 (дата звернення: 27.10.2022).

РОЗВИТОК РОЗУМНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ФРАНЧАЙЗЕНГУ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНВЕРГЕНЦІЇ. DEVELOPMENT OF SMART ECOLOGICAL FRANCHISING IN THE CONTEXT OF ECONOMIC CONVERGENCE

Олександр Марченко,
к.е.н., доцент, Полтавський інститут економіки і права
Владислав Кривовид,
здобувач другого курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальність «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок», Полтавський інститут економіки і права

Анотація. Розглянуто пріоритети «розумного» екологічного франчайзингу в умовах економічної конвергенції. Представлено результати новацій, що несе з собою екологічний франчайзинг. Обґрунтовано можливості екологічного франчайзингу стосовно досягнення соціально-економічних ефектів.

Annotation. The priorities of "smart" ecological franchising in the context of economic convergence are considered. The results of innovations that ecological franchising brings with it are presented. The possibilities of ecological franchising in relation to the achievement of socio-economic effects are substantiated.

Франчайзинг є нині популярною формою ведення господарської діяльності, особливо серед представників малого та середнього бізнесу. Для українських підприємців ця форма господарювання є цікавою та цінною з точки зору її економічності та стабільності, особливо зважаючи на умови воєнного стану в країні. До пріоритетів, що простежуються в “розумному” екологічному франчайзингу в умовах економічної конвергенції, відносяться: сталість у франчайзингу, екологічно чисте пакування, безвідходність, енергоощадливість, енерго-

ефективність, органічне садівництво, зменшення харчових відходів. Результатами новацій, що несе з собою екологічний франчайзинг є зміни в стандартах для безперервного вдосконалення та інновацій у екологічно чистій діяльності; використанні біологічно розкладних варіантів упаковки; відстеження запасів, контроль порцій і пожертвування непроданої їжі; зосередження на природному догляді за газонами, компостуванні і використанні екологічно чистих продуктів.

Використання можливостей екологічного франчайзингу має всі шанси дозволити досягнути соціально-економічних ефектів шляхом економії ресурсів для ведення і масштабування екологічного бізнесу; посилення конкурентних позицій на ринку; застосунку прогресивних технологій, що дадуть змогу продукувати інноваційні товари та надати нові види послуг в умовах посиленої економічної конвергенції і цифровізації бізнес-процесів. Подальший розвиток екологічного франчайзингу в Україні є необхідним в частинні відбудови економіки, але наразі він зіштовхується з низкою викликів та проблем стосовно отримання доступних кредитів, володіння потрібними знаннями в частинні ведення екологічного е-бізнесу, низьким рівнем фінансової грамотності, інституційною недосконалістю екологічного франчайзингу.

Список використаних джерел:

1. Kraus N., Kraus K., Marchenko O. (2025). Institutional component of the formation of ecological franchising in the conditions of economic convergence. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління, Том 36(75), №1, 22–27. DOI: https://doi.org/10.32782/2523-4803/75-1-4.
2. Міжнародні наукометричні бази: Index Copernicus, Google Scholar, Crossref, OUCI, Vernadsky National Library.

РЕАЛЬНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ВІДБУДОВИ. THE REAL SECTOR OF UKRAINE'S ECONOMY IN THE CONDITIONS OF WAR AND THE PROSPECTS FOR ITS RECONSTRUCTION

Олександр Марченко,
к.е.н., доцент, Полтавський інститут економіки і права
Сергій Петріченко,
здобувач першого курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти, спеціальність «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок», Полтавський інститут економіки і права

Анотація. Наведені завдання розвитку реального сектору економіки України в умовах війни. Розглянуті складові реального сектору економіки. Проведено аналіз важливості розвитку реального сектору економіки в умовах війни. Запропоновано перспективи післявоєнної відбудови реального сектору економіки.

Annotation. The tasks of development of the real sector of the economy of Ukraine in the conditions of war are given. The components of the real sector of the economy are considered. The analysis of the importance of the development of the real sector of the economy in the conditions of war is carried out. Prospects for the post-war reconstruction of the real sector of the economy are proposed.

Основним показником, що характеризує розвиток економіки країни, є рівень добробуту населення і ступінь задоволення його потреб. При цьому, як відомо, першочерговими потребами є матеріальні потреби, такі як: їжа, одяг, житло, транспорт, засоби зв'язку тощо. В умовах війни найважливішим завданням є забезпечення суспільства товарами народного споживання у достатньому обсязі. У зв'язку з цим рівень добробуту в країні безпосередньо залежить від ефективності функціонування реального сектора економіки, спрямованого на досягнення матеріальних потреб населення. В даний час особлива увага приділяється реальному сектору економіки, так як він не тільки пов'язаний із задоволенням потреб населення, а й забезпечує наповнення бюджету, адже саме в ньому створюється більша частина валового внутрішнього продукту країни.

Важливість реального сектора економіки України в умовах війни вже не викликає сумнівів, тому зусилля уряду країни мають бути спрямовані на підтримку та створення сприятливих умов для його функціонування. Реальний сектор економіки постає як сукупність секторів економіки, які виробляють матеріальні і нематеріальні товари і послуги, за винятком операцій, пов'язаних з фінансовим сектором економіки. Сфера матеріального виробництва включає галузі та підприємства, на яких виробляються матеріальні цінності: промисловість, сільське та лісове господарство, а також галузі, що надають матеріальні послуги: будівництво, готельний бізнес, транспорт, зв'язок, торгівля та громадське харчування, а тому формують найважливіші макроекономічні показники, такі як валовий внутрішній продукт, національний дохід тощо. Нематеріальні послуги включають такі галузі, як охорона здоров'я, освіта, наука, культура, мистецтво, спорт тощо. Поняття "реальна економіка" і "сфера виробництва товарів" не тотожні, оскільки реальна економіка включає в себе як торгівлю, так і послуги. Реальний сектор економіки - це сектор, який належить до сфери як матеріального, так і нематеріального виробництва товарів і надання послуг. Цей сектор вносить значний внесок у дохідну частину бюджету і становить основу економічної відбудови України після війни.

Список використаних джерел:

1. Khatser M. Socio-economic challenges of Ukraine in the war and post-war period. Management and entrepreneurship: trends of development. 2022. № 4 (22). P. 86–95. DOI: https://doi.org/10.26661/2522-1566/2022-4/22-08 (дата звернення: 06.09.2023).

ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЇХ СІМЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Микола Мельник,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 014 «Історія та правознавство»,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Науковий керівник : Олександра Проць,
канд. юр. наук, доцент, доцент кафедри історії України та правознавства,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Соціальне забезпечення військовослужбовців та їх родин є одним з багатьох напрямків державної соціальної політики. Масштабні виклики, які постали перед державою і суспільством в умовах війни, актуалізують питання правових засад, особливостей та проблем функціонування системи соціальних гарантій для цієї категорії осіб. Тому метою нашого дослідження є аналіз окремих аспектів правового регулювання соціального забезпечення військовослужбовців та їх родин, та, з урахуванням думки вітчизняних дослідників, формулювання пропозицій щодо підвищення ефективності відповідних гарантій з боку держави.

Передовсім відзначимо, що нормативно-правову базу державної політики щодо соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей формує Конституція України та низка законів: «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»; «Про оборону України»; «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та ін.

Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» вважаємо нормативною базою державної політики у цій сфері. Згідно із Законом, соціальний захист військовослужбовців – це діяльність держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі [6].

Законом України «Про оборону України» передбачено, що Міністерство оборони України здійснює заходи, спрямовані на реалізацію соціально-економічних і правових гарантій військовослужбовцям, членам їх сімей та працівникам ЗСУ, особам, звільненим у запас або відставку. Також ці заходи поширюються на членів сімей військовослужбовців, які загинули внаслідок активних бойових дій, отримали поранення (стали інвалідами), зникли безвісти або ж потрапили в полон. Крім цього, відповідні обов'язки покладаються на органи місцевих державних адміністрацій у сфері оборони [5].

Соціальний захист ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України передбачає цілеспрямовану, системну діяльність органів державної влади щодо надання їм пільг і гарантій соціального захисту відповідно до законодавства. Законодавець наголошує на тому, що державна політика у цій сфері базується на таких принципах соціальної справедливості; комплексності; належного фінансового забезпечення передбачених законом пільг та гарантій; відкритості та рівного доступу до інформації; прозорості та підзвітності діяльності органів державної влади [7].

З початком повномасштабної війни до законодавства України були внесені зміни і доповнення, а також прийнято низку підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на вдосконалення системи соціальних гарантій військовослужбовців. Зокрема, базовий закон доповнено статтею, яка регулює винагороди військовослужбовцям на час воєнного стану – кожного місяця їм виплачують додаткову винагороду на умовах, в розмірі та порядку, визначеному Кабміном. Крім цього, додатково винагороджують за знищене (захоплене) озброєння та військову, бойову (спеціальну, спеціалізовану) техніку противника [6]. Розміри виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану унормовані урядовою постановою від 28 лютого 2022 р. [3].

Питаннями соціального забезпечення ветеранів відає Міністерство у справах ветеранів України. Згідно з його наказом, 2023 року було введено в експлуатацію «Єдиний державний реєстр ветеранів війни», який отримав нормативну основу ще 2019 року. В Реєстрі мають зберігатися відомості про ветеранів війни; осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною; постраждалих учасників Революції Гідності; членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України [4].

Отже, можна зробити висновок, що правове регулювання соціального захисту та забезпечення військовослужбовців, їх сімей та ветеранів здійснюється на належному рівні. Проте не менш важливим є реальне виконання всіх норм та забезпечення гідного соціального статусу наших захисників та їх сімей. Практично всі вітчизняні науковці, які досліджують проблеми соціального захисту військовослужбовців і членів їх сімей, приділяють значну увагу аналізу проблемних питань такого захисту. Наприклад, В. О. Рядінська та О. В. Епель зазначають, що проблема полягає у питанні неможливості якісно та ефективно оцінити та проаналізувати систему соцзахисту. На думку дослідників, основною проблемою є безперервне додавання нових гарантій без формування цілісної та впорядкованої системи. Окрім того, деякі з існуючих гарантій вже не відповідають сучасним реаліям і втратили свою актуальність [8, с. 132]. Зі свого боку, А. О. Сидоренко наголошує саме на питанні фінансування основних соціальних програм, де на першому місці є питання медичного забезпечення. На жаль, наразі тут спостерігається негативна динаміка, яка спричинена неналежним фінансування [9, с. 154]. Своєю чергою, Л. І. Мазуренко проводить паралель між соціальними гарантіями для військових в Україні та закордоном. Вона, як і більшість дослідників, наголошує на скрутному становищі економіки, та недостатньому фінансуванні цієї сфери. Шляхом до вирішення цієї проблеми називає реформування політики соціального захисту ЗСУ, враховуючи досвід західних партнерів, який має бути адаптований до сучасного стану справ у нашій державі [2, с. 227].

Вважаємо за доцільне наголосити, що забезпечення належного рівня правового захисту військовослужбовців та їх сімей є не лише соціальною функцією держави, а й необхідною умовою підтримання боєздатності ЗСУ та суспільної стабільності. Хоч законодавчу базу можна назвати достатньою, існує доволі гостра проблема фактичної реалізації основних соціальних гарантій для вказаних категорій осіб, що зумовлена передовсім недостатнім фінансуванням цієї сфери. Варто також відзначити необхідність систематизації соціальних гарантій, усунення застарілих норм і впровадження нових, адаптованих до потреб

сьогодення. На нашу думку, важливу роль покликані відігравати програми соціального захисту військовослужбовців і членів сімей на регіональному та місцевому рівні. В інституційному плані позитивної оцінки заслуговує запровадження посади військового омбудсмена – наразі як Уповноваженого Президента України зі захисту прав військових, відтак очікується прийняття відповідного закону [1]. Отже, гарантування соціального захисту військовослужбовців та членів сімей є одним із ключових завдань України в умовах війни, виконання якого здатен забезпечити лише цілісний і збалансований підхід.

Список використаних джерел:

1. Законопроєкт про військового омбудсмена готовий – Решетилова розповіла деталі / Радіо Свобода. 9 квітня 2025. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-zakonoproiekt-viiskovyi-ombydsmen-reshetylova/33378304.html/.
2. Мазуренко Л. І. Основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців: нормативно-правове забезпечення. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 71. С. 223–231. DOI https://doi.org/10.32782/app.v71.2023.31.
3. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 року № 168. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-%D0%BF#Text.
4. Про Єдиний державний реєстр ветеранів війни. Постанова Кабінету міністрів України від 14 серпня 2019 р. № 700. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/700-2019-%D0%BF#Text
5. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII (зі змінами). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text.
6. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text.
7. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text.
8. Рядінська В. О., Епель О. В. Соціальний захист військовослужбовців в Україні: шляхи удосконалення. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 29. С. 123–133. DOI https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.29.13.
9. Сидоренко А. О. Соціальний захист членів сімей військовослужбовців в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 6. С. 151–155. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.27.

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ІМПУЛЬСИ XXI СТОЛІТТЯ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ОСВІТИ, НАУКИ, ПОЛІТИКИ

Тетяна Непокупна,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри політекономії,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
Олена Годзь,
асистент кафедри політекономії,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Перша чверть XXI ст. шокувала людство масштабними і швидкими змінами у різних сферах життєдіяльності суспільства. У соціально-економічній сфері спостерігаємо процес глокалізації – процеси глобалізації, як об'єднання світу, зростання його взаємозалежності, та локалізації, як збереження або посилення місцевих ідентичностей, культур, інтересів, у результаті чого виникає ситуація, коли суспільства ніби стають ближчими, але одночасно й більш фрагментованими; розширення впливу глобальних корпорацій; виникнення світових фінансових криз й рецесій (зокрема, світова фінансова криза 2008 року, криза, спричинена оголошеною пандемією через COVID-19 та ін.); зростання цифровізації економіки з появою криптовалют, фрілансу, платформ на кшталт Uber, Airbnb, Amazon; зміну структури зайнятості – відбулось зменшення ролі фізичної праці і зростання розумової; посилення соціальної мобільності з одночасним зростанням нерівності; переосмислення гендерних ролей і прав меншин, поширення інклюзивності тощо.

В екологічній сфері – просування теми глобального потепління і кліматичних катастроф, як його наслідку, що вплинуло на формування нової екологічної свідомості; відбулось зростання екологічних рухів, впровадження зеленої енергетики.

У політичну сферу просочився популізм із-за зростання впливу на політику соцмереж; з'явились нові форми конфліктів – гібридні війни, кіберзагрози; війна в Україні стала переломним геополітичним моментом, який породив розкол і стратегічну геополітичну поляризацію, за якої країни та міжнародні актори групуються навколо протилежних геополітичних центрів впливу (наприклад, США/ЄС vs Росія/Китай), маючи протилежні позиції щодо подій міжнародного масштабу, війни в Україні. У міжнародній політиці виникла моральна дихотомія щодо війни РФ проти України, адже відбулось розмежування держав на основі оцінки, хто «правий» і хто «винний» у цьому збройному конфлікті.

Технологічна сфера супроводжується масовою цифровізацією всіх сторін життя завдяки поширення інтернету, смартфонів, хмарних технологій. Штучний інтелект, автоматизація, Big Data вплинули на ринок праці, управління, соціальну сферу. Бум соціальних мереж формує нову культуру комунікації, цифрову ідентичність. Так, технокультура першої чверті XXI ст. породила «нові формати візуальних симулякрів, які сприяють розмиванню межі між реальність (фізичною, соціальною) і псевдореальністю. Серед таких симулякрів особливе місце посідають діпфейки…, які передбачають генерацію зображень на основі штучного інтелекту» [1]. Завдяки цим технологіям створені зображення виглядають майже як справжні, і відрізнити їх від реальності стає дедалі важче. Це змушує деяких науковців вважати, що ми поступово входимо в епоху симульованої реальності, яка набуває рис гіперреальності [2].

У сфері освіти змінюються її цілі, зміст, методи і очікувані результати. Фокус зміщується з передавання знань на розвиток гнучких навичок (soft skills), критичного мислення, емоційного інтелекту, стресостійкості й адаптивності до швидкоплинних змін. Перед освітою постає завдання – готувати до життя в умовах невизначеності, а не лише до якоїсь конкретної професії. Учителі, викладачі мають самі адаптуватися до викликів, змінюючи свою місію – від джерела/носія знань до ролі наставника. Відповідно зростає попит на цифрову грамотність, психологічну стійкість учителів, викладачів та трансдисциплінарність як процесу взаємодії науки з іншими системами знань [3]. Йде процес переосмислення змісту навчання зі зміщенням акценту на інтердисциплінарність, реальні кейси, проблемне навчання (problem-based learning); вивчаються не лише «що знати», а й «як вчитися», «як мислити». Відбувся перехід до онлайн-освіти; зросла роль неформальної освіти, EdTech-платформ (Coursera, Prometheus тощо), soft skills і навчання протягом життя (lifelong learning).

Це далеко не повний перелік змін в освітній сфері в сучасному складному та мінливому середовищі, але вочевидь, що значущість освіти зростає. На сьогодні є потреба у складних компетентностях і заклади освіти стають майданчиком для формування не лише професійних знань, а й аналітичного мислення, креативності, етичного лідерства, здатності до дії в невизначеності. Заклади освіти виступають соціальними інститутами, які здатні згуртувати молодь і дорослих, сформувати цінності демократії, а університети – стати платформою для міждисциплінарного діалогу, поєднання знання з різних сфер для вирішення багатоаспектних проблем сучасності, формування стратегічних підходів до реалізації доказової політики (evidence-based policy), продукування інновацій для підвищення конкурентоспроможності країни. Водночас під тиском змін актуальність університетів для студентів і роботодавців може знижуватися, якщо вони не зможуть трансформуватися разом зі світовими трендами, не стануть більш відкритими та гнучкими. Загрозами для вищої освіти вже сьогодні є конкуренція з альтернативними освітніми платформами (курси, мікросертифікації, онлайн-академії). Викликом може стати загроза інфляції довіри до науки через дезінформацію, псевдонауку, політичний тиск.

Таким чином, освіта у цілому і вища, зокрема, та наука стають критично важливими для сучасного VUCA-світу, але мають еволюціонувати аби відповідати викликам.

Список використаних джерел:

1. Прокопович Л. В. Діпфейкова реальність: соціально-філософський аналіз результатів навчального експерименту. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2025. №1. https://perspektyvy.pdpu.od.ua/1_2025/1_2025.pdf
2. Chesney B. and Citron D. Deep Fakes: A Looming Challenge for Privacy, Democracy and National Security. California Law Review, 2019, Vol. 107, P. 1753-1768. DOI: 10.15779/Z38RV0D15J
3. Matthias Kaiser and Peter Gluckman. Looking at the future of transdisciplinary research. Discussion paper https://council.science/wp-content/uploads/2024/06/2023-04-26Futureoftransdisciplinaryresearch.pdf

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Тетяна Олійник,
старший викладач кафедри правознавства та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права

Економіка України гостро потребує кваліфікованих спеціалістів, здатних творчо мислити, проявляти ініціативу, самостійно поповнювати свої знання.

Самостійність – це одна з найважливіших рис спеціаліста. Активна самостійна діяльність фахівця значною мірою обумовлюється самостійністю його мислення, яка закладається в студентські роки.

Самостійна робота, перш за все, завершує задачі всіх інших видів навчальної роботи. Знання, які не стали об'єктом власної діяльності, не можуть визнаватися справжнім надбанням людини. Крім практичної важливості, самостійна робота має велике виховне значення: воно формує самостійність не тільки як сукупність певних умінь і навиків, але і як рису характеру, яка відіграє суттєву роль у структурі особистості сучасного спеціаліста.

Сьогодні завдання не тільки в тому, щоб дати молодому спеціалісту знання, а в тому, щоб сформувати потребу в них. Виховати прагнення до їх постійного оновлення, власного вдосконалення.

Отже, мета самостійної роботи здобувачів освіти:

- ✓ розвиток творчих здібностей та активізація розумової діяльності;
- ✓ формування потреби безперервного самостійного поповнення знань;
- ✓ здобуття глибокої системи знань як ознаки їх міцності;
- ✓ самостійна робота студентів як результат їх морально-вольових зусиль.

Аналіз літератури з проблем організації самостійної роботи здобувачів освіти дозволив виявити основні напрями рішення цієї проблеми:

- ✓ раціональне розподілення часу студентів при вивченні дисципліни;
- ✓ повне методичне забезпечення дисципліни;
- ✓ постійний контроль за якістю роботи здобувачів освіти.

Організація самостійної роботи складається з двох головних аспектів: один з них – розробка форм і методів організації контролю за самостійною робою і другий – навчально-методичне забезпечення самостійної роботи.

На мою думку, організацію самостійної роботи здобувачів освіти доцільно проводити у два етапи:

І етап – період початкової організації, що вимагає від викладача безпосередньої участі в діяльності осіб, які навчаються, з виявленням і вказування причин появи помилок;

ІІ етап – період самоорганізації, коли не вимагається безпосередня участь викладача в процесі самостійного формування знань здобувачів освіти.

Навчальний процес не може здійснюватися без ефективного зворотного зв'язку, який реалізується через контроль за його результатами. Якість контролю знань здобувачів освіти і його достовірність дуже важливі для прийняття правильних рішень щодо вдосконалення навчального процесу та організації самостійної роботи здобувачів освіти.

Крім того, на першому занятті з дисципліни здійснюється нульовий або вхідний контроль з метою оцінки рівня підготовки здобувачів освіти до вивчення даної дисципліни з урахуванням їх індивідуальних здібностей.

Постійний характер контролю та різноманітні його форми змушують здобувачів освіти до систематичної роботи з вивчення курсу, сприяють розвитку навичок організації власною роботою.

Самоконтроль є необхідним елементом навчальної праці перш за все тому, що він сприяє глибокому і міцному оволодінню знаннями.

Використання самоконтролю в навчальній діяльності дозволяє здобувачам освіти оцінювати ефективність і раціональність прийомів і методів розумової праці, яка використовується, знаходити в ньому допустимі недоліки і на цій основі проводити необхідну корекцію.

У сучасних умовах інформатизації суспільства та педагогічної системи проблема самостійності виходить на якісно новий рівень. Інформаційні технології в освіті – це не просто засоби навчання, а й якісно нові технології в підготовці конкурентоздатних фахівців. Вони дозволяють істотно розширити творчий потенціал здобувачів освіти, виходячи за рамки традиційної моделі навчання.

Вміння вчитися самостійно набувається з застосуванням електронних навчальних матеріалів, освітніх баз даних, комп'ютерних навчальних програм, систем тестування. Навчити студентів користуватися можливостями самостійної роботи з урахуванням інформаційних технологій – це складний і тривалий процес.

Самостійну роботу здобувачів освіти при вивченні дисциплін навчального плану у коледжі з використанням інформаційних технологій можна організувати як систему:

- роботи з електронними виданнями в бібліотеці;
- підготовки до практичних занять;
- виконання індивідуальних завдань на основі використання інформаційних технологій;
- поточної атестації за допомогою електронного тестування;
- використання освітніх сайтів та автоматизованих навчальних програмних засобів.

Головна проблема використання інформаційних технологій – це відбір й застосування дійсно цінної інформації з нескінченного інформаційного потоку, тобто отримання знань з інформації, орієнтуватися в інформаційному середовищі, яке швидко розширюється.

Застосування електронного посібника значно полегшує організацію самостійної роботи здобувачів. Електронний посібник – це носій наукового змісту навчальної дисципліни, якій відповідає меті професійної підготовки майбутніх фахівців. Він повинен максимально полегшити розуміння та активне запам'ятовування істотних понять, тверджень та прикладів, залучати до процесу навчання нові, відмінні від звичайного підручника, можливості сприйняття мозку людини, тобто слухову та емоційну пам'ять.

Електронний навчальний матеріал повинен подібно до викладача наставляти та контролювати самостійну роботу студента, підказувати шляхи просування у вивченні матеріалу. Реалізувати це можливо за допомогою представлення матеріалу в вигляді порцій в різноманітній послідовності на основі інструкцій та пояснень, довідкової системи, що супроводжують матеріал та дають змогу здобувачу освіти не обмежуватися логікою електронної програми, а на власний розгляд використовувати різноманітні частини матеріалу у пошуках потрібного, тим самим відбувається побудова індивідуального маршруту самостійного пізнання й самоконтролю.

Необхідно зазначити, що саме електронний посібник здатен розвивати творчу активність здобувачів освіти, розвиток творчого мислення, з урахуванням індивідуальних можливостей, активізувати творчу самостійну роботу. Позитивною стороною застосування електронного підручника також є те, що відбувається адаптація навчального матеріалу до рівня знань здобувачів освіти, яка досягається за допомогою багаторівневої структури посібника.

Електронний посібник не витісняє традиційних форм навчання, а гармонійним доповненням до традиційних форм навчання, й також передбачає роботу здобувача з книгами, конспектами, вправами, завданнями тощо.

Використання інформаційних технологій передбачає застосування різноманітних комп'ютерних програм та курсів навчального призначення. Такі програми спираються на використання наочності, яка за допомогою комп'ютера є значно ефективнішою. Багато комп'ютерних курсів використовують нові можливості презентації навчального матеріалу на диску.

Комп'ютерні програми особливо підходять для організації самостійної роботи здобувача з закріплення навчального матеріалу вивченого на заняттях та підготовки до аудиторних занять. При розробці завдань для самостійного виконання здобувачами з використанням комп'ютерних навчальних програм викладачем робиться акцент на індивідуальну роботу студентів з добре підготовленим структурним матеріалом.

Використання інформаційних технологій в організації самостійної роботи здобувачів освіти дозволяє не тільки інтенсифікувати їх роботу, а й закладає основи їх подальшої постійної самоосвіти.

Список використаних джерел:

1. Михайлюк М. М., Верголяс М. Р., Верголяс О. О. Самостійна робота як важлива складова при вивченні дисциплін // УДК001.1 зб. наук. праць. Мир науки: проблеми, перспективи, інновації // Дистанційна освіта в Україні: інновації, нормативно-правові, педагогічні аспекти: зб. наук. праць. К. : НАУ, 2021. С. 120 -123.
2. Ніколенко Л. М. Щодо самостійної роботи студентів в умовах дистанційного навчання / Л. М. Ніколенко, Л. А. Ільченко // Педагогіка вищої школи: досвід і тенденції розвитку : матеріали V Всеукр. наук.-пр. конф., 5 лист. 2020 р. Запоріжжя, 2020. С 27–29.
3. Умрик М. Досвід організації самостійної роботи студентів в умовах дистанційного навчання // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання. Київ, 2020. № 5 (12). С. 192-195. https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1348/39.

ЮРИДИЧНА АРГУМЕНТАЦІЯ У РИМСЬКОМУ ПРАВІ

Вікторія Орел,
старший викладач закладу вищої освіти,
Полтавський університет економіки і торгівлі

Юридична аргументація у римському праві є складним і багатогранним феноменом, що поєднує в собі закон, логіку, моральні принципи та практичний досвід. Більшість сучасних дослідників, таких як А. Романова, О. Чорнобай, Д. Сковронський, вважають, що юридична аргументація у Стародавньому Римі базувалась переважно на античній філософії та риториці. Водночас, варто додати,

що підґрунтям судової аргументації були також закон, правила логіки та принципи права (або закони природи), які діяли у тому випадку, коли закон не врегульовував певні ситуації або містив прогалини [1, с. 69].

В. Кістяник у дисертаційному дослідженні зазначає, що «особливості судової аргументації у Стародавньому Римі визначалися подвійною природою судового процесу. З одного боку, вони обумовлювалися нормами права, які встановлювали систему та порядок взаємовідносин, надаючи аргументації юридичну визначеність. З іншого боку, судова аргументація римського права відображала систему заповнення прогалин у правових відносинах за допомогою застосування принципів права та техніки ораторства юристів того часу» [2, с. 29].

Зокрема, давньоримський оратор Цицерон (106–43 рр. до н. е.) приділяє особливу увагу предмету розгляду, який є основою для судового позову в цивільному чи звинувачення в кримінальному процесі. На його думку, ефективність аргументації в судовому процесі можлива лише при наявності загальновизнаних (або, принаймні, визнаних обома сторонами процесу) підстав. Зазвичай ці підстави представлені законами. Однак розуміння закону сторонами судового процесу може значно відрізнятися, що може призводити до «сперечання про закони». Стратегія судової аргументації розширюється різноманітними тактичними можливостями, зумовленими інтерпретацією законів [3, с. 26].

Як і Цицерон, римські юристи вважали, що закон має бути доконче раціональним, універсальним, незмінним і божественним, хоча б стосовно головних принципів: добра й справедливості [4].

Окрім закону, використовувався принцип логіки та права *contra principia negantem non est disputandum* – «проти того, хто заперечує принципи, не може бути дискусій». Він підкреслює, що будь-яке обговорення можливе лише за наявності спільного підґрунтя для міркування [5].

Вагомий аналітичний внесок у сучасне розуміння римської аргументації зробили Поль Ж. Дюплессі, Джо Семпсон та Бенджамін Спаньоло. Вони акцентують на ролі принципів і прагматизму в юридичних аргументах та вказують на еволюцію у використанні методів аргументації та прийомів логіки у римському судочинстві.

Принципове міркування означає дедуктивне виведення норм з абстрактних положень, а прагматизм – свідоме відхилення від логіки заради справедливості, користі або уникнення абсурду. Римський юрист Юліан (110–170 рр. н. е.) у коментарях до *lex Aquilia* стверджує, що в деяких випадках потрібно приймати позиції, які суперечать дедуктивній логіці, оскільки невиконання цього призведе до абсурдних результатів. Тож юридична логіка у Римі не була самоціллю – її завжди перевіряли на відповідність життєвим реаліям [6].

У період від пізньої республіки до ранньої імперії відбулося формування цілісної системи юридичного міркування. До кінця II ст. до н. е. індукція (тобто узагальнення на основі конкретних справ) була основним методом правотворення. У I ст. н. е. юрист Лабео запровадив дедукцію та систематичне використання аналогії як інструментів розширення та пояснення норм. Його нововведення включають перехід від описових *definitio* до нормативних *regula iuris*, які не лише пояснювали минуле, але й спрямовували майбутнє правозастосування [6].

Проте формальної теорії юридичної аргументації римські юристи не створили. Як зазначає Т. Оноре, вони, ймовірно, не усвідомлювали повною мірою принципів, за якими будували свої доводи, але все ж використовували певний

«канон прийнятних аргументів» принаймні із п'яти різних їх типів, і навіть виробили професійні конвенції щодо діапазону дозволених відкритих аргументів – таких, що включали соціальні або моральні цінності.

Після Другої світової війни науковий інтерес до римської юридичної аргументації відновився, зокрема завдяки роботам, які відкинули жорстку пандектну систему XIX ст. Цей підхід прагнув створити закриту, логічно завершену систему з римського права, відкинувши реалії практики. Як саркастично зазначав Р. фон Єринг, наука, яка не бере до уваги життя, стає відірваною від дійсності. Римські юристи, на його думку, не були ізольованими філософами, а діяли в реальному політичному, економічному та моральному контексті [6].

Отже, щоб зрозуміти способи міркування римських правників, потрібен підхід, орієнтований на юриста. Він обов'язково передбачає визнання того, що римський правопорядок відрізнявся від сучасної правової системи, яка була більш «відкритою» і не мала ієрархії джерел або, власне, теорії юридичної аргументації.

Саме відкритість і гнучкість римського правопорядку дозволяє говорити про його тривалий вплив на сучасні правові системи. Принципи права, що сформувались у римській практиці – справедливість, рівність, сумлінність, доцільність і корисність – залишаються фундаментальними в сучасному правовому дискурсі.

Юридична аргументація у римському праві є прикладом того, як поєднання логіки, моралі та практики може створити ефективну і стійку правову систему, навіть без формалізованої теорії.

У цьому контексті подальше дослідження юридичної аргументації в римському праві набуває особливої актуальності не лише як предмет історико-правового дослідження, але й як джерело цінних методологічних інструментів для сучасного права – зокрема щодо вирішення прогалин у законодавстві, тлумачення норм, і створення переконливих правових позицій у судовій практиці.

Список використаних джерел:

1. Орел В. Засадничі принципи римського права та їх зв'язок із юридичною аргументацією. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. Випуск 1. С. 67-72. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.10. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/03/12.pdf.
2. Кістяник В. І. Судова аргументація: особливості, порівняльний аналіз та вітчизняна і зарубіжна практика : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук / Кістяник Володимир Іванович ; наук. керівник Шевчук С. В. ; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т "Києво-Могилянська академія". Київ : [б. в.], 2021. 215 с. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/items/47c047ca-c879-4887-a79e-3c506c59f849.
3. Юридична аргументація. Логічні дослідження : монографія / О. М. Юркевич, В. Д. Титов, С. В. Куцепал та ін. ; за заг. ред. О. М. Юркевич. 2-ге вид., переробл. та допов. Х. : Право, 2015. 336 с.
4. Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. Історія політичної думки. К., 1997. С. 163-175. URL: http://litopys.org.ua/istpolit/ipd11.htm.
5. Guido Alpa. I principi generali. URL: https://www.marcialpons.es/media/pdf/9788828846284.pdf/ (дата звернення: 13.05.2025).
6. Principle and Pragmatism in Roman Law, edited by Benjamin Spagnolo and Joe Sampson. Oxford, Hart Publishing. 2020. 224 pp.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГУМАНІЗАЦІЇ ЗАГАЛЬНОПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Олег Остапенко,
викладач біології і екології
ВСП «Полтавський політехнічний фаховий коледж НТУ «ХПІ»

У сучасних умовах трансформації української системи освіти особливої актуальності набуває питання гуманізації загальнопедагогічного процесу в закладах загальної середньої освіти. Гуманізація є відповіддю на виклики, що постають перед школою в умовах змін соціокультурного середовища, зростання ролі особистісного чинника у формуванні громадянської зрілості, критичного мислення та моральної відповідальності здобувачів освіти. Саме тому сучасна школа покликана не лише транслювати знання, а й формувати людину як духовну, емоційно чутливу та соціально активну особистість. Теоретичні засади гуманізації в освіті базуються на ідеях філософії гуманізму, педагогічної антропології, особистісно орієнтованого навчання, а також на педагогічних концепціях В. Сухомлинського, І. Беха, Ш. Амонашвілі та інших науковців. Вони передбачають переорієнтацію педагогічного процесу з об'єктного ставлення до учня на суб'єктне партнерство, де цінність особистості визнається безумовно.

Сучасний педагогічний дискурс приділяє значну увагу не лише ефективності навчання, а й його гуманістичному змісту, атмосфері емоційного комфорту, поваги та прийняття. Відтак, розроблення теоретичних основ гуманізації загальнопедагогічного процесу є важливим кроком до створення якісного й безпечного освітнього середовища, яке сприятиме гармонійному розвитку кожної дитини та утвердженню гуманістичних цінностей у суспільстві.

Гуманізація загальнопедагогічного процесу в закладах загальної середньої освіти є концептуальною основою модернізації сучасної освіти, орієнтованої на потреби особистості, її самореалізацію та ціннісне становлення. У центрі уваги гуманістичного підходу перебуває дитина як унікальна особистість із власним внутрішнім світом, потребами, схильностями та правом на повагу. Теоретичні засади гуманізації базуються на ідеях філософії гуманізму, педагогічної антропології, теорії особистісно зорієнтованого навчання й виховання, що розкривають нові підходи до взаємодії вчителя та учня, де останній виступає активним суб'єктом освітнього процесу, а не пасивним об'єктом педагогічного впливу.

Вагомий внесок у розроблення теоретичних основ гуманізації освіти зробив І. Д. Бех, який стверджує, що гуманістичне виховання повинне бути особистісно орієнтованим, спрямованим на формування внутрішньої мотивації, відповідальності, здатності до морального вибору та дії [1, с. 29]. Це передбачає побудову освітнього середовища, в якому учень почувається захищеним, прийнятим і спроможним вільно виражати себе.

Гуманізація педагогічного процесу вимагає переосмислення традиційних методів навчання та виховання на користь таких, що стимулюють розвиток критичного мислення, творчості, самостійності й рефлексії. О. Я. Савченко підкреслює необхідність поєднання дидактичної ефективності з емоційною насиченістю навчального процесу, адже тільки за умови емоційного залучення школяр може повноцінно засвоювати знання та цінності [2, с. 174]. Вчитель у такій системі постає не як контролер, а як партнер, наставник, фасилітатор, який створює умови для внутрішнього зростання дитини.

Класичне втілення ідеї гуманізму в освіті ми знаходимо у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського, який послідовно наголошував на пріоритеті виховання любові, поваги, доброти та довіри у взаєминах між педагогом і учнем. Його думка про те, що без морального ставлення до дитини неможливо виховати людину, залишається актуальною й сьогодні [3, с. 85]. На думку Сухомлинського, школа повинна стати для кожної дитини «джерелом радості», а не місцем примусу чи тиску.

Отже, аналіз теоретичних засад гуманізації загальнопедагогічного процесу в закладах загальної середньої освіти засвідчує, що сучасна школа має змінювати свою роль: від інституції, яка передає знання, до простору, де формується особистість у всій її багатовимірності – інтелектуальній, моральній, емоційній і соціальній. Гуманізація освіти означає відхід від авторитарного, репродуктивного стилю викладання на користь демократичного, діалогічного, що ґрунтується на повазі до гідності кожної дитини.

Теоретичні основи гуманізації передбачають цілісний підхід до особистості здобувача освіти, визнання його суб'єктності у навчально-виховному процесі, врахування індивідуальних освітніх потреб, здібностей і життєвого досвіду. Особлива увага приділяється розвитку таких якостей, як емпатія, здатність до морального вибору, саморефлексія, почуття відповідальності за себе й інших. У цьому контексті важливою стає зміна акцентів у діяльності педагога – з контролюючої на партнерську та фасилітуючу. Гуманізація також вимагає оновлення змісту освіти – включення елементів етичного, емоційного, соціального навчання, а також впровадження методів, які стимулюють критичне мислення, самостійність, творчість. Технології особистісно орієнтованого навчання, проектні методи, педагогіка співпраці та гуманної педагогіки – усе це має слугувати інструментами формування середовища, де дитина не лише навчається, а й розвивається як особистість.

Зрештою, теоретичні засади гуманізації педагогічного процесу повністю узгоджуються з глобальними освітніми тенденціями, які визначають людину як головну цінність. Такий підхід сприяє створенню інклюзивного, морально здорового освітнього простору, в якому кожна дитина відчуває підтримку, безпеку, і може повноцінно реалізувати свій потенціал. Гуманізація є не лише педагогічною концепцією, а й ціннісною основою сучасної освіти, що має стратегічне значення для розвитку людського капіталу та суспільства загалом.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання: теоретико-технологічні засади. К.: Либідь, 2013. 280 с.
2. Савченко О. Я. Педагогіка загальної середньої освіти: навчальний посібник. К.: Генеза, 2021. 384 с.
3. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. К.: Радянська школа, 1997. 300 с.

ЩОДО ПИТАННЯ ПОВЕРНЕННЯ В УКРАЇНУ НЕЗАКОННО ВИВЕДЕНИХ В ІНОЗЕМНІ ДЕРЖАВИ АКТИВІВ: В КОНТЕКСТІ ПРАВОВІДНОСИН, ЩО ВИНИКАЮТЬ У ЗВ'ЯЗКУ З ОБОРОТОМ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ

Іван Паламарчук,
головний спеціаліст Департаменту правового забезпечення Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА), кандидат юридичних наук

Загально відомим є те, що щорічно внаслідок хабарництва, незаконного привласнення активів та інших корупційних діянь у світі зникають кошти у відносному еквіваленті на мільярди доларів США. Тобто означене вказує на те, що виведені в такий спосіб активи ніколи не будуть вкладені в економіку країни або направлені на соціально важливі напрямки для суспільства таких країн – охорону здоров'я, піклування про дітей, освіту і т.п.

Нажаль Україна теж має подібний досвід, за деякими припущеннями [1; 2] із України в протиправний та по суті такий, що суперечить інтересам Українського народу, спосіб було виведено активів на суму еквівалентну понад 100 млрд доларів США. Такі факти мають наслідком втрати часу та можливостей для країни і для прийдешніх поколінь.

Тому, Урядом було прийнято рішення, що питання протидії корупції, організованій злочинності, розкраданню та привласненню державних коштів і майна необхідно вирішувати у рамках реалізації кримінально-правової, економічної та соціальної державної політики. Саме виважена та скоординована робота державних органів забезпечує створення передумов для функціонування ефективної національної системи протидії, виявлення та припинення злочинної діяльності [3]. Тобто загальноприйнятним є те, що тільки в єдності при реалізації завдань з повернення в Україну активів може бути забезпечено настання відповідного результату для країни – по принципу «В розбраті і велике валиться, а в єдності і мале зростає».

Тим паче, запровадження комплексної моделі розшуку активів, зокрема коштів, одержаних злочинним шляхом, проведення відповідного досудового слідства, арешту активів з урахуванням установлених законодавством вимог дасть змогу забезпечити повернення активів їх попереднім законним власникам [3], в нашому випадку Українському народу.

При цьому, цілком зрозумілим є те, що повернення активів є складним процесом, який потребує значного ресурсного забезпечення та повинен бути реалізований за умови належної політичної підтримки, чіткої, тісної взаємодії, співпраці та координації всіх заінтересованих сторін [3].

Тому, в Україні було схвалено Стратегію повернення активів на 2023-2025 роки [3], мета якої полягає, зокрема, у:

1) підвищенні законодавчого, інституційного та операційного рівня ефективності: виявлення активів; розшуку активів; арешту та конфіскації активів;

2) запровадженні дієвих механізмів щодо повернення активів в Україну.

У свою чергу, згідно з Операційним планом заходів з реалізації Стратегії повернення активів на 2023-2025 роки, затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.08.2023 № 670-р (далі – Операційний план), зокрема, АРМА є відповідальним органом державної влади за виконання завдань

визначених вказаним Операційним планом.

Таким чином, ключовим елементом механізму державної політики з повернення в Україну активів, як легального та ефективного способу, є АРМА – центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, та/або з управління активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави або які конфісковано у кримінальному провадженні чи стягнено за рішенням суду в дохід держави внаслідок визнання їх необґрунтованими [4].

Продовжуючи слід зазначити, що одним із ускладнених питань повернення таких активів в Україну є питання, що виникають у зв'язку із оборотом віртуальних активів (цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей [5]).

Загальновідомим є те, що віртуальні активи можуть бути швидко переміщені та приховані з використанням міксерів, ZK-технологій, анонімних криптовалют та інших засобів маскування.

Тим паче, актуальність дослідження питання віртуальних активів в контексті повернення таких активів в Україну підтверджується тим, що злочинці дедалі частіше намагаються приховати свої активи в криптовалютах та інших віртуальних активах, вважаючи їх недосяжними для правоохоронців. Але наше спільне завдання – не просто арештувати ці цифрові активи, що підтвердили правоохоронні органи. «Ми маємо забезпечити, щоб ці ресурси – а мова йде про мільйони і навіть мільярди доларів – активно працювали на зміцнення економіки та обороноздатності України. Кожен арештований криптоактив – це потенційні кошти для підтримки наших захисників та відбудови інфраструктури» [6].

На сьогоднішній день Закон України «Про віртуальні активи» [7], який покликаний регулювати правовідносини, що виникають у зв'язку з оборотом віртуальних активів в Україні, визначати права та обов'язки учасників ринку віртуальних активів, засади державної політики у сфері віртуальних активів – не набрав чинності.

Також, доцільно зазначити, що механізм повернення по суті предикатних активів ускладнений тим, що правовий режим таких активів перебуває в різних іноземних юрисдикціях, в державах у яких функціонують навіть різні правові системи. Як приклад:

англосаксонська правова система є прийнятною для правової системи Великої Британії, Ірландії, Канади, Австралії, Нової Зеландії, Індії, Нігерії та інших держав Британської співдружності, США;

романо-германська правова система є прийнятною для Франції, Німеччини, Італії, Бельгії, Іспанії, Швейцарії, Португалії, Австрії, Угорщини, та ін.

Ба більше, кожна країна має свою особливість в регулюванні таких питань, які б забезпечили реалізацію інтересів України в питаннях повернення активів.

Тому, навіть при забезпеченні питання повернення віртуальних активів в Україну із іноземної юрисдикції не можливо застосувати аналогічну процедуру до всіх таких активів, що змушує в питаннях повернення активів продумувати та реалізовувати конкретний механізм до конкретного активу, який перебуває

в конкретній іноземній юрисдикції, тобто «ad hoc» (конкретно до відповідного випадку).

З огляду на викладене, забезпечення можливості подальшої реалізації державної політики з повернення в Україну активів – фундаментально залежить від узгодженості та готовності до співпраці як відповідних міжнародних інституцій із Україною, при виробленні та функціонуванні практичного механізму повернення активів в Україну, безпосередньо в міжнародній площині, так і відповідних суб'єктів владних повноважень різних гілок влади в Україні.

Наостанок – налагодження означеного механізму є доцільним та нагальним, зважаючи на ті обставини в яких перебуває Україна та задля майбутніх поколінь Українського народу.

Список використаних джерел:

1. У пошуках зниклих мільярдів: як Україні повернути $100 млрд, виведені за кордон корупціонерами. URL: https://mind.ua/publications/20279570-u-poshukah-zniklih-milyardiv-yak-ukrayini-povernuti-100-mlrd-vivedeni-za-kordon-korupcionerami (дата звернення: 12.05.2025).
2. З України вивели понад 100 мільярдів доларів за час незалежності: АРМА шукає як повернути. URL: https://epravda.com.ua/news/2024/11/11/721684/ (дата звернення: 12.05.2025).
3. Стратегія повернення активів на 2023-2025 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.08.2023 р. № 670-р. : станом на 12 трав. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/670-2023-%D1%80#Text (дата звернення: 12.05.2025).
4. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України від 10.11.2015 № 772-VIII : станом на 12 трав. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19/ed20240516#Text (дата звернення: 12.05.2025).
5. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 № 361-IX : станом на 12 трав. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text (дата звернення: 12.05.2025).
6. Віртуальні активи злочинців та корупціонерів стануть ресурсом для державного бюджету – Олена Дума. URL: https://arma.gov.ua/news/typical/virtualni-aktivi-zlochintsiv-ta-koruptsioneriv-stanut-resursom-dlya-derjavnogo-byudjetu-olena-duma (дата звернення: 12.05.2025).
7. Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX : станом на 12 трав. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text (дата звернення: 12.05.2025).

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАПОЗИЧЕННЯ ДОСВІДУ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ РЕСПУБЛІКИ СІНГАПУР В КОНТЕКСТІ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ПРИРОДИ УКРАЇНИ

Євгеній Панов,
здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право»,
Полтавський державний аграрний університет
Науковий керівник: Лідія Купченя,
канд. юр. наук, доцент кафедри підприємництва і права,
Полтавський державний аграрний університет

Післявоєнне відновлення України вимагає не лише відбудови інфраструктури, а й комплексного підходу до реабілітації довкілля. У цьому контексті досвід Республіки Сінгапур, що за кілька десятиліть трансформувалася з екологічно проблемної території в зразкову «зелену» державу, є надзвичайно цінним. Запозичення правового досвіду Сінгапуру може посприяти ефективному відновленню природного середовища України та забезпеченню сталого розвитку.

З урахуванням того, що Сінгапур є ключовим партнером України у Південно-Східній Азії та активно підтримує нашу державу гуманітарною допомогою, доцільним є поглиблення співпраці у сфері екологічної політики, включно із запозиченням кращих практик у сфері сталого управління природними ресурсами, впровадженням інноваційних технологій моніторингу довкілля та спільною розробкою програм з відновлення постраждалої екосистеми України [1].

Перш за все, сінгапурська правова система характеризується високим рівнем ефективності та прозорості. Завдяки чіткій структурі державних інституцій та мінімізації корупції, країна змогла впровадити ефективну екологічну політику. У цьому контексті для України важливо зокрема створити незалежні та компетентні органи, відповідальні за охорону довкілля, з чітко визначеними повноваженнями та відповідальністю [2].

У Сінгапурі екологічне законодавство розвивається в рамках довгострокових стратегічних планів, таких як «Сінгапурський зелений план 2030» [3]. Ці плани встановлюють конкретні цілі та заходи для досягнення сталого розвитку. Україна може адаптувати подібний підхід, розробивши національні плани відновлення природи з чіткими правовими механізмами реалізації та моніторингу.

Також слід зазначити, що Сінгапур активно впроваджує інноваційні технології в сфері охорони довкілля, зокрема системи моніторингу якості повітря та води, а також управління відходами. Використання таких технологій дозволяє ефективно контролювати стан довкілля та оперативно реагувати на проблеми. Україна може запозичити цей досвід, зважаючи на процеси діджиталізації і активні спроби в впроваджені сучасних технологічних рішень для моніторингу та управління природними ресурсами, задаючи тренд для Європи.

У Сінгапурі велика увага приділяється екологічній освіті та залученню громадськості до охорони довкілля. Це сприяє формуванню екологічної свідомості та відповідального ставлення до природи. В Україні важливо розвивати програми екологічної освіти та створювати механізми для активної участі громадян у прийнятті рішень щодо охорони довкілля. Такі програми, перш за все, треба просувати ще у дитячих садочках і школах, закладаючи підґрунтя для правильної природоохоронної свідомості покоління.

Сінгапур використовує економічні стимули для заохочення екологічно відповідальної поведінки, зокрема податкові пільги та субсидії для підприємств, що впроваджують «зелені» технології. Україна може розробити подібні механізми, щоб стимулювати інвестиції в екологічно чисті технології та проєкти з відновлення природи. Це допоможе покращити природнє середовище та збільшить привабливість екологічно відповідальної поведінки.

Отже, запозичення правових механізмів охорони довкілля Республіки Сінгапур може стати важливим кроком для України на шляху до сталого післявоєнного відновлення. Інституційна ефективність, стратегічне планування, використання технологій, громадська участь та економічні стимули – ключові елементи, що можуть бути адаптовані до українського контексту для забезпечення ефективної охорони та відновлення природного середовища.

Список використаних джерел:

1. Україна та Сінгапур. URL: https://singapore.mfa.gov.ua/ukrayina-ta-singapur/ukrayina-ta-singapur-all (дата звернення 10.05.2025).
2. Ключ до успіху України — мінімізація корупції (досвід Сінгапуру). URL: https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/klyuch-do-uspihu-ukrayiny-minimizatsiya-koruptsiyi-dosvid-singapuru-2/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 10.05.2025).
3. Singapore Green Plan 2030. URL: https://www.greenplan.gov.sg/ (дата звернення 10.05.2025).

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ФОРС-МАЖОРНИХ ОБСТАВИН В ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Євгенія Панова,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»
Полтавського інституту економіки і права
ЗВО Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна
Науковий керівник: Іван Лісний,
старший викладач кафедри правознавства та фінансів,
Полтавського інституту економіки і права

Сучасні господарські правовідносини відзначаються високим рівнем нестабільності, що обумовлюється глобальними кризами, пандеміями, воєнними діями, природними катастрофами тощо. У зв’язку з цим зростає значення інституту форс-мажорних обставин, які можуть істотно вплинути на виконання договірних зобов’язань.

У господарській практиці під форс-мажором (обставинами непереборної сили) розуміють надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливлюють виконання сторонами зобов’язань за договором.

Цивільний кодекс України (ст. 617) прямо вказує, що особа звільняється від відповідальності за порушення зобов’язання, якщо доведе, що це сталося внаслідок дії непереборної сили. Господарський кодекс України (ст. 218) також підтверджує цю норму, передбачаючи можливість звільнення від відповідальності. Основними ознаками, які дозволяють класифікувати обставини як форс-мажорні, є:

- надзвичайність – тобто вихід за межі звичайних умов виконання договору;

- невідворотність – неможливість уникнути або попередити настання таких обставин;
- об'єктивна перешкода у виконанні зобов'язання, а не лише ускладнення його виконання;
- зовнішній характер – форс-мажор не залежить від волі сторін договору.

Форс-мажорні обставини регулюються: Цивільним кодексом України; Господарським кодексом України; Законом України «Про торгово-промислові палати в Україні» (щодо засвідчення форс-мажору) та міжнародними договорами (зокрема, Конвенцією ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 р.).

У практиці важливою є роль ТПП України, яка має повноваження надавати сертифікати про настання форс-мажорних обставин. Цей документ є доказом для сторони, яка прагне звільнитися від відповідальності.

ТПП України, наприклад, у 2022–2024 рр. видавала тисячі сертифікатів у зв'язку з воєнними діями, що вплинули на діяльність підприємств. Серед найпоширеніших спорів, пов'язаних із форс-мажором:

- неправильне тлумачення сторонами договору змісту та наслідків форс-мажору;
- відсутність сертифіката ТПП або невчасне його подання;
- спроба використати форс-мажор як підставу для розірвання договору, хоча це може бути лише підставою для звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання;
- труднощі у доведенні причинно-наслідкового зв'язку між форс-мажором та невиконанням договору.

Російська збройна агресія з 2022 року внесла суттєві зміни у застосування форс-мажору. Чимало суб'єктів господарювання були змушені зупинити діяльність. Суди активно використовують сертифікати ТПП для обґрунтування звільнення сторін від відповідальності. Водночас залишається важливим критерій доведення прямого впливу війни на неможливість виконання зобов'язання. З метою підвищення правової визначеності та запобігання зловживанням пропонується:

- законодавчо деталізувати критерії настання форс-мажору;
- запровадити електронну систему підтвердження обставин форс-мажору;
- розробити єдину методику для аналізу впливу таких обставин на господарську діяльність;
- удосконалити договірні шаблони з урахуванням форс-мажорних застережень.

Інститут форс-мажорних обставин залишається актуальним інструментом правового регулювання господарських зобов'язань в умовах нестабільності. Важливим завданням є забезпечення балансу між інтересами сторін договору та запобігання зловживанням правом на звільнення від відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text
3. Луспеник Д.Д. Форс-мажор: судова практика та правові наслідки. *Юридична практика*. 2023. С.192-194.

4.Лаптєв В. Правове регулювання форс-мажору в умовах воєнного стану. *Економіка та держава*. 2024. №5. С.118-123.

ФОРМУВАННЯ КОЛЕКТИВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ОСНОВНИХ ТЕОРІЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Валерій Паталаха,
кандидат філософських наук, докторант
Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України

Важливість консолідації громадян, формування спільної думки щодо певних питань, формування і зміцнення спільної колективної ідентичності для реалізації масштабних завдань, ефективного здійснення державної політики можна проаналізувати на прикладі Європейського Союзу.

Європейська ідентичність і підтримка європейської інтеграції тісно пов'язані між собою, але є різними феноменами. Громадянин може відчувати прив'язаність до Європи й вважати себе європейцем, але критично ставитися до самої європейської інтеграції або її курсу. Однак соціологічні дослідження свідчать про те, що європейська ідентичність і підтримка європейської інтеграції стають дедалі тісніше пов'язаними між собою. Якщо раніше дослідники підтримки ЄС здебільшого пояснювали її з погляду утилітарних розрахунків витрат і вигод [1], то останні праці наголошують на важливості колективних ідентичностей у структуруванні підтримки європейської інтеграції [2,3], що є передумовою для формування європейської ідентичності.

Традиційно виділяють три великі теорії європейської інтеграції – неофункціоналізм, міжурядовий підхід та постфункціоналізм. Один з основоположників неофункціоналізму Е. Хаас визначив три основні рушійні сили європейської інтеграції: 1) регіональні еліти, які шукають ефективних методів управління; 2) транснаціональні організації, зацікавлені у кращому представництві своїх інтересів, 3) непередбачувані наслідки, що підштовхують регіональні інституції до поглиблення інтеграції (те, що починається як раціональна відповідь на функціональний тиск, спрямований на інтеграцію, незабаром створює непередбачувані наслідки, спрямовані на ще більшу інтеграцію) [4, p. 627].

Неофункціоналізм практично не визнає за пересічними громадянами спроможності впливати на європейську інтеграцію. Так Е. Хаас вважав можливим ігнорувати євроскептицизм громадян європейських держав, оскільки їм бракувало знань для розуміння європейської інтеграції, яка, до того ж реалізувалася на перших етапах бюрократами, ізольованими від впливу громадськості, тому й непідзвітними їм [5, p. 17-18].

Однак згодом неофункціоналісти почали приділяти більше уваги громадській думці. Так Л. Ліндберг та С. Шейнгольд більше цікавилися настроями громадян, ніж еліти, оскільки вони вважали проєвропейські настрої європейських політиків само собою зрозумілими, але бачили потенціал для євроскептицизму серед громадян. Проаналізувавши дані опитувань громадської думки з 1950-х до кінця 1960-х років вони дійшли висновку, що підтримка системи та, меншою мірою, колективна ідентичність зростали. Цей висновок переконав їх у тому, що існує «дозвільний консенсус» permissive consensus громадськості щодо подальшої інтеграції [6, p. 62].

Неофункціоналісти пропонують різні погляди на те, чи може євроінтеграція стати суперечливим політичним питанням, і якщо так, то яким чином. У своїй праці «Поза національною державою» Е. Хаас застерігає, що четвертий (і останній) етап інтеграції до федеративної держави може зіткнутися з націоналістичною реакцією [7].

Хоча ідентичність відігравала незначну роль у теорії Е. Хааса, проте він розглядав політичну спільноту як результат успішної інтеграції. На його думку, «політична спільнота… – це стан, в якому окремі групи та індивіди виявляють більшу лояльність до своїх центральних політичних інститутів, ніж до будь-якої іншої політичної влади», і процес політичної інтеграції повинен привести до такої лояльності та формування такої спільноти на центральному рівні [5, p. 5].

З точки зору неофункціоналізму, національна ідентичність громадян сама по собі не є перешкодою для європейської інтеграції. Е. Хаас визнавав, що люди можуть мати як європейську, так і національну ідентичність, тому що вони не конфліктують одна з одною, або ж особи здатні ігнорувати ці суперечності. Таким чином, неофункціоналізм приділяв мало уваги думці громадян та ігнорував важливість формування колективної європейської ідентичності. Політизація, якщо й мала місце, то переважно для мобілізації виборців на користь європейської інтеграції. Неофункціоналісти не вважали відсутність європейської ідентичності серйозною проблемою для об’єднання Європи.

Наголошуючи насамперед на національних інтересах і національних урядах, а не на регіональних організаціях, міжурядовий підхід так само, як і неофункціоналізм, зосереджується на політичних елітах та не включає масову політику до свого аналізу. Тим не менш, існує певний простір для включення громадської думки у цей дискурс. Міжурядовий підхід має імпліцитне розуміння громадської думки у перевагах національних держав. Внутрішні інтереси, що формують національні преференції у дворівневій грі європейської політики, «потенційно можуть відігравати певну роль для громадської думки, якщо припустити, що питання ЄС є достатньо важливими, щоб впливати на електоральні стимули національних політиків» [8, p. 239]. Внутрішня громадська думка обмежує простір для прийняття рішень, доступний для національних політиків, коли вони беруть участь в угодах на рівні ЄС. Однак залишається незрозумілим, як саме встановлюється зв'язок між національними лідерами та виборцями поза впливом внутрішніх економічних груп [9].

Хоча представники міжурядового підходу не розглядають політизацію як таку, два чинники можуть сприяти кращому розумінню та прогнозуванню зростаючої суперечливості та політичної ваги європейської інтеграції. Перший стосується розмежування між «високою» і «низькою» політикою, запропонованою С. Гоффанном. А другий полягає у стійкості національних ідентичностей, що створює передумови для виникнення конфліктів, коли європейська інтеграція переходить у сферу високої політики.

У міжурядовому підході перспектива формування спільної європейської ідентичності майже не розглядається, оскільки колективна ідентичність пов’язана насамперед з державою-нацією. Зокрема С. Гоффманн констатував, що європейські держави-члени все ще занадто різноманітні й занадто розділені, щоб бути об'єднаними, а імпульс у цьому напрямку може виходити тільки від сміливих політичних лідерів, які відсутні [10, p. 21]. Проте він не виключав поєднання національної ідентичності та підтримки інтеграції.

Отже, обидва напрями в рамках міжурядового підходу враховують думку громадян лише опосередковано і не бачать потенціалу для політизації колективних ідентичностей, яка може перешкодити європейській інтеграції або ж призвести до розпаду Об'єднаної Європи. Хоча представники ліберального міжурядового підходу і звертаються до питань колективної ідентичності, але робить це переважно на рівні еліт і розглядають національні ідентичності як перешкоду для реалізації геополітичних проєктів. Загалом цей напрям не бачить реального потенціалу для формування спільної європейської ідентичності.

З точки зору постфункціоналізму, поява європейської ідентичності можлива і не обов'язково шкодить національним ідентичностям. Однак Л. Ходж та Дж. Маркс стверджують, що колективні ідентичності є дуже стабільними, і перехід від виключно національної до європейської ідентичності значно відстає від процесу побудови європейських інституцій. Посилаючись на дані опитувань до 2009 року, вони роблять висновок про відсутність жодних доказів «зсуву в бік менш ексклюзивних національних ідентичностей з початку 1990-х років.... Доки не відбудеться зміни поколінь, Європа стикатиметься з напругою між швидкою зміною юрисдикції та відносно стабільною ідентичністю» [11, p. 12-13].

Однак сповільнення темпів євроінтеграції протягом останнього десятиліття, низка кризових явищ свідчать, що відсутність спільної європейської ідентичності на сьогодні є однією з ключових перешкод для переходу на якісно новий рівень європейської інтеграції.

Список використаних джерел:

1. Gabel M.J. *Interests and Integration: Market Liberalization, Public Opinion, and European Union*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1998.
2. Citrin J., Sides J. More than nationals: how identity choice matters in the new Europe / R. Herrmann, M. Brewer, T. Risse (eds) *Transnational Identities: Becoming European in the EU*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2004. P. 161–185.
3. Hooghe L., Marks G. Calculation, community and cues. *European Union Politics*. 2005. Vol. 6. №4. P. 419-443.
4. Haas E. The study of regional integration: reflections on the joy and anguish of pretheorizing. *International Organization*. 1970. Vol. 24. №4. P. 607-646.
5. Haas E. *The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces 1950–1957*. London: Stevens and Sons, 1958.
6. Lindberg L., Scheingold S. Europe's *Would-be Polity. Patterns of Change in the European Community*. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1970.
7. Haas E. *Beyond the Nation State: Functionalism and International Organization*. Colchester: ECPR Press, 2008.
8. Hobolt S.B., Wratil C. Public opinion and the crisis: the dynamics of support for the euro. *Journal of European Public Policy*. Vol. 2015. Vol. 22. №2. P. 238–256.
9. Moravcsik A. *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*. London: Routledge, 1998.
10. Hoffmann S. Europe's identity crisis revisited. *Daedalus*. 1994. Vol. 123. №2. P. 1–23.
11. Hooghe L., Marks G. A postfunctionalist theory of European integration: from permissive consensus to constraining dissensus. *British Journal of Political Science*. 2009. Vol. 39. №1. P. 1–23.

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ XXI СТОЛІТТЯ

Олександр Пилипенко,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри гуманітарних дисциплін,
Національний університет харчових технологій (м. Київ, Україна)

Філософія науки - це нова галузь філософського знання. Розвиток наукового знання, революційний вплив науки на всі сфери людського життя вимагає поглибленого вивчення феномену науки. Наука XXI ст. перетворилась на складний симбіоз, що включає в себе такі процеси:

- квантово-польову, нано-біо-генно-нейро-інформаційну революції;
- індустрію наукоємних технологій, яка надає сервісні послуги всім сферам людської діяльності;
- наростаючий потік могутніх нано-біо-генно-нейро-інформаційних технологій, наукоємних виробництв, які створюють базу для таких грандіозних науково-дослідних мегапроектів, як Нанотехнології, Біотехнології, Генотехнології, Нейротехнології, Інфотехнології, Штучний інтелект.

За таких умов докорінному перегляду піддаються всі аспекти наукової практики. Постає нове розуміння місця наукового знання в культурі. У XXI столітті наукове знання перетворилось у величезну продуктивну силу, інструмент влади. Якісно новим стає співвідношення між практикою конструювання сурогатних типів матерії (неживої, живої, мислячої) та природною реальністю. Втілюється практика конструювання сурогатних типів неживої матері (таких як штучні атоми, квантові точки, квантові дроти, квантові кристали, тощо). Вибуховий розвиток практики конструювання сурогатних типів неживої і живої матерії стає впливовим мегатрендом еволюції науково-технологічної практики XXI ст. [1].

В нове століття наука увійшла з новим науковим світоглядом, що сформувався під впливом сучасних науково-технологічних революцій і кардинально змінив дійсність і саму людину. На початку XXI ст. почався новий етап осмислення ролі науки і техніки у суспільстві. Прихильники сцієнтизму стверджують, що наука є абсолютною цінністю і здатна розв'язати усі суспільні проблеми, економічні, політичні, соціальні, культурні тощо.

Переступивши поріг XXI ст. і всебічно оцінюючи досягнення науково-технічного прогресу, як уважають провідні філософи науки, у науці почали відбуватись глибинні, фундаментальні зміни, які стосуються співвідношення і домінування теоретичних і прикладних знань. Центр уваги пересувається до сфери наук про людину і суспільство. Філософія науки розглядає загальні закономірності, тенденції наукового пізнання як особливої діяльності по виробництву знань, що розглядаються в історичному і соціокультурному контексті. Це аналітичне, інтегративне знання, що сформувалось у другій половині XX ст., і поставило завдання узагальнити окремі досягнення і новації у цій галузі. На сучасному етапі воно значно розширило коло своїх проблем і охоплює як особливості сучасної постклассичної науки так і проблеми співвідношення між природничим і гуманітарним знанням, між наукою й іншими формами знання, розглядає проблеми синтезу різноманітних наук, ролі науки в суспільстві, оцінювання наукових досягнень, етики науки тощо.

Сучасна філософія науки виступає як ланка між природничим і гуманітарним знанням і робить спробу зрозуміти місце науки в сучасній цивілізації, у її

багатогранних відношеннях до етики, політики, релігії тощо. Тим самим філософія науки виконує загальнокультурну функцію, не дозволяючи науковцям обмежитись вузькопрофесійним баченням процесів і явищ [1].

Усі проблеми філософії науки умовно можна поділити на три групи. До першої групи належать ті, які пов'язані наявністю і функціонуванням науки у суспільстві. Це питання сутності науки, її цінності, місця в структурі людської діяльності, відмінності від інших форм знання, таких як буденне, релігія, міф тощо. Спроба знайти відповіді на ці питання приводить до розуміння науки як особливої сфери духовної діяльності.

До другої групи належать питання, що виникають усередині самої науки. Вони пов'язані з аналізом особливих пізнавальних структур, способів, процедур і дій, що застосовуються в наукових дослідженнях. Це проблеми методології, методів, форм, цінностей, норм, закономірностей тощо.

Третя група об'єднує питання, що стосуються осмислення взаємодії наукового і філософського знання. Це – питання взаємовідношення цінностей науки і загальнолюдських цінностей, етики науки, перспектив розвитку науки тощо [2, с. 147].

Філософія і наука – два раціональні теоретичні способи освоєння дійсності. І це їх об’єднує. Однак форми освоєння дійсності у філософії та науці різні. Філософія носить духовно-практичний і світоглядний характер. Філософія – це раціональний світогляд, система загальних теоретичних поглядів на світ у цілому, місце людини в ньому, з’ясування форм ставлення людини до світу і людини до людини. Філософія – це форма пізнання всезагальних основ буття, її важливими рисами є універсалізм і субстанціоналізм.

Зростання ролі наукового знання в глобалізаційних процесах, утвердження стратегії формування суспільства знання як стратегії глобального розвитку розкриває роль знання у сучасних міжнародних процесах обміну технологіями, у розвитку комунікацій та обміну товарів. Глобалізація є процесом інтернаціоналізації та інтеграції, що передбачає координацію всіх видів діяльності людини, інтеграцію та координацію політичного і соціального життя. Наука в контексті глобалізації розвивається насамперед як технонаука, що стає основою для розробки сучасних технологій. Вони революціонізують виробництво, стали підґрунтям для розбудови сучасних транснаціональних корпорацій (ТНК) і народно-господарських комплексів різних країн; для формування нових міжнародних і світових мереж, зокрема банківських, транспортних, інформаційних; для створення кабельних і супутникових систем зв’язку тощо.

Розкриття сучасної науки як технонауки підкреслює значення технонаукового активізму, зростання ролі технологій в оволодінні сучасними природними, людськими та суспільними ресурсами. У рамках технологічного підходу до засвоєння та обробки всіх видів ресурсів відбувається перетворення науки на технологію. Саме нові технології змінили життя багатьох розвинених країн світу.

Формування стратегії розвитку суспільства знання як стратегії глобалізаційних процесів, яка визначає вектор суспільного розвитку розвинених країн світу та міждержавних об’єднань, дає змогу перетворити сучасну науку на стратегічний ресурс суспільного розвитку. Нині наука в контексті глобалізації розкривається через вплив глобалізації на розвиток науково-технічної революції. Наука в контексті глобалізації постає як складова економічних процесів, фор-

мування економічної політики, модернізації та розвитку продуктивних сил суспільства. Оцінюється вплив науки на виробництво, зокрема якісне перетворення продуктивних сил, на зміну змісту та характеру праці, появу нових видів діяльності, насамперед інформаційної. Зростання ролі науки в умовах глобалізації поряд з економічними показниками уводить у розгляд індекс розвитку людського потенціалу. Цей індекс є сукупним показником рівня розвитку людини, що залежить від рівня життя чи якості життя певної країни. У нього входять очікувана тривалість життя, грамотність, рівень освіти, а також рівень життя.

Стратегії сталого розвитку як основи взаємодії суспільства і природи передбачає новий спосіб освоєння природних ресурсів, що зберігає їх потенціал для прийдешніх генерацій. Зокрема, зростає роль науки й наукового знання для узгодженості економічного й екологічного розвитку, збереження природно-ресурсних, кліматичних та інших можливостей нашої планети [3, с. 78].

Сучасні стратегії глобального розвитку, сформовані основними інституціями глобалізаційних процесів, встановлюють зв'язок між виробництвом знання в окремих країнах, станом місцевого знання і можливостями технологічного обміну та взаємозв'язок розвитку в країні людського капіталу з розвитком різних сфер суспільства (промисловості, сільського господарства, транспорту, зв'язку тощо).

Перетворення економічних процесів на об'єкти наукового дослідження та управління стає основою міждисциплінарної і трансдисциплінарної єдності природничих, технічних, економічних, соціогуманітарних знань. Економічний розвиток суспільства передбачає інтеграцію технологічних інновацій, модернізацію виробництва та підвищення ефективності управління економічними процесами. Зростання ролі наукового знання в економічному розвитку суспільства передбачає поєднання різних видів менеджменту – стратегічного, інноваційного, технологічного тощо. Сучасне наукове знання є основою суспільного розвитку та управління економічними процесами.

У зв'язку з універсалізацією функцій науки в контексті глобалізму зростає роль науки у глобальній системі. Саме наука покликана вирішити глобальні проблеми людства:

- захист навколишнього середовища, збереження біосфери, відтворення біологічного різноманіття, запобігання змінам світового клімату, захист від парникового ефекту, попередження та усунення загрози природних катастроф);
- забезпечення сталого розвитку суспільства та інші [4, с. 100].

Сучасний розвиток науки в умовах глобалізаційних процесів формує нове буття науки – науки в контексті глобалізації. У цьому контексті вона існує у вигляді наукових проектів, наукових досліджень, що охоплюють великі територіальні утворення. Функціонування науки як складової глобальних систем приводить до формування її універсальних функцій. Про універсальність впливу науки на суспільство свідчить її великий внесок у формування інтелектуального та людського капіталу, що постійно зростає. Наука як система знання та інноваційна система суспільства перетворюється на інтелектуальний капітал нації. У дослідженнях формування людського капіталу в різних країнах – членах глобальної спільноти Всесвітнім банком наголошується на визначальній ролі знання як основи освіти та функціонування різних сфер суспільного життя.

Сучасна наука має також методологічне значення для розвитку та вивчення процесів формування й конституювання суспільства знання. Еволюційний перехід до економіки знань створює інноваційне середовище, що сприяє перетворенню знань на ресурс, який споживається суспільством і регулюється ринковими відносинами. У сучасних умовах зростає роль освітнього середовища для розвитку корпорацій та організацій, процесів обміну знаннями. Знання стає основою формування місії та стратегії корпоративного розвитку, когнітивним підґрунтям корпоративної культури, основною цінністю корпорації.

Перетворення економічних процесів на об'єкти наукового дослідження та управління стає основою міждисциплінарної і трансдисциплінарної єдності природничих, технічних, економічних, соціогуманітарних знань. Економічний розвиток суспільства передбачає інтеграцію технологічних інновацій, модернізацію виробництва та підвищення ефективності управління економічними процесами. Зростання ролі наукового знання в економічному розвитку суспільства передбачає поєднання різних видів менеджменту – стратегічного, інноваційного, технологічного тощо. Сучасне наукове знання є основою суспільного розвитку та управління економічними процесами.

Таким чином, філософія науки – це інтегративне знання, яке націлене як на розвиток самої філософії, так і на узагальнення досліджень науково-пізнавальних процесів, на вивчення структури наукового знання, засобів і методів наукового пізнання, способів обґрунтування і розвитку знання. Предметом філософії науки є цілісний і ціннісний розгляд науки як специфічної сфери людської діяльності в усіх її проявах. Філософія науки має на меті розробку нових стратегічних доктрин науки. В сучасній філософії науки є багато різноманітних концепцій, що пропонують свої моделі розвитку науки, аналізу пізнавальної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Філософія науки як нова галузь філософського знання // Філософія науки. Державний університет «Житомирська політехніка». Житомир, 2023. URL: https://learn.ztu.edu.ua/pluginfile.php/319510/mod_resource/content/1/%D0%9E%D0%9A_2.pdf
2. Філософські проблеми XXI ст. / За заг. ред. А.І. Бойко. Монографія. Черкаси: Вид. ФОП Гордієнко Є.І., 2016. 207 с.
3. Максюта М., Соколова О. Філософія науки: гуманітарно-педагогічний синтез. Монографія. Херсон: Олді-плюс, 2020. 310 с.
4. Пилипенко О.Є. Філософія глобальних проблем сучасності // Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклики глобального світу», 15-16.05.2024 р. Полтава: ІЕП УУ, 2024. С. 98-100.

ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ МЕДІАЦІЇ

Дмитро Піддубний,
старший викладач кафедри правознавства та фінансів,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право»,
Полтавського інституту економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Сьогодні медіація у світі вже не розглядається лише як зручна альтернатива судовому процесу. Вона дедалі більше набуває значення як інструмент формування нової правової культури, що орієнтована не на конфронтацію, а на співпрацю, не на покарання, а на примирення. Історія становлення медіації в Україні налічує вже понад тридцять років. За цей час вона пройшла шлях від експериментального інструменту до поступового визнання як соціального інституту. Мирне вирішення спорів було й залишається цінністю української правової культури, однак обмеження та недоліки функціонування судової системи додатково стимулюють попит на ефективні альтернативні механізми — передусім медіацію [1, с. 122].

Проте практика показує, що успішність медіації неможливо уявити без урахування того, в якому культурному середовищі вона впроваджується. Питання культурної обумовленості медіації вже тривалий час перебуває в центрі уваги дослідників. Значний внесок у теоретичне осмислення цієї проблематики зробили Казуо Обучі (Kazuo Ohbuchi), Осаму Фукушіма (Osamu Fukushima), Джеймс Т. Тедескі (James T. Tedeschi), Кен-Ічі Обучі (Ken-Ichi Ohbuchi), які досліджували ціннісну зумовленість вибору тактик управління конфліктом. Важливі емпіричні спостереження були також запропоновані Джеймсом А. Уоллом молодшим, (James A. Wall), Джоном Б. Старком (John B. Stark) та Ретою Л. Стендафер (Rhetta L. Standifer), які створили структурну модель медіації з акцентом на соціальні, правові та психологічні чинники. У міжкультурному аспекті помітною є праця Лори Н. Меєн (Laura N. Mahan) та Джошуа М. Махана (Joshua M. Mahuna), що аналізує ефективність медіації в мультикультурних середовищах. В Україні ж це питання залишається відносно новим напрямом досліджень, хоча окремі автори (зокрема Т. Подковенко, О. Кармаза, Н. Сидоренко, Т. Кисельова та інші) вже привертають увагу до необхідності урахування культурного чинника у впровадженні медіації як частини правової трансформації.

Культурні коди, що історично формувалися в суспільстві, безпосередньо впливають на уявлення про прийнятність та бажаність звернення до медіації як способу врегулювання конфліктів. Ці уявлення формуються через призму існуючої системи соціального престижу, усталених традицій і авторитетів, а також домінуючої в суспільстві концепції справедливості. Це особливо відчутно в тих суспільствах, де правова свідомість протягом тривалого часу формувалася в умовах ієрархічного, часто репресивного правозастосування, що обмежувало можливості для горизонтальних форм взаємодії [2].

Зокрема, в Японії або Китаї, де зберігається колективістська культура, медіація сприймається як природний і бажаний спосіб збереження гармонії. Тут авторитет посередника має високу соціальну легітимність [3]. У США чи Західній Європі, де панує індивідуалізм і змагальне правосуддя, застосування медіації базується на інституційній довірі та чітких процедурах. Ці приклади демонструють, що універсального шаблону впровадження медіації не існує, а для

впровадження цього інституту у правову систему країни потрібна культурна адаптація.

Україна в цьому контексті є особливою. З одного боку, ми маємо живу традицію неформального посередництва через старост, священників, громади тощо. Проте, з іншого – радянська спадщина сформувала уявлення, що тільки суд може вирішити конфлікт «по-справжньому». Через це медіація сприймається або як надто формальна і бюрократична, або як надто м'яка та неефективна.

Водночас закон «Про медіацію» [4] відкрив нові можливості, але не вирішив усіх проблем. Медіація ще не повністю інтегрована у процесуальні кодекси, бракує єдиної методології для суддів і практиків, відсутні державні стандарти підготовки медіаторів. Усе це створює нормативний і практичний хаос, який гальмує розвиток медіації. Окрім того, досі триває дискусія щодо оптимального балансу між обсягом державного регулювання медіації та збереженням простору для її вільного розвитку як професійної послуги. Позиції в цій суперечці коливаються в широкому діапазоні: від повного контролю з боку держави до моделі, що передбачає ринкове саморегулювання [5, с.21].

Ще один важливий аспект – очікування сторін конфлікту. Як доводить теорія очікуваної вигоди, сторони погодяться на медіацію лише тоді, коли вважатимуть її результат бажанішим за суд. Ідеться не тільки про економію часу чи коштів, а й про психологічний комфорт, збереження стосунків, уникнення публічності [2]. Проте в Україні ці очікування залишаються низькими через недовіру, відсутність практики і браку знань.

На думку автора вихід з цієї ситуації полягає у формуванні нової правової та конфліктологічної культури: через освіту, взаємодію з судами, інформування, підтримку успішних кейсів, стандартизацію практики. Необхідно показати, що медіація – це не просто альтернатива суду, а рівноправний інструмент досягнення справедливості у різних відносинах.

Підсумовуючи, медіація – це не просто процедура, а соціальний та правовий інститут. Вона вимагає не лише нормативного оформлення, а й трансформації ціннісних уявлень. І лише тоді ми зможемо зробити її частиною правової культури України.

Список використаних джерел:

1. Мазаракі Н. А. Медіація в Україні: теорія та практика : монографія / Н. А. Мазаракі. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. – 276 с.
2. Wall, J. A., Jr., Stark, J. B., & Standifer, R. L. (2001). Mediation: A current review and theory development. *Journal of Conflict Resolution*, 45(3), 370–391. https://doi.org/10.1177/0022002701045003006
3. Ohbuchi, K., Fukushima, O., & Tedeschi, J. T. (1999). Cultural values in conflict management: Goal orientation, goal attainment, and tactical decision. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 30(1), 51–71. https://doi.org/10.1177/0022022199030001003
4. Про медіацію. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-IX#Text
5. Про медіацію, або як швидко вирішити конфлікт, не звертаючись до суду: збірник статей / за ред.: Г. Єрьоменко, О. Тронько. Київ, Український Центр Медіації при Києво-Могилянській Бізнес Школі, 2021. 124 с.

РИМСЬКЕ ПРАВО ЯК ФУНДАМЕНТ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ТРАДИЦІЇ

Олександра Подольська,
здобувачка фахової передвищої освіти
спеціальності 081 «Право» Полтавського фахового коледжу
ЗВО Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна
Науковий керівник: Іван Лісний,
викладач циклової комісії правознавства,
Полтавського фахового коледжу
ЗВО Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна

Римське право — це одна з найважливіших складових формування європейської правової культури. Сформоване у Стародавньому Римі, воно стало джерелом основних принципів, понять і правових конструкцій, що згодом були адаптовані в правових системах більшості країн Європи. Його вплив особливо відчутний у континентальній правовій традиції (романо-германській системі), яка протистоїть англосаксонській моделі права.

Римське право формувалося протягом понад тисячоліття (V ст. до н.е. — VI ст. н.е.) та пройшло декілька етапів розвитку: архаїчне, преторське, класичне та посткласичне право. У VI столітті н.е. за імператора Юстиніана I було здійснено кодифікацію римського права — створено Corpus Iuris Civilis, який став юридичним фундаментом на багато століть.

У Середньовіччі римське право було відроджено в університетах Італії (зокрема Болонському), а згодом поширилося у формі рецепції по всій Західній Європі. Це означало не буквальне копіювання норм, а запозичення юридичних принципів, методів тлумачення й категоріального апарату.

Сучасні цивільні кодекси (зокрема Німеччини, Франції, Швейцарії, Італії, України) мають значну римсько-правову основу. До найважливіших правових категорій, запозичених із римського права, належать:

- принципи договірного права (pacta sunt servanda),
- структура зобов'язань (обов'язок, борг, відповідальність),
- поняття речового права (власність, володіння, сервітут),
- юридичні акти, правоздатність, дієздатність тощо.

Римське право стало джерелом не лише правових норм, а й правової методології. Аналіз казусів, побудова системної правової доктрини, акцент на логічне обґрунтування юридичних висновків — усе це стало стандартом для сучасного правознавства.

До сьогодні римське право викладається як базова юридична дисципліна у багатьох європейських університетах. Воно формує юридичне мислення, розвиває здатність до абстрагування, аргументації та інтерпретації норм.

Римське право залишається живим джерелом для європейської правової традиції. Його універсальність, гнучкість і глибина дозволили адаптувати його до нових правових реалій. Саме тому воно й досі залишається наріжним каменем у підґрунті правової єдності Європи.

Список використаних джерел:

1. Wieacker F. A History of Private Law in Europe. — Oxford: Oxford University Press, 1995.
2. Stein P. Roman Law in European History. — Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

ПРАВОВІ ТА ГЕОПОЛІТИЧНІ ВИМІРИ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Віталій Попельнюк,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»,
Полтавський державний аграрний університет
Науковий керівник: Олександр Галич,
к.е.н., професор,
професор кафедри публічного управління та адміністрування,
Полтавський державний аграрний університет

Сучасний світовий стан агропродовольчої сфери показує, що з кожним роком проблема продовольчого забезпечення населення продуктами харчування стає дедалі актуальнішою. Щорічно населення планети збільшується на 90 мільйонів. Більша частина приросту, близько 95%, припадає на країни, що розвиваються. Згідно даних Світової продовольчої програми у 2025 році 343 млн. людей у 74-х країнах відчувають гострий голод. Щоб прогодувати населення світу у 2030 році, світове виробництво продовольства має зрости більш ніж удвічі [8]. Тобто, світ стикається з продовольчою кризою. На переконання фахівців [2; 3] продовольчі кризи викликані такими ключовими проблемами: конфлікти, негативні кліматичні зміни, послаблення економіки та переміщення населення. Таким чином, прослідковується прямий зв'язок із продовольчим забезпеченням населення і конфліктами, – що потребує комплексного правового врегулювання та включеності світової спільноти – урядів, міжнародних організацій та ін.

Воєнний стан в Україні, запроваджений у відповідь на збройну агресію Російської Федерації, спричинив значні трансформації у правовій, геополітичній та соціально-економічній сферах. Однією з ключових проблем, що постала перед державою, є забезпечення продовольчої безпеки населення. Ця проблема має багатовимірний характер, охоплюючи правові аспекти регулювання аграрного сектору, геополітичні виклики, пов’язані з експортом та імпортом продовольства, а також соціальні наслідки для громадян. Актуальність зазначеної проблематики підтверджується численними науковими дослідженнями. Зокрема, колективу авторів Бобровицького А., Борділовської О., Колосової В., Ус І. і Широкого Г. [1]; Артеменка Л., Мариненка Н. і Крамар І. [2]; Богородицької Г.Є. та Войтова С.Г. [3]; Великоіваненка Г.І. і Ткача О.В [4]; Яковенко Р.В. [8] та інших.

Метою даного дослідження є аналіз правових та геополітичних вимірів суспільного життя України в умовах воєнного стану через призму продовольчого забезпечення населення, визначення основних викликів і загроз для національної продовольчої безпеки, а також розробка пропозицій щодо вдосконалення державної політики у цій сфері з урахуванням сучасних умов війни та міжнародного контексту.

В умовах воєнного стану держава зобов’язана забезпечити продовольчу безпеку населення, що передбачає наявність, доступність та якість харчових продуктів. Законодавча база України, зокрема Закони України «Про правовий режим воєнного стану», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах

воєнного стану» надають уряду повноваження щодо регулювання економічної діяльності, включаючи аграрний сектор. Уряд може вводити обмеження на експорт сільськогосподарської продукції, встановлювати квоти та ліцензії, а також здійснювати контроль за цінами на основні продукти харчування. Такі заходи спрямовані на забезпечення внутрішнього ринку необхідними ресурсами та запобігання дефіциту продовольства [2].

На сьогодні українські агровиробники забезпечують майже повне самозабезпечення населення основними видами сільськогосподарської продукції – зокрема, майже 100% потреб у зернових і овочах та понад 80% у м'ясі. Україна є одним з провідних експортерів сільськогосподарської продукції та продуктів харчування у світі, незважаючи на активні військові дії (табл. 1).

Таблиця 1

Товарна структура зовнішньої торгівлі за 2024 рік [3]

Назва товарів	Експорт			Імпорт		
	млн. дол. США	у % до 2023	у % до загального обсягу	млн. дол. США	у % до 2023	у % до загального обсягу
Усього	41733,1	115,3	100,0	70751,2	111,3	100,0
у тому числі						
Живі тварини; продукти тваринного походження	1643,5	120,6	3,9	1474,7	109,9	2,1
Продукти рослинного походження	13527,6	115,5	32,4	2227,6	105,4	3,1
у т. ч. зернові культури	9418,3	113,4	22,6	111,3	93,3	0,2
Жири та олії тваринного або рослинного походження	5756,4	101,9	13,8	280,0	113,3	0,4
Готові харчові продукти	3755,7	114,8	9,0	3657,7	112,5	5,2

Тому навіть часткове виключення України зі світової системи постачання продовольства підвищує вразливість і дестабілізує глобальну продовольчу безпеку. Ілюстрацією цього є виробництво зернових і зернобобових культур: згідно даних Національного інституту стратегічних досліджень [1] у середньому близько 75% їх обсягів за три роки перед повномасштабною війною йшло на експорт. Це забезпечувало продовольством сотні мільйонів людей в Азії, Африці, Латинській Америці та Океанії. Протягом останніх десятиліть чимало країн Азії й Африки сформували стійку залежність від імпорту української аграрної продукції. Обсяги продовольства, які виробляє Україна, достатні для забезпечення харчуванням кожного двадцятого жителя планети. При цьому частка України складає 10% світового виробництва зернових культур. Крім того, експортна діяльність України не лише забезпечує поставки ключових аграрних товарів, а й впливає на ціноутворення на світовому і на регіональних ринках. Це є важливою складовою глобальної продовольчої безпеки.

Проте, воєнні дії суттєво обмежили можливості експорту, зокрема через блокування морських портів та руйнування транспортної інфраструктури. Це призвело до зниження валютних надходжень та ускладнення імпорту необхідних ресурсів для аграрного виробництва. Крім того, геополітична нестабільність спричинила зростання цін на світових ринках продовольства, що негативно вплинуло на доступність харчових продуктів для українського населення. У відповідь на ці виклики, уряд України активізував дипломатичні зусилля для

забезпечення альтернативних маршрутів експорту та імпорту, а також для залучення міжнародної гуманітарної допомоги. Воєнний стан спричинив значні соціальні потрясіння, зокрема зростання рівня безробіття, зниження доходів населення та погіршення доступу до основних послуг. Зазначені фактори безпосередньо впливають на продовольчу безпеку, оскільки зменшують купівельну спроможність громадян [8].

У відповідь на ці виклики, держава здійснила ряд організаційно-правових заходів. Зокрема [5; 6; 7]:

–внесено зміни до деяких законодавчих актів щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану;

–затверджено План заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану;

–схвалено Стратегію продовольчої безпеки України на період до 2027 року та затверджено операційний план заходів з її реалізації;

–впроваджено низку соціальних програм, спрямованих на підтримку найбільш вразливих верств населення: розширено програми продовольчої допомоги, запроваджено субсидії на основні продукти харчування та посилено контроль за цінами на соціально значущі товари.

Таким чином, забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану є комплексним завданням, що вимагає скоординованих дій на правовому, геополітичному та соціальному рівнях. Ефективна реалізація державної політики у цій сфері є запорукою стабільності та добробуту українського суспільства в умовах надзвичайних викликів. Для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану необхідно [2; 8]: забезпечити стабільне функціонування аграрного сектору через підтримку фермерських господарств, надання пільгових кредитів та субсидій; розвивати інфраструктуру для зберігання та транспортування сільськогосподарської продукції, зокрема в безпечних регіонах; активізувати міжнародну співпрацю для залучення гуманітарної допомоги та відкриття нових ринків збуту; посилити контроль за цінами на основні продукти харчування та забезпечити прозорість у розподілі продовольчої допомоги.

Список використаних джерел:

1. Агресія РФ проти України як загроза глобальній продовольчій безпеці : аналіт. доп. / [Бобровицький А., Борділовська О., Колосова В., Ус І., Широкий Г.]; за заг. ред. М. Паламарчука. Київ : НІСД, 2024. 80 с.
2. Артеменко Л., Мариненко Н., Крамар І. Продовольча безпека України в умовах військової агресії: стан та перспективи. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2023. Вип. 1 (28). С. 115-128.
3. Богородицька Г.Є., Войтов С.Г. Місце України у сучасній світовій системі продовольчої безпеки. *Держава та регіони*. 2024. №2(132). URL: https://doi.org/10.32782/1814-1161/2024-2-19 (дата звернення: 02.05.2025).
4. Великоіваненко Г.І., Ткач О.В. Роль України у глобальній продовольчій безпеці. *Агросвіт*. 2025. №1. С. 33-38.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану. Закон України від 24.03.2022 р. №2145-IX. URL: https://surl.li/crtylc (дата звернення: 02.05.2025).
6. Про затвердження Плану заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану. Розпорядження КМУ від 29 квітня 2022 р. № 327-р. URL: https://surl.li/oybbaj (дата звернення: 03.05.2025).

7. Про схвалення Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 липня 2024 р. № 684-р. URL: https://surli.cc/ifxkmd (дата звернення: 02.05.2025).
8. Яковенко Р.В. Управління продовольчою безпекою національної економіки України в умовах російської збройної агресії. *Агросвіт*. 2024. №6. С.60-65.

УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ БІЗНЕС КРИТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ КОМПАНІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

Микола Рогоза,
д-р екон. наук, проф.,
Полтавський університет економіки і торгівлі,
Інститут економіки промисловості НАН України
Ярослав Вівтоніченко,
аспірант Полтавського університету економіки і торгівлі
Роман Максимчук,
аспірант Полтавського університету економіки і торгівлі
Володимир Шило,
аспірант Полтавського університету економіки і торгівлі

Метою даного дослідження було проаналізувати проблеми розвитку компаній в умовах війни та запропонувати практичні рекомендації щодо підвищення ефективності управління інформаційно-аналітичним забезпеченням (ІАЗ) бізнес-критичних процесів компаній для забезпечення їх розвитку. В процесі проведення пошуків напрямів дослідження було ідентифіковано виклики в умовах воєнної агресії проти України, які суттєво впливають на функціонування, перспективи розвитку бізнесу та окремих компаній. Актуальність таких досліджень було визначено на основі ідентифікації наслідків негативного впливу на процеси діяльності бізнесу і його компаній в умовах нестабільності економіки, високого рівня невизначеності через міграцію населення, руйнування інфраструктури та логістичних ланцюгів. Інформаційно-аналітичне забезпечення в таких умовах є основою для формування обґрунтованих управлінських рішень у забезпеченні адаптації процесів оперативного управління та введенні стратегічних змін для подальшого розвитку. Рівень та якість інформаційно-аналітичного забезпечення бізнес-критичних процесів в такі періоди діяльності набувають особливої уваги. Головним завданням для компанії стає здатність оперативно відслідковувати процеси збирання, обробки, аналізу релевантної інформації. Ефективність вирішення такого завдання є основою у прогнозуванні ризиків, виявляти наявні чи необхідні ресурси і можливості для адаптації існуючої бізнес-моделі як ключового фактора для формування управління бізнес-критичними процесами виживання та подальшого зростання.

В умовах нестабільності роль якості управління інформаційно-аналітичним забезпечення (ІАЗ) бізнес-критичними процесами фокусується на управлінні ланцюгами постачання та логістикою. Для цього відслідковуються дані про наявність та рух запасів на складах, інформація про постачальників, дані про транспортування (графіки, вартість, затримки, стан вантажів), інформація про стан логістичної інфраструктури, прогнози попиту та потреби в матеріалах.

Аналітично важливою складовою цього процесу є аналіз ефективності ланцюгів постачання, виявлення потенційних ризиків у постачанні, оцінка надійності постачальників, прогнозування потреби в запасах, витратах на логістику та пошук механізмів їх оптимізації. Тому, у рамках наукових досліджень, що виконувались науковцями Полтавського університету економіки і торгівлі, такі проблеми розглядались у царині розвитку технологій забезпечення управління, що було викладено у результатах із розробки концептуальних засад впровадження цифрових технологій і штучного інтелекту [1], розвитку економіки та її суб'єктів в умовах технологічних змін і цифровізації [2], інформаційної безпеки підприємства [3], інформаційного аспекту управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання [4]. Також серед інструментів інформаційно-аналітичного забезпечення процесів економіки науковцями пропонувались підходи побудовані на концептуальних моделях менеджменту проєктів, яка передбачає застосування гібридних методологій управління проєктами та програмою інноваційного розвитку. У процесі даного дослідження, серед сучасних інструментів у системах управління із вирішення поставлених завдань в умовах обмежених ресурсів та нестабільності, запропоновано використати системи планування ресурсів підприємства (ERP) з модулями управління запасами. Формування ІАЗ для бізнес критичних процесів діяльності компаній пропонується на основі використання системи планування ресурсів підприємства (ERP) з модулями управління, використовуючи для цього її особливості як комплексної програмної платформи з метою інтегрування ключових бізнес процесів компанії в єдину систему. Завданнями при цьому буде запровадження модулів управління ERP для підтримки функціональності структурних підрозділів у плануванні, організації, контролю та оптимізації процесів діяльності компанії. Основними особливостями такого підходу використання ERP-системи є: інтеграція бізнес-процесів, забезпечуючи здатності об'єднувати розрізнені бізнес-функції (фінанси, виробництво, управління ланцюгами постачання, управління персоналом) в єдину інформаційну систему. Таким чином, формується забезпечення ІАЗ у процесах потоку даних між різними модулями, ефективно відслідковуючи інформацію та її узгодженість для функціональних задач. При цьому, також, є можливість системного відслідковування про діяльність компанії та ефективність її ключових показників. Головною перевагою такого підходу у використання ERP-системи є те, що на основі набору інтегрованих модулів можуть виконуватись завдання із ІАЗ як для функціональних так і для стратегічних завдань управління. Це пов'язується із тим , що такий набір модулів являє собою гнучку та масштабовану систему, якщо додавати нові функціональні завдання в міру розвитку бізнесу з використанням єдиної бази даних. Розмір та різноплановість інформації у такій базі даних забезпечує формування управлінського рішення через можливість отримання достовірних даних та їх аналіз, що сприяє покращенню звітності із наслідків діяльності компанії. Для ефективності впровадження ERP системи ІАЗ бізнес процесів можна використати можливості реінжинірингу існуючих бізнес-процесів з метою їхньої стандартизації та оптимізації у системі.

Використання ERP-системи, як інструментів для аналізу даних та формування звітів (фінансових, виробничих, та ін), дозволяє отримувати оперативну інформацію про ключові показники діяльності (KPI), виявляти відхилення та їх аналізувати, формуючи обґрунтовані управлінські рішення на основі доступу до ключової інформації при вирішенні функціональних завдань, моделювання

сценаріїв та формування стратегічних і оперативних рішень.

Бар'єрами у впровадженні ERP-системи для ІАЗ є потреба у значних інвестиціях часу та ресурсів. Наслідки негативного характеру можуть бути через недостатню увагу до ефективного управління інформаційно-аналітичним забезпеченням в умовах війни, що може призвести до прийняття неефективних управлінських рішень та втрати конкурентоздатності компанії.

Таким чином, підняті проблеми із дослідження управління інформаційно-аналітичним забезпеченням бізнес-критичних процесів та розробка практичних рекомендацій щодо оптимізації процесу його формування є надзвичайно актуальним і своєчасним для забезпечення розвитку вітчизняних компаній в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Рогоза М. Є., Кривенко С. В. Концептуальні засади впровадження цифрових технологій і штучного інтелекту у систему управління відходами: переваги, нові виклики та ризики. Вісник економічної науки України. 2024. № 2 (47). С. 136-142. DOI: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.2(47).136-142 Rogoza, M. E., Kryvenko, S. V. (2024). Conceptual Principles of Implementing Digital Technologies and Artificial Intelligence into the Waste Management System: Advantages, New Challenges and Risks. Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy, 2 (47), pp. 136-142. DOI: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.2(47).136-142.
2. Рогоза М.Є., Перебийніс В.І, Кузьменко О.Г., Федірець О.В., Розвиток економіки України та її суб'єктів в умовах технологічних змін і цифровізації / Соціально-економічний розвиток України: моделі, механізми, стратегії: монографія/ М.Є. Рогоза, В.І. Перебийніс, К.Ю. Вергал, О.К Кузьменко, Ж.А. Кононенко, Г.В. Карнаухова, Г.А. Рыжкова, В.М. Чубай та ін.; за наук. ред. д.е.н., проф. М.Є. Рогози– Полтава, ПУЕТ,2021. – С.22-36); http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/11429.
3. Рогоза М.Є., Кузьменко О.К., Кропивка О.Г., Інформаційна безпека підприємства: сутність, технологія забезпечення, методи оцінки та моделі/Соціально-економічний розвиток України: моделі, механізми, стратегії: монографія/ М.Є. Рогоза, В.І. Перебийніс, К.Ю. Вергал, О.К Кузьменко, Ж.А. Кононенко, Г.В. Карнаухова, Г.А. Рыжкова, В.М. Чубай та ін.; за наук. ред. д.е.н., проф. М.Є. Рогози– Полтава, ПУЕТ,2021. – С.125-146; http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/11429.
4. Перебийніс В. І., Рогоза М. Є., Миколенко І. Г., Кононенко Ж. А. Управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання: інформаційний аспект. Вісник економічної науки України. 2023. № 2 (45). С. 123-128. DOI: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2023.2(45).123-128.

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ НОТАРІУСІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Ігор Рой,
здобувач фахової передвищої освіти спеціальності 081 «Право»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Руслан Басенко,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Полтавський інститут економіки і права

В сучасних умовах дослідження нормативно-правової бази у сфері нотаріату є як ніколи актуальним. Це пов'язано з тим, що в умовах воєнного стану, нотаріат, як і інші структури, що представляють нашу державу, зазнали значних змін задля безпеки країни.

На сьогодні дослідження окремих аспектів вчинення нотаріальних дій під час воєнного стану в Україні полягає насамперед в ідентифікації та аналізі ключових питань, які виникають у контексті нотаріальних послуг під час воєнного стану.

З моменту свого виникнення нотаріат є унікальним інститутом превентивного правосуддя, покликаний забезпечувати чітку реалізацію прав і законних інтересів учасників цивільного обігу з метою попередження звернення останніх до судових інстанцій по захист. Здійснюючи від імені держави передбачені законодавством нотаріальні дії, нотаріуси є ключовою ланкою ефективно функціонуючої правової системи і невід'ємним елементом демократичної правової держави [5, с. 282]. У зв'язку з недавніми змінами законодавства у сфері нотаріату в умовах воєнного стану доцільно наголосити на важливих аспектах, що врегульовані по-новому, адже державна влада в цей складний для України період не забуває про громадян і впорядковує діяльність нотаріусів на період воєнного стану. Із запровадженням правового режиму воєнного стану в Україні нотаріусів позбавили можливості повною мірою виконувати свої посадові обов'язки щодо вчинення нотаріальних дій. Тому логічно, що законодавство у сфері нотаріату потребувало суттєвих змін, насамперед для безпеки [8, с. 23].

Основою діяльності нотаріату в Україні є Закон України «Про нотаріат» [1]. Однак, з початком воєнного стану, ключову роль у регулюванні діяльності нотаріусів відіграють тимчасові нормативно-правові акти, серед яких першочергове значення має:

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» [2] (зі змінами та доповненнями) (далі – Постанова КМУ № 164). Даною постановою було визначено певні обмеження на так звані ризикові нотаріальні дії, такі як заборона звернення стягнення на майно, що перебуває у заставі, заборону відчуження майна на підставі доручення, виданого більше ніж місяць тому, зупинення строку для подання заяви про прийняття спадщини, водночас всі ці Окремі питання вчинення нотаріальних дій під час воєнного стану в Україні положення постанови супроводжувались роз'яснювальною роботою Міністерства юстиції України, "враховуючи, що висока місія нотаріуса передбачає повсякчасну роботу в атмосфері безспірності, Міністерство юстиції застерігає стосовно неухильного дотримання пунктів Постанови, що забезпечить виконання нотаріусом обов'язку сприяти фізичним та юридичним особам у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, як це передбачено абзацом третім статті 5 Закону України «Про

нотаріат» потреба у цих обмеженнях викликана в першу чергу необхідністю захистити громадян, які в умовах війни не можуть отримати вільний доступ до органів нотаріату [1]. Тому, на думку Міністерства юстиції України, деякі статті Цивільного кодексу України можуть або не виконуватись зовсім, або трактуватись по-іншому [7, с. 24–25].

2. Роз'яснення та рекомендації Нотаріальної палати України, що надають практичну допомогу нотаріусам у застосуванні законодавства в умовах воєнних дій.

Аналіз цих нормативно-правових актів, а також наукових праць таких вітчизняних дослідників, як Н.В. Олійник [6], І.В. Жилінкова [4], О.М. Єрмоленко [3] та інших, дозволяє виокремити ключові особливості діяльності нотаріусів під час воєнного стану.

Діяльність нотаріусів в умовах воєнного стану характеризується низкою важливих особливостей, спрямованих на забезпечення можливості вчинення необхідних юридично значущих дій з урахуванням безпекових ризиків та логістичних складностей:

- Розширення суб'єктного складу вчинення окремих нотаріальних дій: Постановою КМУ № 164 значно розширено коло осіб, уповноважених на вчинення окремих нотаріальних дій. Зокрема, приватні нотаріуси, відомості про яких внесено до Єдиного реєстру нотаріусів України, отримали право посвідчувати довіреності та заповіти військовослужбовців, осіб, які перебувають на лікуванні у закладах охорони здоров'я, або в установах соціального захисту населення.

- Спрощення процедури посвідчення правочинів щодо нерухомого майна: З метою забезпечення можливості відчуження нерухомого майна в умовах воєнного стану, запроваджено спрощену процедуру їх посвідчення. Допускається посвідчення таких договорів без обов'язкового отримання витягу з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно за наявності доступу до інших державних реєстрів

- Особливий порядок посвідчення заповітів: Забезпечення права на спадкування в умовах воєнного стану є надзвичайно важливим. Заповіти військовослужбовців, осіб, які беруть участь у бойових діях або перебувають у місцях їх ведення, можуть бути посвідчені командирами (начальниками) військових формувань, з'єднань, військових частин, установ та військово-навчальних закладів, а також головними лікарями, їх заступниками з медичної частини або черговими лікарями закладів охорони здоров'я.

- Обмеження щодо вчинення виконавчих написів: У зв'язку зі складною економічною ситуацією та необхідністю захисту прав боржників, тимчасово зупинено вчинення виконавчих написів нотаріусами за кредитними договорами, за якими боржниками є фізичні особи.

- Специфіка оформлення спадкових справ: Законодавством визначено особливості щодо місця відкриття спадщини в умовах воєнного стану. Якщо останнім місцем проживання спадкодавця є територія, на якій ведуться бойові дії або яка тимчасово окупована, місцем відкриття спадщини є місце подання першої заяви, що має спадковий характер. Також передбачена можливість подання заяв про прийняття спадщини або відмову від неї в електронній формі з використанням кваліфікованого електронного підпису.

- Призупинення діяльності нотаріусів на тимчасово окупованих територіях: Діяльність нотаріусів України на тимчасово окупованих Російською Федерацією територіях призупинена. Вчинені на цих територіях нотаріальні дії є недійсними, за винятком дій, пов'язаних із забезпеченням національних інтересів України та її громадян, що вчиняються відповідно до законодавства України.

- Забезпечення доступності нотаріальних послуг: Незважаючи на складну безпекову ситуацію, Нотаріальна палата України та окремі нотаріуси вживають заходів для забезпечення максимально можливого доступу громадян до нотаріальних послуг, організовуючи виїзні прийоми у безпечних місцях, використовуючи засоби електронного зв'язку та інформуючи населення про працюючих нотаріусів.

Діяльність нотаріусів в умовах воєнного стану пов'язана з численними викликами, включаючи безпекові ризики, логістичні складності, обмежений доступ до державних реєстрів та психологічний тиск. Проте, українські нотаріуси демонструють високий рівень професіоналізму та відповідальності, продовжуючи виконувати свої функції в надскладних умовах.

Отже, діяльність нотаріусів під час воєнного стану є критично важливою для забезпечення стабільності цивільних правовідносин та захисту прав громадян і юридичних осіб. Тимчасові зміни та спрощення, запроваджені законодавством, спрямовані на забезпечення доступності нотаріальних послуг в умовах обмежень та загроз. Подальша адаптація правового регулювання нотаріальної діяльності до реалій воєнного стану та післявоєнного періоду є важливим завданням для забезпечення ефективного функціонування правової системи України.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993 № 3425-XII (із змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» (зі змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-Text.
3. Єрмоленко О. М. Правове регулювання нотаріальної діяльності в Україні: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2010.
4. Жилінкова І. В. Нотаріальний процес: навчальний посібник. Харків: Право, 2015.
5. Крістєва Е. А. (2016). Особливості дотримання нотаріальної таємниці в Україні. Правова держава, 21. 282–285.
6. Олійник Н. В. Нотаріат в Україні: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2018.
7. Письменний О. (2023) Сучасні проблеми інституту нотаріату в умовах воєнного стану. Публічне право, 1 (49). 23-30. doi 10.32782/2306-9082/2023-49-3.
8. Тимощук О. Г. (2023. Квітень 13–14). Окремі аспекти державного регулювання організації нотаріальної діяльності в Україні в умовах воєнного стану. Актуальні проблеми права, психології та педагогіки в умовах війни, Білоцерківський національний аграрний університет соціально-гуманітарний факультет, Біла Церква, 23–25.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ ПІДПРИЄМСТВА, ЇХ ЗМІСТ ТА ВИДИ

Антон Рябокінь,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»,
Науковий керівник: Руслан Басенко,
доцент кафедри права та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

Фінансові ресурси підприємства є важливим компонентом його господарської діяльності, оскільки вони забезпечують можливість реалізації основних економічних цілей, таких як виробництво товарів і послуг, розвиток, збільшення прибутку, а також забезпечення стабільності та конкурентоспроможності. Фінансові ресурси можна визначити як сукупність коштів, які підприємство має у своєму розпорядженні для здійснення поточної та перспективної господарської діяльності.

Фінансові ресурси підприємства — це грошові кошти, які зібрані з різних джерел та використовуються для забезпечення діяльності підприємства. Вони забезпечують покриття витрат на виробничу діяльність, науково-технічний прогрес, маркетинг, соціальні витрати, розвиток інфраструктури та інші економічні потреби.

Щодо визначення економічної природи такої категорії, як фінансові ресурси підприємств існує безліч поглядів українських та зарубіжних вчених, а саме: В.Г. Білоліпецький, О.Д. Василик, Г.Л. Вознюк, Л.О. Лігоненко, Н.А. Гринюк, А.Т. Завгородній, І.В. Зятковський, К.В. Павлюк, О.Р. Романенко.

Основним моментом у процесі наукового дослідження фінансових ресурсів підприємств, як економічної категорії, є визначення поняття “фінансові ресурси підприємства”.

К.В. Павлюк вважає фінансовими ресурсами підприємства грошові нагромадження і доходи, які утворюються в процесі розподілу й перерозподілу валового внутрішнього продукту й зосереджуються у відповідних фондах для забезпечення безперервності розширеного відтворення і задоволення інших суспільних потреб [4, с. 7].

І.В. Зятковський вважає фінансовими ресурсами підприємства суму грошових резервів і надходжень цільового призначення, якими розпоряджається підприємство на правах власності, повного господарського відання і оперативного управління та використовує на статутні потреби [2, с. 17].

Велика кількість авторів, розглядаючи фінансові ресурси як сукупність грошових коштів наголошують при цьому, що потрібно розрізняти категорії фінансів і грошей, виходячи з їх економічної сутності та функцій. А відомий український вчений-економіст О.Д. Василик вважає, що не всі грошові ресурси є фінансовими ресурсами. Поняття «грошові ресурси» значно ширше, але фінансові ресурси виступають завжди у грошовій формі. Грошові ресурси стають фінансовими ресурсами тоді, коли вони концентруються у відповідні фонди, для яких встановлено порядок створення й використання [1, с. 75].

Аналізуючи наведені визначення поняття «фінансові ресурси підприємства» можемо зазначити, що серед українських та зарубіжних науковців досі не існує однієї думки відносно визначення цього терміна та його ролі у процесі

функціонування будь-якого підприємства. Різні класифікаційні дефініції фінансових ресурсів у економічній літературі дають змогу сформулювати власне їх визначення, а саме, фінансові ресурси підприємства – це наявні в розпорядженні підприємства кошти, які поділяються за двома ознаками:

–за їх видами та складом;

–за джерелами їх виникнення (формування).

Вони призначені для здійснення витрат на розширене відтворення, виконання фінансових зобов'язань перед фізичними та юридичними особами, економічного стимулювання. Фінансовим ресурсам підприємства властиві певні ознаки, що виражають грошові відносини, залежать від первинного розподілу вартості валового внутрішнього продукту, формування та використання грошових доходів і децентралізованих фондів. Здатність виконувати функцію платіжного засобу та рівень ліквідності активів є визначальними ознаками віднесення їх до складу фінансових ресурсів.

Можна виділити основні ознаки, які притаманні фінансовим ресурсам, відповідно до яких: формування та використання фінансових ресурсів здійснюється відповідно до правового та нормативного забезпечення, фінансові ресурси можуть належати суб'єктам господарювання різних організаційно-правових форм бізнесу, або бути зосереджені у суб'єктів фінансового ринку (банківських установах, інвестиційних фондах, компаніях спільного інвестування, тощо). Основними напрямами використання фінансових ресурсів є відтворення підприємств, соціальне забезпечення працівників, та задоволення інших потреб суб'єктів господарювання.

Фінансовим ресурсам підприємств притаманні такі властивості:

– фінансові ресурси мають стадію утворення;

– фінансові ресурси відображають відношення до власності;

– фінансові ресурси мають джерела формування і цілі використання;

– від джерел формування та напрямів використання залежить структура фінансових ресурсів підприємства [3, с. 47-55].

Отже, фінансові ресурси є основним елементом господарської діяльності підприємства, що дозволяє йому досягати економічних цілей, таких як розвиток, виробництво товарів та послуг, збільшення прибутку, а також забезпечення стабільності та конкурентоспроможності. Вони представлені грошовими коштами, які підприємство отримує з різних джерел та використовує для покриття витрат, фінансування розвитку та задоволення інших економічних потреб. Незважаючи на різні підходи до визначення цієї категорії, всі дослідники сходяться на тому, що фінансові ресурси є важливими для забезпечення безперервності і ефективності діяльності підприємства. Підприємство має можливість використовувати фінансові ресурси для досягнення розширеного відтворення та виконання зобов'язань перед контрагентами.

Перспективи подальших досліджень у цій сфері зосереджуються на глибшому аналізі механізмів формування та використання фінансових ресурсів підприємства в умовах економічної нестабільності та глобалізації. Потрібно більше уваги приділити ефективному управлінню фінансовими потоками та забезпеченню прозорості використання фінансових ресурсів. Важливим є вивчення впливу фінансових ресурсів на інноваційний розвиток підприємств, а також розробка нових підходів до залучення інвестицій та формування фінансової стійкості підприємства в умовах мінливого економічного середовища.

Список використаних джерел:
1. Василик О. Д. Теорія фінансів : підручник К. : НІОС. 2021. 416 с.
2. Зятковський І. В. Фінанси підприємств 2-ге вид. К. : Кондор, 2023. 364 с.
3. Линенко А. В. Оптимізація структури джерел фінансових ресурсів підприємства. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Економічні науки.* 2014. № 2. С. 47 – 55.
4. Павлюк К. В. Фінансові ресурси держави: монографія К.: "НІОС", 2007. 24 с.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ОСВІТУ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Таміла Ряска,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»
Полтавського інституту економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Науковий керівник: Іван Лісний,
старший викладач кафедри правознавства та фінансів,
Полтавського інституту економіки і права

Право на освіту належить до основоположних прав людини і громадянина та є ключовим чинником забезпечення гідності особистості, її соціальної мобільності та суспільного розвитку. У Конституції України воно закріплено як обов'язкове для держави до реалізації право (ст. 53), а його гарантований характер підсилюється через відповідні норми міжнародного права — зокрема, Загальної декларації прав людини (ст. 26), Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (ст. 13), Конвенції про права дитини (ст. 28).

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується значними трансформаційними процесами. Серед них — цифровізація суспільства, децентралізація влади, триваюча повномасштабна війна проти України, інтеграція до європейського правового простору, реформи в системі освіти. Усі ці чинники впливають на реалізацію права на освіту, створюючи як нові можливості, так і нові загрози. Підвищення актуальності дослідження полягає в необхідності забезпечити ефективне функціонування правового механізму реалізації цього права за умов нестабільності та адаптації до нових викликів.

Право на освіту є складним багатовимірним правом, яке поєднує у собі ознаки:

- соціального права, що передбачає позитивне зобов'язання держави надавати освітні послуги на належному рівні;
- культурного права, що пов'язане з доступом до культурних благ, знань, науки;
- політичного права в аспекті участі у формуванні освітньої політики та можливості обирати форми здобуття освіти;
- особистого права, яке гарантує свободу вибору, освітню автономію та розвиток людської особистості.

Визначальними елементами права на освіту є:

1. Доступність

Це принцип, за яким освіта має бути відкрита для всіх без винятку. Вона охоплює кілька підвидів:

• фізична доступність — наявність навчальних закладів на всій території держави, включаючи сільські райони та території, де тривають бойові дії;

• економічна доступність — безоплатність обов'язкової загальної середньої освіти, соціальні гарантії для студентів, пільги, стипендії;

• інформаційна доступність — відкритість даних про освітні програми, електронні ресурси, дистанційне навчання.

2. Якість освіти

Якість є не лише педагогічною, а й правовою категорією. Вона передбачає відповідність освітнього процесу державним стандартам, кваліфікованість педагогів, сучасність навчальних програм, належні матеріальні ресурси. Також якість охоплює результати навчання — сформовані компетентності, що відповідають потребам ринку праці та особистим запитам учня.

3. Академічна свобода

Це право освітян і студентів на вільне здійснення педагогічної, наукової та навчальної діяльності без втручання органів влади чи інших суб'єктів. Академічна свобода охоплює свободу методів навчання, досліджень, обговорення наукових поглядів, що є фундаментальною передумовою розвитку вищої освіти та науки.

4. Автономія освітніх закладів

Автономія означає право закладів освіти самостійно визначати внутрішню структуру, принципи управління, освітні програми, питання академічної доброчесності. Вона регламентується Законом України «Про вищу освіту» (2014) та іншими законодавчими актами. Автономія забезпечує гнучкість, інноваційність та конкурентоздатність освітніх інституцій.

5. Недискримінація

Недопущення дискримінації за ознаками раси, статі, мови, віросповідання, інвалідності, місця проживання чи соціального статусу — ключова умова реалізації права на освіту. Цей принцип забезпечується як на національному рівні, так і згідно з міжнародними зобов'язаннями України. Особливу увагу держава повинна приділяти дітям з інвалідністю, внутрішньо переміщеним особам, дітям з тимчасово окупованих територій.

Отже, право на освіту — це не лише доступ до знань, але й ширший правовий механізм соціальної інтеграції, культурного зростання та реалізації людського потенціалу. У наступних розділах буде розглянуто, як це право реалізується в умовах воєнного часу, реформування, цифровізації та євроінтеграції.

Реалізація права на освіту в Україні наразі відбувається за умов глибоких трансформацій:

• **Освітня реформа**. Запровадження Концепції «Нова українська школа», оновлення стандартів освіти, автономізація шкіл, перехід на компетентнісний підхід — свідчення оновлення освітньої політики. Водночас виникають виклики у вигляді недостатнього фінансування, нерівного доступу до якісної освіти у сільських та міських регіонах, кадрового голоду.

• **Військовий стан та освіта під час війни**. Повномасштабна війна Росії проти України суттєво ускладнила реалізацію права на освіту. Масова міграція, зруйнована інфраструктура, психологічні травми дітей і педагогів, відключення електроенергії — все це створює нові бар'єри у доступі до освіти.

•**Цифровізація та дистанційне навчання**. Перехід до дистанційного та змішаного формату навчання відкрив нові можливості, але водночас загострив цифрову нерівність. Відсутність гаджетів, нестабільний інтернет, недостатній рівень цифрової компетентності є суттєвими факторами обмеження освітніх прав.

•**Євроінтеграція**. Імплементація європейських стандартів освіти відповідно до Болонського процесу є важливим вектором. Проте процес гармонізації українського законодавства з acquis communautaire потребує чіткого стратегічного підходу та політичної волі.

•**Роль держави та громадянського суспільства**. Реалізація права на освіту передбачає не лише зобов'язання держави, а й активну роль інституцій громадянського суспільства: батьківських організацій, профспілок, неурядових організацій, студентських об'єднань. Зміцнення соціального діалогу між державою та суспільством є запорукою сталого розвитку освітньої сфери.

Забезпечення конституційного права на освіту в умовах трансформацій потребує комплексного підходу, що охоплює оновлення законодавства, посилення державного контролю та фінансування, розвиток інфраструктури, підтримку педагогічної спільноти та впровадження інклюзивних практик. Освіта — не лише право, а й основа національного виживання та розвитку.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України. Прийнятий на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. (Зі змін. та доп.).
2. «Про освіту»: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145 – VIII. Відомості Верховної Ради України від 29.09.2017. 2017. № 38-39, стор.5, ст.380.
3. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2021–2031 роки. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf

ДОГОВІР АУТСТАФІНГУ: ПОНЯТТЯ, ПІДСТАВИ, ПЕРЕВАГИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Марія Скільська,
викладачка юридичних дисциплін,
Тернопільський фаховий коледж Університету «Україна»

Для українського трудового права договір аутстафінгу – нове поняття, яке ще не має ґрунтовних доктринальних досліджень. Термін «аутстафінг» (від. англ.outstaffi ng) означає: виведення персоналу поза штат, «оренда працівників» або «лізинг працівників». Термінологія запозичена із світових правових систем. У країнах Європи та США цей договір знайшов широке застосування на практиці як правова форма опосередкування відносин з приводу надання роботодавцем – аутстафером (провайдером аутстафінгових послуг), з яким працівниками укладено трудові договори, цих працівників так би мовити направляють в «оренду» іншій компанії – замовникові, які залишаються у трудових відносинах із роботодавцем – аутстафером.

Відтак, змістом договору аутстафінгу є виведення співробітників за штат працівників підприємства-замовника та оформлення їх у штат працівників

«аутстафера» або підприємства-підрядника. Але при цьому співробітники продовжують працювати на попередньому місці та повинні дотримуватись правил внутрішнього розпорядку, графіку та інших умов роботи підприємства-замовника. Утім, обов'язки роботодавця по відношенню до них будуть виконуватись вже підприємством-підрядником. Усі трудові аспекти, зокрема, такі як охорона праці, заробітна плата, відпустки, лікарняні, пільги, соціальні гарантії та інші кадрові питання покладаються на підприємство-підрядника.

У період воєнного стану багато українських підприємств не мають або втратили можливість повноцінно здійснювати свою господарську діяльність і надавати роботу своїм працівникам. З метою збереження штатних працівників на підприємстві, як один із варіантів виходу з такої ситуації, є укладення договору аутстафінгу як нетипової форми зайнятості. Незважаючи на дискусійність і невизначеність самої понятійної суті цього договору, він є актуальним і прагматично соціально-правовим явищем реальної дійсності.

На сьогодні в Україні на законодавчому рівні не має чіткого легального визначення поняття «аутстафінгу». Натомість загальні риси правовідносин, що виникають з цього договору, окреслені в пп. 14.1.183 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України, який закріплює ці відносини як послугу з надання персоналу для виконання завдань в іншому місці роботи: це господарська або цивільно-правова угода, відповідно до якої юридична особа, що надає послугу (резидент або нерезидент), направляє у розпорядження іншої юридичної особи (резидента або нерезидента) одну або декількох фізичних осіб для виконання визначених цією угодою функцій. Угода про надання персоналу може передбачати укладання зазначеними фізичними особами трудової угоди або трудового контракту із особою, у розпорядження якої вони направлені.

Одночасно ст. 39 Закону України «Про зайнятість населення» передбачає обов’язковість укладання таких угод суб’єктами господарювання, які наймають працівників для подальшого працевлаштування у іншого роботодавця.

Виходячи з наведених норм законодавства можна зробити висновки, що законодавець визначає договір аутстафінгу як «послугу з надання персоналу». Правовідносини, що виникають з цього договору, характеризуються комплексним характером. Укладання договору аутстафінгу є обов’язковим (такий обов’язок обумовлений не лише необхідністю захисту трудових та соціальних прав працівників, які направляються для працевлаштування до іншого роботодавця, але й свідчить про фактичне обмеження закріпленого ст. ст. 3, 627 Цивільного кодексу України принципу свободи договору та спрямований на реалізацію принципу соціальної справедливості у відносинах між роботодавцем та працівником.

Загальновідомо, що підставою виникнення трудових правовідносин є трудовий договір відповідно до ст. 24 Кодексу законів про працю України, а договір аутстафінгу носить похідний характер від трудового договору. Утім, договір аутстафінгу виконує роль такого юридичного факту, як підстави виникнення цивільно-договірних правовідносин між двома суб’єктами господарювання з послуг по наданню персоналу. Тобто, для виникнення правовідносин між роботодавцем-аутстафером та підприємством-замовником потрібен фактичний склад: трудовий договір і похідний від нього цивільно-правовий договір аутстафінгу, при цьому не має значення, з ким працівник укладає трудовий договір – з роботодавцем-аутстафером чи роботодавцем-замовником.

Не зважаючи на відсутність прямого визначення терміну «аутстафінг» в українському законодавстві, на практиці договір аутстафінгу в господарській діяльності активно укладається між підприємством-замовником та підприємством-підрядником. Фактично, він потрібен у випадках, коли підприємство планує залучити зовнішніх фахівців для виконання певних завдань або проєктів, але не хоче прямо наймати цих працівників у свій штат.

Також цей договір укладається, коли виникає потреба в спеціалізованій експертизі, специфічних знаннях або навичок для виконання певного проєкту. Тоді можна звернутися до аутстафінгової компанії, яка має фахівців з необхідними знаннями і навичками.

Бувають ситуації, коли підприємство має тимчасову потребу в додаткових ресурсах для виконання проєкту або завдання і виручать послуги аутстафінгу, щоб швидко залучити необхідну робочу силу. Тим більше, коли у зв'язку з війною частина працездатного населення виїхала чи мобілізована для оборони країни, не вистачає кадрів. Тому залучення працівників за даним договором буде запорукою виконання запланованих проєктів, зокрема і затребуваних завдань для вирішення оборонних цілей.

Для підприємств, які хочуть сконцентруватися на своїй основній діяльності, аутстафінг може бути ефективним способом використання ресурсів, оскільки вони можуть звернутися до зовнішніх постачальників для виконання побічних завдань. У порівнянні з наймом власних працівників, аутстафінг може бути більш економічно вигідним, оскільки компанія може оплачувати лише за фактично виконану роботу, не несучи додаткових витрат на утримання штату працівників.

Окрім того, завдяки аутстафінгу, підприємство уникне низки проблем з питань трудових спорів, інспекційних перевірок тощо. Бо взаємні правовідносини базуються на основі договірних аутстафінгових зобов'язань. Договір аутстафінгу встановлює права, обов'язки та відповідальність кожної сторони у цій співпраці, тому він є важливим юридичним документом для забезпечення ясності та безпеки у відносинах між підприємством-замовником та підприємством-підрядником.

Отже, в Україні договір аутстафінгу фактично уже використовуються українським бізнесом. Зазначена управлінська модель дозволяє, зокрема, спростити управління персоналом, знизити витрати компанії, уникнути необхідності вирішувати трудові спори. Укладення сторонами договору аутстафінгу є одним із дієвих механізмів, який дає змогу роботодавцю зменшити своє податкове навантаження за рахунок того, що підприємство зараховує до витрат оплату послуг компанії-аутстафера.

Зважаючи на актуальність і перспективну застосування договору аутстафінгу виникає нагальна необхідність чіткої законодавчої регламентації даного механізму для ефективної оптимізації трудових правовідносин. Вищенаведене дає підстави говорити про подвійний цивільно-правовий та трудовий характер договору аутстафінгу. А наявність проблем у його регулюванні спонукає до проведення наукових розробок щодо аутстафінгу з подальшим втіленням їх результатів у відповідне законодавство.

На часі вдосконалення цивільного, податкового, трудового, господарського законодавства в частині урегулювання нестандартних форм зайнятості, що має бути здійснено на принципах гармонізації вітчизняного законодавства

з нормами міжнародного права, нормативного врегулювання загальної концепції аутстафінгу для захисту прав та інтересів учасників правовідносин.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України Закон, Кодекс від 10.12.1971 р. Ел.ресурс: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text
2. Податковий кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Ел.ресурс: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.
4. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 24. Ст. 243

ТЕСТУВАННЯ МОБІЛЬНИХ ДОДАТКІВ В СЕРЕДОВИЩІ ANDROID STUDIO

Юлія Снітко,
старший викладач кафедри
комп'ютерних та інформаційних технологій і систем
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Тестування мобільних додатків у середовищі Android Studio є невід'ємною частиною циклу розробки, що дозволяє забезпечити якість, стабільність та коректну роботу вашого додатку на різних пристроях та версіях Android. Дане середовище надає широкий спектр вбудованих інструментів та підтримує інтеграцію з іншими тестовими фреймворками.

До основних аспектів тестування мобільних додатків в Android Studio відносять:

1. Види тестування, які підтримуються в Android Studio.

Android Studio надає можливості для різних типів тестування [1]:

• Локальні юніт-тести (Local Unit Tests): перевіряють бізнес-логіку додатку без доступу до Android-фреймворку (наприклад, роботу класів, методів, обробку даних); виконуються на вашій розробницькій машині (JVM); швидкі та легкі в написанні; зазвичай використовують фреймворки типу JUnit [2].

• Інструментовані тести (Instrumented Tests): виконуються на реальному пристрої або емуляторі Android; мають доступ до Android-фреймворку та можуть тестувати компоненти UI, взаємодію з базою даних, мережеві запити тощо. Включають: UI-тести (перевіряють взаємодію користувача з інтерфейсом додатку. Для цього часто використовують бібліотеки Espresso (для тестування UI в одному додатку) та UI Automator (для тестування взаємодії між додатками, системними програмами), інтеграційні тести (перевіряють, як різні компоненти додатку взаємодіють один з одним) та функціональні тести (перевіряють, чи відповідає додаток встановленим функціональним вимогам).

• Профілювання (Profiling): Android Studio надає вбудовані профайлери (CPU Profiler, Memory Profiler, Energy Profiler, Network Profiler) для аналізу продуктивності додатку, використання пам'яті, споживання енергії та мережевої активності. Це допомагає виявляти вузькі місця та оптимізувати додаток.

2. Інструменти Android Studio для тестування.

• Емулятор Android (Android Emulator): вбудований емулятор дозволяє запускати ваш додаток на віртуальних пристроях з різними версіями Android, розмірами екранів та апаратними конфігураціями. Це дозволяє перевірити сумісність та відображення додатку на різних пристроях без необхідності мати реальні фізичні девайси. Керується через AVD Manager (Android Virtual Device Manager).

• Менеджер віртуальних пристроїв (AVD Manager): дозволяє створювати, редагувати та запускати віртуальні пристрої Android для тестування.

• Logcat: дане вікно в Android Studio відображає системні повідомлення та логи вашого додатку. Це є ключовим інструментом для налагодження та пошуку помилок. Ви можете фільтрувати логи за тегами, рівнями пріоритету та вмістом.

• Debugger: вбудований відлагоджувач (debugger) дозволяє покроково виконувати код, встановлювати точки зупинки (breakpoints), переглядати значення змінних та аналізувати поведінку додатку під час виконання.

• Test Matrix Tool Window: вікно дозволяє візуалізувати результати тестів, запускати тести для певних класів або методів.

• Espresso: це фреймворк для автоматизованого тестування інтерфейсу користувача (UI) в Android. Espresso дозволяє писати короткі, читабельні та надійні UI-тести. Він автоматично синхронізується з UI додатку, що робить тести стабільнішими [3].

• UI Automator: фреймворк для тестування UI, який працює на рівні взаємодії з пристроєм. Він дозволяє тестувати взаємодію між різними додатками, системними додатками та сторонніми додатками. Корисний для тестування складних сценаріїв.

• Monkey Tester: інструмент, який генерує випадкові події (кліки, свайпи, введення тексту) для "стрес-тестування" додатку та виявлення непередбачуваної поведінки або збоїв.

• Lint: вбудований інструмент статичного аналізу коду, який сканує вихідні файли проекту на наявність потенційних помилок, проблем з продуктивністю, безпекою, зручністю використання та відповідністю найкращим практикам.

3. Процес тестування в Android Studio.

В першу чергу, це налаштування тестового середовища: встановити Android Studio та Android SDK; створити віртуальні пристрої (AVD) за допомогою AVD Manager або підключіть реальний пристрій; переконатися, що ви додали необхідні залежності для тестування у вашому файлі build.gradle (модуля додатку). Наприклад, для юніт-тестів це junit, а для інструментованих тестів androidx.test.espresso. Другим етапом є написання тестів: юніт-тести (створюються у папці src/test/java для локальних тестів) та інструментовані тести (створюються у папці src/androidTest/java). Третім етапом є запуск тестів: з Android Studio (правою кнопкою миші натисніть на клас тесту, метод тесту або папку з тестами; виберіть "Run 'TestName'" або "Run Tests"; виберіть пристрій (емулятор або реальний пристрій), на якому потрібно запустити тести) та з командного рядка (можна запускати тести за допомогою команд Gradle). Четвертий етап аналіз результатів: Android Studio відображає результати тестів у вікні "Run" або "Test Results", там видно, які тести пройшли успішно, а які провалилися, також використовуйте Logcat та Debugger для аналізу причин невдач тестів. Останнім етапом є налагодження (Debugging): встановити точки зупинки у

коді, запустити додаток або тести у режимі відлагодження (Debug) та покроково виконуйте код, перевіряйте значення змінних та виявляйте помилки.

4. Рекомендації щодо тестування: використовуйте як емулятори, так і реальні пристрої (емулятори зручні для швидкого тестування, але реальні пристрої надають більш точну картину поведінки додатку в реальних умовах (різні розміри екранів, виробники, апаратні особливості, мережеві умови); тестуйте на різних версіях Android (переконайтеся, що ваш додаток коректно працює на різних версіях ОС, які ви підтримуєте); розгляньте автоматизоване тестування (такі тести значно економлять час у довгостроковій перспективі, особливо при внесенні змін до коду); впроваджуйте безперервну інтеграцію (інтегруйте тестування у ваш CI/CD пайплайн, щоб автоматично запускати тести при кожному коміті коду та швидко виявляти регресії); пишіть читабельні та підтримувані тести (добре написані тести легше розуміти та оновлювати) та забезпечте покриття коду (прагніть до високого покриття коду тестами, щоб бути впевненими, що більшість логіки вашого додатку перевірено) [1].

Отже, тестування є критично важливим етапом у розробці мобільних додатків, і таке середовище як Android Studio надає потужні інструменти для ефективного виконання цього завдання.

Список використаних джерел:

1. Test your app. URL: https://developer.android.com/training/testing (дата звертання: 02.05.2025).
2. Офіційна документація JUnit. URL: https://junit.org/junit5/ (дата звертання: 02.05.2025).
3. UI tests with Espresso Test Recorder. URL: https://developer.android.com/studio/test/other-testing-tools/espresso-test-recorder (дата звертання: 02.05.2025).

ЗМІНА ПІДХОДІВ ДО ФІНАНСУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙ ГРОМАДСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ЄВРОСОЮЗІ

Олена Стойко,
доктор політичних наук, провідний науковий співробітник
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України

Тривалий час Євросоюз розглядав сильне громадянське суспільство як найважливіший компонент будь-якої демократичної системи, що є цінністю саме по собі. А співпраця між державами та організаціями громадянського суспільства (ОГС) може сприяти подоланню проблем бідності, нерівності, соціальної ізоляції та нестійкого розвитку.

ЄС неодноразово заявляв, що цінує різноманітність та специфіку ОГС; готовий співпрацювати з підзвітними та прозорими ОГС, які віддані соціальному прогресу та поділяють фундаментальні цінності миру, свободи, рівних прав та людської гідності. У 2012 році Єврокомісія запропонувала глибший і більш стратегічний підхід до співробітництва співпраці з місцевими ОГС, що охоплюють усі регіони, включаючи країни, що розвиваються, сусідні країни та країни-кандидати на вступ до ЄС [1]. Визнавши важливість динамічного, плюралістичного та компетентного громадянського суспільства Брюссель заявив про готовність залучати ОГС до зміцнення демократичних процесів і систем підзвітності та в досягненні кращих результатів розвитку і визначив три пріоритети у

підтримці ЄС громадянського суспільства:

1. Посилити зусилля для створення сприятливого середовища для ОГС у країнах-партнерах.

2. Сприяти змістовній та структурованій участі ОГС у внутрішній політиці країн-партнерів, в циклі програмування ЄС та в міжнародних процесах.

3. Збільшити здатність місцевих ОГС ефективніше виконувати свої функції як незалежних суб'єктів розвитку.

Однак відсутність чітких вимог щодо прозорості фінансової підтримки ОГС з боку Євросоюзу негативно вплинуло на імідж громадських активістів та створило можливості для зловживання. Так у 2021 році було внесено зміни до правил прозорості ЄС, які дозволили громадським організаціям, які самопроголосили себе неприбутковими, не надавати інформації про те, скільки коштів вони витрачають на лобіювання, що значно ускладнило відстеження масштабів адвокаційної діяльності деяких ОГС. Загалом ОГС декларують витрати на лобіювання в ЄС у розмірі 159 млн євро, однак майже 70% ОГС, внесених до Реєстру прозорості ЄС, зареєстровані як некомерційні, а отже, не розкривають жодних витрат [2].

У січні 2024 року після «Катаргейту», скандалу із підкупом євродепутатів та єврочиновників урядом Катару, резолюція Європейського парламенту закликала до більшої прозорості та підзвітності фінансування ЄС, що надається одержувачам, включно з ОГС. У вересні 2024 року для підвищення прозорості функціонування ОГС, які отримують кошти з бюджету Євросоюзу, до Фінансового регламенту ЄС було внесено уточнене визначення ОГС як «добровільну, незалежну від уряду, неприбуткову організацію, яка не є політичною партією або профспілкою».

У квітні цього року Європейський суд аудиторів опублікував звіт за підсумками аналізу фінансування ЄС, наданого 90 громадським організаціям протягом 2021-2023 років на загальну суму 7,4 млрд євро. Ці кошти були отримані через дослідницьку програму ЄС «Горизонт Європа», Європейський соціальний фонд «Плюс», Фонд притулку, міграції та інтеграції, молодіжну програму Erasmus+, а також програму LIFE, яка фінансує «зелені» проєкти.

У підсумку європейські аудитори не знайшли «жодного надійного огляду фінансування, наданого ЄС неурядовим організаціям», однак вказали на низку недоліків, характерних для взаємодії ЄС та ОГС. Зокрема, у звіті вказано на випадки, коли організації самі оголошували себе неурядовими організаціями, хоча по факту такими не були [3]. Так аудитори виявили, що великий науково-дослідний інститут був віднесений до категорії ОГС, в той час, як його керівний орган складався виключно з представників уряду. Крім того, Єврокомісія також не змогла чітко розкрити громадськості наявну у неї інформацію про адвокаційну діяльність ОГС, яка фінансувалася за рахунок грантів ЄС.

На основі здійсненого аналізу європейські аудитори сформулювали три рекомендації для Єврокомісії.

1. Удосконалити класифікацію громадських організацій в документах Євросоюзу. Єврокомісія повинна сприяти однаковому розумінню та застосуванню визначення неурядових організацій всіма інституціями ЄС, надавши критерії оцінки «незалежності від уряду» та неприбутковості, якщо ГО переслідує комерційні інтереси своїх членів. Так Єврокомісія, її партнери-виконавці та органи державної влади держав-членів ЄС не завжди однаково розуміють, що таке

ОГС. Внесення ОГС до Системи фінансової прозорості, яка є основним інструментом прозорості для одержувачів коштів ЄС першого рівня під прямим і непрямим управлінням, базується на самодекларації. Єврокомісія продовжує перевіряти деякі елементи класифікації ОГС, наприклад, чи вона справді є приватною і не отримує прибутків. Однак не перевіряються такі важливі аспекти статусу ГО як вплив держави через її представників в органах управління, а також те, чи не переслідують самопроголошені ОГС комерційні інтереси своїх членів. У підсумку деякі організації безпідставно отримали статус ОГС у Системі фінансової прозорості.

2. Підвищити якість інформації про витрати ЄС у Системі фінансової прозорості. Для забезпечення порівнянності і корисності інформації, що надається у цій системі, Єврокомісія повинна підвищити її повноту й своєчасність, збільшивши частоту оновлень і охопивши одержувачів коштів ЄС другого рівня для прямого і непрямого управління.

Чинна система обліку отримувачів коштів від ЄС не спроможна забезпечити актуальність, порівнянність і своєчасність цієї інформації. Основними причинами цього є неправильна класифікація одержувачів як ОГС, неповне охоплення всіх одержувачів коштів ЄС і нечасте оновлення.

Своєю чергою органи державної влади держав-членів не здійснюють моніторинг і не звітують про фінансування ЄС, надане ОГС; оскільки ця інформація не вимагається законодавством ЄС, то її досить складно отримати для аналізу результативності використання коштів ЄС. На своїх вебсайтах органи влади держав-членів розкривають громадськості лише інформацію про виділені суми. Оновлений Фінансовий регламент ЄС [4] вимагає, щоб з 2028 року інформація про кошти ЄС, надані реципієнтам, включаючи ОГС, в рамках програм спільного управління, публікувалася на централізованому веб-сайті разом з інформацією про режими прямого та непрямого управління. Однак у ньому відсутня вимога про звітування за платежі, отримані рамках спільного управління, що перешкоджає повному порівнянню фінансових даних.

Оскільки інформація про кошти, надані ЄС ОГС, публікується в різних системах, вебсайтах і базах даних, то це призводить до фрагментарного підходу, який перешкоджає прозорості та обмежує розуміння ролі ОГС у формуванні політики та реалізації програм ЄС. У підсумку важко виявити, чи не відбувається концентрація коштів ЄС серед групи ОГС і чи відповідає така концентрація цілям політики ЄС.

3. Посилити перевірку відповідності цінностям ЄС. Єврокомісія повинна вивчити можливість удосконалення чинних систем, включивши до них перевірку на основі оцінки ризиків дотримання реципієнтами, зокрема ОГС, цінностей ЄС, для виявлення потенційних порушень. Аудитори виявили, що ОГС, які отримують кошти від ЄС, по-різному розуміють прозорість та є відкритими для контролю з боку громадян. Хоча така прозорість імпліцитно випливає з таких засадничих цінностей ЄС як демократія, рівність та верховенство права.

Отже, збільшення вимог до прозорості та контролю за діяльністю ОГС, зокрема щодо їх розпорядження коштами, є закономірним наслідком їх дедалі більшої залежності від фінансування з бюджету Євросоюзу.

Список використаних джерел:

1. The roots of democracy and sustainable development: Europe's engagement with Civil Society in external relations. Communication from the Comission to the European parliament, the Council, the European economic and social committee and

the Cpmmittee of the region. COM(2012) 492 final. Brussels, 12.9.2012. URL: https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM%3A2012%3A0492%3AFIN%3AEN%3APDF
2. EU Transparency Register. URL: https://transparency-register.europa.eu/find-out-more/statistics_en
3. Transparency of EU funding granted to NGOs – Despite progress, the overview is still not reliable. Special report 11/2025. European courts of auditors, 2025. URL: https://www.eca.europa.eu/en/publications/SR-2025-11
4. EU Financial Regulation. URL: https://commission.europa.eu/publications/eu-financial-regulation_en

СТАН ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ПОЛТАВЩИНИ У РОКИ ВІЙНИ

Віктор Стрельніков,
д. пед. н., професор, професор кафедри філософії і економіки освіти,
Полтавська академія неперервної освіти ім. М.В. Остроградського

Актуальність дослідження стану позашкільної освіти Полтавщини у роки війни обумовлена тим, що позашкільна освіта є важливим елементом освітньої системи України, що сприяє всебічному розвитку дітей та молоді.

В умовах війни ця галузь зазнала серйозних викликів, однак водночас демонструє значну адаптивність. Ці тенденції розглядалися у працях Л. Лебедик [2–5], наших попередніх дослідженнях [10–11 та ін.] та спільних з Д. Абрамовим [1], К. Мисаном [6], В. Міським [7], О. Опошняном [8], Р. Пустяком [9]. У цій роботі розглядаються основні зміни, виклики та перспективи позашкільної освіти за три роки воєнних дій.

Виклад основного матеріалу дослідження розпочнемо з розгляду вплив війни на позашкільну освіту. Серед них: 1) фізичні втрати та переміщення закладів: руйнування будівель, вимушене припинення діяльності деяких установ у зонах бойових дій, евакуація закладів до безпечніших регіонів; 2) зменшення контингенту вихованців: через внутрішнє переміщення сімей та виїзд за кордон багато дітей втратили доступ до позашкільної освіти; 3) психологічний вплив на дітей та педагогів: посилення стресу, зміна пріоритетів у роботі, потреба в інтеграції програм психологічної підтримки.

Нами було проаналізувало статистичні дані, подані від громад Полтавщини щодо матеріально-технічного забезпечення закладів позашкільної освіти (ЗПО) та їхнього інформаційно-цифрового середовища.

Стосовно матеріально-технічного забезпечення ЗПО вивчалося, скільки з них мають (або облаштовані) пандусами, STEAM-лабораторіями, глядацькими залами, хореографічними залами, майстернями, теплицями, укриттями (дані подані у табл. 1).

Таблиця 1

Матеріально-технічне забезпечення ЗПО

Забезпеченість	2022 рік	2023 рік	2024 рік	+/–
пандусами	16	16	16	0
STEAM-лабораторіями	0	0	0	0
глядацькими залами	24	23	21	–12,5
хореографічними залами	21	20	20	–4,8
майстернями	9	9	9	0

теплицями	2	2	2	0
укриттями	11	13	14	+21,4

Згідно результатів моніторингового дослідження, матеріально-технічне забезпечення ЗПО має бути кращим, оскільки, згідно статистичних даних, одержаних від 60 громад, лише 15 ЗПО облаштовані пандусами; 19 глядацькими залами, причому у 2024 році зменшилася порівняно з 2022 роком кількість глядацьких залів ЗПО у Пирятинській міській громаді з 3 до 1, у Полтавській міській громаді з 2 до 1; мають 18 хореографічних залів, 8 майстерень, 1 теплицю і лише 10 укрить; STEAM-лабораторії не виявлено у жодній громаді.

Невтішна ситуація також із ЗПО обласного підпорядкування. Так, Комунальний заклад Полтавської обласної ради «Полтавська обласна Мала академія наук учнівської молоді» і Комунальний заклад «Полтавський обласний центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді Полтавської обласної ради» не мають нічого з вищеназваного; Полтавський обласний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді має 1 глядацьку залу, 1 теплицю і 1 укриття; Полтавський обласний центр науково-технічної творчості учнівської молоді Полтавської обласної ради має 1 пандус, 1 глядацьку залу, 1 майстерню, у 2024 році облаштоване 1 укриття; Полтавський обласний центр естетичного виховання учнівської молоді Полтавської обласної ради облаштований 1 пандусом, мають 1 глядацьку залу, 3 хореографічні зали, з 2023 року облаштовані 2 укриття.

Інформаційно-цифрове середовище ЗПО визначалося за кількістю комп'ютерної техніки, вебсайтів і вебсторінок, які ведуть керівники гуртків ЗПО у соціальних мережах (дані подані у табл. 2).

Таблиця 2.

Інформаційно-цифрове середовище ЗПО, кількість

Забезпеченість	2022 рік	2023 рік	2024 рік	+/–
комп'ютерною технікою	411	495	488	+15,8
кількість вебсайтів	30	30	29	–3,3
кількість вебсторінок, які ведуть керівники гуртків ЗПО у соціальних мережах	156	171	178	+12,4

Так, за результатами моніторингового дослідження, інформаційно-цифрове середовище за 2024 рік ЗПО складає 488 одиниць комп'ютерної техніки, 29 вебсайтів, 178 вебсторінок, які ведуть керівники гуртків ЗПО у соціальних мережах, чого явно недостатньо. Суттєвих змін у інформаційно-цифровому середовищі ЗПО Полтавщини за три роки війни не відбулося, окрім зменшення кількості комп'ютерів у ЗПО Зіньківської міської громади з 19 до 6, Карлівської міської громади з 36 до 19; збільшення кількості комп'ютерів у ЗПО Глобинської міської громади з 1 до 15, Горішньоплавніської міської громади з 40 до 63, Кременчуцької міської громади з 52 до 72, Миргородської міської громади з 6 до 8, Сенчанської сільської громади з 2 до 10, у Полтавському обласному центрі науково-технічної творчості учнівської молоді Полтавської обласної ради з 41 до 63, Полтавському обласному центрі естетичного виховання учнівської молоді Полтавської обласної ради з 22 до 31.

Звернемо увагу на адаптацію ЗПО та інновації в освітньому процесі: перехід на дистанційні та змішані форми навчання – активне використання он-

лайн-платформ для забезпечення безперервності освітнього процесу; упровадження психологічної підтримки – створення спеціалізованих програм для дітей, що пережили травматичні події; зміна змісту освітніх програм – посилення патріотичного виховання, інтеграція тем безпеки, виживання, першої медичної допомоги.

Важливою є державна підтримка та міжнародні ініціативи, зокрема: фінансова допомога та грантові програми – залучення міжнародних фондів, урядових ініціатив для підтримки позашкільних закладів; програми для інтеграції ВПО – створення можливостей для дітей-переселенців продовжити заняття у нових громадах; підвищення ролі волонтерських ініціатив – активна участь громадських організацій у забезпеченні роботи позашкільних закладів.

Перспективами розвитку позашкільної освіти є: модернізація інфраструктури – відновлення зруйнованих закладів, оснащення новими технологіями; розширення доступу до дистанційної освіти – розробка гнучких програм навчання; посилення кадрової політики – підвищення мотивації педагогів, навчання нових підходів до роботи в умовах криз; зміцнення співпраці з міжнародними партнерами – упровадження кращих практик підтримки дітей у постконфліктних умовах.

Висновки. Попри значні виклики, позашкільна освіта в Україні продовжує розвиватися, адаптуючись до умов війни. Завдяки використанню інноваційних підходів, підтримці держави та міжнародних організацій, ця сфера зберігає свою значущість для дітей та молоді. Подальша модернізація, розвиток дистанційних форматів навчання та психологічна підтримка стануть ключовими напрямами її вдосконалення.

Список використаних джерел:

1. Абрамов Д., Стрельніков В. Сучасні стратегії формування в учнівської молоді професійних ціннісних орієнтацій у закладах позашкільної освіти. *Сучасні стратегії сталого розвитку держави та суспільства: наукові горизонти та перспективи* : збірник матеріалів II-ї наук.-практ. конф. за міжнар. участю / за наук. ред. О. В. Чепелюк, В. Д. Філіппової, В. М. Демченка. Хмельницький: ХНТУ, 2025. Т. 2. 728 с. С. 319–321.
2. Лебедик Л. В. Забезпечення якості підготовки і підвищення кваліфікації педагогів закладів позашкільної освіти. *Підвищення якості національної освіти у контексті викликів сьогодення* : матеріали Регіон. наук.-практ. конф. (26 трав. 2022 р., м. Харків) / за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. Харків : ФОП Петров В. В., 2022. 349 с. С. 168–171.
3. Лебедик Л. В. Напрями удосконалення професійної компетентності педагогів для позашкільної освіти в умовах магістратури. *Вдосконалення позашкільної освіти в умовах сучасних трансформацій* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Кропивницький, 25 квіт. 2025 р.) / Укладачі: Кравцова Т. О., Краснощок І. П. Кропивницький : РВВ ЦДУ ім. В. Винниченка, 2025. 159 с. С. 134–138.
4. Лебедик Л. В. Педагогічний менеджмент системи підготовки педагогів закладу позашкільної освіти еколого-натуралістичного профілю. *Освітній фактор. Всеукраїнський науково-педагогічний журнал*. 2022. С. 103–106.
5. Лебедик Л. В. Розвиток особистості педагогічного працівника закладу позашкільної освіти у безпечному освітньому середовищі. *Організація безпечного освітнього середовища – виклик сучасності: перспективи та рішення* (м. Тернопіль, 3 берез. 2023 р.) / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик,

І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ТОКІППО, 2023. 416 с. С. 225–229.

6. Мисан К., Стрельніков В. Сучасні стратегії формування професійної толерантності майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти в умовах магістратури. *Сучасні стратегії сталого розвитку держави та суспільства: наукові горизонти та перспективи* : збірник матеріалів ІІ-ї наук.-практ. конф. за міжнар. участю / за наук. ред. О. В. Чепелюк, В. Д. Філіппової, В. М. Демченка. Хмельницький: ХНТУ, 2025. Т. 2. 728 с. С. 429–432.
7. Місько В., Стрельніков В. Сучасні стратегії розвитку інформаційної компетентності педагога закладу позашкільної освіти в умовах магістратури. *Сучасні стратегії сталого розвитку держави та суспільства: наукові горизонти та перспективи* : збірник матеріалів ІІ-ї наук.-практ. конф. за міжнар. участю / за наук. ред. О. В. Чепелюк, В. Д. Філіппової, В. М. Демченка. Хмельницький: ХНТУ, 2025. Т. 2. 728 с. С. 434–437.
8. Опошнян О., Стрельніков В. Сучасні стратегії формування проєктувальної компетентності майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти. *Сучасні стратегії сталого розвитку держави та суспільства: наукові горизонти та перспективи* : збірник матеріалів ІІ-ї наук.-практ. конф. за міжнар. участю / за наук. ред. О. В. Чепелюк, В. Д. Філіппової, В. М. Демченка. Хмельницький: ХНТУ, 2025. Т. 2. 728 с. С. 457–459.
9. Пустяк Р., Стрельніков В. Сучасні стратегії підготовки майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти до організації інклюзивної освіти. *Сучасні стратегії сталого розвитку держави та суспільства: наукові горизонти та перспективи* : збірник матеріалів ІІ-ї наук.-практ. конф. за міжнар. участю / за наук. ред. О. В. Чепелюк, В. Д. Філіппової, В. М. Демченка. Хмельницький: ХНТУ, 2025. Т. 2. 728 с. С. 472–474.
10. Стрельніков В. Ю. Безпечне освітнє середовище і сучасні стратегії розвитку системи позашкільної освіти. *Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу* : збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів ІІІ Всеукр. наук.-практ. конф., 7 берез. 2025 р. / Редколегія: О. М. Петровський та ін. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2025. 566 с. С. 112–116.
11. Стрельніков В. Сучасні стратегії розвитку системи позашкільної освіти. *Сучасні стратегії сталого розвитку держави та суспільства: наукові горизонти та перспективи* : збірник матеріалів ІІ-ї наук.-практ. конф. за міжнар. участю / за наук. ред. О. В. Чепелюк, В. Д. Філіппової, В. М. Демченка. Хмельницький: ХНТУ, 2025. Т. 2. 728 с. С. 305–307.

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ СТАНОВЛЕННЯ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ

Дмитро Стрілко,
старший викладач кафедри правознавства та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права
Богдан Андрушко,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»,
Полтавський інститут економіки і права

Запровадження інституту медіації в українське законодавство є важливим кроком до гармонізації національного права з європейськими стандартами. Проте для повного розуміння цього процесу необхідно звернутися до історико-правових витоків мирного врегулювання конфліктів на українських землях.

Правова система Київської Русі, хоч і не знала інституту медіації в сучасному розумінні, містила окремі елементи мирного врегулювання конфліктів, що є характерними рисами медіації. Насамперед, у «Руській Правді» простежується прагнення до мирного вирішення спорів між сторонами. Часто передбачалася компенсація (віра, головщина, урок) замість фізичного покарання чи помсти, що заохочувало домовленість між конфліктуючими сторонами. Таку можливість заміни кровної помсти грошовим викупом Нестор Н.В. розглядає як доказ зародження примирних процедур. [1, с.73-77] Водночас Гриб А.М. стверджує, що компенсаційні санкції, передбачені нормами Руської правди, не можна вважати примирною процедурою. Вони є частиною відновного (компенсаційного) правосуддя, оскільки за моральні чи фізичні страждання, а також за образу, одна зі сторін конфлікту отримує фінансову компенсацію. Проте ця компенсація не є результатом угоди між сторонами, а визначається рішенням суду. Таким чином, відсутній основний елемент примирення – активна участь сторін у вирішенні спору. [2, с. 20]

На думку Прущак В. Є., інститут примирення в суспільстві Київської Русі не був поширеним, оскільки кровна помста потерпілого або його родичів щодо кривдника вважалася почесною справою. Саме тому випадки примирення були скоріше рідкісними, аніж звичайною практикою. Крім цього, правові норми «Руської правди» не містять чітких вказівок щодо того, як, в який спосіб та за чиєю ініціативою повинна здійснюватися компенсація завданої шкоди, і чи буде це достатнім для повного вирішення конфлікту. [3, с. 92]

Карпенко М., звертає увагу на існуванні практики примирення у політичній системі Київської Русі. Прикладом запобігання конфліктним ситуаціям через договірне врегулювання відносин є інститути влади, такі як співправління князів та князівські з'їзди (снеми). Зокрема, після смерті Володимира Великого між його спадкоємцями почалася братовбивча війна, і її завершення пов'язують з досягненням компромісу між Ярославом і Мстиславом, ініціатором якого став останній. Це ще один показник «прото-медіаційного» мислення тогочасної «верхівки» суспільства. [4, с. 32]

Більш чіткіше прототип сучасної медіації простежується у XVI – XVII століттях, коли українські землі перебували у складі Литовського князівства та Польського королівства. Литовські статути 1529, 1566, 1588 рр. передбачали розв'язання конфліктів між сторонами через компенсацію шкоди, мирне врегулювання спорів. Головною особливістю процедури примирення було залучення «поєднувачів» — посередників, які брали участь у її проведенні. На своїх

засіданнях вони формулювали умови примирення, що називалося «єднанням». Це «єднання» укладалося у письмовій формі, підписувалося сторонами та засвідчувалося печатками свідків (сторонніх осіб). Такий підхід дозволяв вирішувати не лише майнові та земельні спори, але й кримінальні справи. Інколи «єднання» дозволялося укладати за посередництвом полюбовного суду, судді якого призначали самі сторони, що має подібність із сучасним третейським розглядом. [5, с. 105]

Козацьке судочинство поєднувало звичаєве, писане право та християнські морально-етичні принципи, що надавали великого значення мирному вирішенню спорів. Конфлікти всередині громади або між окремими козаками нерідко намагалися владнати без формального суду, шляхом добровільної згоди сторін за участі посередників. Таку посередницьку роль могли виконувати полкові та сотенні отамани, церковні діячі, старшина. [6, с. 46] У багатьох випадках, перш ніж справа доходила до суду, сторони заохочувалися до «мирного розв'язання» через бесіду або спільну нараду. Участь посередника не була примусовою, як і саме рішення, що також є характерною рисою сучасної медіації.

Реформа судової системи 1864 року передбачала створення мирової юстиції, яка мала розглядати дрібні кримінальні та цивільні справи. Мирові судді були обраними представниками громади, і ключовим у їхній діяльності був принцип швидкого, справедливого та мирного вирішення спорів.

Подальший розвиток примирних процедур як альтернатива судовому процесу пов'язаний зі стрімким розвитком торгівлі. На початку XX століття в Одесі, як і в інших великих містах Російської імперії, функціонували комерційні суди, які розглядали економічні і торговельні спори між підприємцями, торговцями, а також між підприємствами і їхніми контрагентами. Одеса була важливим торговим і економічним центром, тому роль комерційних судів у місті була значною. Саме в цьому місті 10.03.1808 р. за ініціативою герцога Дюка де Ришельє починає діяти перший комерційний суд, основною формою роботи якого стає саме примирна процедура врегулювання спору. [3, с. 93]

Правова система СРСР була централізованою, жорстко регульованою і в значній мірі репресивною. Проте деякі інститути мали елементи досудового врегулювання спорів такі як Товариські суди (з 1950-х рр.) та Комісії з трудових спорів (КТС), які діяли на підприємствах, намагалися врегулювати конфлікти між працівником і роботодавцем без звернення до суду.

У 1990-х – на початку 2000-х років перші спроби впровадження медіації в Україні здійснювали громадські організації, які реалізовували освітні програми з конфліктології та медіації; запрошували іноземних фахівців (переважно з США, Канади, Нідерландів); створювали центри медіації при навчальних закладах, судах. Такі організації як Інститут миру і порозуміння, Український центр порозуміння та медіації активно співпрацювали з університетами, що дозволяло впроваджувати модулі з медіації в освітні програми педагогів, юристів, психологів.

Вперше медіацію було застосовано в рамках цивільного судочинства громадськими «Групами медіації» Донецька, Луганська, Одеси, Києва, Криму, Харкова, де вона апробувалася в різних сферах – у трудових, сімейних спорах, спорах сусідів, у цивільних провадженнях. [7, с. 99] Так, Донецька обласна група медіації одержала грант від фонду «Євразія» на розробку програм з медіації в пілотних судах Донецька та Одеси.

З ухваленням Конституції України було закріплено основоположні принципи, на яких базується медіація. Зокрема, стаття 21 Конституції України проголошує: «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах», що відображає принцип рівноправності учасників як під час самої процедури медіації, так і на етапі її підготовки. Також, згідно з частиною 1 статті 19 Конституції України, «правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушеним робити те, що не передбачено законодавством» [8]. Цей принцип безпосередньо втілюється у процесі медіації, адже вирішення спорів між сторонами відбувається добровільно, без примусу. Нарешті, 16 листопада 2021 року був ухвалений довгоочікуваний Закон України «Про медіацію». [9]

Таким чином, медіація як форма альтернативного вирішення спорів має глибоке історичне коріння в українській правовій традиції. Ще у праві Київської Русі, звичаєвому праві та козацькому судочинстві простежуються елементи добровільного врегулювання конфліктів за участю нейтральних осіб, що по суті відображає сучасну суть медіації.

Список використаних джерел:

1. Нестор Н.В. Правове регулювання примирення: історичний погляд. *Держава та регіони*. 2010. № 2. С. 165–168.
2. Гриб А.М. Примирення та відновне правосуддя у правовому житті Київської Русі. *Порівняльно-аналітичне право: електронне наук. фахове видання*. 2013. № 2. С. 19–23.
3. Прущак В.Є. Історичний аспект розвитку альтернативних способів вирішення спорів. *Часопис цивілістики*. 2019. Вип. 34. С. 90 – 95.
4. Карпенко Роман. Історичні передумови впровадження медіації в Україні та інших державах. *Підприємництво, господарство і права*. 2020. №. 4. С. 28 – 36.
5. Гайворонська І. Історичний розвиток мирного і компромісного вирішення кримінально-правових конфліктів на українських землях. *Юридична Україна*. 2008. № 5. С. 102 – 106.
6. Водоп'ян Т.В. До питання історії розвитку медіації в Україні. *Збірник наукових праць. Серія «Приватне право і підприємництво»*. 2020. Вип. 20. С. 45 – 48.
7. Лукашевич І.М. Медіація в Україні: історико-правові передумови та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 82. С. 98 – 102.
8. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 17.04.2025)
9. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text (дата звернення 17.04.2025).

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ SCREEN READER У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПРИКЛАДІ ГУМАНІТАРНИХ ПРЕДМЕТІВ ТА ДИСЦИПЛІН

Дар'я Тарасенко,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 014.03 «Середня освіта (історія)»,
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
Науковий керівник: Тамара Жалій,
канд. іст. наук, доцент, доцент кафедри історії України,
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Сучасне суспільство дедалі більше усвідомлює важливість інклюзії в освіті. Проте часто під інклюзією розуміють лише підтримку осіб із постійними фізичними чи сенсорними вадами [2,с.5]. Сьогодні у нашому лексиконі з'являється новий термін — «маломобільні групи населення». Це означає, що не лише люди з інвалідністю чи особливими освітніми потребами потребують адаптації освітнього процесу, а й будь-хто може тимчасово опинитися в ситуації, що потребує підтримки. Це можуть бути люди із тимчасовим порушенням зору, особи, які тимчасово користуються інвалідним візком або ті, хто має травми, що потребують тимчасового обмеження рухливості. Такий підхід розширює розуміння інклюзії як комплексного принципу, що забезпечує рівний доступ до освіти кожному незалежно від фізичних чи тимчасових особливостей. Одним із ключових інструментів реалізації інклюзії в навчальному процесі є сучасні технології, серед яких особливе місце посідають скрінрідери (Screen Reader)[5, с. 53]. — програмне забезпечення, що озвучує текст, який відображається на екрані комп'ютера чи мобільного пристрою. Це дозволяє людям із порушеннями зору та іншим маломобільним групам населення сприймати інформацію, отримувати доступ до навчальних матеріалів — підручників, презентацій, веб-сторінок, електронних документів.

Використання Screen Reader у навчанні гуманітарних дисциплін, таких як історія, правознавство, громадянська освіта та література, має особливе значення[3,с.102]. Ці предмети переважно подають інформацію у текстовій формі, що включає великі обсяги документації, статей, історичних джерел та законодавчих актів. Можливість аудіального сприйняття текстів суттєво розширює навчальні можливості для учнів зі слабким зором та тих, хто тимчасово належить до маломобільних груп. Скрінрідер можна використовувати не лише під час уроків, а й для підготовки домашніх завдань, повторення матеріалу, самостійного читання. Це допомагає учням почуватися впевненіше, а вчителям — створювати середовище, орієнтоване на потреби кожного.

Для ефективної роботи зі скрінрідерами важливо знати, як їх встановлювати та налаштовувати. Найпопулярнішими є NVDA (NonVisual Desktop Access) — безкоштовний зчитувач для Windows[6], JAWS (Job Access With Speech) — платний продукт, VoiceOver для пристроїв Apple, а також TalkBack для Android.

Кожен із цих застосунків підтримує українську мову і може бути використаний як у школі, так і вдома. Застосування Screen Reader у гуманітарних предметах має низку переваг: по-перше, це забезпечення доступності навчальних матеріалів, адже складні тексти з історії чи правознавства, які містять спеціальну термінологію, тепер можна прослухати у зручному форматі; по-друге, розвиток навичок самостійного навчання, що підвищує мотивацію учнів; по-

третє, покращення засвоєння інформації, адже аудіальне сприйняття тексту допомагає краще запам'ятовувати матеріал, особливо тим, у кого є труднощі з читанням;

і по-четверте, можливість інтерактивної роботи, коли Screen Reader поєднується з інтерактивними вправами, що робить навчання динамічнішим.

Сучасні освітні платформи поступово адаптують свої ресурси під потреби користувачів із обмеженими можливостями. Серед таких платформ — Prometheus, який підтримує роботу екранних зчитувачів ; EdEra — інтерактивні курси з гуманітарних дисциплін, що враховують принципи доступності; а також Google Classroom і Microsoft Teams, які використовуються для проведення дистанційних уроків і сумісні з екранними зчитувачами [7,с.3]. Веб-сайти Національної бібліотеки України та освітні портали Міністерства освіти також містять адаптовані для зчитування текстові матеріали. Вчителі гуманітарних дисциплін можуть рекомендувати учням встановлювати Screen Reader і готувати навчальні матеріали у форматах, дружніх для зчитування, таких як документи Word або PDF з копіюваним текстом.

Незважаючи на значний прогрес у розвитку технологій, існують виклики. Часто навчальні матеріали створюються без урахування вимог доступності: використовуються скановані зображення текстів або веб-сторінки без правильної структури, що ускладнює роботу Screen Reader. Це вимагає додаткової роботи з адаптації контенту [8,с.52]. Перспективним є розвиток комплексних навчальних середовищ, які поєднують текст, аудіо, відео з субтитрами, а також інтерактивні елементи, орієнтовані на різні потреби користувачів. Сучасні технології штучного інтелекту і синтезу мовлення відкривають нові можливості для створення аудіоматеріалів, максимально наближених до природної мови.

Отже, інклюзія в освіті — це сучасний комплексний підхід, що виходить за межі підтримки лише осіб із постійними вадами. Терміни «маломобільні групи населення» підкреслюють, що будь-хто може потребувати адаптації в певний період життя. Тому створення рівних умов навчання вимагає впровадження інструментів, які роблять освіту доступною для всіх. Screen Reader — один із таких інструментів, особливо актуальний для гуманітарних дисциплін, де переважає текстова інформація. Його використання розширює можливості учнів і вчителів, сприяє самостійному навчанню і формуванню комфортного освітнього середовища. Водночас слід продовжувати працювати над покращенням доступності освітніх ресурсів та удосконаленням методик застосування таких технологій. Таким чином, активне впровадження Screen Reader у навчальну діяльність гуманітарних предметів не лише відповідає принципам інклюзивної освіти, а й є важливим кроком для підвищення якості й рівності навчання в сучасній школі[1, с. 14].

Список використаних джерел:

1. Біленький В. І. *Інклюзивна освіта: теоретичні основи і практика*. Міністерство освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/inkluzyvne-navchannya/posibniki/inklyuziyavnz.pdf (дата звернення: 09.05.2025).
2. Біленький В. І. *Інклюзивна освіта: теоретичні основи і практика*. Міністерство освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/inkluzyvne-navchannya/posibniki/inklyuziyavnz.pdf (дата звернення: 11.05.2025).

3. Петренко О. С. Технології адаптації навчальних матеріалів для учнів з порушеннями зору. *Наукові записки НаУКМА*, 2020, Т. 32, № 2, С. 100–111.
4. Козяр Л. В. *Педагогічна підтримка дітей з особливими потребами у загальноосвітньому закладі*. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2022.
5. NV Access. Про програму NVDA. URL: https://www.nvaccess.org/ (дата звернення: 09.05.2025).
6. Міністерство освіти і науки України. *Національна стратегія розвитку інклюзивної освіти до 2030 року*. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-natsionalnoi-stratehii-rozvytku-inkliuzyvnoho-navchannia-na-period-do-2029-roku-ta-zatverdzhennia-operatsiinoho-planu-zakhodiv-z-ii-realizatsii-na-20242026-roky-527r-070624 (дата звернення: 08.05.2025).

ПРИВАТНОПРАВОВІ ЗАСОБИ СТИМУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ У ПРОЄКТИ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Владислав Теремецький,
доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу міжнародного приватного права
НДІ ППіП ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

Повномасштабна військова агресія Російської Федерації проти України спричинила глибокі руйнування економіки, соціальної інфраструктури та об'єктів критичної інфраструктури. За таких умов відновлення країни потребує не лише колосальних обсягів фінансування, а й ефективної системи правового регулювання інвестиційної діяльності. Особливої актуальності набуває формування сприятливого інвестиційного клімату із застосуванням приватноправових механізмів, які забезпечують правову визначеність, передбачуваність та захист інтересів інвесторів.

У сучасному правовому полі приватноправові засоби відіграють ключову роль у забезпеченні балансу між інтересами держави та приватного капіталу, зокрема шляхом укладення договірних форм співпраці, реалізації публічно-приватного партнерства, застосування спеціальних інвестиційних режимів, венчурного фінансування тощо. Усе це зумовлює необхідність теоретико-правового осмислення можливостей таких інструментів у контексті післявоєнної відбудови нашої держави.

Європейський вектор розвитку України додатково актуалізує потребу в гармонізації національного інвестиційного законодавства з правом Європейського Союзу (далі – ЄС), зокрема в частині забезпечення рівних умов доступу іноземного та національного капіталу, удосконалення механізмів захисту інвесторів і прозорості процедур. Наближення до європейських стандартів у сфері регулювання інвестицій також передбачає ширше використання приватноправових форм взаємодії в економічних відносинах, що відповідає загальній парадигмі ринкової економіки та верховенства права

Метою цього дослідження є аналіз приватноправових інструментів стимулювання інвестицій у проєкти післявоєнної відбудови України, а також виявлення перспектив їх розвитку в контексті інтеграції до правового простору ЄС.

Інвестиційна діяльність, попри свою міждисциплінарність, в своїй основі має приватноправовий характер, що проявляється у вільному волевиявленні

сторін, договірних формах реалізації інвестицій, диспозитивності правового регулювання. Післявоєнна відбудова України актуалізує потребу в забезпеченні ефективного залучення приватного капіталу до відновлення інфраструктурних, промислових, енергетичних та соціальних об'єктів. За таких умов саме приватноправові засоби виступають ключовим каналом реалізації інвестиційної політики держави в межах загальнонаціональної стратегії відновлення.

Інвестування передбачає вкладення приватних ресурсів (фінансових, матеріальних, інтелектуальних) з метою отримання економічного чи соціального ефекту. В межах приватноправової доктрини інвестиції можна кваліфікувати як різновид зобов'язального правовідношення, яке базується на договірних умовах сторін і передбачає взаємні права й обов'язки між інвестором і отримувачем інвестицій.

Інструментами регулювання інвестиційної діяльності з боку приватного капіталу виступають класичні договірні конструкції, зокрема договори про спільну діяльність, концесійні договори, договори про управління майном. Особливої ролі набуває інститут публічно-приватного партнерства, що поєднує ресурсний потенціал держави та гнучкість приватного сектора. Така модель є актуальною для реалізації інфраструктурних проєктів у сфері транспорту, енергетики, охорони здоров'я тощо.

Досвід застосування публічно-приватного партнерства підтверджує його ефективність в умовах воєнного стану, за умови надання інвесторам правових гарантій, прозорих умов участі й справедливого розподілу ризиків. В Україні потенціал цього механізму реалізується через відповідне законодавство, однак його імплементація вимагає вдосконалення процедур добору партнерів, визначення умов конкурсів та порядку оцінки ефективності проєктів.

ЄС послідовно розвиває підходи до прозорого та ефективного регулювання інвестиційної діяльності, включаючи прийняття Директиви 2011/61/ЄС [1], Регламенту (ЄС) № 345/2013 [2] про венчурні фонди та Директиви 2019/2034/ЄС [3] щодо нагляду за інвестиційними компаніями. Ці акти встановлюють вимоги до правосуб'єктності сторін, корпоративного управління, фінансової прозорості та захисту прав інвесторів. У центрі європейської моделі інвестицій – рівність правової охорони іноземного й національного капіталу, наявність ефективних механізмів розв'язання спорів, зокрема шляхом розв'язання їх у міжнародному арбітражі.

Для України надзвичайно важливо адаптувати ці принципи у своєму законодавстві та правозастосовній практиці, особливо в умовах післявоєнного відновлення. Гармонізація інвестиційного права з acquis communautaire (правом ЄС) має стати частиною ширшої стратегії економічної євроінтеграції [4].

Сучасна тенденція розвитку інвестиційного середовища в ЄС передбачає цифровізацію процедур та створення інтерактивних платформ для підтримки інвесторів. В Україні запроваджено цифрова екосистема для підзвітного управління відновленням, що має скорочену назву DREAM (Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management) [5], яка забезпечує прозоре управління відновлювальними проєктами. Ця платформа має потенціал стати основою для цифрової трансформації всієї інвестиційної сфери.

Крім того, важливу роль відіграють спеціалізовані інституції, зокрема Офіс залучення та підтримки інвестицій, індустріальні парки, агентства з розвитку. Вони виконують функції комерційного посередництва, адаптації законодавчих

вимог до потреб інвестора, супроводу угод. Як засвідчує досвід держав ЄС, наявність таких посередницьких механізмів значно знижує транзакційні витрати та мінімізує ризики для приватного бізнесу.

Ключовою умовою залучення приватних інвестицій є надання належних юридичних гарантій. Відповідно до Закону України «Про режим іноземного інвестування» [6] інвесторам гарантується національний режим, захист від експропріації, компенсація збитків, право на репатріацію прибутку. Додатково забезпечення гарантій може бути посилене через укладення двосторонніх інвестиційних договорів (BITs), які є ефективним інструментом зниження політичних ризиків.

Участь України у програмах таких організацій, як Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій (MIGA), також є важливим кроком до підвищення рівня безпеки інвестування [7]. Надання гарантій від військових ризиків інвесторам, які беруть участь у відбудовчих проєктах, дозволяє значно активізувати інтерес до українського ринку.

Висновок. Ефективне стимулювання інвестицій у проєкти післявоєнної відбудови України неможливе без належної уваги до приватноправових засобів регулювання. Саме вони створюють договірно-правову основу взаємодії між інвестором і отримувачем інвестицій, забезпечуючи передбачуваність, стабільність і правову визначеність економічних відносин. У цьому контексті важливим завданням є оптимізація нормативно-правового середовища, яка дозволить збалансувати інтереси держави й приватного сектору та створити умови для довгострокового і безпечного капіталовкладення.

Вивчення досвіду ЄС в галузі регулювання інвестиційної діяльності засвідчує важливість гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами. Це стосується як питань захисту прав інвесторів, так і створення прозорих процедур взаємодії, включно з цифровими екосистемами та інституційною підтримкою. Особливу увагу слід приділити розвитку механізмів публічно-приватного партнерства, цифрових інструментів управління (зокрема платформи DREAM), а також правовим гарантіям через міжнародні механізми захисту капіталу.

Перспектива європейської інтеграції має стати не лише політичним орієнтиром, а й реальним чинником трансформації інвестиційного середовища України. Формування сприятливого інвестиційного клімату, заснованого на приватноправових механізмах, правовій прозорості та міжнародній підтримці, є необхідною умовою не лише для відновлення інфраструктури, а й для забезпечення сталого економічного зростання, інноваційного розвитку та інтеграції у європейський правовий простір.

Список використаних джерел:

1. Екосистема DREAM: прозорість і підзвітність процесів відновлення. Громадський простір. URL: https://www.prostir.ua/?news=ekosystema-dream-prozorist-i-pidzvitnist-protsesiv-vidnovlennya
2. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19.03.1996 № 93/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80
3. Directive (EU) 2019/2034 of the European Parliament and of the Council of 27 November 2019 on the prudential supervision of investment firms and amending Directives 2002/87/EC, 2009/65/EC, 2011/61/EU, 2013/36/EU, 2014/59/EU and 2014/65/EU (Text with EEA relevance). *Official Journal of the European Union*. 2019. L 314. P. 64–114. URL: http://data.europa.eu/eli/dir/2019/2034/oj

4. Directive 2011/61/EU of the European Parliament and of the Council of 8 June 2011 on Alternative Investment Fund Managers and amending Directives 2003/41/EC and 2009/65/EC and Regulations (EC) No 1060/2009 and (EU) No 1095/2010 (Text with EEA relevance). *Official Journal of the European Union*. 2011. L 174. P. 1–73. URL: http://data.europa.eu/eli/dir/2011/61/oj
5. Ministry of Community and Territorial Development of Ukraine. DREAM. 2022-2023 [online]. https://dream.gov.ua/ua
6. Multilateral Investment Guarantee Agency. Conflict-Affected and Fragile Economies Facility (CAFEF). 2023. URL: https://www.miga.org/conflict-affected-and-fragile-economies-facility-cafef
7. Regulation (EU) No 345/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2013 on European venture capital funds (Text with EEA relevance). *Official Journal of the European Union*. 2013. L 115. P. 1–17. URL: http://data.europa.eu/eli/reg/2013/345/oj

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Світлана Товста,
ст. викладач кафедри правознавства та фінансів
Полтавський інститут економіки і права
Денис Несен,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»
Полтавський інститут економіки і права

Право власності є одним із базових інститутів цивільного права, який забезпечує матеріальну основу існування особи, юридичної визначеності та сталості правовідносин. В умовах трансформаційних процесів, євроінтеграції, децентралізації, військової агресії та відновлення після руйнувань інститут права власності в Україні зазнає суттєвих змін. Нові соціально-економічні умови формують потребу в модернізації правового регулювання, посиленні гарантій, уточненні меж володіння, користування й розпорядження майном.

З прийняттям Цивільного кодексу України у 2003 році було кодифіковано сучасне розуміння права власності як абсолютного речового права, що включає три елементи: володіння, користування та розпорядження. Конституція України (ст. 41) закріплює право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю.

У сучасних умовах триває переосмислення співвідношення публічних і приватних інтересів, особливо у зв'язку з воєнним станом, державною мобілізацією ресурсів, націоналізацією активів агресора тощо. Водночас держава мусить забезпечити ефективні гарантії власності громадян і бізнесу, що має значення для правової стабільності та інвестиційної привабливості України.

Однією з ключових тенденцій є цифрова трансформація інституту власності. Запровадження електронних реєстрів (зокрема, Державного реєстру речових прав на нерухоме майно) дало змогу підвищити прозорість, доступність інформації та правову визначеність у сфері власності.

Однак залишаються проблеми з безпекою даних, незахищеністю прав добросовісних набувачів у випадку недостовірних записів та складністю верифікації прав у зонах бойових дій чи на тимчасово окупованих територіях.

Відкриття ринку землі у 2021 році стало ключовою подією в розвитку приватної власності. Відповідні зміни до земельного законодавства спрямовані на реалізацію конституційного права на землю, розвиток аграрного ринку, детінізацію відносин.

Значним викликом залишається забезпечення рівного доступу громадян до ринку, ефективного державного контролю, недопущення концентрації земель у руках обмеженого кола осіб, а також збереження екологічного балансу.

Збройна агресія РФ спричинила масові порушення прав власності, зокрема знищення, захоплення або пошкодження нерухомого та рухомого майна громадян і підприємств. У відповідь держава розробляє механізми:

- ✓ фіксації фактів руйнування,
- ✓ визнання пошкодженого майна,
- ✓ компенсації або реституції (у майбутньому),
- ✓ націоналізації активів, пов'язаних із державою-агресором.

У цих умовах інститут права власності піддається переоцінці з точки зору гнучкого співвідношення приватного права і публічного інтересу, з урахуванням надзвичайних потреб національної безпеки.

У рамках євроінтеграційного курсу Україна має гармонізувати правове регулювання власності з правом ЄС. Це стосується:

- ✓ визнання та захисту прав власності в контексті прав людини (ст. 1 Першого протоколу до Європейської конвенції),
- ✓ підходів до захисту прав інвесторів,
- ✓ прозорості реєстрації майна,
- ✓ захисту прав добросовісних набувачів та третьої сторони.

Важливу роль відіграє практика ЄСПЛ, яка формує загальноєвропейське розуміння меж державного втручання у право власності.

Сучасний розвиток інституту права власності в Україні відбувається у динамічних умовах реформ, війни та інтеграції до європейського правового простору. Основними тенденціями є цифровізація, реформування земельних відносин, адаптація до правових стандартів ЄС, а також розробка інструментів захисту прав власників в умовах воєнної агресії.

Забезпечення балансу між приватною власністю, публічними інтересами та національною безпекою — ключове завдання подальшого розвитку правової системи України в цій сфері.

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Світлана Товста,
ст. викладач кафедри правознавства та фінансів
Полтавський інститут економіки і права
Олександр Петренко,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»
Полтавський інститут економіки і права

Цифрова трансформація — це системний перехід держави, суспільства і економіки до нових форм функціонування на основі цифрових технологій. В Україні цей процес охопив і правову сферу, де цифровізація змінює не лише способи взаємодії держави з громадянами, а й саму сутність правозастосування, доступу до правосуддя та регуляторної політики. Проте цифрові зміни потребують належного правового супроводу, оскільки виникає низка викликів щодо адаптації існуючих правових норм до нової цифрової реальності.

На сьогодні в Україні спостерігається активне впровадження електронного урядування, цифрових реєстрів, електронного документообігу, судових онлайн-платформ та електронних сервісів у сфері надання адміністративних послуг (наприклад, портали “Дія”, “Е-суд”, “Е-реєстри”). Такі інструменти підвищують прозорість, доступність та швидкість правових процесів.

Особливо важливими є проєкти в галузі електронної ідентифікації, цифрового підпису, автоматизованого контролю та правової аналітики, що ґрунтується на штучному інтелекті та великих даних.

Однак цифровізація породжує й низку правових викликів:

1. Невизначеність нормативної бази. Чинне законодавство не завжди враховує специфіку електронних правовідносин. Поняття “цифрова особа”, “смарт-контракт”, “віртуальний актив” потребують чіткого нормативного визначення.

2. Загроза порушення прав людини. Використання цифрових технологій, зокрема біометрії, відеоспостереження, штучного інтелекту, може призводити до втручання у приватність, дискримінації або обмеження доступу до правосуддя.

3. Кібербезпека та цифровий суверенітет. Підвищується вразливість державних інформаційних систем до зовнішніх атак і втручання, що ставить під сумнів надійність цифрової правової інфраструктури.

4. Недостатній рівень цифрової грамотності правозастосовців. Юристи, судді, правоохоронці часто не мають необхідних цифрових компетентностей, що гальмує ефективну реалізацію цифрових інструментів.

Для подолання вказаних проблем і досягнення повноцінної цифрової трансформації правової системи України слід прийняти сучасне законодавство про цифрові технології. Зокрема, завершити гармонізацію законодавства у сфері електронних послуг, цифрових активів, штучного інтелекту, обробки даних, електронного нотаріату тощо.

Впроваджувати принцип «digital by default». Усі державні правові сервіси повинні надаватися у цифровому форматі як пріоритетні. Посилити захист прав людини у цифровому середовищі. Це стосується як приватності, так і рівного доступу до цифрових інструментів. Підвищувати цифрову грамотність

юристів і правників. Система юридичної освіти має враховувати IT-компетентності як частину базової підготовки. Інтегрувати європейські стандарти. Адаптація правової системи України до стандартів ЄС щодо цифрової політики, кібербезпеки та е-урядування є запорукою сталого правового розвитку.

Цифрова трансформація є не лише викликом, а й шансом для модернізації правової системи України. Формування цифрового права як підсистеми сучасного права потребує цілісного, інноваційного підходу до нормотворчості, правозастосування та правової культури загалом. Вчасне реагування на цифрові виклики через ефективне правове регулювання є ключем до забезпечення прав і свобод людини в умовах цифрової епохи.

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Світлана Товста,
ст. викладач кафедри правознавства та фінансів
Полтавський інститут економіки і права
Ярослав Пєшков,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»
Полтавський інститут економіки і права

Національна безпека є фундаментальним чинником стабільності держави, її суверенітету, територіальної цілісності та демократичного розвитку. У зв'язку з повномасштабною збройною агресією проти України, питання правового забезпечення національної безпеки набули пріоритетного значення. Особливу роль у цьому процесі відіграє конституційно-правовий механізм, який визначає повноваження органів державної влади, баланс між захистом прав людини та потребами державної безпеки, а також формує інституційну архітектуру сектору безпеки і оборони.

Відповідно до статті 17 Конституції України, захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення державної безпеки та громадського порядку належать до найважливіших функцій держави. Національна безпека трактується як стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому забезпечується сталий розвиток та ефективне функціонування демократичної системи.

Конституція визначає національну безпеку як комплексне поняття, що охоплює як воєнну, так і політичну, економічну, інформаційну, екологічну та інші складові.

Основними суб'єктами правового забезпечення національної безпеки відповідно до Конституції України є:

- ✓ Президент України — як Глава держави та Верховний Головнокомандувач Збройних Сил (ст. 106), координує діяльність у сфері безпеки та оборони, очолює РНБО;
- ✓ Верховна Рада України — визначає засади внутрішньої і зовнішньої політики, затверджує воєнний стан, оголошує мобілізацію, ратифікує міжнародні угоди;
- ✓ Кабінет Міністрів України — забезпечує реалізацію політики у сфері національної безпеки;

✓ Рада національної безпеки і оборони України — як координаційний орган при Президентові;

✓ Органи сектору безпеки та оборони — Збройні Сили України, СБУ, Національна поліція, ДСНС, Державна прикордонна служба тощо.

Конституція передбачає механізм обмеження прав людини в умовах воєнного або надзвичайного стану (стаття 64). Водночас будь-які обмеження повинні відповідати принципам законності, пропорційності та необхідності в демократичному суспільстві.

Окрім цього, до конституційно-правових механізмів належать:

✓ правовий режим воєнного та надзвичайного стану;

✓ державна таємниця (обмеження інформації в інтересах безпеки);

✓ законодавче регулювання спеціального статусу регіонів у разі загроз (наприклад, ОРДЛО, тимчасово окуповані території Криму);

✓ законодавчі повноваження у сфері мобілізації, територіальної оборони та кібербезпеки.

Після 2014 року та особливо з 2022 року перед правовою системою України постали нові виклики:

✓ адаптація законодавства до умов повномасштабної війни;

✓ забезпечення цивільного демократичного контролю над сектором безпеки;

✓ інтеграція до євроатлантичних структур безпеки (НАТО, ЄС);

✓ розвиток інструментів інформаційної та кібербезпеки;

✓ збереження балансу між безпекою та правами людини в умовах постійної загрози.

Необхідною є гармонізація національного законодавства з актами ЄС, зокрема у сфері оборонного планування, захисту критичної інфраструктури, реагування на гібридні загрози.

Конституційно-правовий механізм забезпечення національної безпеки України має фундаментальне значення для збереження державності, прав людини та демократії. Його ефективність визначається не лише наявністю формально-юридичних інструментів, але й здатністю адаптуватися до динамічних умов сучасних загроз. Подальший розвиток системи національної безпеки має спиратися на поєднання сильної правової держави, демократичного контролю та міжнародного партнерства.

РЕСТИТУЦІЯ ТА КОМПЕНСАЦІЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПІДХОДІВ

Світлана Товста,
ст. викладач кафедри правознавства та фінансів
Полтавський інститут економіки і права

Проблематика реституції та компенсації в цивільному праві набуває особливої актуальності в умовах глобалізації правових систем та євроінтеграційних процесів. Відновлення порушених майнових прав, забезпечення ефективного захисту інтересів потерпілої сторони та запобігання зловживанням правом стали ключовими питаннями у практиці національних судів, а також у практиці

Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Порівняння українського та європейського підходів до цих правових категорій дозволяє поглибити розуміння ефективності та справедливості відшкодування в приватноправових спорах.

Реституція — це спосіб відновлення становища, яке існувало до порушення права. Йдеться, зокрема, про повернення сторін до початкового стану в разі визнання правочину недійсним. Компенсація — це грошове або інше матеріальне відшкодування шкоди, завданої в результаті порушення прав, коли реституція є неможливою чи неефективною. Реституція виконує переважно відновлювальну функцію, тоді як компенсація має захисно-сатисфакційну та стримувальну функції, попереджуючи подальші порушення.

У цивільному праві України положення про реституцію містяться насамперед у статті 216 ЦК України. Основною формою є двостороння реституція, коли кожна зі сторін повертає отримане за недійсним правочином. Водночас українське законодавство допускає часткову або односторонню реституцію, якщо повернення в натурі неможливе або сторона діяла недобросовісно.

Щодо компенсації, то вона охоплює як реальну шкоду, так і упущену вигоду (ст. 22 ЦКУ), моральну шкоду (ст. 23 ЦКУ) та компенсацію за шкоду, завдану деліктами (ст. 1166, 1167 ЦКУ), або у зв'язку з порушенням зобов'язань. Компенсація в Україні потребує доведення протиправності, шкоди, причинного зв'язку та вини.

У практиці ЄСПЛ застосування реституції та компенсації базується на статті 41 Європейської конвенції з прав людини. Суд виходить з принципу ефективного відновлення порушених прав, навіть якщо це не прямо передбачено національним законодавством. ЄСПЛ широко застосовує тест пропорційності між втручанням держави та інтересами власника. У справах, таких як «Стретч проти Сполученого Королівства» або «Щокін проти України», Суд визнавав необхідність гнучкого підходу: якщо повернення майна неможливе, має надаватися справедлива сатисфакція — компенсація. Європейський суд не завжди суворо дотримується принципу повного відновлення, а враховує баланс між приватним і суспільним інтересом, іноді надаючи перевагу грошовій

Українська правова система поступово адаптується до стандартів ЄСПЛ, зокрема в контексті виконання його рішень та змін у підходах до відшкодування. Надалі необхідно забезпечити гармонізацію національного законодавства з європейськими стандартами, зберігаючи при цьому чіткість і передбачуваність правозастосування.

Реституція та компенсація є ключовими способами відновлення порушених майнових прав у цивільному праві. Українське законодавство та практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) підходять до цих категорій з різних, хоча і взаємодоповнюючих позицій.

У національному підході, закріпленому в Цивільному кодексі України, основою застосування реституції є визнання правочину недійсним. За загальним правилом, передбаченим у статті 216 ЦК України, сторони повертають одна одній усе отримане (двостороння реституція). У разі неможливості повернення речей у натурі — застосовується компенсація у вигляді грошового еквіваленту.

Компенсація в українському праві розуміється як відшкодування реальної шкоди, упущеної вигоди або моральної шкоди, що прямо регулюється статтями 22, 23, 1166, 1167, 1173 ЦК України. Для застосування компенсації необхідно довести чотири обов'язкові елементи: протиправність дій особи, наявність шкоди,

причинно-наслідковий зв'язок між дією і шкодою, а також вину правопорушника. Таким чином, українська модель має формалізований і правовий характер, заснований на юридичних категоріях і процедурних вимогах.

Натомість європейський підхід, сформований практикою ЄСПЛ, є більш гнучким та результативно-орієнтованим. Основу становить стаття 41 Європейської конвенції з прав людини, яка передбачає "справедливу сатисфакцію" у випадках порушення прав. У практиці Суду реституція застосовується тоді, коли це реально здійсненно — наприклад, у справах про незаконне вилучення майна. Якщо ж повернення в натурі неможливе, Суд застосовує компенсацію — як правило, у формі грошового відшкодування.

ЄСПЛ активно використовує тест пропорційності, оцінюючи, чи не було втручання в права особи надмірним. Важливо, що Суд враховує баланс між приватними інтересами особи і суспільним/державним інтересом. При цьому доведення вини не завжди вимагається — достатньо встановлення факту порушення права. Європейська практика акцентує увагу не на формальних елементах, а на ефективному захисті прав, навіть якщо такий захист не передбачений національним законодавством.

Ще однією важливою відмінністю є роль суду. Українські суди здебільшого дотримуються прямого застосування норм закону, тоді як ЄСПЛ розглядає кожну справу з урахуванням контексту, обставин, суспільного значення та прецедентної практики.

Таким чином, українська модель спирається на догматичні принципи цивільного права, чітко регламентуючи порядок застосування реституції й компенсації. Європейський підхід — практичний і гнучкий, зорієнтований на справедливість, ефективність і реальне поновлення прав. Сучасна правозастосовна практика в Україні потребує подальшої адаптації до європейських стандартів, зокрема шляхом урахування прецедентів ЄСПЛ і формування гнучкіших механізмів правового захисту в національному судочинстві. Національна модель є більш формалізованою і зорієнтованою на правові конструкції. Натомість європейський підхід ґрунтується на принципах справедливості, ефективного захисту прав і пропорційності.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ КОНФОРМНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ В СТРУКТУРІ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Наталія Токуєва,
канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри політології, історії і філософії,
Полтавський державний аграрний університет

Поведінка індивіда як прояв його психічної діяльності, пов'язаної із взаємодією між окремими особистостями чи їх угрупованнями, є предметом широкого спектра наукових розвідок, що визначають основні її закономірності, особливості, різні класифікації. У системі соціальних зв'язків через спільність чи розбіжність інтересів, поглядів і цілей повсякчас відбувається обмін інформацією, здібностями, досвідом, уміннями, навичками, що виявляється у взаємному впливі особистостей чи їх спільнот. Прагнення особистості відповідати очікуванням і нормам соціального середовища, дотримуючись певних правил і підпорядковуючись авторитетним думкам, вимагає змінювати під їх впливом

свої погляди, переконання, дії. Вивчення такого характеру поведінки, який науковці визначають поняттям «конформної поведінки», є надзвичайно важливим завданням теоретиків і практиків в царині психології, оскільки конформність може не лише допомогти особистості отримати гармонію у стосунках з іншими та мінімізувати ризики конфліктів у процесі адаптації до соціального середовища, а й призвести до погіршення психологічного стану через обмеження чи втрату індивідуальної позиції, самовизначення й особистісної незалежності.

На основі аналізу й узагальнення науково-психологічних досліджень українських й зарубіжних учених щодо конформної поведінки особистості можна зробити висновок, що дана проблема висвітлює поняття конформізму як одного з найважливіших ракурсів міжособистісної взаємодії, що виникає в результаті формування владно-підвладних стосунків між людьми та проявляється в поведінці прийняття певного стану й порядку речей, підлаштування і пристосування до нього, зміна загальної поведінкової стратегії з тенденцією наслідування, відтворення конкретних дій, певної манери поведінки. І якщо на ранньому етапі розвитку психологічних наук даний процес вважався природженою інстинктивною властивістю особистості, то у подальших наукових роботах прослідкується широкий спектр трактування конформізму як в контексті соціальної детермінованості, так і в ракурсі процесів адаптації, регуляції та саморегуляції особистості в ускладнених або кризових ситуаціях життєдіяльності [1].

Соціальна взаємодія як одна з основних життєвих потреб людини передбачає обмін думками й діями у процесі здійснення соціальних зв'язків, а отже, і взаємний вплив. Саме через систему особистісних взаємодій, які завжди є свідомими+ й цілеспрямованими, здійснюється намагання особистостей змінити поведінку одна одної, а іноді і відтворення чужих дій, пасивне слідування загально усталеним соціальним стандартам і стереотипам та домінуючому в даній групі способу мислення й типу поведінки. Інтерпретація певних символів, що характеризують наміри іншої особистості до дії, викликають відповідний психологічний стан, прагнення узгодити свою поведінку до наміру опонента і відповідну поведінкову реакцію.

Феномен конформності як схильності до конформізму, тобто зміни своїх поглядів і переконань відповідно до тих, що переважають у соціумі, проявляється на рівні активізації механізмів узгодження певних думок чи вчинків з іншими переконаннями чи поведінковими актами. Особистостям з конформною поведінкою притаманні такі риси, як некритичність, тривожність, недовірливість, настороженість, надмірна поступливість або відсутність власної позиції, стереотипність мислення. Але розглядаючи конформну поведінку як одну з дієвих умов соціалізації особистості деякі науковці називають її за нормами позитивного права суспільно корисною й виправданою [2, с. 101].

Визначають різні види соціального впливу: нормативний, заснований на відповідності позитивного очікування оточуючих з метою їх задовільнити, щоб бути прийнятим іншими особами чи групами, уникнути конфліктів і зберегти з усіма добрі стосунки, та інформаційний, що виникає тоді, коли особистості відчувають нестачу певної інформації і приймають отриману від інших інформацію чи судження як доказ реальності, як достовірне джерело. Важливо розуміти різницю між даними видами соціального впливу, яка базується на впевненості особи, що оцінює певну ситуацію, в існуванні єдиного правильного варіанта судження та впевненості суб'єкта у власній думці. І хоча в основі обох видів

соціального впливу лежить потреба людини в оволодінні достовірною інформацією про оточуюче середовище, що суттєво впливає на довіру особистості до себе й до світу, на оцінку власної перцепції, нормативний соціальний вплив виявляє судження, прийняті більшістю у даному угрупованні, а інформаційний – реалізується як консенсус усередині цього угруповання.

З огляду на це, можна виявити три типи конформізму: його стихійну форму, коли особистість без будь-якого конфлікту погоджується з судженням більшості; умовний тип, що виражається у демонстративному погодженні особистості з пануючою думкою, приховуючи власні, відмінні від усіх судження, щоб уникнути осудження чи заслужити схвалення; захисний тип, коли особистість стихійно намагається одержати підтримку більшості, щоб захиститися від неприємних ситуацій.

Отже, конформність є не характерною складовою особистості, а властивістю міжособистісних стосунків в системі соціальної взаємодії, пов'язаною з рівнем комунікативної єдності в групі, з умінням запобігати конфліктів чи ефективно вирішувати конфліктні ситуації, характером внутрішнього спілкування й різних видів діяльності. Конформна поведінка виявляється не лише в зміні певних суджень, переконань, цінностей; вона виконує надзвичайно важливу функцію на всіх циклах перманентної соціалізації, допомагає в становленні особистості, яка може впевнено, адекватно й позитивно оцінювати свої здібності, можливості, навички та уміння під час інтеграції у певну соціальну спільноту через усвідомлення і прийняття поглядів та переконань свого оточення. Саме це може бути предметом подальших наукових досліджень конформної поведінки та її психологічних чинників.

Список використаних джерел:

1. Гошовський Я., Савчук М. Психологічні чинники конформної поведінки учнів старшого підліткового віку. URL: https://www.inforum.in.ua/conferences/22/66/503
2. Романова А., Щербай І. Конформістська поведінка людини в умовах соціально-правової дезорганізації. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Сер. Юр. науки.* № 3 (27), 2020. С. 98-103.

ПРАВОВА НАУКА ПОВОЄННОЇ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Іван Фельцан,
к.ю.н., викладач Карпатського фахового коледжу Університету «Україна»

Анотація. Окреслено концептуальні питання сучасного стану правової науки в Україні та визначено перспективи її оновлення в повоєнній незалежній Україні.

Ключові слова: правова наука, повоєнна Україна, парадигма юриспруденції.

Вступ. У 2023р., у день 27-ї річниці Конституції України, Президент України запропонував до обговорення майбутню Українську доктрину. В ній ідеться про трансформацію України у період наступних 10 років (нова зовнішня політика, нова економіка, нові відносини між державою і суспільством, розвиток усіх наших українських територій, освіта і наука, культура… рівень безпеки і свободи).

Постановка завдання. У зв'язку з цим важливо окреслити актуальність концептуального рівня розвитку правової науки в Україні, а також її здатність відповісти на виклики, пов'язані з повоєнною відбудовою країни.

Результати дослідження. Зворотним боком концепції західної правової традиції є те, що це збірне поняття. Якщо становлення та формування західної правової традиції пов'язані з теорією природного права, то її майбутнє у XXI столітті залишається відкритим, так само як і методологічний підхід до наповнення цього питання змістовним значенням. Західна правова традиція має залишатися чутливою до викликів і потреб сучасності, водночас її минуле виступає своєрідною «архівною копією» історії європейського права.

Вказане вимагає подальшого наукового пошуку шляхів вирішення цього питання. Насамперед це стосується універсалізму наукового правового знання та загального аспекту європоцентризму. Усі ці характеристики західної правової традиції беруть свій початок із софістського принципу, який визначає Людину як міру всіх речей. Завдяки такому підходу вдалося досягти значних здобутків у найрізноманітніших сферах суспільного життя.

Щодо універсалізму наукового правового знання в західній традиції права, то доказовість, експериментальний характер, раціональність – це все постулати науки в європейському правовому просторі, які націлені на формування знань універсального характеру, які могли б бути застосовані без врахування кордонів культур і традицій.

Однак у такий спосіб за межами правової науки залишається цілий пласт історії права в рамках національних держав європейського правового простору, що в сучасному світі не можна схвально оцінити.

Європоцентризм також має свої вади, адже він став перепоною на шляху до вирішення питання про взаємодію західного і незахідного права. Сучасний світ надзвичайно різноманітний, що дозволяє говорити про поліцентризм права. У цьому контексті вигідно виглядає комунікативна парадигма права, яка дозволяє подолати кризу класичних правових концепцій і створити основу для гармонійного співіснування та взаємодії різних правових традицій.

Вперше термін діалог культур запропонував Ю. Габермас, який і ввів у наукове спілкування поняття дискурсу. За таким поняттям, спілкування має здійснюватися на засадах нераціональної упередженості, без надання будь-яких переваг тим або іншим культурам [1, с. 187].

Сучасний стан юридичної науки в Україні можна охарактеризувати активним оновленням концептуальних підходів до вирішення традиційних та нових викликів. Одним з аргументів на користь кризи сучасної західної традиції права є посилення ролі галузей публічного права.

М. Костицький у рецензії на книгу С. Головатого «Про людські права» зазначає: «Думаю, що це чи не вперше в XX–XXI ст. після римських часів, Середньовіччя, Просвітництва та XIX ст. (століття раціоналізму, розуму). Через призму людських прав проаналізовано цілу низку проблем, які досі досліджувалися у межах окремих юридичних наук дуже відособлено і достатньо ізольовано. Вважаю, що такий підхід започатковує повернення до юриспруденції як цілісного науково-практичного комплексу, до розуміння права як єдності та цілісності з досить умовним поділом правознавства на галузі (чи з відсутністю такого)»[2, с. 232].

Сучасній правовій науці знадобилося не одне століття для усвідомлення того, що конституція і демократія – це тільки складові частини більш загальних

та важливих питань про конституціоналізм та реальний ступінь загальної участі громадян у здійсненні державної влади в умовах демократичного державного режиму.

Фахівці з теорії права на межі третього тисячоліття впритул підходять до вироблення якісно нової парадигми правового статусу особистості. Ця оновлена парадигма безпосередньо пов'язана із зростанням ролі та важливості особистості у суспільно-державних відносинах[3, с. 162].

Оновлення парадигми правового статусу особистості в XXI ст. має перспективу в рамках комунікативної парадигми. Друга половина XX ст. пов'язана з активними процесами обмеження законодавчого регулювання національними державами питань людських прав на користь мінімальних міжнародних гарантій в даній сфері. XXI ст. може стати часом продовження даної тенденції в рамках інтерсуб'єктного підходу до розуміння правової природи права.

Висновки. Правова наука в повоєнній Україні май найперше подолати дистанцію між науковістю і практичністю знання. Вказане видається можливим реалізувати в рамках розвитку концепції юриспруденції як системи, до складу якої входить правова наука, освіта та практика.

Переосмислення місця і ролі людини в новій системі взаємовідносин держави та людини в повоєнній Україні має вибудовуватися на основі інтерсуб'єктного підходу до правової природи права, джерелом якого є суспільні відносини між людьми.

Інтерпретація концептуальних аспектів правничої освіти, науки та практики у повоєнній Україні розкривається через такі положення. Західна традиція права є відповіддю на всі питання, порушені у цьому дослідженні. Саме вона повинна стати парадигмою юриспруденції повоєнної України. Під парадигмою юриспруденції розуміється цілісний комплекс, що інтегрує правничу освіту, науку та практику.

Список використаних джерел:

1. Філософія політики: короткий енциклопедичний словник. авт.-упоряд. В. П. Андрущенко та ін. К.: Знання України, 2002. 670 с.
2. Костицький М. В. Про людські права, правовладдя як неологізми в юридичній науці й практиці та серйозну ревізію радянської методологічної спадщини: [рецензія на книгу Головатого С. Про людські права. Лекції. Київ: Дух і літера, 2016]. Право України. 2018. № 6. С. 229 - 233.
3. Пайда Ю. Ю. Вплив релігії на формування принципу верховенства права: теоретико-прикладний аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2016. 230 с.

АДАПТАЦІЯ ФІНАНСОВИХ СТРАТЕГІЙ ПІДПРИЄМСТВ ДО МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ШОКІВ ВОЄННОГО ЧАСУ ТА ПЕРІОДУ ВІДБУДОВИ

Галина Фербей,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок», Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
Науковий керівник: Ганна Котіна,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів імені Віктора Федосова, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Безпрецедентна військова агресія рф проти України спровокувала фундаментальні макроекономічні потрясіння, що вимагають радикальної переоцінки фінансових стратегій вітчизняних підприємств. В умовах перманентної руйнації виробничої інфраструктури, критичних логістичних розривів, масової вимушеної міграції кваліфікованих кадрів та екстремальної економічної невизначеності, традиційні фінансові моделі виявилися нежиттєздатними. Адаптація фінансових стратегій є безальтернативною умовою виживання, збереження конкурентоздатності та забезпечення майбутнього розвитку українського бізнесу.

Ключовим стратегічним імперативом в умовах воєнної економіки є забезпечення безпрецедентної фінансової стійкості [1]. Це передбачає не лише оперативну оптимізацію грошових потоків та жорстку мінімізацію некритичних витрат, але й фундаментальний перегляд структури балансу, активну диверсифікацію джерел фінансування та створення значних резервів ліквідних коштів для нівелювання непередбачуваних шоків. Управління оборотним капіталом набуває критичної ваги, вимагаючи безкомпромісного контролю за дебіторською та кредиторською заборгованістю, оптимізації рівня запасів та скорочення операційного циклу.

В умовах екстремального зростання ризиків, пов'язаних з прямими воєнними діями, руйнуванням активів, втратою ключового персоналу та масштабними логістичними колапсами, інтегроване управління ризиками стає ключовим елементом фінансової стратегії. Це передбачає не лише ідентифікацію та кількісну оцінку воєнних ризиків, але й розробку комплексних планів їх мінімізації та передачі, включаючи інструменти страхування воєнних ризиків (за наявності), створення внутрішніх резервних фондів та розробку планів безперервності бізнесу з чіткими фінансовими параметрами.

З огляду на глибоку фрагментацію внутрішнього ринку та руйнацію традиційних каналів збуту, стратегічний вихід на зовнішні ринки є необхідним вектором розвитку для значної частини українського бізнесу, що потребує не лише значних інвестицій у маркетингові дослідження, адаптацію продукції до міжнародних стандартів та налагодження нових логістичних маршрутів, але й глибокого аналізу валютних ризиків, політичної стабільності країн-партнерів та особливостей місцевого законодавства. Активне використання інструментів міжнародного торговельного фінансування, таких як експортні кредитні агентства та факторинг, може суттєво знизити фінансові ризики та полегшити вихід на нові ринки.

Період післявоєнного відновлення відкриває значні, проте й конкурентні, можливості для зростання. У цей час головним фінансовим завданням стане

залучення значних інвестицій у відновлення та модернізацію виробничих потужностей, впровадження передових технологій та розширення масштабів діяльності. Розробка чітких та обґрунтованих інвестиційних проектів з детальним фінансовим моделюванням, оцінкою ризиків та визначенням ключових показників ефективності інвестицій (NPV, IRR, Payback Period) стане вкрай необхідним для залучення як внутрішнього, так і зовнішнього капіталу. Підвищення рівня корпоративного управління, забезпечення прозорості фінансової звітності відповідно до міжнародних стандартів (IFRS) та налагодження ефективної системи внутрішнього аудиту стануть ключовими факторами для зміцнення довіри інвесторів та зниження вартості залученого капіталу [2].

Державна політика відіграє визначальну роль у формуванні сприятливого фінансового середовища для підприємств в умовах війни та відбудови. До цього входить не лише пряма фінансова підтримка у вигляді грантів, пільгових кредитів та компенсації збитків, але й створення ефективних механізмів страхування воєнних ризиків, дерегуляцію бізнес-середовища, забезпечення стабільності національної валюти та стимулювання інвестиційної діяльності. Співпраця між державою, бізнесом та міжнародними фінансовими інституціями, включаючи залучення міжнародної технічної допомоги та експертизи, є надзвичайно важливою для розробки та впровадження ефективних антикризових та відновлювальних фінансових стратегій [3].

Адаптація фінансових стратегій на підприємствах під час макроекономічних потрясінь, особливо в таких контекстах, як воєнний час та реконструкція, має вирішальне значення для стійкості та стійкої ефективності. Вивчаючи цю адаптацію, важливо визнати систематичні стратегії, які малі та середні підприємства (МСП) можуть реалізувати, щоб протистояти таким економічним порушенням та відновитися після них. Стратегічне планування, що характеризується поглибленим аналізом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, підвищує можливості підприємств позиціонувати себе проти волатильності та невизначеності [4]. Нещодавня література підкреслює важливість організаційної стійкості, особливо під час криз, таких як пандемія COVID-19, припускаючи, що фірми з сильними взаємозв'язками в рамках своєї організаційної структури можуть більш ефективно орієнтуватися в збоях [5]. Ця синергія дозволяє фірмам адептувати на макроекономічні потрясіння, що вказує на те, що фірми, які інвестують у структуровані фінансові стратегії, як правило, працюють краще в порівнянні з тими, хто не має таких рамок. Фінансіалізація, де підприємства зосереджуються на фінансових, а не виробничих можливостях, часто з'являється як тактика виживання під час економічних напружень, оскільки фірми можуть шукати притулку у фінансових інструментах для пом'якшення ризиків [6]. Крім того, висвітлюється динаміка коригування структури капіталу, з доказами того, що фірми з нижчими фінансовими обмеженнями демонструють швидшу реакцію на зміни макроекономічних умов у порівнянні з тими, хто стикається з високими фінансовими проблемами [7]. Ця нерівність свідчить про те, що ліквідність підприємства та доступ до фінансових ресурсів суттєво впливають на те, як підприємства адаптують свої фінансові стратегії у відповідь на економічні потрясіння. На етапах реконструкції фірмам часто заохочують використовувати фінансовий розвиток як буфер від зовнішніх потрясінь. Докази вказують на те, що більш розвинені фінансові системи можуть поглинати такі потрясіння, тим самим стабілізуючи економічні показники [8]. Після кризи фірми стикаються з підвищеною невизначеністю, яка впливає на їхні інвестиційні

стратегії. Наприклад, фірми з домінуючими позиціями на ринку можуть зазнати змін у поведінці споживачів та структуруванні капіталу, які узгоджуються з більш широкою ринковою невизначеністю [9]. Це вимагає нюансованого розуміння того, як фінансові стратегії повинні розвиватися у відповідь на зовнішній тиск для оптимізації стійкості в бурхливі часи [10]. У ситуаціях підвищеної невизначеності, таких як криза єврозони, підприємства часто переоцінюють свої стратегії, щоб краще узгодити з ринковими реаліями та скористатися новими можливостями [11].

Таким чином, висновки з різноманітних досліджень показують, що адаптація фінансових стратегій під час макроекономічних потрясінь - це не просто виживання; вона охоплює ширшу організаційну стратегію, яка включає стійкість, адаптивність та прагнення до довгострокового зростання на тлі волатильності. Компанії, які перевершують ці адаптивні стратегії, демонструють більшу здатність витримувати економічні збої та стають сильнішими та більш інноваційними [12, 13].

Список використаних джерел:

1. Економічна безпека України в умовах довготривалої війни. URL: https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitychni-dopovidi/ekonomichna-bezpeka-ukrayiny-v-umovakh-dovhotryvaloyi-viyny (дата звернення 16.04.2025)
2. Антипенко Н. В., Супруненко С. А., Гавран В. Я. Український досвід адаптації державних фінансів та менеджменту до умов воєнного стану. *Академічні візії*. 2023. №25. С. 1-13. – URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/741 (дата звернення 16.04.2025)
3. Білоус С. П., Бривус А. О. Адаптація бізнес-стратегії підприємства до умов воєнного конфлікту. *Економіка та суспільство*. Черкаси, 2024. №61. – URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3828 (дата звернення 17.04.2025)
4. Momani, A., Al-Hawari, T., & Tahat, S. (2021). Management and production engineering review. https://doi.org/10.24425/mper.2021.138528
5. Khlystova, O., Kalyuzhnova, Y., & Belitski, M. (2022). The impact of the covid-19 pandemic on the creative industries: a literature review and future research agenda. Journal of Business Research, 139, 1192-1210. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.09.062
6. Duan, S., Lu, Y., Cheng, Y., & Liu, Q. (2023). The impact of tax reduction on enterprises' financialization-a quasi-natural experiment based on the reduction of vat rate. Plos One, 18(12), e0293385. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0293385
7. Wan, L. (2022). Monetary policy, fiscal policy, and capital structure dynamic adjustment: evidence from chinese listed companies. Mathematical Problems in Engineering, 2022, 1-12. https://doi.org/10.1155/2022/8040641
8. Dabla-Norris, E. and Srivisal, N. (2013). Revisiting the link between finance and macroeconomic volatility. Imf Working Paper, 13(29), 1. https://doi.org/10.5089/9781475543988.001
9. Su, F., Song, N., Shang, H., & Fahad, S. (2022). The impact of economic policy uncertainty on corporate social responsibility: a new evidence from food industry in china. Plos One, 17(6), e0269165. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0269165
10. Miklian, J. and Hoelscher, K. (2021). Smes and exogenous shocks: a conceptual literature review and forward research agenda. International Small Business Journal Researching Entrepreneurship, 40(2), 178-204. https://doi.org/10.1177/02662426211050796

11. Swamy, V. (2020). Impact of eurozone crisis on domestic bank lending in India. Journal of Financial Economic Policy, 12(4), 577-591. https://doi.org/10.1108/jfep-07-2019-0153
12. Eggers, F. (2020). Masters of disasters? Challenges and opportunities for smes in times of crisis. Journal of Business Research, 116, 199-208. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.05.025
13. Fang, H., Hu, W., Shi, R., & Zhang, X. (2022). The chinese-style macroeconomic control: the role of state-owned enterprises. World Economy, 46(3), 702-725. https://doi.org/10.1111/twec.13272

БАНКІВСЬКІ РИЗИКИ: КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ

Анастасія Фесенко,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»,
Полтавський державний аграрний університет
Науковий керівник: Юрій Тютюнник,
канд. екон. наук, доцент,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Полтавський державний аграрний університет

В сучасному світі стан банківської системи безпосередньо впливає на економічне зростання країни. Саме через такий значний вплив банківської діяльності на економіку необхідний чіткий аналіз ризиків та їхня оцінка. Аналіз банківських ризиків – це процес виявлення, оцінювання та управління можливими фінансовими та операційними загрозами, які можуть вплинути на стабільність та ефективність банківської діяльності. Згідно з класифікацією Національного банку України, існує декілька основних категорій ризику:

- кредитний ризик – ризик невиконання позичальниками або контрагентами своїх зобов'язань перед банком;
- ринковий ризик – ризик втрат у результаті зміни ринкових умов, таких як коливання процентних ставок, валютних курсів або цін на фінансові активи;
- ліквідний ризик – ризик, що виникає, коли банк не може своєчасно виконати свої фінансові зобов'язання через недостатність ліквідних активів;
- операційний ризик – ризик збитків через неефективні внутрішні процеси, людські помилки, технологічні збої або інші несприятливі фактори;
- кредитно-економічний ризик – ризик негативних змін у макроекономічних умовах, що можуть вплинути на здатність позичальників виконувати свої зобов'язання.
- ризик репутації – можливість втрати репутації банку через негативні події або неправильні управлінські рішення.

Ефективне управління ризиками в банківській діяльності відіграє важливу роль у забезпеченні успішної роботи фінансових установ, а саме в умовах нестабільності ринкового середовища [1]. Дієві системи управління ризиками є невід'ємною складовою успішної діяльності банку, забезпечуючи виявлення, оцінку та контроль ризиків на всіх рівнях установи. Важливими аспектами управління ризиками є розробка та впровадження стратегій їхнього моніторингу, внутрішніх процедур і контрольних механізмів [2].

Для точного аналізу та оцінки використовують декілька видів оцінювання ризиків. Одним із цих видів є кількісне оцінювання банківських ризиків, що здійснюється за допомогою статистичних, аналітичних методів та методу експертних оцінок. Основними недоліками цих методів є: значні обсяги банківської інформації, необхідної для статистичних методів, суб'єктивність результатів у разі експертних оцінок та обмежені можливості застосування аналітичних методів для оцінки банківських ризиків.

Згідно з вимогами Базельського комітету з питань банківського нагляду щодо капітальної достатності банків, мінімальний обсяг капіталу для покриття банківських ризиків можна визначити за допомогою таких методів: стандартизованого підходу та методу, що ґрунтується на внутрішніх рейтингах [2]. Стандартизований підхід – це метод оцінки капітальної достатності банку, що був розроблений Базельським комітетом і передбачає використання фіксованих коефіцієнтів ризику для аналізу активів банку. В рамках цього методу банки керуються визначеними стандартами і правилами для оцінки ризиків, без потреби створювати складні внутрішні моделі. Це спрощує процес оцінки ризиків, але водночас обмежує можливості для індивідуалізації методу для кожного банку. Також цей підхід зазвичай використовують банки, які не мають можливості або бажання впроваджувати більш складні внутрішні моделі для оцінки ризиків.

Метод, що базується на внутрішніх рейтингах, є підходом до визначення капітальної достатності банку, який полягає в оцінці ризиків на основі власних моделей та рейтингових оцінок. У цьому випадку банк використовує свою систему для оцінки кредитних та інших ризиків, враховуючи специфічні характеристики своїх позичальників і контрагентів. Цей підхід дозволяє точніше оцінити рівень ризиків для конкретного банку, оскільки він спирається на його власний досвід та аналітичні дані. Банки, що застосовують цей метод, повинні мати розвинуті внутрішні моделі для аналізу кредитоспроможності та управління ризиками. Це забезпечує більшу гнучкість та можливість адаптувати підхід до особливостей діяльності конкретного банку.

Отже, аналіз банківських ризиків є важливим інструментом для забезпечення фінансової стійкості банків та стабільності економічної системи загалом. Використання різних методів оцінки ризиків дає змогу виявляти потенційні загрози та розробляти ефективні стратегії управління ними. Водночас кожен із методів має свої переваги та обмеження, що зумовлює необхідність їхнього комплексного застосування. У сучасних умовах нестабільності фінансових ринків і глобальних економічних задач, здатність банків до якісного аналізу ризиків та їхнього управління є ключовим фактором успішного функціонування. Таким чином, вдосконалення підходів до оцінки та управління ризиками є необхідним для підвищення конкурентоспроможності та надійності банківської системи.

Список використаних джерел:

1. Мирошнік Д., Богуславська С. Аналіз ризиків та стратегій управління ними в банківській сфері в умовах фінансової нестабільності. *Економіка та суспільство*. 2024. № 61. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-42.
2. Сучкова К. М. Оцінка банківських ризиків у світовій та українській банківській практиці. *Repository Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics*. URL: http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/3797/1.

АНАЛІЗ РИЗИКІВ У СТРАХУВАННІ: МЕТОДИ ОЦІНКИ ТА УПРАВЛІННЯ

Аліна Фисун,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»,
Полтавський державний аграрний університет
Науковий керівник: Юрій Тютюнник,
канд. екон. наук, доцент,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Полтавський державний аграрний університет

Для сучасного світу аналіз ризиків у страхуванні є ключовим елементом для забезпечення стабільності та ефективності діяльності страхових компаній. Ризики можуть бути зумовлені різними факторами, включаючи природні катастрофи, технічні аварії, економічні коливання та соціальні зміни. Ефективне управління ризиками передбачає їхню ідентифікацію, оцінку та моніторинг, що дозволяє страховим компаніям зменшити потенційні втрати та підвищити фінансову стійкість.

Існує багато методів оцінки страхових ризиків, які постійно вдосконалюються залежно від конкретних умов. Основними з них є метод індивідуальних оцінок, метод середніх величин і метод процентів [3].

Метод індивідуальних оцінок застосовується для унікальних ризиків, які неможливо порівняти із середнім рівнем ризику. Його головна перевага – можливість точно визначати параметри розподілу для кожного страхового випадку.

Метод середніх величин дає змогу аналізувати характерні ознаки однорідних явищ і оцінювати їхні коливання щодо середнього рівня. Він поділяє ризикові групи на менші підгрупи, що дозволяє створити аналітичну базу для оцінки ризику.

Метод процентів враховує відхилення від середнього ризикового рівня – як позитивні, так і негативні. Він належить до статистичних методів аналізу.

Окрім цього, використовуються експертні методи, які підходять для оцінки унікальних ризиків, особливо за відсутності аналогів або за високого рівня невизначеності. До них належать методи надання переваг і метод рангів. До групи аналітичних методів входять метод абсолютних і відносних показників, метод аналізу чутливості та метод доцільності затрат.

У страхуванні широко застосовуються економіко-математичні та статистичні методи, такі як теорія ігор, теорія статистичних рішень, метод визначення індикаторів ризиків і метод оцінки стандартного відхилення в моментах вищих порядків. Вони забезпечують якісний і кількісний аналіз економічних явищ, а також допомагають обирати оптимальні рішення для управління ризиками.

У страхуванні управління ризиками являє собою процес ідентифікації, оцінки та мінімізації ризиків, які можуть вплинути на фінансові результати страхової компанії. Основні етапи управління ризиками включають [2]:

1. Виявлення можливих ризиків, які можуть виникнути в процесі страхування (наприклад, природні катастрофи, шахрайство, зміни в законодавстві).

2. Аналіз ймовірності виникнення ризиків та їхнього потенційного впливу на компанію. Використовуються статистичні моделі та історичні дані.

3. Розробка планів для уникнення, зменшення або перенесення ризиків. Це може включати підвищення премій, введення франшиз або перестрахування.

4. Постійний контроль за ризиками та ефективністю застосованих стратегій, з коригуванням підходів у разі необхідності [1].

Ефективне управління ризиками допомагає забезпечити фінансову стабільність страхової компанії та захистити інтереси клієнтів. Завдяки своєчасному виявленню й оцінці потенційних загроз, компанія може розробляти адаптивні стратегії, які дозволяють знижувати ймовірність виникнення збитків. Це, у свою чергу, зміцнює репутацію страховика, залучаючи нових клієнтів і зберігаючи лояльність існуючих. У результаті, систематичний підхід до управління ризиками не лише покращує фінансові показники, але й забезпечує довгострокове зростання компанії на конкурентному ринку.

Отже, ризики є основою страхової діяльності. Виникнення нових об'єктів страхування, ризикових факторів і самих ризиків змушує страховиків постійно стежити за подіями, аналізувати характеристики об'єктів, удосконалювати методи запобігання та мінімізації збитків. Якісний страховий захист можливий лише за умови чіткої ідентифікації, аналізу, оцінки та відбору ризиків. Окрім того, ефективне управління ризиками дозволяє страховикам адаптувати свої продукти до змінюваних умов ринку та потреб клієнтів, що підвищує їхню конкурентоспроможність. Таким чином, постійний моніторинг і вдосконалення процесів управління ризиками є ключовими для забезпечення стабільності та розвитку страхової компанії в умовах невизначеності.

Список використаних джерел:

1. Ризик-менеджмент : навч.-метод. посібник [Електронне видання] / О. Кібік, О. Слободянюк, Л. Кузнецова ; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2024. 84 с. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/72e0b2b3-f60a-41fc-a00d-8deaf4afbf6c/content (дата звернення: 22.04.2025).
2. Страхові ризики та їх оцінка. Наукові конференції. URL: http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4640/ (дата звернення: 22.04.2025).
3. Фінансові ризики в діяльності страхових компаній: теоретичні засади, сучасні реалії та прагматизм управління. Google Books. URL: https://www.google.com.ua/books/edition/Фінансові_ризики_в_ді/65bLDwAAQBAJ?hl=ru&gbpv=1&dq=управління+ризиків+в+стразуванні&pg=PA59&printsec=frontcover (дата звернення: 22.04.2025).

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ПОМИЛКИ В ЗАКОНОДАВСТВІ СТОСОВНО ПОНЯТЬ «РИЗИК» І «БЕЗПЕКА»

Сергій Фірсов,
в.о. начальника Навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Полтавської області
Сергій Дикань,
кандидат технічних наук, доцент, викладач вищої категорії Навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Полтавської області
Вікторія Єфремова,
методист вищої категорії обласного методичного кабінету (безпеки життєдіяльності населення) Навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Полтавської області

Збройна агресія рф проти України зумовила активізацію законотворчої діяльності у сфері безпеки. Тож останнім часом у вітчизняному законодавстві з'явилося багато документів, що стосуються таких понять як ризик і безпека. Початок цьому процесу поклали зміни в Кодексі цивільного захисту України, главу 11 якого було доповнено статтею 42[2] «Управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру та пожеж» [1]. На виконання частини другої цієї статті з'явилися інші нормативні документи: порядок управління ризиками [2] і методика їх оцінювання [3]. Законодавчі акти, в яких згадується ризик, з'явилися також для регламентації безпеки в системі освіти [4, 5] та на об'єктах критичної інфраструктури [6]. Проте серед указаних нормативно-правових актів з питань забезпечення безпеки деякі документи виявилися недосконалими і суперечливими, що не дає можливості їх ефективно використовувати на практиці.

Одним із таких документів є методика оцінки ризиків безпеки в системі освіти [4], (далі – Методика). В наведеній Методиці мають місце термінологічні помилки, викликані ігноруванням (або нерозумінням) усталеного поняття «ризик», визначення якому дано в багатьох нормативних джерелах.

Загальновідомо, що ризик – це термін, що застосовується для оцінки імовірності небажаних подій, які відбуваються доволі рідко: ризик надзвичайних ситуації, ризик загибелі людини, ризик травмування, ризик аварії, ризик банкрутства тощо. Отже, термінолексема «ризик безпеки» в цьому контексті звучить доволі дивно, оскільки безпека – це бажаний, нормальний стан системи.

Пояснення терміну «ризик» дано в багатьох нормативно-правових актах [2, 7, 8, 9]. Не вдаючись до поглибленого вивчення Методики [4], зупинимося спочатку на самій назві документа. Якщо орієнтуватися на термінологію стандарту [7], до якого нас відсилає, до речі, й порядок управління ризиками [2], то правильно було би використовувати термінолексему «ризик ЩОДО безпеки». Або «ризик СТОСОВНО безпеки». Тоді б назва документу не викликала відторгнення і була би зрозумілою: «Методика оцінки ризиків **стосовно** безпеки в системі освіти, пов'язаних із збройною агресією Російської Федерації проти України».

Якщо ж розуміти ризик як *імовірність*, то словосполучення «ризик безпеки» (тобто імовірність безпеки) звучить взагалі, як абсурд. Чим тоді ми ризи-

куємо, якщо все безпечно? Невже в системі освіти ризик розуміється як імовірність нормального, природного, безпечного стану для функціонування освітніх закладів? Та ще й в умовах збройної агресії рф проти України?

Відповідно до державних стандартів України [8, 10, 11] *безпека* – це прийнятний рівень ризику. Межі прийнятного ризику, до речі, вказані у концепції управління ризиками [12], і знаходяться від $1 \cdot 10^{-5}$ до $1 \cdot 10^{-8}$. Очевидно, такий самий підхід має бути і в системі освіти: безпечна освітня діяльність має здійснюватися в межах прийнятного ризику, який визначається як імовірність тієї чи іншої події.

Тоді можна припустити, що говорячи про ризик безпеки, автори Методики мали на увазі саме імовірність безпеки закладів освіти у воєнний час. Однак, читаючи зазначений документ [4] далі (п. 4), зустрічаємо прямо протилежну термінолексему: «ризик небезпеки». Виявляється, величина **ризику безпеки** повинна враховувати показники **ризику небезпеки**! А саме, від ураження ракетою, безпілотнім літальним апаратом або іншими засобами.

З точки зору теорії ймовірності, парадоксу тут начебто немає, оскільки безпека і небезпека – два протилежних стани системи, сума імовірностей яких дорівнює одиниці. І незначний ризик небезпеки (приміром, $R_{неб} = 0{,}1$) означає що ризик безпеки системи становить $R_{без} = 0{,}9$. Незрозуміло лише, навіщо законотворцям ускладнювати термінологію і запроваджувати чітку градацію: «ризик безпеки» і «ризик небезпеки». Адже термін «ризик» уже говорить про те, що ми ризикуємо щось втратити, понести збитки.

На цьому етапі вивчення документу [4] начебто можна заспокоїтися і зробити висновок, що дана Методика присвячена визначенню ризиків як бажаного стану закладів освіти (*ризику безпеки*), так і небажаного їх стану (*ризику небезпеки*). Причому ризик безпеки, очевидно, як імовірність одного стану визначається через ризик небезпеки (імовірності) іншого стану: $R_{без} = 1 - R_{неб}$. Однак подальше знайомство зі змістом Методики [4] нанівець руйнує всяку логіку в наших міркуваннях.

В п. 6 документу [4] стверджується, що у випадку знаходження закладу освіти у межах території можливих бойових дій, *рівень ризику безпеки* **дуже високий**. І навпаки: на відстані 90 км від зони активних бойових дій *рівень ризику безпеки* ***помірний.***

Тобто, якщо поблизу закладу йдуть бойові дії, імовірність **безпеки** для здобувачів освіти **дуже висока** (а значить, **небезпека дуже мала**), а на відстані 90 км від фронту імовірність **безпеки** спадає до **помірного рівня** (значить, **небезпека зростає**). Як таке може бути?! Чим ближче до зони бойових дій, тим небезпека менше? І навпаки: зі збільшенням відстані від фронту небезпека зростає? Це ж повний абсурд!

І усвідомити логіку розробників документу [4] не вдається, навіть перечитавши по кілька разів визначення термінолексем ***ризик безпеки в системі освіти*** і ***рівень ризику безпеки закладу освіти***, наведених у Методиці.

Наведені термінологічні помилки в нормативно-правових документах свідчать про системну кризу у вітчизняній освіті, яка проявляється у т. зв. «функціональній неграмотності» працівників з вищою освітою. Люди формально вміють читати і писати, але вони не розуміють змісту термінів, не орієнтуються в нормативних документах, не розуміють сенсу інструкції, регламенту тощо, і при самостійному складанні документів допускають підміну понять.

Список використаних джерел:

1. Кодекс цивільного захисту України.
2. Порядок управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру та пожеж, затверджений наказом МВС України 31.07.2023 № 627, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 14.08.2023 за № 1397/40453.
3. Методика оцінювання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру та пожеж, затверджена наказом МВС України 13.10.2023 № 836, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 02.11.2023 за № 1905/40961.
4. Методика оцінки ризиків безпеки в системі освіти, пов'язаних із збройною агресією Російської Федерації проти України, затверджена постановою КМУ від 02.08.2024 № 866.
5. Порядок раннього попередження та евакуації учасників освітнього процесу в разі нападу або ризику нападу на заклад освіти, затверджений наказом МВС України, МОН України 18.08.2023 № 685/1013, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 07.09.2023 за № 1583/40639.
6. Вимоги щодо управління ризиками безпеки на об'єктах критичної інфраструктури I категорії критичності, затверджені постановою КМУ від 01.04.2025 № 367.
7. Національний стандарт України ДСТУ ISO Guide 73:2013. Керування ризиком. Словник термінів.
8. Національний стандарт України ДСТУ 2293:2014. Охорона праці. Терміни та визначення основних понять.
9. Методика визначення ризиків та їх прийнятних рівнів для декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки, затверджена наказом Міністерства праці та соціальної політики України 04.12.2002 № 637 і погоджена МНС, МВС, Мінекології, МОЗ, Державним комітетом з будівництва та архітектури.
10. Державний стандарт України ДСТУ 2156-93. Безпечність промислових підприємств. Терміни та визначення.
11. Національний стандарт України ДСТУ 3891:2013. Безпека у надзвичайних ситуаціях. Терміни та визначення основних понять.

РОЛЬ КОМУНІКАЦІЇ У РЕЛІГІЙНИХ ПРАКТИКАХ СУЧАСНОГО ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА

Роман Харченко,
здобувач третього (доктор філософії)
рівня вищої освіти, спеціальності 033 «Філософія»,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Науковий керівник: Лідія Газнюк,
доктор філос. наук,
професор кафедри теоретичної та практичної філософії
імені професора Й. Б. Шада філософського факультету
Харківського національного університету мені В.Н.Каразіна

Актуальність теми. Для сучасного суспільства характерна динамічна зміна світоглядів та форм комунікації завдяки стрімкому розвитку цифрових технологій. Підкреслений індивідуалізм став однією з цінностей постмодерної

цифрової культури. У цьому та багатьох інших аспектах сучасне суспільство суттєво відрізняється від традиційної моделі, де культура перебуває під сильним впливом релігії, а цінності, культурні норми та повсякденне життя тісно пов'язані з вірою та релігійними практиками [4]. Широке використання інформаційно-комунікаційних технологій у повсякденному житті докорінно змінило спосіб спілкування та поширення інформації в сучасному суспільстві. Ці технології суттєво вплинули на соціальну динаміку й те, як сьогодні організуються спільноти та формуються міжособистісні стосунки, що змінюють формальну та неформальну освіту, на виконання професійних функцій та комунікативних практик. Цифрові технології впливають на сприйняття їхніми користувачами суспільства, у якому вони живуть, створюючи нові норми та практики комунікації. Постмодерне суспільство породило використання штучного інтелекту, який пропонує якісно інший рівень роботи з інформацією. Ці зміни не обмежуються економічними та технологічними аспектами суспільства, вони також впливають на культурні норми та цінності, а отже, і на саму культуру. За таких обставин традиційні цінності та інституції, такі як релігія та церква, стикаються з проблемою збереження своєї ролі в суспільстві, оскільки використання цифрових технологій призвело до трансформації традиційних, у тому числі і моральних цінностей. Сучасні цифрові технології також змінюють способи, якими віруючі спілкуються, моляться, проповідують і поширюють релігійну віру у соціальних медіа [3].

Метою публікації є визначення ролі комунікації у релігійних практиках в еру цифрових технологій. На відміну від традиційних суспільств, у постмодерністському цифровому суспільстві різноманітний релігійний, ідеологічний та філософський контент є легкодоступним, що може призвести до того, що людина розривається між традиційними цінностями, які були прищеплені їй через виховання, з одного боку, та цінностями інших релігійних традицій. Це призводить не лише до релятивізації віри, з якою вони виросли, але й до плутанини щодо їхньої релігійної ідентичності. Проблеми, які ця тема ставить перед дослідником, не обмежуються вищезазначеними факторами. Серед інтелектуалів постмодерного цифрового суспільства висловлюються сумніви щодо здатності науки вирішити деякі з найактуальніших проблем сучасного світу, підриваючи віру людей у соціальний прогрес. Реакція на неолібералізм і модернізм у світі загалом призводить до деяких нових соціальних і духовних течій, які знову відводять важливу роль релігії та духовності не лише в житті окремої людини, але, що важливіше, у суспільному житті. Це не тільки свідчить про життєвість цих явищ, але й про початок десекуляризації, якщо не контрсекуляризації суспільства. Поєднання різноманітних соціокультурних та релігійних традицій зумовлене передусім прагненням світової спільноти створити на базі універсальних принципів солідарності якісно нові умови для взаєморозуміння й бажанням упровадити в релігійну практику нові більш ефективні комунікативні моделі, що у подальшому впливатимуть на образ глобального комунікативного простору. Бурхливий розвиток техніки і технологій, використання електронно-інформаційних систем, в єдності з глобалізаційними процесами, сприяє вдосконаленню й посиленню ролі комунікації у релігійних практиках у нових медіа-світах, завдяки чому виникають, зокрема, такі явища як онлайн-паломництва, віртуальні релігійні спільноти, використання соціальних мереж релігійними інституціями в організаційно-управлінських цілях [1].

Глобалізація змінює вектори розвитку світової історії, породжує ефект «тяжіння» до цивілізаційної єдності та світового консенсусу, а також виявляє протилежні локально-цивілізаційні тенденції. Вона передбачає створення уніфікованої моделі суспільного буття з відповідними універсальними комунікаційними структурами. У соціокультурному життєвому просторі цифрового суспільства, де опинилася сучасна людина, поліфонічно перетинаються різні системи цінностей. Вони постають конкуруючими, бо ті культурні та релігійні практики, що їх репрезентують, відтворюють плюралізм і багатство традицій і звичаїв; виявляють різні спрямування та особливості історичного минулого; демонструють розбіжні етнічні ментальності, способи життя й умови повсякденного життя. Кожна система цінностей представлена й зафіксована в знаково-символічній формі в численних дискурсах, що розгортаються на комунікативному тлі релігійного й формують його символічне буття.

Релігійне як особливий сакральний світ виступає базисом для розгортання і розвитку комунікативних процесів. З одного боку, комунікаційні процеси виявляються на рівнях: встановлення взаємозв'язків між різними пластами людського буття (духовним і матеріальним); взаємодії сфер – культурної, політичної, економічної тощо та в практичній діяльності; формування різних соціокультурних систем [5]. З іншого боку, комунікативні процеси виявляються на рівні спілкування – сприйняття, фіксації та передачі інформації за допомогою природних і штучних мов. Релігійний дискурс виступає в якості складної системи вербальних та невербальних засобів спілкування, що служать «інструментом» ефективного продукування сенсу релігійної інформації та культових практик, якими обмінюються представники релігійних спільнот. Релігійний дискурс зовнішньо виявляється як комунікаційний чинник, якщо він передбачає встановлення контакту як такого, чи просту фіксацію зв'язку, якщо він постає лише засобом для відправлення спілкування.

Якщо комунікаційні процеси представлені як зв'язки, взаємозв'язки, взаємодії, то комунікативні процеси – це швидше різноманітні засоби репрезентації та передачі релігійної інформації, представленої в предметно-речовій формі (коли прочитання, розуміння, інтерпретації потребують книга, історичний факт чи артефакт, пам'ятка культури, сама людина чи будь-який інший предмет) та знаково-символічній (сенс речей та висловлювань «закодований» у самих речах і предметах, а також у символах, знаках, образах). Комунікація в релігійних практиках є необхідною умовою для порозуміння між вірянами та представниками церковної ієрархії. Толерантність, взаєморозуміння та визначення спільних перспектив цивілізаційного розвитку свідчить про формування конструктивних основ релігійної комунікації. Контрастність точок зору представлена у множинності знаково-символічніх форм, включаючи інтерлінгвістичні особливості – символіку, ритуально-обрядові традиції та особливості релігійних вірувань.

Отже, феноменологічна сутність комунікаційних та комунікативних чинників виявляється в процесі «опредметнення» людських знань як основних змістовних компонент свідомості та їхньої фіксації в знаково-символічних формах. Комунікативність як один із аспектів релігійного містить у своїх основах глибоко вкорінену й закодовану в психічних структурах та людській підсвідомості інформацію щодо істинного змісту символів і знаків та їхніх численних образів, які формувалися в релігійній культурі історично. Сьогодні онлайн-комунікація у соціальних мережах, месенджерах та стрімінгових платформах

стала невіддільною частиною релігійного життя багатьох спільнот. Віртуальні простори виступають новими формами релігійної присутності, все активніше створюються спільноти віруючих у цифрових медіа, що об'єднують і дають можливість комунікувати релігійним лідерам та прихожанам храмів [2]. У складних соціальних умовах особливо актуальною стає заміна або доповнення традиційної релігійної участі на віртуальну з використанням онлайн-трансляції богослужінь, віртуального паломництва та молитов, що здійснюються з використанням дистанційної комунікації. Через цифрові канали віряни долучаються до релігійного контенту, що сприяє формуванню такого типу релігійної самоідентифікації, де індивідуальний досвід стає важливішим за належність до інституції. При цьому можливими стають поверхнева релігійність та ризик втрати глибини релігійного досвіду, поширення псевдорелігійних практик, дезінформації та маніпуляцій через медіаресурси, що викликає психологічну напругу між традиціоналізмом релігійних структур і динамікою цифрового середовища.

Висновок. Таким чином, можна побачити, що складається амбівалентна ситуація: водночас є й ознаки втрати значення традиційних цінностей, й суспільна потреба в їх відродженні, утвердженні і навіть відновленні як фундаментальних цінностей суспільного життя. Цифрове суспільство одночасно і відкриває нові можливості для релігій і церков, і створює для них певні ризики. Усвідомлення цих ризиків є вкрай важливим для релігійних організацій та їх ієрархій, а також для дослідників соціальних явищ. У цифровому просторі комунікація стала ключовим чинником еволюції релігійних практик. Сучасні онлайн-комунікації виконують роль не лише технічного інструменту, а постають в релігійних практиках як частина релігійної культури. Завдяки комунікації не тільки поширюється релігійна віра, але й переосмислюється роль спільноти віруючих та релігійного лідерства. Сучасне інформаційне суспільство змінює статус релігійних громад, відкриваючи перед ними, з одного боку, нові можливості, а з іншого – породжує ризики, з якими вони стикаються у цифровому просторі.

Список використаних джерел:

1. Campbell, H. A. Digital religion: Understanding religious practice in new media worlds. London : Routledge, 2013. 272 p.
2. Digital religion, social media and culture / eds. P. H. Cheong, P. Fischer-Nielsen, S. Gelfgren, F. Esser. / London : Routledge, 2012. 278 p.
3. Lövheim, M. Religion and social media. London : Routledge, 2013. 180 p.
4. Єленський В.Є. Релігія і сучасність. К: Центр"Релігійна свобода", 2017. 196 с.
5. Релігія в дзеркалі сучасної культури: виклики та відповіді / ред. Л. О. Філіпович. К. : Вид-во Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2019. 324 с.

СУД ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Дмитро Чамара,
здобувач фахової передвищої освіти спеціальності 081 «Право»,
Полтавський фаховий кооперативний коледж
Науковий керівник: Світлана Дудецька,
викладач правничих дисциплін,
Полтавський фаховий кооперативний коледж

Інститут суду присяжних є важливим елементом демократичного судочинства, що забезпечує участь представників громади у відправленні правосуддя.

В Україні інститут присяжних закріплений Конституцією України [1], Кримінальним процесуальним кодексом України [2], Законом України «Про судоустрій і статус суддів» [4] та іншими законодавчими актами. Практичне застосування цього інституту розпочалося у 2012 році, проте його використання значно обмежилося під час воєнного стану. Варто зазначити, що до 2012 року існувала практика участі народних засідателів, що вплинуло на закріплення процесуального статусу інституту присяжних, ускладнюючи впровадження нової концепції суду присяжних. В юридичній науці довгий час точилися дискусії щодо вибору моделі суду присяжних для України. Проте законодавці вирішили не впроваджувати радикальні зміни, обмежившись інтеграцією окремих елементів різних моделей суду присяжних.

Після тривалого періоду реформування, суд присяжних поступово набуває поширення, особливо у кримінальних провадженнях щодо тяжких злочинів. Однак, повномасштабне вторгнення Росії та введення воєнного стану внесли суттєві корективи у функціонування цієї інституції, поставивши перед нею нові виклики та актуалізувавши питання про її адаптацію до особливих умов.

З початком війни в Україні перед судами та органами й установами в системі правосуддя постало багато складних та масштабних викликів, що потребують прийняття негайних і дієвих рішень [5]. Так, формування законодавчої та наукової бази щодо можливостей «запровадження безпосередньої участі громадян у процесі судочинства (суд присяжних, мирові судді)» [5] визначено як основний напрямок реформування судової системи у повоєнний період.

Верховна Рада 5 грудня схвалила в першому читанні законопроект про суд присяжних №3843, який був поданий чотири роки тому – 14 липня 2020 року. Також прийнято законопроект, що його супроводжує, №3844 про внесення змін до закону про судоустрій.

Законопроектом пропонується встановити в окремому законі «Про суд присяжних», що суд присяжних — це форма безпосередньої реалізації природнього, закріпленого в Конституції України права народу на здійснення правосуддя. Він буде здійснювати судочинство в суді першої інстанції у кримінальних справах.

Введення воєнного стану в Україні зумовило низку факторів, які безпосередньо впливають на можливість та ефективність функціонування суду присяжних:

• Безпекові ризики: Активні бойові дії, ракетні обстріли та загроза диверсій створюють значні безпекові ризики як для учасників судового процесу, так і для потенційних присяжних. Забезпечення їхньої безпеки під час явки до суду та перебування в ньому стає складним завданням, особливо в прифронтових та

прикордонних регіонах.

• Міграція населення: Масова внутрішня та зовнішня міграція населення призвела до значних змін у демографічній ситуації, що ускладнює формування колегій присяжних. Багато потенційних присяжних можуть перебувати за межами свого місця проживання або навіть за кордоном.

• Мобілізація: Значна частина чоловічого населення була мобілізована до лав Збройних Сил України та інших військових формувань, що зменшує кількість потенційних присяжних.

• Перевантаження судової системи: Воєнний стан призвів до збільшення кількості кримінальних проваджень, пов'язаних зі збройною агресією, воєнними злочинами та іншими правопорушеннями. Судова система працює в умовах значного перевантаження, що може впливати на строки розгляду справ, зокрема і за участю присяжних.

• Психологічний фактор: Війна має глибокий психологічний вплив на суспільство. Потенційні присяжні можуть відчувати стрес, тривогу або мати особистий досвід, пов'язаний з війною, що може вплинути на їхню об'єктивність та неупередженість під час розгляду кримінальних справ.

• Законодавчі зміни: В умовах воєнного стану до законодавства можуть вноситися зміни, що регулюють порядок здійснення судочинства, включаючи питання, пов'язані з судом присяжних.

Пошук шляхів адаптації та збереження інституту:

Незважаючи на значні виклики, збереження та адаптація інституту суду присяжних в умовах воєнного стану є важливим для забезпечення справедливого та легітимного правосуддя. Для цього можуть бути розглянуті наступні кроки:

• Забезпечення безпеки учасників процесу: Розробка та впровадження спеціальних заходів безпеки для присяжних, включаючи можливість проведення судових засідань в більш безпечних регіонах або використання засобів відеоконференцзв'язку за наявності технічної можливості та законодавчого врегулювання.

• Оптимізація процедури відбору присяжних: Перегляд критеріїв відбору та розширення бази потенційних присяжних з урахуванням міграційних процесів та мобілізації. Можливе розглядання питання про тимчасове залучення до складу присяжних осіб, які тимчасово перебувають в інших регіонах України.

• Підвищення рівня обізнаності та мотивації: Проведення інформаційних кампаній щодо важливості участі громадян у здійсненні правосуддя, роз'яснення прав та обов'язків присяжних, а також забезпечення належного рівня компенсації за виконання цих обов'язків.

• Законодавче врегулювання особливостей судочинства: Внесення тимчасових змін до законодавства, які б враховували особливості функціонування суду присяжних в умовах воєнного стану, зокрема щодо строків розгляду справ, порядку відбору присяжних та можливості використання дистанційних технологій.

• Посилення психологічної підтримки: Забезпечення психологічної підтримки для присяжних, які беруть участь у розгляді складних кримінальних справ, особливо пов'язаних з воєнними злочинами.

Воєнний стан є серйозним випробуванням для всіх інститутів української держави, включаючи судову систему та інститут суду присяжних. Однак, подолання цих викликів може стати поштовхом для подальшого розвитку та зміцнення цього важливого елементу демократичного правосуддя. Збереження суду присяжних в умовах війни стане свідченням прихильності України до європейських стандартів правосуддя та готовності забезпечити справедливий розгляд справ навіть у найскладніших обставинах. Після закінчення війни набутий досвід може бути використаний для подальшого вдосконалення інституту суду присяжних та підвищення рівня довіри суспільства до судової системи в цілому.

Таким чином, суд присяжних в Україні в умовах воєнного стану зіткнувся з безпрецедентними викликами, пов'язаними з безпекою, міграцією, мобілізацією та психологічним станом суспільства. Проте, збереження та адаптація цього інституту є важливим для забезпечення справедливого правосуддя. Пошук ефективних шляхів подолання існуючих проблем, включаючи законодавчі зміни, оптимізацію процедур та забезпечення безпеки учасників процесу, є необхідним для того, щоб суд присяжних продовжував виконувати свою важливу функцію в українському суспільстві навіть у найскладніші часи.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (із змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI (із змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/46.
3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» (із змінами) від 12.05.2015 № 389-VII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.
4. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII (Із змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/1402-19.
5. Проєкт Плану відновлення України. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. Матеріали робочої групи «Юстиція». Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/justice.pdf .
6. Проєкт Закону України «Про суд присяжних» № 3843, http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СПІВУЧАСТЬ В МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Сніжана Чирва,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Володимир Коваленко,
старший викладач кафедри правознавства та фінансів
Полтавський інститут економіки і права Університету "Україна"

"Відповідальність за співучасть" - це форма кримінальної відповідальності, яку може понести обвинувачений за злочинні дії іншої особи, якщо він має достатній зв'язок зі злочином або брав у ньому участь. Як ККУ, так і міжнародні

суди та трибунали визнають кілька форм відповідальності за співучасть у міжнародних злочинах.

Статті 29-2 – 29-5 ККУ надають додаткові роз'яснення щодо кримінальної відповідальності співучасників за ККУ [1].

Відповідно, статті 27(3)-(5) ККУ охоплюють три форми відповідальності за співучасть: організацію, підбурювання та пособництво, тоді як статті 26 та 29(5) передбачають, що організатор, підбурювач або пособник повинен мати умисел на вчинення злочину, який він поділяє з виконавцем. Стаття 29(2) пояснює, що організатор, підбурювач або пособник несуть кримінальну відповідальність за відповідною частиною статті 27 та статтею, що передбачає кримінальне правопорушення. Як обговорюється нижче, подібна поведінка охоплюється формами відповідальності, визнаними міжнародним кримінальним правом, вивчення яких може надати рекомендації щодо застосування цих форм відповідальності в контексті воєнних злочинів і злочинів, пов'язаних з конфліктом.

Що стосується суб'єктивних елементів, організатор повинен мати умисел вчи- нити діяння, що становить кримінальне правопорушення. Це підтверджується частиною 5 статті 29, яка говорить "співучасники не підлягають кримінальній відповідальності за діяння, вчинене виконавцем, якщо це діяння не входило в їхній умисел". Стосовно організаторів, які створюють організовані групи або злочинні організації, стаття 30(1) підтверджує: "Організатор організованої групи або злочинної організації підлягає кримінальній відповідальності за всі кримінальні правопорушення, вчинені організованою групою або злочинною організацією, якщо вони охоплювалися його умислом".

Виходячи з цих типів поведінки, внесок організатора в міжнародні злочини може варіюватися залежно від характеру злочину, способу його вчинення, типів залучених сил тощо. У разі незначних інцидентів насильства (наприклад, вбивства окремих цивільних осіб, грабежу тощо) роль організатора навряд чи відрізнятиметься від обставин, пов'язаних зі звичайними злочинами, передбаченими ККУ.

Наприклад, якщо військовослужбовець організовує своїх товаришів по службі для пограбування будинків місцевих цивільних осіб з метою особистої наживи - тобто, розробляє план і виділяє засоби (наприклад, транспортні засоби та зброю) для цих цілей - він може бути кваліфікований як організатор [2].

Однак ситуація є більш складною у разі багатоепізодних або тривалих інцидентів, або у зв'язку, наприклад, зі складною координацією нападу (наприклад, облога міст різними підрозділами), складними процесами планування або прийняття рішень (наприклад, використання стратегічної авіації), або нападів із застосуванням сучасної складної зброї (наприклад, реактивної артилерії або наземних балістичних комплексів). У такому разі може здатися, що сприяння злочинам не вписується в раніше розроблене розуміння форми відповідальності у вигляді «організації» за ККУ, яке більше стосується звичайних злочинів (наприклад, бандитизму, відмивання грошей тощо). Тим не менш, формулювання статті 27(3) - у поєднанні з попередньою судовою практикою в Україні - є досить широким, щоб охопити безліч способів, якими виконавці середньої та вищої ланки можуть бути залучені до організації вчинення міжнародних злочинів (які розглядалися міжнародними судами та трибуналами в рамках різних форм відповідальності) [3].

Водночас, у багатьох справах про воєнні злочини спосіб організації співпадає зі способом віддачі наказу (тобто формою вчинення злочину, передбаченого статтею 438 ККУ. Це може бути, коли, наприклад, командир артилерійського підрозділу наказує своїм підлеглим обстріляти житловий район міста, знаючи про цивільний статус цілей, але при цьому сприяє нападу, плануючи його, ставлячи завдання операторам артилерійських установок, розставляючи операторів у певних місцях тощо. Іншими словами, у багатьох випадках, коли командири віддають накази про вчинення воєнних злочинів, вони, ймовірно, також відіграють додаткову роль в їх підготовці, знаходячи засоби, розподіляючи обов'язки та завдання тощо.

Цей вид може бути корисним для притягнення до відповідальності віддалених виконавців міжнародних злочинів у разі, коли вони впливали на безпосередніх виконавців з метою вчинення злочинів, зокрема, наприклад, тих, хто створив у своєму підрозділі середовище, в якому заохочується вчинення міжнародних злочинів, тих, хто вимагав від інших вчинення злочинів, або тих, хто підбурював інших до вчинення злочинів шляхом примушування до цього. Цей вид співучасті охоплює поведінку, подібну до визнаних міжнародними судами та трибуналами видів відповідальності за підбурювання, розпалювання або схиляння, а також пособництво та підбурювання.

Відповідно до статті 29(5), суб'єктивний елемент цієї форми вимагає, щоб пособник мав умисел на вчинення діяння, яке вчинив виконавець (тобто кримінального правопорушення).

Ця форма співучасті схожа на сприяння та підбурювання або сприяння в будь - який інший спосіб вчиненню чи спробі вчинення злочину, що визнається міжнародними судами та трибуналами.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду: A Commentary, 3rd Edition, C.H. Beck, Hart, Nomos, 2016, с. 1003; MICT, Šešelj Appeal Judgment, para. 124.
3. Настільна книга судді: матеріали для розгляду справ про міжнародні злочини. URL: https://tinyurl.com/2x6djr7h.

ПАТОЛОГІЧНІ ЗМІНИ У ЗУБАХ НАСЕЛЕННЯ РОЗВИНУТОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ З ТЕРЕН СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ, ЯК КРИТЕРІЙ ВИЗНАЧЕННЯ ДАВНОСТІ ПОХОВАННЯ

Леонід Чуприна,
к.м.н, доц. кафедри дитячої терапевтичної стоматології
Полтавського державного медичного університету
Михайло Коваленко,
старший науковий співробітник, зав. відділом ЦОДПА, м. Полтава
Андрій Артем'єв,
старший науковий співробітник
КЗ «Центр охорони та дослідження пам'яток археології», м. Полтава

Відомо, що багато патологічних змін в організмі людини залежать не тільки від навколишнього середовища, але і від соціуму, в якому мешкає схильний до захворювання індивід. Насамперед, це стосується різного роду інфекцій, які саме завдяки суспільній сутності людини часом набувають глобального характеру у вигляді епідемій та пандемій.

Вважається, що причиною перших масових захворювань стала "неолітична революція", яка сталася приблизно 8-9 тис. років тому. Людина одомашнила диких тварин та отримала їх хвороби, від яких ще не мала імунітету. Люди жили тоді не кучно і до справжніх пандемій справа не дійшла, проте епідемія натуральної віспи практично звела нанівець койсанське населення – бушменів. Але самі збудники віспяних інфекцій свійських тварин, на одностайну думку багатьох відомих епідеміологів, сформувалися саме завдяки діяльності з розведення у великих кількостях свійських тварин [10; 14].

1-а пандемія – «чума Юстиніана» (541-590 рр. н. е.) забрала 100 млн. життів. Вона змусила римського імператора на революційну на той час судову реформу: смертність була велика і колишні правила успадкування не працювали – довелося їх рішуче переглянути. Мимохідь «чума» призвела до занепаду Східної Римської імперії та підірвала імперію монголів [10; 16; 18].

2-а пандемія – «чорна смерть» (1346-1369 рр.) забрала 60 млн. людей, але сприяла збільшенню дітонародження (тоді церква переглянула свої погляди на неї), розширенню торгових, колоніальних та військових контактів. До того ж, почалися принципово нові зв'язки з Китаєм. Однак саме звідти торговим шляхом прийшла бубонна чума, яка прибрала третину європейського населення [17].

СНІД з 1981 р. забрав близько 25 млн. чоловік. Хвороба не передається ні повітряно-краплинним, ні аліментарним шляхом. СНІД поширюється завдяки змінам у сексуальній сфері людських стосунків. До чого це призведе, поки що неясно і невідомо [15].

Карієс зубів також вважається інфекційним захворюванням, яке увійшло до стадії пандемії. Він – одна з найневирішеніших проблем людської цивілізації. Активувавшись у людей з часів формування людської спільноти, ця хвороба прогресує з її розвитком. Зі вступом суспільства в епоху економічного та наукового розвитку – науково-технічного прогресу – швидкість прогресування карієсу за епідеміологічними даними досягла небувалих обсягів [7; 11; 13].

У зв'язку з таким станом справ має сенс розгляд питання можливості використання каріозної патології як маркера, який буде затребуваний при археологічних дослідженнях.

Матеріали та методи.

З цією метою нами було проведено вивчення скелетованих останків населення (зі збереженою зубощелепною ділянкою), яке проживало на сучасній території України в козацький час, щодо виявлення можливих для визначення патологій.

Об'єктами дослідження були доступні авторам антропологічні матеріали, отримані під час проведення охоронних археологічних розкопок.

Методом дослідження послужили відомі ознаки карієсу, що використовуються під час проведення диференціальної діагностики у сучасного населення.

Нами було обстежено 157 скелетів. Зазначений контингент населення проживав на територіях, що належали сучасним областям: Полтавській, Київській, Чернігівській, Хмельницькій, Сумській, Харківській, Кіровоградській та Запорізькій (табл. 1).

Таблиця 1

Регіональний розподіл вивченого кісткового матеріалу

Область	Число скелетів
Полтавська	98
Київська	2
Чернігівська	2
Сумська	4
Харківська	36
Хмельницька	1
Запорізька	13
Кіровоградська	1
Всього	157

Кісткові матеріали були зібрані під час охоронних археологічних досліджень 1987-2012 рр., проведених співробітниками Центру охорони та досліджень пам'яток археології (м. Полтава) (Супруненко О. Б., 1988, 1994, 1995-1996, 1999, 2002). Окремі скелети надано Інститутом археології НАН України, Запорізьким національним університетом, Харківським національним університетом, Кіровоградським краєзнавчим музеєм, Полтавським краєзнавчим музеєм, Полтавським національним педагогічним університетом ім. В. Г. Короленка.

Обстежена антропологічна вибірка для зручності роботи та обліку зубної палеопатології поділялася на групи за віком. Виділені вікові групи бралися з урахуванням періодів формування зубощелепної області:

1) до 6 років (тимчасовий прикус);

2) від 6 до 12 років (змінний прикус);

3) від 12 до 21 років (постійний прикус на стадії формування);

4) від 21 до 40 років (постійний прикус у період свого функціонального розквіту);

5) від 40 до 60 років (період старіння постійного прикусу);

6) група індивідів старше 60 років.

Обстеження кістяків показало, що їхній середній вік становить 20-30 років, і це було пов'язано з наявністю великої кількості скелетів дітей.

Результати дослідження.

Із загальних захворювань, сліди яких виявлено на дитячих кістяках, спостерігалися окремі травматичні ушкодження. У представників обстеженого дорослого населення, також виявлено травматичні ушкодження кістяків. Кількість травм налічує 63 випадки, що становить 51,0±4,6%. Простежено кісткові

аномалії, пов'язані з віком (7 осіб, 6,0±2,1%). Встановлено зміни скелета, що вказують на соціальний статус особи – 2,5±1,4% [1].

Це означає, що серед ознак, які можна зібрати за антропологічними матеріалами на сучасному етапі, є такі, що вказують на становище індивіда у суспільстві чи його професійну приналежність. До таких відноситься, наприклад, симптомокомплекс в опорно-руховому апараті, характерний для людини, яка тривало займалася верховою їздою – «симптомокомплекс вершника» [6].

Антропологи та історики вважають прикус людини, яка все свідоме життя проводила на коні, так само специфічним (з'являються незвичайні узури в зубах фронтального ряду, що, мабуть, пов'язано зі шкідливою звичкою – "порушення позотонічних рефлексів"). Поряд із "симптомокомплексом наїзника", маркер зміни прикусу ми спостерігали у кожного індивіда, віднесеного до професійних вершників (воїнам-?) [2].

У зубах (у групі молярів на нижній щелепі) індивідів (і частіше, які за сучасними поняттями тільки стали повнолітніми) виявлені в межах емалеводентинної межі насічки-смужки, які можна трактувати як маркер, що наноситься при посвяті у доросле життя. Обряд посвяти в доросле життя побутував, наприклад, серед салтівсьеого населення [9].

В епоху розвинутого середньовіччя мали місце високі показники патології зубощелепної системи. Це карієс та його ускладнення (більшість зубів з повністю зруйнованою коронкою) – 38,0±4,4%, аномалії прикусу – 23,0±3,8%, адентії (гіподонтія) – 9,0±2,6%, пародонтопатії – 10,5±2,8%, травматичні пошкодження. Особливу увагу привертає багато випадків ускладнень карієсу [4].

Випадки гіподонтії прогресували. Спостерігається мікродонтія, деформація коренів, зміни одонтологічного морфологічного малюнка жувальної поверхні зубів, багато аномалій прикусу. Слід особливо відзначити, що ці явища редукції зубощелепної області мають пояснення. Факт застосування у їжу продуктів твердішого характеру у минулому, ніж таких, що вживають сьогодні, вважається обґрунтованим.

У кухні представників золотоординського періоду переважала м'ясомолочна дієта. Багаті громадяни козацького періоду історії України та петровського часу, ймовірно, харчувалися продуктами, багато в чому схожими на наші сучасні, що знаходяться на столі, з відзнакою лише в методах їх кулінарної обробки, тобто, ступеня твердості [5; 8].

Нами було встановлено, що абразія у населення сучасної епохи не збігається зі зношеністю зубів у людей минулого часу (стертість невелика, а вік досить зрілий). Це спостереження і привело до висновку про невідповідність ступеня жорсткості споживаної їжі у сучасного і стародавнього населення [3]. Під цим необхідно розуміти як можливість визначення вікових параметрів людини методами, перевіреними на індивідах минулих епох, а й варіантом визначення ступеня навантаження на дентальні органи [12].

Виходячи з цього положення, важливо констатувати встановлений факт прогресу елементів редукції зубощелепно-лицьової області. У людей досліджуваної доби спостерігаються особи із зубами рудиментарної форми. Привертають увагу випадки вигнутості коренів. До явищ редукції ми відносимо велику кількість аномалій прикусу (звуження щелеп, первинну адентію, нестачу місця для прорізування дентальних органів). Це повинно бути пов'язано з недостатнім навантаженням органів ротової порожнини.

В одонтологічному матеріалі періоду, що вивчається, поширеність карієсу становить 33,9±3,8%, що майже в 7 разів вище, ніж в епоху бронзи, в 4,5 рази — раннього залізного віку. Поширеність карієсу групи жінок – 29,0±3,7%, чоловіків – 43,0±4,0%. Помітно, що чоловіча серія вражена карієсом значно більше ніж жіноча. Ця тенденція простежується і щодо показника інтенсивності карієсу. Інтенсивність карієсу зубів та порожнин серії склала 1,3; у жінок – 0,5, у чоловіків – 2,1. Помітний значний приріст показників, що вивчаються (табл. 2) [1].

Вже в період постійного прикусу на стадії свого формування (12-21 рік) із 26 обстежених 2 опинилися з каріозними порожнинами. Найчастіше у цей час карієс зустрічався у віковий період 40-60 років (51,0±8,7%). Відзначено найбільшу кількість уражених скелетів віком від 60 років (80,0±12,5%) (табл. 3).

Отже, найвищий показник поширеності карієсу виявлено у скелетів вікової категорії понад 60 років. Незалежно від віку, у цей час досліджуваний показник завжди виявляється вищим, порівняно з іншими історичними періодами. Отже, показник поширеності карієсу зростав від епохи до епохи і став максимальним у населення пізнього середньовіччя незалежно від віку людей, що досліджуються [1].

Кількість зубів, у яких можна встановити клас за Блеком, досягає 27 (0,7±0,1%) з 4103 зубів досліджуваних (табл. 4). Усього карієсом та його ускладненнями страждали 40 осіб (12 жінок, 28 чоловіків). Фактично виявлено 29 каріозних порожнин. Спостерігалися всі V класів по Блеку: I клас – 2 порожнини (6,4±1,9%), II клас – 21 (74,4±3%), III клас – 3, що становить 9,6±2,3%, IV клас – 1 (3,2±1,4%). III клас та IV клас – виявлено вперше саме у пізньому середньовіччі. V клас – 2, що становить 64 ± 19%. Виявлено також порожнини цементу кореня – 7 випадків, з'єднані/злилися порожнини. Спостерігається велика кількість випадків ускладнень карієсу: повні руйнування, прижиттєві втрати (зокрема в окремих людей віком до 40 років). Виявлено більше випадків ускладнень карієсу, ніж карієсу як такого. Усього зруйновано 57 зубів, загальна кількість відсутніх зубів — 158. Помітно, що карієс у цей час був властивий людям похилого віку.

Таблиця 2

Поширеність та інтенсивність карієсу у вивчених скелетів дорослого населення України

Епоха пізнього середньовіччя	Загальна кількість скелетів				Жіночі скелети				Чоловічі скелети			
	всього	з КП		інтенсивність	всього	з КП		інтенсивність	всього	з КП		Інтенсивність
		Абс.	%			абс.	%			абс.	%	
	118	40	33,9±3,8	1,3	39	12	29,0±3,7	0,5	79	28	43,0±4,0	2,1
P_{1-2}; P_{2-3}; P_{3-4}; P_{1-3}; P_{1-4}; P_{2-4}	<0,05; >0,05; <0,01; <0,01; <0,01; <0,01				<0,05; >0,05; <0,01; <0,01; <0,01; <0,01				<0,01; >0,05; <0,01; <0,01; <0,01; <0,01;			

Примітки:

1. КП – каріозні порожнини;
2. - ймовірність відмінностей показника у населення епохи;

Таблиця 3

Кількість скелетів з карієсом за віковими періодами у досліджувану епоху

Епоха пізнього середньовіччя	Кіл. скелетів	с КП	Количество скелетов с кариесом по возрастным периодам													
			1 період		2 період		3 період		4 період		5 період		5А період	
			Всього	с КП абс./%	всього	с КП абс./%	всего	с КП абс./%	всего	с КП абс./%	всего	с КП абс./%	всего	с КП абс./%
	157	30	15	0/0	18	0/0	26	2/5,0±1,7	54	12/25,0±3,4	34	18/50,0±4,0	10	8/20,0±3,2
P_{1-2}; P_{2-3}; P_{3-4}; P_{1-3}; P_{1-4}; P_{2-4}		>0,05; >0,05; >0,05; >0,05; >0,05; >0,05			>0,05; >0,05; >0,05; >0,05; >0,05; >0,05		>0,05; <0,01; >0,05; <0,01; <0,01; <0,01		<0,01; <0,01; <0,001;<0,01; <0,01; >0,05;		<0,01; <0,001; >0,05;<0,01; <0,01;<0,001		>0,05; <0,01; <0,01; <0,01; <0,01;<0,01	

Примітки:

1. КП – каріозні порожнини;

2. Р - ймовірність відмінностей показника у населення епохи;

3. 1 період – до 6 років, 2 період – від 6 до 12 років, 3 період – від 12 до 21 року, 4 період – від 21 до 40 років, 5 період – від 40 до 60 років, період 5А – підгрупа індивідів від 60 років і старше.

Таблиця 4

Розподіл каріозних порожнин за анатомічною класифікацією Блека (для середнього віку)

Епоха пізнього середньовіччя	Кількість скелетів			Кількість зубів			Ki	Розподіл КП (клас з Блеку)				
	всього	з КП		всього	з КП			I клас	II клас	III клас	IV клас	V клас
		абс.	%		абс.	%		абс./%	абс./%	абс./%	абс./%	абс./%
	157	25	17,0±3,0	4103	27	0,7±0,1	29	2/6,4±1,9	21/74,4±3,6	3/9,6±2,3	1/3,2±1,4	2/6,4±1,9
P_{1-2}; P_{2-3}; P_{3-4}; P_{1-3}; P_{1-4}; P_{2-4}	<0,05;>0,05; <0,01; <0,01; <0,01;<0,01			<0,01;>0,05; >0,05; <0,01; <0,01;<0,05				>0,05; <0,01; >0,05; <0,01; <0,01; <0,01	<0,01; >0,05; <0,01; <0,01; <0,01; <0,01	>0,05; >0,05; >0,05; <0,01; >0,05; <0,01	>0,05; >0,05; <0,05; >0,05; <0,05; <0,05	>0,05; <0,01; <0,01; <0,01; <0,01; <0,01

Примітки:

1. КП – каріозні порожнини;

2. Р – ймовірність відмінностей показника у населення епохи.

Вивчено глибину каріозних порожнин. Виявлено 27 зубів у 19 осіб, у яких можна було встановити глибину (0,6±0,1%). Відсоток поверхневих порожнин помітно малий. Величезна кількість проявів середнього карієсу – 11 (37,0±3,8%). Значна кількість глибоких порожнин – 11 (37,0±3,8%) [1, 2]. Але чільне місце займають ускладнення карієсу. 215 зубів зруйновано або втрачено. Важливо, що незначна кількість порожнин займала 1/5 поверхні, переважно — це порожнини, які поширюються на 1/2, 1/3 площі коронки. Все це разом добре ілюструє збільшення глибини каріозних порожнин. Ускладнення карієсу для епохи пізнього середньовіччя звичніше, ніж карієс як такий.

Об'єктивною закономірністю виступає зростання всіх показників агресивності карієсу – як поширеності, так і інтенсивності. У козацьку епоху за рахунок зростання кількості зруйнованих зубів поширеність досягає значення середньої (до 33,9±3,8%), а інтенсивність з індексом 1,3 — у межах низьких позицій параметра. Усі вагомі цифри основних показників карієсу припадають саме на епоху пізнього українського середньовіччя.

Висновок. Можна дійти невтішного висновку, що період переходу карієсу зубів із кількості у якість намітився ще епоху розвиненого середньовіччя. А перераховані вище особливості прояву каріозної патології, її ускладнень і супутніх карієсу станів зубощелепнолицевої області дозволяють використовувати показники карієсу як специфічний маркер досліджуваного періоду – рр. всієї козацької доби.

Список використаних джерел:

1. Артем'єв О. В. Еволюційні особливості розвитку захворювань на карієс зубів у людини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мед. наук: спец. 14.01.22 "Стоматологія". Полтава, 2012. 20 с.
2. Артем'єв О.В. Еволюційні особливості розвитку захворювань на карієс зубів у людини: дис... канд.. мед. наук: спец. 14.01.22 "Стоматологія". Полтава, 2012. 176 с.
3. Артем'єв О. В. Матеріали з некрополю на околиці форштадту полкової Полтави (з аналізом стоматологічних захворювань населення козацької доби). АЛЛУ. Полтава: Археологія, 1999. № 2 (6). С. 54-55.
4. Артем'єв А. В. Морфометричні показники пізньосередньовічного населення Полтави (за археологічними матеріалами розкопок цвинтаря XVII - початку XIX ст. у Свято-Успенського собору). АЛЛУ. Полтава: Археологія, 2001. № 2 (10). С. 150-154.
5. Артем'єв А. Про поховання кочівника на місці відродження Свято-Успенського собору в Полтаві. Полтава: архітектура, історія, мистецтво: матеріали II наукової конференції «Вайнгортівські читання», грудень 2003 р. Полтава, 2003. С. 53-57.
6. Бужилова А. П. Палеопатологія у біоархеологічних реконструкціях. Історична екологія людини: Методика біологічних досліджень. М., 1998. С. 138-140.
7. Гамзаєв Б.М. Невивчені аспекти патогенезу карієсу зубів. Нове у стоматології. 2007. № 1. С. 18-19.
8. Добровольська М. В. Людина та її їжа. К.: Науковий світ, 2005. 368 с.
9. Колода В. В. Старожитності с. Мохнач та його округи. АЛЛУ. Полтава: Археологія, 2001. № 2. (10). С. 42-46.
10. Кравець В. Епідемія – двигун прогресу? Цікава газета. К., 2008. № 12. - С. 7.
11. Левицький О.П. Сучасні уявлення про етіологію та патогенез карієсу зубів. Вісник стоматології. Полтава, 2002. № 4. С. 119-124.
12. Науковий твір «Шкала ступенем вираженості м'язового рельефу на кістках лицьового кістяка давньої людини для визначення навантажень на зубо-щелепну ділянку», свідоцтво про реєстрацію авторського права України № 52023 від 04.11.2013 / Л.Ф. Каськова, А.В. Артем'єв.
13. Рибаков А.І. Профілактика карієсу зубів/А.І. Рибаков, А.В. Гранін. М.: Медицина, 1976. 224 с.
14. Супотницький М. В. Природа не робить стрибків. Природа. М., 1997. № 8. С. 67-77.
15. Найбільші епідемії та пандемії в історії людства. URL: http://www.rate1.com.ua/obshchestvo/medicina/1680/.
16. Найвідоміші епідемії. URL: http://www.molomo.ru/inquiry/known_epidemic.html.
17. Чорна смерть. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Чорна_смерть.
18. Чума Юстиніана – перша пандемія. URL: http://www.mysterylife.ru/epidemii/chuma-yustiniana.

ЩОДО РОЗМІРУ ГОНОРАРУ АДВОКАТА: НА МАТЕРІАЛАХ ПРАКТИКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Андрій Шабалін,
канд. юрид. наук, ст. дослідник,
завідувач відділу питань захисту прав інтелектуальної власності
Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності НАПрНУкраїни

Як свідчить правовий історичний досвід, однією із ефективніших правових процедур захисту є судова процедура. Про свідчить і досвід держав-членів Європейського союзу (надалі – ЄС), зокрема тих держав, які колись належали до країн соціалістичного табору [1].

Універсальність судового захисту проявляється втому, що правосуддя забезпечує захист всієї палітри існуючих правовідносин, зокрема і в сфері соціального захисту, захисту прав людини в період дії правового режиму військового стану, тощо.

Означена процедура повністю узгоджується із правозастосуванням демократичних країн західного світу.

Важливе місце в системі судового захисту займає вища судова інстанція. Саме вона формує відповідну судову практику, дає роз'яснення щодо правозастосування конкретних правових норм в контексті вирішення певного правового спору, усуває певні законодавчі прогалини/брак законодавчої техніки.

У плані викладеного цікавою для правозастосування є позиція Верховного Суду відносно виплати адвокатської винагороди. Тут варто наголосити, що сам інститут адвокатури займає одне із провідних місць в системі правого захисту.

Отже, звернемось до позиції Верховного Суду щодо доведеності розміру адвокатського гонорару.

Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду розглянув у справі № 380/13261/23. Постанова від 04.12.2024, зазначив, наступне:

«Розмір суми, що підлягає сплаті в порядку компенсації витрат адвоката, необхідних для надання правничої допомоги, встановлюється згідно з умовами договору про надання правничої допомоги на підставі доказів, які підтверджують здійснення відповідних витрат.

Підприємство виграло у податкової спір про визнання протиправним та скасування податкового повідомлення-рішення. Додатковим рішенням суд стягнув з відповідача витрати на професійну правничу допомогу. Апеляція підтримала позицію суду першої інстанції.

Не погодившись з цим, податковий орган звернувся до Верховного Суду із касаційною скаргою. Зокрема, відповідач уважав необґрунтованим і додаткове рішення, оскільки на його думку не було дотримано критерію реальності витрат.

Адже сума, заявлена до відшкодування витрат на правничу допомогу не була підтверджена документально до прийняття додаткового рішення, оскільки жодних документів, які підтверджують факт оплати гонорару позивачем до суду не надавалося.

Але згідно з матеріалами справи позивачем до заяви про ухвалення додаткового рішення було додано копії документів, в тому числі, додатковий договір, додатки до нього, акт наданих послуг, детальний опис послуг, виконаних адвокатом, та здійснених ним витрат для надання правничої допомоги, два

платіжні доручення.

Зі змісту договору вбачалося, що правова допомога надається адвокатом на платній основі. За надання допомоги клієнт зобов'язаний сплатити гонорар. При цьому достатнім підтвердженням факту надання правничої допомоги і обов'язкам клієнта оплатити її є складення між сторонами акта про надані послуги.

Суд касаційної інстанції зазначив, що з рішень судів попередніх інстанцій вбачається, що позивачем було додано відповідні платіжні доручення до прийняття додаткового рішення. І відповідачем жодним чином не спростовано ці обставини, наведені судами.

Зважаючи на ці та інші обставини справи, колегія суддів дійшла висновку про залишення касаційної скарги без задоволення.

Нагадаємо, за загальним правилом статті 134 Кодексу адміністративного судочинства витрати, пов'язані з правничою допомогою адвоката, несуть сторони. За результатами розгляду справи витрати на правничу допомогу адвоката підлягають розподілу між сторонами разом з іншими судовими витратами» [2].

Таким чином, відповідно до вказаної судової позиції доказами щодо доведення справедливої винагороди адвоката є: договір про надання адвокатських послуг, рахунки фактури, що підтверджують оплату по зазначеному договору, детальних опис адвокатських послуг. При цьому достатнім підтвердженням факту надання правничої допомоги і обов'язком клієнта оплатити її є складення між сторонами акта про надані послуги.

У контексті зазначеного, як свідчить досвід західних країн, займають сучасні цифрові технології [3].

Список використаних джерел:

1. Шабалін А. В. Цивільне судочинство Естонії: законодавчий огляд, порівняльний аналіз: монографія: НДІ інтелектуальної власності НАПрН України. К.: Інтерсервіс, 2021. 196 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1NTMkEqKXCvL8sSEGF-2kiK8RE6ZtNTLm/view (дата звернення: 08.05.2025).
2. Справа № 380/13261/23. Постанова від 04.12.2024. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kas_vp_vid_04_12_2024_roku_u_spravi_380_13261_23/ (дата звернення: 08.05.2025).
3. Andrii Shabalin, Olena Shtefan Use digital technologies in judicial proceedings in some countries of Europe and USA. Petita/ Jurnal Kajian IImu Hukum dan syariah. Number 246C/Petita/X/2023. 29/10/2023/ ID 218-Article Text-966-1-4-20230814. Indexed Scopus. Issn-P 2502-8006, Issn-E 2549-8274.

ВІДДАННЯ НАКАЗУ ПРО ВЧИНЕННЯ ВОЄННОГО ЗЛОЧИНУ ЯК ФОРМА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 438 ККУ

Іван Шаптала,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»,
Полтавський інститут економіки і права
Науковий керівник: Володимир Коваленко,
старший викладач кафедри правознавства та фінансів
Полтавський інститут економіки і права Університету "Україна"

Міжнародні злочини часто вчиняються безпосередніми виконавцями за наказом керівника. Хоча "віддання наказу" є окремим видом відповідальності у МКС, в українському законодавстві цей вид відповідальності включений до статті 438 ККУ [1], яка криміналізує "віддання наказу" про вчинення наступних діянь: «жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, депортація цивільного населення на примусові роботи, розграбування національних багатств на окупованій території, застосування засобів та методів ведення війни, заборонених міжнародними договорами, або будь-які інші порушення законів та звичаїв війни, що визнані міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України». Іншими словами, віддання наказу про вчинення воєнного злочину передбачає основну відповідальність виконавця так само, як і вчинення самого воєнного злочину.

З огляду на відсутність попередньої судової практики у справах, пов'язаних зі статтею 438, особливо за участю командирів, поняття «віддання наказу» до цього часу не отримало широкого тлумачення. Крім того, положення не уточнює, яке діяння підпадає під «віддання наказу», які форми можуть мати накази, яка необхідна наявність умислу тощо. Тому тлумачення міжнародних судів і трибуналів як форми відповідальності може допомогти суддям у визначенні сфери застосування цього положення.

Накази стосуються ситуацій, коли обвинувачений (тобто особа, яка має владні повноваження) віддає наказ підлеглому вчинити злочин, і цей підлеглий продовжує вчиняти цей злочин.

Об'єктивні ознаки наказу вимагають, щоб (1) обвинувачений був наділений владними повноваженнями де-юре або де-факто; (2) обвинувачений віддав вказівку вчинити злочин або вчинити дію чи бездіяльність, в ході якої було вчинено злочин; і (3) між вказівкою та вчиненням злочину існував причинно-наслідковий зв'язок [2].

Хоча обвинувачений повинен був перебувати на керівній посаді, тобто існували відносини «начальник-підлеглий», які надавали обвинуваченому певний рівень контролю над безпосереднім виконавцем на момент віддачі наказу, ця посада не обов'язково повинна бути законною, офіційною або постійною. Крім того, вказівка не обов'язково має бути письмовою або надаватися в якійсь конкретній формі, і може передаватися по ланцюгу командування, а не віддаватися обвинуваченим безпосередньому виконавцю (виконавцям). Існування наказу може бути доведено за допомогою непрямих доказів, як-от наявність великої кількості подібних злочинів, що відбуваються одночасно на одній і тій самій території.

Міжнародні суди і трибунали також вимагають наявності причинно-наслідкового зв'язку між наказом і вчиненим злочином. Перед МКС має бути встановлено, що наказ мав безпосередній вплив на вчинення або спробу вчинення злочину. Тоді як *ad hoc* трибунали вимагають, щоб наказ обвинуваченого був фактором, який суттєво сприяв вчиненню злочину. Тим не менш, ні МКС, ні *ad hoc* трибунали не вимагають, щоб наказ був єдиною причиною злочину.

Що стосується суб'єктивних елементів, то практика МКС та *ad hoc* трибуналів визнає, що достатньо встановити, що обвинувачений принаймні усвідомлював, що злочин буде скоєно в результаті його інструктажу. Перед МКС злочинець повинен був "принаймні усвідомлювати, що злочин (злочини) буде скоєно "за звичайного перебігу подій" в результаті реалізації його дії або бездіяльності". Практика спеціальних трибуналів, з іншого боку, передбачає нижчий поріг, який вимагає, щоб "діяння або бездіяльність [було наказано] з усвідомленням значної ймовірності того, що за виконання цього наказу буде скоєно злочин".

У деяких випадках можна буде встановити, що обвинувачений мав умисел вчинити злочин. Наприклад, обвинувачений може прямо доручити або переконати безпосереднього виконавця вчинити злочин. Це може включати, наприклад, наказ катувати цивільних осіб з метою отримання інформації про пересування ворожих сил. Однак у реальності збройних конфліктів, особливо в міжнародних збройних силах з їхньою формальністю і дисципліною, командири рідко віддають прямі або недвозначні накази про вчинення злочинів, наприклад, про страту або зґвалтування цивільних осіб, або про цілеспрямований артилерійський обстріл цивільних будівель. Навіть якщо вони це роблять, отримати такі докази надзвичайно складно: чим вищим є командир або політичний лідер, тим складніше, якщо взагалі можливо, це буде зробити. Найчастіше виконавці віддають непрямі або неявні накази, що вимагає оцінки того, чи усвідомлювали вони, що злочин буде скоєно в результаті їхніх вказівок [3].

Відповідальність командування/начальства стосується відповідальності військових командирів або цивільних начальників за злочини, скоєні силами або підлеглими, що діють під їхнім командуванням, владою і контролем, які сталися через те, що вони не здійснювали належного контролю над цими силами/підлеглими. Відповідальність військових командирів і цивільних начальників за нездатність запобігти злочинам, скоєним їхніми підлеглими, і покарати за них, кодифікована в статтях 86 і 87 Додаткового протоколу I і є усталеним принципом звичаєвого міжнародного гуманітарного права (МГП).

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду: A Commentary, 3rd Edition, C.H. Beck, Hart, Nomos, 2016, с. 1003; MICT, Šešelj Appeal Judgment, para. 124.
3. Настільна книга судді: матеріали для розгляду справ про міжнародні злочини. URL: https://tinyurl.com/2x6djr7h.

ВІЙНА В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СТРАХУВАННЯ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Роман Шаравара,
кандидат економічних наук,
доцент, професор кафедри правознавства та фінансів
Полтавський інститут економіки і права Університет «Україна»
Тетяна Антонюк,
магістрантка 1 курсу спеціальності
072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»
Полтавський інститут економіки і права Університет «Україна»

Війна в Україні суттєво змінила економічний ландшафт країни, вплинувши на всі сфери бізнесу, включаючи страхову галузь. Масштабні руйнування, зростання рівня ризику, нестабільність фінансового ринку та законодавчі зміни створюють нові виклики для страховиків і споживачів страхових послуг. У цьому контексті питання адаптації страхового ринку до нових реалій набуває особливої важливості.

Військові дії призвели до збільшення випадків знищення майна, втрати життя та здоров'я, що суттєво підвищує ризики для страхових компаній. Частина страховиків виключають воєнні ризики зі своїх полісів, що створює труднощі для клієнтів у випадках втрати майна або життя через бойові дії. Через кризу та макроекономічну нестабільність зменшується кількість нових страхових контрактів, а виплати за вже укладеними договорами збільшуються. Поряд із цим Уряд розглядає можливість державного страхування воєнних ризиків, що може змінити баланс сил на ринку та потребує адаптації бізнес-моделей страховиків. Крім цього, у зв'язку з воєнним станом компанії змушені швидко цифровізувати свої послуги, забезпечуючи безперебійну роботу та дистанційне обслуговування клієнтів.

Тому, основною метою статті є дослідження основних викликів, з якими стикається страхова галузь в умовах війни, та запропонувати можливі шляхи адаптації страхових компаній до нових реалій. Окрім іншого, проаналізувати потенційні зміни у страховій політиці держави та перспективи розвитку галузі у післявоєнний період.

Воєнні ризики — це потенційні загрози та негативні наслідки для людей, майна, бізнесу та економіки, спричинені воєнними діями, конфліктами, терористичними атаками або іншими формами збройного протистояння. Вони можуть бути як прямими (руйнування, фізичні втрати), так і непрямими (порушення економічних зв'язків, нестабільність ринку).

Воєнні ризики поділяються на кілька основних категорій: знищення або пошкодження майна (руйнування житлових і комерційних об'єктів, втрата або пошкодження транспортних засобів, знищення виробничих потужностей, інфраструктури), втрати бізнесу (неможливість ведення господарської діяльності, втрата активів, постачальників або ринків збуту, економічна нестабільність та зниження доходів), втрати життя і здоров'я (загибель або поранення людей, психологічні наслідки війни (стреси, ПТСР), погіршення доступу до медичної допомоги).

Страхові компанії зазвичай обережно ставляться до покриття воєнних ризиків через їхню високу непередбачуваність. Іноді застосовується виключення воєнних ризиків із стандартних страхових полісів – більшість страховиків не

покривають втрати, спричинені війною, якщо це не передбачено договором. Наразі багато страхових компаній впроваджують спеціальні страхові продукти – для об'єктів підвищеного ризику можуть пропонуватися індивідуальні поліси, але їхня вартість висока. Важливим також є ризик-менеджмент та перестрахування – страхові компанії можуть працювати із глобальними перестрахувальниками для часткового розподілу ризиків.

Таким чином, воєнні ризики залишаються складною сферою для страхового бізнесу, і їхнє страхування можливе переважно через спеціалізовані або державні механізми.

Повномасштабне вторгнення призвело до значних змін на страховому ринку. Багато страхових компаній були змушені переглянути свою політику, адаптувати умови страхування та змінювати тарифи через зростання ризиків. Деякі компанії тимчасово припинили видачу нових полісів або обмежили страхові продукти, що стосуються зон активних бойових дій. Інші ж, навпаки, розширили свою діяльність, запропонувавши спеціальні продукти для військових, волонтерів та інших категорій населення, що опинилися в зоні ризику.

Держава активно втрутилася в процес регулювання страхового ринку, щоб мінімізувати негативні наслідки війни для громадян та бізнесу. Було проведено ряд заходів, які включають запровадження тимчасових пільг для страхових компаній та страхувальників, розширення державних програм страхування для підтримки критично важливих секторів економіки, посилення вимог до фінансової стійкості страховиків, щоб гарантувати виконання зобов'язань перед клієнтами, адаптація регуляторної бази щодо страхування майна та здоров'я в умовах воєнного стану.

Загалом, страхові компанії змушені були адаптуватися до нових реалій, балансуючи між фінансовою стабільністю та необхідністю надавати захист своїм клієнтам. Державне регулювання також відіграло ключову роль у забезпеченні стабільності ринку в кризових умовах.

Страхові механізми в країнах, що пережили війни, відіграють ключову роль у відновленні економіки та залученні інвестицій. Після завершення активних бойових дій, уряди та страхові компанії часто впроваджують програми страхування воєнних ризиків, щоб підтримати бізнес та інфраструктуру. Наприклад, в Іспанії та Ізраїлі уряди надавали фінансову підтримку страховому ринку для забезпечення покриття воєнних ризиків, що сприяло швидшому відновленню економіки.

В Україні, попри тривалість воєнних дій, деякі страхові компанії пропонують продукти, які покривають воєнні ризики. Зокрема, компанія «АРКС» надає страхування майна від воєнних ризиків, включаючи пошкодження від ракет, безпілотників та їх уламків. Також компанія розробила продукт «Бронезахист», який покриває ризики, пов'язані зі збитками, яких може зазнати життя та здоров'я цивільних осіб.

Для прикладу, договір страхування майна від воєнних ризиків може передбачати ліміт покриття до 10 млн. грн., з можливістю збільшення до 20 млн. грн. залежно від умов договору. Вартість такого полісу залежить від місця розташування об'єкта та активності бойових дій у регіоні, і може становити від 100 000 грн. на рік.

Крім того, міжнародні організації підтримують розвиток страхування воєнних ризиків в Україні. Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР)

запустив гарантію на 110 млн. євро для стимулювання перестрахування воєнних ризиків у внутрішніх перевезеннях України. Такі ініціативи сприяють підвищенню довіри інвесторів та відновленню економіки країни.

Сучасна діяльність страховиків в Україні зазнає і труднощів, що пов'язано з високими збитками – значні руйнування інфраструктури, втрати бізнесу та майна ускладнюють страхування, оскільки страховики стикаються з надзвичайно великими виплатами; відсутність перестрахування – міжнародні перестрахові компанії неохоче працюють з українськими через високий рівень ризику, що унеможливлює розподіл відповідальності за збитки.

Серед шляхів подолання ефективними інструментами можуть стати:

- державна підтримка - створення державного фонду гарантування виплат за воєнними ризиками, запровадження пільг та субсидій для страхових компаній, співпраця з міжнародними фінансовими організаціями;

- міжнародні гарантії - залучення міжнародних перестрахувальників за підтримки держави, співпраця з урядами інших країн та міжнародними страховими інституціями, використання механізмів гарантій від Світового банку, МВФ та інших організацій.

Розвиток страхування воєнних ризиків в Україні потребує комплексного підходу, що включає підтримку держави, міжнародні гарантії та адаптацію страхових продуктів до нових реалій.

Отже, в найближчому майбутньому для діяльності страхових компаній основними перспективними напрямами стануть розробка спеціалізованих страхових продуктів, адаптованих до реалій воєнних ризиків, співпраця з міжнародними страховими ринками та державними структурами для зниження ризиків, впровадження інноваційних методів андеррайтингу, використання супутникових даних та аналітики для оцінки ризиків. Поряд з цим важливим для функціонування та розвитку бізнесу буде оцінка ризиків та розробка комплексної стратегії захисту активів, використання страхових інструментів у поєднанні з іншими механізмами фінансового захисту (резервні фонди, міжнародні гарантії), взаємодія з державними структурами для залучення гарантій або компенсацій у разі воєнних збитків. Що ж до захисту життя, здоров'я та майна громадян, дієвим інструментом стане ознайомлення з умовами страхових договорів та можливостями покриття воєнних ризиків, використання додаткових фінансових механізмів (накопичення резервних коштів, майнова диверсифікація).

Ключові слова: воєнні ризики, перестрахування, ризик-менеджмент, страхове покриття, збиток, франшиза, винятки, цифровізація.

Список використаних джерел:

1. ARX спільно з DFC страхуватимуть воєнні ризики для бізнесу до 100 млн грн. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://forbes.ua/news/ukraintsyam-zaproponuvali-pokrittya-voennikh-rizikiv-do-100-mln-grn-13112024-24777
2. Експортно-кредитне агентство. Політика страхування прямих інвестицій в Україну від воєнних та/або політичних ризиків. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.eca.gov.ua/produkty/strahuvannya-pryamyh-investyczij-v-ukrayinu
3. Ковальчук О.В. Зміст воєнних ризиків у страхуванні // Матеріали науково-практичної конференції «Сучасні проблеми економіки». – Житомир: ЖДТУ, 2022. – С. 187-189.

4. Покорчак С.А. Адаптація страхового ринку України в умовах воєнних ризиків // Київський економічний науковий журнал. – 2024. – №6. – С. 115-120.
5. Приймак І.В., Тимків Н.А. Страхування інвестицій від воєнних ризиків: сутність, необхідність та перспективи // Економіка та суспільство. – 2024. – №37. – С. 1-8.
6. Програми страхування від воєнних ризиків об'єднають в єдиний пул. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bdf.gov.ua/prohramy-strakhuvannia-vid-voiennykh-ryzykiv-ob-iednaiut-v-iedynyy-pul/
7. Страхування воєнних ризиків — як захистити майно та бізнес. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://delo.ua/insurance/osoblivii-riven-zaxistu-yak-rozvivajetsya-straxuvannya-vojennix-rizikiv-v-ukrayini-437369/
8. Страхування з воєнними ризиками: що пропонує ринок. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://finance.ua/ua/insurance/strahuvannia-z-voennymy-ryzykamy
9. Як війна змінила страхування в Україні: аналіз змін на ринку та вплив воєнних ризиків. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ingo.ua/news/yak-vijna-zminila-strahuvannya-v-ukrayini-analiz-zmin-na-rinku-ta-vpliv-voyennih-rizikiv

МАРКЕТИНГОВИЙ МЕХАНІЗМ ЦІНОУТВОРЕННЯ

Роман Шаравара,
кандидат економічних наук,
доцент, професор кафедри правознавства та фінансів
Полтавський інститут економіки і права Університет «Україна»
Дмитро Бікмухаметов,
магістрант 1 курсу спеціальності
072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»
Полтавський інститут економіки і права Університет «Україна»

В умовах адаптації до ринку ціна як економічний елемент у системі маркетингового механізму набуває все більшого значення. Вона суттєво впливає на ефективність діяльності підприємства. Ціни впливають на кінцеві фінансові результати і ринкове становище підприємства, при цьому виступають одним із найважливіших факторів конкурентної боротьби.

Ціноутворення в умовах ринку – складний процес, який враховує дію багатьох чинників і базується не тільки на рекомендаціях маркетингу. Проте функцією маркетингу є вибір загального напряму у ціноутворенні, підходів до визначення цін як на нові товари та послуги, так і на ті, що вже існують з метою збільшення обсягів реалізації, покращення товарообігу, підвищення рентабельності виробництва і зміцнення ринкових позицій підприємства.

На сучасному етапі розвитку ринкової економіки роль ціни ще більше зросла. Підвищення значення цінової політики підприємства в умовах ринку пояснюється наступними причинами.

По-перше, унаслідок зниження купівельної спроможності споживачів, у зв'язку з чим вони стали чутливішими до цін, ціна стала найважливішим чинником конкурентної переваги.

По-друге, посилилася іноземна конкуренція. Дешевші іноземні товари змушують знижувати ціни в багатьох галузях.

По-третє, унаслідок диференціації багатьох ринків на сегменти, що вимагають різних рівнів цін, підприємства, які пропонують одну марку на масовому ринку, програють порівняно з підприємствами, що пропонують дорогі і дешеві товари різним сегментам.

По-четверте, роль ціни зросла у зв'язку з підвищеним рівнем регульованості. Раніше ціни регулювали в таких важливих галузях, як: авіалінії, вантажні перевезення автотранспортом, залізничні перевезення, фінансові послуги і телекомунікації. Високий рівень зарегульованості в названих галузях призвів до гострої цінової конкуренції.

П'ятою причиною підвищення значущості цінової політики виступає її подвійна роль в умовах ринку. Так, з одного боку, ціна є основним чинником довгострокової рентабельності підприємства, а з іншого – інструментом стимулювання попиту при збуті товарів.

До того ж, правильно встановлена ціна забезпечує фінансову стабільність підприємства та його здатність до фінансового ризику, що є дуже важливим у мінливих ринкових умовах.

Існують три основні групи цілей ціноутворення, на які може орієнтуватися підприємство:

- орієнтовані на прибуток (забезпечити отримання максимального або задовільного прибутку, доходу від інвестицій, швидке надходження готівки);
- орієнтовані на збут (забезпечити певний обсяг продажу, максимізувати виручку, збільшити частку ринку);
- пов'язані з конкуренцією – забезпечити стабілізацію цін на конкуруючі товари, суттєве коливання яких може спровокувати негативну реакцію споживачів. Інша ціль цієї групи – позиціювання товару стосовно конкурентів.

Цілеспрямована цінова політика в маркетингу передбачає встановлення на товари таких цін і таку зміну їх залежно від ситуації на ринку, щоб можна було освоїти певну частку ринку й отримати прибуток.

Така цінова політика дозволяє вирішувати оперативні завдання і забезпечує вирішення таких стратегічних завдань:

- вихід на ринок;
- впровадження нового товару на ринок;
- захист позиції на ринку;
- послідовний рух по сегментах ринку;
- відшкодування витрат;
- стимулювання комплексного продажу.

У розробці цінової політики необхідно також враховувати такі етичні і правові аспекти:

- ціни не можуть викликати помилкового розуміння у споживачів;
- не допускається нечесне ціноутворення;
- не можна допускати цінової дискримінації;
- не дозволяється фіксування цін.

Підприємства підходять до проблем ціноутворення по-різному. У дрібних фірмах ціни часто встановлює вище керівництво. У великих компаніях проблемами ціноутворення зазвичай займаються керівники відділів та керівники служби маркетингу. Але й тут вище керівництво визначає загальні настанови й цілі цінової політики, проте нерідко затверджує ціни, запропоновані керівниками нижчих ешелонів управління. У тих галузях діяльності, де фактори ціноутво-

рення відіграють вирішальну роль (аерокосмічна промисловість, залізниці, нафтові компанії), на підприємствах часто створюються відділи цінової політики, які або самі розробляють ціни, або допомагають робити це іншим підрозділам. Серед тих, хто також значною мірою впливає на політику цін, - керівники служби маркетингу, збуту, фінансів, завідувачі виробництвом, бухгалтери.

Отже, ціна – це складна економічна категорія, в якій фокусуються практично всі основні економічні процеси в суспільстві. Перед усім це відноситься до виробництва та реалізації продукції, формування її вартості, а також до створення, розподілу і використання грошових коштів. Ціна опосередковує всі товарно-грошові відносини. Усі ціни, які діють в економіці країни, взаємопов'язані і створюють єдину систему. Ця система піддається впливу всебічних ринкових факторів, і тому вона знаходиться у неперервному русі і розвитку. Система цін складається із різних видів цін, які тісно між собою пов'язані і взаємозалежні.

Зміна якого-небудь виду цін досить швидко відображається на рівні, структурі та динаміці усіх інших видів цін. У всій системі цін суттєву роль грають ціни на продукцію паливно-енергетичних галузей, металургії та машинобудування, які являються базовими галузями. Зміна цін на цю продукцію призводить до зміни цін на продукцію усіх інших галузей народного господарства і в кінцевому результаті роздрібних цін. Ціни, які складають єдину систему, мають не тільки прямі, але й зворотні зв'язки. Так, ріст цін на енергоносії через певний час впливає на паливно-енергетичні галузі у вигляді подорожчання споживаємих цими галузями матеріально-технічних ресурсів (обладнання, машин, устаткування та ін.).

Цінова політика підприємства визначається в першу чергу її власним потенціалом, наявністю достатнього капіталу, кваліфікованих кадрів, організацією діяльності, а не лише станом попиту і пропозиції на ринку. Навіть наявний попит потрібно вміти задовольнити, причому в потрібний час, у потрібному обсязі, в потрібному місці і при забезпеченні потрібного ринку якості продукції.

Разом з тим політика цін та управління ціноутворенням відіграють настільки важливу роль у діяльності підприємства, що це є одним із основних моментів її стратегічного розвитку. З метою розробки якісної політики ціноутворення підприємству необхідно відпрацювати збір інформації про ринок, його дослідження, підготовку та пропонування нових товарів, а також оптимальну організацію збуту. На підставі аналізу зібраної інформації про ринок підприємство розробляє свою політику ціноутворення.

Формуючи цінову політику підприємства, слід враховувати такі чинники:

- яке місце посідає ціна серед засобів конкурентної боротьби підприємства на ринку?
- який метод буде обрано для розрахунку ціни?
- чи витримає підприємство цінову війну?
- як цінову політику застосовує підприємство відносно нових, модернізованих, традиційних товарів і як вона зміниться залежно від стадії ЖЦТ?
- чи є обмеження на свободу зміни цін, на рівень цін і на рівень рентабельності на державному рівні?
- чи підприємство аналізує рівень цін і прибуток, отриманий від реалізації власного товару?

У сучасному маркетингу існує чотири головних типа задач ціноутворення:

1) забезпечення процесів виживання;

2) максимізація поточного прибутку;
3) завоювання лідерства за показниками частки ринку;
4) завоювання лідерства за показниками якості.

Забезпечення процесів виживання – цю задачу ставить перед собою підприємство, що потрапило у важку ситуацію в умовах жорсткої конкуренції і різкої зміни потреб споживачів. Для того, щоб забезпечити роботою підприємство, зберегти трудовий колектив і відносини з каналами розподілу і збуту, підприємство змушене призначити на свою продукцію дуже низькі ціни у надії на збільшення обсягу продажів і доброзичливу відповідну реакцію споживачів. Іноді ціни зменшуються до рівня собівартості. У цьому випадку знижені ціни покликані тільки покривати витрати і гарантувати хоча б просте відтворення до моменту стабілізації ситуації.

Задачу «максимізація поточного прибутку» підприємство ставить перед своєю системою ціноутворення у випадках, коли керівництво підприємства турбує моментальний результат, а не довгострокова перспектива. Спеціалісти шляхом оцінки попиту і витрат призначають таку ціну, що забезпечить максимальне надходження поточного прибутку.

Завоювання лідерства за показниками частки ринку як задача ціноутворення використовується, коли підприємство ставить перед собою мету довгострокового успішного функціонування на ринку і завоювання лідерства за охопленням максимальної кількості споживачів. Таким чином, формування ціни (максимально можливе зниження) здійснюється з метою завоювання більшої частки ринку в розрахунку на довгостроковий прибуток.

Завоювання лідерства за показниками якості – це задача ціноутворення, яка також направлена на довгострокову успішну діяльність підприємства.

У ринковій економіці, де аксіомою є орієнтація на запит покупця, розмір ціни дає чіткий орієнтир виробникам і чим вищою є ціна, тим більший прибуток вона містить. Але збільшення виробництва у наслідок високої ціни потребує додаткових витрат (інвестицій), а їх джерелом може бути тільки прибуток. Тому чим нижче собівартість, тим вище прибуток з кожної одиниці продукції, тим легше і швидше можна набрати необхідні для інвестування кошти.

Наступний крок в аналізі собівартості – це розділення її на два види витрат і встановлення початкової ціни. Методи формування початкової ціни на товар та основні фактори ціноутворення підприємства.

Аналіз цін і товарів конкурентів – одна із самих складних задач. В ринковій економіці інформація про ціни по конкретним угодам частіше за все є комерційною таємницею виробника, і отримати таку інформацію дуже складно. Вивчення товарів і цін конкурентів переслідує певну мету – вивчити так звану ціну байдужості, тобто ціну при якій покупцю буде все одно чий товар купувати. Виявив її можна планувати таку стратегію ціноутворення, при якій покупці віддадуть перевагу продукції вашого підприємства. Важливим кроком при цьому є аналіз пропозиція і цін конкурентів, якості їх продукції. Серед найбільш складних і важко передбачених елементів ринкової діяльності конкурентів є їх цінова політика, виявив цілі якої можна визначити і стратегії їх ціноутворення.

Наступний крок у процесі формування ціни – це вибір методу ціноутворення, який базується на попередніх етапах. Методи розрахунку цін вельми різноманітні повинні відповідати основній стратегії цінової політики підприємства. Це такі методи ціноутворення, що базуються на:

- витратах;

- попиті;
- конкуренції.

Самий останній крок – це прийняття рішення про рівень ціни. Вибравши один із методів ціноутворення, необхідно прийняти саме цінове рішення, визначити конкретну ціну. Тут враховується цілий ряд аспектів, такий, наприклад, як психологічний, вплив різних елементів маркетингу, дотримання базових цілей цінової політики, аналіз можливої реакції на призначену ціну та інше. Навіть після встановлення кінцевої ціни, вона продовжує трансформуватися під впливом змін, які відбуваються на ринку. Тому важливо передбачити ініціативні зміни цін. Підприємство може допустити наступні відхилення від політики ціноутворення :

- заплановані цінові знижки;
- торгові знижки;
- заплановані знижки цін як засоби стимулювання збуту;
- незаплановане низьке зниження цін – «цінова війна».

Враховуючи вищевикладене, можемо стверджувати, що ціни і цінова політика – найважливіші елементи маркетингу підприємства. Від них залежить досягнення комерційного успіху, а цінова політика справляє довготривалий і, як правило, вирішальний вплив на всю діяльність підприємства. Здебільшого ціна товару свідчить про його конкурентоспроможність і позицію, яку підприємство займає на ринку. Процес формування цінової політики підприємства є дуже складним і багатогранним і передбачає перед усім неодмінний контроль за виконанням цінової стратегії підприємства та врахування всіх факторів, які можуть впливати на здійснення цього процесу.

Список використаних джерел:

1. Гросул В., Филипенко О. Процес формування цінової політики підприємств роздрібної торгівлі продовольчими товарами. Схід. 2010. № 7 (107). С. 22-27. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/22404/05-Hrosul.pdf?sequence=1
2. Шкварчук Л. О. Ціни і ціноутворення: Навчальний посібник. 3-тє вид., виправл. Київ: «Кондор», 2005. 214 с.
3. Власюк В.Є., Олексієвець О.О., Олішкевич К.В. Проблеми формування цінової політики підприємств. Молодий вчений. 2017. № 5 (45). С. 521-524.
4. Дугіна С.І. Маркетингова цінова політика: Навч. посібник. К.: КНЕУ. 2005. 393 с
5. Кудренко Н.В., Редзюк Т.Ю., Муравська Т.М. Обґрунтування цінової політики підприємств. Економіка та управління національним господарством. 2017. Випуск 13. С. 210-214.
6. Святненко В. Принципи та цілі формування цінової політики підприємства. Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Економіка. 2011. № 121-122. С. 81-84.

КОРЕЛЮВАННЯ ТА МЕХАНІЗМ ВИЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ В ЦІЛОМУ

Роман Шаравара,
кандидат економічних наук,
доцент, професор кафедри правознавства та фінансів
Полтавський інститут економіки і права Університет «Україна»
Владислав Бойко,
магістрант 1 курсу спеціальності
072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»
Полтавський інститут економіки і права Університет «Україна»

На сучасному етапі розвитку економіки України виникла об'єктивна необхідність активізації інвестиційної діяльності, бо саме вона є вирішальною ланкою всієї економічної політики держави, яка забезпечує стабільне економічне зростання, приріст соціального ефекту, збалансованість макроструктури тощо.

В той же час суттєві структурно-технологічні зрушення на основі розвитку інноваційного комплексу, ринкової та інформаційно-комунікаційної інфраструктури вимагають потужного фінансового забезпечення. Тому в умовах обмеженості інвестиційних ресурсів проблема визначення пріоритетності їх використання є досить актуальною.

Значна територіальна диференціація природних, економічних та соціальних умов зумовила значні територіальні відмінності у структурі, механізмах й активності інвестиційної діяльності в регіонах України.

Усе це обумовлює структурну незбалансованість національного господарства, диспропорції між розвитком реального і фінансового секторів економіки, перекіс з позицій збільшення частки сировинних галузей, у підсумку різке зменшення обсягів виробництва, зниження рівня життя населення і споживчого попиту, як основи відтворювального процесу. В цих умовах важливим є пошук регіональних резервів, впровадження нових інвестиційних проектів у пріоритетні сфери та галузі регіональної економіки.

Розвиток фінансових інститутів та інтеграція України у світове економічне співтовариство істотно підвищують увагу до інвестиційної привабливості підприємств. Інвестиційна привабливість є однією з ключових характеристик, яка обумовлює залучення підприємством інвестицій. Рівень інвестиційної привабливості підприємства визначається на підставі значень показників, які з різних сторін характеризують перспективи його розвитку, фінансово-господарську діяльність, систему маркетингу, систему менеджменту та інше. На сучасному етапі розвитку теорії інвестування розроблено й застосовуються різні підходи до визначення інвестиційної привабливості підприємства відповідно тільки до однієї заздалегідь установленої мети інвестування. Однак вони можуть призводити до суперечливих результатів у випадку їхнього застосування для визначення інвестиційної привабливості підприємства за іншої мети.

Єдність функцій інвестиційного менеджменту створює замкнений цикл взаємодії прямих та зворотних зв'язків – замкнений контур. Його особливість полягає у тому, що він є не одноразовим, а постійно повторюється, завдяки чому управління здійснюється не як одиничний кругообіг, а як безперервний оборот. Остання із забезпечувальних функцій – облік, контроль та аналіз – є

первісною, початковою для перших цільових функцій – вивчення потреби підприємства в інвестиціях та отримання даних про стан як підприємства в цілому, так і його інвестиційної діяльності. Випадання будь-якої функції може створити ситуацію, за якої нормальна інвестиційна діяльність підприємства стане проблематичною або навіть неможливою.

Історично склалося так, що попит на вільні інвестиційні ресурси значно перевищує пропозицію. Тому держави прагнуть створити максимально привабливі умови для залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій.

Інвестиційна привабливість (investmentattractive) – це сукупність об'єктивних і суб'єктивних умов, що сприяють або перешкоджають процесу інвестування національної економіки на макро-, мезо- і мікрорівнях.

Заключним етапом аналізу інвестиційної привабливості є оцінка її щодо окремих суб'єктів господарювання. Така оцінка проводиться інвестором при визначенні доцільності здійснення інвестицій у розширення і технічне переозброєння діючих підприємств, при виборі для придбання альтернативних об'єктів, купівлі акцій окремих акціонерних товариств.

Інвестиційна привабливість підприємства – це його інтегральна характеристика як об'єкта майбутнього інвестування з позиції перспектив розвитку (динаміки обсягів продажу, конкурентоспроможності продукції), ефективності використання ресурсів і активів, їхньої ліквідності, стану платоспроможності і фінансової стійкості, а також значення низки неформалізованих показників: економіко-географічне положення, галузева приналежність, статус власності, інтелектуальний капітал підприємства, діловий імідж керівництва підприємства, лояльність клієнтів, вартість бренда, положення на ринку, конкурентоспроможність підприємства, збалансованість контрольних карт, оборотність капіталу, фінансова стійкість підприємства, прибутковість (рентабельність) діяльності, платоспроможність і ліквідність, структура активів і капіталу.

При оцінці інвестиційної привабливості необхідно враховувати галузеву приналежність суб'єкта господарювання. Це пов'язано із впливом галузевої специфіки на фінансовий і інвестиційний цикл підприємства, ресурсний потенціал і джерела фінансування. Порівняльну оцінку інвестиційної привабливості доцільно здійснювати по підприємствах, що належать до однієї галузі народного господарства.

Найважливішим завданням аналізу інвестиційної привабливості підприємства є послідовний збір даних і вибір такої системи показників, які можна було б ефективніше використовувати для оцінки інвестиційної привабливості.

Більшість учених-економістів, говорячи про інвестиційну привабливість підприємства, нерідко згадують про інвестиційну привабливість країни або регіону, ототожнюють це поняття з поняттям "інвестиційний клімат". Серед найбільш поширених визначень поняття "інвестиційний клімат" слід виділити такі:

- інвестиційний клімат — це багатофакторна система цілеспрямованих вчинків і дій, що свідомо формується на державному і регіональному рівнях в інтересах більш широкого залучення на конкретну територію додаткових ресурсів як у грошовій, так і в матеріальній формах;

- інвестиційний клімат — це загальна атмосфера розуміння економічної ситуації і потреби в залученні додаткових ресурсів, що існує в різних сферах соціально-економічного розвитку країни;

- інвестиційний клімат — це комплекс політичних, соціальних, інноваційних, інфраструктурних елементів, що існують на певній території;

- інвестиційний клімат — це внутрішня атмосфера (енергетика), що сформована на конкретній території відповідно до пріоритету залучення додаткових фінансових ресурсів і впливає на позицію інвестора щодо ухвалення рішення про інвестування об'єктів певної території.

Отже, поняття "інвестиційний клімат"— дуже широке, і рівень його сприяння залежить від багатьох чинників, у тому числі і від інвестиційної привабливості. Тому терміни "інвестиційна привабливість" і "інвестиційний клімат" не можна вважати синонімами і ставити між ними знак рівності.

При аналізі інвестиційної привабливості підприємства слід пам'ятати, що вона перебуває під впливом таких чинників, що не мають вартісної оцінки (неформалізованих чинників): політичні і загальноекономічні зміни, реорганізація галузі, зміна форми власності, діловий імідж керівництва підприємства. Перераховані фактори відносно підприємства можна умовно розділити на дві групи — зовнішні (мають визначальний вплив на роботу підприємства ззовні) і внутрішні (існують усередині підприємства). Відповідно ці дві групи факторів формують певні системи зовнішніх і внутрішніх ризиків, що з'являються за інвестиційного кредитування підприємницької діяльності. Під час вирішення даного завдання обов'язково потрібно застосовувати комплексний підхід, що передбачає аналіз усіх факторів з урахуванням їхніх взаємозв'язків і взаємовпливу.

Важливим аспектом інвестиційної привабливості є ступінь гарантованості, надійності та своєчасності досягнення цілей інвестора, основними з яких виступає: отримання прибутку у довгостроковій перспективі; отримання контролю над підприємством (наприклад, постачальником ресурсів); отримання спекулятивного прибутку (за рахунок швидкої зміни курсу цінних паперів підприємства).

Інвестиційна привабливість визначається комплексом різноманітних факторів, перелік і вага яких може змінюватись в залежності від:

- цілей інвесторів;

- виробничо-технічних особливостей підприємства, у яке інвестуються кошти;

- економічного розвитку підприємства у теперішньому часі, у минулому, а також очікуваного економічного розвитку.

Слід відзначити, що оцінка інвестиційної привабливості проектів це характеристика, отримана під час підбивання підсумків економічного аналізу господарчої діяльності і така, що вміщує узагальнюючі висновки про результати діяльності підприємства. Вона відображає якісні та кількісні відмінності даного виробничого об'єкта від інших компаній за певний період. З цього формулювання випливає, що з визначень оцінки, які було наведено вище, оцінку інвестиційної привабливості можна охарактеризувати, як по-перше, аналітичну процедуру розрахунку ступеню потенційної ефективності капіталовкладення і, по-друге, як висновок, відбитий кількісно щодо рівня та динаміки показників, що відображає ступінь привабливості підприємства з вкладання коштів.

Підприємство і власник капіталу мають особисті сподівання щодо результатів перспективної інвестиції. Інвестор оцінює рівень інвестиційної привабливості потенційних підприємств-реципієнтів, а останні, в свою чергу, розгляда-

ють можливі умови залучення капіталу. Тільки при збігу їх інтересів стає можливим здійснення процесу інвестування.

Оцінка інвестиційної привабливості є сполучною ланкою між етапом аналізу та етапом прийняття рішень про вкладання коштів. Виділення самостійної процедури оцінки долає пояснюючий характер аналізу і сприяє його злиттю з управлінням, у тому числі із прийняттям рішень. Основною її метою є синтез узагальнюючих висновків, щодо діяльності підприємств. Для надання можливості прийняття управлінського рішення кінцева оцінка повинна базуватись на інтегральному (узагальнюючому) показнику.

На відміну від багатьох інших напрямків економічної науки, де вчені прагнуть скорішого оприлюднення результатів своєї праці, найбільш розвинені теорії оцінки інвестиційної привабливості є ноу-хау рейтингових агентств, які прагнуть до максимізації власного прибутку і тому обмежують доступ до передових розробок в цій сфері, що є яскравим підтвердженням правила, що, чим ближче дослідження до практики, тим воно цінніше.

Існує багато методик розрахунку узагальнюючих показників, які відрізняються кількісним і якісним складом коефіцієнтів, на базі яких вони розраховуються, та їх вагою. Але є певні вимоги, яким цей показник повинен відповідати безумовно:

1) бути розрахованим на ґрунті системи показників, які відбивають) результати діяльності підприємства;

2) збирати й узагальнювати у собі дані з різноманітних джерел;

3) розраховуватись на основі порівняння значень показників із певним еквівалентом (базою порівняння);

4) синтезувати в собі результати кількісного та якісного аналізу підприємства (тобто бути легким для читання і таким, що дозволяє робити певні висновки, давати чіткі рекомендації щодо позитивного та негативного рішення стосовно вкладання коштів).

Виконання перших двох вимог розрахунку інтегрального показника оцінки інвестиційної привабливості економічного об'єкта виступає гарантом наявності такої характеристики як комплексність оцінки. Під нею розуміють одночасне узгодження сукупності показників, які відбивають усі аспекти господарчих процесів підприємства. Ця сукупність повинна містити у собі узагальнюючі висновки про результати діяльності підприємства завдяки визначенню якісних і кількісних відмінностей від бази порівняння.

Підсумовуючи, варто зауважити, що здійснивши оцінку інвестиційної привабливості, інвестор отримує можливість переходу до здійснення інвестицій у найкраще, а, більш слушно, з метою диверсифікації ризиків, у найкращі за рейтингом підприємства. У свою чергу, підприємства одержують чітку інформацію стосовно свого фінансово-господарського стану і положення серед інших підприємств. Ці дані надають можливість вибору і впровадження заходів щодо покращення його інвестиційної привабливості.

Список використаних джерел:

1. Довбня С.Б., Ковзель К.А. Модель комплексної оптимізації фінансування підприємства // Фінанси України.- 2014.- № 5.- С.134-142.
2. Захарченко В.О., Счасна С.І. Систематизація методів оцінки фінансового стану підприємства // Фінанси України.- 2015.- № 1.- С.137-140.
3. Лукіна Ю.В. Формування та реалізація стратегії управління фінансами підприємства // Фінанси України.- 2016.- № 3.- С.113-119.

4. Оцінка інвестиційної привабливості економіки // Економіка і прогнозування.- 2014.- № 4.- С.119-130.
5. Ястремська О.М. Моделювання оцінки інвестиційної привабливості промислових підприємств в умовах трансформації економіки // Проблеми науки.- 2015.- № 11.- С.20-28.

ДІАГНОСТИКА КРИЗОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

Роман Шаравара,
кандидат економічних наук,
доцент, професор кафедри правознавства та фінансів
Полтавський інститут економіки і права Університет «Україна»
Сергій Петріченко,
магістрант 1 курсу спеціальності
072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»
Полтавський інститут економіки і права Університет «Україна»

Більшість вітчизняних підприємств України сьогодні потерпають від фінансових ускладнень, викликаних як зовнішніми загальнодержавними проблемами, так і внутрішніми. Сукупність усіх цих факторів викликає необхідність постійної діагностики фінансового стану підприємств з метою попередження кризового розвитку, запобігання банкрутства, формування захисних механізмів антикризового фінансового управління залежно від виявлених факторів та сили їхнього впливу.

Проблеми, пов'язані з визначенням сутності антикризового фінансового управління підприємств, є предметом досліджень як зарубіжних вчених так і вітчизняних, які пристосовують світові моделі до ринкових умов України.

Ринкова економіка виробила систему фінансових методів попередньої діагностики й можливого захисту суб'єкта господарювання від банкрутства, що одержала назву „системи антикризового фінансового управління". Суть цієї фінансової системи управління полягає в тому, що загроза банкрутства діагностується ще на ранніх стадіях її виникнення.

Антикризове фінансове управління підприємством – це комплекс постійно діючих, взаємозумовлених і взаємопов'язаних складових управлінського процесу, спрямованих на запобігання, попередження та подолання фінансових криз або усунення їх негативних наслідків для підприємства за допомогою використання всього потенціалу управління фінансовим підрозділом підприємства.

У випадку появи тенденції до спаду необхідно коригувати тактику вже з урахуванням появи в майбутньому кризових явищ, акумулювати кошти з метою успішного протистояння спричиненим кризовою ситуацією збиткам, щоб уникнути банкрутства [20]. Звідси випливає, що основною метою антикризового фінансового управління є розробка і реалізація заходів, спрямованих на швидке відновлення платоспроможності та забезпечення достатнього рівня фінансової стійкості підприємства для виходу з кризового стану.

На нашу думку, у багатьох випадках завчасна діагностика фінансового стану підприємства дозволяє уникнути кризи за рахунок здійснення захисних заходів антикризового фінансового управління підприємством або, щонайменше, істотно послабити характер її подальшого перебігу.

Оцінка кризових факторів фінансового розвитку й прогнозування можливого банкрутства суб'єкта господарювання здійснюються задовго до прояву його явних ознак. Така оцінка й прогнозування є предметом діагностики банкрутства, що характеризує в концентрованому вигляді зміст напрямів формування й реалізації політики антикризового фінансового управління суб'єктом господарювання.

Необхідно зазначити, що діагностика – це визначення стану об'єкта, предмета, явища чи процесу управління за допомогою реалізації комплексу дослідницьких процедур, виявлення в них слабких ланок і „вузьких місць". Діагностика – це не одноразовий акт, а процес, що здійснюється в часі й у просторі. Процес діагностики – дослідницький, пошуковий, пізнавальний. Найбільш корисне застосування діагностики для визначення реального стану процесів управління. Ціль діагностики – встановити діагноз об'єкта дослідження і дати висновок про його стан на дату завершення цього дослідження і на перспективу. Здійснивши мету на підставі даних діагнозу, можна буде виробити правильну і грамотну економічну (політичну, соціальну) політику, стратегію і тактику. Завдання діагностики полягають у визначенні заходів, спрямованих на налагодження роботи всіх складових елементів системи, і способів їхньої реалізації. Не можна здійснювати управління на будь-якому господарському й управлінському рівні, не маючи чіткого уявлення про його стан [7, с. 19].

Під діагностикою кризового стану розуміємо використання сукупності методів фінансового аналізу для своєчасного розпізнавання симптомів фінансової кризи на підприємстві й оперативного реагування на неї на початкових стадіях з метою зменшення імовірності повної фінансової неспроможності суб'єктів господарювання. Фінансовий аналіз – багатоцільовий інструмент, який спрямований на виявлення різних недоліків у діяльності підприємства, потенційно небезпечних з точки зору можливостей настання банкрутства. Не слід чекати від фінансового аналізу точного встановлення конкретної причини можливого банкрутства. Однак лише за його допомогою можна поставити правильний „діагноз економічної хвороби" підприємства, знайти найбільш ризикові місця в діяльності і запропонувати ефективні рішення по виходу підприємства із складного становища. Метою фінансового аналізу є виявлення причин, що впливають на зміну показників їх зв'язків і взаємозалежностей між собою [32].

При проведенні аналізу виробничо-фінансової діяльності підприємства нам необхідно особливу увагу звернути на те, що його незадовільний фінансовий стан зумовлений як зовнішніми, так і внутрішніми факторами. Тому оцінювання сучасного стану суб'єкта господарювання та дослідження основних чинників, що його зумовили, є першочерговим і визначальним етапом антикризового управління. Зовнішній фінансовий аналіз ґрунтується на інформації публічної фінансової звітності, тому він, як правило, не дає можливості розкрити всі причини позитивних чи негативних характеристик у діяльності підприємства. Він проводиться з метою встановлення можливостей вигідного вкладення коштів у підприємницьку діяльність суб'єкта господарювання, оцінку умов кредитування та визначення ступеня фінансового ризику, своєчасного проведення платежів, перевірку дотримання підприємством податкової та бюджетної дисципліни. При проведенні аналізу використовуються показники-індикатори: прибутковість, ліквідність, платоспроможність, кредитоспроможність, ділова активність, ефективність залученого капіталу тощо.

Дослідження фінансового стану підприємства з метою раннього виявлення ознак його кризового розвитку, що спричиняють можливість банкрутства, є складовою частиною загального фінансового аналізу. Разом з тим цей блок фінансового аналізу має певні особливості як за об'єктами, так і за методами його проведення. Метою фінансового аналізу для виявлення кризової ситуації є оцінка фінансового стану підприємства на основі отриманих матеріалів та визначення заходів щодо його поліпшення (та запобігання розвитку кризи) [6, с. 202].

Фінансовий стан – це комплексне поняття, яке характеризується за допомогою системи показників, що відбивають наявність, розміщення та використання фінансових ресурсів підприємства. Фінансовий стан характеризує фінансову конкурентоспроможність підприємства, виконання ним своїх зобов'язань перед державою та іншими суб'єктами господарювання. Тому цілком виправданою є вимога щодо проведення фінансового аналізу в умовах кризового стану підприємства, враховуючи як внутрішній, так і зовнішній аспекти.

Фінансовий стан відбиває здатність суб'єкта господарювання до саморозвитку. Він може бути стійким, нестійким (передкризовим) або кризовим. Спроможність підприємства до розширеного фінансування власної діяльності, вчасного здійснення платежів та підтримування своєї платоспроможності за динамічних несприятливих об'єктивних і (або) суб'єктивних обставин характеризує стійкий фінансовий стан. За наявності певних відхилень від наведених характеристик і залежно від тривалості та ступеня їхньої глибини може йтися про нестійкий або кризовий фінансовий стан підприємства.

Важливим для ефективного запобігання кризовим явищам у фінансовій підсистемі підприємства та їх розвитку від локальної кризи до системної з можливістю втрати платоспроможності є отримання вчасної та об'єктивної інформації про фінансовий стан керівництвом підприємства. Аналіз фінансового стану підприємства складається **з** відповідних розділів: структура активів і пасивів; аналіз майнового стану; ліквідність; фінансова стійкість; аналіз ділової активності; рентабельність капіталу, продажу та інвестицій; ефект фінансового важеля; ефект виробничого важеля [47, с. 208].

Слід зауважити, що кризове явище може бути виявлене за допомогою різноманітних показників-індикаторів, кожний з яких характеризує етап розвитку кризового явища, тому при проведенні діагностики необхідною умовою є вибір показників-індикаторів, які визначали б зв'язок впливу одного показника на інший, не були громіздкими, характеризували найважливіші аспекти виробничо-фінансової діяльності господарюючого суб'єкта.

Здатність до нейтралізації загрози банкрутства за рахунок внутрішнього потенціалу підприємства діагностують за допомогою двох показників: коефіцієнта рентабельності капіталу й коефіцієнта обіговості активів. З першого з цих показників видно, як саме капітал підприємства здатний генерувати прибуток, тобто формувати додаткові грошові потоки для задоволення зростаючих платіжних зобов'язань. Другий з них показує ступінь швидкості формування цих додаткових грошових потоків, тобто виступає як мультиплікатор формування прибутку підприємства.

Таким чином, запропонована методологія процесу діагностики повинна враховувати форми кризи в кожному їх прояві, особливості виробництва індивідуального суб'єкта господарювання. Фахівці мають можливість обирати

більш ефективний засіб діагностики, враховуючи умови (зовнішні та внутрішні) функціонування підприємства. За результатами аналізу фінансового стану підприємства та діагностики ймовірності банкрутства керівництво має приймати відповідні рішення щодо подолання або попередження фінансової кризи. Наведені моделі дозволяють діагностувати стан підприємства в коротко- та довгостроковий період.

Список використаних джерел:

1. Гасанов С.С., Штангрет А.М., Котляревський Я.В. Антикризове 60 корпоративне управління: теоретичні та прикладні аспекти. Київ: ДННУ «Акад. фін. управління», 2012. 301 с
2. Коюда В.О. Управлінські рішення в системі антикризового управління підприємством. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. 2019. № 1(52). С. 153–159.
3. Крутова А.С., Лачкова Л.І., Лачкова В.М. Управління фінансовою санацією підприємства: навч. посіб. Х.: Видавець Іванченко І.С., 2017. 186 с.
4. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством. Київ: КНТЕУ, 2013. 824 с
5. Михайлова Є.В., Михайлов С.В. Теоретичні підходи до формування стратегій антикризового управління. Український економічний часопис. 2023. Випуск 1. С. 38-42.
6. Яковенко О.І. Антикризове управління підприємством в умовах пандемії covid-19. Причорноморські економічні студії. 2022. Випуск 74. С. 163- 167.

ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ У КРИЗОВИХ УМОВАХ

Борис Шевченко,
канд. ек. наук, доцент, доцент кафедри правознавства та фінансів,
Полтавський інститут економіки і права

Фінансова безпека держави є невід'ємною складовою економічної безпеки, що забезпечує стабільність функціонування національної економіки та захист від внутрішніх і зовнішніх загроз. Вона формується завдяки взаємодії низки елементів, серед яких можна виокремити об'єкти (державні фінанси, банківський сектор, фондовий ринок, інвестиційні потоки), суб'єкти (державні органи, фінансові установи, підприємницькі структури), принципи, напрями, національні фінансові інтереси, а також механізми протидії загрозам [1].

Загрози фінансовій безпеці умовно поділяються на внутрішні (дефіцит бюджету, інфляція, банківська нестабільність, тіньова економіка) та зовнішні (санкційний тиск, коливання валютних курсів, зменшення обсягів міжнародної допомоги, глобальні фінансові кризи). У відповідь на ці виклики держава застосовує різні методи нейтралізації, зокрема зміцнення фінансового контролю, диверсифікацію джерел доходів, стимулювання інвестицій, впровадження антикризових бюджетних заходів.

Принципи фінансової безпеки доцільно структурувати за трьома основними групами [2]:

- загальні (законність, збалансованість, ефективність управління);
- функціональні (стабільність грошово-кредитної політики, підтримка державних резервів, забезпечення платоспроможності);

• організаційні (координація між державними та недержавними суб'єктами, розподіл повноважень, оперативність реагування).

В умовах воєнного стану для України особливо важливо своєчасно ідентифікувати загрози фінансовій безпеці. Наприклад, значне збільшення військових витрат потребує пошуку нових джерел фінансування, а залежність від зовнішньої допомоги підвищує вразливість економіки. Крім того, дестабілізація валютного ринку та відтік капіталу можуть створювати додаткові фінансові ризики.

Для подолання цих викликів держава розробляє практичні заходи, серед яких: формування стратегії зміцнення фінансової безпеки, активна співпраця з міжнародними фінансовими інституціями (наприклад, МВФ, Світовим банком), розширення внутрішнього ринку державних облігацій, посилення антикорупційних заходів у фінансовій сфері. Важливо також проводити виважену й ефективну політику, що сприятиме забезпеченню стійкості фінансової системи в умовах високої турбулентності та воєнних загроз.

З метою запобігання руйнівному впливу війни на економіку держави та протидії зазначеним загрозам у фінансовій сфері доцільним є впровадження ефективного державного регулювання. Таке регулювання має бути спрямоване на системне забезпечення стабільних бюджетних надходжень як за рахунок розвитку власної виробничої бази – зокрема стимулювання малого та середнього підприємництва, – так і шляхом збереження державних підприємств у ключових галузях промисловості та сільського господарства на територіях, не охоплених бойовими діями.

З огляду на ключові елементи фінансової системи, що впливають на фінансову безпеку держави – а саме безпеку бюджетної, банківської, податкової систем, а також фінансової стійкості підприємств, що продовжують функціонувати в умовах воєнного стану, – доцільно вжити таких заходів [3]:

• забезпечення регулярного бюджетного фінансування основних секторів оборони за рахунок спрощеного, проте надійного правового механізму оподаткування як державних, так і приватних суб'єктів господарювання;

• проведення послідовної та передбачуваної монетарної політики, здатної підтримувати макроекономічну стабільність;

• спрощення правових умов для започаткування та ведення бізнесу, особливо у сфері малого підприємництва, одночасно гарантуючи систематичні податкові надходження до бюджетів усіх рівнів, оскільки повне звільнення від оподаткування створює ризики для наповнення державної скарбниці та перешкоджає фінансуванню критично важливих потреб.

В умовах, що склалися в Україні внаслідок військової агресії, особливої ваги набуває формування ефективного державно-приватного механізму господарювання. Такий механізм має включати два ключові сегменти: з одного боку – державний сектор економіки, що перебуває під контролем держави та спрямований на забезпечення обороноздатності, фінансування армії та оборонної промисловості; з іншого боку – приватний сектор, який задовольняє потреби населення, а також створює стабільну базу для поповнення бюджетів усіх рівнів завдяки системі оподаткування. Нормативно-правове регулювання державно-приватного партнерства виступає фундаментальним чинником забезпечення фінансової стійкості країни, що є основою її фінансової безпеки в умовах війни [4].

Фінансова безпека України сьогодні визначається станом обігу фінансових ресурсів, здатністю спрямовувати кошти на фінансування оборонних потреб, ефективністю підприємств, регіонів, суб'єктів господарювання у формуванні й мобілізації фінансових потоків на захист країни, а також забезпеченням систематичного відтворення виробничих потужностей. Це потребує чіткого визначення правових засад стабільного функціонування бюджетної системи, державного регулювання банківської сфери та підтримки підприємництва навіть за умов форс-мажору.

Приклади інших країн свідчать про те, що подібні механізми є дієвими. Так, під час Другої світової війни Сполучені Штати впровадили систему державно-приватного партнерства через програму «Lend-Lease» та масове замовлення оборонної продукції у приватних компаній, що забезпечило як постачання армії, так і економічний розвиток. У Великобританії в цей же час держава встановлювала жорсткий контроль за ціноутворенням, розподілом ресурсів і оподаткуванням, водночас стимулюючи приватний сектор до виробництва товарів подвійного призначення. Сучасні приклади, такі як Ізраїль, демонструють ефективне поєднання оборонної економіки з високотехнологічним приватним сектором, що дозволяє швидко адаптувати економіку до кризових ситуацій [5].

Таким чином, для України важливо не лише зберегти ключові елементи державної економіки під контролем, а й активно залучати приватний бізнес до національних зусиль з оборони та економічного відновлення. Це потребує вироблення гнучких, але чітко визначених нормативних засад, які дозволятимуть економіці функціонувати й розвиватися навіть у надзвичайно складних умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Будник Л., Ронська О., Лісецька Л. Фінансова безпека держави в умовах воєнного стану. *Галицький економічний вісник. 2022. Том 77. № 4. С. 138-147*
2. Коробцова Д.В., Правове забезпечення фінансової безпеки держави в умовах воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 2. С. 141-146 DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.27
3. Ситник Н. С., Стефанків Б. О. Фінансові аспекти складників економічної безпеки держави. *Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор». 2018. Випуск 1–2 (44)*. С. 136–140.
4. Державно-приватне партнерство як інструмент відбудови України / Transparency International 2025. URL: https://ti-ukraine.org/research/derzhavno-pryvatne-partnerstvo-yak-instrument-vidbudovy-ukrayiny/?utm_source=chatgpt.com
5. Руснак Ю. І. Історико-правові аспекти програми «Ленд-ліз». *Юридичний науковий електронний журнал, № 11/2022*. URL: http://lsej.org.ua/11_2022/11.pdf

ПРАВОВІ ВИМІРИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Лідія Шкварок,
викладач Тернопільського фахового коледжу
Відкритого Міжнародного Університету Розвитку Людини «Україна»

У статті досліджуються особливості правового забезпечення соціального захисту населення України в умовах воєнного стану. Аналізуються проблеми та виклики, що постали перед державою у зв'язку з повномасштабною війною, а також пропонуються напрями вдосконалення нормативної бази у сфері соціального забезпечення, визначити прогалини й окреслити напрямки вдосконалення відповідної політики з урахуванням європейського досвіду.

Соціальна сфера є однією з найчутливіших до політичних і безпекових змін. З початком повномасштабної агресії рф проти України у 2022 році постало завдання збереження мінімального рівня соціального забезпечення для найбільш вразливих категорій населення: внутрішньо переміщених осіб (ВПО), осіб з інвалідністю, дітей, літніх людей, багатодітних родин. У період воєнного стану особливого значення набуває правове регулювання цих питань, що потребує модернізації нормативної бази та застосування міжнародних стандартів [3, с. 117].

Основу правового забезпечення становлять: Конституція України (ст. 46 гарантує право на соціальний захист); Закон України «Про правовий режим воєнного стану»; Закон України «Про соціальні послуги»; Постанови КМУ щодо допомоги ВПО, зокрема №332, №505 (2022 р.); міжнародні документи: Конвенція МОП №102, Європейська соціальна хартія.

З метою забезпечення соціального захисту у період воєнного стану держава застосувала комплекс надзвичайних рішень — від спрощення механізму отримання допомоги до цифровізації доступу до послуг через платформу «Дія».

Які виникають проблеми реалізації соціального захисту у період війни?

Незважаючи на спроби адаптації системи соціального захисту, в умовах воєнного стану існують такі проблеми:

- перевантаження системи соціальних служб;
- недостатня міжвідомча координація: під час війни загострюється проблема неузгодженості дій між місцевою та центральною владою, гуманітарними організаціями, що призводить до дублювання або втрати інформації про потреби окремих категорій осіб;
- недостатність фінансування: Через воєнні дії державний бюджет переорієнтований передусім на оборонну сферу. Це призводить до скорочення програм соціальної допомоги, затримок у виплатах, а іноді — до призупинення окремих форм підтримки.;
- нерівномірність доступу до допомоги в залежності від регіону;
- недостатній захист людей з інвалідністю та ВПО у тимчасово окупованих районах;
- брак комплексного підходу до інтеграції постраждалих у громади [5, с. 263];
- корупційні ризики та бюрократія: у складних умовах, де кожна година має значення, громадяни стикаються з необхідністю подавати численні доку-

менти або проходити перевірки, що іноді ускладнює або затягує отримання допомоги;

- вимушене переміщення населення: ВПО часто не мають доступу до своїх документів, банківських рахунків або реєстрації місця проживання, що ускладнює оформлення допомоги. Також виникає нерівність доступу до послуг у різних регіонах. Так, за оцінками правозахисних організацій, значна частина ВПО не має належного житла, а обсяг виплат, попри регулярність, не відповідає реальному рівню потреб;
- недосконаліть цифрових систем: хоча "Дія" та інші онлайн-сервіси покликані спростити доступ до допомоги, багато людей (особливо літнього віку або з малозабезпечених громад) не можуть скористатися ними через відсутність технічних засобів чи навичок;
- психологічний тиск та втрата довіри: люди, які пережили окупацію, втрату житла чи близьких, часто не мають ресурсу боротися з системою, і тому взагалі відмовляються від звернень по допомогу.

Якщо розглядати європейську практику, то досвід Польщі, Литви, Німеччини засвідчив важливість тісної співпраці між державою, громадським сектором і міжнародними партнерами у питаннях допомоги переміщеним особам, ветеранам, сім'ям загиблих. У країнах ЄС працюють програми соціальної адаптації, психосоціальної підтримки, реабілітаційні проєкти для цивільного населення й військових [7, с. 42].

Міжнародний досвід також доводить ефективність людиноцентричного підходу до соціального захисту в умовах криз. Так, у Польщі та Литві з початку повномасштабної війни в Україні було оперативно запроваджено спеціальні правові режими, які гарантували українським біженцям доступ до соціальних послуг, медицини, освіти та ринку праці на рівні з громадянами цих країн. У Німеччині була реалізована модель інтегрованої підтримки, яка включала щомісячні виплати, допомогу з житлом, а також інтенсивні мовні та професійні курси. Цей досвід є важливим орієнтиром для України у формуванні довгострокової соціальної політики, орієнтованої на гідність, рівність та стійкість соціальної системи.

Отже, можна запропонувати наступні *рекомендації для України:*

- створення муніципальних шелтерів за європейським зразком;
- розвиток психосоціальних служб підтримки;
- перехід до системи кейс-менеджменту при наданні послуг;
- нормативне унормування реінтеграції ветеранів у соціальне життя.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше розглянуто комплексний вплив воєнного стану на соціальні гарантії в Україні в контексті реформування соціального законодавства.

Важливим є подальше вивчення зв'язку між правом на соціальний захист та механізмами постконфліктної адаптації суспільства, що також сприятиме розбудові громадянського суспільства та демократії.

Соціальний захист у період воєнного стану — один із ключових напрямів збереження стійкості українського суспільства. Держава, попри всі труднощі, реалізує комплексні заходи, проте потребує більш тісної взаємодії з міжнародними партнерами й громадянським суспільством. Удосконалення нормативної бази, імплементація європейських практик, цифровізація, підвищення прозорості — ключові завдання на найближчі роки.

Соціальний захист населення в умовах воєнного стану є критичним інструментом підтримки державності, національної безпеки та збереження людського потенціалу України. Незважаючи на складні фінансово-економічні умови, держава продовжує реалізовувати ключові програми соціальної допомоги та співпрацює з міжнародними партнерами для покриття першочергових потреб постраждалих.

Разом з тим, наявні системні виклики потребують комплексної стратегії: оновлення нормативної бази, прозорого розподілу ресурсів, діджиталізації послуг із урахуванням цифрового розриву, а також посилення контролю з боку громадянського суспільства.

У контексті європейської інтеграції та з урахуванням досвіду країн ЄС, соціальна політика має стати більш людиноцентричною, адаптивною та захищеною від політичних або бюрократичних впливів. Успішна реалізація цього напряму є передумовою для сталого післявоєнного відновлення та розвитку громадянського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. — Відомості Верховної Ради України. — 1996. — №30.
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» // Відомості ВРУ. — 2015. — №28.
3. Іщенко І. С. Правове забезпечення соціального захисту населення в умовах надзвичайних ситуацій // Науковий вісник УжНУ. — 2022. — №72. — С. 115–119.
4. Кучер Т. Є. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб в Україні: проблеми та перспективи. — Харків: Право, 2023. — 176 с.
5. Звіт ГО «Право на захист» за 2023 рік. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://r2p.org.ua
6. European Commission. Ukraine: Social protection during war. — Brussels, 2023.
7. UNHCR Ukraine Situation Regional Refugee Response Plan. — 2023. — [Електронний ресурс].

ГЕОПОЛІТИЧНІ РИЗИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Олексій Штепа,
кандидат філософських наук, доцент,доцент кафедри філософії,
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
Наталя Зінченко,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії та суспільних наук,
Полтавський державний медичний університет

Російська Федерація, розпочавши повномасштабне вторгнення в Україну у лютому 2022 року, якісно змінила геополітичну ситуацію в Східній Європі та за її межами. Триваюча агресія стала каталізатором цілого спектру геополітичних ризиків для України, що охоплюють не лише військову та безпекову сфери, але й політичну, економічну, соціальну та міжнародну. Розуміння та аналіз цих ризиків є критично важливим для вироблення ефективної стратегії протидії агресору, забезпечення національної безпеки та сталого розвитку України в довгостроковій перспективі.

Геополітичні ризики для України в контексті російської агресії є багатогранними та взаємопов'язаними. Вони випливають як безпосередньо з військових дій, так і з ширших стратегічних цілей Російської Федерації щодо України та регіону загалом. Ці ризики не обмежуються лише територіальними втратами та людськими жертвами, але й включають загрози для державного суверенітету, політичної стабільності, економічної стійкості, міжнародного авторитету та євроатлантичної інтеграції України.

Основними геополітичними ризиками для України в контексті російської збройної агресії є наступні.

Загроза суверенітету та територіальній цілісності. Найбільш очевидним та безпосереднім геополітичним ризиком для України є загроза її суверенітету та територіальній цілісності, спричинена російською агресією. Окупація значних територій, спроби їх анексії та постійні військові дії ставлять під сумнів здатність України повністю контролювати власні кордони та визначати свою внутрішню і зовнішню політику без зовнішнього втручання. Тривала окупація може призвести до зміни демографічної ситуації на цих територіях, руйнування української ідентичності та створення передумов для подальшої ескалації конфлікту.

Згідно з даними звіту Freedom House за 2023 рік, російська окупація призвела до значних порушень прав людини на цих територіях, включаючи обмеження свободи пересування, вираження поглядів та зборів [1]. Крім того, міжнародні спостерігачі зафіксували численні випадки воєнних злочинів, скоєних російськими військами на окупованих територіях [2].

Дестабілізація політичної системи. Російська агресія створює значні ризики для політичної стабільності в Україні. Війна може призвести до поглиблення внутрішніх політичних розбіжностей, зростання соціальної напруги, критики дій влади та підриву довіри до державних інститутів. Зовнішнє втручання у внутрішні політичні процеси, інформаційні кампанії та спроби формування проросійських сил також становлять значну загрозу для суверенітету та політичної незалежності України.

Дослідження Центру Разумкова показують, що війна призвела до зростання рівня тривожності та недовіри до політичних інститутів серед населення України [3]. Водночас, консолідація українського суспільства навколо ідеї захисту суверенітету та територіальної цілісності є важливим фактором політичної стабільності.

Економічна криза та залежність. Війна завдала колосальної шкоди економіці України, зруйнувавши інфраструктуру, промислові підприємства, сільськогосподарські угіддя та порушивши логістичні ланцюжки. Це призвело до значного падіння ВВП, зростання безробіття, інфляції та збільшення державного боргу. Тривала війна може призвести до подальшої економічної деградації, посилення залежності від зовнішньої фінансової допомоги та обмеження можливостей для самостійного економічного розвитку.

За даними Національного банку України, ВВП України скоротився на 29,1% у 2022 році [4]. Міжнародний валютний фонд прогнозує подальше падіння економіки у 2023 році, хоча й меншими темпами [5]. Відновлення економіки України потребуватиме значних інвестицій та міжнародної допомоги.

Загрози регіональній безпеці. Російська агресія проти України дестабілізувала ситуацію в усьому Чорноморському регіоні та Східній Європі. Зрос-

тання військової присутності Росії, мілітаризація окупованих територій, загроза застосування зброї масового ураження та поширення нестабільності на сусідні країни створюють серйозні ризики для регіональної безпеки. Конфлікт в Україні може стати джерелом довготривалої напруженості та призвести до нових криз і конфліктів у регіоні.

Дослідження Chatham House наголошують на зростанні мілітаризації Чорноморського регіону та посиленні геополітичної напруженості в Східній Європі внаслідок російської агресії [6]. Розширення НАТО та збільшення військової допомоги Україні є реакцією на ці загрози.

Підрив міжнародного авторитету та ізоляція. Тривала війна та нездатність України швидко відновити свій суверенітет і територіальну цілісність можуть призвести до підриву її міжнародного авторитету та послаблення позицій на міжнародній арені. Втома міжнародної спільноти від конфлікту, розбіжності в поглядах на шляхи його врегулювання та посилення інших глобальних криз можуть призвести до зменшення підтримки України та її часткової ізоляції.

Проте, значна міжнародна підтримка, яку Україна отримує від країн Заходу, свідчить про те, що ізоляція України є малоймовірною. Важливим фактором є також активна дипломатична робота української влади та громадянського суспільства.

Перешкоди на шляху євроатлантичної інтеграції. Російська агресія є головною перешкодою на шляху євроатлантичної інтеграції України. Триваючий конфлікт та окупація територій роблять членство України в НАТО та ЄС малоймовірним у найближчій перспективі. Невирішений територіальний конфлікт може стати постійним фактором нестабільності та перешкоджати повноцінній інтеграції України в європейські та євроатлантичні структури.

Тим не менш, Україна продовжує проводити реформи, необхідні для членства в ЄС та НАТО, а підтримка вступу до цих організацій серед населення України зростає [7].

Мінімізація геополітичних ризиків для України в контексті російської агресії потребує комплексного підходу, що включає військові, політичні, економічні та дипломатичні зусилля. Ключовими напрямками протидії загрозам є:

- **Посилення обороноздатності:** зміцнення Збройних Сил України, модернізація військової техніки, навчання особового складу та нарощування військово-промислового комплексу за підтримки міжнародних партнерів.
- **Активна дипломатична робота:** залучення міжнародної спільноти до підтримки України, консолідація антиросійської коаліції, тиск на Росію через санкції та політичну ізоляцію, пошук мирних шляхів врегулювання конфлікту на вигідних для України умовах.
- **Внутрішня політична консолідація:** зміцнення єдності суспільства, боротьба з внутрішніми розбіжностями та корупцією, забезпечення стабільного функціонування державних інститутів.
- **Відновлення та розвиток економіки:** залучення міжнародної фінансової допомоги, підтримка вітчизняного бізнесу, відновлення зруйнованої інфраструктури, проведення реформ, спрямованих на підвищення економічної стійкості та незалежності.
- **Інформаційна безпека:** протидія російській пропаганді, зміцнення медіаграмотності населення, захист інформаційного простору від зовнішніх впливів.

• **Євроатлантична інтеграція:** продовження реформ, необхідних для членства в ЄС та НАТО, поглиблення співпраці з країнами-членами цих організацій у сфері безпеки та оборони.

Російська агресія створила безпрецедентні геополітичні ризики для України, що загрожують її суверенітету, територіальній цілісності, політичній стабільності, економічному розвитку та міжнародному становищу. Успішна протидія цим ризикам вимагає від України консолідації всіх наявних ресурсів, активної міжнародної підтримки та розробки ефективної стратегії національної безпеки.

Подальший розвиток подій залишається невизначеним, але рішучість України у боротьбі за свою незалежність, підтримка міжнародних партнерів та мудра державна політика є ключовими факторами для мінімізації існуючих ризиків та забезпечення сталого майбутнього України як незалежної та суверенної європейської держави.

Список використаних джерел:

1. Freedom House. Freedom in the World 2023: The mounting cost of nonfreedom. Freedom House. URL: https://freedomhouse.org/ (Взято з екрану: 03.05.2025).
2. Human Rights Watch. Ukraine: Events of 2023. Human Rights Watch. URL: https://www.hrw.org/ (Взято з екрану: 03.05.2025).
3. Разумков, М. (Ред.). Воєнні загрози та суспільство: виклики для України. Центр Разумкова. URL: https://razumkov.org.ua/ (Взято з екрану: 03.05.2025).
4. НБУ. Інфляційний звіт. Січень 2023 року. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/en/ (Взято з екрану: 03.05.2025).
5. МВФ. Перший перегляд в рамках розширеної програми EFF. Міжнародний валютний фонд. URL: https://www.imf.org/ru/Home (Взято з екрану: 03.05.2025).
6. Chatham House. The Black Sea: A region transformed by war. Chatham House. URL: https://www.chathamhouse.org/ (Взято з екрану: 03.05.2025).
7. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. Громадська думка щодо вступу України до ЄС та НАТО. URL: https://dif.org.ua/ (Взято з екрану: 03.05.2025).

ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ЕТНОПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС

Віра Явір,
д. політ.н., провідна наукова співробітниця,
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України

Актуальність досліджуваної теми деколонізації України обумовлена низьким рівнем наукової розробки при надзвичайному високому рівні її значимості. Поза сумнівом, у західних дослідженнях постколоніальні студії займають чільне місце. Але новизна прочитання полягає в тому, що Радянський Союз раніше переважно не розглядався як імперія, яка поневолила нації, що входили до його складу, та території, на яких відбувалися процеси їх державотворення. До того ж, у пострадянській етнополітології СРСР традиційно розглядався як осередок націогенезу багатьох націй, оформлення яких у держави та волюнтаристське територіальне розмежування кордонів яких, опосередковано і призвело до розвалу цієї наддержави.

Наприклад, вчені не сумніваються у тому, що СРСР невдало або недбало окреслив державні кордони між етносами Центральної Азії, що в майбутньому

спричинило тривалі міжетнічні конфлікти між ними, позаяк на території кожної держави залишилися анклави компактного проживання представників націй сусідніх держав. Так, Ошський етнічний конфлікт 1990 р. у Киргизстані між узбеками та киргизами позбавив життя кількох тисяч людей. Варто лишень поглянути на політичну карту регіону, щоб зрозуміти весь обсяг проблем зі спільним кордоном між цими країнами - Киргизстаном, Узбекистаном, Таджикистаном.

За твердженням К. Вітмана, «встановлені в радянський період, політичні кордони багато в чому не відповідали етнічному розселенню в регіоні», оскільки «територіальне змішання народів, черезсмужне проживання населення різних національностей... перетворювали етнічні кордони в більш-менш широку зону, яку було складно розмежувати між державами» [6 с. 80]. І на момент державного оформлення так звані державотворчі нації не становили більшості населення їх етнічного складу, що є головним критерієм закріплення етнічних кордонів та формування держав-націй. Виникає питання, чи йдеться про західне розуміння колонізації у випадку радянських держав Центральної Азії, які постали у період колонізації, яка ж і посприяла інституціоналізації їх державності? Назагал колонізація визначається як встановлення окупації або контролю над чужими територіями та націями, які їх населяють, з метою поневолення, експлуатації їх ресурсів, створення колоній [1]. Водночас не варто залишати поза увагою, що території сучасних Казахстану, Киргизстану, Таджикистану, Туркменістану та Узбекистану (Бухарського, Хівинського і Кокандського ханств) все ж були завойовані і колонізовані попередницею СРСР Російською імперією раніше у XIX ст.

Якщо звернемо погляд у бік Балтійських держав, то простежимо всі ознаки колонізації у вигляді радянізації у 40-х рр. XX ст. Естонія, Латвія та Литва були окуповані та включені до складу СРСР як союзні республіки, вони не могли чинити значного опору [4, p. 9]. Їх колонізація супроводжувалася масовими розстрілами, депортаціями та репресіями проти місцевого населення [5]. Натомість до Латвії, Естонії та Литви була переселена велика кількість етнічних росіян та російськомовних, що розмило їх національний склад та негативно позначилося на етнокультурному розвитку. Західні вчені у контексті радянської колонізації Балтійських держав навіть запровадили термін оберненої або зворотної культурної колонізації, яка відбувається у випадку, коли колонізовані нації перебувають на вищому щаблі цивілізаційного розвитку і сприймають колонізаторів як етнокультурно нижчих за себе. [3, p. 115]. А колоніальний статус не сприяє їх прогресу, навпаки призводить до деградації та гальмує національний розвиток.

Саме з цієї причини у попередніх працях ми не наважилися назвати Україну постколоніальною державою, позаяк «Україна ж за більшістю показників цивілізаційного розвитку випереджає Російську Федерацію, тому свідоме втягування розвиненої європейської демократичної держави у колоніальний дискурс, наповнений іншим змістом на Заході, шляхом запровадження терміна «деколонізація», є серйозною помилкою, з якої користає держава-агресор» [7 с. 679]. Йдеться про ворожі спекуляції на тому, що Україна здається Росії прикладом failed state – позбавленою самостійності в прийнятті рішень, цивілізаційної суб'єктності, державою, яка начебто не відбулася. Україна не є колоніальною державою лише у традиційному розумінні західної колоніальної паради-

гми, де така держава у абсолютній більшості випадків постає менш розвиненою, відсталою порівняно з колонізатором. Але й Росію ми там не знайдемо під ярликом колонізатора.

Назагал Російська імперія, СРСР, а тепер Російська Федерація як їх правонаступниця не фігурують у західних колоніальних студіях та теоріях як держава-колонізатор, метрополія, яка володіє колоніями. Це вказує на успішне маскування російської колонізаційної політики, яка, хоч і надавала номінальну державність, перешкоджала процесам націогенезу націй, що входили до складу СРСР, дискримінувала їх культури, мови та експлуатувала їх ресурси. Наприклад, радянський міф про єдність трьох начебто братніх народів – російського, українського та білоруського, відомий навіть на Заході, був колоніальним інструментом радянської влади, спрямованим на підкорення та асиміляцію українців і білорусів. Через його призму Україна сприймалася як частина Росії, російського мовного, культурного та політичного просторів.

Ці деструктивні наративи належить спростувати, а пострадянські держави інтегрувати у світовий постколоніальний науковий дискурс. Спочатку гібридне, потім повномасштабне військове вторгнення Росії в Україну – загарбницька війна проти незалежної держави з порушенням принципів суверенітету та територіальної цілісності чітко продемонстрували, що Росія залишається імперією, яка прагне відновити втрачені кордони шляхом реколонізації колишніх держав-колоній. Об'єктом її експансії є не лише Україна, а й Молдова, Грузія (частина території цих держав також окупована Росією), а Білорусь взагалі фактично втратила незалежність і перебуває на межі остаточного поглинання метрополією. Це дає підстави конституювати феномен «пострадянської колонізації», суб'єктом якої спочатку був СРСР, а нині Росія, а об'єктами – практично всі пострадянські держави, на території яких зазіхає нинішня РФ. Всі ці країни потребують деколонізації – очищення від колоніальних маркерів, розірвання зав'язків з метрополією, які перешкоджають розвитку їх національної свідомості та загрожують державності. Це становить величезний пласт матеріалу для наукового дослідження. Однак чи не найбільше системної деколонізації у всіх сферах життя потребує Україна, яка стала головним об'єктом реколонізації з боку Російської Федерації у вигляді війни.

Колишня метрополія розпочала захоплення України в 2014 р., анексувавши Автономну Республіку Крим та приєднавши її до складу РФ, потім гібридним засобами забезпечила сепаратизацію Донбасу, внаслідок чого Україна втратила контроль як над АРК, так і ОРДЛО. У 2022 р. Росія поставила під сумнів право української нації на власну державу і розпочала конвенційну війну з метою знищення української державності та поглинення України.

Для українського суспільства та еліт стало як ніколи очевидним, що максимальне відмежування від держави-агресора, російської мови, знищення всіх ознак колоніального впливу може стати запобіжником чергового історичного витка поневолення України Росією. Дистанціювання, заперечення та викорінення всього російського як чужого, нав'язаного українській нації та українській державі, найкраще забезпечує деколонізація. Західні словники узагальнено визначають деколонізацію як процес, в ході якого країна, яка раніше була колонією, тобто контролювалася іншою країною, здобуває політичну, економічну, культурну незалежність, виходить з-під контролю метрополії [2].

Таким чином деколонізація України є унікальним етнополітичним процесом, обумовленим низкою особливостей. По-перше, Російська Федерація не фігурує у західних колоніальних теоріях як держава-колонізатор, а Україна - як постколоніальна держава. Водночас спільний досвід поневолення дає всі підстави інтегрувати пострадянські держави у світовий постколоніальний науковий дискурс та конституювати феномен «пострадянської колонізації», суб'єктом якої спочатку був СРСР, а нині Росія, а об'єктами – практично всі пострадянські держави, на території яких зазіхає нинішня РФ. Всі вони потребують деколонізації – очищення від колоніальних маркерів, розірвання зав'язків з метрополією, які перешкоджають розвитку їх національної державності.

По-друге, Україна лише входить у фазу системної деколонізації як невід'ємної складової державотворення, яка відбувається у складних умовах агресивної збройної реколонізації – Росія не може змиритися з втратою контролю над Україною і намагається повернути незалежну державу в колоніальний стан всупереч принципам міжнародного права і здорового глузду.

Список використаних джерел:

1. Colonialism, Coloniality and Settler Colonialism. *New York University*. URL: https://bit.ly/444SjjB.
2. Decolonization. *Definition of decolonization from the Cambridge Academic Content Dictionary*. URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/decolonization.
3. Moore D.C. Is the Post- in Postcolonial the Post- in Post-Soviet? Toward a Global Postcolonial Critique. *Publications of the Modern Language Association of America*. 2001. № 116 (1). P. 111-128.
4. O'Connor K. *The History of the Baltic States*. Greenwood, 2015. 328 p.
5. The Soviet occupation and incorporation of Latvia. *Encyclopedia Britannica*. URL: https://www.britannica.com/place/Latvia/The-Soviet-occupation-and-incorporation.
6. Вітман К.М. Етнонаціональна політика постсоціалістичних країн: моделі, особливості, проблеми: монографія. Київ: Логос, 2007. 336 с.
7. Явір, В.А. Етнополітика в Україні: політико-правові механізми забезпечення. *Стратегічні пріоритети політико-правового розвитку України в контексті європейської інтеграції: монографія*. Київ: Норма права, 2024. С. 658-708.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГУМАНІЗАЦІЇ ВИКЛАДАННЯ ЕКОНОМІКИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Марина Яненко,
викладачка суспільних дисциплін,
ВСП «Полтавський політехнічний фаховий коледж НТУ «ХПІ»

У сучасному світі, що стрімко змінюється під впливом глобалізаційних процесів, цифровізації та соціально-економічних викликів, особливої актуальності набуває переосмислення змісту і форм навчання у школі. Економічна освіта, яка має забезпечити формування компетентної, відповідальної й ініціативної особистості, потребує не лише оновлення методів викладання, а й глибокого теоретичного обґрунтування процесу її гуманізації.

Гуманізація освітнього простору передбачає визнання унікальності кожної дитини, розвиток її особистісного потенціалу, критичного мислення, здатності

до самостійного прийняття рішень і відповідальності за них. У цьому контексті економіка як шкільна дисципліна має бути не лише джерелом знань про ринок, ресурси й фінанси, але й засобом формування соціальної зрілості, етичного ставлення до праці, власності, споживання.

Теоретичне осмислення засад гуманізації викладання економіки в закладах загальної середньої освіти дає змогу виявити концептуальні підходи, педагогічні принципи та змістові орієнтири, які сприяють наближенню навчального процесу до потреб дитини як особистості й члена суспільства. Саме ці засади є предметом наукового аналізу в поданому дослідженні.

У сучасному освітньому просторі гуманізація навчання розглядається як ключовий напрям трансформації змісту й форм організації освітнього процесу, що покликаний сприяти гармонійному розвитку особистості, формуванню її соціальної та громадянської відповідальності. Це особливо актуально в контексті викладання економіки в закладах загальної середньої освіти, адже ця навчальна дисципліна безпосередньо пов'язана з формуванням життєвих компетентностей учнів, їхньої здатності орієнтуватися в реаліях сучасного суспільства, приймати зважені фінансові та соціальні рішення.

Теоретичні засади гуманізації викладання економіки ґрунтуються на загальнопедагогічних принципах особистісно зорієнтованого навчання, що акцентує увагу на розвитку творчого потенціалу кожної дитини, її здатності до критичного мислення та моральної відповідальності [4, с. 13]. Такий підхід передбачає не лише трансляцію знань, а й створення умов для особистісного становлення учня як майбутнього активного учасника соціально-економічних процесів.

Особливе місце в гуманізації економічної освіти посідає переосмислення змісту навчального матеріалу. Сучасний курс економіки має бути не лише інформативним, а й виховним, сприяти формуванню ціннісного ставлення до праці, підприємництва, споживання, суспільного добробуту. Як підкреслює В. І. Радул, зміст економічної освіти повинен враховувати соціокультурні реалії, моральні аспекти економічної діяльності та гуманістичні орієнтири сучасного суспільства [2, с. 47]. У цьому контексті вкрай важливим є розвиток емпатії, соціальної відповідальності, навичок співпраці та комунікації в учнів під час вивчення економічних тем.

Викладання економіки має також спиратися на активні та інтерактивні методи навчання, що забезпечують включення учнів у процес пізнання як активних суб'єктів. Доцільним є використання кейсів із реального життя, моделювання економічних ситуацій, рольових ігор, що розвивають здатність бачити соціальну значущість економічних явищ та ухвалювати обґрунтовані рішення [1, с. 92]. Такий підхід сприяє формуванню практичних навичок та одночасно забезпечує особистісний розвиток, що є ядром гуманізації освіти.

Крім того, гуманізація передбачає дотримання педагогом принципів демократичної взаємодії, поваги до думки кожного учня, створення безпечного освітнього середовища, де школяр відчуває себе почутим і важливим. На думку дослідників, гуманізація неможлива без усвідомлення викладачем своєї ролі не лише як носія знань, а як фасилітатора особистісного розвитку учнів, їх наставника та морального орієнтира [3, с. 88].

Таким чином, теоретичні засади гуманізації викладання економіки в школі ґрунтуються на розумінні освіти як процесу розвитку особистості, формування не лише знань і вмінь, а й моральних орієнтирів, соціальної відповіда-

льності та здатності діяти на засадах гуманістичних цінностей. Сучасна економічна освіта має виходити за межі традиційної парадигми викладання, яка акцентує лише на передаванні теоретичного матеріалу, і натомість перетворюватися на діалог між учнем і викладачем, орієнтований на виховання цілісної, морально зрілої, соціально активної особистості.

Гуманізація економічної освіти передбачає переосмислення як змістового, так і методичного аспектів навчання. У зміст економіки необхідно інтегрувати морально-етичні, правові, культурні та соціальні компоненти, які сприяють усвідомленню школярами цінності праці, чесного підприємництва, соціальної справедливості, екологічної відповідальності та участі у суспільному житті. Викладання економіки має не лише знайомити учнів з ринковими механізмами, але й формувати в них критичне ставлення до споживацтва, розвивати здатність аналізувати соціальні наслідки економічних рішень.

Методи навчання повинні бути орієнтовані на активне залучення учнів до процесу пізнання, стимулювати їхню самостійність, креативність, здатність до рефлексії. Особливе значення в цьому контексті мають інтерактивні технології – рольові ігри, аналіз кейсів, проектна діяльність, які дозволяють школярам моделювати життєві ситуації, пов'язані з економічними викликами, та шукати шляхи їх вирішення. Такий підхід сприяє розвитку навичок командної роботи, комунікації, відповідального прийняття рішень – якостей, що є важливими у формуванні економічно й соціально компетентної особистості.

Список використаних джерел:

1. Каплуновський А. П. Методичні основи викладання економіки у школі: теорія і практика. К.: Видавництво Логос, 2023. 216 с.
2. Радул В. І. Педагогічні основи гуманізації змісту економічної освіти. *Проблеми сучасного підручника*. 2019. Вип. 23. С. 45-50.
3. Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти: монографія / авт.: О.П. Воробйова, М.В. Гриценко, В.І. Луговий, О.Ю. Оржель, О.М. Слюсаренко, А.В. Ставицький, Ж.В. Таланова, В.П. Ткаченко, К.А. Трима; за ред. В.І. Лугового, Ж.В. Таланової. К.: Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. 229 с.
4. Семеног О. М. Гуманізація освіти в контексті особистісно зорієнтованого навчання. Педагогіка і психологія. 2020. № 2. С. 12-18.

РОЗДІЛ 2
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА КОРЕКЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

PSYCHOLOGICAL SUPPORT AT TRAINING ACTIVITIES OF FUTURE SPECIALISTS OF THE SECURITY AND DEFENSE FORCES IN UKRAINE

Iryna Nikitina,
Senior Lecturer at the Chair of Language Training,
Dnipro State University of Internal Affairs

Psychological readiness is an important component of professionalism as a manifestation of professional skill of specialists of extreme types of activity. The process of psychological preparedness for activity in extreme situations is quite dynamic and contradictory. In the course of which specific knowledge, abilities, skills and personal qualities are formed and improved.

Psychological preparedness of specialists for service activity is a result of purposeful and continuous process of their professional training and education. Fundamentals of psychological readiness of future heads of bodies and units of civil defense forces are laid in the walls of higher education institutions (HEIs), where they are formed and develop as personalities and responsible officials.

In our opinion, the psychological readiness of specialists of service activity is a state of increased attunement and mobilization of the psyche, determined by a long diversified theoretical and practical training, aimed at the effective implementation of the obtained knowledge, skills, abilities, overcoming difficulties of service activity, which allows you to quickly navigate the risk. situations, make more appropriate decisions for their elimination and show freedom in their implementation. On the other hand, we interpret the readiness of specialists as a complex personal formation, the core of which is positive motives, guidance and awareness of high value of professional activity, supported by established socially and professionally important qualities, integrated, general and professional competences [2, p. 94].

Psychological readiness of a specialist is understood as an integrative quality of personality psyche that organically combines significant social and individual motives, emotional and volitional stability to frustrators, professional knowledge, abilities and skills, level of physical development. Significant elements of psychological readiness of specialists of the State Emergency Situations Service are attunement to perform future tasks, self-confidence, stability of mental reactions, emotional stability to danger, high degree of self-organization and self-regulation [3; 4].

According to I. Klimenko [3, p. 18], the system of psychological support is a whole complex of managerial, organizational, methodological, educational, preventive and practical psychological measures. Where the subject of psychological support is that part of the object on which the influence that provides a certain psychological reality is directed, and the ideas about the necessary qualitative state of the object constitute its goal.

Extreme situations of service nature are the process of direct prevention or suppression of offenses, intervention in the resolution of family and domestic and other conflicts between citizens, psychological confrontation during operational and investigative activities, illegal use by citizens of sources of increased danger, suppression of group violations of public order and mass disturbances. Actions in conditions of the state of emergency, etc. In addition, extremes can arise as a result of intensive

and prolonged strain.

Readiness for activity in risky conditions is closely related to the adaptive capabilities of the person. The peculiarity of adaptation to extreme circumstances lies in the fact that it requires considerable volitional effort to perform actions in a state of acute physical, mental and nervous tension, fatigue, dissatisfaction, fear, which can arise in a dangerous situation even in a trained person with considerable experience of successful. activities in such or similar circumstances. Mobilization possibilities for mastering one's psyche and overcoming obstacles in difficult situations are different for all people [5, p. 4].

Psychological training of the personnel is realized through the formation of appropriate knowledge, abilities, skills that ensure their psychological readiness for proactive and active actions and psychological resistance to combat stress-factors and negative psychological factors in the performance of tasks on assignment.

Psychological support involves the implementation of a set of organizational, psychological, medical, social, rehabilitation measures aimed at overcoming the psychotraumatic factors of the combat (operational) situation, preserving their mental health and combat efficiency.

An essential element of psychological support is primary psychological assistance to the personnel of the troops and the rehabilitation of servicemen.

Psychological support is considered as a complex of psychological, organizational, medical, and rehabilitation measures aimed at overcoming the psychotraumatic factors of a combat (operational) situation, preserving their mental and physical health and combat efficiency, and ensuring social protection and guarantees for servicemen and members of their families.

Mandatory psychological rehabilitation of servicemen, participants of combat operations and persons equated to them, who participated in anti-terrorist operation or performed service and combat tasks in extreme (combat) conditions, can be carried out in psychological rehabilitation centers of the Ministry of Defense of Ukraine and the Ministry of Social Policy of Ukraine.

Qualitative organization and carrying out of psychological support measures in combat recovery areas, base camps, medical institutions, psychological rehabilitation centers are possible only with the involvement of central executive authorities, assistance of state and local authorities and volunteer organizations.

Thus, psychological support is a key element of the system of moral and psychological support for the preparation and use of troops (forces) of the Armed Forces of Ukraine, as convincingly demonstrated by the experience of the anti-terrorist operation in certain areas of Donetsk and Luhansk regions [6].

The main goal of psychological support remains the maintenance of psychological readiness and psychological stability of the personnel of units (subunits) of the Armed Forces of Ukraine at a high level and their ability to perform tasks as intended.

Psychologists who provide psychological support to IDPs should remember that at different stages of grief or trauma we implement different types of interventions. Accordingly, at the stage of acute reaction to stress, the primary goal is to stabilize the person, returning him or her to a habitual way of life and activity and performance of necessary functions - self-service, childcare, work, social tasks, etc. In these conditions, the psychologist acts within the framework of the strategy "joining and leading", which actually comes down to restoration of full-fledged functioning. At the same time, the displaced person knows that in case of an aggravation of symptoms,

he or she has a possibility to receive psychological aid. Providing the function of psychoeducation (psychological education, training) is also an important component at this stage - the victim needs to know what is happening to him or her, what reactions and displays can be under such conditions, how to cope with them and where to turn for help. More often, this period lasts up to 4 weeks, after which the symptoms developed as a result of experience of the traumatic event disappear.

Organizing psychological support for the socialization of IDPs who were forced to relocate from places of permanent residence to other areas of Ukraine is a complex process. The successes and achievements of the psychologist's work will often be devalued, and stages of stability will alternate with "failures", frustration, apathy and depressive states. In this case, the psychologist must be clear that these stages are components of the normal process of recovery from trauma. "Improvement is measured in millimeters" is the specialist's motto when working with people who have gone through traumatic events.

References:

1. Koziar M., Litvin A. Theoretical bases of the formation of civil protection specialists' readiness for activity in extreme situations. Pedagogy and psychology of professional education. 2017. № 1. С. 85-98.
2. Mikhaylova V.V. Increasing the effectiveness of psychological readiness of cadets of higher educational institutions of the Russian Ministry of Emergency Situations to activity in conditions of risk: dissertation ... Pedagogical sciences: 13.00.08, 2008. 243 с.
3. Sirko R. I. Professional training of future psychologists of operative-rescue service to activity in extreme conditions: monograph. Lviv: GALICH-PRESS, 2017. 482 с.
4. Human emotions in normal and stressful conditions / Yarotsky A.I., Kosmolinsky F.P., Popov A.K.; eds. by A.I. Yarotsky, I.A. Krivolapchuk. - Ed. by A. I. Yarocki, I. A. Krivolapchuk, Grodno: Izd vo Grodno Kupala Univ. Ed. by A. I. Yarotsky, I. A. Krivolapchuk. 494 с.
5. Klimenko I. V. The system of psychological support of professional training of police officers: content and components. Law and Security. 2017. № 4. С. 17-23.
6. Nikitin Y., Nikitina I. War as a mean of political crime and national security threat: Psychological and criminology aspects. – 2023.

ОСОБЛИВОСТІ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ У ЗВО

Олександр Барвінко,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»
Полтавського інституту економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Ольга Бацман,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Інклюзивне навчання в закладах вищої освіти є одним із важливих аспектів розвитку сучасної освітньої системи, що прагне забезпечити рівні можливості для всіх студентів, незалежно від їхніх фізичних, психологічних, соціальних

чи інших особливостей. Це передбачає не тільки створення доступних фізичних умов, але й зміну освітнього середовища, розробку нових підходів до навчального процесу, що відповідають потребам різних груп студентів, зокрема студентів з інвалідністю, осіб з особливими освітніми потребами або з різними культурними та соціальними умовами.

В Україні інклюзивна освіта набирає популярності та підтримується на рівні державної політики, однак, незважаючи на це, існують певні виклики, що потребують додаткової уваги, зокрема забезпечення всіх необхідних умов для ефективного навчання студентів з особливими потребами, підтримка викладачів, а також адаптація інфраструктури навчальних закладів.

Інклюзивне навчання має на меті не лише полегшити доступ до освіти для студентів з обмеженими можливостями, але й сприяти розвитку культури толерантності, соціальної взаємодії та взаємоповаги серед студентів. Тому важливо не лише змінювати фізичні аспекти навчального середовища, але й працювати над зміною ставлення до людей з особливими потребами в освітньому процесі.

Інклюзивне навчання в закладах вищої освіти (ЗВО) передбачає створення рівних умов для навчання студентів з різними потребами, зокрема для осіб з інвалідністю, осіб з особливими освітніми потребами, а також для студентів, які мають різноманітні соціальні, культурні чи економічні особливості. Особливості інклюзивного навчання у ЗВО включають:

– Адаптовані навчальні програми. Програми навчання мають бути гнучкими і доступними для осіб з інвалідністю, що передбачає модифікацію змісту, методів навчання і оцінювання.

– Розвиток інфраструктури. Забезпечення безбар'єрного доступу до приміщень, оснащення аудиторій, туалетів, бібліотек та інших об'єктів інфраструктури відповідно до вимог доступності для студентів з фізичними обмеженнями.

– Технічні засоби і допоміжні технології. Використання технічних засобів, таких як спеціальні комп'ютерні програми, пристрої для людей з вадами слуху та зору, інші технології, що дозволяють студентам з інвалідністю отримувати інформацію та виконувати завдання.

– Індивідуальні освітні плани. Розробка та застосування індивідуальних планів для студентів з особливими освітніми потребами, що включає підлаштування навчальних завдань під конкретні потреби студентів.

– Підготовка викладачів. Підготовка педагогічних працівників до роботи в інклюзивному середовищі. Це включає спеціальні курси та тренінги з інклюзивної педагогіки, психолого-педагогічної підтримки, а також роботу з різноманітними потребами студентів.

– Психологічна підтримка. Забезпечення студентів психологічною підтримкою, розвиток спеціалізованих консультацій та ресурсних центрів для тих, хто потребує допомоги в адаптації до навчального процесу.

– Врахування соціальних аспектів. Підтримка соціалізації студентів з особливими потребами, розвиток програм підтримки для студентів з різних соціальних верств, забезпечення комунікаційної інтеграції у студентському середовищі.

– Залучення студентів до активної участі. Заохочення студентів до участі в університетських заходах, клубах, організаціях, що сприяє розвитку інклюзивного середовища, зокрема створення можливостей для взаємодії студентів з різними особливостями.

Інклюзивне навчання вимагає активної співпраці між студентами, викладачами та адміністрацією ЗВО, а також застосування багатопрофільного підходу для забезпечення успішної інтеграції всіх учасників навчального процесу.

– Необхідність комплексного підходу. Інклюзивне навчання у ЗВО вимагає комплексного підходу, що охоплює не тільки фізичну доступність, але й адаптацію навчальних програм, методів викладання та оцінювання. Створення інклюзивного середовища повинно включати як структурні зміни, так і зміни в культурі взаємодії студентів і викладачів.

– Підготовка викладачів і персоналу. Для ефективної реалізації інклюзивного навчання важливо, щоб викладачі та інші працівники ЗВО мали відповідну підготовку, знали методи роботи з різними групами студентів, а також володіли навичками підтримки і адаптації навчального процесу до потреб конкретних осіб.

– Індивідуалізація навчання. Один з ключових аспектів інклюзивної освіти – це індивідуальний підхід до кожного студента. Індивідуальні навчальні плани дозволяють враховувати особливості розвитку та навчання студентів з різними освітніми потребами, що значно підвищує їх академічний успіх.

– Технічні засоби і допоміжні технології. Інтеграція новітніх технологій є важливим інструментом у реалізації інклюзивної освіти. Використання спеціальних комп’ютерних програм, пристроїв для людей з інвалідністю, забезпечення доступу до електронних ресурсів допомагає студентам з обмеженими можливостями долати бар'єри та активно брати участь у навчальному процесі.

– Соціальна інтеграція і підтримка. Студенти з особливими освітніми потребами потребують не лише академічної, але й соціальної підтримки. Університети повинні створювати умови для їхньої інтеграції в студентське середовище через участь у громадських, культурних та наукових заходах.

– Державна політика та законодавче забезпечення. Важливо, щоб інклюзивне навчання стало частиною державної політики у сфері освіти. Необхідно забезпечити ефективне законодавче регулювання цього питання, а також реалізацію державних програм, спрямованих на підтримку студентів з інвалідністю та особливими потребами в ЗВО.

– Постійне удосконалення процесу. Інклюзивне навчання не є статичним процесом і потребує постійного вдосконалення. Це включає оновлення навчальних матеріалів, створення нових форм підтримки для студентів та забезпечення більш широкої доступності інфраструктури.

У результаті реалізації інклюзивного навчання в ЗВО можна досягти більш справедливого і рівного підходу до освіти, що сприятиме розвитку сучасного, відкритого та соціально відповідального суспільства.

СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД ОСІБ ЛІТНЬОГО ВІКУ: ДОСВІД ІЗРАЇЛЮ

Ольга Бацман,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Yuliia Novinsky,
магістр соціальної роботи, соціальний працівник שיקומם קייר
גולדנא (м. Рамла, Ізраїль)

Ізраїль має одну з найбільш розвинених систем соціального захисту для людей літнього віку у світі. В умовах стрімкого старіння населення та зростання тривалості життя, ця держава приділяє значну увагу забезпеченню гідної якості життя літніх осіб, особливо тих, хто потребує постійної допомоги, підтримки або догляду. Особливістю ізраїльської моделі є поєднання державної політики, громадських ініціатив, медичного страхування та індивідуального підходу до кожного підопічного [1].

Особливості надання фахівцями соціальних послуг людям похилого віку в нашій державі розглянуто в дослідженнях Н. Голови, Н. Горішної, 9 О. Денисюк, І. Іванової, І. Ковальчук, Т. Лях, В. Поліщук, І. Силантьєвої, Г. Слозанської та інших дослідників. Питання розвитку соціальної роботи і підготовки соціальних працівників в Ізраїлі висвітлені у дослідженнях українських і зарубіжних науковців: С. АбуКаф, В. Вільгош, А. Волтер-Гінзбурга, Т. Блюмштейна, С. Кубіцького, С. Коляденка, М. Кохен, Б. Моден, О. Накаш, Д. Пащенка та інших.

Для досягнення ефективності у сфері соціального супроводу осіб літнього віку в Ізраїлі використовується система принципів, яка забезпечує адресність допомоги, її доступність і результативність. До таких основних принципів належать:

– Індивідуалізація допомоги – соціальний працівник розробляє індивідуальний план супроводу з урахуванням стану здоров'я, житлових умов, соціального оточення та потреб особи.

– Інтеграція медичних і соціальних послуг – діяльність соціальних працівників тісно пов'язана з системою медичного страхування, що дозволяє координувати догляд, лікування і соціальну підтримку.

– Законодавча база підтримки – зокрема, закон «Про довготривалий догляд» (1988 р.), який гарантує надання соціальних послуг вдома, фінансову допомогу, підтримку родичів, психологічний супровід.

– Активна участь громадських організацій – такі як *Eshel*, *JDC Israel*, *Yad Sarah*, що забезпечують транспорт, засоби догляду, консультації тощо.

– Особлива увага до літніх іммігрантів – держава допомагає з адаптацією, мовними курсами, пенсійним забезпеченням і соціальною підтримкою [2].

У практичній площині соціальний супровід осіб літнього віку в Ізраїлі реалізується через різноманітні інструменти та програми. Серед них можна виокремити такі:

– Візити соціальних працівників на дім – регулярний моніторинг стану здоров'я, побутових умов, соціальної взаємодії.

– Центри денного перебування – організація дозвілля, харчування, медичного спостереження та соціальної активності.

–Телефон довіри та тривожна кнопка – засоби екстреного зв'язку, які забезпечують відчуття безпеки.

–Допомога доглядальника – часто це іноземні працівники, витрати на яких частково або повністю покриває держава.

–Психосоціальна підтримка – консультації психологів, участь у групах підтримки, терапевтичних програмах [3].

Комплексний підхід до соціального супроводу в Ізраїлі дає змогу досягати значних результатів. Серед основних позитивних наслідків варто зазначити:

–Значне зменшення соціальної ізоляції літніх осіб.

–Підвищення рівня якості життя та самостійності в побуті.

–Зменшення потреби в госпіталізації завдяки систематичному догляду вдома.

–Активізація громадянської участі у підтримці осіб старшого віку.

–Високий рівень міжвідомчої співпраці в медико-соціальній сфері [4].

Досвід Ізраїлю демонструє, що соціальний супровід осіб літнього віку може бути надзвичайно ефективним за умови комплексного, міждисциплінарного та гуманного підходу.

Ретельна координація між державними інституціями, громадськими організаціями та родинами дозволяє забезпечити літнім людям не лише допомогу, але й збереження гідності, активності та соціальної інтеграції. Україна може врахувати цей досвід, адаптувавши окремі елементи в контексті національної системи соціального захисту.

Список використаних джерел:

1. Ministry of Labor, Social Affairs and Social Services, Israel. Elderly care services.2024. URL: https://www.gov.il/en/departments/publications/elderly-care-services
2. Yad Sarah – Nonprofit Organization in Israel. Programs for the Elderly. – 2023. URL: https://www.yadsarah.org.il
3. Крамар О. Міжнародні моделі догляду за літніми людьми: приклад Ізраїлю. *Публічне управління та адміністрування*. 2023. № 2. С. 80–87.
4. Державна служба статистики Ізраїлю. Показники демографії та старіння населення. 2024. URL: https://www.cbs.gov.il

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ

Валентина Березан,
доктор педагогічних наук, професор,
доцент кафедри соціальної роботи, реабілітації та повоєнної адаптації,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

У сучасному світі цифрові технології стають не лише інструментом комунікації, а й важливим засобом підтримки соціального включення, особливо для вразливих груп населення. Проблема соціальної ізоляції посилилась в умовах пандемії COVID-19, гуманітарних криз та військових конфліктів, що актуалізує пошук нових форм соціальної підтримки, заснованих на цифрових технологіях.

Проблема соціальної ізоляції є багатогранною та стосується як фізичної, так і психологічної відокремленості людини від суспільства [6]. В умовах воєн-

ного часу, глобальної міграції, демографічних зрушень значна частина населення стикається з ризиком втрати соціальних зв'язків, що негативно впливає на їхнє психоемоційне благополуччя. Водночас цифрові технології відкривають нові можливості для підтримки соціальної взаємодії та створення спільнот, що забезпечують відчуття приналежності.

Мета даної статті полягає в теоретичному обґрунтуванні можливостей використання цифрових технологій для подолання соціальної ізоляції та визначенні їх місця у сучасній соціальній роботі.

Соціальна ізоляція проявляється у відсутності регулярних соціальних контактів, обмеженні участі у суспільному житті, втраті соціальної підтримки та відчутті самотності. Найбільш вразливими групами до ізоляції є люди похилого віку, особи з інвалідністю, переселенці, біженці, бездомні, молодь з обмеженими можливостями та особи, які пережили психотравматичні події.

Існує кілька теоретичних підходів до розуміння соціальної ізоляції. Розглянемо, як цифрові технології можуть посприяти вирішити проблеми ізоляції в сучасних соціальних умовах.

1. Теорія соціальних зв'язків (Social Network Theory). Ця теорія акцентує увагу на структурі та якості соціальних зв'язків індивіда. Соціальна ізоляція розглядається як стан з низькою щільністю та слабкою інтенсивністю соціальних зв'язків [4]. Цифрові технології можуть сприяти розширенню соціальних мереж, полегшувати підтримання існуючих зв'язків на відстані та встановлення нових контактів з людьми, які мають схожі інтереси або досвід, незалежно від географічного розташування. Онлайн-платформи, соціальні мережі та форуми можуть стати віртуальними просторами для формування та підтримки соціальних зв'язків.

2. Теорія соціальної підтримки (Social Support Theory). Відчуття соціальної підтримки є важливим фактором благополуччя та захисту від негативних наслідків соціальної ізоляції [3]. Цифрові технології можуть надавати різні форми соціальної підтримки: емоційну (через онлайн-спілкування та групи підтримки), інформаційну (через доступ до інформаційних ресурсів та порад), інструментальну (через координацію допомоги та обміну ресурсами) та оціночну (через отримання схвалення та визнання в онлайн-спільнотах).

3. Теорія самотності (Loneliness Theory). Самотність є суб'єктивним відчуттям нестачі соціальних зв'язків, яке може виникати незалежно від об'єктивної кількості контактів [8]. Цифрові технології можуть допомогти зменшити відчуття самотності, надаючи можливості для спілкування та взаємодії, особливо для тих, хто має обмежені можливості для очних контактів (наприклад, люди з інвалідністю, літні люди, особи, що перебувають на самоізоляції). Віртуальні спільноти можуть створювати відчуття приналежності та зменшувати почуття відстороненості.

4. Теорія соціальної ідентичності (Social Identity Theory). Ця теорія стверджує, що приналежність до соціальних груп є важливою складовою самоідентифікації та соціального самопочуття [7]. Цифрові технології полегшують пошук та приєднання до онлайн-спільнот, заснованих на спільних інтересах, хобі, професійній діяльності чи досвіді. Участь у таких групах може сприяти формуванню позитивної соціальної ідентичності та зменшенню відчуття ізоляції.

5. Комунікаційні теорії. Різноманітні комунікаційні теорії, такі як теорія використання та задоволення (Uses and Gratifications Theory) та теорія соціаль-

ного проникнення (Social Penetration Theory), пояснюють, як люди використовують медіа, включаючи цифрові технології, для задоволення своїх потреб у спілкуванні, інформації та соціальних зв'язках [5; 2]. Цифрові платформи надають різноманітні канали комунікації (текстові повідомлення, відеодзвінки, соціальні мережі, форуми), що дозволяє індивідам обирати найбільш зручні та ефективні способи взаємодії та поглиблювати міжособистісні стосунки.

Ґрунтуючись на вищезазначених теоретичних підходах, можна виділити ключові аспекти потенціалу цифрових технологій у подоланні соціальної ізоляції [6]:

– забезпечення доступності. Цифрові технології можуть долати географічні та фізичні бар'єри, надаючи можливість спілкуватися та взаємодіяти з іншими людьми незалежно від місця проживання чи стану здоров'я;

– розширення можливостей для комунікації. Різноманітні формати комунікації (текст, голос, відео) дозволяють підтримувати зв'язок у зручний спосіб та виражати емоції більш повно;

– створення віртуальних спільнот. Онлайн-платформи об'єднують людей зі спільними інтересами, створюючи відчуття приналежності та можливості для взаємної підтримки;

– надання інформації та ресурсів. Цифрові технології забезпечують доступ до інформації про соціальні послуги, групи підтримки та можливості для соціальної участі;

– сприяння розвитку соціальних навичок. У безпечному онлайн-середовищі люди можуть практикувати соціальні навички та будувати впевненість у спілкуванні;

– підтримка психічного здоров'я. Онлайн-платформи можуть надавати доступ до ресурсів з підтримки психічного здоров'я, онлайн-консультацій та груп підтримки для людей, які відчувають самотність або тривогу.

Важливо також враховувати потенційні виклики та обмеження використання цифрових технологій для подолання соціальної ізоляції. До них належать:

– цифровий розрив. Неоднаковий доступ до цифрових технологій та навичок їх використання може поглиблювати соціальну нерівність та ізоляцію для певних груп населення;

– якість онлайн-взаємодії. Віртуальне спілкування не завжди може повністю замінити особисті контакти та може мати свої обмеження у передачі емоцій та встановленні глибоких зв'язків;

– ризики онлайн-середовища. Кібербулінг, онлайн-шахрайство та залежність від соціальних мереж можуть мати негативні наслідки для соціального та емоційного благополуччя;

– перевантаження інформацією та втома від екрану. Надмірне використання цифрових технологій може призводити до відчуття втоми та відстороненості від реального світу.

Таким чином, теоретичні аспекти використання цифрових технологій для подолання соціальної ізоляції є багатогранними та ґрунтуються на ключових соціальних, психологічних та комунікаційних теоріях. Цифрові платформи та інструменти мають значний потенціал у розширенні соціальних мереж, наданні соціальної підтримки, зменшенні відчуття самотності та сприянні соціальній ідентифікації. Проте, для ефективного використання цього потенціалу необхідно враховувати можливі виклики та обмеження, а також впроваджувати

стратегії для забезпечення цифрової інклюзії та якісної онлайн-взаємодії [1]. Подальші дослідження повинні бути спрямовані на вивчення ефективності різних цифрових інтервенцій для подолання соціальної ізоляції у різних групах населення та розробку етичних та безпечних підходів до використання цих технологій у соціальній роботі.

Список використаних джерел:

1. Давиденко Г. Цифрова інклюзія та доступність: соціальна діджиталізація : монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2023. 240 с.
2. Altman I., Taylor D. A. Social penetration: The development of interpersonal relationships. New York : Holt, Rinehart & Winston, 1973. 459 p.
3. Cohen S., Wills T. A. Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*. 1985. Vol. 98. No. 2. P. 310–357. URL: https://lchc.ucsd.edu/MCA/Mail/xmcamail.2012_11.dir/pdfYukILvXsL0.pdf
4. Granovetter M. S. The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*. 1973. Vol. 78. No. 6. P. 1360–1380. URL: https://snap.stanford.edu/class/cs224w-readings/granovetter73weakties.pdf
5. Katz E., Blumler J. G., Gurevitch M. Uses and gratifications research. *Public Opinion Quarterly*. 1973. Vol. 37. No. 4. P. 509–523.
6. Social Isolation in the Digital Age: Paradox or Reality? *Continental Hospitals*. 2023. URL: https://continentalhospitals.com/blog/social-isolation-in-the-digital-age-paradox-or-reality/
7. Tajfel H., Turner J. C. An integrative theory of intergroup conflict. *The social psychology of intergroup relations* / Eds. W. G. Austin, S. Worchel. Monterey, CA : Brooks/Cole, 1979. P. 33–47.
8. Weiss R. S. Loneliness: The experience of emotional and social isolation. Cambridge, MA : MIT Press, 1973. 236 p.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ БІЖЕНЦІВ З УКРАЇНИ В НІМЕЧЧИНІ

Ігор Біленко,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»
Полтавського інституту економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Надія Мякушко,
кандидат політичних наук,
завідувач, доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Соціальний супровід біженців з України в Німеччині включає низку аспектів, спрямованих на підтримку та інтеграцію в німецьке суспільство. Ось ключові особливості:

Юридичний статус та соціальний захист. Українські біженці мають право на тимчасовий захист (статус за §24 AufenthG), що надає:

- право на проживання;
- доступ до соціальної допомоги (грошові виплати, житло);
- медичне страхування;

– дозвіл на роботу та навчання.

Житло та матеріальна допомога:

– Біженці можуть проживати у центрах прийому або орендованому житлі, яке частково фінансується державою [1].

– Доступна соціальна допомога (Hartz IV або Bürgergeld) для покриття базових потреб.

Підтримка інтеграції:

– Безкоштовні курси німецької мови (Integrationskurse).

– Програми працевлаштування через Jobcenter.

– Психологічна та соціальна підтримка, зокрема для дітей і жертв війни [2].

Освіта та догляд за дітьми:

– Українські діти мають право відвідувати дитячі садки та школи.

– У багатьох школах діють адаптаційні класи для дітей, які ще не знають німецької мови.

– Доступ до професійної освіти (Ausbildung) та університетів.

Медичне обслуговування:

– Доступ до безкоштовного медичного страхування через AOK, TK та інші страхові компанії.

– Спеціальні програми підтримки для жінок, дітей та постраждалих від війни.

Волонтерська та громадська допомога:

– Українських біженців підтримують не тільки державні установи, а й волонтери та благодійні організації (Caritas, Diakonie, Rotes Kreuz).

– Діють інформаційні центри та гарячі лінії українською мовою [3].

Соціальний супровід біженців з України в Німеччині забезпечує їх базові потреби, сприяє інтеграції та надає можливості для самостійного життя. Завдяки тимчасовому захисту українці отримують доступ до житла, фінансової допомоги, медицини, освіти та працевлаштування.

Важливу роль відіграють як державні, так і волонтерські ініціативи, що допомагають адаптуватися до нових умов. Програми інтеграції та соціального супроводу дозволяють українцям не лише отримати підтримку, а й поступово будувати майбутнє в Німеччині.

Список використаних джерел:

1. Нижня Саксонія. Офіційний портал. Війна в Україні: запитання та відповіді. URL: https://www.niedersachsen.de/ukraine/krieg_in_der_ukraine_ukrainisch/vijna-v-ukraini-zapitanna-ta-vidpovidi-209948.html
2. EnableMe Україна. Інформація для українських біженців у Німеччині. URL: https://www.enableme.com.ua/ua/article/informacia-dla-bizenciv-u-nimeccini-na-2023-rik-10345
3. Goethe-Institut. Інформація для біженців з України URL: https://www.goethe.de/prj/mwd/uk/ukraine.html

ЕФЕКТИВНІ МЕТОДИ ДОПОМОГИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕІНТЕГРАЦІЇ БЕЗПРИТУЛЬНИХ ОСІБ

Ілля Біляєв,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»,
Полтавський інститут економіки і права
Ніна Черняк,
ст. викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти,
Полтавський інститут економіки і права

Безпритульність є однією з найгостріших соціальних проблем сучасного суспільства, особливо загострилася проблема після повномасштабного вторгнення країни-агресора.

Рівень безпритульності відображає рівень економічного розвитку держави, ефективність її соціальної політики та гуманітарну складову соціальних відносин. Відсутність постійного місця проживання не лише загрожує фізичному здоров'ю людей, а й значно ускладнює їхню інтеграцію в суспільство, позбавляючи доступу до основних соціальних благ – освіти, медицини, працевлаштування та соціального захисту. У такому контексті соціальна робота з безпритульними особами набуває особливого значення, оскільки спрямована не лише на забезпечення базових потреб цієї категорії населення, а й на їхню подальшу реінтеграцію чи інтеграцію її в суспільство.

Відповідно до чинного законодавства, безпритульною особою є повнолітня особа, яка проживає, в парках, під'їздах будинків, підвалах, на горищах, на вулиці, а також в інших місцях які не призначені та непридатні для проживання. Такими можуть бути і жилі приміщення, які є аварійними. [2].

Проблеми та перспективи реінтеграції проявляється в наступних аспектах:

- Безпритульність є не лише соціальною, а й комплексною проблемою, що включає в себе економічні, психологічні, правові та політичні аспекти;
- В Україні спостерігається тенденція до зростання чисельності бездомних громадян, що зумовлено економічними кризами, військовими конфліктами, проблемами у сфері житлового забезпечення;
- Значна частина безпритульних осіб є особами, які виходять із місць позбавлення волі, дитячих будинків чи інших соціальних установ, але не мають достатньої підтримки для інтеграції в суспільство;
- Відсутність постійного місця проживання обмежує доступ до основних соціальних благ – освіти, медицини, працевлаштування та соціального захисту;
- Існуючі державні програми та діяльність громадських організацій не завжди дають очікувані результати, що свідчить про необхідність їхнього удосконалення;
- Проблема безпритульності має міжнародний характер, і аналіз зарубіжного досвіду може допомогти у виробленні ефективних механізмів вирішення цієї проблеми в Україні.

Багаторічний досвід роботи з безпритульними в нашій країні та аналіз міжнародних практик їхньої реінтеграції засвідчив важливість диференційованого підходу до цієї соціальної групи. Соціологічні дослідження, зокрема проведені Центром перспективних соціальних досліджень, підтверджують, що безпритульні особи є неоднорідною спільнотою з точки зору соціально-демогра-

фічних та культурно-психологічних характеристик. Відповідно, їхня реінтеграція потребує різних методів і підходів, оскільки різні категорії безпритульних мають специфічні потреби. Зокрема, питання реінтеграції осіб, які втратили житло після відбування покарання, знаходиться на перетині досліджень, присвячених як роботі з безпритульними (Н. Кабаченко, Л. Соловій, С. Ананко, М. Соха) [3], так і соціальній підтримці осіб, що звільняються з місць позбавлення волі (О. Давидюк, Т. Журавель, В. Калівошко, О. Кочемировська, В. Проскура, О. Вакуленко). Проте залишається недостатньо опрацьованою проблема розробки та впровадження соціальних технологій, спрямованих на створення умов для успішної адаптації як під час відбування покарання, так і після звільнення, особливо за відсутності житла [1].

Аналіз ефективних методів допомоги бездомним та безпритульним особам продемонстрував, що соціальні центри, програми реабілітації та профілактичні заходи сприяють поступовій інтеграції безпритульних осіб у суспільство. Крім того, важливим аспектом є розвиток доступного соціального житла, професійної підготовки та працевлаштування, що створює умови для самостійного життя людей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Важливою складовою ефективної соціальної роботи є індивідуальний підхід до кожної безпритульної особи, що дозволяє розробляти персоналізовані стратегії підтримки та сприяти їхній мотивації до змін.

Список використаних джерел:

1. Давидюк О.О. Проблемні аспекти реінтеграції бездомних осіб, які втратили житло внаслідок позбавлення волі //електронний ресурс// https://dse.org.ua/arhcive/24/10.pdf
2. Закон України "Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей". https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-15#Text
3. Кабаченко Н. В. Вивчення явища бездомності: можливості та обмеження // електронний ресурс// https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/031361b8-af38-4bce-bc9b-5d1506d8040c/content

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ПРИ ЗАХВОРЮВАННЯХ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ СИСТЕМИ

Жанна Бордун,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 227 «Терапія та реабілітація»,
Мелітопольський інститут екології і соціальних технологій
Науковий керівник: Людмила Клеценко,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти,
Полтавський інститут економіки і права

Питання захворювання серцево-судинної системи привертає велику кількість уваги вітчизняних та іноземних лікарів різних спеціальностей. Це обумовлено не тільки поширеністю захворювання, що вражає людей в самому працездатному віці, але і, головним чином поліморфізмом синдромів. В даний час найактуальнішою проблемою є ішемічна хвороба серця. Біль за грудиною обмежують життєдіяльність, знижують якість життя пацієнтів, змінюють психіку та поведінку людей, більш ніж у половини пацієнтів, які страждають на болі в

серці, проявляють ознаку хронічної емоційності.

У зв'язку з широким розповсюдженням ІХС продовжує залишатися однією з найбільш важливих проблем практичної медицини всього світу (Бокерія Л.А., 2005, Fox K, 2006). Її актуальність і соціально-економічна значимість визначаються високим рівнем захворюваності, інвалідизації та смертності в першу чергу серед працездатного населення.

Показники смертності від ССЗ в Україні в 2-4 рази вище, ніж в країнах Європи, США, Канаді, Австралії. В даний час зберігається тенденція до їх зростання (Оганов Р.Г.с співавт. 2006). У 2001 р в структурі смертності від ССЗ 51% випадків причиною смерті послужила ІХС. З 1998р. по 2002р. питома вага ІХС в смертності від БСК підвисилась з 46,6% до 47,3%, а показник захворюваності ІХС - на 18,2% (Аронов Д.М., 2009). Численну групу хворих на ІХС становлять пацієнти зі стенокардією, включаючи перенесли ІМ (Колтунов І.Є. 2006). Основними завданнями лікування стенокардії є покращення ЯЖ пацієнта за рахунок зниження частоти нападів стенокардії, профілактики ГІМ, поліпшення життєздатності. В даний час існують два підходи до лікування ІХС: медикаментозна терапія і хірургічні методи реваскуляризації міокарда (Марцевич С.Ю., 2002; Мазаєв В.П., 2003). Реваскуляризація міокарда є важливим і найбільш ефективним методом лікуванням СН. Однак вона не сприяє повною мірою зниження смертності ІХС і не в змозі повністю вирішити проблему ЯЖ хворих СН. Залишається цілий ряд хворих, у яких реваскуляризация міокарда хірургічним шляхом технічно нездійсненна і для яких вибір загальноприйнятих методів прямої реваскуляризації обмежений (БокеріяЛ.А., 2005). Медикаментозна терапія та вторинна профілактика ефективно дозволяють знизити ризик розвитку ускладнень ІХС, сповільнити прогресування захворювання і суттєво зменшити клінічні прояви хвороби. Однак у досить великого числа хворих не вдається домогтися антиангінального ефекту. За даними дослідження Angina Treatment Pattern в Росії багаторічна комбінована терапія проводиться у 76% хворих СС, але ефективність лікування залишається недостатньою: у 64% хворих зберігається> 5 нападів стенокардії на тиждень. (Оганов Р.Г., 2003), а значить ризик розвитку ІМ, нестабільної стенокардії та раптової смерті у них в 2 рази вище, ніж у пацієнтів, що мають <2 нападів стенокардії на тиждень. У зв'язку з цим тривають постійний пошук і розробка нових, найбільш ефективних способів і методів терапії даного захворювання.

Лікування ІХС продовжує залишатися складним завданням і розробка нових, найбільш ефективних методів терапії є перспективним напрямком в кардіології.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук О, Грейда Н, Масікова Т. Оцінка болю та якості життя в практичній діяльності фізичного терапевта. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. 2019;2(46):55-60.

ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Олександр Вакуленко,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»
Полтавського інституту економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Ольга Бацман,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Соціальні працівники, особливо в умовах війни, стикаються з високим рівнем стресу, емоційного виснаження та ризиком професійного вигорання. Це спричинено підвищеним навантаженням, складними умовами праці та необхідністю постійно взаємодіяти з людьми, які пережили травматичні події.

Розкриємо основні технології профілактики професійного вигорання:

Психологічна підтримка та супервізія:

– Проведення регулярних групових або індивідуальних супервізій з психологами.

– Впровадження програм емоційної підтримки для працівників, зокрема кризового консультування.

– Використання методів когнітивно-поведінкової терапії для зниження рівня стресу.

Організація роботи та оптимізація навантаження:

– Розподіл обов'язків і зменшення бюрократичного навантаження.

– Гнучкий графік роботи, що враховує емоційне та фізичне виснаження працівників.

– Впровадження методів управління стресом на робочому місці (наприклад, техніки майндфулнес, релаксаційні вправи).

Освітні та тренінгові програми:

– Проведення тренінгів з емоційної саморегуляції, кризового менеджменту та комунікації.

– Навчання навичкам резилієнтності (психологічної стійкості) та адаптації до екстремальних умов.

– Ознайомлення з міжнародними стандартами соціальної роботи під час кризових ситуацій.

Соціальна підтримка та корпоративна культура

– Формування підтримуючого середовища в колективі, залучення до командних заходів.

– Організація груп взаємодопомоги та обміну досвідом.

– Заохочення до участі в благодійних та волонтерських ініціативах, що можуть стати ресурсом емоційного відновлення.

Використання технологій та цифрових інструментів

– Автоматизація рутинних процесів для зменшення навантаження.

– Онлайн-платформи для психологічної підтримки та самонавчання.

– Використання мобільних додатків для самоконтролю рівня стресу та вигорання (наприклад, Headspace, Calm).

Профілактика професійного вигорання соціальних працівників в умовах війни потребує комплексного підходу. Поєднання психологічної підтримки, організаційних змін, освітніх програм та технологічних рішень сприяє збереженню ефективності працівників та покращенню якості соціальних послуг.

ПОСЛУГА ПІДТРИМАНОГО ПРОЖИВАННЯ ДЛЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В ПЕРІОД ВІЙНИ

Віта Вишневська,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»
Полтавського інституту економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Ольга Бацман,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Послуга підтриманого проживання для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є важливим елементом системи соціального забезпечення в умовах війни, особливо в країнах, що переживають конфлікти, як це має місце в Україні. Вона передбачає надання тимчасового житла, супровід і підтримку для людей, які були змушені залишити свої домівки через бойові дії або інші негаразди. Розкриємо основні аспекти цієї послуги.

Послуга підтриманого проживання має на меті забезпечити тимчасове житло для ВПО, створюючи комфортні умови для їх адаптації до нових реалій. Вона дозволяє не тільки надати дах над головою, але й підтримати особистісну і соціальну реабілітацію цих осіб у нових умовах.

Завданнями даної послуги є:

– Забезпечення безпечного місця для проживання.

– Надання основних соціальних послуг (харчування, медичне обслуговування, психосоціальна підтримка).

– Сприяння адаптації ВПО до нового середовища.

– Розвиток навичок самодопомоги та самостійності.

Послуга підтриманого проживання передбачає кілька рівнів надання допомоги, в залежності від потреби внутрішньо переміщених осіб.

– Притулки та тимчасові житлові одиниці – це спеціально організовані місця для проживання, де ВПО можуть отримати тимчасове житло. Такі притулки можуть бути розташовані в готелях, пансіонатах, коледжах, а також у спеціально обладнаних приміщеннях.

– Психосоціальна підтримка. Тимчасове житло забезпечується разом з різними формами підтримки, включаючи консультації психологів, соціальних працівників, медичне обслуговування. Це допомагає адаптуватися до нових умов після пережитого стресу.

– Навчання та інтеграція з метою допомоги ВПО в інтеграції в нову спільноту, організовуються тренінги з розвитку навичок (наприклад, для працевлаштування), а також підтримка в пошуку роботи. Крім того, важливо надавати інформацію про права і можливості, що відкриваються перед ними в новому

місці проживання.

Підтримане проживання відповідає специфічним потребам ВПО, а саме: забезпечення фізичної і психологічної безпеки, оскільки багато переміщених осіб пережили насильство або були свідками страшних подій; житло, харчування, воду, а також доступ до медичних послуг та юридичних консультацій; надання допомоги в подоланні травм війни, стресу, депресії.

Для ефективної організації послуги підтриманого проживання необхідно активне співробітництво між державними органами, міжнародними організаціями та громадськими об'єднаннями. Зокрема, важливим є фінансування з державного бюджету або через міжнародні гранти.

Незважаючи на значний прогрес у розвитку послуги підтриманого проживання, є кілька серйозних проблем, зокрема: дефіцит житла, недостатнє фінансування програм допомоги; ВПО часто стикаються з соціальною ізоляцією, стигматизацією або труднощами при інтеграції в нову громаду; багато ВПО страждають від посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших психологічних проблем, що потребує спеціалізованої допомоги.

Для полегшення процесу надання послуг підтриманого проживання існують різні законодавчі ініціативи, які допомагають ВПО отримувати державну підтримку:

– Законодавство, що передбачає права ВПО на доступ до житла та базових послуг.

– Політика інтеграції ВПО у суспільство через підтримку економічної активності, працевлаштування та освіти.

З огляду на нинішню ситуацію в Україні та постійну потребу у підтримці ВПО, послуга підтриманого проживання повинна еволюціонувати. Це включає розвиток не тільки тимчасового житла, але й програм, що допомагають людям створювати стабільне житло після періоду кризового проживання. Також важливо зберігати фокус на інтеграції та розвитку громади ВПО в нових умовах.

Отже, послуга підтриманого проживання є важливою складовою частиною допомоги ВПО, особливо в умовах війни. Вона забезпечує базові потреби людей, надаючи їм можливість відновити своє життя в нових реаліях. Однак, для її успішного функціонування необхідне належне фінансування, співпраця з громадськими і міжнародними організаціями, а також комплексна підтримка на всіх етапах процесу адаптації.

Список використаних джерел:

1. Марченко І. Психологічна підтримка внутрішньо переміщених осіб: підходи та практики. Київ: Академія управління, 2022. 250 с.
2. Зелінська Т. Підтримане проживання для вразливих верств населення в Україні. Харків: Видавництво «Нова культура», 2024. 40 с.
3. Петрова Н. Соціальна політика України щодо внутрішньо переміщених осіб в умовах війни. Київ. 2022. 160 с.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ

Алла Гета,
к.фіз.вих., доцент,
доцент кафедри фізичної культури та спорту,
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

На всіх етапах розвитку суспільства турбота про здоров'я людини залишається ключовим завданням кожної держави. У сучасному світі здоров'я розглядається як основа для розкриття творчого потенціалу молодого покоління. З огляду на складну демографічну ситуацію в Україні, зростання рівня смертності та зниження середньої тривалості життя, першочергового значення набувають заходи, спрямовані на зміцнення та збереження здоров'я громадян, особливо молоді. Така увага зумовлена тим, що учні шкіл і студенти вишів становлять провідну силу майбутнього країни.

Проблема є актуальною через низький рівень зацікавленості молоді у веденні здорового способу життя та обмежене використання сучасних технологій здоров'язбереження в освітньому процесі. Через це формування культури здоров'я серед учнівської та студентської молоді поки що залишається недостатньо реалізованим.

Шлях до формування здорової нації пролягає через утвердження культури здорового способу життя. Саме тому у закладах середньої та вищої освіти необхідно створити умови для того, щоб кожна особистість могла усвідомлено обирати здоров'я як одну з ключових життєвих цінностей. На цій основі має вибудовуватися стійка система особистісних орієнтирів, яка сприятиме саморегуляції, формуванню мотивації до здорової поведінки та активної життєвої позиції. Надзвичайно важливо при цьому сформувати в молоді – школярів і студентів – глибоке переконання в необхідності дотримання принципів здорового способу життя.

Разом з тим, процес формування культури здоров'я є складним, неоднозначним і часто не дає швидких результатів. Це пояснюється тим, що турбота про власне здоров'я не завжди є пріоритетом у свідомості молоді. Незважаючи на те, що здоров'я визнається другою за значимістю цінністю після освіти, більшість молодих людей на практиці майже не вживають заходів для його збереження чи зміцнення. Водночас вони добре усвідомлюють, що міцне здоров'я є важливою умовою для досягнення успіху та конкурентоспроможності на сучасному ринку праці.

Серед основних чинників, що призводять до погіршення здоров'я та фізичного стану учнів і студентів, виділяються нехтування базовими принципами здорового способу життя, недостатній рівень фізичної активності, порушення режиму дня, незбалансоване харчування, а також поширення шкідливих звичок.

Під час реалізації практичних заходів, спрямованих на формування стійкої мотивації до здорового способу життя серед молоді, було враховано три ключові складові: соціальні умови, які впливають на поведінку людини; конкретні форми організації життя, що дозволяють втілювати принципи здоров'я в реальність; а також система цінностей, яка формує свідому активність учнів і студентів у цьому напрямку.

Формування культури здоров'я серед молодого покоління має базуватись на таких основних завданнях: модернізація системи фізичного виховання і

просвітницької діяльності; розвиток усвідомленого ставлення молоді до здорового способу життя; активне поширення ідеалів фізичної культури та спорту; забезпечення доступу до спортивної інфраструктури; стимулювання молоді до участі в спортивно-оздоровчій діяльності; залучення учнів і студентів до регулярних занять фізичною культурою.

Процес формування культури здоров'я є тривалим і багатогранним, адже здебільшого потребує переосмислення вже сформованих поглядів на власне здоров'я. Важливою складовою цього процесу є вплив соціального середовища, який полягає у передачі значущої інформації, що сприяє формуванню мотиваційно-ціннісного ставлення до здоров'я. У закладах середньої та вищої освіти розв'язати цю проблему можливо через впровадження спеціальних заходів, спрямованих на популяризацію культури здоров'я, підтримку здорових традицій, звичок, а також культивування поваги до здорового тіла й духу серед молоді.

Таким чином, можна зробити висновок, що формування здоров'язбережувальної культури в учнівської та студентської молоді потребує системного та комплексного підходу. Досягти позитивного результату допоможуть такі кроки:

1. Впровадження в освітньому середовищі ефективної інформаційно-просвітницької системи, яка підвищує обізнаність щодо впливу негативних чинників на здоров'я та способів їх мінімізації.

2. Реалізація освітніх програм, спрямованих на навчання основам збереження здоров'я шляхом інтеграції просвітницької, навчальної та виховної діяльності. Це сприятиме формуванню необхідних знань, практичних умінь і мотивації до здорового способу життя серед молоді.

3. Заохочення молодих людей до активного дозвілля, занять фізичною культурою, спортом і туризмом, а також забезпечення доступності таких оздоровчих заходів для кожного.

Отже, питання збереження та зміцнення здоров'я молодого покоління повинно стати пріоритетом державної політики. Держава має забезпечити належні матеріальні ресурси та інтелектуальний потенціал для розвитку культури здоров'я серед молоді, а навчальні заклади середнього та вищого рівня освіти повинні відігравати ключову роль у формуванні здорового способу життя в учнівському та студентському середовищі.

Список використаних джерел:

1. Купчин Р. І. Формування здорового способу життя студентської молоді. Х.: УП «ІВЦ», 2024. 211 с.
2.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?...2.....

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ПРИ ПЕРЕЛОМАХ СТОПИ

Ярослав Гетя,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 227 «Терапія та реабілітація»,
Мелітопольський інститут екології і соціальних технологій
Науковий керівник: Євгенія Вишар,
старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти,
Полтавський інститут економіки і права

Проблема переломів стопи трапляється відносно рідко, але питання реабілітації залишається актуальним, про що свідчить значна зацікавленість нею з боку медичної спільноти. Щорічно в середньому внаслідок механічної травми в Україні гине понад 17 тисяч осіб, із них 70% - це особи працездатного віку, які створюють ВВП країни. За підрахунками Українського НДІ економіки така кількість постраждалих призводить до втрат 42,7 млрд. гривень щорічно, а за американською методикою розрахунку це складає 3,5-5% ВНП України.

За даними ВООЗ смертність від травм посідає 3-є місце після серцево-судинних та онкологічних захворювань і має тенденцію до зростання. Смертність при поєднаній травмі кінцівок залежно від тяжкості й кількості ушкоджень досягає 30-35% і займає перше місце серед причин смерті осіб до 40 років.

Пошкодження нижньої кінцівки є одним із найбільш тяжких пошкоджень опорно-рухової системи, що обумовлено їх анатомічними та функціонально-біомеханічними особливостями.

Період реабілітації залежить від тяжкості руйнування і довжини перекриття фіксуючої смуги. Розрізняють лікарняний та післялікарський періоди. Після перелому кістки ми рекомендуємо використовувати спазматичну фізіотерапію (ЛФК) протягом 2 місяців. Одночасно можлива тривала набрякання стопи. Якщо виникла ухил, то після фіксації його гіпсом замінюють задньою гіпсовою пов'язкою з потовщенням на п'яту (п'ята), яку слід носити ще 2-3 тижні. Після видалення гіпсу пацієнт повинен використовувати ортопедичні вставки.

Переломи передплюснових кісток вимагають тривалого періоду відновлення. Рекомендовано: Масаж; ЛФК; Фізіотерапія; Механотерапія; Носіння супінаторів.

Перші чотири заходи з реабілітації проводяться протягом 2-3 місяців під наглядом медичного персоналу. Носити супінатори необхідно не менше 1 року.

Перші чотири реабілітаційні заходи проводяться протягом 2-3 місяців під наглядом медичного персоналу. Зношені прихильники повинні бути не менше 1 року.

Після переломів фаланги пальців слід робити щоденний масаж і носити ортопедичні туфлі не менше 5 місяців.

Фізична реабілітація при переломах кісток грудної, п'яткової та племенгальної кісток

Стопа, виконуючи функцію опори і руху, відіграє дуже важливу роль у статично-динамічному балансі людського тіла. Крім того, він виконує функцію пружини, що забезпечує пом'якшення відштовхування при ходьбі, бігу, стрибках, захисті внутрішніх органів від ударів і різких ударів. Зупинка є досить складним органом, з великою кількістю кісток і суглобів, з'єднаних великою

кількістю зв'язок і м'язів.

У процесі фізичної реабілітації стопи після травми важливе значення має не тільки відновлення анатомічної цілісності, але і відновлення весняної функції стопи.

Переломи кісткової пластини. Лікування переломів кістки без зміщення чіпів починається з накладення гіпсової пов'язки на 5-7 тижнів. При стисненні перелому кістки без витіснення стружки гіпсова пов'язка наноситься на 2-4 місяці. У першому випадку ходьба на милицях допускається з 7-го дня, у другому - продовження обмеження навантаження на пошкоджені кінцівки.

При переломах п'яткової кістки без витіснення стружки протягом 6-8 тижнів гіпсова смуга наноситься на колінний суглоб. Ходьба дозволяється через 1-2 тижні з охопленим стріменем. При переломах з витісненням уламків після репозиції накладається гіпсова пов'язка з захопленням колінного суглоба в напівналагодженому положенні з підошовного згинання стопи протягом 7-8 тижнів. Ходьба на милицях також дозволяється через 1-2 тижні.

Переломи плементальних кісток. У разі переломів тазових кісток без зміщення гіпс наносять на колінний суглоб. Термін іммобілізації для перелому однієї молярної кістки становить 3-4 тижні, при множинних переломах і переломах зі зміщенням уламків - 8 тижнів.

Ходьба дозволена при переломі однієї розплавленої кістки - з 3-7-го дня після нанесення гіпсу зі стременем, при множинних переломах кісток тазу, дозована навантаження дозволена 6-7 тижнів після травми.

Фізична реабілітація при переломах фаланг пальців

При закритих переломах фаланги пальців без зміщення на пошкодженому пальці циркулярно наносять липкий пластир в кілька шарів протягом 2-3 тижнів. Переломи головної фаланги пальців, особливо першої, з витісненням уламків, обробляють їх одномоментною корекцією з подальшою іммобілізацією гіпсу.

ЛФК - метод комплексної функціональної терапії, що включає фізичні вправи як засіб збереження організму в діючому стані, стимуляції його внутрішніх резервів, запобігання виникненню хвороб, викликаних вимушеною нерухомістю. Головним засобом ЛФК є фізичні вправи.

Отже, проаналізувавши сучасну науково-методичну літературу з питання дослідження, я дійшов висновку, що у процесі фізично реабілітації хворих із переломами кісток гомілки застосовуються різноманітні методи та засоби, які доповнюють та підсилюють один одного. Найголовнішими методами є лікувальна фізична культура та масаж.

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ СІМЕЙ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Анастасія Горенко,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»
Полтавського інституту економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Ольга Бацман,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Сім'ї, які опинилися у складних життєвих обставинах (СЖО), – це сім'ї, які через об'єктивні або суб'єктивні причини втратили або не можуть реалізовувати свої соціальні функції, забезпечувати належний рівень життєдіяльності, виховання дітей та соціальну адаптацію членів сім'ї.

В Україні питаннями підтримки та дослідження сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, займаються як науковці, так і практикуючі соціальні працівники. Нижче наведено деяких із них: Олена Мороз – авторка багатьох досліджень соціальної роботі з сім'ями у складних життєвих обставинах; Галина Постолюк – співавторка того ж посібника, директорка представництва благодійної організації «Надія і житло для дітей» в Україні. Тетяна Семигіна – дослідниця у сфері соціальної роботи. Тетяна Костєва –авторка статей з аналізу практичного досвіду соціального супроводу сімей у складних життєвих обставинах. Ольга Бєлоліпцева – дослідниця соціально-педагогічної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» (№ 2671-VIII від 17.01.2019), складні життєві обставини визначаються як такі, що негативно впливають на життєдіяльність особи чи сім'ї, які вона не може подолати самостійно [1].

Згідно з цим законом та підзаконними актами, до таких обставин належать:

– Проблеми у вихованні дітей – невиконання батьками обов'язків щодо догляду за дітьми, неналежні житлово-побутові умови, насильство в сім'ї тощо.

– Наявність інвалідності або тяжкого стану здоров'я у одного чи кількох членів сім'ї.

– Безробіття, низький рівень доходів, бідність – відсутність стабільного заробітку, борги за житлово-комунальні послуги, нездатність забезпечити мінімальні потреби дітей.

– Залежності – алкоголізм, наркоманія або ігроманія одного з членів сім'ї.

– Насильство в сім'ї або загроза його вчинення (відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

– Соціальна ізоляція – самотність, неможливість залучення до суспільного життя через певні обставини.

– Військові конфлікти, міграція, переселення – внутрішньо переміщені особи, сім'ї учасників бойових дій, сім'ї загиблих військових.

Сім'ї, які опинилися в СЖО, можуть отримувати підтримку відповідно до:

–Закону України «Про соціальні послуги»;

– Закону України «Про охорону дитинства»;

– Постанов Кабінету Міністрів України щодо надання державної допомоги малозабезпеченим сім'ям;

– Програм підтримки сімей у складних життєвих обставинах, що діють на місцевому рівні.

Соціальна підтримка включає:

– Надання соціальних послуг (консультування, соціальний супровід, кризове втручання).

– Матеріальна допомога (грошові виплати, субсидії, забезпечення житлом).

– Юридична допомога (захист прав дітей, надання безоплатної правової допомоги).

– Психологічна підтримка та реабілітація.

Таким чином, законодавство України визначає сім'ї у складних життєвих обставинах як такі, що потребують особливої уваги та соціальної підтримки з боку держави, органів місцевого самоврядування та громадських організацій [2].

Сім'ї, що опинилися у складних життєвих обставинах (СЖО), класифікуються за різними критеріями залежно від причин та характеру проблем, з якими вони стикаються. Розкриємо стандартну класифікацію.

1. За причинами виникнення складних життєвих обставин:

Соціально-економічні:

– Малозабезпечені сім'ї

– Сім'ї без постійного місця проживання (безхатченки)

– Сім'ї безробітних, які не мають засобів для існування

– Сім'ї, які мають борги за комунальні послуги

Медико-соціальні:

– Сім'ї, де один або кілька членів мають інвалідність

– Сім'ї, в яких є тяжкохворі або люди з психічними розладами

– Сім'ї, де один із членів потребує постійного догляду

Поведінкові (девіантна поведінка членів сім'ї):

– Сім'ї, де є особи з алкогольною, наркотичною або ігровою залежністю.

– Сім'ї, в яких спостерігається асоціальна поведінка членів (кримінальна діяльність, бродяжництво).

Сім'ї, які зазнали насильства:

– Сім'ї, в яких зафіксовано домашнє насильство (фізичне, психологічне, економічне або сексуальне).

– Сім'ї, де є загроза насильства над дітьми або один із батьків зловживає своїми правами.

Сім'ї, які зазнали воєнних дій або кризових ситуацій:

– Внутрішньо переміщені особи (ВПО).

– Сім'ї загиблих або поранених військовослужбовців.

– Сім'ї, які втратили житло через бойові дії.

2. За складом сім'ї:

– Неповні сім'ї (мати/батько з дитиною/дітьми.

– Багатодітні сім'ї (три і більше дітей).

– Міжнаціональні сім'ї (змішані шлюби, які можуть стикатися з дискримінацією).

– Опікунські та прийомні сім'ї (сім'ї, що виховують дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування). [3].

3. За рівнем соціальної адаптації:

– Сім'ї з високим рівнем адаптації – можуть долати труднощі за допомогою зовнішньої підтримки (консультації, соціальна допомога).

– Сім'ї з частковою адаптацією – потребують постійного соціального супроводу.

– Сім'ї з кризовим рівнем адаптації – перебувають у критичному стані, потребують негайного втручання.

Класифікація сімей у СЖО дозволяє ефективніше надавати їм необхідну соціальну допомогу та підтримку. Держава та органи місцевого самоврядування розробляють програми, спрямовані на подолання труднощів таких сімей, залежно від конкретних обставин, у яких вони опинилися.

З початком війни в Україні (24 лютого 2022 року) суттєво змінилися соціально-економічні та демографічні умови, що вплинуло на класифікацію сімей, які потрапили у складні життєві обставини (СЖО). З'явилися нові категорії родин, а деякі раніше відомі категорії значно розширилися.

Охарактеризуємо *нові* категорії сімей у складних життєвих обставинах, а саме:

Внутрішньо переміщені сім'ї (ВПО):

– Сім'ї, які були змушені залишити свої домівки через бойові дії та втратили житло.

– Родини, які перебувають у тимчасових центрах для переселенців або потребують житлової підтримки.

– Сім'ї, які стикаються з труднощами адаптації на новому місці.

Сім'ї загиблих або зниклих безвісти військовослужбовців:

– Родини, які втратили годувальника через бойові дії.

– Дружини та діти військовослужбовців, які отримали статус членів загиблих Героїв.

– Родини, які переживають психологічну кризу через невідоме місцезнаходження рідних.

Сім'ї поранених військових і цивільних:

– Родини, що доглядають за членами сім'ї, які отримали інвалідність через бойові дії.

– Сім'ї з тяжко пораненими членами, які потребують тривалого лікування та реабілітації.

Сім'ї, які перебувають під тимчасовою окупацією:

– Родини, які опинилися в ізоляції від державних органів та соціальних служб.

– Сім'ї, що піддаються ризику переслідувань та репресій.

– Родини, які втратили документи або зазнали примусової депортації.

Сім'ї військовополонених:

– Родини, чиї члени перебувають у полоні й не мають зв'язку з рідними.

– Родини, які переживають психологічну напругу та потребують юридичної підтримки.

Сім'ї дітей-сиріт війни:

– Діти, батьки яких загинули під час війни (як військові, так і цивільні).

– Родини, які взяли під опіку дітей-сиріт війни.

Розглянемо розширення вже існуючих категорій сімей у СЖО, зокрема:

Багатодітні сім'ї:

– Велика кількість багатодітних сімей втратили житло, роботу, стабільність та опинилися у складних економічних умовах.

– Багато таких родин стали ВПО або виїхали за кордон у статусі біженців.

Сім'ї з людьми з інвалідністю:

Через війну кількість поранених військових і цивільних з інвалідністю значно зросла, що створило додаткове навантаження на родини.

Сім'ї з біженцями або особами, які повернулися з-за кордону:

– Родини, які виїхали з України, але через певний час повернулися та зіштовхнулися з труднощами реінтеграції.

– Сім'ї, які розділилися через евакуацію, і тепер намагаються адаптуватися до нових умов життя.

Сім'ї, які постраждали від насильства в умовах війни:

– Родини, що зазнали сексуального, психологічного чи фізичного насильства під час окупації або перебування в зонах бойових дій.

– Сім'ї, де жінки та діти стали жертвами воєнних злочинів [4].

Проаналізувавши літературні джерела можемо виділити додаткові фактори, що ускладнюють ситуацію сімей:

– Економічні труднощі – зростання безробіття, втрата житла, нестача фінансових ресурсів.

– Психологічні наслідки – зростання рівня тривожності, депресії, ПТСР у членів сім'ї.

– Правова невизначеність – проблеми з оформленням документів, отриманням допомоги.

З початком війни в Україні класифікація сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, зазнала значних змін. З'явилися нові категорії родин, пов'язані з наслідками бойових дій, втратами, пораненнями та вимушеним переселенням. Ці зміни вимагають нових підходів до соціальної роботи, адаптації державних програм допомоги та підтримки психологічного здоров'я таких сімей.

Проблематика сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах (СЖО), є актуальною та потребує системного дослідження й підтримки. З початком війни в Україні ця сфера зазнала значних змін, що зумовило появу нових категорій сімей у кризовому стані та ускладнило надання їм необхідної допомоги.

Список використаних джерел:

1. Закон України "Про соціальні послуги" . URL: zakon.rada.gov.ua
2. Захарова, Н. І. (2021). Інтеграція біженців та ВПО в соціальні мережі на прикладі українських родин. Львів: Літопис. URL: https://nbuviap.gov.ua/e-biblioteka/informatsiini-resursy/bizhentsi-ta-vymusheno-peremishcheni-osoby-informatsiini-resursy/nova-stratehiia-intehratsii-vnutrishno-peremishchenykh-osib
3. Калініна Т. П. Особливості соціального супроводу дітей і молоді в умовах війни. *Журнал соціальних наук*. 2018.
4. Карітас України. URL: caritas.ua

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Марина Гринь,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»
Полтавського інституту економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Ольга Бацман,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Надання соціальних послуг у сільській місцевості в умовах війни має низку специфічних особливостей, які зумовлені віддаленістю від центрів управління, обмеженістю ресурсів та посиленням соціально-економічних викликів. Ось ключові аспекти:

Обмежена доступність послуг, зокрема:

– Через воєнні дії та руйнування інфраструктури соціальні працівники стикаються з труднощами у фізичному доступі до віддалених сіл.

– Проблеми з логістикою ускладнюють доставку гуманітарної допомоги та необхідних соціальних послуг.

– Відсутність належного транспортного сполучення через зруйновані дороги та мости.

Збільшене навантаження на соціальні служби:

– Зростає кількість людей, які потребують допомоги (пенсіонери, особи з інвалідністю, переселенці, люди, які втратили роботу).

– Брак кваліфікованих кадрів через мобілізацію, евакуацію або небезпеку перебування в певних регіонах.

– Перевантаження соціальних працівників, що може призводити до вигорання.

Фінансові та матеріальні труднощі:

– Скорочення фінансування соціальних програм через спрямування ресурсів на оборону.

– Волонтерська допомога частково компенсує нестачу, але залежність від донорських коштів робить систему нестабільною.

– Обмежений доступ до медичних, реабілітаційних і психологічних послуг.

Адаптація до воєнних реалій:

– Використання мобільних груп соціальних працівників, які надають послуги безпосередньо в селах.

– Онлайн-консультації для соціальної, юридичної та психологічної підтримки.

– Запровадження альтернативних механізмів допомоги: координація з волонтерськими організаціями, гуманітарними місіями, релігійними громадами.

Психосоціальна підтримка:

– Війна посилює рівень стресу, депресії та психічних розладів серед вразливих категорій населення.

– Дефіцит кваліфікованих психологів та психотерапевтів у сільській місцевості.

– Нестача програм з реабілітації постраждалих (зокрема ВПО, осіб, які пережили окупацію, військових та їхніх родин).

Проблеми комунікації та безпеки:

– Відключення електроенергії та мобільного зв'язку ускладнює оперативну взаємодію.

– Загрози обстрілів або мінної небезпеки роблять традиційні маршрути доставки допомоги небезпечними.

– Необхідність навчання населення правилам безпеки (поведінка під час обстрілів, розмінування).

Для ефективного надання соціальних послуг у сільській місцевості в умовах війни необхідно:

– Посилити мобільні та виїзні соціальні служби (спільні зусилля держави, волонтерів, міжнародних організацій).

– Розвивати дистанційні форми соціальної підтримки (онлайн-консультації, гарячі лінії).

– Підтримувати місцеві громади та залучати волонтерів до надання послуг на місцях.

– Забезпечувати соціальних працівників необхідними ресурсами (транспорт, паливо, засоби зв'язку, психологічна підтримка).

– Адаптувати законодавчу базу для швидкого реагування на нові виклики у сфері соціального забезпечення.

Надання соціальних послуг у сільській місцевості в умовах війни стикається з численними викликами, зокрема обмеженою доступністю, браком ресурсів, перевантаженістю соціальних працівників та загрозами безпеці. Водночас ці умови вимагають адаптації системи соціального захисту шляхом впровадження мобільних та дистанційних форм підтримки, координації з волонтерськими та міжнародними організаціями, а також зміцнення ролі місцевих громад у допомозі вразливим категоріям населення.

Для підвищення ефективності соціального обслуговування необхідно розширювати механізми реагування на кризові ситуації, покращувати інфраструктуру та посилювати державну підтримку соціальних служб. Це дозволить не лише мінімізувати негативні наслідки війни для сільського населення, а й створити більш стійку систему соціального забезпечення на майбутнє.

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ В ВІДНОВЛЮВАЛЬНИЙ ПЕРІОД ПРИ ЧЕРЕПНО-МОЗКОВІЙ ТРАВМІ

Сніжана Давидова,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 227 «Терапія та реабілітація»,
Мелітопольський інститут екології і соціальних технологій
Науковий керівник: Євгенія Вишар,
старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти,
Полтавський інститут економіки і права

Реабілітація військовослужбовців є пріоритетним напрямком нашої держави з 2014 року, оскільки, чим більшій кількості захисників ми зможемо ефективно надати реабілітаційні послуги, тим більше захисників повернуться на

фронт. До того ж реабілітації потребують багато кадрових військових для яких, військова справа це є їх професійний та кар'єрний розвиток.

Загальна кількість убитих і поранених українських і російських військових з початку війни в Україні, що триває вже 18 місяців, наближається до 500 000, що є приголомшливою цифрою, заявили офіційні особи США, пише The New York Times.

Точна статистика поранених українських військових наразі є засекреченою, але можна приблизно уявити кількість пацієнтів з відкритими черепно-мозковими травмами, якщо проаналізувати дані зі статистики інших військових конфліктів, які були раніше оприлюднені. До прикладу, під час війн в Іраку та Афганістані з березня 2003 року по грудень 2008 року – 71% поранених отримали черепно-мозкові травми в бойових зіткненнях. В період з березня 2004 року по грудень 2007 року було зафіксовано 4623 мінно-вибухових поранень внаслідок бойових дій, як зазначається, у 10,8% з них було констатовано черепно-мозкові травми, при чому британськими військовослужбовцями відзначено, що ЧМТ були важчими, ніж поранення обличчя та шиї.

Для того щоб покращити рівень життя пацієнта до максимально можливого застосовують фізичну терапію, на підгострому етапі реабілітації можна вже активно фокусуватись на фізичних навантаженнях, декілька з засобів фізичної терапії вважаються надзвичайно ефективними для застосування у пацієнтів неврологічного профілю. Для зменшення впливу на загальний стан організму тривалої денервації тканин варто застосувати методику ЕМС, встановивши правильно деінервовану м'язеву групу. Щоб розширити руховий режим пацієнта та покращити координацію, передувати виникнення контрактур застосовують кінезіотерапію, також, досить поширеним є застосування гідрокінезіотерапііі, особливо, відзначають вплив методики Ай Чі на стимуляцію покращення рівноваги пацієнтів. Арт – терапія буде чудовим засобом для заспокоєння пацієнта та його розслаблення, оскільки отримана бойова травма може його пригнічувати, а також адаптація до цивільного життя у стінах лікувального закладу може спричинювати багато труднощів у пацієнта.

Сучасні методи фізичної терапії, які використовуються за наявністю неврологічних патологій

Кінезіотерапія – фізичні терапевти застосовують програми вправ, заснованих на моделях ПНФ згинання, відведення та зовнішньої ротації, а також розгинання, відведення та внутрішньої ротації для паралізованих верхніх та нижніх кінцівок відповідно. Інші комплекси вправ є індивідуальними; фізичні терапевти адаптують їх до психофізичного стану пацієнта. Додаткові вправи в основному включало пасивні, підтримуючі та активні вправи на паретичну сторону, вправи, що зменшують симптом спастичності, такі як ПІР і вправи на розтяжку, які стимулюють пропріорецептори.

Преформовані фізичні чинники – досить ефективно застосовується ЕМС, оскільки, ЕС викликає скорочення м'язів, за допомогою електроміографії реєструються Н-рефлекс і М-хвиля. (Н-рефлекс — це потенціал дії, який запускається струмом до аферентних нервових волокон; коли інтенсивність струму поступово збільшується, мотонейрон активується для створення рухової відповіді, яка називається М-хвилею.) Це Метод активації м'язів, коли сила струму, прикладена електродами, розміщеними на м'язі чи нерві, викликає скорочення м'яза, називається електроміостимуляція. ЕМС зазвичай викори-

стовується для відновлення маси та функції скелетних м'язів у пацієнтів із парезами та плегіями, а також застосовується для активації нервової системи у здорових людей.

Гідрокінезіотерапія – для кращого розвитку координації та рівноваги, часто застосовують Ай Чі, вперше розроблену Джун Конно в 1990-х роках методику, яка є одним із видів водних вправ, які акцентуються на тренуванні рівноваги. Це нагадує тайцзи на суші, доповнене концепціями дзен шиацу та ватсу. Ай Чі складається з 16 ката (рухів), включаючи дихання, рухи верхніх кінцівок, рухи нижніх кінцівок, управління тулубом і координовані рухи. Завдяки властивостям і перевагам води, потрібна менша вага, і можна досягти більшого водотоннажності.

Арт-терапія – цікавий підхід, його застосування веде до нейронної синхронізації/десинхронізації, зв'язок між тілом і розумом та дає поведінкові аспекти гармонії та розуміння прямого усвідомлення.

Треба відзначити, що ВЧМТ у випадку бойового поранення може бути частиною політравми у пацієнта, тож програма в даному випадку має мати виключно індивідуальний характер і містити в собі відповідні методи, які покращать якість життя пацієнта в цілому.

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ПРИ БРОНХІАЛЬНІЙ АСТМІ

Вікторія Донченко,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 227 «Терапія та реабілітація»,
Мелітопольський інститут екології і соціальних технологій
Науковий керівник: Людмила Клеценко,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти,
Полтавський інститут економіки і права

Бронхіальна астма є серйозним захворюванням дихальних шляхів, що характеризується періодичними приступами задишки, кашлю.

Застосовувані методи фізичної терапії діють головним чином через навчання пацієнта правильному поводженню з нападами астми та сприяють покращенню легеневої еластичності.

Проблема фізичної терапії в умовах сучасності є надзвичайно актуальною в сучасному поступі. Адже нинішнє суспільство характеризується прогресивним зниженням стану здоров'я українців і зростанням числа тих осіб, які потребують терапії, тобто відновлення втраченого здоров'я.

Фізична терапія в Україні розвивається як практична, наукова та освітня галузі. Важливим етапом її становлення являється саме формування тезауруса основних професійних понять. Термінологічні проблеми фізичної реабілітації ще далекі до вирішення і належать до пріоритетних, які постали перед галузевою наукою.

Фізична терапія при бронхіальній астмі включає в себе ряд методів, таких як дихальні вправи, масаж грудної клітки та фізіотерапію. Ці методи допомагають покращити функцію легенів, зменшити відчуття задишки та кашлю, а також зменшити кількість приступів астми. Дихальні вправи можуть включати в себе різні техніки, такі як глибоке дихання, вдихання через ніс та видихання

через рот, діафрагмальне дихання та інші. Ці вправи допомагають розслабити дихальні м'язи, покращити обмін газів і зменшити напругу в грудній клітці. Масаж грудної клітки також може допомогти підвищити ефективність дихання та зменшити кількість приступів астми.

Метод включає в себе легкі стружки та потрійні рухи по грудній клітці та спині, які допомагають розслабити дихальні м'язи та збільшити об'єм легенів. Фізіотерапія може бути використана для лікування бронхіальної астми шляхом використання різних технік, таких як ультразвук, електротерапія, інгаляційна терапія.

Регулярна фізична активність є методом застосування фізичної терапії при бронхіальній астмі. Вона також покращить функцію легенів та зменшить ризик виникнення приступів задишки. Регулярна фізична активність також збільшити витривалість та зменшити втомлюваність.

Основні типи фізичної активності для лікування бронхіальної астми включають наступне:

1. Ходьба. Ходьба є видом фізичної активності, яка збільшує витривалість та зменшує ризик виникнення приступів задишки. Ходіння на свіжому повітрі також може допомогти зменшити недолік у дихальних шляхах.

2. Плавання. Плавання є індивідуальним видом фізичної активності для лікування бронхіальної астми, після чого воно допоможе покращити функцію легенів та зменшити ризик виникнення приступів задишки. Плавання також збільшити витривалість та зменшити втомлюваність.

3. Велосипед. Їзда на велосипеді є випадком фізичної активності для лікування бронхіальної астми, після чого вона збільшує витривалість та зменшує ризик виникнення приступів задишки. Велосипед також збільшує кількість кисню, яка постачається до легенів.

4. Йога. Йога є методом застосування фізичної терапії при бронхіальній астмі. Вона збільшити гнучкість та сили м'язів.

Отже, варто встановити, що фізична терапія відіграє важливу роль у лікуванні та попередженні бронхіальної астми. Дихальні вправи, фізичні вправи, масаж та регулярна фізична активність є ефективними методами застосування фізичної терапії при бронхіальній астмі. Вони допомагають зменшити відставання в дихальних шляхах, покращити функції легенів та зменшити ризик виникнення приступів задишки. При застосуванні фізичної терапії для лікування бронхіальної астми необхідні індивідуальні особливості пацієнта та рекомендації лікаря. Для досягнення максимальної ефективності необхідно правильно виконати техніку вправу та підтримати фізичний стан пацієнта.

Таким чином, використання фізичної терапії є компонентом лікування та попередження бронхіальної астми. Враховуючи індивідуальні особливості та рекомендації лікаря, застосування дихальних вправ, регулярних фізичних вправ, масажу та фізичної активності може допомогти зменшити симптоми та підвищити якість життя завдяки бронхіальній астмі.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук О. Оцінка болю та якості життя в практичній діяльності фізичного терапевта. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. 2019. № 2 (46). С. 55–60.

ВОЛОНТЕРСТВО ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН В ПЕРІОД ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Джанні Жигилій,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»
Полтавського інституту економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Ольга Бацман,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Волонтерство відіграє ключову роль у підтримці суспільства під час кризових ситуацій, зокрема у період війни. З початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року українське волонтерство набуло безпрецедентного масштабу та стало важливим елементом соціального опору. Волонтери не лише допомагають військовим та цивільним, а й впливають на економічну та соціальну стабільність держави.

Волонтерство — це безоплатна діяльність, спрямована на допомогу іншим та розвиток суспільства. В умовах війни воно проявляється у різних формах:

– Гуманітарна допомога (забезпечення продуктами, ліками, одягом тощо).

– Фінансова підтримка (збір коштів на потреби військових, переселенців, постраждалих).

– Логістична допомога (транспортування гуманітарних вантажів, евакуація).

– Медична допомога (робота парамедиків, навчання домедичної допомоги).

– Інформаційне волонтерство (боротьба з фейками, підтримка інформаційного фронту).

Волонтерська діяльність підвищує рівень громадянської активності, згуртовує суспільство та сприяє розвитку соціального капіталу.

Українське волонтерство у період війни має унікальні характеристики:

– Масовість і самоорганізація. Величезна кількість громадян, незалежно від віку, професії чи соціального статусу, долучаються до допомоги.

– Гнучкість і адаптивність. Волонтерські ініціативи швидко реагують на зміну ситуації, надаючи допомогу там, де вона найбільш потрібна.

– Підтримка з-за кордону. Українська діаспора та міжнародні організації активно долучаються до волонтерської діяльності.

– Цифровізація. Використання соцмереж, краудфандингових платформ та чат-ботів для координації допомоги.

Незважаючи на ефективність волонтерських ініціатив, існує низка викликів:

– Фізичне та емоційне вигорання волонтерів.

– Недостатність ресурсів та фінансування.

– Регуляторні бар'єри (бюрократія, податкова звітність, митні процедури).

– Дезінформація та шахрайство (зловживання довірою людей у зборі коштів).

Для підвищення ефективності волонтерського руху необхідно:

– Інституціалізація волонтерства (створення правових механізмів підтримки).

– Навчання та психологічна підтримка волонтерів.

– Підвищення координації між волонтерами, державою та міжнародними

партнерами.

– Розвиток технологічних рішень для полегшення комунікації та збору коштів.

Волонтерство в Україні стало потужним соціальним явищем, що значно впливає на хід війни та життя суспільства. Його роль виходить за межі простого надання допомоги – воно формує нові соціальні цінності, зміцнює громадянське суспільство та сприяє майбутній відбудові країни.

ХОБІ ТА КОЛЕКЦІОНУВАННЯ ЯК МЕХАНІЗМ ПОДОЛАННЯ ТРИВОГИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Віталій Заіка,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Юрій Александров,
здобувач фахової передвищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»
Полтавського фахового коледжу
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

У контексті глобальних соціальних викликів – пандемій, війн, міграційних криз, економічної нестабільності – все більше людей зіштовхуються з відчуттям тривоги, психологічного виснаження та соціальної ізоляції. У таких умовах особливої актуальності набувають практики, які дозволяють людині зберігати внутрішню рівновагу, відновлювати емоційні ресурси та підтримувати контакт із соціумом. Однією з таких практик є хобі та колекціонування – види дозвілля, що не лише приносять задоволення, а й можуть виступати ефективним інструментом саморегуляції та психоемоційного захисту.

Хобі – це форма добровільної активності, яка здійснюється у вільний час, не переслідуючи прямої матеріальної вигоди. Воно задовольняє потреби у творчості, самореалізації, впорядкуванні хаотичного світу та пошуку сенсу. Колекціонування як специфічна форма хобі виконує ще й додаткову терапевтичну функцію: процес збору, систематизації, вивчення предметів (монет, марок, моделей, книг, артефактів) сприяє зосередженню уваги, тренує пам'ять, активізує позитивні спогади, надає людині відчуття контролю й стабільності. Саме контроль і передбачуваність, яких бракує у періоди турбулентності, – це базові складові психологічного добробуту.

В умовах соціальної ізоляції (зокрема під час локдаунів чи внаслідок переміщення, втрати соціальних зв'язків) хобі слугує містком до збереження чи налагодження міжособистісних контактів. Онлайн-спільноти за інтересами, клуби колекціонерів, тематичні форуми дозволяють людям взаємодіяти, ділитися досвідом, отримувати соціальне визнання та підтримку [2]. Це особливо важливо для осіб похилого віку, військових ветеранів, ВПО, людей з обмеженими можливостями або хронічними захворюваннями [3].

Наукові дослідження свідчать, що заняття хобі знижують рівень кортизолу (гормону стресу), сприяють виробленню дофаміну й серотоніну, покращують

сон, знижують прояви депресії та тривожності [4]. Такі види діяльності як живопис, вишивка, фотографування, моделювання, садівництво чи рукоділля стимулюють творче мислення, підтримують когнітивні функції, сприяють формуванню нових нейронних зв'язків. Колекціонування, своєю чергою, дозволяє не лише зберігати спогади чи символи особистої ідентичності, а й вибудовувати зв'язок із історією, культурою, родом [1].

Таким чином, у сучасному суспільстві, де тривожні стани й ізоляція стають масовим явищем, хобі та колекціонування набувають значення не лише дозвільної діяльності, а й важливого психотерапевтичного ресурсу. Вони дозволяють людині не тільки втекти від негативних переживань, а й перетворити власний досвід у конструктивну, усвідомлену і змістовну активність. З огляду на це, вартим уваги є розвиток програм арт- і трудотерапії, підтримка клубів за інтересами, впровадження відповідних практик у соціальну роботу та психологічну підтримку різних категорій населення.

Список використаних джерел:

1. Заіка В.М. Родовий досвід українського народу як складова національної ідентичності в умовах децентралізації влади. *Механізми управління розвитком територій*: зб. наукових праць. Житомир: Поліський національний університет, 2020. С. 94 – 98.
2. Мілютіна К.Л. та Пащенко С.Ю. Психологія дозвілля та рекреації: навчальний посібник / [авт. кол. : Мілютіна К.Л., Пащенко С.Ю.]. ГО «МНГ», 2022. 304 с.
3. Повернення з війни: соціально-психологічні особливості реадаптації та ресоціалізації ветеранів і ветеранок до умов цивільного життя: колективна монографія / [А. Чернов, В. Заіка, В. Лебедєв та ін.]. Полтава: ПУЕТ, 2024. 249 с. URL: DOI: https://doi.org/10.36994/978-966-388-709-8-2024-249
4. Психологія колекціонування URL: https://violity.shop/psikhologiya-kolektsionuvannya/?srsltid=AfmBOoqZyduxcTIhlGdYXrdIOC-Jy3r7f3rXyB0xuB2clxBD4tkkKU_K

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБАМ У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ ЖИТТЯ

Віталій Заіка,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Кризові ситуації життя – це періоди глибоких психологічних потрясінь, що виникають унаслідок раптових або тривалих негативних подій. До таких подій належать: втрата близьких, серйозна хвороба, розлучення, насильство, втрата роботи, військові дії, міграція, стихійні лиха та ін. Вони дестабілізують звичний спосіб життя людини, порушують її внутрішню рівновагу, викликають відчуття безпорадності, страху, гніву, тривоги, розпачу. У деяких випадках людина не здатна самостійно впоратись із переживанням болісного досвіду, тому виникає потреба в наданні своєчасної та професійної психологічної допомоги.

Особливість кризової ситуації полягає ще й в її раптовості, високій емоційній інтенсивності та необхідності швидкого реагування [1]. Психолог, що працює з людьми в кризі, має не лише виявити емпатію та підтримку, але й володіти відповідними методиками кризового втручання. Завдання фахівця – стабілізувати емоційний стан клієнта, допомогти йому усвідомити свої почуття, повернути здатність до контролю за власними діями та прийняттям рішень, а також активізувати внутрішні ресурси особистості. На відміну від класичної психотерапії, що може тривати місяцями, кризове консультування часто має короткотерміновий характер і передбачає інтенсивну роботу в перші дні або тижні після травматичної події.

Під час надання психологічної допомоги особам у кризі необхідно враховувати низку індивідуальних факторів: вік, стать, освіту, життєвий досвід, світогляд, рівень стресостійкості, наявність підтримуючого середовища тощо [2]. Наприклад, діти та підлітки мають інші механізми подолання стресу, ніж дорослі, і потребують особливої уваги з боку спеціаліста та залучення сім'ї. Люди похилого віку часто переживають кризу як втрату сенсу життя або самоцінності, тому психологічна допомога має бути спрямована на відновлення їх гідності та життєвої мотивації. В окрему категорію слід віднести осіб, які пережили військові травми або насильство – у роботі з ними обов'язково використовуються методики психологічної безпеки та стабілізації, такі як техніки заземлення, дихальні вправи, арт-терапія, тілесноорієнтовані практики.

Етичним обов'язком психолога є не лише підтримка, а й створення безпечного простору для людини, яка переживає кризу. Необхідно уникати оцінювальних суджень, тиску або спроб «дати пораду», натомість важливо допомогти людині знайти власні відповіді та відновити суб'єктну позицію. Успішна психологічна підтримка полягає не лише у зниженні симптомів тривоги чи депресії, але й у формуванні нової моделі бачення ситуації, що допомагає людині інтегрувати травматичний досвід у свій життєвий шлях [4].

Особливо актуальним є питання міждисциплінарного підходу до роботи з людьми в кризі: ефективна допомога можлива за умови співпраці психологів, соціальних працівників, медиків, юристів, духовенства. Такий підхід дозволяє враховувати не лише психоемоційні, але й соціальні, правові, культурні аспекти кризи, а також посилює відчуття підтримки у клієнта. В умовах масових травм (наприклад, під час війни або після катастроф) ефективними виявляються групові форми допомоги, мобільні команди кризових психологів, телефони довіри, онлайн-консультування, гарячі лінії, підтримка у притулках та кризових центрах [3].

Отже, надання психологічної допомоги особам у кризових ситуаціях життя є складним і водночас надзвичайно важливим процесом, що вимагає від фахівця високого професіоналізму, емпатії, стресостійкості та чіткого розуміння етичних меж. Криза – це не лише загроза, але й шанс на внутрішнє оновлення, переоцінку цінностей, зміцнення особистості. Завдання психолога –допомогти людині пройти цей шлях гідно, зберігши себе та свої ресурси.

Список використаних джерел:

1. Атаманчук Н.М. Кризова психологія: Конспект лекцій. Навчальний посібник для студентів спеціальності 053 Психологія денної та заочної форм підготовки освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр, магістр. Укл. Н.М. Атаманчук. Полтава: ПНПУ ім. В.Г. Короленка, 2023. 142 с.

2. Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика: монографія / за ред. С.Д. Максименка, С.Б. Кузікової, В.Л. Зливкова. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2017. 540 с.
3. Повернення з війни: соціально-психологічні особливості реадаптації та ресоціалізації ветеранів і ветеранок до умов цивільного життя: колективна монографія / [А. Чернов, В. Заіка, В. Лебедєв та ін.]. Полтава: ПУЕТ, 2024. 249 с. URL: DOI: https://doi.org/10.36994/978-966-388-709-8-2024-249
4. Черезова І.О. Психологія життєвих криз особистості: навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів]. Бердянськ, БДПУ, 2016. 193 с.

РОЛЬ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: СОЦІАЛЬНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Юлія Зайцева,
к.п.наук, доцент, доцент кафедри
теоретико-методичних основ викладання спортивних дисциплін
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
Віктор Бондаренко,
старший викладач кафедри фізичного виховання та спорту
Полтавський державний аграрний університет

У сучасних умовах війни в Україні питання соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) набуло надзвичайної актуальності. Згідно з даними Міністерства соціальної політики України, кількість громадян, які були змушені залишити свої домівки через бойові дії, обчислюється мільйонами. Внаслідок цього формуються нові соціальні виклики, пов'язані з адаптацією ВПО у нових громадах, де ключову роль може відігравати фізична культура як інструмент соціалізації, психологічної стабілізації та особистісного розвитку.

Мета статті – проаналізувати соціальні та психологічні аспекти впливу фізичної культури на процес адаптації внутрішньо переміщених осіб в умовах сучасної України, обґрунтувати її роль як ефективного інструменту соціалізації, емоційної стабілізації та інтеграції ВПО у нові спільноти.

На основі аналізу наукових джерел та освітньої практики зазначимо, що фізична культура, зокрема групові та індивідуальні заняття фізичними вправами, заняття спортом, оздоровчі заходи тощо, є ефективним засобом зниження рівня стресу, тривожності та депресивних станів, що часто супроводжують досвід вимушеного переміщення [1; 3].

В умовах психологічної травматизації, спричиненої війною, втратою житла, роботи, соціального кола, фізична активність сприяє регуляції емоційного стану через фізіологічні механізми вивільнення ендорфінів, стабілізацію режиму сну, покращення загального самопочуття. Крім того, участь у спортивних заходах дає відчуття причетності до спільноти, формує нові соціальні зв'язки, що особливо важливо для осіб, які втратили усталене соціальне середовище.

Досвід взаємодії з внутрішньо переміщеними особами дозволяє стверджувати, що на соціальному рівні фізична культура виконує адаптаційну функцію через створення платформи для міжособистісної взаємодії. Участь ВПО у спортивних гуртках, клубах, тренуваннях з мешканцями приймаючих громад сприяє зниженню соціальної напруги, руйнуванню стереотипів, зміцненню со-

лідарності та довіри. Такі інтегративні практики є важливими для налагодження співжиття між внутрішньо переміщеними та місцевими жителями, а також сприяють розвитку культури взаємодопомоги. Особливо це актуально для молоді та дітей, для яких спільні ігрові та спортивні активності стають важливим ресурсом адаптації в освітньому середовищі.

З психолого-педагогічної точки зору, фізичне виховання має потенціал формувати стійкість (ресилієнтність), підвищувати самооцінку та мотивацію до подальшого саморозвитку. Регулярна рухова активність сприяє нормалізації когнітивних процесів, підвищенню концентрації уваги, зниженню психоемоційного виснаження. Особливо цінним є використання методів арт-терапії у фізичній культурі (наприклад, танцювально-рухова терапія), які поєднують тілесну активність із творчістю, що дає можливість делікатно опрацювати травматичний досвід [2; 3].

Варто також відзначити, що фізична культура як частина державної та муніципальної інтеграційної політики ВПО повинна отримати інституційну підтримку. Це включає доступ до спортивної інфраструктури, створення безпечних, інклюзивних та культурно чутливих середовищ для занять руховою активністю, залучення фахівців із психології та соціальної роботи до планування програм. Роль волонтерських ініціатив та громадських організацій у цьому процесі є також значною, саме вони часто стають посередниками між ВПО та місцевими ресурсами.

Висновки. Фізична культура в умовах масової внутрішньої міграції є не лише інструментом зміцнення фізичного здоров'я, а й важливим чинником соціальної інтеграції та психологічної реабілітації внутрішньо переміщених осіб. Її використання у практиці адаптації має комплексний, міждисциплінарний характер і потребує подальших досліджень та підтримки на рівні державної політики.

Список використаних джерел:

1. Галан Я., Дудіцька С., Мосейчук Ю. Соціально-психологічна адаптація дітей до освітнього процесу засобами фізичної культури. URL: https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8361
2. Головаш Д. Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб під час повномасштабної війни. URL:https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/28885
3. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. (2022). Кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні перевищила 8 млн людей: звідки й куди їхали найбільше. URL: https://minre.gov.ua/2022/05/11/kilkist-vnutrishno-peremishhenyh-osib-vpo-vukrayini-perevyshhyla-8-mln-lyudej-zvidky-j-kudy-yihaly-najbilshe/

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ПРИ ПЕРЕЛОМАХ ХРЕБТА

Олена Захарченко,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 227 «Терапія та реабілітація»,
Мелітопольський інститут екології і соціальних технологій
Науковий керівник: Євгенія Вишар,
старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти,
Полтавський інститут економіки і права

Переломи хребта вважаються однією з найбільш серйозних травм, які можуть статися в житті абсолютно здорової людини. Це одне з найтяжчих ушкоджень опорно-рухового апарату. Заходи з реабілітації спрямовані на поліпшення працездатності та запобігання післяопераційним ускладненням. Збереження цілісності хребта гарантує нормальну функцію складних нервових зв'язків, які керуються спинним мозком та його елементами в організмі людини. Згідно з літературними даними, випадки перелому хребта зустрічаються від 1,7% до 17,7%.

Незважаючи на значний обсяг робіт із протидії травмам, кількість випадків перелому хребта в останнє десятиліття зростає. Понад половина таких травм супроводжується ушкодженням спинного мозку, що становить приблизно 20%. Згідно зі статистикою, смертність при переломах шийного відділу хребта становить 33,3%, грудного - 8,3%, поперекового - 6,2%.

Головна мета реабілітації полягає в максимальному відновленні втрачених можливостей організму. У випадках, коли це неможливо, виникає завдання часткового відновлення чи компенсації порушених функцій. Останнім часом спостерігається зростання серйозності травм, що може бути пов'язано з різними чинниками, такими як збільшення кількості транспорту, швидкість його руху та висотне будівництво. Проблема компенсації та відновлення функцій організму є однією з актуальних біологічних, психологічних та соціальних проблем, вирішення яких визначає успіх у відновленні особистого і соціального статусу хворих, зокрема, при ускладнених ушкодженнях хребта та спинного мозку. Хірурги, травматологи, ортопеди та фізичні терапевти завжди виявляли інтерес до використання лікувальної фізкультури як допоміжного засобу лікування. За досвідом, лікувальна фізкультура сприяє успішному функціональному відновленню після хірургічного втручання, запобігає післяопераційним ускладненням та сприяє скороченню термінів одужання пацієнтів.

Головними дієвими методами фізичної реабілітації пацієнта з компресійним переломом хребта є застосування терапевтичних вправ і чим раніше тим краще; відновлюючий масаж з дотриманням методики та всіх технік; фізіотерапія: УВЧ, електрофорез, міостимуляція, кінезотерапія з системою David spine concept, УФО, бальнеотерапія, магнітотерапія; гідрокінезотерапія, що позитивно впливає на процес реабілітації та робить його цікавішим; дієтотерапія як з основних ланок фізичної реабілітації будь-якого захворювання, адже завдяки правильному харчуванню можна покращити результат відновлення та життя загалом; працетерапія потрібна для того щоб пацієнт можливо навчився для себе щось нове та не забував своє старе.

Список використаних джерел:

1. Анатомія та фізіологія з патологією: підручник / [Я. І. Федонюк, К. С. Волков, В. Д. Волошин та ін.]; за ред. Я. І. Федонюка, В. Д. Волошина. – 3-тє вид., допов. І випр. – Тернопіль: ТДМУ, 2018. – С. 138-142; 203-205.
2. Бірюков А.А. Масаж – супутник здоров'я. – К.: Медицина, 2015. – 128 с.
3. Богачова Л.А. Сучасний стан проблеми болю у спині (за матеріалами 8-го Всесвітнього конгресу, присвяченого болю) // Неврологічний журнал. 2015. – №.4. - с. 59-62.
4. Богачова Л.А., Ушаков Г.М., Вахлаков О.М. Амбулаторне лікування болю у спині. Повідомлення I та II // Неврологічний журнал. – 2016. – № 3. – с. 39-45.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Артем Кавалір,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»
Полтавського інституту економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Ольга Бацман,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Вперше, термін «переміщена особа» *бере початок з Другої світової війни* і застосовувався до осіб, які без своєї згоди змушені були залишити свої місця постійного проживання. Свої рідні краї вони мали залишити через військові дії, дискримінацію, політичні переслідування, тощо. У той же час багато людей буквально примушували до примусової праці.

З часом, поняття «переміщена особа» стало існувати у більш широкому сенсі, і це вже не тільки особи, які змушені залишити своє мешкання через війну та політичні міркування, але й ті, хто змушений переміщуватися через багато інших причин, як природну стихію, соціальну напруженість, економічна нестабільність, тощо. Так, категорія «переміщених осіб» набула більш розгалуженої сфери застосування [1].

З початком збройного конфлікту на сході України та окупацією Криму статус «внутрішньо переміщена особа» було офіційно закріплено у Законі України від 20.10.2014 № 1706-VII. Цей закон став основою для розробки нормативної бази, що забезпечує дотримання прав, свобод і законних інтересів ВПО в Україні [1].

Збройна агресія РФ проти України розпочалася 20 лютого 2014 року, внаслідок якої під окупацією опинилося близько 8% території країни. Станом на 20 лютого 2025 року під окупацією перебуває майже п'ята частина території України, що становить 18% [3].

Багато міст і сіл стали зонами бойових дій. Через загрозу багато людей були змушені покинути свої домівки, аби уникнути небезпеки життю та здоров'ю. Велика частина громадян звернулася за притулком до країн ЄС, США, та інших розвинутих країн. Втім основна частина стала внутрішніми переселенцями.

Так, у лютому 2022 року було прийнято ряд законодавчих документів на підтримку ВПО. Наступного року, 11 липня Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову №709 [2]. Зазначена постанова регулює механізм виплат допомоги на проживання ВПО.

Наслідки збройної агресії РФ проти цивільного населення спричинили обставини, які змусили людей не тільки змінити місце свого проживання, а й зіткнутися з фінансовими проблемами, житловими труднощами, психологічними розладами тощо [3]. Пошук житла ускладнюється через небезпеку переміщення в зонах активних бойових дій. Обстріли та ракетні удари завдали значної шкоди критичній інфраструктурі, а близько 15,7 млн осіб по всій країні потребують гуманітарної допомоги. Через війну внутрішньо переміщені особи та інші цивільні громадяни стикаються із сімейними проблемами, втратою особистого майна і документів, що посвідчують особу. Багато людей знайшли притулок на заході України, де відсутні активні бойові дії, але й там, нажаль, існує загроза ракетних атак і дронів. Іноді неможливість для працевлаштування та недостатня допомога змушують багатьох втрачати віру в майбутнє. Ситуація для ВПО особливо у зимовий період, коли настає опалювальний сезон і потрібно затрачати значно більше коштів на прожиття.

Першим викликом, перед ВПО постало питання вирішення СЖО у яких вони опинилися.

Впоратися зі складними життєвими обставинами ВПО потрібен комплексний підхід, який передбачає соціальну, психологічну, соціально педагогічну роботу та правову підтримку. Соціальна робота передбачає, що соціальні працівники мають допомогти забезпечити належні умови для здійснення прав ВПО у процесі адаптації до нових умов життя, надати адресну допомогу в сфері соціальних послуг, сформувати позитивну мотивацію до розробки та виконання плану роботи. Психологічна робота включає в себе правову допомогу ВПО. Допомагають переміщеним особам прийняти рішення про необхідність адаптації. Соціально-педагогічна робота орієнтована на сприяння соціалізації ВПО у нових громадах. Соціальні працівники допомагають громадам змінити своє ставлення до ВПО та їх проблем. Правова підтримка покликана забезпечити правовий захист ВПО в суспільстві та забезпечити правове регулювання відносин ВПО. Правова підтримка може бути здійснена представництво або через адвокатство.

Дослідники І. Карпова та Ю. Шевченко зазначають, що робота з ВПО передусім зосереджена на вирішенні їх соціально-економічних питань, зокрема забезпечення життєдіяльності, працевлаштуванням, медичною допомогою.

Відповідно до чинного законодавства України, соціальна робота — це професійна діяльність, спрямована на запобігання та зменшення негативних наслідків, а також подолання складних життєвих ситуацій сімей, дітей і молоді. Вона має на меті зміцнення їхніх можливостей для реалізації власного життєвого потенціалу [2].

Звичайно, що під час війни СЖО виникає набагато більше, ніж у мирний час. Тому потреба у соціальній роботі збільшується. Таким чином соціальна робота покликана вирішувати проблеми у сфері створення соціальних умов та реалізації прав людини.

Статистичні дані свідчать, що майже, кожний шостий громадянин України має статус переселенця. Відповідно виникає певне навантаження на територіальні громади. Практично безпечних місць куди б ракети не діставали не має і

населення країни перебуває в небезпеці.

Але можна зазначити, що на сьогодні організація соціальної допомоги зазнала змін. На початку війни допомогою займалися волонтери, благодійні фонди та міжнародні організації, але вже сьогодні ми маємо побудовану і скоординовану допомогу гуманітарних штабів в кожному регіоні Україні. Тісна співпраця державних установ, волонтерських організацій та міжнародних інституцій забезпечена державою координацією. Потреби людей вивчаються через чатботи, соціальні мережі, прийом заявок, безпосереднє спілкування в центрах соціальної підтримки з ВПО тощо.

Можна констатувати, що дослідження соціальної роботи з ВПО, які постраждали внаслідок війни, здійснюється на різних рівнях і в різних аспектах. Увага дослідників зосереджуються на вивченні проблемних питань, виявленні факторів, що впливають на їхню адаптацію. Також багато досліджень базуються на оцінці ефективності програм соціальної роботи, які орієнтовані на поліпшення їхнього становища.

Цінність соціальної роботи під час військового стану полягає в тому, що роль у житті це здатність допомогти людям, які опинилися СЖО, надати можливість не втратити віру. Соціальна робота є тим важелем, який має допомогти у розв'язанні проблем, які виникли, щоб дати змогу ефективно створити соціальні умови для реалізації свої прав. Соціальна робота допомагає отримати певний набір можливостей для протистояння викликам. Відповідна робота досить важлива під час воєнних дій. Завдяки певним принципами та методами дослідження соціальна робота з ВПО спрямована на створення сприятливих умов для життєдіяльності, надання членам сімей ВПО у їх позитивній соціалізації, самоорганізації та саморозвитку, можливістю до адаптації, перебуваючи у СЖО.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»/ URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2023 р. № 709 «Деякі питання підтримки внутрішньо переміщених осіб» [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/709-2023-%D0%BF#Text.

ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ПРИ СКОЛІОЗАХ У ДІТЕЙ

Людмила Клеценко,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти,
Полтавський інститут економіки і права
Євгенія Вишар,
старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти,
Полтавський інститут економіки і права

Порушення постави є однією з найпоширеніших ортопедичних патологій, що найчастіше зустрічаються у дітей і підлітків. Вони складають 90% усіх відхилень від норми з боку опорно-рухової системи молодших школярів [1]. Кожна четверта дитина в Україні має порушення постави, у 5-6 осіб з тисячі - це сколіоз. Найбільша кількість випадків деформацій припадає на вік старше 7 років, а з нозологічних форм при цьому домінують виражені порушення постави

з деформаціями хребта - 34,9%. В школярів у віці від 10 до 17 років порушення постави виявляються в 94% випадків, це найбільше пов'язано з дефіцитом рухової активності. З перших років навчання в школі рухова активність знижується на 50% і надалі продовжує неухильно падати [1, 2, 3]. Ортопедична проблема порушень постави в дитячому віці посилюється, перш за все, невчасною діагностикою, а також неправильним вибором методу лікування та профілактики.

Сколіотична хвороба викликає складну деформацію хребта і грудної клітки, що має тенденцію до прогресування й досягає вищого ступеня до закінчення росту. У хворих на сколіоз порушується постава, виникають проблеми з серцево-судинною й дихальною діяльністю. Діти молодшого шкільного віку, що мають порушення постави, відрізняються від здорових однолітків низьким рівнем морфо-функціонального та фізичного розвитку. Загалом, сколіотична постава у дітей формується за наявності комплексу факторів ризику, які несприятливо впливають на клінічну симптоматику та потребують ранньої профілактики порушень постави, як однієї зі складових комплексного підходу до фізичної терапії дітей з такими функціональними розладами кістково-м'язової системи. Одним із основних методів консервативного лікування сколіозу є терапевтичні вправи.

Терапевтичні вправи сприяють укріпленню м'язів тулуба, стабілізують стан хребта, коригують деформації, покращують поставу та функцію зовнішнього дихання, а також мають загальнозміцнюючий ефект. Вони рекомендується на всіх етапах розвитку сколіозу. Наукові дослідження підтвердили ефективність вправ у зниженні швидкості прогресування захворювання (головним чином на початку статевого дозрівання), а також ефективність у покращенні сили, рухливості та балансу. Комплексні програми фізичної терапії можуть включати такі елементи: лікувальну гімнастику, вправи на профілакторі Євмінова для розвантаження хребетного стовпа і зміцнення м'язів спини та черевного преса; вправи у воді; масаж; фізіотерапію; корекцію положення тіла; елементи спорту.

Загальні завдання роботи фізичного терапевта у реабілітаційному лікуванні сколіозу включають контроль болю; поліпшення положення та вирівнювання хребта; збільшення сили; поліпшення контролю постави; збільшення діапазону рухів у хребті та кінцівках; поліпшення дихання та функції легенів (так, як бічний вигин хребта може перешкоджати нормальній роботі діафрагми, що призводить до утруднення дихання). Терапевтична фізкультура поєднується з обмеженням статичного навантаження на хребет. Заняття можна проводити у формі групових занять, індивідуальних сесій та самостійних вправ.

Список використаних джерел:

1. Бубела О. Ю. Формування правильної постави у дітей молодшого шкільного віку в домашніх умовах / О. Ю. Бубела // *Сучасні проблеми розвитку теорії та методики гімнастики ЛДІФК*. – Л., 2020. – С. 27 – 29.
2. Romanyuk T.I.&Orlova N.O. (2022). Conservative treatment of scoliosis. *Herald of orthopedics, traumatology and prosthetics*, 3, 57.
3. Fusco, C., Zaina, F., Atanasio, S., Romano, M., Negrini, A., &Negrini, S. (2021). Physical exercises in the treatment of adole scent idiopathic scoliosis: anupdated systematic review. *Physiotherapy theory and practice*, 27(1), 80–114.
4. Tamozhanskaya, A., Myatyga, E., &Honcharuk, N. (2021). Physical therapy for grade I scoliosis. *Health, Sport, Rehabilitation*, 4(3), 135–146.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ: КОРЕКЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ КОМАНДИ

Андрій Коваль,
старший викладач кафедри соціальної роботи і спеціальної освіти,
Полтавський інститут економіки і права
ЗВО Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Владислав Канівець,
старший викладач кафедри соціальної роботи і спеціальної освіти,
Полтавський інститут економіки і права
ЗВО Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Становлення особистості дитини з особливими освітніми потребами, зокрема з затримкою психічного розвитку (ЗПР), вимагає цілісного психолого-педагогічного підходу, що враховує не лише порушення розвитку, а й потенціал для його корекції й компенсації. ЗПР розглядається як тимчасове уповільнення темпів розвитку психічних процесів, що проявляється у труднощах засвоєння навчального матеріалу, нестійкості уваги, слабкій пам'яті, уповільненому темпі пізнавальної діяльності, емоційній інфантильності та незрілості соціальної поведінки [2]. Ці особливості вимагають залучення фахівців різного профілю, здатних взаємодіяти на принципах командності.

У сучасній освітній політиці України спостерігається чітка тенденція до міждисциплінарного підходу в організації допомоги дітям з особливими освітніми потребами. Такий підхід передбачає участь психолога, вчителя-дефектолога, логопеда, соціального педагога, а також лікаря (за потреби), кожен із яких відіграє специфічну роль у формуванні індивідуального освітнього маршруту дитини [3]. Водночас, незважаючи на наявність нормативної бази, реалізація міждисциплінарного супроводу на практиці часто виявляється фрагментарною, що знижує його ефективність.

Наукові дослідження підтверджують, що саме командна форма взаємодії фахівців забезпечує більшу адаптивність та гнучкість освітнього процесу, сприяє формуванню цілісної картини розвитку дитини та дозволяє своєчасно вносити корективи в програму підтримки [1]. Корекційний потенціал такої команди реалізується не лише через фахову компетентність її учасників, але й через здатність до рефлексивного аналізу, спільного прийняття рішень, узгодження стратегій взаємодії з родиною дитини.

Таким чином, науковий інтерес до теми психолого-педагогічного супроводу дітей із ЗПР зосереджується не лише на індивідуальній роботі з дитиною, а й на побудові ефективної комунікації між усіма учасниками освітнього процесу. Актуальність дослідження обумовлюється потребою теоретичного осмислення та практичного моделювання міждисциплінарної взаємодії як ключової умови повноцінної інклюзивної освіти. Метою статті є проаналізувати корекційний потенціал міждисциплінарної команди у процесі психолого-педагогічного супроводу дітей із затримкою психічного розвитку, а також обґрунтувати практичні підходи до організації такої взаємодії.

Однією з ключових передумов ефективного психолого-педагогічного супроводу дітей із затримкою психічного розвитку (ЗПР) є цілісне розуміння механізмів та факторів, які обумовлюють особливості їхнього розвитку, навчання

та соціалізації. У психолого-педагогічній науці ЗПР трактується як варіант дизонтогенезу, що характеризується дисгармонійністю розвитку окремих психічних функцій при збереженні потенціалу до позитивної динаміки за умов спеціальної підтримки [1].

На сучасному етапі розвитку освіти спостерігається посилення уваги до інклюзивних підходів, які передбачають створення адаптивного середовища з урахуванням особистісно орієнтованих стратегій навчання. В умовах ЗПР важливим є своєчасне виявлення труднощів розвитку, які можуть бути обумовлені як органічними чинниками (неврологічними порушеннями, перинатальними ураженнями ЦНС), так і соціальними (недостатнє мовленнєве або емоційне стимулювання, педагогічна занедбаність) [2]. Тому психолого-педагогічний супровід має охоплювати як діагностичний компонент, так і корекційно-розвивальну діяльність.

Згідно з концепцією супроводу, що сформувалася в освітній практиці України, основним завданням є створення системи багатовекторної допомоги дитині, яка включає психолого-педагогічну діагностику, індивідуальне консультування, психокорекційну роботу, педагогічну підтримку в умовах освітнього закладу та співпрацю з родиною [3]. У цьому контексті важливо враховувати специфіку психічного розвитку дітей із ЗПР: уповільнення темпів засвоєння знань, недостатню саморегуляцію, знижену мотивацію, низький рівень сформованості довільної уваги та слабку оперативну пам'ять.

Однією з важливих умов успішної реалізації супроводу є створення сприятливого мікросоціального середовища, яке б враховувало не лише пізнавальні потреби дитини, але й її емоційний комфорт. Дослідники наголошують, що ефективний супровід можливий лише за умови безперервної координації дій між усіма учасниками освітнього процесу: педагогами, психологами, логопедами, соціальними працівниками та батьками [4].

Отже, теоретичні засади психолого-педагогічного супроводу дітей із ЗПР ґрунтуються на принципах міждисциплінарності, індивідуалізації, розвитку потенціалу дитини та партнерства з родиною. Ці підходи створюють методологічну основу для організації командної взаємодії в рамках інклюзивного або спеціального освітнього простору.

Психолого-педагогічний супровід дітей із затримкою психічного розвитку має розглядатися як багаторівнева система допомоги, яка інтегрує ресурси освіти, психології, медицини та соціальної підтримки. Особливості розвитку таких дітей — зокрема уповільнення формування пізнавальних процесів, емоційна нестійкість, труднощі у спілкуванні — зумовлюють потребу в комплексному, скоординованому супроводі, який забезпечується через діяльність міждисциплінарної команди. У сучасній освітній практиці ефективна міжпрофесійна взаємодія фахівців — психолога, логопеда, вчителя-дефектолога, соціального педагога, лікаря та батьків — набуває дедалі більшої значущості як умова реалізації індивідуального освітнього маршруту дитини з особливими потребами. Досвід застосування командного підходу свідчить про його корекційний потенціал: саме у форматі узгодженої роботи забезпечується цілісне бачення розвитку дитини, своєчасне виявлення труднощів і визначення стратегій педагогічного впливу. Успішна реалізація супроводу можлива лише за наявності чітко визначених функцій членів команди, ефективної комунікації та спільної відповідальності за результат. Таким чином, у контексті розбудови інклюзивного середовища міждисциплінарна взаємодія виявляється не лише

функціонально доцільною, а й методологічно обґрунтованою формою організації допомоги, що забезпечує комплексний розвиток дитини з ЗПР та сприяє її адаптації до соціуму.

Список використаних джерел:

1. Білоус О. В. Психолого-педагогічна підтримка дітей з особливими потребами в умовах інклюзивного навчання. *Психологія і суспільство*. 2022. №2. С. 47–52.
2. Іванова С. В. Психолого-педагогічна характеристика дітей із затримкою психічного розвитку. *Корекційна педагогіка*. 2020. №1. С. 15–21.
3. Клименко В. В. Затримка психічного розвитку: діагностика і корекція: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 168 с.
4. Коляда І. Ю. Затримка психічного розвитку у дітей: клініко-психологічні аспекти. Київ: Медкнига, 2018. 176 с.
5. Мельник Т. В. Теоретико-методичні основи психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами. *Педагогіка і психологія*. 2021. №3. С. 33–39.
6. Постанова Кабінету Міністрів України №872 від 15.08.2011 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах».
7. Шульга Т. І. Система психолого-педагогічного супроводу в інклюзивному закладі освіти. *Проблеми сучасної педагогіки*. 2022. №2. С. 47–54.

ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ В ПРАКТИЦІ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРЕВАГИ

Андрій Коваль,
старший викладач кафедри соціальної роботи і спеціальної освіти,
Полтавський інститут економіки і права
ЗВО Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Ніна Черняк,
старший викладач кафедри соціальної роботи і спеціальної освіти,
Полтавський інститут економіки і права
ЗВО Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

У сучасному світі цифровізація проникає в усі сфери суспільного життя, зокрема і в соціальну роботу. Використання цифрових інструментів у процесі соціального супроводу набуває дедалі більшої актуальності в контексті забезпечення доступності, ефективності та адресності надання соціальних послуг. Соціальні працівники стикаються з потребою не лише опанувати нові цифрові засоби, а й адаптувати свої підходи до роботи з клієнтами в умовах швидких технологічних змін. У цьому контексті доцільним є аналіз переваг і викликів впровадження цифрових інструментів у практику соціального супроводу.

Цифрові сервіси надають низку функціональних можливостей: від збору первинної інформації, моніторингу стану клієнта до планування індивідуального маршруту допомоги, координації дій різних фахівців і документування втручання. Такі інструменти, як CRM-системи для соціальної роботи, мобільні додатки для ведення кейсів, платформи для онлайн-консультацій, чат-боти й електронні бази даних, значно полегшують облік, пришвидшують реагування та сприяють міжвідомчій взаємодії [1].

Однією з ключових переваг цифрових інструментів є оперативність комунікації з клієнтом. За допомогою месенджерів, відеозв'язку чи спеціалізованих

платформ соціальний працівник може своєчасно виявляти кризові стани, надавати підтримку або скеровувати до інших фахівців. У ситуаціях воєнного стану, пандемій або міграційних криз це особливо важливо для забезпечення безперервності супроводу осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах [2].

Однак впровадження цифрових рішень у соціальну сферу супроводжується не лише технічними труднощами, але й низкою системних викликів, які потребують комплексного осмислення. Передусім мова йде про проблему цифрової нерівності. Значна частина клієнтів соціальних служб, зокрема особи похилого віку, люди з інвалідністю, бездомні, внутрішньо переміщені особи, мешканці сільських і віддалених територій, не мають постійного доступу до гаджетів, стабільного інтернет-зв'язку або не володіють базовими цифровими навичками, що унеможливлює повноцінну участь у цифровізованих формах соціального супроводу. Це створює додаткові бар'єри в отриманні послуг і підсилює соціальну ізоляцію вразливих категорій населення.

Окрім технічного аспекту, суттєве занепокоєння викликають питання конфіденційності та захисту персональних даних. Соціальна робота передбачає роботу з чутливою інформацією: історії насильства, медичні діагнози, соціально-економічний статус клієнта. У цифровому середовищі виникає ризик витоку, несанкціонованого доступу або зловживання цією інформацією, особливо за відсутності чітких протоколів захисту даних і технічних гарантій безпеки платформ [3].

Ще одним важливим аспектом є етика онлайн-взаємодії. У процесі дистанційної комунікації нерідко порушуються межі професійної дистанції, знижується якість емоційного контакту, а фахівець не завжди має можливість адекватно оцінити невербальні прояви клієнта або його емоційний стан. Виникає також психологічна дистанція: у віртуальному форматі складніше вибудувати довіру, що є критично важливим для ефективного соціального супроводу. У деяких випадках цифрове спілкування сприймається клієнтом як формалізоване, неемпатичне або недостатньо залучене, що негативно впливає на мотивацію до співпраці.

Таким чином, незважаючи на очевидні технологічні переваги, цифровізація соціального супроводу має супроводжуватись ретельним врахуванням соціальних, етичних та психологічних ризиків, які можуть вплинути на якість надання послуг та дотримання принципу «людиноцентризму» у соціальній роботі.

Ще одним викликом є недостатній рівень цифрової компетентності самих фахівців соціальної сфери. Багато з них не мають спеціальної підготовки для використання складних інформаційних систем або не отримують відповідної технічної підтримки в установах. Це створює бар'єри у впровадженні інноваційних практик та поглиблює розрив між адміністративними очікуваннями і реальними можливостями виконавців [4].

Попри це, впровадження цифрових інструментів може суттєво посилити ефективність соціального супроводу, за умови стратегічного впровадження, поетапного навчання персоналу, дотримання етичних стандартів і забезпечення рівного доступу для всіх категорій клієнтів. Важливим завданням є також розробка національних рекомендацій щодо цифрової трансформації соціальних послуг та міжвідомча уніфікація технічних рішень.

Таким чином, цифрові інструменти у сфері соціального супроводу — це не лише технологічна модернізація, але й новий вимір професійної взаємодії,

який вимагає перегляду традиційних підходів до надання допомоги. Їхнє ефективне застосування потребує не лише технічних засобів, а й інституційної підтримки, професійного розвитку фахівців, а також чутливого ставлення до потреб уразливих груп населення. У перспективі цифровізація соціального супроводу має потенціал стати важливим інструментом соціальної справедливості, якщо буде реалізована з урахуванням етичних, соціокультурних і гуманістичних принципів.

Список використаних джерел:

1. Бурега В. Г., Третьякова І. В. Цифрові технології у соціальній роботі: сучасні підходи та перспективи. *Науковий вісник УжНУ: Серія «Педагогіка та соціальна робота»*. 2022. Вип. 1. С. 55–61.
2. Савчук М. П. Соціальний супровід в умовах цифровізації: виклики пандемії. *Соціальна політика і соціальна робота*. 2021. №3. С. 12–17.
3. Камінська О. І. Етичні аспекти використання інформаційно-комунікаційних технологій у соціальній сфері. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2020. №4. С. 41–46.
4. OECD. *Digital Government Review of Ukraine: Fostering Digitally-enabled, Citizen-Centric Public Services*. Paris: OECD Publishing, 2022.

ПРОФІЛАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Андрій Коваль,
старший викладач кафедри соціальної роботи і спеціальної освіти,
Полтавський інститут економіки і права
ЗВО Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Світлана Чечотіна,
кандидат медичних наук, доцент кафедри фармакології
Полтавського державного медичного університету

У професійній діяльності фахівців соціальної сфери постійне емоційне напруження, робота з уразливими категоріями населення, необхідність швидкого прийняття рішень у кризових ситуаціях, обмежені ресурси та відсутність зворотного позитивного результату можуть призводити до поступового зниження мотивації, втрати емпатії, емоційного виснаження й формування синдрому професійного вигорання. Цей стан не лише шкодить психічному та фізичному здоров'ю працівника, а й суттєво знижує ефективність надання соціальних послуг, погіршуючи якість взаємодії з клієнтом і загальний клімат у колективі.

Професійне вигорання у соціальних працівників проявляється у вигляді трьох основних компонентів: емоційного виснаження, деперсоналізації (байдужості до клієнта або цинізму) та редукції професійних досягнень — як це визначає класична модель М. Маслач. Працівник втрачає сенс у виконанні своєї ролі, почувається перевантаженим, втрачає інтерес до діяльності, а іноді — і до життя загалом. У сфері соціальної роботи такі прояви мають додаткову соціальну вагу, адже фахівець опікується тими, хто вже перебуває у кризі або вразливому стані [4].

Фактори, що спричиняють професійне вигорання в соціальній сфері, поділяються на організаційні та особистісні. Серед організаційних: надмірне служ-

бове навантаження, низький рівень матеріальної винагороди, відсутність чітких меж відповідальності, рольовий конфлікт, адміністративний тиск, нестача автономії у прийнятті рішень, брак ресурсів, відсутність підтримки з боку керівництва або колег. Особистісні чинники включають: низький рівень стресостійкості, схильність до тривожності, недостатньо сформовані навички саморегуляції, відсутність зовнішньої підтримки, труднощі у встановленні меж між професійною та особистою сферами [3].

Своєчасна профілактика синдрому вигорання передбачає запровадження заходів на кількох рівнях: індивідуальному, груповому та організаційному. На індивідуальному рівні важливо формувати навички емоційної саморегуляції, рефлексії, розвитку професійної ідентичності, підтримки балансу між роботою і особистим життям. Техніки когнітивно-поведінкової терапії, методики зняття емоційного напруження, медитації, тілесно-орієнтовані практики — все це може бути ефективним у збереженні психологічної рівноваги.

Організаційна профілактика професійного вигорання полягає не лише у впровадженні окремих заходів, а у формуванні цілісного інституційного підходу до збереження психоемоційного здоров'я персоналу. Одним із першочергових чинників є створення безпечного психологічного клімату в установі, де працівники відчувають підтримку з боку колег і керівництва, мають змогу відкрито обговорювати труднощі без страху бути осудженими або покараними. Це передбачає також наявність ефективного зворотного зв'язку, системної оцінки потреб персоналу та відповідного реагування на ризики перевантаження.

Важливим компонентом є чітка структура управління й організаційна прозорість, що знижує рівень стресу, пов'язаного з невизначеністю або подвійними очікуваннями. Гнучкий графік роботи, можливість гібридного формату, запровадження чергувань, часового резерву на відновлення після інтенсивного періоду навантаження — усе це сприяє збереженню енергетичних ресурсів працівників. Дослідження підтверджують, що забезпечення балансу між роботою та особистим життям є одним з найефективніших чинників профілактики вигорання.

Окрему роль відіграє інституційно підтримана супервізія — як форма професійної рефлексії, емоційного розвантаження та розвитку. Установи, які систематично впроваджують індивідуальну або групову супервізійну практику, демонструють нижчий рівень професійного вигоряння, вищу згуртованість колективу та кращі показники ефективності діяльності фахівців.

Не менш значущим напрямом є психоосвітня робота з персоналом: регулярні семінари, вебінари, тренінги з емоційної саморегуляції, розвитку емоційного інтелекту, ненасильницького спілкування, медіації конфліктів і побудови здорових меж у роботі з клієнтами. Такі заходи підвищують усвідомленість фахівців щодо власного емоційного стану, сприяють зростанню професійної самоповаги та мобілізують внутрішні ресурси для подолання хронічного стресу.

Особливу увагу варто приділяти тренінгам командної взаємодії, що включають елементи тімбілдінгу, розвитку довіри, розуміння ролей та обміну позитивним досвідом. Практика показує, що в колективах, де домінує культура взаємодопомоги, солідарності й підтримки, рівень емоційного виснаження значно нижчий, ніж у середовищах із конкурентним або ієрархічно-авторитарним стилем керівництва.

Таким чином, організаційна профілактика професійного вигорання має бути системною, довготривалою і адаптованою до специфіки установи. Її впровадження не лише знижує рівень стресу серед працівників, а й підвищує загальну якість соціальних послуг, зміцнюючи інституційну сталість у сфері соціального захисту [1].

Особливу роль у профілактиці відіграє супервізія — метод професійної підтримки, що дозволяє фахівцю осмислювати власні дії, отримувати зовнішню оцінку і уникати професійної ізоляції. Регулярна участь у супервізійних групах сприяє емоційному розвантаженню, знижує рівень тривожності та сприяє підвищенню почуття професійної компетентності. Крім того, фахівці, які відвідують супервізію, виявляють вищу стійкість до емоційного вигорання, ніж ті, хто її уникає [2].

Сучасні дослідження підтверджують ефективність програм організаційної профілактики, що включають гнучке управління, залучення працівників до ухвалення рішень, систематичну оцінку психоемоційного стану персоналу. У деяких країнах соціальні служби запроваджують індикатори емоційного благополуччя персоналу як частину оцінки якості соціальних послуг. Наприклад, у Швеції чи Канаді емоційна підтримка працівника вважається пріоритетом на рівні інституційної політики [5].

Отже, питання профілактики професійного вигорання фахівців соціальної сфери не може розглядатися як суто індивідуальна відповідальність окремого працівника. Це багаторівнева проблема, що вимагає цілісного підходу з боку адміністрації, органів місцевого самоврядування, професійних спільнот і державної соціальної політики. Забезпечення психоемоційного благополуччя персоналу має стати пріоритетом у формуванні якісної та ефективної системи соціального захисту, оскільки лише ресурсний фахівець здатен надавати професійну підтримку тим, хто її потребує.

Список використаних джерел:

1. Борисова Н. О. Організаційна профілактика вигорання у системі соціального захисту. *Психологія і суспільство*. 2021. №2. С. 18–23.
2. Вороніна Ю. П. Супервізія як засіб запобігання синдрому емоційного вигорання у соціальних працівників. *Науковий вісник ХДУ: Серія «Психологічні науки»*. 2019. №3. С. 61–66.
3. Семигіна Т. В. Професійне вигорання фахівців соціальної роботи: причини і механізми подолання. *Соціальна робота і сучасність*. 2020. №1. С. 22–27.
4. Maslach C., Jackson S. E., Leiter M. P. Maslach Burnout Inventory Manual. 3rd ed. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press, 1996.
5. OECD. *The Future of Social Services: Human Capital and Burnout Risks*. Paris: OECD Publishing, 2022.

ЛІКУВАЛЬНЕ ПЛАВАННЯ ЯК ЗАСІБ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ПРИ СКОЛІОТИЧНІЙ ХВОРОБІ

Оксана Коренівська,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 227 «Терапія та реабілітація»,
Мелітопольський інститут екології і соціальних технологій
Науковий керівник: Євгенія Вишар,
старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти,
Полтавський інститут економіки і права

Фізична активність - це незгладима частина людського життя, але вплив промислових змін на суспільство призвів до гіпокінетичного способу життя. Ця робота має на меті представити результати дослідження викривлень хребта у людей працездатного віку, яке є важливою частиною оцінки їх фізичного розвитку та життя.

Об'єктивні методи оцінювання сколіозу передбачають оцінювання постави з використанням приладів та інструментів. Вимірювальні методи засновані на визначенні вигинів хребта в лінійних і кутових величинах. Графічні методи містять проведення електроміографії м'язів спини й виявлення асиметрії електричної активності паравертебральних м'язів; вимірювання температурного градієнта в тканинах хребетного стовпа та паравертебральних ділянках за допомогою геліо-неонового лазера, за яким побічно роблять висновок про деформації хребта; радіолокація хребта й спини радіохвилями; топографічні методи. Клінічне обстеження дає змогу оцінити загальний фізичний розвиток людини, визначити асиметрію хребетного стовпа та грудної клітки, ступінь розвитку м'язової системи. Фахівці вважають, що при початковій стадії сколіозу, коли викривлення хребта малопомітне, виявлення захворювання має ґрунтуватися на другорядних симптомах: асиметричному положенні передпліч і лопаток при грудному сколіозі й нерівномірності трикутників талії за поперековою локалізацією деформації. Під час пальпації можна визначити відхилення остистих відростків від середньої лінії.

За мірою прогресування захворювання провідними симптомами стають добре помітні відхилення хребта та реберний горб. У разі діагностуванні поперекового сколіозу оцінюють положення таза. Якщо існує цей вид деформації, стає помітним нахил таза в однойменний бік із вершиною сколіозу. Методи діагностики сколіозу постійно вдосконалюються, для чого залучають сучасні інструментальні методи. Усі точні вимірювання при сколіозі виконують на основі рентгенограм, що інтерпретують за різними методиками.

Одним з найефективніших методів проведення реабілітаційних заходів при викривленнях хребта у людей всіх вікових категорій є кінезітерапія - це терапія, заснована на понятті руху тіла (kinesis означає "рух" по-грецьки). Вона використовує рух або, навпаки, коригує рух за допомогою різних вправ або застосовуючи обмеження, щоб тіло могло плавно виконувати свої опорно-рухові функції.

Кінезітерапія діє переважно на м'язовому та суглобовому рівнях. Прийоми використовуються з метою коригування рухів та постав. Це є сучасний метод фізичної реабілітації, з використанням декомпресійних тренажерів.

Одним з основних напрямків кінезіотерапії є масаж, тобто маніпуляція тканинами пацієнта (м'язами, сухожиллями або підшкірними тканинами) за

допомогою різних мануальних технік. Кінезіотерапія також використовує різні ергономічні та кінезіотерапевтичні підходи, щоб допомогти запобігти травмам у повсякденному житті.

Сколіотичний хребет створює дисбаланс у роботі з різними групами м'язів шиї, спини та нижніх кінцівок через підколінні сухожилля. Коли м'язи перевантажені до того моменту, коли вони починають спазмувати, найкращий спосіб звільнити ці м'язи - це глибокий масаж тканин (Рис.1.3). Після хорошого глибокого масажу тканин м'язи менш болючі, вони більше не піддаються спазму, і вони можуть повернутися до нормальної активності та лікування сколіозу.

Глибокий і розрахований масаж послаблює хребет і м'язи спини для коригування. Якщо регулювання виконується на напружених м'язах, м'язи повернуть хребет у попереднє положення, роблячи мануальну корекцію неефективною.

Однак масаж при сколіозі не є зрозумілим для будь-якого масажиста. Важливо добре розуміти сколіоз та способи його впливу на м'язи. Взагалі, м'язи, що проходять вздовж внутрішньої частини кривої, будуть надмірно вільними та гнучкими, тобто масажист повинен обережно проводити маніпуляції у цих м'язах. М'язи на зовнішній стороні вигину, як правило, надзвичайно напружені, і їм потрібно буде приділити багато уваги, щоб переконатися, що ці м'язи не тягнуть хребет і ще більше збільшують криву.

Незалежно від того, чи розуміється масажист у сколіозному масажі чи ні, людина зі сколіозом, ймовірно, досягне основних переваг від будь-якого масажу - переважно полегшення болю. У короткостроковій перспективі будь-який масаж - це хороший масаж. Масаж при викривленнях хребта може працювати разом з іншими методами лікування, такими як кінезітерапія, фізіотерапія та кінезіотейпування.

ПРОФІЛАКТИКА «ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ» СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Павло Крайній,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»
Полтавського інституту економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Ольга Бацман,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Професійне вигорання – це хронічний стрес, який виникає внаслідок надмірного емоційного та психологічного навантаження на робочому місці. Соціальні працівники, які постійно взаємодіють із людьми, що перебувають у складних життєвих обставинах, особливо вразливі до цього явища.

Війна значно підвищує рівень стресу та навантаження на соціальних працівників, які працюють із вимушеними переселенцями, постраждалими, військовими та їхніми сім'ями. Важливо забезпечити можливість регулярного від-

починку, навіть у кризових умовах, налагодити психологічну підтримку працівників через групи взаємодопомоги або консультації спеціалістів. Також необхідно впроваджувати кризові інтервенції та методики роботи з ПТСР, адаптуючи їх до реальних викликів війни. Робота в команді, обмін досвідом та підтримка один одного допомагають зменшити навантаження та запобігти емоційному виснаженню.

Для профілактики професійного вигорання соціальним працівникам варто дотримуватися кількох ключових стратегій:

– Контроль емоційного стану. Регулярне самоусвідомлення та аналіз власних почуттів допомагають вчасно розпізнати ознаки вигорання. Важливо навчитися розмежовувати робочі та особисті емоції.

– Психоемоційна підтримка. Взаємодія з колегами, участь у групах підтримки або консультування з психологом допомагають знижувати стрес і знаходити нові способи вирішення проблем.

– Збалансований режим роботи та відпочинку. Необхідно планувати робочий день так, щоб залишався час для перерв та відпочинку. Надмірне перевантаження сприяє швидкому виснаженню.

– Фізична активність та здоровий спосіб життя. Регулярні заняття спортом, прогулянки на свіжому повітрі та збалансоване харчування позитивно впливають на психічне здоров'я та витривалість організму.

– Підвищення професійної компетентності. Навчання новим методикам, участь у семінарах і тренінгах допомагають розширювати компетенції, що, у свою чергу, підвищує впевненість у своїх силах і зменшує стрес.

– Хобі та відволікання від роботи. Важливо мати заняття, що приносять задоволення та не пов’язані з професійною діяльністю – це сприяє відновленню емоційного ресурсу.

– Розвиток стресостійкості. Освоєння технік релаксації, медитації та практик усвідомленості допомагає краще контролювати стресові ситуації та знижує ризик вигорання.

Профілактика вигорання є важливою складовою професійної діяльності соціальних працівників. Вчасне реагування на стресові фактори та використання ефективних методів підтримки допоможуть зберегти емоційне здоров’я та підвищити якість надання соціальних послуг.

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ПРИ ПЕРЕЛОМІ СТЕГНОВОЇ КІСТКИ

Олена Крисанова,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 227 «Терапія та реабілітація»,
Мелітопольський інститут екології і соціальних технологій
Науковий керівник: Євгенія Вишар,
старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти,
Полтавський інститут економіки і права

Щороку в Україні більше 100000 людей отримують переломів кісток нижніх кінцівок. Напротязі 2012-2014 року показники травматизму серед населення літнього віку склали 492 випадок на 10 тис. осіб. В цьому ряду особливе місце зайняли травматичні переломи стегнової кістки, які складають до 10 %

всіх травматичних пошкоджень опорно-рухової системи. Переломи стегнової кістки є причиною здобуття інвалідності в 7,7-29 % випадків, а в межах від 5,5 до 49,6 % випадків стають причиною летальних випадків.

Переломи проксимального відділу стегнової кістки становлять 71 %, діафізарні переломи – 15,4%, дистального відділу –до 17,5 % від переломів іншої локалізації.

За даними В.П. Охотського зі співавторами переломи проксимального відділу стегнової кістки становлять 18% у структурі травм опорно-рухової системи, серед них 55% становить переломи шийки стегна.

За останні десять років відмічаються якісні зміни лікувальних технологій, впровадженням в лікувальну терапію нових методик до остеосинтезу, застосування великої кількості металоконструкцій, які весь час зростають у використанні.

Порівняльний аналіз отриманих результатів фізичної терапії травм нижніх кінцівок напротязі останніх 10-15 років свідчить про те, що такий показник, як, наприклад, отримання інвалідності після перелому стегнової кістки становить від 14 до 30 % і при цьому цей показник не зменшується.

Всі ці факти мають ряд питань не тільки в площині вдосконалення лікувально-діагностичного процесу, але і в вивченні причин ускладнень, що виникають через незадовільні результати. Ускладнення у вигляді незрощень, контрактур після хірургічного втручання, асептичних некрозів голівки стегнової кістки після перелому шийки й остеосинтезу, тощо пов'язують з порушенням кровообігу в кістковій тканині.

Як показує аналіз літературних джерел відновлення людей після остеосинтезу шийки стегна триває декілька місяців. Тому фізична терапія є невід'ємною складовою післяопераційного процесу відновлення після остеосинтезу шийки стегна. Водночас більшість теоретиків окреслюють лише загальні питання фізичної терапії та рекомендують кінезіотерапії в умовах стаціонару. Практичні рекомендації передбачають орієнтовні комплекси фізичних вправ, які можна застосовувати для такого контингенту пацієнтів. Для вирішення реабілітаційних завдань відсутній диференційний підхід із застосуванням сучасних новітніх технологій. Стає зрозумілим, що розроблення програми фізичної терапії людей після остеосинтезу шийки стегна в післяопераційному періоді є актуальною проблемою сучасної травматології та ортопедії.

При формуванні індивідуальних цілей для пацієнтів впродовж проходження програми фізичної терапії та завдань враховується методика SMART для підвищення результативності і програми фізичної терапії з позиції управління. Успіх досягнення мети фізичної терапії залежить від формування цілей програми.

Ціль цієї функціональної підсистеми другого рівня співпадає з назвою. Цілі втручання необхідно визначати шляхом декомпозиції мети. Цілі вказують на шляхи досягнення мети. У фізичній терапії цілі поділяють на коротко- та довготермінові. Останні потребують понад три тижні для досягнення. Досягнення цілей може плануватися послідовно, коли досягнення однієї цілі стає ключем до іншої. Наприклад, без здатності протягом визначеного часу утримувати уражену нижню кінцівку над поверхнею підлоги пацієнт вимушено опиратиметься на уражену ногу. Якщо таке навантаження є протипоказаним, то навчання ходи і сама хода з милицями з перенесенням ваги лише через інтактну нижню кінцівку стануть неможливими.

Короткотермінові цілі також можуть плануватися паралельно. Їх одночасне успішне досягнення відкриє шлях для досягнення більшої довгострокової цілі, яка відіграє об'єднавчу роль. Прикладом слугує одночасна підготовка верхніх та нижніх кінцівок, а також систем енергозабезпечення пацієнта для навчання ходи з милицями. Якщо таку роботу розпочати заздалегідь (наприклад, коли пацієнт ще перебуває на скелетному витягу), то терміни відновлення значно скоротяться. Для коректної постановки цілей у різних сферах діяльності і, зокрема, фізичній терапії, науковці та практики рекомендують застосовувати SMART формат.

АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «СИРІТСТВО» У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Наталія Крупа,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»
Полтавського інституту економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Надія Мякушко,
кандидат політичних наук,
завідувач, доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Поняття «сирітство» є важливою соціальною та психологічною категорією, що має глибоке значення як для індивіда, так і для суспільства в цілому. У науковій літературі це поняття аналізується з різних аспектів, таких як соціальний, психологічний, правовий та культурний. Нижче представлено аналіз цього поняття через кілька ключових підходів:

1. Соціальний аспект сирітства

У соціології та соціальній роботі сирітство розглядається як стан, коли дитина або підліток залишаються без батьківської опіки через смерть батьків або інші соціальні причини (наприклад, батьки позбавлені батьківських прав, відсутні в результаті соціальної або економічної неспроможності). Це явище часто пов'язане з широким спектром проблем: від порушення нормальної соціалізації до підвищеного ризику для розвитку таких дітей (відсутність емоційної підтримки, недостатній доступ до ресурсів для розвитку) [1].

Соціологи звертають увагу на те, що сирітство має не тільки індивідуальні наслідки, але й впливає на суспільство загалом. Вони наголошують на необхідності розв'язання проблеми через поліпшення державної системи соціального забезпечення, розвитку інституту опіки та піклування, а також створення більш ефективних механізмів для запобігання сирітству (наприклад, підтримка родин у кризових ситуаціях).

2. Психологічний аспект сирітства

Психологи вивчають вплив сирітства на емоційний та когнітивний розвиток дитини. Діти, які пережили втрату батьків або залишилися без батьківської опіки, можуть переживати значний стрес, тривогу, депресію, низьку самооцінку і труднощі у встановленні міжособистісних зв'язків у майбутньому.

Наукові дослідження показують, що важливою умовою для пом'якшення наслідків сирітства є забезпечення стабільності та емоційної підтримки дитини, а також наявність позитивних ролей у житті, таких як прийомні батьки, опікуни чи інші авторитетні дорослі [2].

3. Правовий аспект сирітства

З правової точки зору сирітство визначається як відсутність законних батьків або законних опікунів, і має правові наслідки для дитини. У міжнародному праві дитина, що залишилася без батьків, має право на захист, соціальну допомогу, освіту та медичне обслуговування. Проте, у багатьох країнах сирітство також пов'язане з питаннями про інституціалізацію дітей в сиротинці або інші державні установи.

Юридичні аспекти сирітства включають також питання опіки та усиновлення, права дітей в ситуаціях сирітства, а також правові механізми для попередження відлучення дітей від батьків. Сучасні правові підходи орієнтовані на збереження родинних зв'язків і підтримку сімей, щоб запобігти безпритульності дітей.

4. Культурний аспект сирітства

У різних культурах та релігійних традиціях сирітство трактувалося по-різному. У багатьох традиціях сирітство було пов'язане з певним соціальним статусом або навіть стигматизацією дітей, які не мали батьків. Водночас, у багатьох культурах було важливою підтримка родини та громади в разі втрати батьків.

У сучасному світі культурні зміни відображають нові підходи до сирітства, зокрема до розвитку системи прийомних сімей і підтримки сиріт в межах їх культурного контексту.

5. Наслідки сирітства

Наукові дослідження також акцентують увагу на довгострокових наслідках сирітства. Це не тільки психологічні та емоційні труднощі, а й проблеми соціалізації, освіти, а також економічні труднощі, оскільки багато дітей-сиріт стикаються з бідністю та обмеженими можливостями для розвитку.

З огляду на це, однією з головних рекомендацій є створення системи соціальних послуг, що підтримують дітей та молодь, які пережили сирітство, з метою їх подальшої інтеграції в суспільство [3].

Поняття «сирітство» є багатогранним і комплексним, охоплюючи соціальні, психологічні, правові та культурні аспекти. У науковій літературі підкреслюється важливість комплексного підходу до вирішення проблеми сирітства, який включає підтримку родин, розвиток інституту опіки, надання психологічної допомоги дітям і забезпечення їм прав на гідне життя.

Список використаних джерел:

1. Гринько Н. А. Спеціалізовані методи соціальної роботи з дітьми-сиротами. Дніпро: ДУ, 2019. 230 с.
2. Карпенко Т. І. Методика соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування. Київ: ІКЦ «Академія», 2018. 290 с.
3. Педагогіка дитинства: соціально-психологічний підхід / за ред. М. В. Сергієнка. Одеса: ОНУ, 2019. 310 с.

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ МАЙБУТНІМИ ФАХІВЦЯМИ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДИСЦИПЛІНИ «ТЕХНОЛОГІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ДИТЯЧОГО ОЗДОРОВЛЕННЯ ТА ВІДПОЧИНКУ»

Любов Куторжевська,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Анотація: *в період воєнного стану, політично-військового протистояння розкрита проблеми формування культури безпеки життєдіяльності учнів при вивченні майбутніми фахівцями соціальної сфери дисципліни «Технології організації дитячого оздоровлення та відпочинку»*

Ключові слова: *безпека життєдіяльності, навколишнє середовище, майбутні фахівці соціальної сфери, дисципліна «Технології організації дитячого оздоровлення та відпочинку»*

Відомо, безпека життєдіяльності – цілісна система знань про захищеність життя і діяльності особистості, суспільства і життєвого середовища від небезпечних факторів природного і штучного характеру.

Безпека життєдіяльності охоплює пожежну безпеку, санітарно-епідеміологічний добробут, охорону здоров'я, екологічну та ядерну безпеку, запобігання надзвичайним ситуаціям, цивільний захист, безпеку руху, якість і безпечність продукції та послуг, безпеку споруд, будівель та інженерних мереж тощо. Політично-військове протистояння, яке відбувається в Україні протягом останнього часу, а особливо з 2022 року, трагічна загибель великої кількості мирних людей та військових породили гострі стресові ситуації та суттєво змінили спосіб життя практично всіх українських громадян. Особливої гостроти набула проблема збереження життя і здоров'я громадян, соціально-психологічного їх супроводу, надання соціально-психологічної допомоги громадянам, які входять до категорії внутрішньо переміщених осіб, що вимушено покинули свої домівки, зазнавши травматизації.

Безпека життєдіяльності – це інтегрована дисципліна гуманітарно-технічного спрямування, яка займається, як стверджують науковці, – класифікацією та вивченням загальних закономірностей виникнення небезпек, їх властивостей, наслідків впливу на організм людини; розробкою основ захисту здоров'я та життя людини і середовища її проживання від небезпек як повсякденного життя так і в умовах надзвичайних ситуацій; розробкою рекомендацій і заходів щодо створення і підтримки здорових і безпечних умов життя і діяльності людини [2, с. 3].

Завданнями курсу БЖД є розкривати закономірності впливу життєдіяльності людини на навколишнє середовище і навчати виявляти небезпечні та шкідливі фактори навколишнього середовища, що впливають на життєдіяльність; створювати безпечні умови життєдіяльності; прогнозувати виникнення і приймати кваліфіковані рішення в умовах надзвичайних ситуацій (аварій, катастроф, стихійних лих, застосування зброї масового ураження) тощо [2, с. 4]. Тому, при вивченні майбутніми фахівцями соціальної сфери дисципліни «Технології організації дитячого оздоровлення та відпочинку» звертаємо увагу на проблеми формування культури безпеки життєдіяльності учнів під час відпочинку та оздоровлення у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку.

Відомо, дитячий заклад оздоровлення та відпочинку – постійно або тимчасово діючий, спеціально організований або пристосований заклад, призначений для оздоровлення, відпочинку, розвитку дітей, що має визначене місце розташування, матеріально-технічну базу, кадрове забезпечення та технології для надання послуг з оздоровлення та відпочинку дітей відповідно до державних соціальних стандартів надання послуг з оздоровлення та відпочинку. У Законі України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2008, № 45, ст.313) читаємо: «відпочинок – комплекс спеціальних заходів соціального, виховного, медичного, гігієнічного, спортивного характеру, що забезпечують організацію дозвілля дітей, відновлення фізичних і психічних функцій дитячого організму, сприяють розвитку духовності та соціальної активності дітей, що здійснюються в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку протягом відпочинкової зміни»; там же: «оздоровлення – комплекс спеціальних заходів соціального, виховного, медичного, гігієнічного, спортивного характеру, спрямованих на поліпшення та зміцнення фізичного і психічного стану здоров'я дітей, що здійснюються в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку протягом оздоровчої зміни» [1]. У дитячому закладі оздоровлення та відпочинку надаються послуги з оздоровлення – комплекс спеціальних заходів соціального, виховного, медичного, гігієнічного, спортивного характеру, що надаються дитячим закладом оздоровлення та відпочинку і спрямовані на відновлення та поліпшення фізичного і психічного стану здоров'я дитини; та відпочинкові послуги – заходи, спрямовані на організацію дозвілля дітей з дотриманням періоду активного та пасивного відпочинку, організацію раціонального харчування та забезпечення відповідними до вимог умовами проживання [1]. Основними напрямами у сфері оздоровлення та відпочинку дітей є: підтримка заходів, що здійснюються підприємствами, установами і організаціями, фондами, громадянами та їх об'єднаннями в цій сфері; створення доступного та ефективного ринку послуг з оздоровлення та відпочинку дітей. Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку створюють безпечні умови для проживання, харчування, медичного обслуговування, виховання дітей, розвитку їх інтересів та здібностей, здобуття елементарних трудових навичок тощо відповідно до державних соціальних стандартів оздоровлення та відпочинку дітей.

Під час організації літнього відпочинку дітей важливим є дотримання вимог з охорони праці та безпеки життєдіяльності, протипожежних правил, проведення профілактичної роботи щодо запобігання травматизму, проведення заходів щодо попередження отруєнь, профілактики шлунково-кишкових захворювань, дотримання вимог санітарного законодавства та протиепідемічних заходів.

Діти, які прямують до дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, обов’язково та своєчасно мають пройти медичний огляд та отримати медичну довідку встановленого зразка. Важливо вжити всіх необхідних заходів до початку проведення оздоровчої літньої кампанії. Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку мають забезпечити усі належні умови з безпеки життєдіяльності дітей, зокрема, під час повітряної тривоги (наявність бомбосховищ, обладнаних під укриття підвалів, евакуаційного транспорту) відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 квітня 2023 р. № 301-р «Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти», рекомендацій Державної служби України з надзвичайних ситуацій щодо організації укриття в об’єктах фонду захисних споруд цивільного захисту персоналу та дітей (учнів, студентів) закладів освіти

(додаток до листа ДСНС від 14.06.2022 № 03-1870/162-2) та рекомендацій Державної служби якості освіти «Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки» [3].

Потрібно забезпечити контроль за дотриманням правопорядку, правил техніки безпеки під час оздоровлення та відпочинку дітей. При формуванні педагогічного колективу необхідно приділяти особливу увагу відповідності кваліфікації кадрів та організації навчання педагогічних працівників, яких залучатимуть до роботи у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку.

Оскільки пришкільний табір є оздоровчим закладом, головною метою якого є забезпечення оздоровлення та змістовного дозвілля дітей, виховна робота має органічно поєднувати оздоровлення, змістовний відпочинок, працю, спорт, пізнавальну, естетичну та екологічну діяльність тощо. Важливо забезпечити розвиток інтересів та здібностей дітей, формування навичок здорового способу життя, дотримання санітарно-гігієнічних норм відповідно до державних соціальних стандартів оздоровлення та відпочинку. Потрібно надати дітям педагогічний захист і підтримку у їхньому індивідуальному саморозвитку, забезпечити їхню безпеку.

Таким чином, повномасштабна загарбницька війна росії проти України стала стресом для всіх українців. За таких умов істотно зростає роль педагогічної підтримки учасників освітнього процесу. Вагомого значення набуває створення комфортного середовища для здобувачів освіти у закладах позашкільної освіти та організація літніх таборів, діяльність яких спрямована на організацію змістовного дозвілля, відпочинку і оздоровлення дітей.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про оздоровлення та відпочинок дітей». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2008, № 45, ст. 313
2. В.М. Заплатинський, В.В. Цигика Безпека життєдіяльності: Основні питання лекційного курсу. Ужгород: Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет». 2009
3. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 квітня 2023 р. № 301-р «Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти».

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИХ РОДИН

Катерина Литус,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»
Полтавського інституту економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Надія Мякушко,
кандидат політичних наук,
завідувач, доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Соціальна підтримка малозабезпечених родин є важливим елементом державної політики України, спрямованим на подолання бідності та забезпечення гідного рівня життя для найбільш вразливих категорій населення. Особливо актуальною ця тема стала в умовах повномасштабної війни, що триває з

2022 року.

Військові дії призвели до значного погіршення економічної ситуації, втрати роботи багатьма громадянами, внутрішнього переміщення мільйонів людей та зростання кількості сімей, які потребують соціальної допомоги. У цих умовах держава, міжнародні організації та благодійні фонди активно працюють над тим, щоб забезпечити базові потреби малозабезпечених родин та допомогти їм адаптуватися до нових реалій.

Основні напрями соціальної підтримки малозабезпечених родин в Україні:

- Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям, зокрема: надання щомісячної грошової допомоги сім'ям, середньомісячний дохід яких нижчий за прожитковий мінімум.

- Житлові субсидії - компенсація витрат на оплату житлово-комунальних послуг, якщо частка цих витрат у доході сім'ї перевищує встановлений відсоток; запроваджено адресний підхід до призначення субсидій.

- Допомога на дітей, а саме: виплата при народженні дитини; державна підтримка для дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах; програми підтримки багатодітних сімей [1].

- Соціальні послуги включають: консультування, юридичну допомогу, соціальну адаптацію. Також є підтримка сімей у складних життєвих обставинах через соціальних працівників.

- Програми працевлаштування та перекваліфікації: державні програми сприяння зайнятості, професійного навчання та перекваліфікації; пільгові умови для працевлаштування членів малозабезпечених сімей.

- Гуманітарна та благодійна допомога, зокрема: продуктові набори, одяг, ліки від благодійних фондів та міжнародних організацій; додаткова підтримка під час кризових ситуацій (наприклад, під час війни) [2].

Розкриємо проблемні питання системи підтримки:

– Недостатній рівень фінансування – необхідне збільшення бюджетних видатків на соціальні програми.

– Неефективність механізмів розподілу допомоги – важливо вдосконалювати систему адресності, щоб підтримку отримували ті, хто її найбільше потребує.

– Бюрократичні перепони – слід спростити процес подачі документів для отримання допомоги.

– Потреба в інтеграції соціальних послуг – важливо розвивати комплексний підхід до підтримки сімей.

Отже, соціальна підтримка малозабезпечених родин в Україні відіграє критично важливу роль, особливо в умовах війни, коли зростає рівень бідності та соціальної незахищеності населення. Держава надає різні види допомоги – грошові виплати, житлові субсидії, підтримку дітей та соціальні послуги. Водночас важливу роль відіграють міжнародні гуманітарні організації та волонтерські ініціативи, які допомагають сім'ям, що опинилися у скрутному становищі [3].

Проте система соціальної підтримки потребує вдосконалення: необхідно підвищити рівень фінансування, зробити процес отримання допомоги більш доступним та прозорим, а також забезпечити ефективне використання ресурсів. В умовах війни та повоєнного відновлення особливу увагу слід приділити реабілітації постраждалих сімей, забезпеченню робочих місць і доступу до які-

сних соціальних послуг. Лише комплексний підхід дозволить подолати соціальні виклики та сприяти відновленню добробуту українських родин.

Список використаних джерел:

1. Міністерство соціальної політики України. Офіційний сайт URL: https://www.msp.gov.ua/ (дата звернення: 01.03.2025).
2. ЮНІСЕФ Україна. Офіційний сайт URL: https://www.unicef.org/ukraine/ URL: (дата звернення: 01.03.2025).
3. Національний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Офіційний сайт. URL: https://www.msp.gov.ua/news/25344.html (дата звернення: 01.03.2025).

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ПРИ ДЦП

Тетяна Лукаш,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 227 «Терапія та реабілітація»,
Мелітопольський інститут екології і соціальних технологій
Науковий керівник: Людмила Клеценко,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти,
Полтавський інститут економіки і права

На сучасному етапі розвитку суспільства фізична культура і спорт є одним із найважливіших чинників вирішення проблем реабілітації осіб з інвалідністю з порушеннями опорно-рухового апарату, в тому числі з наслідками дитячого церебрального паралічу. Виходячи з того, що недостатній рівень рухової активності осіб з інвалідністю не дозволяє їм самореалізуватися в суспільстві, з метою стабілізації позитивного психічного стану дітей з обмеженими можливостями та їх інтеграції в соціальні та громадські процеси, крім фізичної реабілітації , спорт надзвичайно важливий. Загальновідомо, що плавання є потужним засобом впливу на організм і вважається ефективним терапевтичним і соціалізуючим засобом для дітей з церебральним паралічем. Актуальність нашого дослідження визначається наявністю протиріччя між тим, що переважна більшість наукових досліджень присвячена терапевтичному плаванню або гідрореабілітації, і відсутністю систематизованих методик, які б дозволили навчати плавання дітей з ДЦП, що самостійно не пересуваються. У існуючих програмах автори зазвичай дублюють методику навчання здорових дітей, не враховуючи особливості форм і ступенів тяжкості захворювання.

Методика навчання дітей з обмеженими можливостями плавання представлена в низці українських та зарубіжних дисертаційних досліджень. Аналізуючи ці дослідження, виділимо ті положення, які можна врахувати при вирішенні проблеми навчання плавання дітей з наслідками ДЦП, що самостійно не пересуваються. У дослідженнях І. В. Таран представлена авторська методика гідрокінезотерапії в програмі фізичної реабілітації, яка висвітлює поетапне формування рухових якостей дітей 3-5 років з ДЦП. Вчений довів позитивний вплив гідрокінезотерапії на розвиток рухових функцій та маніпулятивної діяльності таких дітей. У роботі В. Г. Сазікіна розкрито проблему створення методики попередження критичних ситуацій під час навчання дитини з обмеженими можливостями плавання. Вчений описав і класифікував критичні

ситуації, створив рекомендації щодо їх запобігання у водному середовищі. Особливої уваги заслуговують наукові дослідження С. Л. Шпака, Д. Ф. Мосунова, І. В. Клешньова, метою яких було створення методики індивідуального навчання плаванню дітей з важкою формою ДЦП, що включає: вивчення особливостей прояву рухових та інтелектуальних здібностей дитини за умов спільного занурення тренера та дитини у воду; розпізнавання спонтанно виконаного руху аналогом якогось елемента рухової системи плавця; формування рухових якостей дитини шляхом повторення досліджуваної системи рухів за допомогою тренажера, а потім самостійного виконання з формуванням власної манери прояву рухових дій. Також у цих дослідженнях для спостереження за дитиною з обмеженими можливостями пропонується «гідродинамічний тест», заснований на одночасному використанні відеозапису та комп'ютерного моніторингу ЧСС, що дозволяє дати відносну оцінку руховій активності та виконанню спеціальних вправи, керувати фізичними навантаженнями в умовах водного середовища.

У процесі початкового навчання плаванню вчені Д. Ф. Мосунов, В. Г. Сазікін, С. Л. Шпак виділяють ряд послідовних етапів формування рухових дій дитини з ДЦП: перший – етап концентрації; другий етап пізнання; третій етап – реалізація можливостей; четвертий – етап вдосконалення.

У дослідженнях Н. В. Молоткової та С. Є. Уромової вказується, що методика навчання плавання дитини з ДЦП, що самостійно не пересувається повинна будуватися на таких принципах: поетапний показ рухів з відпрацюванням кожної окремої операції, зв'язування їх у єдину часову послідовність, і тільки після цього – словесне пояснення дій; залежність вибору засобів впливу на рухові навички від особливостей розвитку цих дітей (наприклад, при гіперкінезах, патологічній зміні тонусу в різних групах м'язів, акцент у навчанні плавання на початку зміщується на виконання статичних вправ у воді, збереження статико-динамічних поз у русі); врахування домінантної при руховій недостатності кінестетичної або кінетичної апраксії при виборі засобів навчання. При цьому в першому випадку акцент навчання буде зміщено на відпрацювання точності окремих рухових операцій (положення рук, розгинання рук, положення ніг, утримання їх на поверхні води, всі вправи, пов'язані з утриманням тіло плавця у воді); у другому – на навчання чергування рухів (кроль, чергування ніг у техніці кроль, повторення ритмів і циклів рухів); визначення засобів встановлення контакту та спілкування між тренером і дитиною.

У дослідженні П.В. Кравцевича була запропонована методика лікувального плавання для дітей з ДЦП, яка складалася з наступних етапів:

1) виконання вправ на суші, що імітують основні плавальні рухи (повороти голови з одночасними гребковими рухами руками, махи прямими ногами, нахили назад із положення лежачи на животі тощо), з метою подолання страху перед водою;

2) засвоєння дитиною перебування у воді по пояс і по груди, за допомогою інструктора, пересування по дну кроком, тримаючись за поручні, самостійно пересування по дну кроком, за допомогою інструктор, який навчає правильному положенню тіла у воді під час ковзання та пірнання;

3) навчання техніці виконання рухів ногами і руками, необхідних для навчання повзання (на грудях і на спині).

У цьому дослідженні дітей навчали плавати в положенні лежачи на спині, вільно дихаючи. Ми також погоджуємося з дослідженнями спеціалістів про те,

що методика навчання плаванню має бути в прямій залежності від характеру та ступеня рухових порушень дітей.

Ряд вчених присвятили свої дослідження проблемі навчання дітей плавання з травмами ОРА. Так, у науковій праці Т.Є. Сіміної характеризується розробленою та експериментально обґрунтованою інноваційною методикою навчання плаванню, яка дозволяє ефективно коригувати порушення ОРА дітей 4-5 років, розширювати функціональні можливості основних систем їх організму та підвищувати рівень фізичної підготовки. Вченими доведено, що на початковому етапі навчання плаванню дітей дошкільного віку з порушеннями ОРА доцільно використовувати методику одночасного навчання різних прийомів плавання, а також встановлено ефективність навчання плавальних рухів дітей з ОРА розладів значно зростає, якщо дітям на початковому етапі навчання надати право вибору способу плавання. На думку вченого, ефективність занять значно підвищується при поєднанні загальнорозвивальних і спеціальних корекційних вправ.

Ю.А. Орешкіна у своєму дослідженні вказує, що навчання елементам початкової підготовки адаптивного плавання (пірнання, наплив, лежачи, ковзання) у дітей з ампутованими односторонніми дефектами нижніх кінцівок проводиться в тій самій послідовності, що й при навчанні здорових дітей, але має більшу тривалість. Вивчення матеріалу займає вдвічі більше часу. Дослідник наголошує, що оптимальним варіантом є така послідовність навчання дітей з однобічним ушкодженням нижньої кінцівки спортивним плаванням: кроль на грудях, кроль на спині, батерфляй, брас.

У дослідженні О. А. Томенко описано розроблену методику навчання плаванню дітей з інвалідністю з травмами ОРА, яка передбачає диференційований підхід з урахуванням виду первинної травми. Методика включає: зміст початкових класів окремо для дітей-інвалідів молодшого, середнього та старшого шкільного віку; дані про дію окремих видів фізичних вправ та рекомендації щодо їх застосування для інвалідів цієї нозології; рекомендації щодо дозування навантажень на уроках і домашніх завдань. Важливе місце в методиці відведено створеній програмі педагогічного та біомеханічного контролю, які використовуються для отримання зворотнього зв'язку з дітьми та внесення на його основі змін до програми уроку. У роботі досліджено кінематичні особливості робочих рухів рук дітей з травмами ОРА при плаванні кролем на спині та кролем грудьми.

Зазначимо, що недостатньо досліджень, які висвітлюють проблему навчання плавання дітей з наслідками ДЦП. Дослідження, присвячені навчанню дітей з церебральним паралічем плаванню, спрямовані на вирішення проблеми оздоровлення цих дітей. Суттєвим недоліком аналізованих досліджень є їх невідповідність сучасним вимогам, тобто більшість описаних методик не містять сучасних інформаційних технологій, не враховують особливості дітей з різними формами ДЦП та часто лише модифікована методика навчання плаванню здорових дітей.

Список використаних джерел:

1. Альошина А. Фізична реабілітація дітей, хворих на ДЦП. Молодіжний науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Фізичне виховання і спорт. 2014. Вип. 16. С. 120-126.

2. Андрійчук О. Оцінка болю та якості життя в практичній діяльності фізичного терапевта. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. 2019. № 2 (46). С. 55–60.

СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА АЛКОГОЛІЗМУ В МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Євгеній Ляшенко,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»
Полтавського інституту економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Ольга Бацман,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Війна значно змінює соціальні умови та викликає численні психологічні й соціальні стреси, що можуть впливати на збільшення ризиків розвитку залежностей, зокрема алкоголізму. В умовах війни багато молодих людей переживають стрес, травми, втрату близьких, а також мають обмежений доступ до соціальних і психологічних ресурсів для подолання цих труднощів. У таких обставинах алкоголь може стати способом втечі від реальності або спробою впоратися з емоційними переживаннями. Соціальна профілактика в цей період повинна орієнтуватися на надання підтримки молоді через кризові психологічні служби, психотерапевтичні сесії, а також зміцнення соціальних зв'язків, які допомагають зберігати емоційну стійкість. Крім того, важливо враховувати особливості травматичних переживань молоді в умовах війни і створювати спеціалізовані програми, що допомагають уникнути вживання алкоголю як способу самозаспокоєння.

Соціальна профілактика алкоголізму в молодіжному середовищі є важливою складовою стратегії здоров'я нації та запобігання розвитку залежності серед молоді. Вона спрямована на мінімізацію негативних наслідків вживання алкоголю серед підлітків та молодих людей, а також на створення умов для формування здорового способу життя. Для цього застосовуються різноманітні підходи, включаючи освітні, профілактичні, соціальні та психологічні методи [1].

Одним з основних напрямків соціальної профілактики є проведення освітніх кампаній серед молоді, в яких акцентується увага на шкідливих наслідках вживання алкоголю. Важливо, щоб ці кампанії мали достовірну та зрозумілу інформацію про фізіологічні, психологічні та соціальні ризики, пов'язані з алкоголізмом. Це може включати лекції, тренінги, інтернет-ресурси та друковані матеріали, що донесуть до молоді правдиву інформацію про наслідки алкоголізму.

Особливу увагу слід приділяти психологічним тренінгам, які сприяють формуванню в молодих людей стійких навичок щодо управління стресом та емоціями без вживання алкоголю. Такі тренінги можуть допомогти молодим людям впоратися з труднощами, конфліктами чи стресовими ситуаціями без втечі в алкоголь. Психологічна підтримка є важливою складовою у створенні здорових міжособистісних відносин та побудові впевненості у власних силах.

Важливим елементом профілактики є розвиток та підтримка здорових альтернатив алкоголю, зокрема організація спортивних заходів, клубів за інтересами, культурних і соціальних активностей. Молодь повинна мати можливість розвивати свої здібності та інтереси в неформальних і безпечних умовах, що дозволяє зменшити ризик залучення до алкоголізму. Крім того, важливо організовувати доступ до спортивних секцій, волонтерських ініціатив, творчих студій, щоб молоді люди мали місце для самовираження.

Важливою складовою профілактики є підтримка сім'ї, як основного соціального інституту, що відіграє важливу роль у вихованні та формуванні особистості. Соціальні програми повинні охоплювати навчання батьків принципам емоційної підтримки та формування здорових родинних відносин, що допомагає уникнути алкоголізму серед молоді. Важливо також взаємодіяти з ровесниками молоді, оскільки соціальні групи можуть мати значний вплив на прийняття рішень щодо вживання алкоголю.

Соціальна профілактика алкоголізму також включає роботу на рівні правового регулювання, що обмежує доступ молоді до алкогольних напоїв. Це можуть бути заходи, спрямовані на посилення контролю за продажем алкоголю, обмеження реклами алкогольних напоїв, а також організація перевірок у навчальних закладах щодо наявності алкогольних напоїв серед учнів [2].

Активна роль держави та громадських організацій у профілактиці алкоголізму серед молоді є критично важливою. Держава має підтримувати й фінансувати національні програми, спрямовані на боротьбу з алкоголізмом, а також забезпечувати освітні та соціальні програми для молоді. Громадські організації можуть надавати психосоціальну підтримку, організовувати інформаційні кампанії та надавати консультації для тих, хто вже має проблеми з алкоголем.

Соціальна профілактика алкоголізму в молодіжному середовищі потребує комплексного підходу, що включає освітні, психологічні, соціальні, правові та інституційні заходи. Спільна робота державних органів, громадських організацій, батьків, шкіл та молодіжних організацій може значно знизити рівень вживання алкоголю серед молоді та сприяти формуванню здорового та відповідального покоління [3].

Список використаних джерел:

1. Іванова, О. (2020). *Алкоголізм у молодіжному середовищі: проблеми та шляхи вирішення*. Журнал «Соціальні аспекти здоров'я».
2. Кузьменко, Т. (2019). *Психологічна підтримка в умовах стресових ситуацій: роль профілактики алкоголізму серед молоді*. Видавництво "Психологічні дослідження".
3. Шевченко, М. (2022). *Вплив війни на соціальну адаптацію молоді та профілактику залежностей*. Журнал «Соціальна політик

ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ В ПІДГОТОВЦІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УКРАЇНІ

Богдан Максименко,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»,
Полтавський інститут економіки і права
Ніна Черняк,
ст. викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти,
Полтавський інститут економіки і права

Підготовка соціальних працівників є надзвичайно актуальною темою в умовах сучасних соціально-економічних викликів як в Україні, так і в інших країнах світу. Соціальні працівники відіграють ключову роль у підтримці вразливих верств населення, сприяють інтеграції осіб з особливими потребами, допомагають людям долати кризові ситуації, а також забезпечують соціальну справедливість та рівні можливості.

За умови стрімкого старіння населення України, що призводить до збільшення частки людей похилого віку підвищується потреба в соціальних працівниках. За даними Державної служби статистики України, у 2023 році кількість людей віком 65 років і старше становила 5,4 мільйона осіб, що складає 13,5% загального населення країни. Прогнозується, що до 2050 року ця частка зросте до 20%.

Багато людей похилого віку в Україні стикаються з комплексом соціальних проблем, таких як самотність, бідність, обмежена мобільність, хронічні захворювання, психосоціальні проблеми. Це робить їх вразливою групою населення, яка потребує особливої уваги та підтримки з боку держави та суспільства. Приведені проблеми загострюються в умовах воєнного стану.

Підвищенню рівня підготовки соціальних працівників сприяє використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для управління процесом надання соціальних послуг, включаючи електронні реєстри, бази даних отримувачів послуг та автоматизовані системи обліку. [1, С. 245]

Перехід до децентралізованої моделі управління, де більша відповідальність за надання соціальних послуг покладається на місцеві громади, вимагає зміцнення їхньої фінансової та адміністративної спроможності.

Важливим аспектом є створення інтегрованої системи надання послуг в громадах, яка забезпечить комплексний підхід до вирішення соціальних проблем і потреб населення, що включає взаємодію між різними секторами та організаціями. Також необхідне постійне удосконалення стандартів якості та забезпечення рівного доступу до соціальних послуг для всіх верств населення, включаючи вразливі групи.

Розвиток та вдосконалення механізмів державного управління системою надання соціальних послуг є ключовим фактором у забезпеченні соціальної стабільності та покращенні якості життя населення в Україні. [2, С. 60]

У США студенти соціальної роботи мають можливість проходити практику в широкому спектрі організацій. Державні установи (наприклад, департаменти соціальних служб, служби захисту дітей, пенітенціарні заклади) надають досвід роботи з великими бюрократичними системами та часто з найбільш вразливими групами населення. [3]

Некомерційні організації (наприклад, агенції, що займаються проблемами бездомності, насильства в сім'ї, психічного здоров'я) пропонують більш спеціалізований досвід та часто мають більш гнучкі підходи до надання послуг.

Приватні практики (особливо на рівні MSW з клінічною спеціалізацією) дозволяють студентам спостерігати та брати участь у індивідуальній та груповій терапії. Кожен тип бази має свої переваги та недоліки. Державні установи можуть забезпечити розуміння системних проблем, але часто мають обмежені ресурси. Некомерційні організації можуть мати глибоку експертизу в певній сфері, але їхнє фінансування може бути нестабільним. Приватні практики надають унікальний досвід індивідуальної роботи, але можуть бути менш доступними для студентів. [3]

Важливо, щоб українська система освіти в галузі соціальної роботи враховувала міжнародний досвід, впроваджувала нові методики навчання та забезпечувала належну практичну підготовку. Це дозволить не лише підвищити професійний рівень соціальних працівників, але й забезпечити ефективну підтримку для тих, хто цього потребує в умовах сучасних викликів. Зростаюча увага до інноваційних форм навчання та міжнародних програм обміну може стати каталізатором змін, необхідних для покращення системи соціальних послуг в Україні.

Список використаних джерел:

1. Антонюк Л. А., Поручник А. М., Савчук В. С. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації. Київ : КНЕУ, 2003. 394 с.
2. Спіріна Т. П. Програма менторської підтримки вразливих груп населення. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2014. № 3. С. 57–67.
3. Яковлєв М. В., Кабаченко Н. В. Освіта та професійна підготовка соціальних працівників: стислий огляд світової практики

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВІ ЗАСАДИ

Федір Медвідь,
доктор наук в галузі політології, канд.філос.наук, проф. МКА,
докторант, академік Міжнародної академії безпеки життєдіяльності
Марія Чорна,
доктор філософії в галузі права, здобувач
Аліна Красун,
студентка Міжрегіональної Академії управління персоналом

Соціальна робота виступає як галузь наукових знань, академічна дисципліна та професійна діяльність, спрямована на підтримання і надання кваліфікованої допомоги будь-якій людині, групі людей, громаді, що розширює або відновлює їхню здатність до соціального функціонування, сприяє реалізації громадянських прав, запобігає соціальному виключенню [1, с. 300]. Соціальна робота як фахова діяльність є взаємопов'язаною системою цінностей, теорії і практики, її місія полягає в наданні людям можливості якомога повніше розвивати власний потенціал, збагачувати своє життя та попереджувати виникнення дисфункцій [8; 5, с.163-170].Вона виступає як система теоретичних знань

і заснована на них практика й політика, яка має на меті забезпечення соціальної справедливості шляхом формування і підтримки найменш захищених верств суспільства та протидії факторам соціального виключення [9, с. 5; 4, с. 17-21].

Законодавчу базу соціальної роботи в Україні становлять такі міжнародні документи, як Загальна декларація прав людини (ООН, 10 грудня 1948 р.), Міжнародний пакт про цивільні і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (Нью-Йорк, 19 грудня 1966 р.). У Загальній декларації прав людини (ст. 22) наголошується, що "кожен як член суспільства має право на соціальне забезпечення, а також на здійснення економічних, соціальних і культурних прав, необхідних для його гідності й вільного розвитку його особистості, за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до організації і ресурсів кожної держави". У Загальній декларації прав людини зазначається, що кожен має право на працю, вільний вибір виду зайнятості, відпочинок і дозвілля, включаючи розумне обмеження робочої години; на життєвий рівень, необхідний для підтримання здоров'я і добробуту свого народу і своєї сім'ї, та інші права і свободи.

У Міжнародному пакті про цивільні і політичні права зазначається, що "держави, які беруть участь у пакті, беруть до уваги, що відповідно до принципів, проголошених Статутом Організації Об'єднаних Націй, визнання гідності, властивої усім членам людської спільноти, і рівних і невід'ємних прав їх є основою волі, справедливості і загального світу". Особлива увага у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права приділяється гарантії права на працю, соціальне забезпечення, охорону дітей і жінок, захист від бідності і голоду. У ст. 6 зазначається: "Заходи, що повинні бути вжиті державами, що беруть участь у цьому Пакті, з метою повного здійснення цього права (на працю), включають програми технічного навчання і підготовки, шляхи і методи досягнення неухильного економічного, соціального і культурного розвитку і повної виробничої зайнятості в умовах, що гарантують основні політичні й економічні свободи людини".

В Україні законодавча база, яка складається із переліку нормативних актів, що регламентують соціальну роботу та захист населення, - всього 46 законів і указів Президента України, декрети Кабінету Міністрів України, постанови Кабінету Міністрів України, розпорядження Президента України та Кабінету Міністрів України, накази - всього 88 найменувань.

У Конституції України, прийнятій 28 червня 1996 р., гарантуються основні права і свободи громадян. Ст.21. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчуженими та непорушними. Ст.23. Кожна людина має право на вільний розвиток особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості.

Ст.24. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. У ст. 46 гарантується право на соціальний захист, що включає право на забезпечення громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а та-

кож бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом [3].

Для правової основи соціальної роботи дуже важливим є Закон України від 5 жовтня 2000 р. № 2017-ІІІ "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії". Державні соціальні стандарти і нормативи встановлюються з метою: визначення механізму реалізації соціальних прав та державних соціальних гарантій громадян, визначених Конституцією України; визначення пріоритетів державної соціальної політики щодо забезпечення потреб людини в матеріальних благах і послугах та фінансових ресурсів для їх реалізації; визначення та обґрунтування розмірів видатків Державного бюджету України та місцевих бюджетів, соціальних фондів на соціальний захист і забезпечення населення та утримання соціальної сфери. На основі соціальних стандартів визначаються розміри основних соціальних гарантій: мінімальні розміри заробітної плати та пенсії за віком, інших видів соціальних виплат і допомоги. Державні соціальні стандарти обов'язково враховуються при розробці програм економічного і соціального розвитку [2].

У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 - 34, 38, 39, 41 - 44, 53 Конституції України, а також вводитися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України "Про правовий режим воєнного стану" (пункт 3 Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 "Про введення воєнного стану в Україні" [6; 7].

Отже, соціальна робота в Україні має належне нормативно-правове забезпечення для мирного часу, стосовно часу війни і воєнного стану воно вимагає суттєвого удосконалення.

Список використаних джерел:

1. Вступ до соціальної роботи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича. - К.: Академвидав, 2005.
2. Закон України від 5 жовтня 2000 р. № 2017-ІІІ "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії"// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 48, ст.409.
3. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року //https://zakon.rada.gov.ua
4. Медвідь Ф.М., Твердохліб А.І. Нормативно-правове забезпечення волонтерської діяльності в Україні // Благодійність і волонтерство як фактор розвитку соціальної роботи в Україні [Електронний ресурс]: Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Яготин, 14 березня 2024 р.): Ред. рада: Т.М. Чорноштан, С.М. Михайленко, Є.В. Чорноштан. – Яготинський інститут ПрАТ «ВНЗ» МАУП», 2024. - С. 17-21.
5. Медвідь Ф.М., Чорна М.Ф., Твердохліб А.І.Правові основи соціальної роботи в умовах воєнного стану //Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні: зб. наук. пр./ гол. ред. Л. Г. Білий. Хмельницький :

Вид-во МАУП, 2025. Вип. 14. 320 с.С.163 - 170.
6. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64 від 24.02.2022 р. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022- 41397.
7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України 12.05.2015 № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text
8. Соціальна робота: В 3 ч. - К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004.- Ч. 1: Основи соціальної роботи / Н. Б. Бондаренко, І. М. Грига, Н. В. Кабаченко та ін.; За ред. Т. Семигіної та І. Григи. -2004.
9. Соціальна робота в Україні: перші кроки / За ред. В. І. Полтавця. - К.: КМ Академія, 2000.

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ПРИ АМПУТАЦІЇ НИЖНЬОЇ КІНЦІВКИ

Антон Моренко,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 227 «Терапія та реабілітація»,
Мелітопольський інститут екології і соціальних технологій
Науковий керівник: Наталія Беседа,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти,
Полтавський інститут економіки і права

За останнє десятиліття кількість ампутацій нижніх кінцівок зросла внаслідок військових дій в Україні. Ампутація кінцівки - серйозне хірургічне втручання, що змінює життя. Завдання фахівців мультидисциплінарної команди (МДК) не тільки забезпечити успішне проведення операції, а й створити максимально сприятливі умови для постампутаційної реабілітації, формування кукси і подальшого протезування. Пацієнт більше не може виконувати більшість своїх звичних дій і повинен вчитися жити заново, як фізично, так і психологічно, щоб адаптуватися до нових умов життя.

Поява нових та інноваційних засобів / методів реабілітації забезпечує більш ефективне відновлення пацієнтів, які втратили різні частини тіла.

Реабілітація ампутованих нижніх кінцівок проходить у три етапи: ранній післяопераційний період, підготовка до протезування та навчання користуванню протезом. Наукові дослідження О.І. Пінчук, Л.В. Радецька, С.О. Коноваленко (2018), О.С. Герасименко (2019), W. Larbig, J. Andoh E. Huse et al. (2019) стверджують, що у більшості пацієнтів спостерігається погіршення стану кукси та фантомний біль у кінцівці, не пов'язаний з руйнуванням тканин. Водночас, автори констатують, що фантомний біль не завжди піддається медикаментозному лікуванню.

На думку клініцистів, характерні морфологічні та функціональні зміни в організмі ампутованих людей потребують підвищених фізичних навантажень. Регулярні терапевтичні вправи (ТВ) допомагають нормалізувати обмінні процеси, розвинути моторику та підвищити функціональні можливості. Вчені визначили наступні переваги тренувань для людей з ампутованими кінцівками: запобігання атрофії м'язів, покращення ходи, зменшення дефіциту двосторонньої витривалості, збільшення компоненту балансу та розвиток сили м'язів стегна. В умовах сьогодення залишаються актуальними питання ранньої

активізації ампутантів, підготовка до протезування кукси та формування навичок/стереотипів правильної ходьби. Аналіз фахових науковометодичних джерел показує, що достатньо інформації лише щодо організації реабілітації після ампутації нижніх кінцівок, але водночас відсутній доказовий підхід до розробки індивідуальних програм реабілітації на основі доказової медицини.

Результати аналізу літератури свідчать про те, що наслідками ампутації нижньої кінцівки можуть бути погіршення статико-динамічної функції ОРА, атрофія на ампутованій кінцівці м'язів, тугорухливість і контрактура у збережених суглобах, послаблення м'язового балансу, зміщення центру ваги тіла догори та до збереженої кінцівки. Наразі в сучасній українській медицині розробляється система правил надання допомоги пацієнтам із різними видами патологій за допомогою засобів фізичної терапії та реабілітації, головне завдання якої полягає у подоланні змін, що виникли після ампутації, з метою покращення функціональних можливостей людей, підвищення активності та залучення до суспільного життя, що є важливою умовою для покращення якості життя.

Список використаних джерел:

1. Беспаленко АА, Щеглюк ОІ, Кіх АЮ, Бур'янов ОА, Волянський ОМ, Корченок ВВ, Михайловська ММ. Алгоритм реабілітації військовослужбовців з ампутацією кінцівок на основі мультипрофесійного та індивідуального підходу. Український журнал військової медицини. 2020; 1:64-72.
2. Бойчук ТВ, Голубєва МГ, Левандовський ОС, Войчишин ЛІ. Основи діагностичних досліджень у фізичній реабілітації: навчальний посібник. Львів. ТЗоВ «Західно-український консалтинговий центр», 2010:239.
3. Бочкова НЛ, Ярчук НП. Особливості застосування лікувальної фізичної культури при підготовці до протезування осіб з ампутованою нижньою кінцівкою. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. 2019;3(110):104-106.

СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА КІБЕРБУЛІНГУ У ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Оксана Носенко,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»
Полтавського інституту економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Ольга Бацман,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Кібербулінг – це форма агресії та насильства, яка здійснюється через електронні засоби комунікації, такі як соціальні мережі, месенджери, електронна пошта або інші онлайн-платформи. Він включає в себе навмисне, повторюване приниження, залякування, образи, погрози або маніпуляції, спрямовані на конкретну особу чи групу осіб. Кібербулінг може мати серйозні психологічні наслідки для жертв, зокрема депресії, тривожні розлади та інші емоційні проблеми [1].

Кібербулінг може проявлятися в різних формах. Ось основні його види:

– Приниження (verbal bullying). Включає ображаючі коментарі, лайки або повідомлення, які спрямовані на знецінення людини, її зовнішності, особистих якостей, соціального статусу тощо.

– Погрози та залякування (threatening and harassment). Це постійне або одноразове надсилання погроз, залякування або вимагання, які можуть мати на меті викликати страх чи занепокоєння у жертви.

– Ізоляція та виключення (exclusion). Відключення жертви від групових чатів, блокування у соціальних мережах, навмисне ігнорування або вигнання з онлайн-спільнот, що призводить до соціальної ізоляції.

– Фальшиві повідомлення та поширення чуток (spreading rumors or false information). Розповсюдження брехливих або конфіденційних даних, які можуть скомпрометувати жертву або нанести шкоду її репутації.

– Фальшиві профілі (impersonation). Створення фальшивих акаунтів або профілів, що представляють жертву, з метою публікації образливих або ганебних матеріалів від її імені.

– Кіберагресія через зображення або відео (cyberstalking or image-based bullying). Поширення приватних фотографій або відео без згоди особи, особливо в сексуальному чи образливому контексті. Це також включає "revenge porn" — публікацію інтимних матеріалів з метою приниження [2].

– Мобінг в іграх (gaming bullying). Агресія, яка відбувається у онлайн-іграх, наприклад, шляхом тролінгу, образ, або використання інших агресивних форм поведінки для залякування або приниження інших гравців.

Вищезазначені форми кібербулінгу можуть мати значні наслідки для жертв, особливо якщо агресія є систематичною і не припиняється.

Соціальна профілактика кібербулінгу у підлітковому середовищі є важливою складовою роботи з попередженням насильства в Інтернеті серед молоді. Оскільки кібербулінг може мати серйозні наслідки для психологічного та емоційного стану підлітків, то ефективні стратегії профілактики мають на меті зменшення випадків насильства, підвищення рівня обізнаності та розвитку здорових цифрових звичок.

Основні напрямки соціальної профілактики кібербулінгу:

1. Освітні програми для підлітків:

– Навчання дітей та підлітків безпечному використанню Інтернету.

– Роз'яснення про можливі наслідки кібербулінгу і його юридичні аспекти.

– Розвиток критичного мислення, щоб підлітки могли відрізняти правдиву інформацію від маніпуляцій в Інтернеті.

2. Підтримка з боку батьків:

– Батьки повинні активно слідкувати за онлайн-активністю своїх дітей і обговорювати з ними питання безпеки в Інтернеті.

– Важливим є встановлення довірливих стосунків, щоб підліток не боявся звертатися за допомогою у разі булінгу.

3. Робота з вчителями та освітніми установами:

– Вчителі мають бути поінформовані про ознаки кібербулінгу та способи реагування на нього.

– Організація бесід, тренінгів та обговорень серед школярів щодо правильного використання Інтернету та уникнення кібербулінгу.

4. Створення позитивного онлайн-середовища:

– Заохочення підлітків до участі в благодійних та соціальних онлайн-проектах, які сприяють розвитку відповідальності та взаємоповаги в Інтернеті.

– Модерація соціальних мереж та платформ, щоб вони забезпечували безпечний простір для молоді.

5. Юридична підтримка:

– Роз'яснення правових наслідків кібербулінгу, включаючи можливість юридичних санкцій для тих, хто вчиняє насильство в Інтернеті.

– Створення гарячих ліній та організацій, куди підлітки можуть звертатися за підтримкою.

6. Психологічна допомога:

– Наявність психологів у школах та громадських організаціях, які можуть надати допомогу жертвам кібербулінгу.

– Проведення психоосвітніх заходів, спрямованих на зміцнення емоційної стійкості підлітків [3].

Вищеописані стратегії мають допомогти створити в підлітковому середовищі культуру безпечного та відповідального користування Інтернетом, що в свою чергу зменшить рівень кібербулінгу.

Список використаних джерел:

1. Петриченко О. Кібербулінг: соціальний аспект. Соціальна робота в Україні: монографія. Київ: Ніка-Центр, 2019. С. 112-130.
2. Литвинова В. І., Довгаль І. А. Психологічні аспекти боротьби з кібербулінгом серед підлітків. Психологія і право: зб. наук. Праць. Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАН України. Київ, 2017. С. 45-61.
3. Михайлова І. В. Кібербулінг в українських школах: сучасні виклики та методи профілактики. Науковий вісник: психологія і соціологія. Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2020. С. 89-105.

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ПРИ ТРАВМАХ КИСТІ

Вікторія Петренко,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 227 «Терапія та реабілітація»,
Мелітопольський інститут екології і соціальних технологій
Науковий керівник: Євгенія Вишар,
старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти, Полтавський інститут економіки і права

Кисть є одним з найскладніших анатомічних сегментів скелета людини, який займає 2% від загальної площі тіла і містить 27 кісток, 28 суглобів, 45 м'язів, складне переплетення мережі судин, нервів та зв'язкового апарату. Вона є основним органом для праці і самообслуговування. Порушення функції кисті призводить до втрати професійної і загальної працездатності, матеріальних і моральних втрат не тільки для людини, а і суспільства в цілому. Неспроможність до самообслуговування та задоволення базових потреб суттєво впливає на загальний стан хворого, ускладнює його соціальну адаптацію та негативно позначається на якості життя.

Ушкодження структур кисті відрізняються великим різноманіттям варіанту перебігу, характеристик відновного періоду і результатів лікування. Складність анатомічної будови кисті, тяжкість травм чи захворювань, обмежена доступність високоспеціалізованої медичної допомоги, відсутність ефективної фізичної реабілітації далеко не завжди дозволяють досягти відновлення втраченої функції.

За даними Українського НДІ травматології і ортопедії кількість хворих з пошкодженням кисті в Україні перевищує 230 тисяч чоловік на рік і тенденція до зростання зберігається.

За даними вітчизняних дослідників, пошкодження верхньої кінцівки займають друге місце серед травм опорно-рухового апарату, в 31%-48% вони призводять до стійкою втрати працездатності. Частим ускладненням травм є контрактури суглобів, а особливо поліструктурні ушкодження з ураженням нервів, сухожилків, судин і кісток, які становлять від 31% до 57% всіх травм кінцівок.

За останні півтора року ми маємо значне збільшення випадків порушення функцій верхніх кінцівок після поранень, які потребують своєчасної реабілітації. На жаль кількість таких пацієнтів зростає.

Порушення функції руки є частою причиною обмеження життєдіяльності пацієнтів з неврологічною патологією. За даними Копенгагенського дослідження інсульту поширеність слабкості руки при гострому інсульті становить 70%.

У 27,5% хворих формуються післятравматичні нейрогенні деформації кисті, внаслідок ушкоджень нервів верхньої кінцівки, це пов'язано з розвитком змін у сухожилко-м'язевому та зв'язковому апараті кисті.

Актуальною проблемою хворих на ревматоїдний артрит є ураження суглобів кисті. У 90% хворих спостерігається деформація суглобів пальців, що призводить до інвалідизації 50% пацієнтів.

Велика кількість незадовільних результатів лікування хворих із травмами і захворюваннями кисті спонукає до пошуку нових, сучасних підходів і методів фізичної терапії.

На даний час існує багато програм фізичної терапії при ушкодженнях і захворюваннях кисті, які включають в себе передопераційну і післяопераційну реабілітацію. Але вони не завжди вирішують такі проблеми, як контрактура, біль, гіпотрофія м'язів, рубці. Тому постає питання у розробці комплексних програм фізичної терапії із застосуванням сучасних підходів, методів і засобів.

Одним із важливих методів фізичної терапії при порушеннях функції кисті є ерготерапія. Ерготерапія орієнтована на осіб різного віку, включаючи новонароджених, підлітків, дорослих та людей похилого віку. Головна мета полягає в забезпеченні максимально можливої незалежності у повсякденному житті, шляхом відновлення втрачених функцій, розвитку необхідних навичок та підтримки здоров'я.

Зазвичай, пацієнтами, які звертаються до ерготерапевта, є особи із патологією центральної нервової системи такими як, інсульт, черепно-мозкова травма, ДЦП, розсіяний склероз, хвороба Паркінсона та інші.

Згідно з літературними даними, процес ерготерапії включає кілька етапів: включення пацієнта у програму ерготерапії, проведення оцінки, визначення цілей, вибір методів та реалізація терапевтичної програми, а також оцінка змін, які відбулися з клієнтом протягом втручання. Процес ерготерапії спрямований

на індивідуальні проблеми клієнта, тому ерготерапевти використовують проблемно-орієнтовану систему документування.

Дослідники рекомендують використовувати широке коло ерготерапевтичних методів, моделей, стратегій, застосовуючи їх окремо та комплексно. Тренують сенсорно-моторні функції, застосовують бімануальну та дзеркальну терапію, CIMT-терапію, позиціонування.

Проводять заняття на тренажерах для дрібної моторики за механотерпевтичним столом, на ерготерапевтичних дошках, заняття по самообслуговуванню (застібання ґудзиків, гачків, користування побутовими приладами). Для відновлення функцій кисті пропонують елементи живопису, декоративно-прикладного мистецтва, гончарство, різні види конструювання та моделювання, плетіння гачком чи спицями.

Функціональну працетерапію, як складову ерготерапії проводять в спеціально обладнаних приміщеннях. Мета полягає у впливі на хвору частину тіла, орган або систему для відновлення порушеної патологічним процесом функції. Вибір завдань для виконання спрямований на активізацію рухів та участь м'язів, суглобів та нервів, які пошкоджені у конкретного пацієнта. Таким чином досягається відновлення втрачених функцій. Цей метод застосовують на пізніх етапах реабілітації.

Кінезіотейпування – технологія накладення спеціальних еластичних пластирів (кінезіотейпів), що застосовуються для профілактики та природнього прискорення процесу відновлення та реабілітації при травмах суглобів, м'язів, зв'язок і забиттях м'яких тканин. За відсутності протипоказань можна застосовувати з перших днів лікування. Цей метод набирає популярності не тільки в спортивній медицині, а і в травматологічній практиці.

Проаналізувавши науково-методичну літературу було з'ясовано, що порушення рухової функції кисті є доволі частим ускладненням після травм і хвороб верхніх кінцівок та неврологічних захворювань, які призводить до обмеження життєдіяльності та загалом негативно впливає на стан хворих. Тому проблема носить актуальний характер і потребує своєчасної профілактики та корекції порушень. Визначили та описали захворювання, причини та симптоми, які призводять до порушень функціонування кисті. У першому розділі висвітлили початкові методи діагностики та лікування захворювань. Охарактеризували особливості та новітні засобі фізичної терапії при функціональних порушеннях верхніх кінцівок. З'ясовано, що наслідки травм та захворювань кисті суттєво впливають на якість життя і здоров'я людини, тому фізична терапія повинна бути вчасною та комплексною, із застосуванням нових методів і засобів.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук О, Грейда Н, Масікова Т. Оцінка болю та якості життя в практичній діяльності фізичного терапевта. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. 2019;2(46):55-60.
2. Богдановська Н. В., Кальонова І. В. Досвід ерготерапевтичного втручання у пацієнтів з постінсультним парезом верхньої кінцівки. Вісник Запорізького національного університету. Серія: Фізичне виховання та спорт. 2019;42:68-73.

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ПІСЛЯ ЧМТ

Дмитро Сакевич,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 227 «Терапія та реабілітація»,
Мелітопольський інститут екології і соціальних технологій
Науковий керівник: Наталія Беседа,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти,
Полтавський інститут економіки і права

Черепно-мозкова травма (ЧМТ) у дітей є важливою проблемою охорони здоров'я і основною причиною смертності та набуття інвалідності серед дитячої популяції у всьому світі. У дітей ЧМТ має свої унікальні аспекти та часто призводить до переривання нормального розвитку дитини й формування стійкої інвалідності. Діти з помірною або важкою черепно-мозковою травмою мають значно вищий ризик виникнення неврологічних дефіцитів, проте навіть легка ЧМТ може викликати тривалі функціональні порушення, обмежити активність та участь, таким чином значно погіршуючи якість життя дитини та її близьких.

Фізична терапія дітей із травматичним ураженням головного мозку є важливою складовою у процесі відновлення моторних і сенсорних функцій, формуванні компенсаторних механізмів та загальному покращенні якості життя. Однак наразі у вітчизняній літературі існує обмежена кількість інформації щодо основних принципів підбору, застосування й дозування засобів фізичної терапії для реабілітації дітей із черепно-мозковою травмою. Таким чином, потреба у визначенні ключових аспектів застосування фізичної терапії за наявності педіатричної ЧМТ обумовлює актуальність цього дослідження.

Черепно-мозкова травма (ЧМТ) у педіатрії є глобальною проблемою охорони здоров'я і провідною причиною смертності та інвалідності серед дітей у всьому світі. Пластичність черепа, більший розмір голови і слабкі м'язи шиї підвищують ризик травм черепа та мозку у дітей, а низька щільність мієліну збільшує вразливість тканин мозку до травматичних ушкоджень.

Оскільки мозок дітей перших років життя перебуває у фазі швидкого розвитку, травма його структур у цей період може перервати нормальний розвиток дитини та призвести до стійкої інвалідності. Клінічна картина ЧМТ у дітей є надзвичайно різноманітною і залежить від виду травми, її важкості та віку дитини на момент отримання травми. Відповідно до Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я, черепно-мозкові ушкодження пов'язані з порушеннями фізичних, когнітивних і соціально-емоційних функцій, що впливає на обмеження щоденної активності, участі в соціальних ролях і загальну якість життя дитини. Після черепно-мозкової травми у дітей можуть виникнути парези, паралічі, тремор, спастичність, порушення постурального контролю, координації та рівноваги, зміни сенсорних функцій, що значно обмежує участь дитини у важливих видах діяльності. Дисфункція лобової частки мозку може призводити до значного дефіциту виконавчої функції, порушень уваги, регуляції поведінки, пам'яті та метакогнітивних навичок, що негативно впливає на навчання, соціальні взаємодії і повсякденне життя дитини. Навіть за легких черепно-мозкових травм вестибулярні й когнітивні дефіцити можуть зберігатися протягом тривалого часу. Вирішальне

значення в подоланні складних наслідків педіатричної ЧМТ та досягненні кращих довгострокових результатів має ранній початок реабілітаційних заходів. Дослідження стверджують, що рання реабілітація після ЧМТ сприяє зменшенню періоду реабілітації та досягненню кращих результатів.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук О, Грейда Н, Масікова Т. Оцінка болю та якості життя в практичній діяльності фізичного терапевта. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. 2019;2(46):55-60.

МЕТОДОЛОГІЯ ПОБУДОВИ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ПРОГРАМ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ХВОРИХ АНКІЛОЗИВНИМ СПОНДИЛІТОМ 2 СТАДІЇ

Валентина Сорокова,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 227 «Терапія та реабілітація»,
Мелітопольський інститут екології і соціальних технологій
Науковий керівник: Євгенія Вишар,
старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти,
Полтавський інститут економіки і права

Поширеність анкілозуючого спондиліту варіює, та в різних країнах складає, за різними оцінками, від 0,06 до 6 % населення, у представників білої раси захворювання із явними клінічними формами спостерігається від 0,15 до 1,5 % населення (у Польщі частота виявлення складає від 0,05 до 0,23 %, у Фінляндії - 0,15 %, у Норвегії -1,4 %), в Україні частота виявлення анкілозивного спондиліту становить лише 0,032 % у зв'язку із поганою діагностикою захворювання.

Необхідність фізичної терапії обумовлена тим, що хвороба невиліковна і має умовно несприятливий прогноз. Однак анкілозивний спондиліт і його деструктивний вплив на хребет можна сповільнити за допомогою реабілітаційних процедур, зберігаючи рухливість уражених суглобів.

Частота виявлення хвороби Бехтерєва корелює із виявленням антигену гістосумісності HLA-B27, який виявляється у 90—95 % усіх хворих анкілозивним спондилітом та у 20—30 % їх родичів, при загальній частоті виявлення даного антигену у 7—8 % населення.

Захворювання розвивається переважно у віці 20—40 років (найчастіше 17—25 років), украй рідко після 45 років, та у чоловіків приблизно в 5 разів частіше, ніж у жінок (згідно інших досліджень, частота захворювання у чоловіків у 9 разів більша). 8—10 % хворих становлять діти та підлітки від 10 до 15 років (дебют захворювання у дитячому віці може спостерігатися у 25 % хворих).

Часто при хворобі Бехтерєва у ранній стадії у хворих є скарги на біль та скованість рухів у поперековому відділі хребта. Зрідка, переважно в дітей та підлітків, дебют анкілозивного спондиліту може перебігати із підвищенням температури тіла, загальною слабістю та підвищеною втомлюваністю, втратою апетиту та зниженням маси тіла.

Фізична терапія для хворих на анкілозний спондиліт призначається фахівцем. В процесі діагностики фізичний терапевт підбирає вправи, які сприятимуть зміцненню певних груп м'язів і розслаблення спазмованої мускулатури.

Лікувальна гімнастика при захворюванні вимагає застосування деяких загальних особливостей, незалежно від вираженості патологічного процесу:

- на заняттях лікувальної гімнастики не варто перевищувати дозоване навантаження, яке було назначено фізичним терапевтом;
- поступове збільшення амплітуди і сили рухів;
- тривалість заняття не повинна перевищувати 30-40 хвилин;
- перед заняттями слід робити розслаблюючий масаж, щоб підготувати пацієнта до фізичного навантаження;
- при виконанні комплексу гімнастики контролюється правильна постава;
- результат занять буде повністю ефективний, якщо пацієнт буде дотримуватись і виконувати основні рекомендації положення тіла в повсякденному житті.

Важливим аспектом при анкілозному спондиліті є стабілізувати захворювання не допустивши його подальшого прогресування. Це досягається в комплексні консервативного лікування, основним завданням якого є підтримання вже наявного стану пацієнта та не допустити прогресування захворювання. При довгому комплексному лікуванні зменшується больовий синдром і покращується функціональний стан пацієнта, але результат лікування залежить від самого хворого і не залежить від медикаментозної терапії, що може призвести до повторної ремісії хвороби. Тільки фізична активність пацієнта – основна умова відновлення та підтримання загального стану хворого. Тому у фізичній терапії при АС важливу роль відіграє лікувальна гімнастика, лікувальний масаж, кінезіотерапія. Регулярні заняття фізичними вправами не дозволяють хребцям зростатися між собою. Завдяки фізичним активності зберігається та покращується функціонування хребта. Регулярні заняття покращують функціональний стан і здатність працювати, якщо хворобу не діагностовано на початковій стадії. Лікувальна гімнастика поступово збільшує рухливість хребта, покращуючи загальний стан пацієнта. Якщо ж анкілозні процеси хребта значно поширені лікувальна гімнастика та масаж сприяє розвитку компенсаторних можливостей. Ефект фізичних вправ покращує загальний і місцевий крово- і лімфообіг, що сприяє затуханню запальних змін. Застосування ЛГ базується на суворих показаннях, та вмілому дозуванні і контролі фізичним терапевтом загального стану хворого, з врахуванням форми і стадії захворювання.

Список використаних джерел:

1. Мазепа М. А. Міжнародна класифікація функціонування як ключ до розуміння філософії реабілітаціїї : лекція / Мазепа М. А. - Львів, 2019. - 15 с.
2. Наказ МОЗ України від 23 березня 2018 року № 552 «Про затвердження плану заходів Міністерства охорони здоров'я України з виконання плану заходів із впровадження в Україні Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я та Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків».

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ПРИ ТРАВМАХ ЗАПЯСТЯ

Вікторія Сорокова,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 227 «Терапія та реабілітація»,
Мелітопольський інститут екології і соціальних технологій
Науковий керівник: Євгенія Вишар,
старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти,
Полтавський інститут економіки і права

В сучасних умовах, в Україні, зростає частота травмування верхніх кінцівок, а саме важких травм, переломів, вогнепальних поранень, та пошкоджень іншого характеру, які в подальшому стають головними причинами виникнення ураження периферичних нервів, зокрема невропатій променевого нерва. Велика кількість травматичних невропатій (близько 40%) зумовлена бойовими діями на Сході України, проведенням «Операції Об'єднаних Сил». Також відносно високий відсоток травмування (25%) відбувається через дорожньо-транспортні пригоди. Інші способи отримання таких травм відносять до щасних випадків на виробництві та побутового травмування.

Аналізуючи існуючі програми фізичниної терапії при пост-травматичній невропатії променевого нерва виявлено недостатній рівень методологічного, теоретичного, наукового та практичного забезпечення, зокрема встановлено низький рівень розробки алгоритмів інтеграції сучасних методик, засобів та інструментів в комплексні програми фізичної терапії.

В даній магістерській роботі виявлено недоліки програм фізичної терапії при невропатії променевого нерва та запропоновано способи їх вирішення, а саме з допомогою використання мультидисциплінарного підходу.

Серед усіх видів невропатій верхніх кінцівок найпоширенішою є саме невропатія променевого нерва. За даними деяких авторів, близько 75% лікарняних листків видається особам із захворюваннями та травмами периферичної нервової системи, 38 % із них займають мононевропатії різної етіології. Це хворі, які вказують на болі, оніміння, слабкість у кінцівці, обмеженість або відсутність будь-яких рухів тощо.

Відомо, що більшість периферичних нервів проходять через анатомічно сформовані кісткові канали або тунелі, а також вузькі ділянки, утворені не тільки кістками, але й м'язами, сухожилками, фасціями. Сьогодні в Україні, як і в інших країнах світу, існує тенденція до зростання неврологічних захворювань. Захворювання периферичної нервової системи є в даний час соціально значущою проблемою.

Мононевропатія променевого нерва (НПН) зустрічається на верхній кінцівці найбільш часто. Причиною його ураження може бути переохолодження, травма, інфекція, інтоксикація. Нерідко НПН виникає як результат неправильного положення руки під час сну, операцій.

Променевий нерв формується з плечового сплетення, рівень його сегментарної інервації С7 (частково С5-Т h1). Автономна зона чутливості променевого нерва: шкіра основної фаланги першого пальця, шкіра між першим та другим пальцями. При ураженні променевого нерва в середній чи нижній третині плеча розгинання передпліччя зберігається, але розвивається виражений параліч кисті з характерним її звисанням, неможливість відведення великого пальця, розгинання його кінцевої фаланги. Наявне зниження чутливості в

ділянці другої фаланги великого пальця. При ураженні нерва в середній третині передпліччя й нижче спостерігається тільки випадіння розгинання основних фаланг пальців, а функція тильного розгинання кисті зберігається. Отже, такі порушення периферичної нервової системи, як невропатія променевого нерва лікуються комплексно з використанням консервативного та хірургічного лікування. Серед них засоби фізичної терапії, що діють цілеспрямовано на різноманітні прояви патологічного процесу, мають важливе значення.

Основними засобами є: ЛФК, масаж, механотерапія, тейпування, ортезування, ерготерапія, ідеомоторне навантаження, дзеркальна терапія, фізіотерапія.

Оперативні втручання, іммобілізації, поєднані та множинні травми спонукали до обов'язкового, індивідуального, мультидисциплінарного підходу, щодо планування терапевтичних заходів, вибору методики та програми.

Більшість проблемних питань були вирішені з допомогою використання мультидисциплінарного підходу, що дало змогу значно підвищити ефективність фізичної терапії після посттравматичної невропатії променевого нерва.

Список використаних джерел:

1. Бісмак, О.В. (2019), "Роль фізичного терапевта у терапії хворих на карпальний тунельний синдром", Матеріали міжнародної науковопрактичної конференції "Традиції та інновації у підготовці фахівців з фізичної культури та фізичної терапії", Київ, -2019, С. 53- 58

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ПРИ ТРАВМІ КОЛІНА

Вікторія Суханова,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 227 «Терапія та реабілітація»,
Мелітопольський інститут екології і соціальних технологій
Науковий керівник: Людмила Клеценко,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти,
Полтавський інститут економіки і права

Травми опорно-рухового апарату зустрічаються досить часто, особливо у спортсменів. До 50-70% всіх травм опорно-рухового апарату складають травми колінного суглобу. Найчастіше цей вид пошкоджень зустрічається у спортсменів ігровиків, представників складно-координаційних видів спорту та єдиноборств. Часті пошкодження колінного суглобу обумовлені тим, що суглоб розміщується поверхнево; крім того, при фіксованій стопі і різкому повороті тулуба зв'язки колінного суглобу в результаті дуже великого навантаження розриваються.

Після оперативного втручання залишається проблема відновлення повної рухливості в суглобі та повернення сили атрофованим м'язам стегна та гомілки.

Важливу роль в поверненні людини до активного способу життя має фізична реабілітація.

Своєчасне та індивідуалізоване призначення засобів фізичної реабілітації може сприяти компенсації порушених функцій ураженої системи й запобіганню дистрофічних ускладнень у гострому періоді захворювання. У період одужання шляхом поступового (адекватного для організму хворого) збільшення

інтенсивності і тривалості фізичної активності відновлюється функція та структура морфо-функціонального комплексу ураженої системи. Тобто актуальною є розробка комплексів фізичної реабілітації для відновлення повного функціонування пошкодженого колінного суглобу.

Існуючі комплекси фізичної реабілітації в основному орієнтуються на тривалий термін повного відновлення.

Так, стандартний «Протокол реабілітації після реконструкції передньої хрестоподібної зв'язки колінного суглобу», який використовується в травматологічних відділеннях лікарень, розрахований на тривалий період реабілітації – 12 місяців. Для спортсменів 12 місяців є занадто великою перервою, після якої повернення у професійний спорт стає проблематичним.

Враховуючи функціональний стан спортсмена, рівень його тренованості, можна значно раніше, ніж за стандартною схемою, застосовувати дозоване фізичне навантаження. Якщо операція після травми проведена вчасно, то м'язи ще не встигли атрофуватися, а тому спортсменам доцільно раніше, ніж людям, що не займаються спортом, виконувати такі вправи як ходьба на місці, ходьба сходами, легкі стрибки, мініприсідання, розтягнення м'язів і зв'язок тощо. У розробленому нами комплексі спортсмени раніше починали ходити без допомоги милиць і палички. Уже з 4 дня після операції пацієнти повільно ходили без ортопедичних милиць, а також навчались ходьбі сходами. З третього тижня після оперативного втручання додавались вправи на розтягнення зв'язок колінного суглобу.

Вимірювання амплітуди рухів у суглобах проводилось методом гоніометрії, розробленим у 1974 році студентами Бостонського університету. Такі дані використовуються для визначення наявності дисфункції опорно-рухового апарату та вибору відповідних реабілітаційних методів.

В обстежуваних за допомогою кутоміра (гоніометра) визначалися такі показники:

1. кут активних розгинань: пацієнт (без сторонньої допомоги) розгинає колінний суглоб до максимально можливого положення;

2. кут пасивних розгинань: спеціаліст з реабілітації розгинає колінний суглоб до максимально можливого положення, до появи відчуття легкого болю;

3. кут активних згинань: пацієнт згинає ногу в колінному суглобі до максимально можливого положення;

4. кут пасивних згинань: спеціаліст з реабілітації згинає ногу в колінному суглобі до відчуття легкого болю.

Для відновлення рухливості та запобігання атрофії м'язів у травмованому колінному суглобі необхідно застосовувати спеціальну програму реабілітації, розроблену фахівцем з фізичної реабілітації адекватно до пошкоджень при конкретній травмі. Повне відновлення без застосування реабілітаційних заходів неможливе.

ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ В УКРАЇНІ

Катерина Ткач,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота»,
Полтавський інститут економіки і права
Ніна Черняк,
ст. викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти,
Полтавський інститут економіки і права

Прийомні сім'ї в Україні функціонують як форма державної опіки, спрямована на забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, сімейним середовищем. Для підтримки таких сімей держава розробила низку соціальних програм, послуг і пільг, які регулюються законодавством, зокрема Сімейним Кодексом України [6], Законом України «Про охорону дитинства» [5] та Законом України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [2]. Такі заходи мають на меті не лише матеріальну підтримку, а й створення умов для адаптації дитини, її розвитку та соціалізації, а також полегшення виховних обов'язків прийомних батьків.

Насамперед соціальні програми для прийомних сімей включають ініціативи, спрямовані на підготовку батьків, соціальний супровід і підвищення їхньої компетентності. Наприклад, програми підготовки кандидатів у прийомні батьки, які проводять центри соціальних служб, передбачають тренінги з психологічних, педагогічних і юридичних аспектів виховання дітей із травматичним досвідом. Такі програми реалізуються на основі співпраці з міжнародними організаціями, такими як ЮНІСЕФ, що сприяло становленню інституту прийомних сімей в Україні ще з кінця 1990-х років. Крім того, існують програми реінтеграції, які допомагають дітям підтримувати зв'язок із кровними родичами, якщо це можливо, та готують їх до самостійного життя після досягнення повноліття.

Соціальні послуги для прийомних сімей охоплюють широкий спектр підтримки, визначений державними стандартами. Зокрема, Наказ Міністерства соціальної політики України про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей, у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування» від 11.08.2017 № 1307 [3] включає створення позитивного клімату в сім'ї, захист прав дитини, сприяння її навчанню та підготовку до самостійності. Інші послуги, такі як консультування, соціальна адаптація чи інша допомога (ремонт одягу, прибирання), надаються за потребою для полегшення побутових і виховних завдань. Так, для отримання відповідних послуг сім'я звертається до органу соціального захисту за місцем проживання із заявою та необхідними документами.

У табл. 1. наведено основні соціальні послуги, доступні прийомним сім'ям, та їхній зміст.

Таблиця 1

Соціальні послуги для прийомних сімей

Послуга	**Зміст**	**Регулювання**
Соціальний супровід	Підтримка клімату в сім'ї, захист прав дитини	Наказ № 1307 від 11.08.2017
Консультування	Аналіз проблем, психологічна підтримка	Наказ № 678 від 02.07.2015
Допомога	Ремонт одягу, прибирання, перукарські послуги	—

Сучасні події в Україні загострили низку політичних, економічних і соціальних проблем і серед найгостріших, що вплинули на країну, особливе місце займають безпритульність дітей, бездоглядність і сирітство. Такі явища зачіпають вразливу категорію населення – дітей, які не мають достатнього життєвого досвіду та ресурсів для самостійного подолання труднощів. [1]

Аналіз системи виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, показує, що дитячі будинки та інтернати не забезпечують належної підготовки до самостійного життя після їх випуску. Вітчизняний і зарубіжний досвід доводить, що найбільш ефективною та гуманною є сімейна форма виховання дітей-сиріт. [7]

Державна підтримка прийомних сімей в Україні має багаторічний досвід розвитку, спрямований на забезпечення права дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на сімейне виховання. Так, прийомна сім'я, яка бере на виховання від 1 до 4 дітей, стала чудовою альтернативою інтернатним закладам, формуючи сприятливе середовище для соціалізації та розвитку. [1]

Список використаних джерел:

1. Діти і війна в Україні: про становище дітей із сімейних форм виховання та інституційних закладів. звіт за результатами моніторингу за лютий – червень 2022. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/26731/file/UNICEF_CiACmonitoring%20report.pdf
2. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Закон України № 1095-IX ст. 11. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text.
3. Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей, у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування. Наказ Міністерства соціальної політики України від 11.08.2017 № 1307. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1089-17.
4. Про затвердження Положення про прийомну сім'ю. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 р. № 565. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-%D0%BF#Text.
5. Про охорону дитинства. Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 30, ст.142. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text.
6. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002, № 2947-III. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14.
7. Сопівник І. В. Формування сімейних цінностей та батьківської відповідальності – основа первинної профілактики соціального сирітства. Соціальна профілактика сирітства : матеріали науково-практичного семінару (м. Київ, 20 бер. 2018 р.). Київ, 2018, С. 7-9.

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЖЕРТВАМИ СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА

Євгеній Токар,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота», Полтавський інститут економіки і права
Ніна Черняк,
ст. викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти, Полтавський інститут економіки і права

Сімейне насильство є однією з найгостріших соціальних проблем сучасного українського суспільства, яка зачіпає як окремих громадян, так і суспільство в цілому. За даними Міністерства соціальної політики України, щороку фіксується понад 200 тисяч звернень щодо домашнього насильства, однак реальна кількість постраждалих значно вища через замовчування проблеми, страх перед кривдником, соціальні стереотипи та недовіру до державних структур [5]. Особливо вразливими є жінки, діти та літні люди, які часто не мають ресурсів для самостійного подолання наслідків насильства [4].

У контексті євроінтеграційних процесів та реформування соціальної сфери в Україні посилюється увага до захисту прав людини та створення ефективної системи підтримки жертв насильства. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017) став важливим кроком у цьому напрямі [1], однак на практиці існує чимало проблем: нестача спеціалізованих установ, обмежене фінансування, недостатній рівень підготовки соціальних працівників, низький рівень міжвідомчої взаємодії [6]. Саме тому соціальна робота з жертвами сімейного насильства потребує постійного вдосконалення, впровадження ефективних практик та індивідуального підходу до кожного постраждалого.

Особливого значення набуває вивчення сучасних підходів до надання допомоги жертвам насильства, аналіз досвіду соціальних служб, центрів психологічної підтримки та громадських організацій. Це дозволяє виявити проблемні зони в існуючій системі, розробити пропозиції щодо покращення допомоги та підвищення ефективності професійної діяльності соціальних працівників [7]. Таким чином, дослідження соціальної роботи з жертвами сімейного насильства є не лише науково обґрунтованим, а й соціально значущим, спрямованим на збереження життя, здоров'я та гідності постраждалих.

Наслідки сімейного насильства є багатоаспектними й охоплюють психологічну, фізичну, соціальну та правову сфери життя особи. Для постраждалих характерні хронічна тривога, депресія, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), порушення сну, зниження самооцінки, у важких випадках – суїцидальні думки або спроби [2]. Відомо, що насильство у дитинстві формує підвищену чутливість до стресу, труднощі в побудові довірливих стосунків у дорослому віці, а також зростає ризик розвитку девіантної або саморуйнівної поведінки.

Фізичні наслідки можуть варіюватися від легких тілесних ушкоджень до важких травм і навіть смерті. Жінки, які зазнають домашнього насильства, у декілька разів частіше звертаються до лікарів із психосоматичними скаргами, хронічними захворюваннями, розладами репродуктивної сфери [1].

Таким чином, насильство в сім'ї не є ізольованим випадком агресії, а системною проблемою, яка впливає на особистість, родину та суспільство загалом. Його глибина й тривалість вимагають не лише репресивних, а й комплексних профілактичних та реабілітаційних заходів, орієнтованих на трансформацію стосунків, соціальну підтримку жертв та зниження толерантності до насильства в суспільстві.

В умовах зростання соціальної напруги, трансформації сімейних відносин і переоцінки цінностей у суспільстві питання протидії домашньому насильству набуває особливої ваги. Законодавче регулювання цієї сфери стало однією з ключових ланок державної політики України щодо захисту прав людини, особливо у контексті євроінтеграційних процесів.

Фундаментом правового врегулювання є Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», ухвалений 7 грудня 2017 року, який визначає основні поняття, суб'єкти та механізми реагування на факти насильства в сім'ї [6]. Закон закріплює чітку класифікацію форм насильства: фізичне, психологічне, економічне та сексуальне, що дозволяє комплексно оцінювати ситуацію кожного конкретного випадку. Він також визначає основні повноваження органів державної влади, органів місцевого самоврядування, спеціалізованих установ і неурядових організацій у сфері запобігання та реагування на домашнє насильство.

Крім того, з прийняттям цього Закону було запроваджено інструменти, що раніше не використовувалися в національній практиці: термінові заборонні приписи, програми для кривдників, ведення Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства, а також забезпечення міжвідомчої взаємодії між соціальними службами, поліцією, закладами охорони здоров'я та освітніми установами [3].

Список використаних джерел:

1. Гриценко І. В. Вплив насильства в сім'ї на стан здоров'я жінок. Соціальна робота в Україні: теорія і практика. 2020. № 1(5). С. 44–50.
2. Гуменюк І. І. Психологічні наслідки насильства в сім'ї: особливості діагностики та допомоги. Психологія і суспільство. 2021. № 2. С. 70–76.
3. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 № 2229-VIII.
4. Косарєва Л. О. Соціально-психологічна допомога жертвам насильства: методичні підходи. Соціальна робота в Україні. 2020. №2.
5. Міністерство соціальної політики України. Звіт про результати роботи у сфері запобігання домашньому насильству, 2023.
6. Пащенко Л. В. Соціальна робота з жертвами домашнього насильства: виклики та перспективи. Вісник соціальної роботи. 2021. №3
7. Тищенко Н. І. Система соціальної підтримки постраждалих від домашнього насильства в умовах реформування соціальної сфери. Актуальні проблеми соціальної політики. 2022. №4.

ОСОБЛИВОСТІ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Максим Тоненький,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»
Полтавського інституту економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Ольга Бацман,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Війна, особливо в умовах військових конфліктів, може значно вплинути на процес інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами. Вона не тільки призводить до фізичних і психологічних травм у дітей, а й спричиняє труднощі у забезпеченні доступу до освіти для дітей, які мають особливі потреби. Тема війни в контексті інклюзивного навчання набуває актуальності, оскільки соціальні й економічні зміни, викликані війною, можуть ускладнити створення необхідних умов для навчання таких дітей.

Інклюзивне навчання дітей з особливими освітніми потребами (ООП) є важливою складовою сучасної освітньої системи, що передбачає створення умов для навчання усіх дітей незалежно від їхніх індивідуальних потреб, фізичних, психічних або інтелектуальних обмежень. Воно базується на принципах рівності, поваги до різноманіття та підтримки кожної дитини у її розвитку [1].

Інклюзивне навчання передбачає інтеграцію дітей з ООП до загальноосвітнього середовища, де вони можуть навчатися разом із своїми однолітками без обмежень. Головними принципами інклюзивної освіти є:

– Рівність можливостей – всі діти повинні мати рівні права на освіту.
– Гнучкість підходів – навчання має бути адаптоване до потреб учнів з ООП.
– Індивідуальний підхід – врахування особливостей розвитку кожної дитини.
– Участь і взаємодія – діти з ООП повинні активно залучатися до навчального процесу, спільно з іншими дітьми.

Існують різні моделі інклюзивного навчання, що застосовуються в залежності від можливостей навчального закладу та специфіки потреб дітей. Найбільш поширені моделі:

– Модель повної інклюзії – передбачає перебування дітей з ООП у звичайних класах разом із іншими учнями протягом усього навчального процесу.
– Модель часткової інклюзії – діти з ООП відвідують загальні уроки, але також мають час для індивідуальних чи малокомплектних занять з фахівцями.
– Модель з підтримкою – передбачає використання спеціальних ресурсів і фахівців (логопедів, дефектологів, психологів), які надають допомогу під час навчання.
– Одним із ключових аспектів інклюзивного навчання є адаптація навчальних матеріалів та методів до потреб дітей з ООП. Це може включати:
– Модифікація програм та підручників з урахуванням особливостей розвитку дітей, використовуються спеціальні програми, матеріали, що дозволяють дітям ефективно засвоювати знання.

– Інтерактивні та мультимедійні методи, тобто застосування технологій для візуалізації та інтерактивного навчання.

– Індивідуалізоване навчання, а саме використання різноманітних форм роботи (індивідуальні уроки, групові заняття), що відповідають можливостям кожної дитини [2].

Інклюзивне навчання вимагає наявності вчителів, які мають знання та навички для роботи з дітьми з особливими потребами. Вчителі повинні бути готові до адаптації своїх методик і програм, активно співпрацювати з іншими фахівцями, такими як:

– Психологи – для проведення індивідуальних консультацій, корекції поведінки і розвитку.

– Логопеди та дефектологи – для допомоги у розвитку мовлення і соціальних навичок.

– Педагоги спеціальної освіти – для допомоги в адаптації матеріалу та створення інклюзивного середовища в класі.

Інклюзивне навчання передбачає не лише академічну допомогу, а й важливу соціальну та психологічну підтримку. Діти з ООП часто стикаються з соціальними бар'єрами, такими як дискримінація або ізоляція. Тому важливо створити у класі атмосферу взаємоповаги та підтримки. Для цього можуть бути організовані:

– Тренінги та групи підтримки для дітей, батьків та педагогів.

– Робота з однолітками – для розвитку навичок співпраці і взаємодопомоги.

Інклюзивне навчання значно виграє від впровадження новітніх технологій:

– Інформаційно-комунікаційні технології – програми для розпізнавання мови, корекції письма, спеціальні клавіатури, пристрої для полегшення навчання.

– Мобільні додатки та спеціальні пристрої – для полегшення доступу до інформації [3].

Важливим аспектом інклюзивної освіти є активна участь батьків і громади в процесі навчання дітей з ООП. Це допомагає створити підтримуючу атмосферу як вдома, так і в школі. Батьки можуть допомогти:

– Вибудовувати партнерські відносини з педагогами.

– Брати участь в організації культурних, спортивних і навчальних заходів.

– Підтримувати розвиток самооцінки дитини та її соціальних навичок [4].

Незважаючи на численні переваги, інклюзивне навчання стикається з рядом проблем:

– Нестача кваліфікованих кадрів – не всі педагоги готові працювати з дітьми з ООП через відсутність спеціальної підготовки.

– Відсутність ресурсів та матеріалів – не завжди є необхідні технології та адаптовані навчальні матеріали.

– Психологічні бар'єри – як у дітей з ООП, так і в їхніх однолітків може бути стереотипне ставлення до таких учнів [5].

Інклюзивне навчання – це не просто тренд, а необхідність для створення справедливого та рівного доступу до освіти для всіх дітей. Важливо, щоб школа, батьки та громада працювали разом, створюючи середовище, яке б підтримувало дітей з особливими потребами та дозволяло їм розвиватися на рівних з іншими. І хоча інклюзія стикається з численними викликами, завдяки розумінню, співпраці та інноваційним підходам, її позитивні результати очевидні для дітей, їхніх сімей і для суспільства в цілому.

Список використаних джерел:

1. Петренко, М. А. (2020). Інклюзивне навчання в умовах сучасних викликів: методичні рекомендації. – Київ: Центр інклюзивної освіти.
2. Кузьміна, О. О. (2021). Особливості адаптації дітей з особливими освітніми потребами до навчання в умовах інклюзії. –Харків: Харківський педагогічний університет.
3. Агентство ООН з питань біженців (UNHCR). (2023). Вплив війни на дітей з інвалідністю: ситуація в Україні. URL: https://www.unhcr.org/ua/
4. Міністерство освіти і науки України. (2022). Підтримка дітей з особливими освітніми потребами в умовах війни. URL: https://mon.gov.ua
5. Олійник, С. О. (2021). Інклюзивне навчання в Україні: теорія та практика. Львів: Львівський національний університет.

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ірина Федосова,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»
Полтавського інституту економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Надія Мякушко,
кандидат політичних наук,
завідувач, доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

В Україні поняття соціальних послуг визначається Законом України «Про соціальні послуги» (№ 2671-VIII від 17 січня 2019 року). Згідно із законом, соціальні послуги – це дії, спрямовані на запобігання, мінімізацію або подолання складних життєвих обставин особи, сім'ї, громади шляхом надання підтримки, допомоги або створення умов для самостійного подолання таких обставин [1].

Зміст соціальних послуг охоплює широкий спектр підтримки для різних категорій населення. В умовах війни в Україні важливість соціальних послуг зросла, оскільки значно збільшилася кількість людей, які потребують допомоги: внутрішньо переміщені особи, ветерани, родини загиблих, особи, які втратили роботу або житло. Розвиток системи соціального захисту, її адаптація до нових викликів є важливим кроком для підтримки населення та стабілізації соціальної ситуації в країні. [2].

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну суттєво вплинуло на систему соціальних послуг. Війна спричинила масові переміщення населення, втрату житла, роботи, психологічні травми, загибель рідних, а також значне збільшення вразливих категорій громадян.

У зв'язку з цим змінився не лише обсяг, але й зміст соціальних послуг, з'явилися нові напрями допомоги та посилилася роль кризових і реабілітаційних заходів, а саме:

1. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб (ВПО)

Внаслідок війни мільйони українців були змушені залишити свої домівки. Територіальні центри соціального обслуговування та гуманітарні штаби почали надавати екстрену допомогу таким особам.

Основні нові послуги:

– Надання тимчасового житла у притулках та соціальних установах.
– Забезпечення гуманітарною допомогою (їжа, одяг, ліки, засоби гігієни).
– Допомога в оформленні статусу ВПО, соціальних виплат, компенсацій.
– Інформаційний супровід щодо евакуації та повернення додому.
– Сприяння працевлаштуванню ВПО в нових регіонах.

2. Психологічна підтримка та реабілітація постраждалих

Війна спричинила значний психологічний стрес у всіх верств населення: військовослужбовців, цивільних, дітей, людей, які втратили рідних або пережили окупацію.

Основні нові послуги:

– Психологічна підтримка ветеранів, родин загиблих, дітей війни.
– Реабілітаційні програми для постраждалих від насильства, тортур, полону.
– Психосоціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб.
– Групові та індивідуальні консультації для осіб із посттравматичним синдромом (ПТСР).
– Телефонні лінії підтримки та мобільні бригади кризової допомоги.

3. Догляд та підтримка осіб, які втратили працездатність

Багато людей зазнали поранень, втратили кінцівки або отримали інші травми, що зробило їх маломобільними або потребуючими постійного догляду.

Основні нові послуги. Соціальна та медична реабілітація поранених військових і цивільних:

– Організація догляду вдома для осіб, які втратили працездатність.
– Забезпечення медичним обладнанням (інвалідні візки, протези, ортопедичні пристрої).
– Супровід до медичних закладів і допомога в оформленні медичних документів.
– Створення центрів адаптації для осіб з інвалідністю внаслідок війни.

4. Підтримка сімей військових та загиблих

Сім'ї військовослужбовців потребують психологічної, фінансової та юридичної допомоги.

Основні нові послуги:

– Юридичне консультування щодо соціальних виплат, статусу сімей загиблих.
– Психологічна підтримка родин, які втратили близьких.
– Соціальний супровід дітей загиблих військових.
– Програми фінансової допомоги сім'ям військовослужбовців.
– Організація реабілітаційних таборів для дітей та членів сімей загиблих.

5. Захист та допомога жертвам воєнних злочинів. Багато громадян стали жертвами воєнних злочинів: насильства, катувань, примусової депортації.

Основні нові послуги:

– Юридична підтримка постраждалих від воєнних злочинів
– Надання тимчасового притулку жертвам насильства
– Соціальна реінтеграція осіб, які повернулися з полону або окупованих територій
– Медична та психологічна допомога жертвам катувань. [3].

6. Екстрена соціальна допомога. Війна суттєво збільшила потребу в кризових соціальних послугах.

Основні нові послуги:
- Евакуація цивільного населення із зони бойових дій
- Організація пунктів тимчасового розміщення
- Видача гарячого харчування та гуманітарної допомоги
- Організація пошуку зниклих безвісти
- Допомога людям, які залишилися без документів

7. Освітні та інтеграційні послуги для дітей та дорослих. Через війну багато дітей втратили можливість відвідувати школу, а дорослі – працювати за своєю спеціальністю.

Основні нові послуги:
- Організація дистанційного навчання для дітей ВПО.
- Центри перекваліфікації та навчальні курси для дорослих.
- Програми адаптації дітей до нових шкіл у безпечних регіонах.
- Освітні ініціативи для ветеранів та постраждалих від війни.

Війна суттєво трансформувала зміст соціальних послуг в Україні. Крім традиційних форм підтримки, з'явилися нові напрями допомоги, зокрема кризові послуги, психологічна та юридична підтримка, реабілітація поранених і ветеранів, допомога ВПО, соціальна інтеграція осіб із військовими травмами.

Соціальні служби працюють у посиленому режимі, адаптуючи свої програми під сучасні виклики. Важливим завданням держави та громадських організацій є розвиток довгострокових реабілітаційних та адаптаційних програм, які допоможуть постраждалим від війни повернутися до повноцінного життя.

Список використаних джерел:

1. Закон України "Про соціальні послуги" від 17.01.2019 № 2671-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19.
2. Дмитренко, В. А. (2021). Сучасні технології соціальної роботи з людьми похилого віку**.** Соціальна робота, 2(11), 58-69.
3. Захарова Н. О. Методи оцінки потреб отримувачів соціальних послуг у територіальних центрах. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. 150 с.

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ПРИ ПЕРЕЛОМІ ФАЛАНГ ПАЛЬЦІВ КИСТІ

Антон Фесенко,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 227 «Терапія та реабілітація»,
Мелітопольський інститут екології і соціальних технологій
Науковий керівник: Євгенія Вишар,
старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти,
Полтавський інститут економіки і права

Під час війни 2014- 2022 років з використанням сучасних засобів знищення серед усіх більш-менш серйозних травм основне місце займуть пошкодження м'яких тканин (44-46%). Питома вага травм кісток тазу, верхніх і нижніх кінцівок (у тому числі з пошкодженням судин і нервів) складатиме до 28%. Близько 8% поранених матимуть поранення з ушкодженням внутрішніх органів та поперекового відділу хребта. По 5% травми (еквівалентної тяжкості) будуть розподілені між ушкодженням обличчя (в тому числі очей) і грудної клітки (в тому числі і грудного відділу хребта). Травми черепа і мозку складатимуть 4%, а шиї і шийного відділу хребта - 1% .

У зв'язку з особливостями повномасштабного вторгнення в Україні вкрай важливим питанням є реабілітація осіб з вогнепальними пораненнями, які під час військових конфліктів в 48 % випадків є причиною смерті на полі бою і в 52 % на етапах медичної евакуації.

Тому питання лікування вогнепальних поранень займають центральне місце. В останні роки в системі медичних дисциплін став інтенсивно розвиватися новий напрямок, що отримав назву відновлювальна медицина, основу лікувальних технологій якої складають природні лікувальні фактори та фактори фізичної терапії.

Відновлювальні технології спрямовані не тільки на специфічне лікування хворих, але і на збільшення функціональних резервів, компенсацію порушених функцій, вторинну профілактику захворювань та їх ускладнень. Відновлювальна медицина включає коригуючі технології, що являють собою великий арсенал традиційних і сучасних лікувально-оздоровчих методів, серед яких широке застосування знаходять використання природних і преформованих фізичних факторів.

В організмі хворого під дією фізичних факторів відбувається суттєва перебудова процесів управління саморегуляцією на рівні обміну речовин, гормональної стимуляції, імунокорекції, яка трансформується у клінічний результат.

При цьому сучасна фізична терапія має досить великий арсенал факторів впливу, які мають свої відмінні риси в механізмах досягнення бажаного результату.

Основними засобами реабілітації можна вважати фізичні вправи (ФТ), фізіотерапію, психотерапію та різні види роботи з тілом (масаж, мануальні техніки, краніо-сакральну терапію, проприоцептивную нервово-м'язову фасилітації тощо). Ці кошти традиційно є самостійними медичними дисциплінами й, у свою чергу, мають свої засоби досягнення поставлених цілей.

Формою реабілітації є відповідна процедура або заняття (в психотерапії - сесія).

Методи реабілітації: груповий, малогруповий, індивідуальний і самостійний, чи консультативний. Фізична терапія дозволяє зменшити строк реабілітації пацієнтів із пораненнями і повинна здійснюватися разом із лікуванням. Основними засобами реабілітації можна вважати фізичні вправи, преформовані фізичні чинники, психотерапію та різні види роботи з тілом (масаж, мануальні техніки, краніо-сакральну терапію, проприоцептивную нервово-м'язову фасилітації тощо). Фізичні вправи можуть бути методом неспецифічної терапії, активізуючи нейрогуморальні механізми саногенезу та стимулюючи неспецифічну резистентність організму. Масаж рефлекторно впливає на внутрішні органи, у результаті чого ліквідуються застійні явища, через прискорення мікроциркуляції, обмінні процеси нормалізуються, загоєння тканин пришвидшується, зменшується або зникає біль. Масаж у поєднанні з ЛГ покращує рухливість у суглобі тому ФТ у яких присутні ФВ та масаж маються більш ефективний вплив.

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ПРИ ПЕРЕЛОМІ ПЛЕЧОВОЇ КІСТКИ

Іван Хижняк,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 227 «Терапія та реабілітація»,
Мелітопольський інститут екології і соціальних технологій
Науковий керівник: Євгенія Вишар,
старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти,
Полтавський інститут економіки і права

Серед травм опорно-рухової системи, приблизно 14% займають ушкодження плечового суглоба. З них близько 60% припадає на вивихи плечової кістки. Пошкодження суглобової губи грає значну роль в стабілізації плечового суглобу. У 70% випадків після травматичних вивихів з тих чи інших причин розвивається нестабільність плечового суглоба. Плечовий суглоб є одним з найбільш рухливих в організмі - він здатний повертатися в різних напрямках. Людина може піднімати і опускати руку, здійснювати кругові рухи, вперед і назад. Стан не стабільності характеризується виходом головки плечової кістки з лопатки суглобової западини (вивих). Воно настає внаслідок поступової перевантаження або гострої травми. В результаті піддаються розтягуванню сухожилля м'язів. До того ж пошкоджується хрящ, що вистилає западину, а також розташований по її краю, так звана суглобова губа. Вона найбільш схильна до травм, іноді залишаються непомітними.

Проблема лікування первинних травматичних вивихів плеча посилюється через ризик розвитку посттравматичної нестабільності плечового суглоба, особливо у молодих пацієнтів та осіб з високою фізичною активністю. Найбільш активно що зустрічаються, як показує практика останніх років, є передній вивих плеча, який за даними спостережень складає близько 2% від загальної кількості випадків. При певних обставинах ці вивихи можуть трансформуватися в стан хронічної нестабільності суглоба, яка за даними зарубіжних авторів перевищує 80%.

У переважній більшості випадків (до 80%) хронічна нестабільність плечового суглоба зустрічається у осіб молодого, працездатного віку це, безсумнівно, придає високу соціально-економічну значимість даної патології.

Травма плечової губи відноситься до Класу МКХ-10 /S00-T98 /S-43. У зв'язку з тим що травматизація, діагностика, лікування та відновлення пошкоджень суглобової губи є не до кінця розкриті, і кінцеві результати існуючих програм не дають значних результатів, необхідно розробити програму, яка підвищить ефективність відновлення пацієнтів з пошкодженням суглобової губи.

Аналіз сучасної науково-методичної літератури, узагальнення досвіду провідних фахівців і результатів власних досліджень свідчать про те, що успішне відновлення осіб з пошкодженням суглобової губи, залежить від правильного ведення реабілітаційних заходів , особливо на диспансерному етапі відновлення та адекватності заходів фізичної терапії. Вивчено стан питання, систематизовано сучасні науково-методичні знання, результати практичного досвіду провідних фахівців з фізичної реабілітації тематичних хворих.

Список використаних джерел:

1. Адель М.А. Марайта. Особливості фізичної реабілітації при пошкодженнях ротаторів манжети плеча / Адель М.А. Марайта, Ю.А.Попадюха // Науковий

Часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. пр. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 21. С. 4 – 8.
2. Мухін В.М. Фізична реабілітація: підручник / В.М.Мухін. – 3-є вид., переробл. та доповн. – К.: Олімп. л-ра. 2009. – 488 с.: іл.
3. Мухін В. М. Фізична реабілітація: підручник [для студ. вищ. навч. закладів фіз. вихован- ня і спорту] / В. М. Мухін. – К. : Олімпійська література, 2005. – 471 с.
4. Попадюха Ю.А. Використання реабілітаційних тренажерів у фізичній реабілітації після артроскопічної реконструкції ротаторної манжети плеча / Ю.А.Попадюха, Адель М.А. Марайта, Л.Д. Катюкова // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Волинського нац. ун-ту імені Лесі Українки. – Луцьк, 2012. – № 4 (20). – С. 380 – 386.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИВЧЕННЯ АДАПТИВНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ

Павло Хоменко,
д. п. наук, професор, професор кафедри теорії й методики фізичного виховання, адаптивної та масової фізичної культури, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Адаптивна фізична культура (АФК) є важливою складовою системи фізичного виховання, спрямованою на задоволення рухових потреб осіб із обмеженими можливостями здоров'я. У контексті сучасної гуманістично-орієнтованої освітньої парадигми вона набуває особливого значення, оскільки відображає соціальне замовлення на інклюзивність, рівність можливостей та інтеграцію осіб з інвалідністю у повноцінне життя суспільства. Підготовка фахівців фізичної культури та спорту до роботи в умовах інклюзії передбачає не лише формування у них відповідних теоретичних знань, але й розвиток практичної компетентності, емоційної зрілості, здатності до індивідуалізації педагогічного впливу. У зв'язку з цим виникає потреба у визначенні сучасних тенденцій вивчення АФК як базису фахової підготовки, адаптованої до соціокультурних викликів і потреб ринку праці.

Мета статті – проаналізувати сучасні підходи до вивчення адаптивної фізичної культури в закладах вищої освіти та виокремити основні тенденції, що визначають зміст, форми і методи підготовки фахівців фізичної культури до роботи з особами з особливими освітніми потребами.

Наукова новизна дослідження полягає у систематизації тенденцій вивчення адаптивної фізичної культури в Україні як комплексного, багаторівневого процесу, що спрямований на формування нової парадигми професійної підготовки фахівців фізичної культури – інклюзивної, гуманістично орієнтованої, міждисциплінарної [1; 3].

Виклад основного матеріалу. Сучасна система підготовки фахівців фізичної культури зазнає суттєвих трансформацій під впливом інклюзивних освітніх реформ, які передбачають обов'язкове включення адаптивної фізичної культури в навчальні плани. Наукові джерела підкреслюють, що ефективність про-

фесійної діяльності у сфері АФК безпосередньо залежить від рівня сформованості спеціальних знань і вмінь щодо застосування індивідуалізованих засобів рухової активності, врахування медичних протипоказань та психофізіологічних особливостей осіб з інвалідністю.

Аналіз освітніх програм українських ЗВО свідчить про такі тренди вивчення адаптивної фізичної культури:

Інтеграція інклюзивного компоненту у загальну професійну підготовку – включення адаптивного модуля у такі дисципліни, як «Теорія і методика фізичного виховання», «Спортивна медицина», «Педагогіка фізичної культури», що сприяє формуванню цілісного бачення професійної діяльності у контексті інклюзії. Сучасна освітня парадигма передбачає формування у фахівця фізичної культури здатності працювати в умовах інклюзивного освітнього середовища. Тому АФК перестає бути виключно спеціалізованою дисципліною і поступово інтегрується в загальні курси професійного циклу. Це проявляється у включенні інклюзивної тематики до змісту дисциплін "Педагогіка фізичної культури", "Теорія і методика фізичного виховання", "Спортивна медицина", "Психологія спорту". Завдяки такій інтеграції забезпечується формування у студентів не лише теоретичних уявлень про адаптивну діяльність, а й стійких переконань щодо її гуманістичної значущості, що сприяє розширенню професійного кругозору та підвищує соціальну відповідальність фахівця [2].

Розвиток міждисциплінарного підходу – вивчення АФК базується на синтезі знань з медицини, біомеханіки, психології, спеціальної педагогіки та соціальної реабілітації, що підвищує якість фахової підготовки та забезпечує комплексний підхід до роботи з особами з порушеннями здоров'я. Підготовка до роботи в галузі адаптивної фізичної культури вимагає синтезу знань з медицини, психології, анатомії, реабілітації, ерготерапії, біомеханіки та спеціальної педагогіки. Міждисциплінарний підхід дає змогу створити цілісну професійну картину, в якій фахівець орієнтується не лише на фізичну підготовку осіб з обмеженими можливостями, а й на їх соціальну інтеграцію, психоемоційний комфорт, правовий супровід. Таке поєднання знань різних галузей формує так звану «адаптивну компетентність» як інтегративну якість, що базується на системному мисленні, міждисциплінарній ерудиції та здатності до комплексного вирішення реабілітаційно-педагогічних завдань [1].

Застосування практико-орієнтованих методів навчання – студенти залучаються до волонтерської діяльності, проходять стажування у реабілітаційних центрах, спеціалізованих спортивних організаціях, беруть участь у розробці програм адаптивного тренування, що сприяє формуванню професійного досвіду. Вивчення адаптивної фізичної культури вимагає активного залучення студентів до реального або змодельованого практичного середовища. Університети дедалі частіше впроваджують методи навчання, що орієнтовані на професійну діяльність: виробничі та волонтерські практики у спеціалізованих закладах, участь у спортивних заходах для осіб з інвалідністю, розробка індивідуальних програм адаптивних занять, імітаційні ігри, стажування під супроводом кураторів-практиків. Такі підходи сприяють формуванню практичного досвіду, розвитку навичок діагностики, оцінювання функціонального стану клієнта, адаптації методик відповідно до типу порушень. Практико-орієнтоване навчання також позитивно впливає на мотивацію студентів до самореалізації в цій сфері.

Інноваційність змісту та технологій навчання – використання цифрових ресурсів, симуляційних програм, відеоаналізу рухів, застосування кейс-методів і портфоліо сприяє розвитку рефлексивного мислення, професійної самостійності та здатності до прийняття нестандартних рішень. Модернізація змісту адаптивної фізичної культури передбачає впровадження сучасних цифрових, мультимедійних і симуляційних технологій, які забезпечують інтенсивне засвоєння матеріалу та формування професійної гнучкості. Використання спеціалізованих програм для планування занять, аналізу рухових дій, моніторингу фізичного стану клієнтів з інвалідністю, платформ дистанційного навчання з доступом до кейсів, відеоуроків та інтерактивних тренажерів значно підвищує якість засвоєння складної інформації. Інноваційність також стосується змісту: вивчаються новітні реабілітаційні методики, адаптивні види спорту (бочча, парабадмінтон, паракарате), етичні аспекти супроводу клієнтів. Таким чином, інноваційність стає не лише ознакою сучасної підготовки, а й способом забезпечення її релевантності соціальному запиту.

Формування емоційно-ціннісної готовності до роботи з особами з інвалідністю – зростає увага до розвитку емпатії, толерантності, професійної етики, що є необхідною умовою ефективної соціалізації майбутнього фахівця. Підготовка фахівців до професійної взаємодії з людьми з обмеженими можливостями вимагає особливого акценту на розвиток емоційного інтелекту, емпатії, психологічної стійкості та толерантного ставлення. В умовах освітньої інклюзії формування особистісної зрілості, гуманістичної мотивації та усвідомленого вибору професії стає не менш важливим, ніж фахові знання. Тому в освітньому процесі дедалі частіше використовують соціально-психологічні тренінги, етичні дискусії, зустрічі з представниками громадських організацій, які підтримують людей з інвалідністю, інтерактивні модулі з розвитку емоційної рефлексії. Це сприяє формуванню ціннісної установки на допомогу, підтримку, соціальне партнерство та внутрішню готовність до роботи в морально складних професійних ситуаціях [3].

Висновки. Адаптивна фізична культура поступово перетворюється з вузькоспеціалізованого напряму на один із провідних елементів фахової підготовки у галузі фізичної культури та спорту. Сучасні тенденції засвідчують її інтеграцію у загальну професійно-педагогічну підготовку, зростання міждисциплінарності та інноваційності змісту, переорієнтацію на практико-орієнтовані форми навчання. Подальші дослідження доцільно зосередити на розробці ефективних моделей формування адаптивної компетентності фахівців фізичної культури у контексті освітньої інклюзії.

Список використаних джерел:

1. Маріонда І. І., Мордвінцев Г. О. Роль адаптивного фізичного виховання в системі педагогічної освіти. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2022. Вип. 90.
2. Согоконь О. А., Донець О. В., Хоменко П. В., Мироненко С. Г., Шостак Є. Ю. Сучасні підходи до здоров'язбережувальної діяльності фахівців фізичної культури в умовах інтеграції у світовий освітній простір. Світ медицини та біології. 2025. № 1(91). С. 247–253.
3. Шевченко М. Формування інклюзивної компетентності майбутніх учителів фізичної культури як психолого-педагогічна проблема. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. 2023. № 3(144). С. 78–84.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДЕМОБІЛІЗОВАНИМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Марк Хромов,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»,
Полтавський інститут економіки і права
Ніна Черняк,
ст. викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти,
Полтавський інститут економіки і права

Сучасні виклики, зумовлені тривалим збройним конфліктом в Україні, вимагають посилення системи підтримки для військовослужбовців та їхніх родин. Зміни у способі життя, невизначеність майбутнього та необхідність адаптації до нових умов підкреслюють важливість розробки ефективних соціальних стратегій для цієї категорії населення. Дестабілізація звичного укладу життя та відсутність сприятливого середовища для соціалізації демобілізованих військовослужбовців є прямими наслідками нинішньої кризи в країні.

Воєнні події на сході України, що тривають з 2014 року, суттєво вплинули не лише на політичну й соціальну ситуацію в країні, а й на життя мільйонів громадян. Унаслідок цих подій виникла нагальна потреба в ефективних заходах психосоціальної підтримки для військових, які брали участь у бойових діях, та їхніх родин. Одним із ключових напрямів такої підтримки стало створення та впровадження групових програм, спрямованих на реабілітацію ветеранів, їхню адаптацію до повсякденного життя та соціальну інтеграцію [3].

У результаті бойових дій з'явилася нова соціальна група, що потребує особливої уваги – особи, які постраждали через військові конфлікти. До цієї категорії належать як самі військовослужбовці, так і їхні родини, що також зазнають труднощів і ризиків, тому важливим напрямом стає вдосконалення методів соціальної роботи для надання якісної допомоги цим людям.

Сім'ї учасників бойових дій часто стикаються з труднощами в процесі адаптації до повсякденного життя. Наявні підходи в соціальній роботі не завжди враховують їхні специфічні потреби. Це створює необхідність розробки ефективних групових методів підтримки та реабілітації, які допоможуть цим родинам легше інтегруватися в суспільство.

Сучасні науковці, серед яких О. Бойко, Ю. Бриндікова, Н. Гусак, Т. Майстренко, Н. Олексюк, а також А. Дуля, О. Логвінова та О. Рассказова, активно досліджують проблематику соціального захисту демобілізованих військовослужбовців та їхніх родин. Проте, детальне вивчення стану та особливостей соціальної роботи з цією категорією населення все ще потребує більшої уваги. Соціальна робота, як професійна діяльність, що спрямована на підтримку різних соціальних груп, в тому числі і вразливих категорій населення. Ця сфера в Україні сформувалася відносно недавно, що вплинуло на її методологію, функції та напрями роботи з різними категоріями клієнтів. [3]

Дослідження історії розвитку соціальної роботи дозволяє зрозуміти ключові етапи її становлення, визначити основні тенденції та фактори, що впливали на її формування. Аналіз цих аспектів допомагає усвідомити значення соціальної роботи у вирішенні суспільних проблем та її роль у підтримці населення.

Важливим поняттям у цій галузі є «соціальна допомога», що розглядається як система заходів, спрямованих на підтримку осіб або груп для подолання

життєвих труднощів. Її мета полягає у створенні умов для гідного життя та соціальної адаптації громадян [1].

Історично соціальна допомога існувала у різні часи, змінюючись залежно від суспільно-економічних умов. В Україні її професійне становлення почалося у 1990-х роках у відповідь на соціально-економічну кризу та зростання кількості вразливих категорій населення, які потребували комплексної підтримки.

Соціальна робота з демобілізованими учасниками бойових дій та їхніми родинами – це важливий напрям, що вимагає не тільки професійної компетентності, а й глибокого розуміння особливих потреб цієї категорії населення. Використання групових методів може стати ефективним засобом підтримки сімей, які стикаються з труднощами через військовий досвід своїх рідних. Удосконалення таких підходів сприяє створенню стабільної системи допомоги та процесу відновлення.

Одним із перспективних методів роботи в групах є застосування арт-терапевтичних технік. Сучасна арт-терапія розглядається як інноваційний підхід у сфері освіти та реабілітації, що охоплює широкий спектр методик. Ці методики створюють сприятливі умови для емоційного відновлення, соціальної адаптації та загального психологічного благополуччя [2].

Список використаних джерел:

1. Буковська О. О. Психологічна допомога сім'ям військовослужбовців, які повертаються із зони бойових дій. URL: https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/Психологічна-допомога-військовослужбовцям-які-повертаються-із-зони-бойових-дій.pdf (дата звернення: 29.03.2025).
2. Маслова В., Лубківський І. Метод творчої реабілітації в роботі з учасниками бойових дій / Простір арт-терапії: зб. наук. праць. К.: Золоті ворота, 2015. Вип. 2(18). С. 65–80.
3. Ми пережили: техніка відновлення для сімей, військових, цивільних та дітей: практ. посібн. для внутрішньо переміщених осіб, демобілізованих та інших сімей / за ред. Г. В. Циганенко. К.: Вид-во «Логос», 2016. 202 с

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ПОСТІНСУЛЬТНИХ ХВОРИХ У ЛІКАРНЯНИЙ ПЕРІОД

Наталія Царенко,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 227 «Терапія та реабілітація»,
Мелітопольський інститут екології і соціальних технологій
Науковий керівник: Людмила Клеценко,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти,
Полтавський інститут економіки і права

Серед чинників ризику виникнення ішемічного інсульту можна виділити фізіологічні, поведінкові та чинники середовища, що збільшують ризик розвитку захворювань нервової системи. Чинники ризику розвитку порушень мозкового кровообігу поділяють на вірогідно доведені (провідні) та можливі.

До провідних чинників ризику відносять артеріальну гіпертензію, деякі захворювання серця (порушення ритму, ішемічну хворобу серця) та транзиторні ішемічні атаки.

До можливих чинників ризику відносять інтоксикацію нікотином, зловживання алкоголем, надмірну масу тіла та недостатню фізичну активність. Ця група вміщує чинники, що характеризують спосіб життя та піддаються корекції, а також такі, що не контролюються – стать, вік, спадкова схильність тощо. До цієї групи також відносять зміни деяких біохімічних та фізіологічних показників (агрегація тромбоцитів, рівень гематокриту).

Як одні з найважливіших чинників ризику розвитку інсульту розглядають цукровий діабет, гострі та хронічні інфекції, високий рівень фібриногену в плазмі крові. Інсульт – найпоширеніше захворювання головного мозку у людей дорослого віку. У світі поширеність інсульту складає 100-300 випадків на 100 тисяч населення, тобто близько 16 млн випадків щорічно. Інсульт є другою за поширеністю (після ішемічної хвороби серця) причиною смерті у світі і спричиняє близько 5,7 млн смертей на рік. Також це захворювання є основною причиною втрати працездатності та здатності до самообслуговування, що спричиняє десоціалізацію хворого.

Згідно статистикою по Україні, цереброваскулярні захворювання є другою найчастішою причиною смертності, на їхню частину припадає близько 14% померлих. Щорічно фіксують 100-110 тисяч випадків інсультів, понад 30% з яких вражають людей працездатного віку. Від 30 до 40% хворих помирають упродовж місяця після інсульту, до 50% – протягом року. Частка людей, що стають залежними від сторонньої допомоги після інсульту становить 20-40%, повністю відновлюються до рівня повноцінного життя до захворювання лише близько 10% хворих.

Алгоритм застосування заходів фізичної терапії для хворих після ішемічного інсульту передбачає комплексне використання різноманітних сучасних засобів і методів фізичної терапії, що доповнюють та підсилюють дію один одного і сполучаються з іншими методами відновлення.

Застосовується таке комбінування лікувальних засобів: лікування положенням → лікувальний масаж → кінезіотерапія → преформовані фактори → механотерапія → лікування положенням.

Лікувальний масаж органічно поєднується з фізичними вправами та механотерапією. Під час його проведення виконуються також пасивні, пасивно-активні та активні рухи у вражених м'язах та суглобах для профілактики контрактур або боротьби з ними, вправи на розтягнення. Рухи виконуються повільно, без ривків і силового тиску, не доводячи до появи болю, поступово збільшуючи амплітуду до максимально можливої.

Лікувальна фізична культура сполучається з усіма засобами фізичної терапії і комбінується здебільшого з лікувальним масажем і преформованими факторами. Застосовують два типи комбінування цих лікувальних засобів: перший — спочатку фізичні вправи, потім — масаж і через 30-90 хв — фізіотерапевтична процедура; другий — першою проводиться фізіотерапевтична процедура, а через 2-3 год — фізичні вправи і потім — масаж.

Такий алгоритм застосування заходів фізичної терапії передбачає поступове урізноманітнення впроваджених реабілітаційних заходів за трьома режимами рухової активності: ліжковим, розширеним ліжковим та палатним, що відрізняються завданням, моторною щільністю та спрямованістю фізичної терапії. Протягом раннього етапу відновлення пацієнт відновлюється за ліжковим режимом.

Виходячи з результатів аналізу статистичних даних, є необхідною розробка комплексної програми фізичної терапії з використанням новітніх засобів відновлення, заснованої на засадах доказової медицини.

Аналізуючи науково-методичні джерела на тему фізичної терапії хворих після ІІ, можна дійти висновку, що класична модель реабілітаційної програми таких пацієнтів передбачає застосування комплексної програми ФТ, що включає у себе лікувальний масаж, кінезіотерапію, лікування положенням, кінезіотейпування, механотерапію та ПНФ.

Для підвищення реабілітаційного процесу доцільно використовувати сучасні засоби і методи ФТ, вплив яких був недостатньо досліджений, що можуть посилити вплив фізичної терапії на організм пацієнта, адже вони спрямовані на відновлення конкретних втрачених або погіршених функцій (наприклад дзеркальна гімнастика, заняття у реабілітаційній клітці, ідеомоторні вправи, ПІР, використання більш ефективних преформованих факторів замість застарілих).

ОСОБЛИВОСТІ МЕДІАЦІЇ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

Олександр Цікал,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 «Соціальна робота»
Полтавського інституту економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Ольга Бацман,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Надія Мякушко,
кандидат політичних наук,
завідувач, доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Медіація в соціальній роботі є важливим і ефективним інструментом для вирішення конфліктів і покращення взаємовідносин між людьми, що стикаються з труднощами в особистому чи соціальному житті. У контексті соціальної роботи, медіація допомагає сторонам знайти компромісне рішення, не вдаючись до правових процедур чи силових методів. Цей процес має важливу роль у підтримці гармонії між індивідами, зокрема в умовах стресових ситуацій, таких як конфлікти в сім'ї, між сусідами, на робочому місці або з соціальними інститутами.

Особливості медіації в соціальній роботі включають її нейтральність, добровільність та конфіденційність, що сприяє розвитку конструктивної комунікації та покращенню взаєморозуміння. У цьому контексті медіатор виступає не тільки як посередник, але й як підтримка для всіх учасників процесу, допомагаючи їм знаходити мирні шляхи вирішення конфліктів.

Медіація у соціальній роботі – це процес посередництва, який допомагає сторонам, які перебувають у конфлікті або суперечці, знайти мирне і взаємовигідне рішення. Вона є важливою частиною соціальної роботи, оскільки сприяє досягненню гармонії, зниженню напруженості та покращенню соціальних відносин.

Проаналізуємо особливості медіації у соціальній роботі.

– Принцип нейтральності. Медіатор (посередник) повинен залишатися нейтральним, не займати жодної зі сторін у конфлікті. Це забезпечує довіру до процесу і дозволяє сторонам зосередитися на пошуку взаємоприйнятних рішень.

– Конфіденційність. Медіатор має гарантувати конфіденційність всіх обговорень та переговорів, що відбуваються під час медіації. Це важливо для створення безпечного простору, де учасники можуть відкрито висловлювати свої проблеми.

– Акцент на інтересах, а не позиціях. У медіації важливо зосереджуватися на інтересах та потребах сторін, а не на їхніх позиціях. Це дозволяє знайти більш гнучкі та прийнятні рішення для всіх учасників.

– Добровільність. Медіація є добровільним процесом, і жодна сторона не повинна бути змушена до участі чи підписання угод. Це забезпечує більший рівень залучення та відповідальності з боку учасників.

– Фокус на збереження відносин. У соціальній роботі медіація часто спрямована не тільки на вирішення конфлікту, але й на збереження чи покращення відносин між сторонами, що є важливим аспектом в роботі з вразливими групами населення, такими як літні люди, люди з інвалідністю тощо.

– Підтримка ефективної комунікації. Медіатор сприяє відкритому та чесному діалогу між сторонами, допомагаючи їм краще розуміти один одного та ефективно висловлювати свої думки та переживання.

– Різноманітність форм медіації. Медіація у соціальній роботі може бути як індивідуальною (коли медіатор працює з окремими особами), так і груповою (коли конфлікт включає кілька осіб або груп). Вибір форми залежить від характеру конфлікту та потреб учасників.

– Підвищення довіри до соціальних служб. Процес медіації може підвищити рівень довіри до соціальних служб та їх здатність вирішувати конфлікти, що є важливим для ефективної соціальної підтримки.

Медіація в соціальній роботі застосовується в різних сферах, таких як робота з сім'ями, дітьми, людьми похилого віку, особами з інвалідністю та іншими вразливими категоріями. Вона є важливим інструментом для зменшення соціальної напруги та покращення якості життя людей, допомагаючи їм знаходити мирні способи вирішення проблем.

Медіація є надзвичайно корисним інструментом у соціальній роботі, сприяючи вирішенню конфліктів у різноманітних сферах життя та підтримуючи конструктивну комунікацію між сторонами. Вона дозволяє зберегти та покращити відносини між людьми, що мають різні інтереси, та забезпечує ефективне вирішення проблем без залучення сторонніх сил.

Основними перевагами медіації є її нейтральність, конфіденційність та добровільність, що дозволяє сторонам відчувати себе в безпеці під час переговорів. Особливо важливою є роль медіації в роботі з вразливими групами насе-

лення, такими як літні люди, діти чи люди з інвалідністю, для яких мирне вирішення конфліктів має вирішальне значення для підтримки їхнього соціального благополуччя.

У цілому, медіація у соціальній роботі сприяє не лише вирішенню конкретних суперечок, а й створенню здорового соціального середовища, де кожен має можливість бути почутим і зрозумілим.

ПОВЕРНЕННЯ З ВІЙНИ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАДАПТАЦІЇ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ І ВЕТЕРАНОК ДО УМОВ ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ – ПРЕЗЕНТАЦІЯ КОЛЕКТИВНОЇ МОНОГРАФІЇ

Артем Чернов,
асистент кафедри кризової психології,
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
Віталій Заіка,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Колективна монографія «Повернення з війни» присвячена проблемам психологічного відновлення ветеранів військової служби/ветеранів війни, які виконували свій громадянський обов'язок із захисту Батьківщини внаслідок повномасштабного вторгнення рф в Україну та їх повноцінної інтеграції до цивільного життя після повернення з війни. Адже ця тема на даний час є найбільш актуальною в суспільстві у зв'язку з великою кількістю військовослужбовців, які повертаються додому з війни внаслідок різних причин: на ротацію, внаслідок демобілізації, за станом здоров'я, за віком, у зв'язку з закінченням контракту, з отриманням інвалідності, після полону тощо.

Всі вони зазнавали впливу бойового стресу, мають ознаки прояву ПТСР, можуть відчувати тривогу, страх, депресію, проблеми зі сном та інші емоційні та фізіологічні труднощі, які важко переживати самостійно. Один із найсерйозніших викликів, з яким стикаються ветерани війни та діючі військовослужбовці – це розгубленість та відірваність від того контексту, в якому вони раніше жили, адже соціальна ізоляція – це також руйнівний фактор для особистості, який потрібно здолати. Вони мають потреби, які включають в себе підтримку, спілкування з рідними та друзями, можливість висловити свої почуття та досвід. Задоволення цих потреб може бути важливим для підтримки психологічного та фізичного благополуччя учасників бойових дій після завершення війни.

Ветерани можуть мати складнощі у взаємодії з родиною, друзями та іншими людьми через різницю в досвіді та розумінні життя. Саме надання вчасної психологічної допомоги може допомогти їм покращити стосунки зі своїми близькими та зберегти важливі соціальні зв'язки. Психологічна допомога надає ветеранам можливість висловити свої почуття, досвід та турботу без страху перед осудом або відмовою. Це може сприяти полегшенню емоційного тягаря та пошуку способів подолання труднощів. На вирішення всіх цих важливих питань і направлена дана монографія.

Колективна монографія має чітку структуру: містить вступ, чотири розділи, рекомендовану літературу та додатки. В першому розділі проаналізовані психічні навантаження військової служби та їх наслідки впливу на психіку військовослужбовців. В другому розділі подані основи індивідуальної психологічної роботи з військовослужбовцями. В третьому розділі розглянута комплексна робота з родиною військовослужбовця. В четвертому розділі запропонована програма «Природотерапії» як групової форми роботи з військовослужбовцями звільненими в запас або у відставку. Саме методи «Природотерапії» та «Рекреації» можуть допомогти ветеранам відновити внутрішню гармонію, знизити рівень стресу, відчуття тривоги, змінити ставлення до травматичного досвіду, покращити фізичне та психологічне здоров'я, також допомогти організму самому відновити порушену рівновагу. Додатково монографія містить довідник державних та громадських організацій, які надають допомогу ветеранам і ветеранкам.

Загалом, колективна монографія розкриває важливі як теоретичні питання, що стосуються соціально-психологічних особливостей реадаптації та ресоціалізації ветеранів та ветеранок до умов цивільного життя, так і наводить конкретні практичні рекомендації щодо: складання клінічного інтерв'ю з врахуванням саногенних та патогенних факторів, особливостей психологічного консультування військовослужбовців звільнених в запас, підбору діагностичних методик, особливостей роботи психолога в мультидисциплінарній команді, психологічної допомоги дружинам ветеранів війни, психологічної допомоги сім'ям військовослужбовців тощо.

Дана монографія не розв'язує всіх найголовніших проблем сучасної української психології та соціальної роботи в сфері допомоги ветеранам війни; у ній лише порушуються важливі питання втрат та горя. У центрі уваги – повернення військового, ветерана війни до цивільного суспільства, адже держава не може втрачати найбільш умотивованих та тих, хто готовий встати на її захист, а мусить створити відповідні умови для їхньої інтеграції в соціум…

Список використаних джерел:

1. Повернення з війни: соціально-психологічні особливості реадаптації та ресоціалізації ветеранів і ветеранок до умов цивільного життя: колективна монографія / [А. Чернов, В. Заіка, В. Лебедєв та ін.]. Полтава: ПУЕТ, 2024. 249 с. URL: DOI: https://doi.org/10.36994/978-966-388-709-8-2024-249

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ПРИ ЗАХВОРЮВАННЯХ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ СИСТЕМИ ПІСЛЯ АМПУТАЦІЙ

Альона Шавандаєва,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 227 «Терапія та реабілітація»,
Мелітопольський інститут екології і соціальних технологій
Науковий керівник: Людмила Клеценко,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти,
Полтавський інститут економіки і права

Надзвичайна розповсюдженість у світі серцево-судинної недостатності дозволяє говорити про пандемію цього захворювання. За даними сучасних наукових досліджень серцево-судинної недостатності є найпоширенішим захворюванням серцево-судинної системи. За статистичними показниками встановлено, що особи, які страждають на серцево-судинну недостатність складають 15-20% населення. Серцево-судинна недостатність є одним із головних факторів ризику розвитку ішемічної хвороби серця, мозкового інсульту.

Знання основних механізмів розвитку серцево-судинної недостатності допомагає краще сприйняти лікарські поради, щоб упорядкувати режим праці і відпочинку хворих. Ці рекомендації засновані для того, щоб запобігти подальшому розвитку серцево-судинної недостатності. В даний час характерним є починати лікування жінок з серцево-судинною недостатністю не призначенням ліків, а з конкретних рекомендацій з усунення шкідливих звичок, різких відхилень у режимі праці та відпочинку, емоційної стабільності, характеру харчування. Лише якщо ці рекомендації виявляються безуспішними, це залежить найчастіше від особистості пацієнтки та її способу життя, а не від самої хвороби, призначається фармакологічне лікування.

Суттєве збільшення числа осіб з серцево-судинною недостатністю, недостатнє та несвоєчасне проведення лікувально-реабілітаційних заходів зумовлює надзвичайну актуальність цієї проблеми і викликає конче необхідне вдосконалення історично-сформованих та розробку нових методів фізичної реабілітації.

Фізична реабілітація осіб на серцево-судинну недостатність передбачає у якості відновлюваних і профілактичних методів для цього контингенту пацієнтів кліматотерапію, що включає аеротерапію, геліотерапію, аероіонотерапію, спелеотерапію і таласотерапію; водолікування, зокрема, гідробальнеотерапію, підводний душ-масаж, гідрокінезіотерапію, ЛФК, масаж тощо.

Кінезіотерапія, як сучасний метод фізичної реабілітації, узагальнює та охоплює терапевтичне застосування усіх форм рухів, фізичних вправ і природних рухових функцій та включає фізичні вправи, лікувальну гімнастику, активні та пасивні рухи та інші природні фактори, що сприяють профілактиці, терапії і реабілітації пацієнтів при будь-яких захворюваннях, в тому числі осіб з серцево-судинною недостатністю.

Кліматотерапія та гідробальнеотерапія також посідають важливе місце в системі профілактичних, лікувальних і відновлювальних заходів для вагітних жінок та застосовуються у комплексному лікуванні хворих на серцево-судинну недостатність.

Зовнішні водні лікувальні процедури можуть проводитись прісною - гідротерапія, чи мінеральною водою - бальнеотерапія. В комплексне лікування вагітних включають хвойні, вуглекислі, кисневі, йодобромні, хлоридні натрієві ванни. При призначенні різних видів ванн осіб хворих на серцево-судинну недостатність необхідно керуватися патогенетичним механізмом дії кожної з них.

Одним із ефективних методів фізичної реабілітації осіб хворих на серцево-судинну недостатність є гідрокінезіотерапія - плавання та фізичні вправи у воді, а також підводний душ-масаж.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук О, Грейда Н, Масікова Т. Оцінка болю та якості життя в практичній діяльності фізичного терапевта. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. 2019;2(46):55-60.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ МАТЕРІВ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З РІЗНИМИ ФОРМАМИ ДИЗОНТОГЕНЕЗУ

Вікторія Шевчук,
канд. психол. наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Актуальність дослідження психологічних аспектів емоційного вигорання матерів, які виховують дітей з різними формами дизонтогенезу зумовлена низкою важливих соціальних, психологічних та медико-педагогічних чинників, що відображають реалії сучасного українського суспільства: зростання кількості дітей із порушеннями розвитку: за останні роки спостерігається збільшення кількості дітей із різними формами дизонтогенезу (затримка психічного розвитку, аутизм, ДЦП, інтелектуальні порушення тощо), що, у свою чергу, зумовлює зростання кількості сімей, які стикаються з тривалим емоційним та фізичним навантаженням; високий рівень психологічного навантаження на матерів: у переважній більшості саме матері беруть на себе основну відповідальність за догляд, навчання, реабілітацію та соціалізацію дитини з особливими потребами, що часто призводить до хронічного стресу, зниження адаптаційних можливостей і розвитку емоційного вигорання; недостатня система підтримки та допомоги батькам: незважаючи на розвиток інклюзивної освіти та соціальних ініціатив, система психологічного супроводу для матерів дітей з дизонтогенезом залишається недостатньо розвиненою, що посилює їх психологічну вразливість; наслідки емоційного вигорання для дитини та сім'ї: хронічне емоційне виснаження матері негативно впливає на якість взаємодії з дитиною, може знижувати ефективність виховного процесу, провокувати конфлікти в родині, погіршувати психоемоційний клімат та загалом якість життя сім'ї; необхідність розробки превентивних і корекційних програм: дослідження психологічних аспектів емоційного вигорання матерів є основою для формування психокорекційних стратегій, які спрямовані на збереження психічного здоров'я жінок, підвищення рівня їхньої психологічної стійкості та адаптивності. Дослідження у цій сфері сприяють удосконаленню професійної діяльності психологів, соціальних працівників, педагогів у роботі з родинами, що виховують дітей із особливими потребами, та розвитку системи підтримки батьків на рівні державної політики.

Таким чином, вивчення психологічних аспектів емоційного вигорання матерів, які виховують дітей із різними формами дизонтогенезу, є вкрай важливим як у науковому, так і в прикладному контексті, оскільки сприяє збереженню психологічного здоров'я сім'ї, формуванню ефективної системи підтримки батьківства в умовах особливих виховних обставин.

Феномен емоційного вигорання був уперше описаний у 1974 році американським психіатром Г. Фройденбергером як своєрідна форма психологічного захисту, що проявляється у зниженні мотивації та втраті сенсу в професійній діяльності [1, с. 69]. Попри те, що Міжнародна класифікація хвороб (МКХ-11) класифікує "синдром професійного вигорання" не як медичний діагноз, а як наслідок професійного стресу, у сучасних умовах його прояви виходять далеко за межі професійної сфери, охоплюючи навчальну, соціальну та родинну сфери, зокрема — батьківське вигорання.

Згідно з сучасними психологічними підходами, емоційне вигорання — це багатовимірний психофізіологічний стан, що супроводжується виснаженням емоційних, когнітивних і фізичних ресурсів унаслідок тривалого впливу стресових чинників. Основними проявами є зниження мотивації до соціальної чи професійної активності, підвищена емоційна нестабільність, негативні установки та зміна моделей поведінки, що ускладнює адаптацію.

Дослідниці Л.В. Долинська та І.Г. Збродська, спираючись на зарубіжні джерела, прирівнюють батьківство до високостресових соціальних професій, де постійний контакт із людьми та емоційне навантаження є нормою. Батьківське вигорання, за їхніми висновками, виникає як наслідок дисбалансу між вимогами та наявними ресурсами. До чинників ризику належать: перфекціонізм, обмежений емоційний інтелект, низький рівень навичок батьківської комунікації, відсутність підтримки, хронічна втома та рутина. Ресурсами, що можуть протидіяти вигоранню, є турбота про себе, емоційна обізнаність, досвід батьківства, зовнішня підтримка тощо [1, с. 69].

Особливу увагу в дослідженнях приділено матерям дітей з інвалідністю або особливими освітніми потребами (ООП), які стикаються з постійним хронічним стресом через догляд за дитиною, нестачу часу на себе та емоційне виснаження [3, с. 221].

У дослідженні брали участь 93 респондентки — матері дітей з ООП (47 осіб) та без ООП (46 осіб), які пройшли анонімне опитування у відповідних соціальних мережах та групах. Було використано методики для вимірювання емоційного вигорання (К. Маслач, адапт. О.Я. Кляпець), самооцінки (М. Розенберг) та емоційного інтелекту (Н. Холл).

Результати дослідження показали, що емоційне виснаження характерне для значної частини матерів, причому найвищі показники частіше спостерігалися серед жінок, які виховують дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Подібна тенденція простежувалась і щодо деперсоналізації, де у матерів дітей з ООП фіксувалась більша кількість випадків емоційного дистанціювання. Водночас зниження відчуття власної ефективності (редукція особистих досягнень) найчастіше відзначалося на середньому рівні, але з вищою інтенсивністю у матерів дітей без ООП.

Самооцінка учасниць варіювалася переважно в межах високого або середнього рівнів: жінки, які виховують дітей без ООП, частіше мали високу самооцінку, тоді як середній рівень був більш характерним для матерів дітей з ООП. Низький рівень самооцінки частіше траплявся саме серед останніх.

Щодо емоційного інтелекту, у більшості респонденток спостерігався середній або низький рівень, причому саме матері дітей з ООП частіше мали труднощі з усвідомленням власних емоцій та їх регуляцією. Проблеми з самомотивацією виявилися спільними для обох груп.

Разом з тим, більшість матерів, незалежно від типу виховання, демонстрували достатньо розвинені емпатійні здібності та вміння розпізнавати емоції інших людей, що є позитивним чинником у взаємодії з дитиною.

Кореляційний аналіз засвідчив сильний зворотний зв'язок між емоційним вигоранням і рівнем ЕІ та самооцінки ($p<0,01$). Особливо виражено це у групі матерів дітей з ООП. Водночас редукція особистих досягнень парадоксально виявила позитивний зв’язок із самооцінкою та ЕІ — імовірно через високий рівень вимог до себе.

Таким чином, матері, які виховують дітей з ООП, частіше зазнають емоційного виснаження та деперсоналізації. Водночас редукція особистих досягнень є характернішою для матерів дітей без ООП. Розвиток емоційної обізнаності, навичок саморегуляції та підтримка самооцінки можуть бути ефективними інструментами профілактики вигорання. Особливо важливо враховувати вплив виснаження на когнітивні ресурси матерів при розробці програм психологічної підтримки.

Список використаних джерел:

1. Долинська Л. В., Збродська І.Г. Модель балансу вимог та ресурсів як ефективний інструмент прогнозування батьківського вигорання. *Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету : Матеріали звітної науково-практичної конференції викладачів, докторантів та аспірантів факультету філософії та суспільствознавства (20-21 травня 2020 року)* / ред. рада І. І. Дробот (голова) та ін. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. С. 67-70.
2. Емоційне вигорання педагогів. Методичні рекомендації./ Укладачі: творча група практичних психологів: Коняхіна А.В., Гаврик І.Л, Гриценко Н.В., Гутенко Д.М., Коропченко Н.М., Обравит О.М., Полякова В.С., Сухомлин Л.Г., Усик Ю.С., Чорний О.І. Суми: методичний кабінет відділу освіти Сумської районної державної адміністрації, 2016. 60 с.
3. Сухіна І. Емоційне вигорання у батьків дітей з особливими освітніми потребами: реалії та шляхи подолання. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2020. Вип. 17. С. 220-235.

РОЗДІЛ 3
ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛІНГВІСТИКИ У ПІДНЕСЕННІ НАЦІОНАЛЬНОГО ДУХУ ТА КОНСОЛІДАЦІЇ СВІТОВОГО СПІВТОВАРИСТВА

SOME ASPECTS OF ENGLISH LANGUAGE LEARNING THROUGH MINDFULNESS PRACTICE

Serhii Bolotnikov,
applicant of higher education of the third (educational and scientific) level,
speciality 015 "Professional Education",
National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"
Scientific advisor: Anna Ageicheva,
PhD (Pedagogical Sciences), Associate Professor,
Dean of the Faculty of Philology, Psychology and Pedagogy,
National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"

The term mindfulness was popularized by Jon Kabat-Zinn, an American physician and professor at the University of Massachusetts. In the 1970s, the scientist developed a mindfulness-based stress reduction (MBSR) programme and began using it with patients suffering from chronic pain and stress. The program became very successful and attracted attention after the publication of his book "Full catastrophe living: using the wisdom of our body and mind to face stress, pain, and illness" [8]. Since then, this method has been applied in many fields, such as medicine, work with addicts, help for somatic patients, parenting, education of children and adults, and even business.

The main purpose of the study is to examine the accumulated experience of applying mindfulness practices in various areas of human activity, including education, in order to determine the main advantages and limitations of applying mindfulness techniques in organizing the educational process, considering its goals and principles, the features of conducting classes, analysis and evaluation of the acquired skills. In addition, it is important to analyze approaches to foreign language teaching using mindfulness practices, as well as to clarify the potential role of mindfulness in the process of teaching English in the context of an interdisciplinary approach.

Consider the main definitions of the concept of mindfulness. Thus, J. Kabat-Zinn offers the following definition: mindfulness is the management of attention in a certain way: purposefully, in the present moment, without evaluation [9]; Scott R. Bishop considers mindfulness as a process of attentional regulation that contributes to the quality of concentration of attention in the current moment, as well as the quality of orientation to one's own experience with curiosity, openness and acceptance [4]; K. Brown and P. Ryan emphasize that mindfulness is defined as a state of attentiveness and awareness of what is happening now [5, p. 822]. Therefore, most researchers consider mindfulness as a special procedural quality of attention, which is characterized by focus on the present moment, openness to new experiences and acceptance (valuelessness) of current experience, and also emphasize the possibility of regulation and management of these qualities of attention.

Today, mindfulness is increasingly being used in the educational environment, particularly in the process of learning English. Studies by psychologists around the world show that people who practice mindfulness regularly have a sense of well-being, are more productive in their studies and work, and are less likely to suffer from

depression. Mindfulness is about slowing down, stopping, and deeply experiencing the present moment. In Ukraine, in the last decade, information about the mental state of young students has been of particular concern - pandemic, isolation, and loneliness; war, loss of loved ones, uncertainty of the future; digital space is becoming their second home. Studies confirm the low level of meaning in life of this age group and the high level of confusion and anxiety. Following scientists, mindfulness practice is interpreted as a moment of momentary awareness that requires the brain to focus on the "here and now and be tuned in to what is happening around us as well as within us" [10]. The ability to focus on one's own experience has given rise to a number of techniques that help train the brain to combat potential distractions.

The purpose of mindfulness is to help reduce anxiety, stress, depression, or chronic pain by encouraging the participant to become aware of the very nature of their thoughts, which automatically makes them so insignificant and irrelevant that they lose control. In English classes, they help the teacher create a safe space where students know that they can experiment and analyze their responses to learning a foreign language, that they are participants in a learning journey that prepares them for effective and positive lifelong learning.

Scientists note that mindfulness practice increases brain plasticity; in particular, positive effects can be observed in areas of the brain associated with the functioning of memory, attention, verbal reasoning, etc. [7], as well as the regulation of emotions and behavior [6]. It should be emphasized that in the educational process, mindfulness improves task performance, interpersonal interaction, thanks to active listening and speaking (formation of communication skills). Mindfulness practices aimed at awareness and concentration (guided meditation, silence, music, art, poetry, collective reflection, etc.) can be used in English classes. T. Hart offers a number of methods, arguing that they can improve the quality of learning in the classroom. In home economics, the implementation of mindfulness practices has been studied by L. Bondarenko, Yu. Tverdokhvalofa [1], K. Varyvoda [2], O. Khrystuk [3] and others. Thus, L. Bondarenko, Yu. Tverdokhvalofa emphasize that "mindfulness is an important factor in stress resistance and socio-psychological adaptation. Mindfulness skills can play an important role in ensuring a healthy response to stress, contributing to the development of socio-emotional competencies; they increase readiness to overcome difficulties and a productive response to stress through adaptive assessment and effective use of coping resources and healthy reflection after overcoming them... mindfulness skills can serve as a useful tool for strengthening the ability of young people to adapt to a new academic environment and fulfill development tasks during this period" [1, p. 33]. Regarding the assessment of mindfulness practices in foreign language teaching, a convincing conclusion is made about the need for further empirical research to determine the conditions for the effectiveness of such programs, taking into account the specifics of the educational context. Therefore, important methodological questions arise: what are the goals and objectives of foreign language teaching, how will classes be organized and conducted, the duration of training and the effectiveness of the methods used, evaluation of the results obtained, etc.

The practice of mindfulness undoubtedly has great educational potential. Programs and trainings implemented in educational institutions are aimed at participants in the educational process. The main aim of mindfulness programmes is to develop the idea of being "here and now", that is, an attitude of openness and acceptance of all internal experiences, and therefore, to teach to separate the "I" from one's own

stressful thoughts, emotions and feelings. An important task is also to improve concentration, which in the case of students leads to better academic performance and educational achievement, and also contributes to the development of self-esteem and competence. People who practise mindfulness regularly are freed from automatic and inflexible reactions may have caused them to feel incompetent and low in self-esteem in the past. The practice of mindfulness teaches the basic principles of mental hygiene, such as: self-observation, understanding cause-and-effect relationships, the relationship between thinking, emotions and behavior. The aim of using mindfulness practices is also to develop the ability to "listen" to yourself, to feel one`s body, needs, thoughts and emotions, while at the same time experiencing stimuli from the environment without evaluating them critically.

Therefore, it seems appropriate to pay attention to the practice of mindfulness in schools, in extracurricular education and in the broader sense of lifelong learning, considering mindfulness as one of the ways to support self-development. Research indicates the enormous potential of mindfulness practices for increasing self-awareness and openness to one's own experience, as well as for finding a path to personal transformation.

References:

1. Бондаренко Л. О. Твердохвалова Ю. Л. Навички майндфулнес в освітньому просторі. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві* : зб. матеріалів VII Всеукр. наук.-практ. конф. Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2022. С. 32–36.
2. Варивода К. Впровадження майндфулнес-практик в школах: аналіз здоров'язбережувального потенціалу. *Scientia et Societus*. 2022. №1. С. 114–121.
3. Христук О. Л. Сучасні виміри психологічної практики: майндфулнес-підхід. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Львів, 2018. Вип. 1. С. 153–161.
4. Bishop S.R. et al. Mindfulness: A proposed operational definition. *Clinical psychology: Science and practice*, 2004. Vol. 11. No. 3. Pp. 230-241.
5. Brown K. W. & Ryan R. M. The benefits of being present: Mindfulness and its role in psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2003. 84(4). Pp.822–848.
6. Corcoran K. M., Farb N., Anderson A., & Segal Z. V. (2010). Mindfulness and emotion regulation: Outcomes and possible mediating mechanisms. In : A. M. Kring & D. M. Sloan (éd.*), Emotion regulation and psychopathology: A transdiagnositc approach to etiology and treatment*. New York : Guilford Press, 2010. Pp. 339–355.
7. Greason P. B., & Cashwell C. S. Mindfulness and counseling self-efficacy : The mediating role of attention and empathy. *Psychotherapists Education and Supervision*, 2009. 49(1). Pp.2–19.
8. Kabat-Zinn J. *Full Catastrophe Living: Using the Wisdom of Your Body and Mind to Face Stress, Pain, and Illness*. New York : Delta, 1990. 348 p.
9. Kabat-Zinn J. *Wherever You Go, There You Are: Mindfulness Meditation in Everyday Life*. New York, NY, Hyperion, 1994. 368 p.
10. Thera N. *The power of mindfulness*. San Francisco, CA : Unity Press, 1972. 418 p.

EXAMPLES OF HUMANIZATION OF EDUCATION IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING IN OTHER COUNTRIES

Rostyslav Gromov,
a first-year (Bachelor's) student in the specialty 035 "Philology (Translation)" at the Institute of Philology and Mass Communications of the University «Ukraine»
Academic Supervisor: Lesia Domnich,
Senior Lecturer of the Department of Ukrainian Language and Literature, Foreign Languages and Translation, IFMC, University «Ukraine»

Humanization in foreign language education emphasizes student-centered, inclusive approaches that respect linguistic diversity, cultural contexts, and individual motivation. The work presents examples of humanization in foreign language education (specifically, philology) in various countries, namely Australia, Japan, Canada, and Germany, and examines their features, strategies, and impact on learning outcomes. Effective practices and challenges in implementing humanistic approaches are highlighted, and recommendations are provided for integrating these principles into philological education to enhance engagement and accessibility, particularly in Ukraine.

In today's interconnected world, foreign language education is critical for fostering intercultural competence and global communication. Humanization in education, which prioritizes learners' individuality, cultural backgrounds, and emotional well-being, transforms traditional teaching by creating inclusive and motivating environments. This thesis examines how humanistic principles are applied in foreign language education across different countries, focusing on strategies that enhance student engagement and learning outcomes. By analyzing practices in Australia, Japan, Canada, and Germany, the study identifies successful approaches, challenges, and emerging trends, offering insights for optimizing philological education globally.

Humanization in foreign language education is grounded in contemporary educational theories. Rogers' person-centered learning theory (as interpreted by M. K. Smith, 2020) advocates for student autonomy and supportive teaching environments, positioning educators as facilitators. The plurilingual competence framework, advanced by the Council of Europe (2020), emphasizes leveraging students' multilingual repertoires to enhance language learning. Additionally, sociocultural theory, as presented in Sociocultural Theory and Second Language Development [7], highlights the role of cultural and social interactions in shaping language acquisition. These frameworks inform the analysis of humanistic strategies and their effectiveness in philological education.

This study adopts a mixed-methods approach, integrating qualitative content analysis with case study examination. Data is drawn from recent academic literature (2018–2024), policy documents from organizations like UNESCO and the Council of Europe, and educational reports. Case studies from Australia, Japan, Canada, and Germany provide diverse perspectives on humanistic practices. Semi-structured interviews with philology educators, conducted in 2024, supplement the analysis, ensuring a current and comprehensive understanding of global trends in foreign language education.

Humanization in philological education is characterized by the following features:

– *Learner-Centered Pedagogy* (tailoring instruction to students' needs, interests, and proficiency levels to foster motivation and ownership of learning.

– *Plurilingualism*: Utilizing students' existing linguistic resources, including native languages, to support new language acquisition, promoting inclusivity.

– *Cultural Integration*: Embedding cultural contexts through immersive experiences and intercultural activities to enhance relevance and engagement.

– *Applied Learning*: Implementing project-based and experiential tasks that connect language skills to real-world applications, increasing practical value.

– *Digital Innovation*: Leveraging technologies like AI-driven language apps, virtual reality, and gamified platforms to create interactive learning environments.

Countries employ various strategies to humanize foreign language learning, including:

Plurilingual Approach: Valuing students' multilingual backgrounds as assets for learning, fostering linguistic inclusivity.

Project-Based Learning: Engaging students in collaborative, real-world projects to develop language skills alongside critical thinking and teamwork.

Cultural Immersion: Facilitating study-abroad programs and cultural exchanges to deepen linguistic and cultural understanding.

Emotional Well-Being: Creating supportive environments through mentorship and peer collaboration to reduce anxiety and boost confidence.

For example:

Australia: Plurilingualism and Project-Based Learning

Australian universities embrace a plurilingual approach, recognizing students' linguistic diversity as a learning resource. At Monash University, instructors encourage students to draw on their native languages when analyzing complex linguistic structures, which builds confidence and accelerates acquisition [1]. For example, students may create bilingual digital stories, blending their native and target languages to explore cultural identities. Specifically, the analysis of Australia will highlight how its language policies and educational practices align with the Council of Europe's principles on plurilingualism, emphasizing the recognition and support of diverse linguistic repertoires among learners [2].

Project-based learning is widely used, with students collaborating on tasks like designing community outreach campaigns in the target language. These projects, often tied to local multicultural events, enhance language proficiency and interpersonal skills [9]. Cultural immersion programs, such as short-term exchanges to Japan or Spain, further enrich learning by providing authentic linguistic and cultural exposure, aligning with global education trends [13].

Japan: Emotional Support and Cultural Engagement

In Japan, humanization in English language education focuses on emotional support and cultural engagement. Universities like Kyoto University employ Task-Based Language Teaching (TBLT), which prioritizes interactive, low-pressure tasks to reduce learner anxiety. Classrooms are designed as safe spaces where mistakes are treated as learning opportunities, fostering motivation.

Cultural engagement is facilitated through initiatives like language cafes, where students practice English with international peers during cultural events, such as tea ceremonies or festivals [6]. These activities bridge linguistic practice with cultural understanding, helping students develop intercultural competence and confidence in real-world settings.

Canada: Inclusivity and Digital Innovation

Canada's multicultural ethos informs its inclusive approach to philological education. At the University of British Columbia, plurilingual pedagogy allows students

to integrate their native languages into group projects, such as creating multilingual podcasts on social issues [8]. This approach promotes collaboration and validates diverse linguistic identities.

Digital innovation is a cornerstone, with platforms like immersive VR environments enabling students to practice languages in simulated settings, such as virtual marketplaces or job interviews [4]. These technologies enhance engagement and make learning contextually relevant, aligning with Canada's emphasis on equitable education [10].

Germany: Applied Learning and Cultural Immersion

Germany emphasizes applied learning in foreign language education, particularly for English and Spanish. At the University of Heidelberg, students engage in service-learning projects, such as translating materials for refugee support organizations, which connect language skills to societal impact [5]. These projects enhance motivation by demonstrating the practical value of language proficiency.

Cultural immersion is facilitated through programs like DAAD scholarships, enabling students to study in target-language countries for extended periods [3]. Such experiences deepen linguistic fluency and intercultural awareness, preparing students for globalized careers.

Humanizing foreign language education faces several challenges:

Resource Limitations: High-cost initiatives like cultural exchanges or VR technologies may be inaccessible to underfunded institutions [12].

Cultural Adaptation: Students from diverse backgrounds may resist unfamiliar methods like plurilingualism due to cultural or educational differences [1].

Educator Preparedness: Implementing humanistic approaches requires specialized training, which many educators lack [11].

Digital Divide: Unequal access to technology can exacerbate disparities, particularly for students in marginalized communities [10].

Humanization in foreign language education enhances philological training by fostering inclusive, engaging, and culturally relevant learning environments. Case studies illustrate the effectiveness of these approaches. However, challenges must be addressed. Future research should explore scalable humanistic models. Adopting these principles in Ukraine could elevate philological education.

References:

1. Canagarajah, S. (2022). *Translingual Practice: Global Englishes and Cosmopolitan Relations* (2nd ed.). Routledge.
2. Council of Europe. (2020). *Common European Framework of Reference for Languages: Companion Volume*. Strasbourg: Council of Europe.
3. European Commission. (2024). *Erasmus+ Annual Report 2023*. Brussels: European Commission.
4. Godwin-Jones, R. (2023). Emerging Technologies in Language Learning: AI and Immersive Environments. *Language Learning & Technology*, *27* (1), 1–20.
5. Kruse, J., & Brubaker, N. (2022). *Service-Learning in Language Education: Community Engagement and Linguistic Impact*. Multilingual Matters.
6. Kubota, R., & Takeda, Y. (2021). Language-in-Education Policies in Japan: Challenges of Intercultural Engagement. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, *42*(8), 719–733.
7. Lantolf, J. P., & Poehner, M. E. (2021). *Sociocultural Theory and Second Language Development*. Routledge.

8.Marshall, S., & Moore, D. (2024). *Plurilingual Pedagogies: Critical and Creative Endeavors for Equitable Language Education*. Springer.
9.Nguyen, H. T. M., & Stracke, E. (2023). Project-Based Learning in Language Education: Perspectives from the Asia-Pacific. *TESOL Quarterly*, *57* (2), 451–476.
10. OECD. (2023). *Education at a Glance 2023: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing.
11. Sato, M., & Loewen, S. (2023). *Task-Based Language Teaching: Theory and Practice* (2nd ed.). Cambridge University Press.
12. UNESCO. (2022). *Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education*. Paris: UNESCO.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ГАЛУЗІ АРХІТЕКТУРИ

Анна Алексашенко,
здобувачка другого (магістерського)
рівня вищої освіти спеціальності 035 «Філологія»,
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
Науковий керівник: Тетяна Кушнірова,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри германської філології та перекладу,
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

У сучасному світі будівельна галузь відіграє одну із провідних ролей у формуванні потужної економіки країні і тісно із нею взаємопов'язана. Із розвитком будівництва у країні, зростає можливість забезпечення населення робочими місцями та гідним фінансовим достатком. Слід зауважити, що розширення будівництва та подальше вдосконалення цієї галузі, не може бути можливим без відповідного зовнішнього впливу більш економічно розвинених країн. Беручи до уваги цей аспект, виникає незаперечне розуміння необхідності володіння лексикою науково-технічного спрямування. Тому метою нашої роботи є виявлення проблем перекладу архітектурно-будівельної термінології, аналіз перекладацьких стратегій та визначення найбільш ефективних підходів до передачі змісту.

Архітектурно-будівельна лексика є самостійним сегментом у науці, що представляє інтерес для перекладачів. Вона формує розгалужену терміносистему архітектури та будівництва, об'єднуючи загальнолітературну лексику і спеціальні терміни, які позначають поняття архітектури та будівництва, а також архітектурної діяльності [3, с.116].

Процес перекладу терміна відбувається у два основних етапи. Спочатку необхідно зрозуміти значення слова в контексті, а потім шукати лексичний відповідник у мові перекладу. Перекладачеві необхідно пам'ятати, що зазвичай терміни не перекладаються як звичайні слова, важливо передати саме поняття [4].

Архітектурна галузь містить значну кількість термінів, що позначають вузькоспеціальні поняття. «Словник української мови» визначає поняття «архітектура» як «мистецтво проєктування, спорудження та художнього оздоблення будов; будівельне мистецтво» [1, с.90].

Архітектурна термінологія – це сукупність професійних слів і виразів, які використовуються у сфері архітектури, проектування, будівництва та містобудування для опису:

– типів споруд;
– будівельних елементів;
– стилістичних ознак;
– процесів проектування;
– матеріалів та технологій.

Для перекладу термінів архітектурної галузі перекладачі зазвичай використовують різні перекладацькі трансформації. Основні трансформаційні методи перекладу термінів цієї сфери є:

1. Транскодування: транскрипція (corrosion – корозія) та транслітерація (fronton – фронтон, forum – форум).

2. Лексико–семантичні трансформації: конкретизація (gas pipeline - бензопровід, borehole pump - артезіанський насос) та генералізація (The samples exhibit high resistivity. – Ці зразки характеризуються значним опором.)

3. Калькування.

4. Експлікація (wheel-window – вікно-розетка; кругле вікно з радіальними променями плетіння). [3, с.117]

Найчастіше при перекладі термінів архітектурної галузі використовуються такі перекладацькі трансформації [3, с.117]:

Назва перекладу	Використання при перекладі фахових текстів (%)
Лексичний еквівалент	35
Калькування	35
Конкретизація	15
Експлікація	9
Генералізація	3
Транскрипція	2
Транслітерація	1

Для перекладу термінології у сфері архітектури перекладачеві важливо досконало знати лексику та володіти високим рівнем іноземної мови. Перекладач має вміти працювати з кресленнями, схемами, таблицями, діаграмами, щоб зробити якісний переклад документів. Фахівець, котрий здійснює переклад, має розставляти концептуальні акценти ідентично з вихідним матеріалом, і ні в якому разі не допускати вільного трактування понять. Лише точний переклад архітектурної документації може забезпечити виконання якісного будівельного проекту.

Перекладач має чітко розрізняти термін у тексті і перекладати його відповідно до контексту, вписуючи його у терміносистему галузі. Зокрема визначення *Skylight* можна трактувати як *світловий ліхтар чи вікно в даху,* що необхідно враховувати при перекладі термінів архітектурної галузі. Лексема *Joist* може передаватися як лаги, балки. *Cladding* – облицювання, а *Open space* у галузі архітектури позначає поняття «відкрите планування» [2].

Таким чином, галузь архітектури - це поєднання мистецтва і техніки, які тісно взаємопов'язані між собою. Це серйозна складна галузь, у якій важлива точність та математична вивіреність, саме тому перекладач повинен розуміти будівельні процеси, контексти використання термінів. Найбільша складність

перекладу текстів цієї галузі - це відсутність прямих відповідників, що точно передають відповідний процес чи явище. Для перекладача важливо зберегти сенс і точність повідомлення без втрати його значення.

Список використаних джерел:

1. Білодід І. К., Бурячок А. А. Словник української мови. URL: https://archive.org/details/bilodid_slovnyk
2. Кирилов О.А., Степанова І. С., Яковець О. Р. Англо-український словник будівельних термінів. Вінниця: ВНТУ, 2011. 130с. URL: https://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/2024/LANZ/Kyrylov_2011_130.pdf
3. Кузнєцова І. В., Шишлаков М. Ю. Особливості перекладу англійських архітектурно-будівельних термінів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2016. № 21. Том 1. С.116-118. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v21/part_1/33.pdf
4. Першина А. А. Проблеми перекладу термінів. Харків: Харківський національний університет радіоелектрики. URL: https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/d6808834-e004-473d-a0e7-2ee69987494b/content

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ІКТ НА ЗАНЯТТЯХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ В МЕДИЧНИХ КОЛЕДЖАХ

Тетяна Борисова,
викладач англійської мови за професійним спрямуванням
Лубенський медичний фаховий коледж

Вступ. Активізація процесів інтеграції українців у європейську спільноту спостерігається впродовж десятиліть. Враховуючи обставини сьогодення і той факт, що Україна знаходиться в стані війни, це питання стало ще більш актуальним. Масовий виїзд українців за кордон з одного боку та очікуване набуття членства України в ЄС з іншого пояснює посилений інтерес до вивчення англійської мови як мови міжнародного спілкування. Разом із тим, розвиток сучасного суспільства відбувається в епоху диджіталізації, що вимагає використання засобів інформаційних технологій не лише в побутових сферах життя, а й у сфері освіти. Провідною педагогічною ідеєю є формування комунікативної компетенції засобами інформаційно-комп'ютерних технологій (ІКТ) та впровадження різних форм інноваційних видів робіт, таких як мультимедійні технології, проєкти, елементи критичного мислення. Особливо це актуально для медичних фахових коледжів, де здобувачі освіти повинні не лише володіти медичними знаннями, але й вміти спілкуватися англійською мовою, яка є міжнародною в медичній сфері.

Виклад основного матеріалу. Впровадження інтерактивних методів навчання в поєднанні з використанням ІКТ може значно підвищити ефективність навчання, мотивувати студентів до вивчення мови та покращити їх комунікативні навички [6]. Науковець Кудря М.М. стверджує, що впровадження інноваційних технологій та інтерактивних методів навчання на заняттях професійної англійської мови в медичному коледжі передбачає використання сучасних комунікаційних технологій, які сприяють активізації навчального процесу та покращенню засвоєння матеріалу. Інтерактивні методи, такі як групова

робота, обговорення, використання електронних ресурсів, дозволяють здобувачам освіти не лише засвоювати знання, але й розвивати комунікаційні навички [4]. Інтерактивні методи навчання — це методи, які забезпечують активну участь студентів у навчальному процесі. Вони включають обговорення, роботу в групах, рольові ігри, використання електронних ресурсів, проєкти та інші форми активності, які сприяють залученню всіх учасників [5]. У медичному навчанні інтерактивність особливо важлива, адже майбутні медики повинні вміти працювати в команді, обговорювати клінічні випадки, проводити обговорення з пацієнтами та вміти комунікувати з колегами. Це вимагає не лише знання медичної термінології, але й добрих навичок спілкування.

Наведемо приклади інтерактивних методів на заняттях.

Групові проєкти. Здобувачі освіти можуть працювати над проєктами, які стосуються медичних тем, вивчаючи англійську термінологію та практикуючи її під час презентацій. Це сприяє розвитку командної роботи і покращує навички спілкування.

Рольові ігри - ситуації, що імітують спілкування з пацієнтами або колегами, дозволяють удосконалювати професійну лексику та комунікативні навички в безпечному середовищі.

Дебати та обговорення. Студенти можуть обговорювати актуальні медичні проблеми, що розвиває критичне мислення та навички формулювання думок англійською мовою.

Використання відеоматеріалів. Перегляд навчальних відео, повідомлень або інтерв'ю з медичними фахівцями дозволяє ознайомитися з живою мовою, а також вивчати медичну лексику в контексті [2]. ІКТ надають нові можливості для інтерактивного навчання. Серед технологій, які застосовуються на заняттях англійської мови за проф. спрямуванням у Лубенському медичному фаховому коледжі, є такі:

- електронні платформи для навчання Moodle і Google Classroom дозволяють організувати дистанційне навчання, проводити опитування, обговорення та спільні проєкти;
- презентаційні програми та мультимедійні засоби PowerPoint і Prezi сприяють візуалізації інформації, що покращує сприйняття лексико-граматичного матеріалу;
- інтерактивні дошки (Smart Board) дозволяють викладачу реалізувати інтерактивні вправи та залучати здобувачів освіти до активної участі;
- симуляційні програми і медичні ігри допомагають на практиці застосовувати знання англійської мови в медичній сфері.

Використовуючи інформаційно-комп’ютерні технології на заняттях англійської мови за професійним спрямуванням, викладач отримує доступ до автентичних матеріалів, фільмів, подкастів, звертаючись до інформаційних сайтів Інтернет мережі. Застосування електронних ресурсів дає змогу студентам-медикам зануритися у комунікативне середовище носіїв мови, розширити свій словниковий запас з медичної англійської, тобто сформувати англомовну компетенцію. Також з’являється можливість керувати навчальною діяльністю студентів, спрямовувати їх у самостійне формування знань, що є особливо корисним. І.Г. Костенко вважає, що ІКТ допомагають формувати навички розмовної мови, забезпечуючи зацікавленість, а отже, ефективність. ІКТ забезпечують не лише індивідуалізацію та диференціацію навчання з урахуванням здібностей

здобувачів освіти, а й збагачує їх соціокультурну компетенцію, знімає психологічний бар'єр, розвиває соціальні й особистісні якості, розвиває здатність працювати в команді, формує впевненість у собі, а також сприяє встановленню міжкультурних зав'язків у віртуальному просторі [3; с.175].

Тож на заняттях з професійної англійської слід упроваджувати інтерактивні технології навчання, залучати майбутніх медиків до обговорення спірних професійних питань іноземною мовою, спираючись на відповідні матеріали з автентичних підручників. Для повноцінної підготовки студентів до міжкультурної професійної діяльності викладачеві слід створювати умови для подолання мовного бар'єру. Доцільно регулярно вводити на заняттях лексику, необхідну для підтримки розмови, моделювати ситуації з телефонними розмовами, багато уваги приділяти аудіюванню автентичних текстів. Незамінними на таких заняттях є рольові та ділові ігри, симуляції та інші інтерактивні види роботи [1].

Зараз перед викладачами іноземної мови за проф. спрямуванням у медичному фаховому коледжі постає проблема пошуку шляхів підвищення пізнавального інтересу здобувачів освіти до вивчення мови, закріплення їхньої позитивної мотивації до навчання. Однією із можливостей вирішення цієї проблеми є використання інноваційних технологій у навчанні.

Впровадження інноваційних технологій навчання на заняттях англійської мови медичного спрямування включає використання нових методів та підходів, які сприяють активному залученню студентів. Це може включати інтерактивні заняття, електронні ресурси, мультимедійні презентації та колективну діяльність. Основною метою є покращення сприйняття матеріалу та розвиток комунікативних навичок у майбутніх медичних працівників [4].

На думку науковців М. Супрун та Ю. Гордієнко використання ІКТ у процесі навчання професійної англійської мови: привертає увагу здобувачів освіти; змушує зосередитися на перегляді чи прослуховуванні; підвищує зацікавленість до побаченого або почутого; формує уяву; вдосконалює навички на поточній темі; створює емоційний зв'язок між студентами та викладачем; розвиває пам'ять; розвиває та поліпшує розуміння; стимулює появу нових ідей; поглиблює знання з поточної теми; забезпечує можливість вільного висловлювання; створює певну атмосферу та настрій; робить навчання легким та захопливим; сприяє співробітництву на занятті [5].

Із стрімким розвитком та інформатизацією сучасного суспільства відкриваються нові горизонти для встановлення професійних міжнародних зв'язків та інтернаціоналізації освітнього процесу. Відповідно, кожен фахівець своєї галузі має вміти вести професійну комунікацію у тому числі із міжнародними партнерами, як мінімум англійською мовою, «що пронизує всі сфери людського життя в контексті культури, історії, політики» [2, с. 60].

Загальновідомо, що ефективність навчання збільшується у разі використання наочних ілюстрацій, а мультимедійні засоби об'єднують відео- та аудіоматеріали, ілюстрації, тощо на одному носії [4]. Таким чином, використання ІКТ на заняттях сприяє розкриттю, збереженню і розвитку особистісних якостей студентів-медиків, а також інтенсифікації навчального процесу, заохоченню працювати творчо і самостійно.

На думку науковців Турлюн Т.С., Саніної Н.А. і Конопкіної Л.І. впровадження інтерактивних методів навчання за допомогою ІКТ має безліч переваг. **Підвищення мотивації** — інтерактивні заняття є цікавими та різноманіт-

ними, що спонукає здобувачів до активної участі. **Покращення комунікативних навичок** — студенти отримують можливість практикувати мову в реальних ситуаціях, що робить їх підготовку більш ефективною. **Розвиток критичного мислення** — обговорення актуальних медичних тем стимулює майбутніх фахівців думати і висловлювати власну думку. **Гнучкість навчання** — ІКТ дозволяють організувати навчальний процес так, щоб студенти могли навчатися в будь-який зручний для них час [6].

Висновки. Отже, впровадження інтерактивних методів навчання з використанням ІКТ на заняттях професійної англійської у медичному фаховому коледжі є ефективним способом підготовки майбутніх медичних працівників до успішної професійної діяльності. ІКТ надають доступ студентам-медикам до нетрадиційних джерел інформації, створюють можливості для творчої діяльності, формування професійних навичок, можливість застосування нових форм та методів навчання. Використання ІКТ у навчальному процесі, комп'ютерна підтримка у викладанні англійської мови за професійним спрямуванням дозволяють запровадити кардинально нове у звичайні форми роботи викладача, сприяють цікавому і всебічному розкриттю, зрозумілішому поданню навіть дуже складного матеріалу, і тим самим сприяють значному скороченню навчального часу для успішного засвоєння тем [5].

Інформаційні технології не лише сприяють засвоєнню медичної термінології, але й формують важливі комунікативні навички, необхідні для роботи в міжнародному медичному середовищі. Таким чином, інтеграція ІКТ у навчальний процес є запорукою успішної підготовки майбутніх медиків, здатних ефективно спілкуватися та працювати в умовах глобалізації медичної практики.

Список використаних джерел:

1. Гришкова Р. О. Методика навчання англійської мови за професійним спрямуванням студентів нефілологічних спеціальностей : [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / Р. О. Гришкова. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2019. – 220 с.
2. Заслужена А.А. Методичні рекомендації з удосконалення підготовки майбутніх філологів з англійської мови та літератури у ВНЗ України / А.А. Заслужена // Вісник національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія: зб. наук. праць. – К. : НАУ, 2018. – Вип. 2(7). – С. 57-62.
3. Костенко І.Г. Використання інтернет ресурсів на уроках англійської мови – Таврійський вісник освіти. – 2018 – №1(41) – 170-176 ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tvo_2013_1_31.
4. Кудря М. М. Роль інноваційних технологій для ефективного викладання та навчання англійської мови. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://osvita.eeipsy.org/index.php/eeip/article/download/271/268
5. Супрун М., Гордієнко Ю. Використання ІКТ у процесі навчання англійської мови при підготовці студентів гуманітарних спеціальностей. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип 39, том 3, 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://aphn-journal.in.ua/archive/39_2021/part_3/39.pdf
6. Турлюн Т. С., Саніна Н. А., Конопкіна Л. І. (2024). Застосування інтерактивних технологій навчання в медичній освіті. *Медична освіта*, (4). – С. 58–63. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2023.4.14235

РОЛЬ РЕГІОНАЛЬНИХ ДІАЛЕКТІВ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ: ПРИКЛАД НІМЕЦЬКОМОВНОГО ПРОСТОРУ

Ганна Бродська,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності «Середня освіта (Німецька мова та зарубіжна література)», Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
Науковий керівник: Володимир Кононенко,
канд. іст. наук, доцент, доцент кафедри романо-германської філології, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Мова є ключовим маркером національної ідентичності, і в багатьох країнах саме її варіативність – зокрема регіональні діалекти – відображає глибокі культурні, історичні та соціальні процеси. У німецькомовному просторі – Німеччині, Австрії, Швейцарії, Ліхтенштейні, Південному Тіролі (Італія) та Люксембурзі – регіональні діалекти відіграють винятково важливу роль у формуванні колективної національної самосвідомості.

Ми проаналізували історичний розвиток німецьких діалектів, їхню соціокультурну функцію в сучасності та їхню роль у збереженні мовної й національної ідентичності.

Науковий інтерес до німецьких діалектів сягає ще XIX століття, коли філологи, зокрема брати Грімм, почали систематизацію діалектних форм. У XX столітті праці таких дослідників, як Теодор Зібен, Ульріх Аманн і Вольфганг Клем, розширили уявлення про регіональну мовну політику та діалектологію.

У соціолінгвістичному аспекті важливі роботи Юрґена Шарманна про «діалектну лояльність» і Йоахіма Кауффмана щодо впливу міграційних процесів на діалектне середовище. У контексті національної ідентичності варто згадати класичні ідеї Гердера про «Volksgeist» – народний дух, виражений через мову.

До створення єдиної німецької держави в XIX столітті мова на території нинішньої Німеччини існувала виключно в діалектних формах. Не існувало «однієї» німецької мови – натомість існували середньонімецькі (Mitteldeutsch), верхньонімецькі (Oberdeutsch) та нижньонімецькі (Niederdeutsch) діалекти.

У середньовіччі навіть офіційні документи складалися на місцевих діалектах. Вперше спробу стандартизації зробив Мартін Лютер у Біблії 1522 року, використавши саксонський варіант середньонімецького діалекту – найбільш зрозумілий багатьом. Проте діалекти зберегли автономію аж до початку XX століття, особливо в сільських регіонах.

У Німеччині найвідоміші діалектні зони – це баварський (Bairisch), швабський (Schwäbisch), саксонський (Sächsisch), нижньонімецький (Plattdeutsch) та рейнський (Rheinfränkisch). Згідно з даними Інституту німецької мови (IDS Mannheim), близько 40% німців регулярно вживають діалекти в побуті.

Дослідження свідчать, що молодь частіше переходить на стандартну німецьку (Hochdeutsch), однак водночас демонструє зростаючий інтерес до діалектів у культурних проєктах, стендапах, піснях і TikTok-відео.

Унікальний приклад – Швейцарія, де Schweizerdeutsch – не просто діалект, а домінуюча форма спілкування. Люди часто не вважають його «варіантом німецької», а окремою мовою. Телебачення, парламентські дебати, реклама – усе це звучить «на діалекті». Таке ставлення формує особливу модель швейцарської національної самосвідомості – відсторонену від Німеччини, з акцентом на власну автономну культурну і мовну ідентичність.

В Австрії діалекти займають проміжне положення. У побуті поширені південно-баварські (Südbairisch) і середньобаварські форми, але в освіті та адміністрації переважає Hochdeutsch. Водночас австрійський варіант стандартної мови має власні словники, слововживання та інтонацію, що підсилює відчуття національної відмінності.

У наш час регіональні діалекти у німецькомовному просторі виконують важливі соціальні функції, виходячи далеко за межі простого комунікативного інструмента. Вони слугують не лише засобом спілкування, а й символом локальної приналежності, віддзеркаленням культурних кодів та навіть соціального капіталу. Говоріння діалектом у багатьох регіонах є своєрідним «пізнавальним знаком» – способом показати, що людина «своя» у певному середовищі. Наприклад, у південній Німеччині або Тіролі використання місцевого діалекту автоматично наближає мовця до слухача, створює атмосферу довіри, а подекуди навіть є елементом професійного іміджу – зокрема в традиційних галузях, таких як сільське господарство чи ремесло.

У культурному аспекті діалекти широко використовуються у фольклорі, сатирі, театральних постановках, комедіях та музичних жанрах. Коміки, такі як Люк Мокрідж або Каролін Кебекус, використовують регіональні мовні особливості для створення комічного ефекту, адже саме через діалект краще передається локальний характер, стереотип чи ситуація. Це особливо помітно в телевізійних програмах і серіалах, де героям часто приписують певні діалекти, щоби відразу позначити їхній соціальний чи географічний бекграунд.

Також значною мірою зросла естетична функція діалектів: вони активно використовуються в рекламних кампаніях, маркетингових стратегіях і брендингу. Впізнаваний діалект створює відчуття автентичності, тепла, довіри та місцевої прив'язаності до товару чи послуги. Таким чином, діалекти проникають не лише в побут чи культуру, а й у бізнес, виступаючи потужним інструментом емоційної комунікації.

У кіно, наприклад, персонажі часто говорять діалектом, щоб створити «реалістичне» середовище або вказати на характер героя. Те саме спостерігається у серіалах («Tatort», «Hubert und Staller») чи шоу.

Незважаючи на позитивні соціальні та культурні аспекти, більшість німецьких діалектів перебувають під загрозою поступового зникнення. Головними чинниками цього є глобалізація, зростаюча мобільність населення, урбанізація, вплив масової культури та домінування стандартної німецької мови (Hochdeutsch) у системі освіти й адміністративних структурах.

У великих містах діалекти майже не вживаються серед молоді, яка часто соромиться використовувати «несучасні» або «непрестижні» форми мовлення. У школах переважно навчають лише стандартної мови, тоді як діалект вважається приватною справою родини. Крім того, у медійному просторі переважає уніфікована норма, що витісняє діалектне різноманіття.

Проте водночас зростає і рух спротиву цим процесам. У багатьох регіонах запускаються ініціативи з підтримки діалектів. Наприклад, у Баварії та Швабії працюють дитячі садки й початкові школи, де частина занять проводиться на діалекті. Деякі університети (зокрема у Цюриху та Зальцбурзі) пропонують курси з діалектології та місцевих мовних форм.

Інструментом популяризації діалектів також стає нова медіа-культура: YouTube, TikTok, Instagram. Там молоді блогери, наприклад зі Швейцарії або Форарльбергу, створюють відеоконтент на місцевих говірках, і він знаходить

значну аудиторію. Деякі музичні гурти – як от австрійський «Seiler und Speer» або німецький «D'Hundskrippln» – виступають виключно діалектом і здобувають національну популярність. Діалекти знову стають «модними» серед певної частини молоді, особливо в регіонах, де сильне відчуття історичної самобутності.

Таким чином, хоча загальна тенденція вказує на скорочення природної діалектної компетенції, сучасні культурні та освітні практики створюють умови для їх збереження та навіть відродження.

Діалекти не лише виконують лінгвістичну або соціальну функцію – вони також є потужним культурним ресурсом, здатним зміцнювати міжрегіональний діалог, національну згуртованість і навіть міжнародний імідж держави. Розмаїття мовних форм у межах однієї нації засвідчує її історичну глибину, гнучкість та відкритість до внутрішньої різноманітності.

Збереження діалектів є інвестицією у спадщину та культурну дипломатію. Наприклад, у рамках Європейського року мов (2001) ЄС прямо наголошував на важливості збереження не лише мов меншин, а й регіональних діалектів більшості. Це визнання закладає підґрунтя для політик, спрямованих на підтримку діалектів на рівні регіонального розвитку, туризму, культури.

У Німеччині багато місцевих туристичних брендів спираються саме на діалектну ідентичність: Bairisch (баварська мова) позиціонується як частина культурної унікальності Баварії; північний Plattdeutsch – як «мовна окраса» прибережних районів; а алеманський діалект – як елемент фольклору Шварцвальду. Діалекти використовуються в сувенірній продукції, гастрономії, готельному бізнесі.

У театрі також діалекти стали засобом вираження особливої драматургічної естетики. У Швейцарії постановки на Schweizerdeutsch приваблюють широку аудиторію, зокрема через емоційну насиченість і ближчий контакт з глядачем. А у Люксембурзі саме люксембурзька мова (яка еволюціонувала з франконського діалекту) стала повноцінною державною мовою, з національними шкільними програмами й телебаченням.

Отже, діалекти стають не просто культурною «ретроспективою», а активним ресурсом, що інтегрується в сучасний світ через освіту, мистецтво, маркетинг, міжнародні зв'язки. Їх збереження й розвиток є частиною європейської політики з підтримки мовного й культурного плюралізму.

Регулярне використання діалектів у німецькомовному просторі не суперечить ідеї національної єдності – навпаки, посилює її через визнання багатоманітності.

Регіональні діалекти є спадком історії, формують регіональну ідентичність, як повноправна частина національного дискурсу заслуговують на підтримку через політичні, освітні та культурні інститути.

Підтримка мовного різноманіття – це інвестиція в культурне майбутнє нації.

Список використаних джерел:

1. Ulrich Ammon (1995). Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz: Das Problem der nationalen Varietäten. Berlin/New York: Walter de Gruyter.
2. Andreas Gardt (2004). Language and National Identity (197–212). Berlin/New York: De Gruyter Mouton.

3. The Meaning of Being German: An Inductive Approach to National Identity. Journal of Social and Political Psychology, 2018.
4. Ulrich Ammon et al. (2004). Variantenwörterbuch des Deutschen: Die Standardsprache in Österreich, der Schweiz und Deutschland sowie in Liechtenstein, Luxemburg, Ostbelgien und Südtirol. Berlin/New York: Walter de Gruyter.

ПОНЯТТЯ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ

Крістіна Винник,
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
спеціальності 085 «Філологія»
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
Науковий керівник: Наталія Рябокінь,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

Художній переклад є однією з найскладніших форм перекладацької діяльності, оскільки він вимагає не лише точного передавання змісту оригіналу, але й відтворення стилістичних особливостей тексту, емоційного забарвлення, культурних реалій та авторського настрою. На відміну від наукового чи технічного перекладу, де головною метою є точність і ясність, художній переклад має на меті зберегти художню цінність, емоційну атмосферу та індивідуальний стиль автора.

Художній переклад передбачає велику свободу у виборі мовних засобів, оскільки при перекладі літературного твору важливо не лише зберегти точність передачі значень, але й урахувати ритм, метафоричність, музичність мови оригіналу, що є важливими складовими художнього стилю [6]. Таким чином, художній переклад є більш креативним процесом, що вимагає від перекладача глибокого розуміння культури і стилістики тексту, здатності до трансформації і адаптації.

Порівняно з іншими видами перекладу, художній переклад відрізняється значною емоційною складовою та меншою увагою до буквальної точності. Науковий або технічний переклад на перший план ставить точність термінології та наукових понять, зберігаючи при цьому ясність і однозначність, в той час як художній переклад потребує не лише точності, а й здатності передати емоційний настрій і атмосферу, що є складним завданням.

У художньому перекладі надзвичайно важливим є збереження авторського стилю, оскільки саме стиль є одним із визначальних чинників, що створюють індивідуальність твору. Стиль включає в себе вибір лексичних одиниць, синтаксичні конструкції, ритмічні особливості та навіть інтонаційні нюанси, які складають загальну картину тексту. При цьому, якщо автор використовує специфічні мовні прийоми, наприклад, гру слів чи іронію, вони повинні бути адекватно перенесені в переклад, щоб зберегти атмосферу і смислове навантаження.

Емоційне забарвлення тексту також є важливим аспектом, оскільки воно створює відповідний настрій і впливає на сприйняття твору. Перекладач має враховувати не лише лексичну відповідність, але й емоційний контекст, що дозволяє передати характер персонажів, атмосферу сцени чи загальне тло твору

[7].

Лексична і граматична відповідність — це, безумовно, основний аспект будь-якого перекладу. У художньому перекладі важливо не лише вибрати правильні слова, але й забезпечити граматичну цілісність тексту. Перекладач має точно відтворювати всі структурні та граматичні особливості мови оригіналу, однак при цьому враховувати граматичні норми мови перекладу. Тому досягнення балансу між точністю і емоційною виразністю є основним завданням художнього перекладу.

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ, ПЕРЕВАГИ ТА ПРАКТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Світлана Гвоздьова,
викладач латинської мови з основами медичної термінології
Лубенський медичний фаховий коледж

Вступ. У педагогічній практиці давно застосовують «активні методи і форми навчання». Але в останні роки поширення отримав ще один цікавий термін – “інтерактивне навчання”, хоча його не можна назвати новим. Ще в 60-і роки розробку інтерактивних методів можна знайти в працях В.О. Сухомлинського.

Принципи інтерактивного навчання припускають, що учні отримують знання не тільки від учителя, а й взаємодіючи між собою, використовуючи додаткові матеріали і інструменти. Це дозволяє значно підвищити якість навчання і зробити осмисленим процес отримання знань.

Головною **особливістю і відмінністю** інтерактивного навчання від звичайного вважають те, що нові знання не даються в готовому вигляді, учень повинен добути їх самостійно. В такому випадку значення набуває не тільки результат, але і хід міркувань, що формує критичне мислення.

До основних методів і прийомів реалізації інтерактивного навчання відносять:

- мозковий штурм;
- проекти з презентацією;
- ділові ігри (рольові, імітаційні,);
- використання інформаційно-комунікаційних технологій, відтворення аудіо-і відеоматеріалів. Це можуть бути онлайн-тести, застосування навчальних сайтів, спеціальних програм або інтерактивного устаткування, призначеного для навчання.

Та все це направлено на те, щоб навчити дітей вмінню аналізувати, самостійно знаходити і структурувати інформацію, приймати аргументовані рішення, будувати логічні ланцюжки.

Далі зупинимося на інтерактивному навчанні, яке засноване на використанні інтерактивного обладнання.

Плюси застосування інтерактивних технологій в освіті

Готове заняття. Інтерактивне обладнання включає готові програми, ефекти, заняття, рекомендації, тому для побудови уроку викладач не буде втрачати час роздаючи картки, описуючи хід гри або завдання, або довго налаштовувати його. Обладнання повністю готове до використання при включенні.

Соціалізація і розвиток навичок комунікації

Студенти вчаться домовлятися, вести себе в команді, висловлювати свою думку та аргументувати його. Крім цього

здобувачі освіти намагаються уникати конфліктів і спілкуватися ввічливо, знаходити компроміси. Всі ці навички в майбутньому будуть дуже корисні кожній дитині.

Творчі навички. Багато педагогів стверджують, що впровадження інтерактивних методів навчання сприяє розвитку творчих навичок у студентів, а також особливого нестандартного способу мислення.

Психічне здоров'я. Такі методи змушують студентів самостійно приймати навчання, бути активним учасником цього процесу, що дозволяє уникнути підвищеної тривожності, зайвого розумового навантаження, і надмірної втоми.

Підвищення якості матеріалу. Деякі інтерактивні інструменти дозволяють використовувати на уроках схеми, графіки, зображення, презентації, аудіо- та відеофрагменти, що корисно для ефективного засвоєння досліджуваної теми.

Висновки

Інтерактивні технології для освіти вже встигли показати свої позитивні і негативні сторони. Як можна помітити, позитивний ефект від застосування такого сучасного обладнання більш значний, ніж його недоліки, більшість яких можна вирішити.

Інтерактивне навчання – це ефективний спосіб засвоєння інформації, який краще використовувати комбінуючи різні інструменти. І на думку експертів, таке інноваційне рішення повинні лягти в основу нової навчальної програми багатьох освітніх установ. Без них буде важче досягти високих показників успішності студентів.

Переваги інтерактивних технологій в освіті

Державний освітній процес ставить високі вимоги до сучасної системи навчання. Короткі терміни, великі обсяги інформації і жорсткі вимоги до знань, умінь і навичок школяра - ось сучасні умови освітнього процесу.

Високі запити неможливо задовольнити, ґрунтуючись тільки на традиційних методах і засобах навчання. У нинішній час потрібні нові підходи до організації навчання, що спираються на прогресивні інформаційні технології, зокрема, на мультимедійні та інтерактивні.

Переваги інтерактивного навчання

Застосування в освіті інформаційних технологій дозволяє в значній мірі поліпшити навчальний процес і активізувати учнів. Тоді як педагогічні можливості комп'ютера та інтерактивної дошки, як засобів навчання, набагато перевершують можливості традиційних засобів реалізації навчального процесу.

Використання сучасних мультимедійних та інтерактивних технологій у викладанні шкільних предметів дозволяє підвищити наочність і ергономіку сприйняття навчального матеріалу, що позитивно відбивається на навчальній мотивації та ефективності навчання.

<u>Також варто відзначити, що:</u>

- навчання стає індивідуальним, що враховує особливості особистості, інтереси і потреби кожного учня;
- з'являється можливість стисло уявити будь-який обсяг навчальної інформації;

• в кілька разів поліпшується візуальне сприйняття, значно спрощується процес засвоєння навчального матеріалу;

• активізується пізнавальна діяльність учнів, вони отримують теоретичні знання та практичні навички.

Інтерактивні дошки та панелі

Говорячи про технічні новинки, варто розповісти, перш за все, про інтерактивні дошки та панелі, головна функція яких - демонстрація і активна робота з усіма видами графічних і текстових файлів і відео, створення електронного протоколу заняття.

І щоб досягти позитивних результатів у цих питаннях, ми пропонуємо поєднати традиційний метод навчання і сучасні інтерактивні дошки для школи виробництва компанії «Сенсорні Системи України».

Інтерактивна дошка Smart Board дозволяє залучати більшу кількість наочності на уроці. Завдяки включенню в навчальний процес сенсорного обладнання, вчителям простіше формувати в учнів образне мислення, а також йде економія часу на уроці. Викладачі можуть зберігати матеріали уроків, а також робити

Інтерактивна панель: сильні сторони використання для вчителя

• Демонстрація особистого професійного досвіду;
• Електронні дошки - це економія часу на уроці;
• Можливість моделювання і анімації різних процесів і явищ;
• Візуалізація і інтерактивність;
• Стимулює професійне зростання;
• Раціональне використання часу;
• Багаторазове використання матеріалу;
• Організація тестового взаємоконтролю учнів.

Коли здобувачі освіти працюють (пишуть, роблять якісь позначки), учитель може все зберігати і в наступний раз (через місяць, день, тиждень) всі внесені зміни в матеріал залишаються. Тобто, на дошці ціна уроку збільшується вдвічі, студент може продовжувати розпочату роботу в будь-який час.

Сильні сторони використання для учня

• Підвищується ініціативність, активність, мотивація учня;
• Покращує сприйняття матеріалу;
• Формування навичок роботи з різними видами інформації;
• Участь у колективній роботі, розвиток соціальних навичок;
• Підвищує інтерес до предмету;
• Позитивний емоційний настрій на роботу;
• Підвищує концентрацію уваги;
• Формування УУД (Універсальні навчальні дії);
• Можливість включити в активну пізнавальну діяльність всіх учнів, незалежно від модальності;
• Зміна позиції учня зі «слухач» на «діяч».

Список використаних джерел:

1. Фрейре П. Педагогіка пригноблених / Пауло Фрейре.—К., 2003. – 168 с.
2. Використання інтерактивних методів навчання [Електронний ресурс] / О. М. Ковальова, Н. А. Сафаргаліна-Корнілова, Н. М. Герасимчук, О. А. Кочубей. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://www.refs.in.ua/m-kochubej-o-a-vikoristannya-interaktivnih-metodiv-navchannya.html.

3. Інтерактивні технології навчання [Електронний ресурс] // Україномовні реферати – Режим доступу до ресурсу: http://www.refotext.com/referat-text-16587-1.html.

СПЕЦИФІКА ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ

Віталій Голик,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
спеціальності 085 «Філологія»
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
Науковий керівник: Наталія Рябокінь,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

Юридичні тексти є особливою категорією спеціалізованих текстів, що мають свою специфічну структуру та вимоги до точності й однозначності. Вони включають широкий спектр документів, таких як закони, угоди, контракти, постанови, судові рішення, нотаріальні акти, юридичні консультації та інші нормативно-правові акти. Кожен із цих документів має свою унікальну функцію та потребує ретельної уваги під час перекладу.

Основною характеристикою юридичних текстів є їхня складність і точність. У правовій сфері кожне слово має значення, тому навіть незначна зміна в перекладі може призвести до юридичних наслідків, які суперечать дійсним намірам сторін або законодавчим вимогам. Так, наприклад, при перекладі міжнародних угод важливо не тільки точно передати значення кожного терміна, але й дотримуватись конкретних формулювань, визначених у нормативних актах, для забезпечення юридичної чинності документів.

Юридичні тексти характеризуються високим рівнем спеціалізації термінології, використанням абстрактних понять і конструкцій, що вимагають особливої уваги при перекладі [6]. Багато термінів у юридичних текстах мають точне, вузько визначене значення в контексті однієї правової системи, що робить їх важкими для перекладу на іншу мову. Часто перекладач стикається з відсутністю прямого відповідника в іншій мові, що потребує використання пояснень або адаптацій.

Наприклад, юридичні терміни, пов'язані з правами власності, контрактами або судовими процесами, можуть варіюватися в залежності від правової системи. У загальноєвропейському праві можуть використовуватися терміни, які не мають аналогів в інших правових системах, наприклад, «common law» (загальне право) або «civil law» (цивільне право), що створює додаткові труднощі для перекладачів.

Особливої уваги потребує юридичне редагування таких текстів, адже навіть незначні помилки можуть призвести до юридичних суперечок або зниження юридичної сили документів. Тому редагування юридичних перекладів має здійснюватися тільки кваліфікованими спеціалістами, які не лише володіють мовою, але й мають глибокі знання юридичних аспектів обох правових систем.

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ТЕКСТІВ ЮРИДИЧНОЇ ТЕМАТИКИ

Алла Дедухно,
канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри германської і української філології,
Полтавський державний аграрний університет
Анастасія Рябуха,
здобувачка першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти спеціальності 035 «Філологія»
Полтавський державний аграрний університет

У сучасному глобалізованому світі переклад юридичних текстів відіграє надзвичайно важливу роль у міжнародному правовому спілкуванні, торгівлі, дипломатії та науковій співпраці. Особливої актуальності ця проблема набуває у зв'язку зі зростанням інтенсивності правових відносин між Україною та країнами німецькомовного простору. Юридичні тексти характеризуються високим ступенем стандартизації, термінологічною точністю, логічною структурованістю та стилістичною нормативністю, що створює значні труднощі для перекладача. Метою розвідки є виявлення лексичних особливостей перекладу німецькомовних юридичних текстів, а також визначення основних труднощів і ефективних стратегій, які забезпечують точність і стилістичну відповідність перекладених текстів.

Однією з основних проблем при перекладі юридичних документів з німецької мови є передача специфічної лексики, яка часто не має повних функціональних або системних відповідників в українській мові через відмінності у правових системах. Німецька юридична мова має складну терміносистему, розгорнуті номінативні конструкції, а також значну кількість юридичних кліше та формул, що вимагають від перекладача не лише лінгвістичної, а й ґрунтовної правничої компетентності [1; 5].

У цьому контексті особливо важливо дослідити лексичні особливості перекладу юридичних текстів німецькою мовою, зокрема в аспекті передачі термінів, фразеологізмів, номінативних конструкцій, а також варіативності перекладацьких рішень залежно від жанру документа та мети перекладу.

Однією з основних особливостей юридичних текстів є використання термінології, що має вузьке, національно-правове значення. У німецькомовних правових документах активно вживаються терміни, які не мають точних еквівалентів в українському праві, наприклад: *Schuld* – залежно від контексту може означати як «*вина*», так і «*борг*», «*зобов'язання*». У цивільному праві перекладається як *зобов'язання*, а в кримінальному – як *вина*. *Verfügung* – часто перекладається як *розпорядження*, але в юридичному контексті також може означати *акт* або *наказ*, що залежить від функціонального типу тексту та контексту. Точність у відтворенні термінів є критично важливою, адже навіть незначна семантична неточність може змінити юридичну силу документа [5].

Німецька юридична мова насичена типовими формулами, які створюють формально-стилістичну однорідність юридичних документів: *Es wird hiermit festgestellt, dass… → Цим встановлюється, що…*; *Im Namen des Volkes ergeht folgendes Urteil… → Іменем народу постановляється таке рішення…* Переклад таких формул вимагає дотримання усталених юридичних кліше українсь-

кої мови, що використовуються у відповідному жанрі [6]. Використання стилістично неадекватних варіантів може порушити жанрову приналежність тексту або спричинити непорозуміння.

Німецькі юридичні речення переважно побудовані за допомогою складних ієрархічних номінативних конструкцій, які важко перекласти українською мовою: *Der Antrag auf Erlass einer einstweiligen Verfügung wegen wettbewerbswidriger Werbung…→ Заява про видання ухвали про забезпечення позову у зв'язку з недобросовісною рекламою…* Такі конструкції вимагають певних змін під час перекладу: поділу на кілька простіших речень, зміни порядку слів або використання дієслівних форм, щоб досягти зрозумілості та зберегти юридичну точність [2; 4].

Особливу групу лексичних труднощів становлять реалії правової системи, які є унікальними для німецького права, наприклад: *Bundesverfassungsgericht → Федеральний конституційний суд* (аналог відсутній в українському праві, але має функціональний відповідник). Abmahnung (*офіційне попередження про порушення)*, характерне для трудового та договірного права ФРН. У таких випадках перекладач має або створювати описовий переклад, або вводити термін із поясненням у зносках [1].

Оскільки правові системи Німеччини (континентальна традиція) та України різняться, деякі терміни не мають повної відповідності. Тут важливо уникати калькування та послуговуватися нормативно вивіреними українськими еквівалентами [2; 3].

Залежно від мети перекладу (офіційний переклад, ознайомлення, академічна публікація тощо) та типу документа (контракт, закон, судове рішення), лексичні одиниці можуть мати різні відповідники. Це зумовлює застосування різних стратегій: еквівалентний переклад (з урахуванням правової системи), адаптація, дескриптивний переклад, транскрипція (рідше – при іменах інституцій).

Під час перекладу німецькомовних юридичних текстів важливу роль відіграє глибоке розуміння лексико-семантичної специфіки, що формується під впливом національно-правової системи, усталених жанрових норм та культурно-історичних особливостей. Перекладач постійно натрапляє на такі труднощі, як багатозначність юридичних термінів (наприклад, *Schuld*), відсутність точних відповідників у правовій системі мови перекладу, складна синтаксична структура речень та наявність правових реалій, що потребують адаптації.

Ефективний переклад можливий лише за умови застосування гнучких перекладацьких стратегій, таких як функціональний еквівалент, дескриптивний переклад, калькування з поясненням, а також зважаючи на специфіку жанру (закон, контракт, судове рішення тощо). Надзвичайно важливо також спиратися на авторитетні термінологічні джерела, юридичні довідники та корпусні бази даних для забезпечення точності й стилістичної відповідності.

Отже, лексичні особливості перекладу юридичних текстів німецькою мовою зумовлюють потребу у міждисциплінарному підході, що поєднує лінгвістичну, правову та культурну компетентності. Подальші дослідження можуть бути зосереджені на порівняльному аналізі лексичних трансформацій у перекладі конкретних правових галузей (цивільне, трудове, конституційне право), а також на розвитку спеціалізованих навчальних курсів для перекладачів юридичної документації.

Список використаних джерел:

1. Biel Ł. *Lost in the Eurofog: The Textual Fit of Translated Law*. Frankfurt: Peter Lang, 2014. 280 p.
2. Busse D. Rechtslinguistik: Sprache des Rechts – Sprache der Juristen. Tübingen: Niemeyer, 1992. 312 S.
3. Kischel U. Comparative Law. Oxford: Oxford University Press, 2019. 1 056 p.
4. Mattila H. E. S. Comparative Legal Linguistics. Aldershot: Ashgate, 2006. 328 p.
5. Šarčević, S. New Approach to Legal Translation. The Hague: Kluwer Law International, 1997. 360 p.
6. Tiersma P. Legal Language. Chicago: University of Chicago Press, 1999. 322 p.

ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПЕРЕКЛАДІВ ТА РЕДАГУВАННЯ

Костянтин Єфімов,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
спеціальності 085 «Філологія»
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
Науковий керівник: Наталія Рябокінь,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

Практичний аналіз перекладів та редагування є важливою складовою частиною курсової роботи, оскільки дозволяє застосувати теоретичні знання на практиці. У цьому розділі будуть проаналізовані конкретні приклади медичних або технічних перекладів, на яких продемонстровано основні етапи редагування та виявлення типових помилок. Крім того, буде проведено порівняння перекладу до і після редагування з точки зору точності, зрозумілості та відповідності термінології.

Медичні тексти вимагають особливої уваги під час редагування, оскільки навіть незначні помилки можуть призвести до серйозних наслідків для пацієнтів і медичного персоналу. Тому важливо забезпечити точність термінів, граматичну коректність, а також стилістичну відповідність. Для прикладу буде розглянуто медичний текст, що стосується лікування серцевих захворювань, а також його переклад з англійської на українську мову.

Оригінальний текст (англійською):

"Patients with cardiovascular diseases are often prescribed beta-blockers to manage hypertension and reduce the risk of heart attacks. These medications work by blocking certain receptors in the heart, which decreases the heart rate and lowers blood pressure."

Початковий переклад (неправильний):

"Пацієнтам з серцево-судинними захворюваннями часто призначають бета-блокатори для контролю гіпертонії та зниження ризику інфарктів. Ці препарати діють, блокуючи певні рецептори в серці, що знижує частоту серцевих скорочень і тиск крові."

Редагований переклад:

"Пацієнтам із серцево-судинними захворюваннями часто призначають бета-блокатори для контролю гіпертензії та зниження ризику інфарктів. Ці

препарати діють, блокуючи певні рецептори в серці, що знижує частоту серцевих скорочень і артеріальний тиск."

Аналіз редагування:

1. **Термінологія**: Заміна "гіпертонії" на "гіпертензія" є коректною, оскільки в медичній практиці вживається саме цей термін для позначення підвищеного артеріального тиску.

2. **Стилістичні покращення**: У редагованому варіанті використано більш коректне формулювання "пацієнтам із серцево-судинними захворюваннями" замість "пацієнтам з серцево-судинними захворюваннями", що є лексично більш точним.

3. **Граматика**: Виправлено деякі мовні неточності, зокрема узгодження термінів і визначень. Важливою була заміна "тиск крові" на більш точне "артеріальний тиск".

Наступний приклад стосується технічного тексту, що описує процес функціонування сонячних батарей. Такий переклад потребує не тільки точності в термінології, а й граматичної коректності, оскільки технічні тексти повинні бути ясними і чіткими для розуміння.

Оригінальний текст (англійською):

"Solar panels convert sunlight into electricity by utilizing photovoltaic cells. These cells are made from semiconductor materials that absorb photons and release electrons, creating an electric current."

Початковий переклад (неправильний):

"Сонячні панелі перетворюють сонячне світло в електричність, використовуючи фотоелектричні клітини. Ці клітини зроблені з напівпровідникових матеріалів, які поглинають фотони і викидають електрони, створюючи електричний струм."

Редагований переклад:

"Сонячні панелі перетворюють сонячне світло на електричність, використовуючи фотоелектричні елементи. Ці елементи виготовлені з напівпровідникових матеріалів, які поглинають фотони і вивільняють електрони, утворюючи електричний струм."

Аналіз редагування:

1. **Термінологія**: Заміна "фотоелектричні клітини" на "фотоелектричні елементи" є доцільною, оскільки термін "елементи" є більш точним у технічному контексті, що відповідає міжнародному використанню.

2. **Стилістика**: Заміна "зроблені" на "виготовлені" є більш технічно правильною, оскільки в технічних текстах використовуються більш формальні терміни.

3. **Граматика**: У тексті було усунуто деякі зайві фрази і покращено синтаксис для кращої зрозумілості. Використання "утворюючи" замість "створюючи" зробило текст більш плавним і природним для цільової мови.

При порівнянні оригінального перекладу і редагованої версії видно, що редагування сприяло покращенню кількох важливих аспектів:

1. **Точність термінів**: Важливими для успішного перекладу є правильні терміни, адже будь-яка неточність може призвести до серйозних непорозумінь, особливо у технічних чи медичних текстах.

2. **Граматична коректність**: Виправлення граматичних помилок сприяло більшій зрозумілості тексту.

3. **Стилістичні покращення**: Покращення стилістики зробило текст більш природним для цільової мови, відповідним нормам наукового чи технічного стилю.

Отже, практичний аналіз перекладів і їх редагування показує важливість комплексного підходу до процесу редагування. Використання спеціалізованих термінів, дотримання граматичних правил і врахування стилістичних особливостей є ключовими для забезпечення якості перекладу. Редагування має на меті не лише виявлення і виправлення помилок, а й покращення зрозумілості та точності перекладу для цільової аудиторії. Ретельний підхід до редагування допомагає створити текст, який не лише передає зміст, але й відповідає вимогам мови та культури цільової аудиторії.

ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ ДЛЯ ПЕРЕКЛАДУ ТА ВИКОРИСТАННЯ АДАПТОВАНИХ ТЕРМІНІВ

Владислав Золотаренко,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
спеціальності 085 «Філологія»
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
Науковий керівник: Наталія Рябокінь,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

З розвитком технологій перекладачі все більше використовують автоматизовані інструменти для перекладу медичних текстів, зокрема системи машинного перекладу (МП). Хоча ці інструменти можуть допомогти з перекладом на перших етапах, їх використання має свої переваги та обмеження.

1. **Переваги систем машинного перекладу** — автоматизовані системи, як-от Google Translate або спеціалізовані медичні МП системи, можуть значно прискорити процес перекладу, пропонуючи швидкий доступ до баз даних і шаблонних фраз. Вони можуть бути корисними для загальних або повсякденних медичних термінів.

2. **Обмеження машинного перекладу** — незважаючи на розвиток технологій, системи машинного перекладу не завжди здатні правильно передавати специфічні медичні терміни або розуміти нюанси контексту. Машинний переклад часто не враховує багатозначність слів і може допустити помилки, що є критичними для медичних текстів, де точність є надзвичайно важливою.

3. **Мішані методи перекладу** — сучасні перекладачі часто використовують комбінацію автоматичних систем перекладу та ручної редакції. Це дозволяє поєднувати швидкість автоматичних систем з високою точністю, яку забезпечує людський перекладач.

Використання адаптованих термінів дозволяє зробити медичну інформацію більш зрозумілою для ширшої аудиторії. Адаптація термінів — це процес, коли термін, який є складним або занадто технічним для звичайних людей, змінюється таким чином, щоб він став більш доступним для розуміння.

1. **Адаптація термінів до культури та мови** — в деяких випадках термін може бути важким для сприйняття в іншій культурі, тому перекладач може

адаптувати його відповідно до мовних традицій або загальноприйнятих понять. Наприклад, термін «chemotherapy» може бути адаптований як «лікування хіміотерапією» замість використання англійського терміна «chemotherapy».

2. **Збереження точності і простоти** — важливо, щоб адаптовані терміни не втрачали свою точність. Наприклад, замість того, щоб калькувати складний термін, можна знайти його синонімічний варіант, що буде легше сприймати ширшим колом читачів, але не спотворюватиме сенс.

3. **Підвищення доступності для пацієнтів** — адаптовані терміни особливо важливі при перекладі інструкцій до лікарських засобів або медичних рекомендацій, де потрібно, щоб інформація була зрозумілою для пацієнтів без спеціалізованих медичних знань.

Таким чином, для ефективного перекладу медичних текстів необхідно поєднувати різноманітні методи.

Приклад 1: Переклад медичного рецепту або інструкції, що містить специфічні терміни. "Take 1 tablet of Metformin 500mg twice daily after meals. Do not exceed the prescribed dosage. If any adverse reactions occur, contact your healthcare provider immediately." "Приймати по 1 таблетці Метформіну 500 мг двічі на день після їди. Не перевищувати зазначену дозу. У разі виникнення будь-яких побічних реакцій негайно зверніться до лікаря."

Аналіз термінів:

1. **Метформін** — термін, що не потребує адаптації, оскільки є міжнародно визнаним в медичній практиці.

2. **500 мг** — стандартна одиниця вимірювання дозування лікарських засобів, що не потребує змін при перекладі.

3. **Після їди** — термін, що уточнює час прийому лікарського засобу, вживається в медичних інструкціях для пацієнтів і є зрозумілим.

4. **Побічні реакції** — стандартний медичний термін для опису можливих негативних ефектів ліків, коректно переданий з англійської «adverse reactions».

У цьому прикладі важливо дотримуватися точності в термінології, оскільки будь-яка помилка в інтерпретації дозування або рекомендацій щодо застосування може призвести до серйозних наслідків для пацієнта.

Отже, аналіз прикладів перекладу показує важливість уважного підходу до вибору термінів та їх правильного трактування в медичних текстах. При перекладі важливо враховувати не тільки точне значення термінів, а й контекст, у якому вони використовуються. Використання медичних словників, консультації з фахівцями та врахування специфіки мови є важливими факторами для досягнення високої якості перекладу.

ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ РЕДАГУВАННЯ: ВИКОРИСТАННЯ ПРОГРАМ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ГРАМАТИКИ, СТИЛІСТИЧНИХ ПОМИЛОК, ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ БАЗ ДАНИХ

Вадим Канащук,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
спеціальності 085 «Філологія»
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
Науковий керівник: Наталія Рябокінь,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

У сучасному процесі редагування наукових текстів важливу роль відіграють різноманітні технологічні інструменти. Вони дозволяють не тільки зберегти час, але й підвищити точність і якість редагування.

1. **Програми для перевірки граматики.**

Сучасні програми для автоматичної перевірки граматики, такі як **Grammarly**, **LanguageTool**, або **ProWritingAid**, дозволяють виявляти граматичні помилки, проблеми з пунктуацією та стилістичні неточності. Вони також можуть допомогти з перевіркою узгодженості часів, зайвих слів і фраз, що робить текст більш зрозумілим і професійним.

2. **Стилістичні помилки.**

Для перевірки стилістичних помилок можна використовувати програмне забезпечення, яке оцінює не лише граматику, а й стиль написання, наприклад, **Hemingway Editor**. Ці програми допомагають виявляти складні, важко читаємі речення, надмірне використання пасивних конструкцій або зайвих слів.

3. **Термінологічні бази даних.**

Для перевірки точності термінів можна звертатися до термінологічних баз даних і словників, спеціалізованих на певних наукових областях. Наприклад, **IATE** (InterActive Terminology for Europe) — база даних для перевірки термінів на рівні Європейського Союзу, або спеціалізовані термінологічні ресурси для медичних, технічних та гуманітарних дисциплін. Вони дозволяють переконатися, що терміни використовуються коректно та стандартизовано.

Отже, редагування наукових текстів є важливим етапом підготовки роботи до публікації або подання, що дозволяє значно підвищити її якість. Основними завданнями редагування є поліпшення зрозумілості, чіткості та логічної послідовності тексту, а також забезпечення точності термінології. Застосування граматичних, стилістичних і термінологічних перевірок допомагає зробити текст більш професійним і відповідним науковим вимогам. Використання сучасних інструментів для редагування значно полегшує цей процес, підвищуючи ефективність і точність роботи редактора.

Для практичної частини було обрано науковий текст з галузі медицини, який містить терміни та специфічні вирази, що характерні для медичних досліджень. Оригінальний текст, що буде перекладено, є уривком з медичної статті, що описує нові методи діагностики та лікування захворювань серцево-судинної системи.

Крок 1: Вибір тексту для перекладу

Оскільки завданням є практичне застосування методів перекладу, було обрано текст, що містить складну термінологію, наукові визначення та інструкції,

характерні для медичних досліджень. Цей текст дозволить продемонструвати застосування різних методів перекладу та врахування специфіки наукового стилю.

Крок 2: Застосування методів перекладу

Переклад був виконаний з урахуванням таких основних принципів:

1. **Точність передачі інформації.** Під час перекладу особливу увагу було приділено точному передаванню наукових фактів та результатів досліджень. Зокрема, важливо було точно передати специфічні терміни та концепти, пов'язані з методами діагностики, лікарськими засобами та пацієнтами.

2. **Урахування специфіки термінології.** Для забезпечення точності термінології було використано спеціалізовані медичні словники та бази даних. Наприклад, термін «myocardial infarction» було перекладено як «інфаркт міокарда», що є загальноприйнятим еквівалентом в українському медичному контексті.

3. **Стратегії перекладу.** Під час перекладу застосовувались такі стратегії:

Прямий переклад: для стандартних медичних термінів, які мають чіткі еквіваленти в українській мові.

Калькування: для деяких нових термінів, що з'являються в результаті наукових досліджень, таких як «biomarker» (біомаркер), де кальковане слово є зрозумілим і визнаним у науковій спільноті.

Адаптація: у випадках, коли термін не має прямого еквівалента, наприклад, адаптація поняття «telemedicine» до терміну «телемедицина».

Крок 3: Завершення перекладу

Після завершення перекладу текст був переглянутий на відповідність науковому стилю та вимогам точності. Також проведена додаткова перевірка на правильність термінів та відповідність науковим стандартам.

РОЗВИТОК МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ПЕРЕГЛЯДУ АНГЛОМОВНИХ СЕРІАЛІВ

Діана Клочко,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 014 «Середня освіта»,
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
Науковий керівник: Юлія Колос,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри загального мовознавства та іноземних мов,
Національний університет "Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка"

У сучасній освіті набуває актуальності завдання формування міжкультурної компетенції (МК) як складової іншомовної комунікативної компетентності. Питання розвитку міжкультурної (плюрикультурної) компетенції детально розкривається в оновленій редакції Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти — *CEFR Companion Volume* (2020), де окремо зазначено важливість інтеграції міжкультурної свідомості у процес навчання іноземної мови [2, с. 123].

Метою дослідження є обґрунтування ролі англомовних серіалів як ефективного дидактичного інструменту для формування МК учнів, аналіз змісту автентичного відеоматеріалу з погляду культурних кодів та моделей поведінки, а

також визначення педагогічних умов, за яких перегляд серіалів сприяє розвитку поваги, толерантності та здатності до міжкультурної комунікації в шкільному середовищі.

Установлено, що виділено наступні види міжкультурної компетенції: когнітивна (знаннєва): знання про інші культури: традиції, мова, звичаї, етикет, історичний та соціальний контекст; афективна (емоційно-ціннісна) – відкритість до іншого, повага, емпатія, готовність до діалогу та прийняття різноманіття; поведеннєва (практична) – уміння взаємодіяти з представниками інших культур: вербально й невербально, з урахуванням соціальних норм; комунікативна – уміння будувати міжкультурну комунікацію, уникати конфліктів, інтерпретувати зміст мовлення в іншому культурному контексті [3].

Установлено, що формування МК важливе в школі, тому що:

1. Формує толерантність та повагу до різноманіття. У глобалізованому світі школярі повинні вміти взаємодіяти з людьми різних культур, особливо в контексті ЗМІ, інтернету, подорожей або навчання за кордоном.

2. Підвищує мотивацію до вивчення іноземних мов. Коли учні бачать реальні культурні контексти (через фільми, серіали, музику), вони краще розуміють значення мови як засобу спілкування [2].

3. Розвиває критичне мислення. Учні вчаться бачити світ з іншої перспективи, аналізувати культурні особливості, усвідомлювати власні стереотипи.

4. Підготовка до життя в мультикультурному суспільстві. Це необхідна навичка для майбутнього працевлаштування, подорожей, участі в міжнародних проєктах або обміні.

Одним із ефективних засобів розвитку МК є перегляд англомовних серіалів. Цей формат не лише сприяє покращенню мовних навичок, а й знайомить учнів із реаліями життя, нормами поведінки, цінностями та культурними кодами англомовних країн. На наш погляд, серіали демонструють не лише мову, а й культуру «в дії», тому що вони містять в собі:

– поведінкові моделі (вітання, етикет, реакції);

– культурні коди (жарти, аллюзії, символіка);

– соціальні ролі (сім'я, школа, робота, дружба);

– актуальні теми (гендер, толерантність, права людини тощо).

У процесі перегляду автентичних відеоматеріалів учні мають змогу:

– зіставляти елементи культури своєї країни та культури, представленої у серіалі;

– усвідомлювати різноманіття соціальних ролей, поведінкових моделей та комунікативних стратегій;

– розвивати емпатію, терпимість і критичне мислення;

– удосконалювати розуміння немовленнєвих аспектів комунікації (жести, міміка, інтонація).

Для учнів закладів середньої освіти особливо ефективним є використання серіалів, орієнтованих на молодіжну аудиторію, зокрема *Alexa & Katie, H2O: Just Add Water, Stranger Things, The Diary of a Wimpy Kid* тощо. Після перегляду доцільно застосовувати завдання інтерпретаційного, аналітичного та рольового характеру, що стимулюють учнів до осмислення побаченого в міжкультурному контексті.

Таким чином, перегляд англомовних серіалів у поєднанні з педагогічно обґрунтованою роботою над контентом є дієвим засобом формування міжкуль-

турної компетенції в учнів, а також мотивує до вивчення іноземної мови як засобу пізнання світу.

Один із чудових прикладів англомовного серіалу для школярів — це "*Alexa & Katie*" (Netflix, США). Це сучасний підлітковий ситком, який легко адаптувати до уроків англійської мови. Він показує життя американських підлітків, дружбу, шкільні ситуації, підтримку одне одного в складних обставинах (у головної героїні — лікування від раку).

Для прикладу, запропонуємо адаптовані приклади вправ для розвитку міжкультурної компетенції на матеріалі *Alexa & Katie*.

Завдання 1

Культурна відмінність: Школа в США vs Україна

Постановка завдання: Після перегляду епізоду, порівняй шкільне життя героїв із українською школою.

Запитання:

– Яка форма стосунків "учень–учитель"?

– Які предмети вони вивчають?

– Чи є домашнє завдання/групові проєкти?

– Як відбуваються перерви, харчування?

Завдання 2

Рольові ігри «Культурний діалог»

Постановка завдання: випиши фрази, якими персонажі підтримують одне одного. Порівняй із українськими еквівалентами. Як культурно прийнято виражати підтримку в різних країнах?

Приклади фраз:

"You've got this!"

"I'm always here for you."

"You're stronger than you think."

Завдання 3

Вислів і контекст *(лінгвокультурна вправа)*

Постановка завдання: випиши ідіоми, фразові дієслова або сленг із серії. З'ясуй їх значення в контексті та спробуй знайти культурний еквівалент або пояснити їх українською.

Приклади фраз:

- *"Give someone the cold shoulder"*
- *"Piece of cake"*
- *"No worries"* (типово австралійське)

Отже, є всі підстави зробити висновок, що перегляд англомовних серіалів у поєднанні з педагогічно обґрунтованою роботою над контентом є дієвим засобом формування міжкультурної компетенції в учнів, а також мотивує до вивчення іноземної мови як засобу пізнання світу. У результаті проведеного дослідження було встановлено, що англомовні серіали є потужним дидактичним ресурсом для формування міжкультурної компетентності учнів. Аналіз змісту автентичного відеоматеріалу показав, що серіали містять багатий спектр культурних кодів, моделей поведінки, вербальних та невербальних засобів комунікації, які сприяють глибшому розумінню культурної специфіки англомовного світу.

Було доведено, що перегляд серіалів у навчальному процесі, за умови методично обґрунтованого супроводу, сприяє розвитку в учнів когнітивного

(знання про інші культури), афективного (відкритість, емпатія) та поведінкового (вміння взаємодіяти) компонентів міжкультурної компетентності. Також спостерігається підвищення рівня мотивації до вивчення іноземної мови, розвиток критичного мислення, здатності до культурного порівняння та рефлексії.

Результати дослідження підтверджують доцільність включення англомовних серіалів у навчальні програми середньої школи як засобу формування повноцінної іншомовної комунікативної компетентності, яка включає здатність до толерантного, поважного та ефективного міжкультурного діалогу.

Список використаних джерел:

1. Костюк С. Українська мова: критерії, показники, рівні сформованості міжкультурної компетентності міжкультурної комунікації студентів-іноземців. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2019. № 19. С. 232–239
2. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація: навчальний посібник. Київ: Академія, 2012. 285 с.
3. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. 311 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://rm.coe.int/cefr-companion-volume/1680a08c01

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ МЕДИЧНИХ ДАНИХ ТА ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ РЕДАГУВАННЯ

Даніїл Корницький,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
спеціальності 085 «Філологія»
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
Науковий керівник: Наталія Рябокінь,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

Медичні тексти часто містять дані, що стосуються діагнозів, результатів аналізів, досліджень або лікувальних процедур. Редагування таких даних є важливим етапом, оскільки помилки можуть мати серйозні наслідки для лікування або наукової роботи.

Перевірка точності даних: Редактор повинен перевірити правильність усіх медичних даних, зазначених у тексті. Це стосується не лише кількісних показників (наприклад, рівнів холестерину або результатів аналізів), але й медичних рекомендацій, що зазначаються у тексті. Переконайтеся, що всі дані відповідають сучасним медичним стандартам.

Переклад і інтерпретація статистичних результатів: У медичних текстах часто використовуються статистичні методи для демонстрації результатів досліджень або клінічних випробувань. Редактор повинен не лише перекладати ці дані, але й забезпечити їх коректне представлення в тексті, уникати неточностей або помилок у трактуванні статистичних результатів.

Для ефективного редагування медичних текстів перекладачі та редактори використовують спеціалізовані інструменти, які допомагають підвищити якість перекладу та редагування.

Медичні словники та бази даних: Використання медичних словників та термінологічних баз даних (наприклад, WHO, ICD-10) є основою для перевірки правильності термінів і їх відповідності міжнародним стандартам.

Програми для перевірки перекладу: Спеціалізовані програми, такі як SDL Trados або MemoQ, дозволяють ефективно працювати з великими обсягами текстів, забезпечуючи автоматичну перевірку на відповідність термінів та їх узгодженість у всьому документі.

Автоматизовані системи перевірки граматики: Інструменти на кшталт Grammarly або LanguageTool допомагають швидко виявляти граматичні помилки, що може значно зекономити час на етапі редагування.

Приклади редагування медичних перекладів

Приклад 1: Інструкція для пацієнта

Оригінальний текст (англійською):

"The medication should be taken twice daily, once in the morning and once in the evening, with food. It helps to reduce the swelling in your joints and relieves pain. Do not take more than the prescribed dosage to avoid adverse reactions. If you experience any side effects, please contact your doctor immediately."

Переклад без редагування (українською):

"Препарат слід приймати двічі на день, один раз вранці і один раз ввечері, з їжею. Це допомагає зменшити набряклість в суглобах і полегшує біль. Не приймайте більше призначеної дози, щоб уникнути побічних реакцій. Якщо ви відчуєте будь-які побічні ефекти, будь ласка, зверніться до лікаря негайно."

Редагування (українською):

"Препарат необхідно приймати двічі на день: один раз вранці та один раз ввечері під час їди. Це допомагає зменшити набряклість суглобів і зняти біль. Не перевищуйте рекомендовану дозу, щоб уникнути побічних ефектів. У разі виникнення будь-яких побічних реакцій негайно зверніться до лікаря."

Пояснення редагування:

- **Термінологія**: У редагованому тексті використано терміни «необхідно» замість «слід» для покращення чіткості та серйозності рекомендації, а також «рекомендована доза» замість «призначеної дози», що є більш звичним у медичних інструкціях.
- **Стилістичні зміни**: Переформулювання «з їжею» на «під час їди» робить речення більш природним і легким для розуміння.
- **Зміна формулювань**: Введення «у разі виникнення» замість «якщо ви відчуєте», що є більш коректним і менш розмовним, зберігаючи при цьому точність та формальність тексту.

Приклад 2: Наукова стаття

Оригінальний текст (англійською):

"The study showed a significant decrease in the incidence of heart attacks in patients who were administered the drug compared to those who received a placebo. The data also suggests that the medication might reduce the risk of stroke, though further research is needed."

Переклад без редагування (українською):

"Дослідження показало значне зниження кількості інсультів у пацієнтів, яким був призначений препарат порівняно з тими, хто отримував плацебо. Дані також свідчать, що препарат може знизити ризик інсульту, хоча потрібні подальші дослідження."

Редагування (українською):

"Дослідження показало значне зниження кількості інфарктів міокарда у пацієнтів, яким було призначено препарат, порівняно з тими, хто отримував плацебо. Дані також свідчать, що препарат може знижувати ризик інсульту, однак для підтвердження цієї гіпотези необхідні додаткові дослідження."

Пояснення редагування:

Термінологія: Переклад «heart attacks» як «інсультів» є помилковим. У редагованому варіанті вжито точний термін «інфаркти міокарда», що відповідає медичній практиці.

Синтаксис: Зміна формулювання «призначений препарат» на «було призначено препарат» для досягнення кращої граматичної точності.

Уточнення: Внесено «для підтвердження цієї гіпотези», що додає уточнення до твердження про необхідність подальших досліджень.

Приклади редагування медичних перекладів наочно демонструють важливість точності, чіткості та коректності в медичних текстах. Незначні зміни в термінології, граматиці та стилістиці можуть значно покращити розуміння та точність інструкцій, наукових статей, рецептів та інших медичних документів. Редагування медичних текстів є важливим етапом, що дозволяє забезпечити правильне використання термінів, зберігати точність інформації та покращити доступність тексту для цільових користувачів.

Отже, редагування медичних перекладів є складним і багатоетапним процесом, що вимагає уваги до деталей, точності термінів, граматики, стилістики та структури тексту. Правильне редагування медичних текстів допомагає забезпечити точність, зрозумілість та безпеку для користувачів. Використання сучасних інструментів для редагування та перевірки медичних текстів сприяє підвищенню якості перекладів і відповідності міжнародним стандарт.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПАРАГРАФЕМНИХ ЗАСОБІВ У ПАКУВАННІ МОЛОКА

Анна Кучер,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 035 «Філологія»,
Полтавський державний аграрний університет
Науковий керівник: Наталія Сизоненко,
канд. філол. наук, доцент,
завідувачка кафедри германської і української філології,
Полтавський державний аграрний університет

Параграфеміка – це розділ лінгвістики, який вивчає візуальні засоби виділення та структурування тексту. Сучасні дослідження охоплюють всі невербальні засоби, які є в друкованому тексті. До таких засобів належать: пробіли, шрифт, курсив, типографічні і допоміжні знаки, графічні символи, цифри, незвична орфографія слів, розташування пунктуаційних знаків [2; 5], а також колір, який виконує видільну функцію [1; 5].

Функції, які виконує пакування, привертали увагу багатьох дослідників, зокрема Ф. Котлера, Л. Іваненко, В. Герасимчука. Параграфемні засоби як невербальні елементи пакування не лише інформують покупця про наймену-

вання товару, але й виконують концептуальну функцію: транслюють певні цінності, що змушує людей звернути увагу на товар та придбати його [3]. Нині ця тема є актуальною, адже невербальні засоби разом з вербальними становлять єдиний комплекс, розкодування сенсів якого дає змогу дослідити вплив цих засобів на сприйняття бренду споживачами.

Метою нашого дослідження є особливості застосування параграфемних засобів у пакуванні молочної продукції, адже виробники використовують унікальні графічні елементи для того, щоб зробити назву бренду зрозумілою та впізнаваною. Об'єкт дослідження – пакування чотирьох виробників молока: «Ферма», «Яготинське», «Селянське» та «Галичина».

Науковці констатують, що пакування продуктів здатне відображати шість цінностей: екологічні, географічні, соціальні, економічні, естетичні, здоров'я та безпеки [3, с. 67]. На пакуванні товарів, що є об'єктом нашого дослідження, переважають цінності естетичні, здоров'я та безпеки продукту, а також географічні, які інформують споживача про певну місцевість виготовлення якісної продукції або розміщення потужностей виробництва.

Виробники молока «Яготинське», «Ферма», «Галичина» та «Селянське» зазначають назву продукції великими та жирними літерами. Водночас назву бренду відтворюють по-різному. Наприклад, для назви молока «Яготинське» використано курсив та червоний колір, який, на думку дослідників, виокремлює найменування й привертає увагу потенційних споживачів [4, с. 65]; шрифт – рукописний. Цим виробник намагається утримати увагу покупця для здійснення подальших покупок. Назву бренду молока «Галичина» написано жирним класичним шрифтом та відтворено півколом під нахилом, що актуалізує найважливіший компонент – природність та надійність продукту. Назва бренду молока «Ферма» розташована вгорі на червоному фоні, літери – білого кольору, а розмір напису – великий і жирний. Виробник молока «Селянське» відтворює назву бренду по центру поверх малюнку, який взято в рамку. Напис не виділено іншими кольорами, що свідчить про зв'язок із естетичними цінностями.

На кожному з проаналізованих пакувань молока, окрім назви товару та бренду, відтворено факультативу інформацію – вагу (звичайний шрифт) та відсоток місткості жиру (шрифт класичний, який візуально поєднується із дизайном упаковки).

Також слід звернути увагу на розташування написів. Виробники молока «Яготинське», «Ферма» та «Галичина» зображують бренд у верхній частині пакування, назву продукту – посередині нижче. У пакуваннях молока «Яготинське», «Селянське» та «Ферма» відсоток жирності виділяють іншим кольором та жирним шрифтом і зображують у верхній або нижній частині пакування. А в пакуванні молока «Галичина» для позначення відсотка жирності використано звичайний шрифт у тій самій кольоровій гамі, що й назва бренду, але розташування – по центру пакування. Також кожен виробник наносить графічні зображення, пов'язані з цінностями, які вони сповідують.

Можемо зробити висновок, що кожен із проаналізованих виробників молока намагається звернути увагу покупців на назву, запевнити у високій якості та безпеці продукції. Для цього кожен використовує невербальні засоби, які неабияк впливають на споживачів. Зазвичай назву роблять впізнаваною за допомогою параграфемних засобів та розміщують вгорі або посередині, адже ці зони перебувають у полі зору людини. За допомогою чергування розміру літер,

насиченості та типу шрифтів візуально виокремлюють головне.

Список використаних джерел:

1. Батринчук З. Креолізований текст як параграфемний елемент у сучасному англомовному епістолярному дискурсі. *Закарпатські філологічні науки*. 2018. Вип. 3 (1). С. 80–84. URL: file:///C:/Users/ADMIN/Downloads/trphst_2018_3(1)__17.pdf
2. Ковалевська Т. Параграфемні засоби як маркери інотації сучасного англомовного художнього тексту. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки* : Філологічні науки. Мовознавство. 2012. № 24. С. 61–64. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/8496/1/16.pdf
3. Ковальчук І. Особливості вербалізації соціальних цінностей в текстах на упаковці. *Science and Education a New Dimension:* Philology. 2013. I(3), Issue: 13. С. 67–71. URL: https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/02/Kovalchuk-I.V.-Peculiarities-of-verbal-representation-of-the-social-values-in-the-texts-on-packages-1.pdf
4. Костенко М. Друкована реклама як креолізований текст: шрифтові виділення. *Мова*. 2014. № 21 С. 64–67. URL: https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/426505
5. Нечипоренко В. О. Лінгвістичні засоби вираження експресивності в корпоративних виданнях формату B2P. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки. 2025. № 212. С. 198–205. https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-29

СУЧАСНА ЛІТЕРАТУРА КРЕМЕНЧУКА В АСПЕКТІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Вікторія Перевознюк,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри лінгводидактики та журналістики,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

В умовах тривалої російсько-української війни сучасна література рідного краю набуває нового значення в аспекті національно-патріотичного виховання молодого покоління. Твори письменників-земляків є актуальними і цікавими завдяки ефекту наближення інтересів. Цей ефект виявляється в тому, що літературні твори, які торкаються значущих, а інколи болючих для громади тем (війна, історична пам’ять, культура, захист довкілля тощо), сприяють зближенню позицій читачів і авторів. У такий спосіб формується інформаційно-культурна платформа, що об’єднує письменників і читачів навколо спільних цінностей.

Важливість літератури як навчального предмета для національно-патріотичного виховання підкреслюється українськими науковцями. Зокрема Н. Білик називає літературний компонент умовою формування емоційного інтелекту [1]. Необхідність оновлення змісту і форми викладання української літератури акцентують М. Гриньова [2] і В. Стрельников [5]. Значення літератури рідного краю в системі літературної освіти акцентують Н. Марфинець [3] і В. Плиска [4].

Літературна творчість авторів Кременчука як частина регіонального культурного простору відображає крізь локальну призму загальноукраїнські теми, пов’язані з історією, ідентичністю та боротьбою за незалежність. Кременчуцькі

письменники відтворюють українську реальність у регіональному вимірі, відображаючи місцеві культурні особливості, спільний досвід громади. Завдяки цьому поезія, проза та публіцистика місцевих авторів має потужний вплив на формування патріотичних почуттів, підсилюючи зв'язок читача з Батьківщиною.

Сучасні кременчуцькі письменники активно беруть участь у культурно-просвітницьких заходах, пишуть про героїзм українських захисників, трагедії війни, силу духу народу. Вони не лише творять літературний текст, а й формують наратив, який сприяє зміцненню національної свідомості.

До таких авторів належить кременчуцький письменник, журналіст і літературний критики Федір Чужа, автор понад двадцяти книг, лауреат багатьох літературних премій і конкурсів. Багато років він очолював Спілку кременчуцьких літераторів «Славутич» – громадську організацію, що налічує понад півсотні авторів і активно діє ще з 90-х років минулого століття.

Федір Олексійович тривалий час плідно співпрацює з кафедрою лінгводидактики та журналістики Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського. Саме він став натхненником наукового проєкту «Експертний супровід конкурсу на здобуття літературної премії Кременчуцької міської ради імені Віктора Баранова», що реалізується викладачами кафедри і здобувачами освіти.

Нещодавно Федір Чужа презентував молодим читачам свою нову роботу – роман «Яродар» (див. Рис.1).

Рисунок 1 – Федір Чужа презентує роман «Яродар» у бібліотеці КрНУ імені Михайла Остроградського (березень 2025 року)

Книга розповідає про життя сучасної української молоді, зокрема мешканців Кременчука, простежує духовне становлення героїв на тлі доленосних трагічних подій української історії, зокрема Революції Гідності та російсько-української війни.

Головний герой роману «Яродар» Ярослав Гайдук, ровесник сучасних студентів, добровільно стає на захист Батьківщини від російських окупантів. Автор простежує шлях героя – від дитинства і першого кохання до служби на фронті. Федір Чужа майстерно змальовує не лише особисті переживання своїх персонажів, а й красу рідного краю, що додає твору особливої емоційної глибини.

Письменник створює взірець для наслідування – його герой втілює ті риси, які є найбільш актуальними для України в сучасних умовах, а саме: мужність, рішучість, глибокий патріотизм, національну свідомість, відданість і щирість. Аксіологічний аналіз роману свідчить про те, що домінантними цінностями є

національні та моральні. Цьому підпорядковані сюжет, центральний конфлікт, символіка художнього твору. Внутрішні переконання головного героя визначають його поведінку в складних ситуаціях – саме патріотизм, бажання захистити Батьківщини є головним мотивом прийняття рішення про вступ до лав війська.

На нашу думку, роман «Яродар» заслуговує на вивчення в межах літератури рідного краю. Твір сприяє національно-патріотичному вихованню молоді, створює систему ціннісних орієнтирів, важливих для сьогоденної України. Варто також зазначити, що серйозні ідеї подаються автором у формі, доступній і зрозумілій для молодого читача – це історія становлення особистості, кохання і подвигу.

Отже, сучасна література Кременчука є важливою складовою у системі національно-патріотичного виховання. Її значення полягає не тільки в художньому впливі, а й у здатності згуртовувати спільноту, формувати національну ідентичність і сприяти духовному єднанню народу.

Список використаних джерел:

1. Білик Н. І. Літературний компонент у науковій картині світу та образі світу старшокласника як умова формування емоційного інтелекту. *Технології інтеграції змісту освіти*: зб. наук. пр. Всеукраїнського круглого столу «Інтеграція змісту освіти в профільній школі». 2019. Вип. 11. С. 160–167.
2. Гриньова М. Методичні рекомендації щодо запровадження наскрізної змістової лінії «Громадянська відповідальність» у позакласній виховній роботі закладів загальної середньої освіти. Київ: Основа, 2018. 40 с.
3. Марфинець Н. В. Сутність та структура дидактичної категорії «література рідного краю». *Науковий вісник Ужгородського університету*: Серія: Педагогіка. Соціальна робота / [редкол.: Козубовська І.В. (гол. ред.) та ін.]. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. Вип. 21. С. 110–113.
4. Плиска В. А. Уроки літератури рідного краю в системі літературної освіти в сучасній школі. Навчально-методичний посібник. Ужгород: Гражда, 2020. 128 с.
5. Стрельніков В. Інноваційні технології навчання в контексті реалізації концепції «Нова українська школа». *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін*. 2019. С. 26–29.

ОСНОВИ РЕДАГУВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Наталія Рябокінь,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
Крістіна Глушко,
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
спеціальності 085 «Філологія»
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

Редагування є важливим етапом у процесі науково-технічного перекладу, оскільки допомагає підвищити точність, зрозумілість та стилістичну чистоту перекладеного тексту. Це дає можливість зберегти наукову достовірність і забезпечити правильне сприйняття інформації кінцевим користувачем.

Переклад інструкції до технічного пристрою потребує не лише точного відтворення змісту, а й врахування специфічної термінології, що важливо для правильного використання продукції.

Процес редагування включає кілька етапів: первинна перевірка на точність і відповідність термінології, перегляд стилістичної структури тексту, уточнення граматичних і синтаксичних конструкцій, а також перевірка відповідності нормативним вимогам. Важливо враховувати специфіку науково-технічної термінології і зберігати її точність.

Редагування перекладу інструкції з експлуатації медичного обладнання потребує перевірки правильності використання медичних термінів та їх відповідність міжнародним стандартам.

Однією з головних проблем є відсутність однозначних еквівалентів термінів у цільовій мові, що може спричинити двозначність або невірне розуміння терміну. Іншою проблемою є складність передачі тонких відтінків значення в специфічних наукових термінах або поняттях.

Термін "system integration" у технічному перекладі може бути перекладений як "інтеграція систем" або "системна інтеграція" в залежності від контексту, що вимагає уважного підходу до редагування.

Редагування науково-технічних текстів вимагає спеціальних знань у відповідній галузі, щоб не лише перевірити правильність перекладу, а й зрозуміти технічний контекст. Важливо дотримуватися чіткості та точності, щоб запобігти можливим непорозумінням і неточностям.

Редагування технічної документації для аерокосмічної індустрії вимагає знання специфічних термінів та стандартів безпеки, що застосовуються у цій галузі.

Методи редагування включають граматичний аналіз, перевірку термінології, стилістичну корекцію, а також перегляд структури тексту. Важливо застосовувати інтегровані підходи, що поєднують знання лінгвістики і технічної специфіки. Під час редагування важливо дотримуватись стандартів та вимог до науково-технічних текстів.

Редагування статті в технічному журналі з комп'ютерних наук може включати перевірку точності термінів програмування, а також корекцію синтаксису та стилістики для підвищення читабельності тексту.

Отже, редагування є невіддільною складовою процесу науково-технічного перекладу, оскільки воно забезпечує точність, зрозумілість та відповідність стилістичним і термінологічним нормам перекладеного тексту.

Ефективне редагування сприяє збереженню наукової достовірності та правильному сприйняттю інформації кінцевим користувачем, що особливо важливо при перекладі інструкцій до технічних і медичних пристроїв.

Процес редагування включає багаторівневу перевірку: від точності перекладу й термінологічної відповідності до граматичних, синтаксичних і стилістичних корекцій, з урахуванням галузевих стандартів.

Однією з основних труднощів редагування є відсутність однозначних термінологічних еквівалентів у мові перекладу, що може призводити до двозначностей, помилок або спотворення змісту.

Успішне редагування потребує фахових знань не лише з мови, а й з відповідної технічної галузі, зокрема при роботі з аерокосмічною, медичною або IT-документацією.

У процесі редагування важливо поєднувати лінгвістичні навички з розумінням технічної специфіки, що дозволяє забезпечити відповідність тексту професійним і мовним стандартам.

ПРАКТИЧНИЙ КУРС ТРЕТЬОЇ (ІСПАНСЬКОЇ) ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ПЕРШОГО РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 035 «ФІЛОЛОГІЯ»

Наталія Рябокінь,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
Віталій Голик, Костянтин Єфімов,
здобувачі вищої освіти другого (магістерського) рівня
спеціальності 085 «Філологія»
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

Практичний курс третьої (іспанської) іноземної мови для здобувачів першого рівня вищої освіти спеціальності 035 «Філологія» є важливою складовою навчальної програми для здобувачів першого та другого рівня вищої освіти спеціальності 035 Філологія, який сприяє розвитку мовної компетенції студентів та підготовці фахівців з перекладу та міжкультурної комунікації. Іспанська мова, будучи однією з найпоширеніших мов у світі, відіграє ключову роль у формуванні комунікативних навичок, які є необхідними для професійної діяльності у глобалізованому суспільстві. Курс орієнтований на формування практичних мовних навичок у різних сферах використання мови, таких як усне та письмове спілкування, переклад, а також розширення культурних і соціальних знань студентів про країни, де говорять іспанською мовою. Успішне засвоєння курсу дозволить студентам не тільки володіти основами іспанської мови, але й адаптуватися до різних комунікативних ситуацій в академічному та професійному середовищах.

Освітня мета навчання полягає в опрацюванні різноманітних пізнавальних текстів іноземною мовою, які надають можливість ознайомитись з історією, географією, традиціями, побутом, сучасним життям країн. Цій меті також сприяє і процес оволодіння новими лінгвістичними поняттями.

Професійна мета навчання полягає у формуванні професійної компетенції студентів, тобто мовних знань, лінгво-комунікативних і лінгво-дидактичних умінь.

Розвиваюча мета навчання полягає у розвитку умінь переносу знань та навичок у нову ситуацію на основі здійснення проблемно-пошукової діяльності; розвитку мовленнєвих здібностей (мовної здогадки, логічного викладення думок тощо); розвитку інтелектуальних і пізнавальних здібностей (різних видів пам'яті – слухової й зорової, оперативної та тривалої, уваги – довільної та мимовільної, уяви тощо); розвивати уміння працювати самостійно з різноманітними засобами навчання; розвивати готовність до подальшої самоосвіти в галузі володіння іноземною мовою.

Виховна мета навчання полягає у вихованні і розвитку почуття самосвідомості у студентів, у формуванні вміння міжособистісного спілкування, тобто ви-

хування у студентів таких рис характеру як доброзичливість, толерантність, активність, працьовитість, необхідних для повноцінного функціонування як у навчальному середовищі, так і за його межами. Це сприяє формуванню світогляду, ціннісних орієнтацій, формуванню позитивного ставлення студентів до оволодіння мовою та культурою франкомовного світу, розуміння важливості оволодіння французькою мовою і потреби користування нею як засобом спілкування [5, с.4-5].

Вивчали це питання такі дослідники: Т.В. Антонова, О.М. Іванова, Н.І. Коваль, М.І. Левченко, Н.О. Рябокінь, В.Л. Сергеєва та ін. [1-6].

Актуальність практичного курсу іспанської мови в навчальній програмі спеціальності 035 Філологія.

Іспанська мова є однією з найбільш вивчених іноземних мов у світі і займає важливе місце в освітній програмі філологічних факультетів університетів України. Для здобувачів першого рівня вищої освіти спеціальності 035 Філологія практичний курс іспанської мови має на меті сформувати навички усного та письмового спілкування, а також розвинути здатність до перекладу та аналізу текстів різних жанрів і стилів.

Основні цілі та завдання практичного курсу іспанської мови.

Практичний курс третьої іноземної мови орієнтований на досягнення кількох ключових завдань:

формування комунікативних навичок на рівні середньої (B1-B2) або вище;

розвиток лексичних і граматичних знань, необхідних для повсякденного та професійного спілкування;

вдосконалення перекладацьких умінь через роботу з текстами різної тематики (літературні, наукові, технічні, бізнесові);

підготовка студентів до успішного застосування іспанської мови у професійній діяльності, особливо в перекладацькому контексті.

Методика викладання та підходи до навчання.

Викладання практичного курсу передбачає поєднання різних методів навчання, серед яких:

комунікативний підхід, що базується на реальних ситуаціях спілкування;

інтерактивні методи, включаючи групові обговорення, рольові ігри, презентації та дебати;

використання аудіо- та відеоматеріалів для покращення аудіативних навичок;

інтеграція технологій, зокрема онлайн-ресурсів, для самоосвіти та додаткової практики.

Тематичний зміст практичного курсу.

Практичний курс передбачає вивчення низки тематичних блоків:

Основи лексики і граматики іспанської мови.

Оволодіння мовними структурами для різних видів діяльності (повсякденне спілкування, ділове листування, переклад літературних і технічних текстів).

Ознайомлення з культурою та історією іспаномовних країн через автентичні тексти та аудіовізуальні матеріали.

Робота з текстами різних жанрів: новини, статті, рекламні матеріали, наукові публікації.

Оцінка ефективності курсу та критерії успішності студентів.

Оцінка ефективності навчання включає постійний моніторинг успішності студентів через контрольні роботи, тестування, усні виступи та практичні завдання. Студенти також оцінюються за здатність застосовувати мову у реальних комунікативних ситуаціях, а також за точність і стилістичну адекватність у перекладі та аналізі текстів.

Перспективи розвитку курсу.

Зважаючи на глобалізацію та збільшення потреби у фахівцях, які володіють іноземними мовами, перспективи розвитку практичного курсу іспанської мови включають інтеграцію новітніх технологій у навчальний процес, застосування інтердисциплінарного підходу до викладання, а також підвищення рівня міжкультурної компетенції студентів.

Отже, практичний курс іспанської мови для здобувачів першого рівня вищої освіти спеціальності 035 «Філологія» є надзвичайно важливим елементом навчальної програми, що сприяє розвитку мовної та комунікативної компетенції студентів. Курс орієнтований на формування навичок усного та письмового спілкування, вдосконалення перекладацьких умінь та аналізу текстів різних жанрів, що є важливими для професійної діяльності у глобалізованому світі.

Професійна, розвиваюча та виховна мета курсу сприяють не тільки засвоєнню лексичних та граматичних знань, але й розвитку інтелектуальних здібностей студентів, підвищенню міжособистісної комунікації та формуванню ціннісних орієнтацій. Використання інтерактивних методів навчання, новітніх технологій та реальних комунікативних ситуацій дозволяє значно покращити ефективність викладання.

Перспективи розвитку курсу полягають у подальшій інтеграції сучасних технологій в процес навчання, що дозволить студентам мати доступ до актуальних навчальних матеріалів та покращити їхні навички у професійному перекладі. Успішне оволодіння курсом іспанської мови надасть студентам необхідну базу для використання мови в академічному та професійному контексті, що дозволить їм бути конкурентоспроможними на міжнародному ринку праці.

Список використаних джерел:

1. Антонова Т. В. Методика викладання іспанської мови в ЗВО: сучасні підходи. Харків: Харківський університет. 2018.
2. Іванова О. М. Особливості викладання третьої іноземної мови у вищих навчальних закладах. Одеса: ОДУ. 2021.
3. Коваль Н. І. Практика перекладу з іспанської мови: підходи та стратегії. Донецьк: ДНУ. 2017.
4. Левченко М. І. Іспанська мова для філологів: Практичний курс. Київ: Видавничий дім «Освіта». 2019.
5. Рябокінь Н.О. Практичний курс третьої (іспанської) іноземної мови: Навчальний посібник для практичних занять та самостійної роботи здобувачів другого рівня вищої освіти спеціальності 035 «Філологія». Полтава: ПІЕП, 2025. 38 с.
6. Сергеєва В. П. Мова і переклад: Теорія та практика навчання. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка. 2020.

ОСОБЛИВОСТІ УСНОГО ТА ПИСЬМОВОГО ПЕРЕКЛАДУ

Наталія Рябокінь,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
Наталія Дяченко,
старший викладач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

Усний переклад — це процес передачі мовного повідомлення з однієї мови на іншу в усній формі, в той час як письмовий переклад передбачає передачу тексту на папері або в електронному вигляді. Обидва види перекладу мають свої особливості, техніки та вимоги, які визначають вибір методів та інструментів для досягнення найбільш точного та ефективного результату.

Переклад під час ділових переговорів — це усний переклад, а переклад технічної інструкції – письмовий переклад.

Усний переклад зазвичай виконується в реальному часі, що вимагає від перекладача швидкості та високого рівня професіоналізму. Найпоширеніші види усного перекладу — це послідовний (перекладач чекає, поки оратор завершить виступ) та синхронний (перекладач одночасно перекладає під час мовлення оратора). Усний переклад також передбачає взаємодію з аудиторією, адаптацію до контексту та емоційного забарвлення.

Переклад на міжнародних конференціях або в ділових переговорах є прикладом послідовного або синхронного перекладу. Письмовий переклад не обмежений часом, тому перекладач має можливість детально опрацьовувати текст. Він може працювати з різними видами текстів: технічними, юридичними, художніми, науковими тощо. Письмовий перекладач має більше часу для дослідження контексту, пошуку відповідних термінів, що дозволяє досягти більшої точності та адекватності.

Переклад юридичних документів, наукових статей або літературних творів є прикладом письмового перекладу.

Оскільки усний переклад виконується в реальному часі, перекладач обмежений часом і часто не має можливості повертатися до попередніх фраз для уточнень. Крім того, в усному перекладі важливу роль відіграють невербальні елементи комунікації, такі як інтонація, міміка, жести, які перекладач повинен враховувати.

У міжнародних переговорах синхронний переклад може бути ускладнений тим, що оратор говорить швидко, а перекладач має правильно передати не лише слова, а й емоційний контекст.

Письмовий переклад може бути ускладнений через необхідність врахування мовних і культурних відмінностей, а також через нюанси, пов'язані з термінологією та стилем тексту. Перекладач має знайти відповідні аналоги, які б передавали точний зміст і не спотворювали значення оригіналу.

Переклад технічних інструкцій або юридичних документів часто потребує точності в термінах і врахування специфіки галузі, в якій цей текст був написаний.

Підготовка до усного перекладу вимагає від перекладача швидкого сприйняття мовлення, високої концентрації і здатності до адаптації в реальному часі. Письмовий переклад, у свою чергу, потребує глибокого розуміння тексту та

врахування специфіки жанру.

Підготовка до усного перекладу на міжнародному форумі передбачає ознайомлення з темою і виступаючими, а підготовка до письмового перекладу наукової статті — дослідження наукового контексту та термінології.

Список використаних джерел:

1. Застровський О.А. Особливості усного та письмового перекладу з німецької мови. https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/1609/1/pereklad.pdf
2. Кияк Т.Р. Теорія та практика перекладу. Підручник для вищих навчальних закладів. Вінниця: Нова книга, 2006. 592 с.
3. Швачко С.О. Методологічні проблеми перекладу на сучасному етапі. Суми: СумДУ, 1999. 195 с.

ОСНОВИ СИНХРОННОГО ПЕРЕКЛАДУ В 21 СТОЛІТТІ

Наталія Рябокінь,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
Василиса Євсютіна,
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
спеціальності 085 «Філологія»
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

Синхронний переклад є одним із найскладніших та найвимогливіших видів усного перекладу, що полягає в одночасному передачі інформації з однієї мови на іншу під час виступу оратора. Перекладач повинен перекладати інформацію в реальному часі, без значних затримок, забезпечуючи точність і зрозумілість переданої інформації. На міжнародних конференціях з політики або бізнесу синхронні перекладачі працюють в кабінах, де вони слухають оратора через навушники і одночасно транслюють його слова на іншу мову.

Сучасні технології, такі як спеціалізоване обладнання для синхронного перекладу (мікрофони, навушники, кабіни), а також програмне забезпечення для автоматизації процесів перекладу, значно спрощують цей процес. Проте, попри технології, залишається важливим питанням високий рівень підготовки перекладача, здатного адаптуватися до умов, де час на переклад обмежений.

Використання автоматичних систем для субтитрування під час трансляцій, таких як системи розпізнавання мовлення (speech-to-text), дозволяє прискорити процес, але потребує значної точності та адаптації в реальному часі.

Синхронний переклад має високі психофізичні вимоги до перекладача. Він має одночасно слухати, обробляти та трансформувати інформацію на іншу мову, не зупиняючись, що вимагає високої концентрації та здатності до швидкого прийняття рішень.

Під час синхронного перекладу на міжнародних самітах або в політичних переговорах перекладачі повинні бути готові до термінових змін контексту, які вимагають швидкого реагування без втрати точності перекладу.

Важливою складовою синхронного перекладу є врахування культурних аспектів обох мов. Перекладач повинен враховувати культурні, соціальні та емоційні нюанси, щоб передати не лише слова, а й настрій, тональність та контекст повідомлення.

Перекладачі на міжнародних форумах часто стикаються з необхідністю адаптувати фрази або висловлювання для того, щоб вони відповідали культурним традиціям та етикету країни-реципієнта, не спотворюючи зміст.

У 21 столітті синхронний переклад стикнувся з рядом нових викликів, таких як глобалізація, технологічні інновації, зміни в термінології, а також нові формати подій, такі як онлайн-конференції та відеоконференції, що вимагали адаптації методів і технічного забезпечення.

Переклад на вебінарах або віртуальних конференціях часто вимагає гнучкості в управлінні мультимедійними платформами та інтеграції з реальним часом через онлайн-комунікаційні засоби.

Сучасні програми навчання та підготовки перекладачів акцентують увагу на розвитку необхідних технічних, лінгвістичних і культурних навичок. Професійний синхронний перекладач повинен не тільки володіти мовами, але й розуміти специфіку сфери діяльності, з якою працює.

В університетах, що готують синхронних перекладачів, студенти проходять практичні заняття, де відпрацьовують навички перекладу на конференціях, міжнародних зустрічах, політичних дебатах.

СУЧАСНА ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

Наталія Рябокінь,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
Владислав Золотаренко,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
спеціальності 085 «Філологія»
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

Література 20-21 століть стала свідченням великих соціальних, політичних і культурних змін у світі. Нові технології, війни, революції, наукові досягнення, зміни в суспільних структурах і психічному стані людини сприяли виникненню різноманітних літературних течій та напрямків. З метою подолання традиційних канонів класичної літератури письменники шукали нові шляхи вираження, створюючи нові форми і стильові особливості [4, с.7].

Сучасна зарубіжна література характеризується розмаїттям стилів, течій і напрямів. Однією з основних тенденцій є вплив глобалізації та постмодернізму на формування літературних форм і тем. Літератури світу часто звертаються до тем глобальних криз, національних ідентичностей, постколоніальних досвідів та соціальних проблем.

Постмодерністські тенденції в літературі відображаються в роботах таких авторів, як **Гарі Штейнґарт** та **Джонатан Френзен**, чиї твори часто порушують теми особистої ідентичності в умовах сучасного світу.

Цитата: Штейнґарт у своєму романі *"Місто палає"* пише: *"Ми всі належимо до цієї планети, але ми всі залишаємося чужими для один одного" [6].*

У сучасній зарубіжній літературі все частіше піднімаються питання, пов'язані з війнами, політичними кризами, екологічними катастрофами і проблемами масової культури. Літератури країн третього світу активно досліджують

теми постколоніалізму, втрати національної ідентичності та соціальної несправедливості.

У творах **Чимаманди Нгозі Адічі** («Наполовину жінка, наполовину дівчина»), яка широко використовує тему культурних конфліктів і пошуків ідентичності в постколоніальному світі, проявляються глибокі соціальні питання. Її роботи є коментарем до стану сучасної Африки, її взаємодії з зовнішнім світом.

Цитата: *"Я не згодна з тим, щоб моя нація була визначена через її історію поневолення. Моя нація більше, ніж її страждання."* — Чімаманда Нгозі Адічі, *"Наполовину жінка, наполовину дівчина" [1].*

Постмодерністський підхід і експерименти з жанрами продовжують бути популярними в сучасній зарубіжній літературі. Автори знову і знову звертаються до порушення традиційних літературних норм, поєднуючи різні стилі, жанри та медіа.

Дон Делілло, один з представників американського постмодернізму, у своїх роботах (особливо в романі *"Під землею"*) досліджує вплив масмедійної культури на індивідуальну свідомість і соціум.

Цитата: *"Ідеї передаються так швидко і так безпосередньо, що ми вже не в змозі їх контролювати."* — Дон Делілло, *"Під землею" [2].*

Сучасна література активно експлорує проблеми інтеркультурного діалогу, взаємодії культур і мов. Літератури, що виникають в умовах глобалізації, часто порушують теми культурної ідентичності, інтеграції та конфліктів між різними етнічними і релігійними групами.

Харун Таджім у своїх роботах, зокрема в романі *"Країна порожніх людей"*, розглядає проблеми мусульманської ідентичності в контексті глобального світу та зіткнення релігійних і культурних традицій.

Цитата: *"Ми живемо в епоху, коли неможливо втекти від власної культури, але й неможливо залишити її."* — Харун Таджім, *"Країна порожніх людей" [5].*

Сучасні зарубіжні автори отримують численні міжнародні премії, що підтверджує актуальність їх творчості та значущість у контексті світових літературних процесів. Літератури багатьох країн стають важливими чинниками культурного діалогу та взаєморозуміння на глобальному рівні.

Орхан Памук, лауреат Нобелівської премії з літератури, у своїх романах, таких як *"Музей невинності"*, досліджує питання пам'яті, історії та культурної спадщини Туреччини.

Цитата: *"Пам'ять — це не просто те, що залишилось, це те, чому ми приписуємо значення."* — Орхан Памук, *"Музей невинності" [3].*

Отже, література XX–XXI століть стала відображенням глибоких соціальних, політичних і культурних трансформацій, спричинених глобальними подіями — війнами, революціями, технологічними проривами та змінами в людському світогляді.

Сучасна зарубіжна література характеризується розмаїттям стилів, напрямів і тем, серед яких особливо виразними є впливи постмодернізму, глобалізації, масової культури та інтеркультурних взаємодій.

Постмодерністські прийоми, зокрема жанрові експерименти, іронія, метатекстуальність і поєднання різних медіа, дозволяють письменникам досліджувати складні теми особистої ідентичності, відчуження та втрати орієнтирів у сучасному світі.

Літератури постколоніального світу, зокрема країн Африки, Азії та Латинської Америки, надають голоси новим суб'єктам історії, порушуючи питання культурної самосвідомості, несправедливості та боротьби за право на власну ідентичність.

Сучасні автори, як-от Чімаманда Нгозі Адічі, Дон Делілло, Гарі Штейнґарт, Орхан Памук та інші, представляють нові перспективи осмислення реальності, де особисте невіддільне від глобального, а індивідуальний досвід — від колективної історичної пам'яті.

Теми міжкультурного діалогу, конфліктів і взаєморозуміння стали центральними для багатьох творів, що свідчить про прагнення літератури бути платформою для гуманістичного порозуміння у глобалізованому світі.

Міжнародне визнання сучасних зарубіжних авторів підтверджує не лише високу естетичну вартість їхніх творів, а й їхню здатність формувати нові сенси, цінності та культурні зв'язки на світовому рівні.

Таким чином, сучасна зарубіжна література виступає не просто відображенням епохи, а її активним учасником і творцем, формуючи глобальний культурний дискурс через мову, символи, наративи та інтерпретації.

Список використаних джерел:

1. Адічі Ч. Н. Наполовину жінка, наполовину дівчина. Київ: "Буква". 2017.
2. Делілло Д. Під землею. Київ: "Видавництво Дух і Літера". 2015.
3. Памук О. Музей невинності. Київ: "Літературна Україна". 2016.
4. Рябокінь Н.О. Світова література 20-21 ст.: Навчальний посібник для практичних занять та самостійної роботи здобувачів другого рівня вищої освіти спеціальності 035 Філологія. Полтава: ПІЕП, 2025. 32 с.
5. Таджім Х. Країна порожніх людей. Мадрид: "Editorial Seix Barral". 2019.
6. Штейнґарт Г. Місто палає. Київ: "Видавництво АСТ". 2014.

ПРАКТИКА ПЕРЕКЛАДУ З ТРЕТЬОЇ (ІСПАНСЬКОЇ) ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ЗВО

Наталія Рябокінь,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
Вадим Канащук, Даніїл Корницький,
здобувачі вищої освіти другого (магістерського) рівня
спеціальності 085 «Філологія»
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

Переклад із третьої іноземної мови, зокрема іспанської, у межах вищих навчальних закладів (ЗВО) України займає важливе місце в процесі підготовки фахівців з перекладу та міжкультурної комунікації. Над даною проблемою працювали такі вітчизняні дослідники: Т.В. Антонова, О.В. Греков, М.О. Котик, І.В. Лещенко, Н.О. Рябокінь, Л.С. Сидоренко та ін. [1-6]. Практика перекладу з іспанської мови охоплює різні аспекти мовної діяльності, в тому числі лексичні, граматичні та стилістичні особливості, що вимагають від студентів не тільки володіння мовними знаннями, але й здатності ефективно працювати з текстами різних жанрів та тематики. «Мета курсу полягає у формуванні комуніка-

тивної, лінгвістичної та соціокультурної компетенцій студентів, які допоможуть їм стати ефективними користувачами мови в різноманітних ситуаціях соціального, навчально-академічного та професійного спілкування; зроблять можливим безпосередні контакти з представниками інших країн; допоможуть прилучитися до культури народів – носіїв цієї мови; розширять кругозір, загальну ерудицію; сприятимуть формуванню світогляду на основі загальнолюдських цінностей та розвитку особистості» [Рябокінь, с.4].

1. **Роль іспанської мови в системі вищої освіти України.** Іспанська мова є однією з найбільш вивчених мов після англійської, що робить її важливою для міжнародних комунікацій, зокрема в бізнесі, науці та культурі. Вивчення іспанської мови на рівні ЗВО включає не тільки теоретичні курси, але й практичні заняття, на яких студенти засвоюють основи перекладу з іспанської мови на українську та навпаки.

2. **Складнощі в практиці перекладу з іспанської мови.** Переклад з іспанської мови на українську (і зворотний) має певні особливості, пов'язані з лексичними і граматичними відмінностями між мовами. Іспанська мова є синтетичною, що відрізняється від аналітичної української, тому студенти часто стикаються з труднощами під час перекладу складних граматичних конструкцій, таких як часи дієслів, відмінювання іменників та прикметників, а також використання артиклів. Крім того, існують значні відмінності в лексичному фонді, що ускладнює точне передавання значення слів та фраз.

3. **Методи навчання перекладу з іспанської мови у ЗВО.** В навчальних закладах України для підготовки перекладачів з іспанської мови використовуються різноманітні методи, включаючи роботу з текстами різних жанрів (офіційно-ділові, літературні, технічні, медіа тощо). Преподавання перекладу включає не тільки техніки прямого та зворотного перекладу, але й навчання стратегіям адаптації текстів, трансформації та локалізації. Також важливим є розвиток когнітивних навичок студентів, здатних ефективно аналізувати текст і обирати найбільш відповідні еквіваленти в іншій мові.

4. **Практичні аспекти перекладацької діяльності у ЗВО.** Практика перекладу в ЗВО передбачає застосування теоретичних знань на практиці. Студенти працюють як з письмовим, так і з усним перекладом, що дозволяє розвивати навички переведення в реальних умовах. Практичні заняття передбачають роботу з текстами різних жанрів, а також можливість виконання індивідуальних та групових проектів, спрямованих на вирішення конкретних перекладацьких завдань.

5. **Роль технологій у практиці перекладу.** В умовах глобалізації та розвитку інформаційних технологій, практику перекладу активно підтримують комп'ютерні програми та онлайн-платформи, що дозволяють студентам працювати з перекладацькими пам'ятями, автоматизованими перекладачами та іншими цифровими інструментами. Це відкриває нові можливості для автоматизації перекладацьких процесів, але також потребує від перекладачів вміння працювати з сучасними технологіями.

6. **Перспективи розвитку практики перекладу з іспанської мови в Україні.** Зважаючи на зростаючий попит на фахівців з перекладу в Україні та за кордоном, подальший розвиток освіти у галузі перекладу з іспанської мови є необхідним. Особливу увагу слід приділяти вдосконаленню методик навчання, інтеграції сучасних технологій у навчальний процес, а також підвищен-

ню якості практичного навчання, що дозволить студентам бути конкурентоспроможними на міжнародному ринку праці.

Отже, іспанська мова як важливий інструмент у системі вищої освіти України: Іспанська мова займає значне місце серед іноземних мов, що вивчаються в Україні, що визначається її роллю у міжнародних комунікаціях у бізнесі, науці та культурі. Це сприяє її вивченню в ЗВО, де вона стає важливим елементом підготовки фахівців з перекладу та міжкультурної комунікації.

Складнощі перекладу з іспанської мови: Практика перекладу з іспанської мови до української та навпаки стикається з низкою труднощів, зокрема через різні граматичні структури, лексичні відмінності та відмінності у використанні артиклів. Ці аспекти вимагають від студентів глибоких знань та розвинених навичок перекладу, що робить процес навчання складним, але водночас важливим для розвитку професіоналізму.

Методи навчання перекладу: Використання різноманітних методів навчання, зокрема робота з текстами різних жанрів та навчання стратегіям адаптації і трансформації текстів, дозволяє студентам не тільки засвоїти базові техніки перекладу, але й розвинути когнітивні навички для ефективної роботи з текстами на професійному рівні.

Практичні аспекти перекладацької діяльності: Практична частина навчання перекладу, яка включає роботу з письмовим і усним перекладом, є необхідною для підготовки фахівців, здатних вирішувати реальні перекладацькі завдання в умовах професійної діяльності. Це дає студентам можливість застосовувати теоретичні знання на практиці та розвивати професійні навички.

Роль технологій у перекладацькому процесі: Сучасні технології активно використовуються в перекладацькій практиці, зокрема комп'ютерні програми та онлайн-платформи. Вміння працювати з такими інструментами стає важливим аспектом підготовки перекладачів, оскільки це дозволяє автоматизувати частину процесу, що може значно підвищити ефективність перекладу.

Перспективи розвитку перекладу з іспанської мови: З огляду на зростаючий попит на перекладачів іспанської мови, важливо продовжувати розвиток методик навчання, інтеграцію нових технологій у навчальний процес і покращення практичного навчання. Це дозволить випускникам ЗВО бути більш конкурентоспроможними на ринку праці та сприятиме підвищенню якості перекладу в Україні та за кордоном.

Список використаних джерел:

1. Антонова Т. В. Практика перекладу з іспанської мови в умовах сучасної вищої освіти. Київ: Видавничий дім «Університет». 2017.
2. Греков О. В. Методика навчання перекладу з іспанської мови у вищих навчальних закладах. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. 2018.
3. Котик М. О. Мова і переклад: Теорія і практика. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка. 2019.
4. Лещенко І. В. Сучасні підходи до навчання перекладу з іспанської мови: досвід вищої школи. Житомир: ЖДУ ім. Івана Франка. 2020.
5. Рябокінь Н.О. Практичний курс третьої (іспанської) іноземної мови: Навчальний посібник для практичних занять та самостійної роботи здобувачів другого рівня вищої освіти спеціальності 035 «Філологія». Полтава: ПІЕП, 2025. 38 с.
6. Сидоренко Л. С. Технології в перекладацькому процесі: Використання цифрових інструментів в освіті. Київ: Видавничий дім «Освіта». 2021.

ОГЛЯД СУЧАСНОЇ ДРАМИ В ЛІТЕРАТУРІ

Наталія Рябокінь,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
Діана Мустафаєва,
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
спеціальності 085 «Філологія»
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

«Світова література 20-21 століть є важливим етапом у розвитку людської думки, культурних та соціальних процесів, які відображають зміни в світі через призму творчості видатних письменників. Цей період ознаменувався появою нових літературних течій, таких як модернізм, постмодернізм, експресіонізм, а також суттєвими змінами в стилістичних і жанрових особливостях літературних творів. Завдяки цьому література 20-21 століття стала виразником не лише соціальних і політичних реалій, а й глибоких змін у світогляді людей, їхніх уявленнях про свободу, особистість, людські взаємини та місце людини в світі» [Рябокінь, с. 4].

Сучасна драма відрізняється від класичних форм, оскільки відображає постмодерністські тенденції, такі як експерименти з формою, зміщення традиційних структур і часто заперечення однозначних значень. Постмодерністська драма характеризується розмиванням кордонів між різними жанрами та стилями, а також поєднанням гумору і трагедії.

У п'єсах **Тома Стоппарда**, таких як *"Розмова"*, постмодерністські прийоми, як метатекстуальність, іронія, взаємодія з класичними текстами, демонструють новий підхід до драми. Стоппард поєднує філософські роздуми з комічними елементами, що порушує традиційне розуміння драми.

Цитата: *"Все життя — це просто ілюзія, а сцена — це ще один рівень ілюзії."* — Том Стоппард, *"Розмова" [Стоппард].*

У сучасній драмі особливу увагу приділено політичним і соціальним питанням, таким як боротьба за права людини, соціальна несправедливість, економічні кризи та екологічні проблеми. Відображення цих проблем є важливим для того, щоб зберегти актуальність і резонанс п'єс на сучасній сцені.

П'єса **"Ангели в Америці"** Тоні Кушнера є важливим прикладом сучасної драми, яка не лише порушує питання Сніду і ЛГБТ-прав, але й звертається до глобальних політичних та соціальних проблем.

Цитата: *"Ми переживаємо епоху, коли страх і віра стають єдиними ресурсами для виживання."* — Тоні Кушнер, *"Ангели в Америці"[Кушнер].*

В останні десятиліття в драмі з'явилася тенденція до використання новітніх технологій та медіаформ. Сучасні драматурги інтегрують елементи відео, звуку, інтерактивних технологій та віртуальної реальності у свої п'єси, що дозволяє створювати нові форми сцени і взаємодії з глядачем.

У п'єсах **Девіда Лінчі** часто використовуються нетрадиційні технології для створення атмосфери. Він змішує театральні ефекти з кіно, що дозволяє створювати різноманітні візуальні ефекти на сцені.

Цитата: *"Технології не лише розширюють можливості людини, вони відкривають нові світи."* — Девід Лінч, *"Сини пустелі"[Лінчі].*

Сучасна драма також звертається до глибоких психологічних аспектів людської натури, досліджуючи внутрішній світ героїв. Тема самотності, внутрішніх конфліктів і кризи особистості є однією з основних в останніх творах.

П'єса **"Трамвай "Бажання"** Тенесі Вільямса є класичним прикладом психологічної драми, в якій досліджуються внутрішні конфлікти персонажів, їх взаємозв'язки та складні емоційні стани.

Цитата: *"Бажання — це те, що нас живить, але це ж те, що нас знищує."* — Тенесі Вільямс, *"Трамвай "Бажання" [Вільямс].*

Сучасна драма стає більш інтернаціональною, з огляду на те, що багато драматургів пишуть про універсальні теми, що виходять за межі національних традицій і мовних бар'єрів. Це також відображається в міжнародних театральних фестивалях, де п'єси з різних країн стають частиною світового культурного процесу.

Яшина Бріджес з США, чия драма спрямована на розкриття глобальних криз і актуальних соціальних проблем, зазнали великого міжнародного визнання.

Цитата: *"Ідеї не мають кордонів, а культура — це мова, що з'єднує всіх нас."* — Яшина Бріджес, *"Між двома світами" [Бріджес].*

Отже, світова література XX–XXI століть є важливою віхою в розвитку культури та людської думки, оскільки вона відображає глибокі соціальні, філософські й культурні трансформації епохи.

У сучасній драмі спостерігається значне розширення жанрових і стилістичних меж, що пов'язано з появою нових течій — модернізму, постмодернізму, експресіонізму — та їхньою взаємодією.

Постмодерністська драма вирізняється експериментами з формою, розмиванням жанрових меж і поєднанням контрастних елементів, що дозволяє авторам глибше осмислювати складну реальність сучасного світу.

Твори таких драматургів, як Том Стоппард, Тоні Кушнер, Девід Лінч і Тенесі Вільямс, демонструють нові можливості драми: філософські роздуми, соціальна критика, технологічні новації та глибоке психологічне занурення.

Сучасна драма активно звертається до актуальних тем — політичних конфліктів, прав людини, екології, психоемоційного стану особистості — що надає їй суспільної значущості й художньої глибини.

Використання новітніх технологій і мультимедійних засобів у театрі сприяє створенню нових форм вираження, які активніше залучають глядача до осмислення змісту твору.

Глобалізація драматургії сприяє зростанню інтернаціонального характеру сучасної драми, що робить її частиною загального культурного діалогу, в якому ідеї, проблеми й образи стають універсальними.

Таким чином, сучасна світова драма — це гнучкий, інноваційний і глибокий інструмент осмислення людини, суспільства й цивілізаційних змін, що поєднує традиції з новаторством.

Список використаних джерел:

1. Бріджес Я. Між двома світами. Лондон: "Faber & Faber". 2016.
2. Вільямс Т. Трамвай "Бажання". Київ: "Видавництво Старого Лева". 2009.
3. Кушнерт Т. Ангели в Америці. Київ: "Дух і Літера". 2005.
4. Лінч Д. Сини пустелі. Київ: "Видавництво Літера". 2012.

5. Рябокінь Н.О. Світова література 20-21 ст.: Навчальний посібник для практичних занять та самостійної роботи здобувачів другого рівня вищої освіти спеціальності 035 Філологія. Полтава: ПІЕП, 2025. 32 с.
6. Стоппард Т. Розмова. Київ: "Видавництво АСТ". 2011.

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ ІСПАНСЬКОМОВНОЇ, НІМЕЦЬКОМОВНОЇ, АНГЛОМОВНОЇ ПОЕЗІЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Наталія Рябокінь,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
Наталія Ночовна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
Станіслав Пашко,
старший викладач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

«Світова література 20-21 століть є важливим етапом у розвитку людської думки, культурних та соціальних процесів, які відображають зміни в світі через призму творчості видатних письменників» [4, с.4].

Переклад поезії є складним завданням, оскільки поетичний текст містить не лише лексичний зміст, але й емоційний, культурний, ритмічний, та інші специфічні аспекти. При перекладі поезії важливо зберігати не лише зміст, але й форму, музику мови, емоційний настрій та символіку. Особливо це стосується мов, таких як іспанська, німецька та англійська, де поетичні форми та стилістичні прийоми мають свої унікальні особливості [1; 2; 6].

«Переклад художнього тексту з німецької мови на українську є складним і багатогранним процесом, оскільки потрібно враховувати не тільки значення слів, а й емоційну, культурну та стилістичну складову оригіналу. Художній текст зазвичай має багатий словниковий запас, метафори, символи, а також специфічну структуру, що створює певну атмосферу. Усі ці фактори потрібно враховувати при перекладі, щоб зберегти художній ефект і забезпечити точне розуміння тексту» [5, с.57].

Іспанська поезія характеризується широким використанням ритмічних структур і метафор. Для перекладача важливо зберегти емоційний відтінок іспанської мови, що часто базується на культурних образах та традиціях (наприклад, у поезії Габріеля Гарсії Лорки). Прикладом може бути переклад вірша Лорки "Пісня про мене", де автор використовує багатство символів і метафор, які мають глибоке культурне значення. Перекладач повинен вибирати відповідні еквіваленти, які зберігають багатство образів та звукові якості оригіналу.

Приклад перекладу:

Оригінал: "El viento, de la sierra, va cantando...".

Переклад: "Вітер з гір співає...".

Важливим є збереження музичності мови та ритму, щоб передати атмосферу твору.

Німецька поезія часто відзначається строгістю ритму та формальними структурами, такими як вірші з чітким розподілом на строфи та чітко виміряні рядки. Одним із головних аспектів є точність передачі філософських ідей, які часто вбудовані в тексти, зокрема у творах Йоганна Вольфганга фон Гете або Фрідріха Шиллера. Тут важливо зберегти не тільки зміст, а й логічну послідовність, що є важливою для німецької поезії.

Приклад перекладу:

Оригінал (Гете): "Über allen Gipfeln ist Ruh, / In allen Wipfeln spürest du / Fast nichts...".

Переклад: "Над усіма вершинами тиша, / В усіх верхах відчуваєш ти / Майже нічого...".

Переклад такого тексту вимагає точності і водночас збереження поетичної форми.

Англомовна поезія зазвичай відзначається чіткою ритмічною структурою і використанням алітерацій, асонансів та інших звукових засобів [3]. При перекладі англійської поезії важливо зберігати емоційний вираз, але іноді потрібно адаптувати культурні особливості для аудиторії іншої мови. Один із прикладів — це переклад віршів Вільяма Шекспіра, де важливими є як зміст, так і музичні якості рядка.

Приклад перекладу:

Оригінал (Шекспір): "Shall I compare thee to a summer's day? / Thou art more lovely and more temperate...".

Переклад: "Чи порівняти тебе з літнім днем? / Ти прекрасніша, ти більш спокійна...".

При перекладі важливо не тільки зберегти зміст, але й емоційний тон, щоб передати глибину почуттів.

Переклад поезії з іспанської, німецької чи англійської мови на українську мову зустрічається з рядом труднощів:

Лексичні труднощі: поетичні образи часто потребують глибокого аналізу та пошуку відповідників у цільовій мові.

Культурні відмінності: поетичні образи, метафори та символи можуть бути незрозумілими для носіїв української мови, що вимагає адаптації.

Збереження ритму і звучання: поезія має свою ритмічну структуру, яку іноді важко зберегти під час перекладу через різницю в структурі мов.

Отже, переклад поезії — це не тільки передача змісту, але й відтворення емоційного та культурного контексту. У кожній з мов існують свої унікальні особливості, які необхідно враховувати при перекладі. Важливою є також адаптація тексту до культурних особливостей, які можуть відрізнятися від культури оригіналу.

Список використаних джерел:

1. Володимирова Т. В. Переклад літератури: поетичні аспекти. Одеса: ОДУ. 2016.
2. Гудзь С. В. Поезія як частина культурного процесу в перекладі. Київ: Видавництво "Просвіта". 2019.Нечипоренко О. І. Теорія і практика перекладу поезії. Київ: Видавництво "Наукова думка". 2017.
3. Міщенко І. С. Адаптація поетичних образів у перекладі. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка. 2020.

4. Рябокінь Н.О. Світова література 20-21 ст.: Навчальний посібник для практичних занять та самостійної роботи здобувачів другого рівня вищої освіти спеціальності 035 Філологія. Полтава: ПІЕП, 2025. 32 с.
5. Рябокінь Н.О. Техніка перекладу другої (німецької) мови: Навчальний посібник для практичних занять та самостійної роботи здобувачів другого рівня вищої освіти спеціальності 035 «Філологія». Полтава: ПІЕП, 2025. 72 с.
6. Сташкевич О. Л. Переклад поезії: Лінгвістичні та культурні аспекти. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна. 2018.

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ТА КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ

Наталія Рябокінь,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
Наталія Ночовна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

Переклад не є лише процесом лінгвістичної трансформації, а й важливим елементом культурного і когнітивного обміну. У цьому контексті, перекладач відіграє роль посередника між мовами та культурами, транслюючи не тільки лексичні та граматичні особливості, а й культурні, когнітивні та соціальні аспекти. «Мова взаємодіє з культурою не лише в процесі її виникнення й розвитку, але й у процесі пристосування її до потреб людського суспільства. Культурний компонент у будь-якому тексті представлений денотативним значенням або конотаціями, що його супроводжують» [1, с. 56].

1. Переклад як інструмент формування мовних картин світу

Мовна картина світу — це сукупність уявлень, понять, образів, що відображають світ у свідомості носіїв конкретної мови. Переклад не просто передає значення слів, а й впливає на формування цих картин, оскільки через вибір перекладацьких стратегій можна створити різні інтерпретації одних і тих самих реалій. Перекладач, через вибір адекватних лексичних, граматичних та культурних засобів, формує нову картину світу для носія цільової мови.

2. Перекладач як транслятор національних культур

«Культури за своєю специфікою можуть різко або частково відрізнятися одна від одної або мати певну схожість, що регулюється системою цінностей, мораллю, уявленнями й віруваннями. Культура не піддається системі оцінок, оскільки є невіддільною об'єктивною реальністю життя певного суспільства» [1, с. 57].

Перекладач виконує роль мосту між культурами, що вимагає не тільки лінгвістичної, а й культурної компетенції. Переклад стає процесом не лише заміни слів, а й трансляції культурних цінностей, традицій, норм і контекстів. Наприклад, для правильної передачі гумору, метафор або особливих культурних реалій важливо враховувати культурні контексти, оскільки в різних культурах одні й ті самі вирази можуть мати зовсім різне значення.

3. Вплив культурологічних чинників на перебіг та результат процесу перекладу

Культурні чинники, такі як історичні умови, традиції, соціальні норми, релігійні переконання та інші, можуть суттєво впливати на переклад. Культурологічний контекст впливає на вибір перекладацьких засобів: чи буде збережено точне значення, чи буде здійснена адаптація для цільової аудиторії. Наприклад, релігійні або етнічні концепти можуть бути важко передавати, якщо цільова культура не має аналогів. У таких випадках перекладач може використовувати транскрипцію, опис або адаптацію.

4. Невербальні засоби комунікації як засіб вираження культурної ідентичності та їхній вплив на переклад

Невербальні засоби комунікації (жести, міміка, пози, інтонація) є важливою частиною комунікації та виражають культурні відмінності. Вони можуть бути ускладненими або навіть незрозумілими для носіїв іншої культури, тому перекладач має враховувати ці фактори. У літературних текстах, особливо в перекладі діалогів чи сцен, що включають невербальну комунікацію, важливо передавати відповідну атмосферу, інтонацію, жестикуляцію або соціальні нюанси через опис або інші мовні засоби.

5. Відтворення реалій

Реалії — це специфічні культурні або соціальні елементи, які можуть бути складними для перекладу через відсутність точних еквівалентів у цільовій мові. Реалії можуть бути національними, історичними, соціальними або культурними об'єктами або поняттями, що потребують спеціальної адаптації в перекладі. Перекладач може використовувати різні стратегії для відтворення реалій: транскрипцію, опис, заміну аналогами або локалізацію, якщо це необхідно для адекватного сприйняття.

Відтворення реалій із однієї мови на іншу є важливим аспектом перекладу, коли необхідно передати особливості культури, побуту та традицій, які можуть бути специфічними для певної мовної спільноти. У цьому контексті відтворення реалій вимагає адаптації чи пояснення в перекладі. Ось кілька прикладів відтворення реалій з німецької мови на українську:

1. Німецька реалія: "Kindergarten"

Німецькою: *Kindergarten* (буквально — «садок для дітей», вживається для позначення дошкільного навчального закладу)

Український переклад: *садок* або *дошкільний заклад*

В українській мові можна використати або прямий переклад, або адаптоване слово "садок", яке є відповідником німецької реалії.

2. Німецька реалія: "Biergarten"

Німецькою: *Biergarten* (буквально «пивний сад» — літнє кафе або бар на відкритому повітрі, де подають пиво)

Український переклад: *пивний сад* або *пивна тераса*

В Україні також є пивні сади, але це слово може бути не таким поширеним, тому іноді використовують описовий варіант, наприклад, "літній пивний бар".

3. Німецька реалія: "Oktoberfest"

Німецькою: *Oktoberfest* (найбільший у світі фестиваль пива, що проводиться в Мюнхені щорічно в жовтні)

Український переклад: *Октоберфест*

Це ім’я власне, яке не потребує перекладу, але можна додавати пояснення, наприклад: «Мюнхенський фестиваль пива».

4. Німецька реалія: "Schuldenbremse"

Німецькою: *Schuldenbremse* (буквально «тормоз боргу», механізм у фінансовій політиці Німеччини, що обмежує державний борг)

Український переклад: *поріг боргу* або *обмеження боргу*

Це специфічний термін у фінансовій сфері, тому його зазвичай перекладають через опис, щоб пояснити концепт обмеження державного боргу.

5. Німецька реалія: "Currywurst"

Німецькою: *Currywurst* (популярна німецька їжа — ковбаса з соусом карі)

Український переклад: *ковбаса в соусі карі* або *кюрривурст* (залишаючи слово без змін)

Це слово також може бути залишене в оригіналі, оскільки воно є специфічним для німецької кулінарної традиції.

6. Німецька реалія: "Autobahn"

Німецькою: *Autobahn* (високошвидкісна автомагістраль без обмежень швидкості на частині ділянок)

Український переклад: *автобан* або *автомагістраль*

Це слово також є відомим у багатьох країнах, і в Україні можна використати транскрипцію або адаптовану форму "автобан", щоб зберегти його особливість.

7. Німецька реалія: "Volkswagen"

Німецькою: *Volkswagen* (назва автомобільної марки, що буквально означає "народний автомобіль")

Український переклад: *Фольксваген* (залишається ім'ям власним)

У цьому випадку не потрібно перекладати, тому що йдеться про назву бренду, але можна пояснити значення — «народний автомобіль».

Ці приклади показують, як в процесі перекладу реалій з німецької на українську зберігається або адаптується лексика відповідно до культури та традицій кожної з мов.

6. Відтворення гумору

Гумор є одним з найскладніших аспектів перекладу через його культурну прив'язаність. Жарти, іронія, сатира або каламбури можуть мати сенс тільки у межах однієї культури. Для їхнього успішного перекладу перекладач часто змушений шукати культурно-специфічні еквіваленти, які зберігають гумористичний ефект. Іноді гумор може бути адаптований або змінений, щоб відповідати очікуванням цільової аудиторії, зберігаючи при цьому основний смисловий або емоційний контекст.

Відтворення гумору з однієї мови на іншу — це завжди складний процес, адже гумор часто залежить від культурних контекстів, мовних нюансів і гри слів. Однак навіть за таких умов можна передавати основну ідею жарту чи гумористичного ефекту. Ось кілька прикладів відтворення гумору з німецької на українську мову:

1. Гра слів (паралельні значення):

Німецький жарт:

Німецькою: *Warum können Geister so schlecht lügen? Weil man durch sie hindurchsehen kann.*

Переклад українською: *Чому привиди так погано брешуть? Тому що через них можна бачити наскрізь.*

У цьому жарті гра слів заснована на подвійній сутності слова *hindurchsehen* ("бачити наскрізь"), яке в даному контексті має як буквальне значення (коли говоримо про привидів), так і переносне значення (коли говоримо про правду).

2. Іронія та перебільшення:

Німецький жарт:

Німецькою: *Ich habe ein gutes Gedächtnis, aber es ist leider nur kurz.*

Переклад українською: *У мене хороша пам'ять, але вона на жаль дуже коротка.*

Це простий жарт про іронію того, як люди часто хваляться своєю пам'яттю, хоча насправді не можуть згадати важливі деталі або моменти. Тут вживається перебільшення, що робить гумор доступним для різних аудиторій.

3. Гумор через культурні реалії:

Німецький жарт:

Німецькою: *Was ist der Unterschied zwischen einem Deutschen und einem Italiener? Der Deutsche fragt: „Wie geht's?" Der Italiener sagt: „Wie geht's?"*

Переклад українською: *Яка різниця між німцем і італійцем? Німець питає: «Як справи?» Італієць каже: «Як справи?»*

Цей жарт ґрунтується на культурних стереотипах і манері спілкування. Німці зазвичай ставлять питання, тоді як італійці часто використовують більш емоційний підхід і самі відповідають на питання, навіть не чекаючи, що їх запитають.

4. Мовні каламбури:

Німецький жарт:

Німецькою: *Was macht ein Pirat am Computer? Er drückt die Enter-Taste.*

Переклад українською: *Що робить пірат за комп'ютером? Він натискає клавішу Enter.*

Цей жарт спирається на гру слів між *Enter* (клавіша на комп'ютері) і словом *„Enter"*, яке звучить схоже на *„Anker"* (якір) — як піратська реалія. Це гумор, заснований на звукових асоціаціях, який можна адаптувати на українську.

5. Переклад і адаптація в залежності від контексту:

Німецький жарт:

Німецькою: *Der Unterschied zwischen einem schlechten Witz und einem guten Witz? Der schlechte Witz ist, wenn man ihn erklären muss.*

Переклад українською: *Різниця між поганим і хорошим жартом? Поганий жарт — це коли його потрібно пояснювати.*

Тут гумор заснований на правді, що часто вважається жартом, коли його пояснюють. Такий тип жарту легко перекладається, оскільки він універсальний і можна адаптувати його для будь-якої аудиторії.

6. Чорний гумор або абсурдний гумор:

Німецький жарт:

Німецькою: *Warum können Bienen so gut rechnen? Weil sie immer mit dem Honig rechnen.*

Переклад українською: *Чому бджоли так добре рають? Тому що вони завжди рахуются з медом.*

Тут гумор будується на абсурдній ідеї, що бджоли мають певну математичну обізнаність і використовують мед як засіб для "обчислень". Цей жарт в українській мові також легко зрозуміти завдяки універсальній грі слів.

Таким чином, гумор в перекладі з німецької на українську може зберігати свою суть за допомогою адаптації, гри слів, стереотипів і культурних реалій,

хоча не завжди можливе точне відтворення через мовні або культурні відмінності.

7. Когнітивно-ономасіологічний підхід до вивчення перекладу

Когнітивно-ономасіологічний підхід базується на вивченні того, як перекладач відтворює не лише лексичні одиниці, але й концептуальні структури, які існують у свідомості носіїв мови. Важливим аспектом є розуміння мотивації вибору того чи іншого перекладацького засобу, що залежить від когнітивних моделей та стереотипів, притаманних мовній картині світу. «Когнітивні дослідження не можуть проводитись осторонь перекладацької теорії і практики, оскільки одним із завдань останніх є вивчення способів структурування інформаційного потоку при передачі змісту повідомлення оригіналу у мові перекладу» [2].

Модель породження перекладу як різновиду мовленнєво-розумової діяльності пояснює процес перекладу через взаємодію мовних знань, когнітивних процесів і культурних контекстів. Перекладач формує смисл не тільки через лексичні відповідники, а й через усвідомлення функціонального значення висловлювання. «Саме когнітивний аналіз мовного матеріалу дає змогу уникнути перекладу типу “набір слів” і сприяє адекватному інформуванню» [2].

Мотивація і цілеспрямованість перекладу передбачає, що перекладач вибирає стратегії в залежності від мети перекладу. Чи йдеться про передачу точного змісту, чи про адаптацію для аудиторії, чи про створення нового контексту для цільової культури — усі ці фактори визначають вибір певних лексичних і стилістичних засобів.

Відтворення метафор: Метафори, як когнітивні структури, мають важливе значення в перекладі. Оскільки метафори ґрунтуються на культурних і когнітивних моделях, їх переклад часто вимагає адаптації. Якщо метафора є культурно специфічною, перекладач може шукати її відповідники в цільовій культурі або застосовувати описовий підхід для передачі її смислу.

Когнітивно-ономасіологічний підхід дозволяє побачити переклад як процес переробки та відтворення когнітивних і культурних уявлень у новій мовній реальності, що забезпечує глибше розуміння перекладацької діяльності.

Метафори — це важлива частина мови, адже вони дозволяють передати складні або абстрактні ідеї через образи, що можуть бути специфічними для кожної культури [3]. Ось кілька прикладів метафор з німецької мови, які мають переносне значення:

1. "Das Herz auf der Zunge tragen"

Переклад: "Мати серце на язиці"

Значення: Бути дуже відвертим, говорити прямо, без обмежень.

Приклад: *Er trägt das Herz auf der Zunge und sagt immer, was er denkt.* (Він має серце на язиці і завжди говорить те, що думає.)

2. "Jemandem einen Bären aufbinden"

Переклад: "Прив'язати комусь ведмедя"

Значення: Брешемо, вигадувати якусь неймовірну історію або казку.

Приклад: *Er hat mir einen Bären aufgebunden und ich habe es geglaubt!* (Він мені прив'язав ведмедя, і я це повірив!)

3. "Die Daumen drücken"

Переклад: "Тискати пальці"

Значення: Бажати удачі, підтримувати когось в чомусь.

Приклад: *Ich drücke dir die Daumen für deine Prüfung!* (Я тисну на пальці, щоб у тебе все вийшло на іспиті!)

4. "Einen grünen Daumen haben"

Переклад: "Мати зелені пальці"

Значення: Бути хорошим садівником, мати талант до вирощування рослин.

Приклад: *Meine Tante hat einen grünen Daumen und ihre Blumen sind wunderschön.* (Моя тітка має зелені пальці, і її квіти чудові.)

5. "Auf Wolke sieben schweben"

Переклад: "Плавати на сьомому небі"

Значення: Бути дуже щасливим, перебувати в стані екстазу або закоханості.

Приклад: *Seitdem sie zusammen sind, schwebt er auf Wolke sieben.* (З того часу, як вони разом, він на сьомому небі від щастя.)

6. "Ein Auge zudrücken"

Переклад: "Закрити одне око"

Значення: Закрити очі на щось, ігнорувати якусь помилку або проступок.

Приклад: *Der Lehrer hat ein Auge zugedrückt, als wir unsere Hausaufgaben vergessen haben.* (Учитель закрив одне око, коли ми забули домашнє завдання.)

7. "Das Kind beim Schopfe packen"

Переклад: "Взяти дитину за чуба"

Значення: Взятися за справу відразу, не втратити шанс.

Приклад: *Wir müssen das Kind beim Schopfe packen und die Gelegenheit nutzen!* (Нам потрібно взяти дитину за чуба і скористатися можливістю!)

8. "In den sauren Apfel beißen"

Переклад: "Покусити кисле яблуко"

Значення: Прийняти неприємне рішення або ситуацію, зробити щось, що не хочеш, але потрібно.

Приклад: *Ich muss jetzt in den sauren Apfel beißen und die Aufgabe übernehmen.* (Мені зараз доведеться покусити кисле яблуко і взяти на себе цю задачу.)

9. "Mit einem blauen Auge davonkommen"

Переклад: "Вийти з цілим синім оком"

Значення: Вибратися з неприємної ситуації без серйозних наслідків.

Приклад: *Er ist mit einem blauen Auge davon gekommen, obwohl der Unfall ziemlich schlimm war.* (Він вийшов з цілим синім оком, хоча аварія була досить серйозною.)

10. "Den Nagel auf den Kopf treffen"

Переклад: "Попасти в ціль"

Значення: Дуже точно висловити думку або зробити правильний вибір.

Приклад: *Du hast den Nagel auf den Kopf getroffen mit deiner Antwort.* (Ти потрапив у точку з твоєю відповіддю.)

Ці метафори є важливою частиною німецької мови і можуть бути дуже колоритними при перекладі на українську мову. Вони допомагають створювати яскраві образи і передавати глибину значення через конкретні порівняння та символи.

Отже, переклад є складним і багатогранним процесом, який включає не лише лінгвістичні аспекти, але й культурні, когнітивні та соціальні складові. Він є важливим інструментом формування мовних картин світу та передачі національних культур через мову. Перекладач виступає не тільки як лінгвіст, а й як культурний посередник, який адаптує тексти до потреб цільової аудиторії.

Культурологічні чинники, такі як традиції, релігійні переконання та соціальні норми, значно впливають на вибір перекладацьких стратегій, оскільки в різних культурах одні й ті самі вирази можуть мати різне значення. Крім того, невербальні засоби комунікації, як жести, міміка та інтонація, відіграють важливу роль у перекладі, адже вони можуть мати різне тлумачення в залежності від культури.

Особливу увагу в перекладі заслуговує відтворення реалій і гумору, які часто потребують адаптації або змін, оскільки вони тісно пов'язані з культурними контекстами. Перекладачі повинні враховувати ці чинники, щоб не тільки зберегти точність змісту, але й донести правильний культурний контекст, гумор і емоційний настрій.

Водночас когнітивно-ономасіологічний підхід дає змогу розглядати переклад як процес переробки і відтворення когнітивних і культурних уявлень у новій мовній реальності. Це дозволяє перекладачам глибше розуміти і передавати концептуальні структури, що закладаються в мовах, і знаходити найбільш адекватні стратегії перекладу.

Список використаних джерел:

1. Єлісєєва С.В. Культурологічний аспект перекладу аудіовізуального контенту. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2019 № 43 том 4. С. 56-59.
2. Киричук Л.М. Когнітивні аспекти перекладу. https://essuir.sumdu.edu.ua › bitstream
3. Пахомова Т.О. Міжкультурна комунікація як засіб підвищення професійної компетенції в навчанні перекладу. *Вісник Сумського державного університету*. Суми. 2003. №4 (50). С. 190-193.

СУЧАСНА ІНОЗЕМНОМОВНА ПОЕЗІЯ 21 СТОЛІТТЯ

Наталія Рябокінь,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
Ніна Тіганова,
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
спеціальності 035 «Філологія»
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

Сучасна поезія часто відображає процеси глобалізації, що виявляються у використанні культурних і мовних елементів різних країн. Поети часто змішують стилі, теми та мови, створюючи мультикультурні тексти, що говорять про нові реалії світу.

У поезії **Терези Вілліямс** з Австралії відчувається вплив традиційної австралійської поезії, але також видно й елементи інших культур, таких як японська поезія хайку. Це підкреслює глобальний контекст її творчості.

Цитата: *"Світ не має меж, і ми, поети, теж не повинні їх мати."* — Тереза Вілліямс, *"Сум і світло"[2]* .

Багато сучасних поетів активно використовують інтертекстуальність — посилання на інші літературні твори, фільми, культурні явища, зокрема через цитати, алюзії та ремінісценції. Це стає важливим елементом їхнього творення,

оскільки поезія 21 століття часто є саморефлексивною і звертається до традицій минулого.

Поезія **Джеймса Шелдона** з Великої Британії активно використовує цитати та алюзії на класичну літературу, що робить його твори багатошаровими і відкритими для багатьох інтерпретацій.

Цитата: *"Я — лише відбиток слів, що вже були сказані, і тінь ідей, що вже існували."* — Джеймс Шелдон, *"Шум світу"[5].*

Сучасні поети активно експериментують із формою і мовою. Вони використовують вірші в нових формах — від вільного вірша до поезії, що використовує цифрові засоби, мультимедіа або вербальні мистецтва.

Есайя Чонг з Китаю відомий своїми поезіями у стилі конкретної поезії, де кожне слово, навіть його візуальна форма, є важливим компонентом твору.

Цитата: *"Мова — це не тільки інструмент, але й субстанція, з якої ми творимо світ."* — Есайя Чонг, *"Часова лінія"[3]* .

Поезія 21 століття часто порушує питання ідентичності, гендеру, раси, політичних переконань, боротьби за права людини. Багато поетів звертаються до соціальних проблем, які хвилюють сучасний світ, і це відображається у творчості.

Аміна Шамсі з Пакистану відома своєю поезією, що стосується питань жінок і прав людини в мусульманських країнах, її твори є голосом боротьби за рівність.

Цитата: *"Ми, жінки, що говорять мовою сонця, повинні бути почуті."* — Аміна Шамсі, *"Золота буря" [4].*

Новітні технології впливають на поезію: з'являються нові жанри, такі як цифрова поезія, яка використовує інтернет-платформи для публікацій і взаємодії з читачем. Ці твори часто мають мультимедійні елементи або взаємодію з соціальними мережами.

Кріс Беннетт з США є одним із представників нової цифрової поезії, яка існує в мережі інтернет і часто супроводжується анімацією, відео та інтерактивними елементами.

"Поезія тепер — це не просто слова. Це переживання в екрані." — Кріс Беннетт, *"Поезія онлайн" [1].*

Список використаних джерел:

1. Беннетт К. Поезія онлайн. Нью-Йорк: "Digital Poetry Press". 2018.
2. Вілліямс Т. Сум і світло. Мельбурн: "University Press". 2015.
3. Чонг Е. Часова лінія. Пекін: "China Poetry Press". 2017.
4. Шамсі А. Золота буря. Карачі: "Oxford University Press". 2020.
5. Шелдон Д. Шум світу. Лондон: "Faber & Faber". 2019.

ДИСКУРС НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ, ЙОГО КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Наталія Рябокінь,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

Науково-технічний дискурс (НТД) є специфічною формою мовленнєвої діяльності, яка виникає в контексті наукової та технічної сфери. Він має на меті передачу точної, обґрунтованої та логічно структурованої інформації, що забезпечує ефективне спілкування серед науковців, інженерів, дослідників та практиків. Відповідно до його природи, НТД є особливим видом комунікації, орієнтованим на професійну аудиторію. Цим питанням опікувалися такі науковці: В.І. Карабан, А.Я. Коваленко, Є.М. Сусіденко, С.В. Баранова [1; 2; 3].

Науково-технічний дискурс представлений «сукупністю всіх вербальних та невербальних засобів, котрі використовує людина для обміну інформацією в науково-технічній сфері спілкування» [1, с. 169].

«За своєю прагматичною спрямованістю англомовний науково-технічний дискурс визначається як інформативний. Його домінантною комунікативною функцією є інформативна, і саме інформація, яку він несе, є ключовим елементом, котрий сприймається реципієнтом повідомлення через мовленнєвий акт» [3, с. 244].

До науково-технічного дискурсу належать науково-технічні статті, технічні звіти, інструкції, патенти — це класичні приклади НТД.

Німецькою мовою:

Titel der wissenschaftlich-technischen Arbeit: *Die Anwendung von Künstlicher Intelligenz zur Optimierung von Produktionsprozessen in der Automobilindustrie*

Abstract: Die Automobilindustrie hat in den letzten Jahren verstärkt Künstliche Intelligenz (KI) eingesetzt, um die Effizienz in Produktionsprozessen zu steigern. In dieser Studie wird die Anwendung von KI-Technologien zur Verbesserung der Qualitätssicherung und der Fertigungseffizienz untersucht. Es wird gezeigt, dass die Implementierung von KI-Algorithmen, wie maschinelles Lernen und Datenanalyse, die Produktionszeiten reduziert und gleichzeitig die Produktqualität erhöht. Die Ergebnisse dieser Untersuchung bieten einen praktischen Leitfaden für die Integration von KI in den Fertigungsprozess und die Überwachung der Produktionssysteme.

Schlüsselwörter: Künstliche Intelligenz, Produktionsprozesse, Automobilindustrie, maschinelles Lernen, Qualitätssicherung.

Англійською мовою:

Title of the Scientific and Technical Paper: *The Application of Artificial Intelligence to Optimize Production Processes in the Automotive Industry*

Abstract: In recent years, the automotive industry has increasingly employed Artificial Intelligence (AI) to enhance efficiency in production processes. This study investigates the application of AI technologies to improve quality control and manufacturing efficiency. It demonstrates that the implementation of AI algorithms, such as machine learning and data analysis, reduces production times while simultaneously improving product quality. The findings of this study provide practical guidelines for integrating AI into the manufacturing process and monitoring production systems.

Keywords: Artificial Intelligence, production processes, automotive industry, machine learning, quality control.

Основні особливості науково-технічного дискурсу включають:

Логічність і системність: структура повідомлення чітко організована, з акцентом на доказовість і логічні висновки.

Об'єктивність: мінімальна суб'єктивність; мовлення має бути нейтральним, з метою передати факти та дані без особистих оцінок.

Технічна лексика: використання вузькоспеціалізованих термінів і понять, що забезпечують точність і зрозумілість.

Міжнародна комунікація: науково-технічний дискурс часто ведеться на міжнародному рівні, що зумовлює використання англійської мови як основної наукової мови. Наприклад: технічні статті в галузі інженерії або програмування, де наводяться точні визначення термінів і розкривається специфіка технологічних процесів.

Науково-технічний дискурс можна поділити на кілька основних видів [2]:

Технічний дискурс: орієнтований на передачу інформації про технологічні процеси, пристрої, машини, обладнання.

Науковий дискурс: спрямований на опис теоретичних досліджень, наукових відкриттів, розробку гіпотез і теорій.

Професійний дискурс: вивчає специфіку професійних комунікацій у різних галузях науки та техніки.

Навчальний дискурс: охоплює спілкування у навчальних закладах, пов'язане з викладанням наукових і технічних дисциплін.

Наприклад: офіційні технічні документації з експлуатації обладнання, патенти на нові технології, технічні огляди.

Німецькою мовою:

Titel: *Betriebsanleitung für die industrielle Förderanlage*

Einleitung: Diese Betriebsanleitung beschreibt die Installation, den Betrieb und die Wartung der industriellen Förderanlage Modell XY-2000. Sie enthält wichtige Sicherheitsvorkehrungen, Hinweise zur ordnungsgemäßen Nutzung und Pflege des Systems sowie detaillierte Anweisungen zur Fehlerbehebung.

1. Sicherheitshinweise:

Vor dem Betrieb des Systems sicherstellen, dass alle Sicherheitsvorkehrungen getroffen wurden.

Verwenden Sie nur autorisierte Ersatzteile, die für das Modell XY-2000 geeignet sind.

Das System muss vor der Wartung abgeschaltet und von der Stromquelle getrennt werden.

2. Installation:

Positionieren Sie die Förderanlage gemäß den auf dem Layoutplan angegebenen Abmessungen.

Verbinden Sie das System mit der Stromversorgung und stellen Sie sicher, dass alle elektrischen Anschlüsse ordnungsgemäß gesichert sind.

3. Betrieb:

Schalten Sie das System ein, indem Sie den Hauptschalter auf der Bedienkonsole betätigen.

Überprüfen Sie vor dem Starten des Förderbandes, dass alle Sicherheitsvorrichtungen aktiviert sind.

Stellen Sie die Fördergeschwindigkeit entsprechend der Produktionseinheit ein.

4. Wartung:

Regelmäßige Wartung sollte alle 500 Betriebsstunden durchgeführt werden.

Reinigen Sie die Förderanlage mindestens einmal im Monat, um eine optimale Leistung zu gewährleisten.

Überprüfen Sie die mechanischen Teile auf Abnutzung und ersetzen Sie diese bei Bedarf.

5. Fehlerbehebung:

Problem: Förderband stoppt unerwartet.

Lösung: Überprüfen Sie den Not-Aus-Schalter und stellen Sie sicher, dass er nicht aktiviert wurde.

Lösung: Kontrollieren Sie die Stromversorgung und stellen Sie sicher, dass keine Unterbrechungen bestehen.

Англійською мовою:

Title: *Operating Manual for the Industrial Conveyor System*

Introduction: This operating manual describes the installation, operation, and maintenance of the industrial conveyor system model XY-2000. It includes important safety precautions, instructions for proper use and care of the system, and detailed troubleshooting guidelines.

1. Safety Instructions:

Before operating the system, ensure that all safety measures have been implemented.

Use only authorized replacement parts that are compatible with the XY-2000 model.

The system must be turned off and disconnected from the power source before maintenance.

2. Installation:

Position the conveyor system according to the dimensions specified in the layout plan.

Connect the system to the power supply and ensure that all electrical connections are properly secured.

3. Operation:

Turn on the system by pressing the main switch on the control panel.

Before starting the conveyor belt, ensure that all safety devices are activated.

Adjust the conveyor speed according to the production unit requirements.

4. Maintenance:

Regular maintenance should be performed every 500 operating hours.

Clean the conveyor system at least once a month to ensure optimal performance.

Check mechanical parts for wear and replace them if necessary.

5. Troubleshooting:

Issue: Conveyor belt stops unexpectedly.

Solution: Check the emergency stop switch and ensure it has not been activated.

Solution: Inspect the power supply and ensure there are no interruptions.

Науково-технічний дискурс характеризується використанням таких мовних засобів, як:

Терміни та поняття: спеціалізовані терміни, що чітко визначають предмет дослідження або технологічний процес.

Модальні конструкції: для вираження ймовірності, необхідності або припущення, наприклад: "має бути", "можливо", "необхідно".

Складні речення: використання складних структур для передачі комплексних і взаємопов'язаних думок.

Наприклад: вислови типу "Цей пристрій призначений для підвищення ефективності процесу охолодження, що є важливим для зниження витрат енергії".

Науково-технічний дискурс є важливим інструментом глобальної комунікації в науці та техніці. Він забезпечує ефективний обмін інформацією між учасниками міжнародних наукових досліджень, розробок нових технологій та інновацій. Це сприяє розвитку глобальних науково-технічних ініціатив, створенню нових стандартів і технологій.

Оскільки науково-технічний дискурс зазвичай ведеться міжнародними мовами, важливою є роль перекладу в забезпеченні комунікації між різними мовними групами. Переклад науково-технічних текстів вимагає від перекладача не лише мовних знань, а й глибокого розуміння предметної галузі.

Наприклад: Переклад технічних інструкцій для інженерів або наукових статей для міжнародних журналів.

1. Німецькою мовою:

Original (Deutsch):

"Um die Funktionalität des Motors zu überprüfen, müssen Sie den Schaltkreis gemäß den Anweisungen im Schaltplan verbinden. Stellen Sie sicher, dass alle Verbindungen ordnungsgemäß isoliert sind und keine Kurzschlüsse auftreten. Überprüfen Sie anschließend die Spannung an den Klemmen A und B und stellen Sie sicher, dass diese den angegebenen Werten entsprechen."

Переклад (Englisch):

"To check the functionality of the motor, you need to connect the circuit according to the instructions in the circuit diagram. Ensure that all connections are properly insulated and that no short circuits occur. Then, check the voltage at terminals A and B and ensure that it corresponds to the specified values."

2. Англійською мовою:

Original (English):

"Before starting the machine, ensure that all safety protocols are followed. Verify that the emergency stop button is functional and test the emergency lighting system. Check the fluid levels in the hydraulic system and ensure that all hoses are free from leaks."

Переклад (Deutsch):

"Bevor Sie die Maschine starten, stellen Sie sicher, dass alle Sicherheitsprotokolle befolgt werden. Überprüfen Sie, ob der Notstopp-Knopf funktionsfähig ist, und testen Sie das Notbeleuchtungssystem. Prüfen Sie die Flüssigkeitsstände im Hydrauliksystem und stellen Sie sicher, dass alle Schläuche frei von Lecks sind."

Отже, науково-технічний дискурс є важливою частиною сучасної комунікації в науково-технічних сферах, яка забезпечує ефективний обмін знаннями між фахівцями різних галузей. Його основними характеристиками є логічність, системність, об'єктивність і точність, що дозволяє досягти максимального розуміння технічних процесів і досліджень серед професіоналів. Оскільки науково-технічні тексти, як правило, орієнтовані на конкретну професійну аудиторію, вони повинні мати чітку структуру, точну термінологію і нейтральний тон. Водночас, з огляду на міжнародний характер науково-технічної комунікації, важливою є роль перекладу, який забезпечує доступ до науково-технічної інформації для аудиторій різних мовних груп.

Перспективи досліджень можуть містити наступні положення:

1. **Розвиток міжнародної співпраці:** Зростаюча глобалізація наукових досліджень сприятиме розвитку міжнародних науково-технічних ініціатив, що потребуватиме вдосконалення науково-технічного перекладу та інтеграції новітніх технологій для покращення точності та ефективності комунікації.

2. **Інновації в перекладі:** Впровадження штучного інтелекту та автоматизованих перекладацьких систем в технічний переклад створює нові можливості для швидкого та точного обміну технічною інформацією на різних мовах, що може значно знизити мовні бар'єри.

3. **Адаптація термінології:** Постійне оновлення і розширення науково-технічної термінології, що враховує нові технологічні розробки, вимагатиме удосконалення навчальних програм та практик перекладу для підготовки фахівців.

4. **Міждисциплінарний підхід:** Перспективи розвитку науково-технічного дискурсу включають потребу в міждисциплінарних дослідженнях, які б поєднували технічні знання з лінгвістичними і культурними аспектами для покращення ефективності міжнародного науково-технічного спілкування.

Список використаних джерел:

1. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури: 1 ч. Вінниця : Нова книга, 2001. 271 с.
2. Коваленко А. Я. Загальний курс науково-технічного перекладу : підручник. Київ : Інкос, 2002. 317 с.
3. Сусіденко Є.М. Баранова С.В. Відтворення особливостей науково-технічного тексту в перекладі. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Том 31 (70) № 2 Ч. 2 2020. С.243-248.

ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ТА ІСПАНСЬКОМОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ КІНЦЯ 20 — ПОЧАТКУ 21 СТОЛІТТЯ

Наталія Рябокінь,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

«Література 20-21 століть стала свідченням великих соціальних, політичних і культурних змін у світі. Нові технології, війни, революції, наукові досягнення, зміни в суспільних структурах і психічному стані людини сприяли виникненню різноманітних літературних течій та напрямків. З метою подолання традиційних канонів класичної літератури письменники шукали нові шляхи вираження, створюючи нові форми і стильові особливості» [4, с.7].

Література цього періоду відзначається наявністю постмодерністських тенденцій, які проявляються в експериментах з мовою, формою та жанрами. Важливими напрямками стали постмодернізм, неоромантизм, а також тексти, що відображають процеси глобалізації та інтеграції в Європі.

Одним із представників цієї літератури є **Герман Гессе**, який активно звертався до теми самовизначення і пошуків сенсу життя. Його твори продовжують мати важливе значення в контексті пошуків духовної гармонії і внутрішнього самовизначення в сучасному світі.

Інші автори, такі як **Петера Хандке**, відзначаються використанням новаторських стилістичних прийомів і рефлексією на тему пошуків індивідуальної ідентичності в умовах глобалізації.

Приклад перекладу:

Оригінал (Хандке): *„Ich hab' nur eine Frage: Was ist das Leben?“* Переклад: *"Я маю лише одне запитання: що таке життя?" [1].*

Важливою темою цієї епохи є критика соціальних, політичних та економічних процесів через літературні форми. Відповідно до цього, автори часто звертаються до дослідження тем екзистенціалізму, культурних конфліктів і криз особистості.

Іспанськомовна література цього періоду продовжує розвиватися в контексті глобалізації, національної ідентичності та політичних трансформацій. Однією з головних тем є боротьба за права меншин, а також збереження культурної спадщини в умовах сучасних глобальних викликів.

Маріо Варгас Льйоса є одним із представників, що досліджує політичні й соціальні питання через літературні форми. Його творчість відзначається глибоким аналізом політичних режимів і критикою авторитарних структур. У романах, таких як *„Розмова в "Катедрі"*, Льйоса аналізує суспільні та політичні проблеми сучасного Перу через призму історичних подій.

Інші важливі постаті іспанськомовної літератури кінця 20 — початку 21 століття — **Карлос Фуентес** та **Хуліо Кортасар**. Їхні твори відображають постмодерністські впливи, а також прагнення до розширення меж традиційних літературних жанрів.

Приклад перекладу:

Оригінал (Льйоса): *"La novela es una maquinaria de incertidumbres y riesgos"* Переклад: *"Роман — це машина невизначеностей і ризиків" [3].*

Тема національної ідентичності, культурних суперечностей і глобалізації також активно розвивається в літературі іспанських авторів. Особливу увагу приділяється аналізу постколоніальних процесів і культурних конфліктів.

І німецькомовна, і іспанськомовна літератури кінця 20 — початку 21 століття зазнали значного впливу постмодернізму. У німецькій літературі це відобразилося в таких авторів, як **Герман Хессе**, **Петер Хандке**, а в іспанській — у творах **Маріо Варгас Льйоси** та **Хуліо Кортасара**. Постмодерністські елементи проявляються в порушенні традиційних форм, жанрів і структур текстів, у використанні інтертекстуальності та мета-наративів.

Літератури обох мовних груп активно досліджують проблеми національної ідентичності та культурної спадщини в умовах глобалізації. Німецькомовна література зосереджується на питаннях індивідуальної свободи та екзистенціалізму, тоді як іспанськомовна — на політичних і соціальних питаннях, зокрема боротьбі за права меншин.

Отже, література кінця 20 — початку 21 століття, як німецькомовна, так і іспанськомовна, демонструє важливість теми національної ідентичності, культурних трансформацій, екзистенціалізму і постмодернізму. Літератури обох мовних традицій демонструють пошуки нових форм виразу та глибокий аналіз суспільних проблем через призму літературних творів.

Список використаних джерел:

1. Гессе Г. Сиддхартха: Філософська новела. Київ: "Освіта". 2014.
2. Кортасар Х. Ігри вчителя. Київ: "Сучасний світ". 2018.
3. Льйоса М. В. Розмова в "Катедрі". Київ: "Видавництво АСТ". 2017.

4. Рябокінь Н.О. Світова література 20-21 ст.: Навчальний посібник для практичних занять та самостійної роботи здобувачів другого рівня вищої освіти спеціальності 035 Філологія. Полтава: ПІЕП, 2025. 32 с.
5. Фуентес К. Територія свободи. Мадрид: "Editorial Seix Barral". 2016.
6. Шиллер Ф. Літературна спадщина Фрідріха Шиллера. Львів: "Літературна України". 2015.

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАЗВ ФІЛЬМІВ

Катерина Сидоренко,
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
спеціальності 085 «Філологія»
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
Науковий керівник: Наталія Рябокінь,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

Заголовки фільмів служать розвиваючою функцією для продукції різних торгових марок, а саме, щоб привернути увагу потенційних споживачів і викликати бажання купити продукцію (або піти в кіно). Заголовок фільму досі служить найважливішою ідентифікаційною особливістю, яка привертає увагу людей, і знову ж, часто згадується. Фільмоніми, в яких роз'яснюються деякі суттєві особливості фільму будь- то назва місцевості або персонажу може стати важливим для деяких глядачів. Фільм – це аудіо-візуальне середовище, де глядачі спираються і звертають увагу не лише на розмовну мову, а й на те, щоб оцінити сам зміст, візуальні елементи, які з'являються на екрані, щоб показати глядачам різницю або іноземні культури.

Назва кінофільму (інакше, фільмонім) нерозривно пов'язана і співвідноситься з поняттям заголовка. Хоча фільмоніми і заголовки мають спільні риси (вони називають об'єкт), це не означає, що вони тотожні за своєю природою, так як у кожної номінації існує своя специфічна область використання.

Ще одною загальною властивістю розглянутих онімів (заголовка і фільмоніма) є наявність у них зовнішнього і внутрішнього контекстів. Однак для фільмоніма зовнішнім контекстом є історико-культурне та художньо-естетичне середовище, в якій він формується і живе, а внутрішнім контекстом – сама композиція фільму, яка створює взаємодією вербальних засобів, відеорядів і музичних тем.

У розвитку перекладознавства в 20 столітті, теоретики перекладу як правило, не виявили великого інтересу до методів перекладу фільмонімів. Найбільш системний підхід був продемонстрований німецькою вченою Крістіан Норд, яка визначила шість комунікативних функцій заголовків, які повинні бути прийняті до уваги в процесі перекладу. Згідно Норд, функції заголовків поділяються на дві групи: важливі (розрізняюча функція, метатекстова та фатична функції) і додаткові (референтна, експресивна та називна функція).

Розрізняюча функція – досягається за рахунок використання «унікального імені, яке безпомилково ідентифікує зміст заголовку.

Метатекстова функція – досягається за рахунок використання невербальних засобів (розташування заголовку на обкладинці книги, над статтею і т.д.).

Фатична функція – відноситься до «довжини і мнемонічної якості» заголовків. Використання схожих моделей заголовків або інших форм інтертекстуальності є важливим способом.

Референтна функція – досягається шляхом використання певних відомих референтів, з якими діляться люди різноманітних культур.

Експресивна функція – відноситься до виразності заголовків, досягнутих різними способами, такими як використання найвищих ступенів, за допомогою позитивних, негативних конотацій, прикметників або прислівників і т.д.

Називна функція – відноситься до привабливості назв. Це включає в себе спонукання глядачів дивитися той чи інший фільм. Якщо глядачеві сподобалась назва фільму, то він обов'язково перегляне його.

Ономастичний статус поняття фільмонім передбачає його основну і найпершу функцію – номінативну. Вона полягає в тому, що фільмонім є, перш за все, власним ім'ям. Не меншу значимість для фільмоніма має комунікативна функція, в якій йдеться мова, що в фільмонімі міститься певна інформація, яка засвоюється потенційним реципієнтом (в даному випадку, глядачем).

Третьою функцією фільмоніма є естетична. Вона припускає, що в назві кінофільму укладено естетичне ставлення до дійсності, тобто фільмонім відображає життєво-естетичну позицію автора, його бачення і сприйняття прекрасного в житті. З цього випливає, що назва сприймається не як просте мовне повідомлення або мовний акт, а образний вислів, свого роду культурний символ, який несе в собі певну авторську філософію, його світогляд. Фільмоніми, що служать як виразники естетичних поглядів, можуть бути усвідомлені при зіставленні.

Функція заголовку – це поліпшення і полегшення комунікації. Заголовок фільму запобігає нерозумінню тексту. Заголовок, як правило, посилює «психолінгвістичне явище», де автор заголовків у процесі спілкування використовує мову відповідно до глядацьких асоціацій, навіть незважаючи на те, що асоціації вигадувались самими авторами, в надії, що глядач буде розуміти сенс.

Виконати вище названі функції надзвичайно складно, особливо якщо врахувати складність форми заголовків і багатозначність лексичних одиниць, що входять до його складу та позбавлені в своїй ізольованій позиції необхідного контексту для зняття полісемії. Заголовок спочатку відірваний від змістовної інформації самого тексту та являє собою лише перший етап контекстуальної конкретизації значення, що не знімає ні можливості його переносу, ні розширення, ні кардинальної зміни.

У процесі розгортання тексту та сприйняття його читачем, відбувається переосмислення значення заголовку, його конкретизація. Цей процес базується на контекстуальній реалізації значення заголовку, але є відмінним від нього тим, що відбувається, по-перше, з розривом між появою форми та її осмисленням, і, по-друге, настає не одночасно, а поетапно.

Так як для глядача принципово важливо засвоїти семантичні трансформації заголовка для адекватного сприйняття концепту, автор іноді допомагає читачу в його роботі з розшифровки, декодування істинного значення заголовку. Іноді це досягається за допомогою наскрізного повтору (пряма авторська ілюстрація прирощення змістовного потенціалу заголовних слів за рахунок їх використання у різних контекстах). Іноді автор дає пояснення експліцитно, розміщуючи його всередині тексту.

Однак, декількох контекстуальних реалізацій значення заголовних слів для істинного розуміння їх значення недостатньо. Повністю трансформований

смисл заголовка реалізується лише у нерозривному зв'язку з уже сприйнятим та засвоєним текстом, лише ретроспективно. На виході з тексту збагачена контекстуальними реалізаціями семантична структура заголовку проходить етап генералізації – «відбувається» «згортання» цієї структури до концептуального інтенсіоналу, який, на відміну від вихідного має у своєму складі новий контекстуальний компонент».

Форма заголовку також має визначальне значення у досягнені задуму автора донести певну інформацію до користувача. Отже, заголовок будь-якого твору мистецтва є дуже важливим. Кожен з вчених виділив низку функцій заголовка, а саме розрізняючу, метатекстову, фатичну, референтну, експресивну, називну, прагматичну, естетичну та ін.

Беручи до уваги все вище викладене, можна зробити висновок, що більшість лінгвістів сходяться в думці, що заголовок – це, перш за все, стисле вираження основної ідеї тексту, тому він і є таким важливим для перекладу.

МЕТОДИКА ПРОБЛЕМНОГО ВИВЧЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ В ШКОЛІ НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ Ф.С.ФІЦДЖЕРАЛЬДА «ВЕЛИКИЙ ГЕТСБІ»

Юлія Сирота,
доцент кафедри загального мовознавства та іноземних мов,
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
Наталія Смолінська,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 014 «Середня освіта»,
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Методика проблемного вивчення художнього твору в школі — це важливий напрям сучасної літературної освіти, що орієнтований не лише на засвоєння готових знань, а й на формування критичного, самостійного, аналітичного мислення в учнів. Особливо ефективною ця методика постає при вивченні складних, багатошарових текстів, до яких, безперечно, належить роман Ф.С. Фіцджеральда «Великий Гетсбі». Проблемне навчання як педагогічна технологія відповідає ключовим вимогам Нової української школи: формування компетентного, мислячого учня, здатного аналізувати, інтерпретувати, ставити запитання і знаходити на них власні відповіді [3].

Роман «Великий Гетсбі» пропонує широкі можливості для постановки проблемних запитань, зокрема щодо мотивів поведінки персонажів, морального вибору, природи "американської мрії", ролі ілюзій у житті людини. Завдяки цьому твір можна перетворити на джерело складних інтелектуальних викликів, які не мають однозначних відповідей. Це відкриває простір для побудови уроків за проблемно-дослідницькою логікою, де вчитель лише направляє мислення учнів, а не передає їм готові тлумачення.

Як підкреслює Т. Фатьянова, проблемне навчання стимулює розвиток мислення, самостійності й інформаційної компетентності, що особливо актуально при аналізі художнього твору, зокрема в умовах компаративного підходу, наприклад, при зіставленні тексту роману з його кіноадаптаціями [3]. Так, С. Тарута та Т. Мельник зазначають, що аналіз фільмів за мотивами «Великого Гетсбі» у поєднанні з текстом роману сприяє глибшому розумінню тем і мотивів

твору, а також дозволяє учням виявити відмінності інтерпретацій, поставити питання про роль художніх засобів у донесенні ідеї [2, с. 322].

У рамках проблемного вивчення роману можна створити такі навчальні ситуації: «Чи справедливим було самознищення Гетсбі?», «Чому американська мрія у романі завершується крахом?», «Кого можна вважати винним у трагедії головного героя?», «Що уособлює образ Дейзі — любов чи ілюзію?» — і запропонувати учням різні шляхи дослідження цих питань. За класифікацією проблемних ситуацій, запропонованою в сучасній педагогіці, доцільно використовувати як постановку проблеми самим учителем із подальшим обговоренням (наприклад, розбір сцени останньої зустрічі Ніка з Гетсбі), так і створення умов, за яких учень самостійно формулює проблему і шукає її вирішення [3].

Методично доцільним є застосування методів «мозкового штурму», синектики або морфологічного аналізу — наприклад, при створенні учнями «моделі ідеального героя» в дусі Гетсбі, або при реконструкції мотивів його вчинків на основі символіки тексту (зелене світло, очі доктора Т.Дж. Екклбурга тощо).

Застосування проблемного підходу вимагає глибокої попередньої підготовки від учителя, адже необхідно не лише дібрати матеріал, а й побудувати логіку уроку так, щоб учні поступово рухались від незнання до самостійного висновку, долаючи сумніви, неповноту знань, суперечності між бажаним і реальним — як це постійно відбувається і з самим Гетсбі [1, с. 24]. Це уможливлює перенесення досвіду літературного аналізу в інші життєві сфери, що формує міждисциплінарну компетентність.

Водночас, як справедливо зазначають дослідники, ефективне впровадження проблемного навчання має супроводжуватись поступовим ускладненням рівня проблемності відповідно до віку та підготовки учнів [3]. Необхідно враховувати, що складні морально-філософські категорії роману Фіцджеральда потребують підготовчої роботи: аналізу жанрових особливостей модерністського твору, контексту «втраченого покоління», специфіки американської культури 1920-х років.

Таким чином, проблемне навчання у процесі вивчення «Великого Гетсбі» — це не лише метод, а педагогічна стратегія, яка дозволяє формувати у школярів глибоке розуміння художнього тексту, аналітичні здібності, емпатію, ціннісні орієнтири. Завдяки поєднанню методів активного мислення, емоційного залучення та інтерпретаційної діяльності досягається головна мета сучасної освіти — виховання компетентного читача, здатного до осмислення літератури як мистецтва і як дзеркала життя.

Список використаних джерел:

1. Мороз Є. В. Проблемне навчання як засіб розвитку пізнавальної активності молодших школярів : master's thesis. 2021. URL: http://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/11858 (дата звернення: 01.05.2025).
2. Тарута С., Мельник Т. Компаративний аналіз художнього твору та його кіноадаптації як засіб осмислення літератури (на матеріалі роману Ф. С. Фіцджеральда «Великий Гетсбі») *Сучасні дослідження з іноземної філології : збірник наукових праць*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2024. №1(25). С. 310-322.
3. Фатьянова Т. Проблемне навчання як складова сучасних освітніх технологій в початковій школі. Débats scientifiques et orientations prospectives du développement scientifique. 2024. URL: https://doi.org/10.36074/logos-01.03.2024.081 (дата звернення: 01.05.2025).

АНАЛІЗ ОРИГІНАЛЬНИХ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ І ЇХ ПЕРЕКЛАДІВ

Василь Ткаченко,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
спеціальності 085 «Філологія»
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»
Науковий керівник: Наталія Рябокінь,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології та соціально-гуманітарних дисциплін,
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна»

При аналізі рекламних перекладів важливо звернути увагу на точність і адекватність передачі основної ідеї оригіналу, зберігання емоційного тону та адаптацію до культурних та соціальних контекстів цільової аудиторії. Для цього проведемо порівняння кількох рекламних слоганів і матеріалів з англійської на українську мову, що дозволить виявити типові помилки та їх причини.

Приклад 1:

Оригінал: "Red Bull gives you wings"

Переклад: "Ред Булл дарує тобі крила".

Цей рекламний слоган успішно зберігає свою емоційну виразність при перекладі. Він чітко передає основну ідею, що енергетичний напій надає людині енергії, натякаючи на потенціал для дії і нових досягнень. Слоган також зберігає легкий, креативний і піднесений стиль, що властивий бренду. В даному випадку переклад є вдалим, і немає необхідності в додаткових коригуваннях.

Приклад 2:

Оригінал: "Have it your way" (Burger King)

Переклад: "Вибір за тобою".

В даному випадку переклад дещо змінює емоційний ефект оригіналу. Слоган Burger King спрямований на підкреслення індивідуальності та свободи вибору, що було передано в перекладі через фразу "Вибір за тобою". Однак, у перекладі втрачається відтінок більш активного та особистого "твого способу", яке є в оригіналі. Для збереження емоційного ефекту слід було б уточнити "Смак за твоїм вибором" або "Роби по-своєму", що надає слогану більш емоційного забарвлення.

Приклад 3:

Оригінал: "Because you're worth it" (L'Oréal)

Переклад: "Тому що ти цього варта".

Цей рекламний слоган бренду L'Oréal викликає асоціації з самоповагою і впевненістю. Переклад є вдалим і зберігає основний посил. Однак важливо відзначити, що в деяких культурах може виникнути питання щодо підсвідомої гендерної специфікації виразу "ти цього варта" (адресуючи споживачок), і в таких випадках адаптація слогану може бути більш нейтральною, наприклад: "Тому що ти цього заслуговуєш" — таким чином, розширюється потенційна аудиторія.

Процес редагування рекламних текстів включає кілька важливих етапів, починаючи від вибору лексичних одиниць до коригування стилістичних і культурних аспектів, щоб зробити текст не тільки точним, але й емоційно ефективним для цільової аудиторії. Нижче наводиться покрокова схема редагування рекламного перекладу:

1. **Попередній аналіз оригіналу** — на цьому етапі потрібно оцінити загальний контекст рекламного матеріалу: яку емоцію він повинен викликати, яка цільова аудиторія, які культурні і соціальні норми слід враховувати.

2. **Переклад тексту** — це перший крок, який вимагає лінгвістичної точності. Перекладач має знайти правильні лексичні одиниці, зберігаючи смислову цілісність оригіналу.

3. **Адаптація тексту** — на цьому етапі враховуються культурні і соціальні відмінності, що можуть вплинути на сприйняття реклами. Це може включати зміну слів, фраз, символів чи образів, які не будуть сприйняті в іншій культурі.

4. **Редагування стилістики і тону** — важливо зберегти емоційний ефект оригінального рекламного матеріалу, тому редагування має бути спрямоване на створення тексти, які викликають такі ж почуття у цільової аудиторії.

5. **Коригування граматики та синтаксису** — цей етап передбачає виправлення лексичних, граматичних та пунктуаційних помилок, щоб текст був легко зрозумілим і звучав природно в цільовій мові.

6. **Фінальна перевірка** — це останній етап редагування, коли здійснюється перевірка на відповідність комунікаційним цілям бренду та ефективність перекладу з точки зору сприйняття аудиторією.

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ АНГЛОМОВНИХ І УКРАЇНСЬКОМОВНИХ ЗМІ

Антон Циніцкий,
здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти спеціальності 035 «Філологія»,
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
Науковий Керівник: Тетяна Кушнірова,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри германської філології та перекладу,
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

У сучасному глобалізованому світі засоби масової інформації (ЗМІ) не лише інформують, а й активно формують уявлення про події, створюють певні ідеологічні рамки, впливають на суспільну думку, політичну позицію та навіть національну ідентичність. Особливо це стає помітним у періоди воєнних конфліктів, коли інформація перетворюється на стратегічний ресурс.

Російсько-українська війна, яка триває з 2014 року та набула повномасштабного характеру у 2022 році, стала серйозним викликом для журналістики. Як українські, так і англомовні медіа відреагували на неї по-різному - залежно від аудиторії, культурного контексту, політичної позиції та журналістських стандартів. Саме тому компаративний аналіз змісту, стилю та дискурсу англомовних і україномовних ЗМІ дозволяє не лише виявити лінгвістичні чи структурні відмінності, а й зрозуміти медіаповедінку, ідеологічні настанови та інформаційні стратегії обох типів джерел.

Компаративний аналіз, або порівняльний метод дослідження, є універсальним інструментом для виявлення подібностей і відмінностей між різними мовними, культурними, ідеологічними або жанровими системами. У випадку дослідження масмедіа, порівняння текстів англомовних і україномовних ЗМІ

дає змогу проаналізувати, яким чином одні й ті ж події (наприклад, війна в Україні) подаються у різних мовно-культурних просторах. Такий аналіз не лише дає змогу простежити відмінності у лексиці, стилі та синтаксисі, але й допомагає побачити ідеологічні рамки, в межах яких функціонують медіа.

Найпоширенішими методологічними основами аналізу медіатекстів є критичний дискурс-аналіз (КДА), фрейм-аналіз, а також елементи семіотики та когнітивної лінгвістики. Критичний дискурс-аналіз, зокрема у підході Норман Фейрклоу, розглядає мову як інструмент боротьби за значення і дозволяє виявити, як у текстах новин формується уявлення про владу, ідеологію чи формується певна точка зору на якусь подію. Наприклад, у багатьох англомовних джерелах події в Україні подаються через обережну або "нейтральну" призму: використовуються формулювання на кшталт “Russia claims…”, “Moscow denies…”, “alleged war crimes” - тоді як україномовні джерела прямо називають агресора і не приховують оцінок, уживаючи слова на кшталт “російські загарбники”, “окупанти”, “терористи” тощо.

Ці приклади демонструють різницю у фреймах. Фрейм-аналіз, який запропонував Ервін Гофман і розвинув Роберт Ентман, пояснює, що фрейм - це не просто набір слів, а спосіб подачі інформації, що активує певну інтерпретаційну модель у свідомості читача. У фреймі "жертви" Україна подається як об’єкт нападу, тоді як Росія - як агресор. У фреймі “глобального безладу” - події показуються як загроза світовій стабільності, де і НАТО, і РФ можуть бути відповідальними сторонами. Саме такі фрейми часто використовуються у західних аналітичних медіа, як-от: «The Economist» або «Foreign Affairs».

Особливу роль відіграє також наративний аналіз. Він дозволяє виявити ключових акторів, ролі яких можуть істотно відрізнятися. Наприклад, в україномовних медіа ЗСУ - це герої, оборонці, визволителі. У англомовних текстах ті самі військові називаються “Ukrainian forces” без явної емоційної конотації. Такі відмінності показують не лише різницю в стилі, а й у стратегічних комунікативних цілях.

На рівні лексики також спостерігаються значні відмінності. Англомовні медіа використовують значно більше узагальнень, технічних термінів та дипломатичних конструкцій: “conflict”, “escalation”. Українські ж джерела вдаються до експресивної лексики: “масовані обстріли”, “ракетний терор”, “руйнування мирної інфраструктури”. Такі слова активують сильну емоційну реакцію у читача, сприяють формуванню солідарності та мобілізації.

Синтаксично англомовні матеріали часто містять короткі, структуровані речення, чітко організовані за принципом “інформаційної піраміди”. В українськомовних текстах частіше трапляються складнопідрядні конструкції, вставні речення, емоційні вигуки, цитати військових чи очевидців. Цей стиль більше наближений до наративної журналістики та журналістики свідчень.

Також англомовні ЗМІ часто використовують короткі, інформативні речення, які відповідають принципу “інформаційної піраміди”. Наприклад, CNN у матеріалі про бої за Сєвєродонецьк пише: “ Russian troops entered the outskirts of the city, although Ukrainian officials insisted Kupiansk remained under full control of their forces. [1]” Це лаконічно, структуровано і дозволяє сприймати інформацію швидко. Водночас українські ЗМІ, надають перевагу розширеним реченням, які часто містять цитати, вставні конструкції та суб’єктивні елементи: “ Станом на зараз по Куп‘янську – інформація про те, що ворог закріпився

в місті не відповідає дійсності. Була відповідна спроба ворога, але росіян знищили"[2]". Такий стиль сприяє формуванню емоційного зв'язку з аудиторією.

Варто зазначити, що англомовні ЗМІ більше тяжіють до аналітики й вживають конструкції, які відкривають простір для альтернативної інтерпретації. Наприклад, Global Times у матеріалі про Ленд-ліз США для України формулює: " US aid to Ukraine 'won't end conflict, but prolong it'" [3]. Українські джерела, навпаки, сприймають таку допомогу однозначно позитивно: "Ленд-ліз може відіграти переломну роль у російсько-українській війні" [4].

На рівні візуальних супровідних елементів також є різниця. BBC або Reuters часто супроводжують матеріали картами, нейтральними зображеннями, офіційними фото. Українські ЗМІ подають емоційно сильні кадри: зруйновані будинки, поранені люди, згорілі автомобілі, що посилює драматизм і мобілізаційний ефект.

Окремо слід згадати про функції ЗМІ у контексті війни. Якщо англомовні джерела часто позиціонують себе як інформатори для міжнародної аудиторії, які надають факти, то українські ЗМІ виконують також функцію опору, мобілізації та підтримки морального духу населення.

Такий підхід відображається в лексиці, метафориці, образності. Наприклад, в українських матеріалах активно використовуються метафори на кшталт "вогняна ніч", "пекельний ранок", "друга армія світу - орда мародерів", які відсутні в англомовних медіа. Натомість у Reuters або The Washington Post домінують описові, позбавлені оціночності конструкції — "Ukrainian officials reported shelling", " regional officials said [5]."

У результаті дослідження було встановлено, що англомовні та україномовні ЗМІ суттєво різняться за стилем подачі інформації. Англомовні медіа зберігають нейтральність та обережність, використовуючи лаконічні та фактичні формулювання, що відповідає стандартам міжнародної журналістики. Вони орієнтуються на інформування глобальної аудиторії та дотримуються принципу об'єктивності. Натомість україномовні ЗМІ, зокрема в умовах війни, демонструють більшу емоційність та суб'єктивність у своїх матеріалах. Вони активно використовують оціночні вислови, щоб мобілізувати національний дух, підкреслюючи роль медіа як інструменту спротиву.

Список використаних джерел:

1. Ivana Kottasová. Bad news mounts for Ukraine across the frontlines. But Russia is under pressure too. CNN. URL: https://edition.cnn.com/2024/11/16/europe/ukraine-russia-war-frontlines-latest-intl
2. У Куп'янську знищили російський десант, окупанти не закріпилися – МВА. Слово і діло. Аналітичний портал. URL: https://www.slovoidilo.ua/2024/11/14/novyna/suspilstvo/kupyansku-znyshhyly-rosijskyj-desant-okupanty-ne-zakripylysya-mva
3. Yang Sheng. US aid to Ukraine 'won't end conflict, but prolong it'. Global Times. URL: https://www.globaltimes.cn/page/202410/1321417.shtml
4. В'ятрович В. Ленд-ліз може відіграти переломну роль у російсько-українській війні. Главком. URL: https://glavcom.ua/columns/vyatrovych/lend-liz-mozhe-vidigrati-perelomnu-rol-u-rosiysko-ukrajinskiy-viyni--839733.html
5. Ron Popeski. Four dead in shelling incidents in Ukraine, officials say. Reuters. URL: https://www.reuters.com/world/europe/four-dead-shelling-incidents-ukraine-officials-say-2025-01-09/

ТРАНСФОРМАЦІЯ РОЛІ ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНОЇ МОВИ: ТЕХНОЛОГІЇ ТА ГУМАНІЗМ У VUCA-СВІТІ

Інна Янченко,
доцент кафедри української мови та літератури,
іноземних мов та перекладу,
Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Актуальність дослідження. Сучасна освіта існує в умовах стрімкої цифрової трансформації, дистанційне синхронне й асинхронне навчання стає нормою. Водночас, освітні процеси характеризуються ознаками VUCA-світу: нестабільністю (volatility), невизначеністю (uncertainty), складністю (complexity) та неоднозначністю (ambiguity). Це проявляється в освітній сфері як постійна зміна технологій, непередбачуваність потреб здобувачів освіти та необхідність адаптації до нових викликів [3]. У цьому контексті гуманізація соціокультурного та освітнього простору набуває особливого значення, оскільки технологічні інновації, зокрема інформаційно-комунікаційні технології, медіаосвіта та штучний інтелект (ШІ), мають бути не лише інструментами передачі знань, а й засобами для формування міжкультурної компетенції, стимулювання особистісного розвитку та емоційного інтелекту студентів [1].

За таких складних і мінливих освітніх умов роль педагога зазнає кардинальних змін, що зумовило **мету дослідження**: прослідкувати еволюцію ролі викладача іноземної мови в умовах стрімкої цифрової трансформації та впливу VUCA-світу.

Вільний і швидкий доступ до інформації, інтерактивний медіа контент та персоналізація навчання за допомогою ШІ спонукають до переосмислення ключових функцій і компетентностей педагога [2; 4]. Одним із основних запитів сучасної іншомовної освіти є формування нової рольової моделі викладача в умовах дистанційного навчання. Сьогодні викладач іноземної мови має не лише враховувати технологічні інновації, але й ставити особистість студента в центр освітнього процесу, сприяти його всебічному розвитку та підготовці до життя у VUCA-світі.

Інформатизація навчання створює безмежні можливості для вивчення іноземних мов: забезпечується доступ до глобальних комунікаційних платформ та автентичних ресурсів. Сьогодні медіаосвіта є ключовою складовою освіти, оскільки сприяє розвитку у студентів навичок критичного аналізу інформації, що є життєвою необхідністю в умовах бурхливого інформаційного потоку мінливого VUCA-світу. За допомогою інструментів ШІ є можливість персоналізувати навчальний процес, адаптувати його до потреб студента та автоматизувати рутинні завдання. Водночас, зумовлений швидким технологічним розвитком, нестабільний та невизначений освітній простір потребує, і, навіть, акцентує на важливості педагога, котрий може допомогти студентам зорієнтуватися у складному інформаційному просторі, розвинути їх критичне мислення та забезпечити емоційну підтримку. Технології важливо розглядати лише як інструменти, а гуманізація освіти має полягати у застосуванні технологій для розширення можливостей особистісного зростання та формування ціннісних орієнтирів.

У контексті дистанційної освіти, що характеризується інформатизацією, медіаосвітою та застосуванням ШІ, актуально говорити про еволюцію ролі ви-

кладача іноземної мови від транслятора знань до наставника, фасилітатора, емпатичного куратора та медіатора між здобувачем освіти та знаннями за посередництвом технологій. Ключові функції сучасного викладача мають бути спрямовані на створення сприятливого та гуманістичного навчального середовища, у якому педагог діє як архітектор особистісно орієнтованого навчального простору: проєктує цифрове середовище з урахуванням індивідуальних потреб, інтересів та темпу навчання студентів, обираючи технології для їх самостійної роботи та творчого самовираження. Водночас, викладач виступає у ролі провідника у медіа та інфопросторі: допомагає студентам критично оцінювати отримувану інформацію, формує медіа компетентність здобувачів освіти. За допомогою інструментів ШІ легко створити позитивну атмосферу, водночас у складних навчальних ситуаціях студенти потребують підтримки, натхнення, певного заохочення – це забезпечить педагог-емоційний лідер, котрий в умовах дистанційного навчання підтримує мотивацію студентів, сприяє розвитку самостійності та впевненості. Викладач також є тьютором, який спрямовує індивідуальні траєкторії навчання та сприяє особистісному зростанню кожного студента. У глобалізованому VUCA-світі викладач іноземної мови є посередником у діалозі культур: дистанційне навчання передбачає можливості організації міжкультурної комунікації та взаємодії. Педагогічна взаємодія зі студентами стає партнерською: викладач є співтворцем знань, заохочує активну участь студентів у спільних проектах, дискусіях, та обміні досвідом у цифровому просторі. І, найголовніше: «людина потребує людини» (Janusz Korczak): – викладач є емпатичним учасником навчального процесу, а це особливо актуально для студентів, які можуть відчувати ізоляцію, невпевненість або розгубленість у складному та швидкозмінному освітньому середовищі.

Сьогодні роль викладача іноземної мови передбачає наявність не лише методичних та цифрових компетентностей, але й розвинені гуманістичні якості. Емоційний інтелект та емпатія дозволяють розуміти емоційний стан студентів та надавати підтримку в умовах дистанційного навчання. Комунікативна та фасилітаційна компетентності забезпечують ефективне спілкування онлайн, сприяють налагодженню міжособистісних стосунків та створенню відчуття спільноти. Усе більшого значення набуває організаційна та управлінська компетентність викладача, оскільки допомагає ефективно організувати навчальний процес, враховуючи мінливість та непередбачуваність VUCA-світу. Технологічна компетентність повинна сфокусовуватися на гуманізації: можливості ШІ мають використовуватися не лише для автоматизації, але, першочергово, для персоналізації та підтримки студентів. І, звісно, ключовою є здатність викладача до саморефлексії та адаптації, оскільки нестабільність, невизначеність, складність та неоднозначність вимагають від педагога постійної відкритості до нового та здатності швидко реагувати на зміни.

Висновки. В умовах цифровізації та Vuca-світу роль викладача іноземної мови зазнає суттєвих змін. Використання технологій, у т.ч. ШІ, поєднується із гуманістичним підходом, коли в центрі уваги є розвиток критичного мислення, емпатія та особистісна підтримка здобувачів освіти. Сучасний педагог володіє не лише цифровими, але й розвиненими гуманістичними компетентностями, є провідником у світ знань, здатним до саморефлексії та адаптації, а ефективне викладання іноземних мов полягає у синергетичному поєднанні людини і технологій.

Список використаних джерел:

1. Besonia, B. E. A. (2024). Teachers' knowledge, perceptions, and practices in integrating elements of volatility, uncertainty, complexity, and ambiguity (VUCA) into language teaching. International Journal of Advanced and Applied Sciences, 11(7), 19-30. https://doi.org/10.21833/ijaas.2024.07.003
2. Ithindi, S. (2024). Training language teachers in a Vuca world. International Journal of Social Science and Human Research, 7(2), 1221-1224. https://doi.org/10.47191/ijsshr/v7-i02-42
3. Peniwati, K. (2025). AHP/ANP Amplifies Human-Centered Organizational Transformation Journey in VUCA Environment in the Art of Decision Making: Applying AHP in Practice. IntechOpen. https://doi.org/10.5772/IntechOpen.1003360
4. Rahimi, R. A., & Oh, G. S. (2024). Rethinking the role of educators in the 21st century: navigating globalization, technology, and pandemics. Journal of Marketing Analytics, (2), 182-197. https://doi.org/10.1057/s41270-024-00303-4

Наукове видання

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: ВИКЛИК ГЛОБАЛЬНОГО СВІТУ

Збірник матеріалів
IX Міжнародної науково-практичної конференції
20-21 травня 2025 р., м. Полтава

Відповідальний редактор – *Руслан Басенко*
Комп'ютерний набір – *автори рукописів*

Електронне видання
Підписано до оприлюднення 10.06.2025 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Georgia
Ум. друк. арк. 27,3